

МАРКАЗИ ОМУЗИШ, ТАҲҚИҚ, ТАРЧУМА
ВА НАШРИ АДАБИЁТИ ҶАҲОН

Иоханн Волфганг ГЁТЕ

ДЕВОНИ ҒАРБӢ-ШАРҚӢ

Матни комил

Тарҷумаи Маҳмуди ҲАДДОДӢ

Таҳия, танзим, пешгуфтор ва замимаҳо бо кӯшиши

Алишери ЗАМОН,

Шодӣ Шокирзодаи НӢЪМОНПУР

Душанбе

«Адиб»

2011

ББК 84 Тоҷик 7-4
Г-39

Муҳаррири масъул
номзади илми филология
Аҳмад ҲОҶИЕВ

Г-39 Гёте И.В. Девони ғарбӣ-шарқӣ.
– Душанбе: «Адиб», 2011, 384 саҳ.

Адабиёти форсу тоҷик садҳо фарсанг фаротар аз марзҳои ҷуғрофӣ-сиёсии Эрон Тоҷикистон то ба дурдасттарин марзҳои конуни зояндае дорад, ки аз ҷумлаи онҳо шаҳри Қўстантанияи куҳан аст. Дар ин шаҳр дар соли 1813 Жозеф фон Ҳаммер Пургштал – сафир ва мутарҷими утришӣ бо девони Ҳофиз ошно шуд ва бо тарҷумае, ки аз ин китоб кард, шеърӣ форсу тоҷик ба кишварҳои олмонизабон ва ба ин тартиб то ба қалби Аврупо роҳ ёфт. Иоханн Вольфганг Гёте (1749-1832) – чехраи маъруфи адаби олмонӣ аз ҳамин тарҷума илҳом гирифта, ба пайравӣ аз Ҳофиз ва дигар шоирони ин марзу бум девони ҳозирро пардохт ва бо ин асари арзишманд, ки таркибе аз сухану сулуки ғарбиву шарқист, чароғи шеърӣ Аҷамро дар Аврупо низ афрӯхт ва номи Ҳофизро дар ин қора ба дурахшиш даровард. Ин дафтари пириӣ он шоири ҷаҳонватан, инак, баъд аз ду қарн дар маҷмӯаи комили худ ба хонандагони тоҷик арза мешавад.

ISBN 978-99947-2-152-8

© Нашриёти «Адиб», 2011

АДИБИ ЧАҲОНВАТАН

Шоир, нависанда ва мутафаккири барҷастаи Олмон ва ҷаҳон Иоханн Волфганг Гёте (1749-1832) дар тӯли умри ҳаштодусесолаи худ дар ҷодаи адабиёт, илм, фарҳанг ва ҳаёти ҷамъиятӣ заҳмати зиёди пурсамар ба ҳарч додааст. Мероси бозмондаи адабии ӯ хеле зиёд ва аз лиҳози жанру мавзӯ гуногун аст. Ӯ муаллифи шеърҳои зиёди лирикӣ, чандин роман ва асарҳои драмавӣ, рисолаҳо роҷеъ ба табиатшиносӣ ва фарҳангшиносӣ мебошад.

Ҳаёт ва фаъолияти Гёттеро ба ягон давраи муайяни таърихи адабиёт мансуб доништан ҷоиз нест. Оғози эҷодиёти ӯ ба давраи маорифпарварӣ рост меояд, ки ҳадафи аслиаш танкиди шадиди ҷабҳаҳои гуногуни зиндагии ҷомеа буд. Дар Инглистон ифшоғарони ҷасури беадолатиҳои мавҷуда нависандагон Свифт, Филдинг ва Голсмит буданд. Дар Фаронса мутафаккирони барҷаста Волтер, Дидро ва Руссо ба майдон омаданд. Дар Олмон дар ин ҷабҳа пештар аз Гёте нависандаи маорифпарвар Г.Э.Лессинг – муаллифи масалҳо, маҳзақа ва асарҳои сахнавӣ, файласуф, мунаққиди адабӣ ва санъатшинос қарор дошт.

Олмон дар даврони зиндагии Гёте давлати ягона набуд ва аз парокандагии герсог(князҳои мулкдор)-у ландграф (мақомоти маҳаллии ҳокимият)-ҳои майдаи бешумор азиат мекашид; ҳамаи онҳо расман ба империяи Муқаддаси Рими олмонӣ муттаҳид мешуданд, ки маъмулан онро сипаҳсолор (император)-и интиҳобшуда аз ҷониби шоҳи утришӣ (австриягӣ) идора мекард. Вале ҳар қадом ҳокими давлати хурд қаламравашро мутабиқи раъи худ идора намуда, дар ҳаққи деҳқонону шахрнишинон ҷабру ситамро раво медид. Дар мамлакат чандин шахрҳои озод арзи ҳастӣ намуданд, ки бевосита ба сипаҳсолор итоат мекарданд ва мустақилона идора мешуданд. Гёте дар як чунин шахри озод – Франкфурти лаби Майн дар оилаи шахриёни сарватманд ба дунё омад. Падари ӯ ҳуқуқдон буд ва тарбияи писараш Волфганг ва хоҳари хурдиаш Корнелияро шахсан ба ӯҳда гирифт, ба онҳо муаллимони хубро вобаста қард ва барои маълумоти кофӣ гирифтанишон мусоидат намуд.

Гёте дар ҳаштсолагиаш бо забонҳои қадим ва забонҳои асосии нав ошно буд ва бо роҳнамоии падар ба таълифи мақолаҳои фалсафӣ, афсонаву шеърҳо оғоз намуд ва ҳатто бо услуби фаронсавӣ асари фоҷиавӣ навишт. Дар шонздаҳсолагӣ Гёте донишҷӯи факултаи ҳуқуқи донишгоҳи Лейпсиг гардид, вале аз сабаби беморӣ натавонист то ба охир таҳсилро идома диҳад ва ба зодгоҳаш баргашт. Баъди комилан шифо ёфтан ӯ барои анҷом додани таҳсил озими Страсбург гардид ва дар он ҷо ба дарёфти унвони доктори ҳуқуқ мушарраф гардид. Ба шогирдони донишгоҳи Лейпсиг ҳодимони маъруфи давраи маорифпарварии Олмон Готшед ва Геллерт дарс меғуфтанд, дар

Страсбург Гёте бо файласуф ва нависандаи чавон И.Г.Гердер ошно шуд ва ин вохӯри дар ташаккули зеҳну андешааш таъсири амиқ гузошт. Бисёр вақт мубоҳисаҳои эшон то дами субҳ идома меёфтанд. Гердер дар хусуси зарурати ворид намудани тозақориҳо ба назми олмонӣ дар заминаи андешаи миллий ҳарф мезад ва минбаъд кӯшишҳои Гёте дар ин самт самараи беҳин ба бор оварданд.

Гёте дар бистучорсолагиаш драмаи «Гетс фон Берлихинген»-ро таълиф намуд ва дар он симои паҳлавони исёнкори қарни XVI-ро, ки барои адолат мубориза мебарад, ба таври барҷаста ба риштаи тасвир кашид. Дар синни биступанҷ романи аввалини ӯ «Азияти Вертери чавон» чоп шуд ва ба муаллиф шӯҳрати ҷаҳонӣ овард. Он дар асоси фочиаи шахсии нависанда таълиф шудааст: Гёте Шарлотта Буфф – духтари савдогари ветсларино дӯст медорад, вале ӯ шахси дигарро афзалтар меҳисобад. Дар ҳамин айём як чавонмарди дар ҷодаи ишк бебарор даст ба худкушӣ мезанад ва ин воқеа ба нависанда баҳри кушодани гирехҳои фочиаи Вертер кӯмак расонидааст.

Тавачҷӯх ба ин роман на ба он хотир, ки аз таърихи ишк ҳикоят мекунад, балки ба туфайли забони зиндаву беолоиши ғайримаъмулӣ ва саршор аз андешаву ҳиссиёти муосир бештар гардид. «Азияти Вертери чавон» дар кӯтоҳтарин фурсат ба ҳамаи забонҳои аврупоӣ тарҷума ва чоп шуд. Наполеони чавон ин китобро ҳафт маротиба мутолиа кард ва дар муҳорибаҳо онро ҳамроҳи худ мегирифт.

Ҳамзамон ашъори бисёр хуби лирикии Гёте арзи ҳастӣ намуданд, ки ба назми олмонӣ рӯҳи комилан нав бахшида, онро ба сурудҳои халқӣ наздик сохтанд. Дар тӯли зиндагӣ шоир қариб 1600 шеър гуфта ва аксари онҳо дар қатори ашъори мардумӣ ёд мешаванд. Гёте дар шеър назарияи хоси худро дошт. Ба пиндори ӯ, шеъри бехтарин ҳамонест, ки аз воқеият сарчашма мегирад: *«Ҷаҳон бузург ва пурсарват аст, ҳаёт низ хеле гуногунранг аст ва барои офаридани шеър дар он вазҷи муносиб басанда мебошад. Вале ҳамаи ашъор бояд ба муносибат(воқеа)-е гуфта шаванд, яъне ҷавҳар ва маводи онро воқеият ташкил диҳад. Воқеаи алоҳида аз он боис шакли оммавӣ ва шеърӣ мегирад, ки аз ҷониби шоир таххис мешавад. Ҳамаи шеърҳои ман ба муносибате гуфта шудаанд, аз воқеият сарчашма мегиранд ва аз ҳамин боис дорои замина мебошанд, ман ҳаргиз шеъри бофта (ҳавӣ) намегӯям».*

Ғайри интизор ҳокими чавони Саксен-Веймар Гёттеро ба пойтахти давлати хурди худ даъват намуд. Тирамоҳи соли 1776 шоир аввал ба сифати меҳмон ба Веймар омад ва баъдан барои ҳамеша дар ин шаҳр зиндагӣ ихтиёр кард. Ҳоким Карл Август, ки аз Гёте ҳафт сол ҷавонтар буд, ӯро вазири худ баргузид. Нависанда ба умеди он ки ақаллан дар ин давлати хурдакак баҳри бехтар намудани вазъи зиндагии мардум кӯмаке расонида тавонад, ин таъйинотро пазируфт. Гёте дар арсаи давлатдорӣ даҳ сол ифои вазифа намуд ва ахиран ба

хулосае омад, ки беҳбудҳои чузъӣ асосҳои сохтори чомеаро иваз карда наметавонанд. Аз ҳамин боис, аз ғаболияти минбаъда дар ин чода даст кашид ва бо иҷозаи ҳоким озими Италия шуд, то дар он чо ба корҳои адабиву фарҳангӣ машғул бишавад.

Солҳои 1786-1788, замоне ки Гёте дар Италия буд, ибтидои давраи нави ҳаёт ва эҷодиёти ӯ маҳсуб мешаванд. Гёте дар ин чо чандин асари қаблан оғознамудаашро ба анҷом расонид. Ба ақидаи ӯ, баҳри маърифатнокии мардум ҷаҳди бештаре кардан лозим аст. Асарҳои бояд офарида шаванд, ки ҷашми мардумро ба зиддиятҳои ҳаёт кушода, онҳоро ба талош баҳри зиндагии хубтару беҳтар таҳрик бахшанд. Минҷумла, Гёте бар ин назар аст, ки дар такомули маънавии мардум нақши тарбияи эстетикӣ хеле муҳим аст. Аз ҳамин боис, бояст баҳри офаридани асарҳои кӯшид, ки зебоӣ ва хушоҳангии ҳаётро ифода карда тавонанд. Барои ӯ намунаи чунин зебоӣ осори атиқа – фарҳанги ахлоқӣ ва бадеии Юнону Рими қадим ба шумор мерафтанд.

Дар ин чода Гёттеро адиби дигари барҷастаи олмонӣ Фридрих Шиллер (1759 – 1805) ҷонибдорӣ кард. Ӯ низ ба Веймар омад ва бо Гёте қаробат ҷуст ва онҳо якҷоя барномаи тарбияи эстетикӣ мардумро мураттаб намуданд. Самти умумии эҷодиёти ин адибон дар охири асри XVIII ва оғози асри XIX «классицизми Веймар» унвон гирифта буд. Дар айёми ҷавонӣ жанри манзума (баллада) таваҷҷӯҳи Гёттеро ба худ ҷалб намуд ва ба ҳамин вазҳ як силсила манзума навишт.

Баъди бозгашт аз Италия драмаҳои «Ифигения дар Таврид» (1788), «Эгмонт» (1789), «Торквато Тассо» (1790), достонҳои «Рейнеке-Лис» (1794) ва «Герман ва Доротея» (1797), романи «Солҳои таҳсили Вилгелм Майстер» (1795-1796)-и Гёте ҷоп шуданд. Афкори гуногун-ҷабҳаву пурвусъат ва камолоти адабии Гёте дар айёми зиндагиаш аз ҷониби доираи васеи мардум эътироф гардид. Ӯ дар осори худ ғояҳои гуманистиро тарғиб намуда, симои қаҳрамонҳоро офарид, ки дар худ мақсадҳои наҷиби инсонӣ – нақӯкорӣ, мардонагӣ, муҳаббат ва зебоиро таҷассум менамоянд. Гёте ҷонибдори роҳи озоиштаи ислоҳоти ҷомеа мебошад.

Дар солҳои қаробат бо Шиллер Гёте бо исрори дӯсташ баҳри баитмом расонидани асари қаблан оғознамудааш – қисми аввали «Фауст» пардохт ва он соли 1808 ҷоп шуд. Ҳамзамон шоир таълифи ашъори гуногуни лирикиро низ идома дод. Гёте пояи аслии ҳастии инсонро ба мавҷудияти ишқу муҳаббат вобаста медонад. Ҳарчанд ӯ баъзан таъкид мекунад, ки «*муҳаббат монои хоб аст*» ва «*инсон бояст аз хоб бедор шавад*».

Гёте дар тӯли умр бонувони зиёдеро дӯст доштааст. Дӯстдоштаҳои ӯ Фредерика Брион, Лили Шенеман, Шарлотта фон Штейн, Марианна фон Виллемер ва дигарон буданд. Дар айёми пирӣ Гёте дар боғи Веймар бо духтари ҷавон Христина Кулпиус вохӯрд,

дакиктараш, духтар аз ӯ хоҳиш намуд, ки шеърҳои бародарашро бихонад. Шеърҳо суст, вале духтар хеле зебо буд ва дили шоир ба ҳаяҷон омад. Ӯ дар симои ин духтар начобати занонаро эҳсос намуд ва онҳо бо ҳамдигар аҳди занашӯй бастанд. Христиана чун аз аҳли хонаводаи одӣ буд, ин пайванд бисёрихоро мутаҳаййир намуд, вале Гёте ҳам аз ҳамсари ҷавон ва ҳам аз рӯҳи илҳомии баргирифта аз ӯ, ки боиси эҷоди силсилаи ашъори «Муноҷоти Рим» гардиданд, ниҳоят шод буд. Ин китоб идомаи мантикии ан-ъанаи назми ошиқонаи шоирони атиқай Рим – Катулла, Тибулла, Проперсия мебошад.

Ҳамчунин баъдтар «Девони ғарбӣ-шарқӣ» (1819) – силсилаи шеърҳои гуногуни аз ҷиҳати шакл наздик ба ашъори шоирони шарқӣ Гёте арзи вучуд намуд. Пайдо шудани тарҷумаҳои олмонии ғазалҳои шоири бузурги форсу тоҷик Ҳофизи Шерозӣ аз ҷониби Ҳаммер-Пургштал илҳомбахш ва таҳрикдиҳандаи асосии Гёте дар офаридани «Девони ғарбӣ-шарқӣ» будааст. Шоири олмонӣ соли 1813, замоне ки лашкаркаши фаронсавӣ Наполеон дар муҳорибаҳои шикаст хӯрд, ба таълифи ин силсила оғоз намуд. Дар вазъияти пур-ризтиробии ғарбӣ ва сиёсӣ Гёте ба мавзӯҳои ҷовидонӣ – муҳаббат ва дӯстӣ муроҷиат намуда, дар бораи муносибати инсон ба олами атроф ва табиат изҳори ақида мекунад. Қаҳрамони лирикии ин ашъор шоири пуртаҷрибаест, ки нисбияти бисёр арзишхоро хуб дарк мекунад, вале ба зебоиҳои ҷаҳон ва мақоми муаззами инсон эътимоди қавӣ дорад. Ӯ ба олами атроф ҳолисона менигарад, вале аз бадихони мавҷуда ба ҳашм меояд.

Дар ин силсилаи ашъори Гёте низ мавзӯи ишқ ҷои асосиро ишғол мекунад. Шоир барои худ номи шарқӣ **Ҳотамро** интихоб намуда, маъшуқаи худ Марианна Виллемерро бо номи **Зулайхо** зикр мекунад. Воқеан, ин зан қобилияти хуби эҷодӣ дошт ва ба номаҳои Гёте бо шеър ҷавоб мегуфт ва шоир онҳоро бе таҳрир дар «Девони ғарбӣ-шарқӣ» аз номи Зулайхо овардааст. Ин силсила падидаи муҳими некхоҳии ҳаётдӯстонаест, ки дар солҳои камолоти умр ба Гёте мутааллиқ мебошад.

Дар солҳои минбаъда Гёте романҳои «Шабоҳати интиҳоб» (1809), «Солҳои мусофирати Вилгелм Майстер» (1829) ва асарҳои ҳасбиҳолии «Аз ҳаёти ман. Назм ва ҳақиқат» (1814-1824), «Саёҳат ба Италия» (1816-1817), «Маъракаи дар Фаронса» ва «Муҳосираи Майнс» (1822)-ро таълиф намуд. Гёте дар солҳои охири умраш баҳри ба итмом расонидани асари «Фауст» ҷаҳду талош намуд. Бад-ин манзур солҳои 1825-1831 шоир таълифи қисмати дуввуми «Фауст»-ро ба охир расонд ва он соли 1832, пас аз марги Гёте ҷоп шуд.

Гёте бо асарҳои дар адабиёти давраи нави Олмон роҳкушӣ намуд. Ӯ дар адабиёти замони худ яке аз ҷойҳои ифтихориро ишғол карда, барои асрҳои минбаъда мероси боарзише ба ёдгор гузошт. Адиби гуманист дар асарҳои ақидаи ташаққули тадриҷӣ ва камоло-

ти инсон баҳри идроки ҷаҳони ҳастӣ, дарёфти неъматҳои заминӣ ва ба нафъи инсоният истифода бурдани онҳоро талқин намудааст. Ҳамзамон Гёте андешаи мукамал будани ҳаётро пазиро нест. Ӯ ба умқи воқеият ворид гардида, тазодҳои ҷомеа, мураккабии атвор ва сарнавиштро ба мушоҳида мегирад. Ҳаёт дар асарҳои Гёте бо тамоми зебоиву шахоматаш инъикос меёбад, вале он аз зиддият, мубориза ва мушкилот ӯрӣ нест.

Симои инсонҳое, ки Гёте офаридааст, хеле гуногун мебошанд. Ӯ корномаи қаҳрамонҳо, ашхосе, ки бар зидди ҳама гуна зулм мардона мубориза бурдаанд, хеле ҷолибу хотирмон офаридааст, вале ҳамзамон симои афроди суст-иродаеро, ки ба вазъи номусоиди зиндагӣ бефарқ менигаранд, нишон медиҳад. Дар байни ин ду қутб Гёте симоҳои дигарро низ офаридааст, чун мутафаккир ва нависанда таваҷҷӯҳи ӯро бештар масъалаи тарбияи инсон дар мубориза барои ҳаёт ҷалб менамуд. Гёте ба имкониятҳои инсон баҳри ғолиб омадан бар мушкилот бовар дошт. Ҳаёти шахсии ӯ шаходати гӯёи меҳнати ҳамашаклӣ ва мубориза барои ормонҳои бузурги инсонӣ мебошад.

Гёте чун ҳунарманд низ ҷавулнофар ва гуногунҷабҳа буда, асарҳои зиёди реалистӣ, романтикӣ, классикӣ ва рамзӣ (символикӣ) таълиф намудааст. Аз шакли услубҳои гуногуни эҷоди бадеӣ истифода бурда бошад ҳам, ҳадафи эҷодиёташ якест: **дарки моҳияти ҳаёт ва ифшои зиддиятҳои он.** Ба таври возеҳ ҳаёти будани асарҳои Гёте дар тамоми осораи ба мушоҳида мерасад. Ҳатто дар мавриде, ки ӯ ба рамзу кинояҳои мураккаб рӯҷӯ мекунад, ҳадафи аслиаш ифшои ҳақиқат аст, ки дар ҳаёти воқеӣ мавҷуданд. Осори Гёте аз ҷумлаи падидаҳои нодири адабиёти ҷаҳонӣ буда, барҳақ ба қатори ганҷинаи арзишҳои бадеии инсоният ворид гардидааст.

Нигорандаи ин сатрҳо моҳи майи соли 2005 дар 18-умин намоишгоҳи байналмилалӣ китоби Техрон ва ҳамоиши илмие, ки дар Маркази густариши забон ва адабиёти форсӣ дар мавзӯи «Накши тарҷума дар густариши равоҷи адабии Эрон ва ҷаҳон» баргузор гардид, ширкат дошт. Дар рӯзи дуҷуми ҳамоиш шарафи онро доштам, ки зимни танаффус бо ҷаноби Маҳмуди Ҳаддодӣ – мутарҷими шинохта аз олмонӣ ба форсӣ, устои Донишгоҳи Шаҳид Бихиштӣ ошно бишавам ва бо эшон мусоҳибае орошта бошам. Зимни сӯҳбат аз ҷониби му-тарҷим андешае пеш гузошта шуд, ки чун дар Эрон назар ба Тоҷикистону Афғонистон вазъи тарҷума хеле беҳтар аст, аз натиҷаи кори мутарҷимони эронӣ истифода бурдани дӯстони ҳамзабон судманд хоҳад буд. Дар ҳамин вохӯрӣ Маҳмуди Ҳаддодӣ ба инҷониб китоби ахиран тарҷумакардаи худ «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-и Гётеро тақдир намуд ва мо қарор гузоштем, ки ин китоб ба хати сириллик баргардон ва ҷоп бишавад, то хонандагони тоҷик ҳам битавонанд бад-ин васила аз файзи каломи ин нобигаи олмонӣ баҳравар гарданд.

Таҳияи китоб кори хеле заҳматталаб аст ва хушбахтона, матни комили «Девони ғарбӣ-шарқӣ» дар тӯли беш аз як сол ба чоп омода гардид. Қобили зикр аст, ки му-тарҷими китоб Маҳмуди Ҳаддодӣ дар ин муддат ҳамеша бо мо аз тариқи почтаи электронӣ иртибот дошт ва баҳри бехтару хубтар ба сомон расидани ин кор ҳамеша ба таҳиягарон маслиҳату машварат меод. Бо хоҳиши мо ӯ барои чопи тоҷикии китоб пешгуфтор навишт, иштибоҳоти дар нашри Техрон рухдода ва шакли дурусти вожаву ибораҳоро бо нишон додани сатру саҳифаи лозима фиристод. Қобили зикр аст, ки дар нашри форсии «Девони ғарбӣ-шарқӣ» чандин саҳифаи он аз рӯи зарурати техникӣ ҳазф шуда буданд. Маҳмуди Ҳаддодӣ, ки аз дер боз орзуи дидани Тоҷикистонро дошт, хушбахтона, ду маротиба (моҳи ноябри соли 2006 ва майи соли 2007) ба кишвари мо омад ва он саҳифаҳои ҳазфшударо бо нишон додани мавқеашон бароямон пешниҳод намуд. Бо ин гуфтаним, ки нашри тоҷикии шоҳкори адиби мутафаккири олмонӣ – «Девони ғарбӣ-шарқӣ» аз матни форсии чопшудаи он комилтар аст. Барои ихлосу самимияти беандоза ва дастгириҳои бедареғу ҳолисонааш ба мутарҷими мӯҳтарам ташаккур меғӯем.

Муҳаррири масъули китоб номзади илмҳои филологӣ Аҳмад Ҳочиев ва муҳаррири нашриёт Мирзо Кенча матни таҳияшудаи «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-ро бо қалами сурх мутолиа намуда, ғалату иштибоҳи фаровони таҳиягаронро ислоҳ карданд. Дар даврони кунунӣ камтар муҳаррироне ҳастанд, ки нисбат ба вазифаи ба ўҳдаашон воғузоршуда ин гуна муносибати ҷиддиву ҳолисона ва имондорона дошта бошанд. Ба ин азизони покизасиришту покизакор ташаккур гуфта, барояшон ҳамаи хушиҳои зиндагиро таманно мекунем. Ҷамчунин ба дӯстони арҷманд Доро Дӯстов, Валӣ Самад, Мирзо Боқизода, Фарҳод Каримов, Мубашшири Акбарзод, Ҷамолиддин Саидзода, ки мубаллиғу мушаввиқи анҷоми ин кор буданд ва баҳри бехтар шудани сифати он маслиҳату пешниҳодҳои судманд ироа доштанд, арзи сипос менамоем.

Адабиёт:

1. И.В.Гёте. Избранное. Часть первая. Составитель, автор статей и комментариев А.Аникст. – М., 1985.
2. Г.Иванов. Иоганн Вольфганг Гёте//100 великих писателей. – М., 2004, стр. 144-151.
3. Н.Вильмонт. Ещё раз о Гёте //В кн. «Великие спутники». – М.: «Советский писатель», 1966, с. 319-400.
4. И.П.Эккертман. Разговоры с Гёте в полудни его жизни. – М., 1981.
5. Гетевские чтения. 1991. Под редакцией С.В.Тураева. – М.: «Наука», 1991.

ГУФТОРИ МУТАРЦИМ

барои чопи тоҷикии ин китоб

Дар биниши фалсафии Иоханн Волфганг Гёте, шоири классики олмонии карни ҳаждаҳум ва нуздаҳум, даму боздам намудории гӯё аз шеваи пӯёии олами ҳастист. Ҳамчунон ки даму боздам сина дар пайванди ду савияи худ тапиши зиндагии одамро падида меоваранд, Шарқу Ғарб низ ду ҷузъи ҷудоинопазири якдигаранд ва танҳо дар тафохум бо ҳам метавонанд ҳамсӯ ва ҳамоҳанг бошанд.

Ин эътиқоди Гёте буд ва ҳам бар ин асос буд, ки меҳост бо така бар мероси фарҳангии миллатҳо поягузори **адабиёти ҷаҳонӣ** шавад ва дар партави каломи барои мардуми Шарқу Ғарб ошно, бар дарки миллатҳои ин ду пораи кӯҳани ҷаҳон аз якдигар бияфзояд. Вай дар роҳи ин ҳадаф ва ба монанди намунаи олӣ аз ин навъи адабиёт «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-ро суруд, ки андешаву шеъри урупоӣ ва осеёиро бо ҳамаи ғино ва танаввуъи он дар бар мегирад. Расидан ба ин ҳадафи бузург бар ин шоири ҷаҳонватан ба ин тартиб имконпазир шуд, ки девони худро фароҳури ин ғинову танаввуъ ба дувоздаҳ дафтар ё нома, бо зарфиятҳои мутафовит тақсим кард ва ба ин шакл таъвонист ҳам аз эҳсоси тӯшае дар ин дафотир бигунҷонад, ҳам аз андеша, ҳам аз сурудҳои ошиқона ва ҳам аз гуфторҳои ҳикматомез, ҳам аз шӯри ҷавонӣ ва ҳам аз тааммулоти пирӣ, ҳам аз биниши фалсафии Ғарб ва ҳам аз нигориши ирфонии Шарқ.

Чун ин китоб чакидае аз адабиёти миллатҳо ва бозтоби ҷомеъ аз фарҳангҳои ду пораи кӯҳани ҷаҳон аст, шоири бузурги олмонӣ дар ин китоб каломи падарони шеъри форсиро бо андешаи пӯёи худ пайванд мезанад ва ба ин шакл ёдгориҳои адаби миллатҳои форсизабонро мероси фарҳангии мардуми Олмон ва Ғарб низ месозад.

Он ҷо ки сухан аз адабиёти форсӣ ба миён меояд, бояд бо шодии бисёр гуфт, ки марзҳои ҷуғрофиёӣ ва сиёсӣ миёни мардуми Эрон ва Тоҷикистон мафҳуми худро аз даст медиҳад ва аз миён бардошта мешавад. Чаро ки садову сухани форсӣ ёдгори муштараки ин ду миллати хешованд ва гӯвоҳи каёнигии эҳсосу андешаи онон аст. Мутарҷими ин китоб аз ин ки ҳосили кораш ба ҳуруфи сириллик дармеояд ва ба ин тартиб дар пай-вастаи дигар, вале бо ҳамон овои азизу ошноӣ форсӣ дар кишвари бародари Тоҷикистон низ танин бармедорад ва ба саҳми худ хонанда меёбад, бисёр хушҳол аст ва

шикастани ин сукути ночоро дар он сарзамини ҳамсадо, барои худ таҳаққуқи ормоне дилнишин ва ифтихоромез медонад, хосса, ки ин имкон дар сояи каломи кайҳонии Ҳофиз ва инсондӯстии ҳамтои олмонии ӯ барои вай фароҳам мешавад.

Таҳаққуқи ин ормонро мадҷони пешниҳоду талоши гардонандагонии созмони мардумниҳоди «Маркази омӯзиш, таҳқиқ, тарҷума ва нашри адабиёти ҷаҳон» дар шаҳри Душанбе ҳастам ва аз ин бобат самимона аз онон сипосгузорӣ мекунам.

*Маҳмуди ҲАДДОЌИ.
Техрон, соли 1385-и ҳиҷрии хуришедӣ,
мутобиқ бо соли 2006-и мелодӣ*

ДАР БОРАИ НАВИСАНДА ВА КИТОБАШ

Зиндагии **Иоханн Волфганг фон Гёте** муқорин аст бо таҳаввули амиқ дар Урупо ва худи ӯ низ нақши меҳварӣ дар ин таҳаввул до-рад. Вай ки дар миёнаи қарни ҳаждаҳум, яъне дар соли 1749 ба дунё омад, хангоме қадам ба арсаи ҳунару адаб гузошт, ки наҳзати рӯшангарӣ дар ин қора ба рушди фарогиру таъсиргузор бар чавомеъ ва ҳатто давлатҳо расида буд. Гёте дар рӯху андеша аз ин наҳзати инсондӯстона таъсир гирифт ва худ намоянда ва намоди барҷаста аз биниши давронсози он шуд. Дар ин замон ҳамроҳ бо ӯ бузургони бисёре дар арсаи фалсафа, адаб, мусиқӣ, табиатпажӯӣ, тарҷума, меъморӣ, таълиму тарбият, ҳуқуқ ва сиёсат дар кори шаклдиҳии ҷаҳони нав буданд, навобиге, ки дар миёнашон танҳо дар ҳавзаи забони олмонӣ ба касоне чун Кант, Шиллер, Мотсарт, Бетховен, Хумболд, Шлегел ва шох Фридриши бузург бармеҳӯрем. Ҳосили қорҳои ин номиён пайдоиши асри классик ва таъсири ормонҳои он дар ҳунар, дониш ва кишвардорист. Нақши Гёте дар ин чунбиш то поёе буд, ки ҳамватанонаш рӯзгори ӯро **асри Гёте** меҳонанд.

На танҳо замони зиндагии Гёте, балки зодгоҳаш Франкфурт низ дар пайдоиши нақши истисноии вай саҳме дошт. Ин шаҳр дар мар-кази чуғрофиёии Олмон, дар он рӯзҳо ба дур аз ҷозибҳои кутбҳои феодаликудрат дар шимолу ҷануби кишвар, пазириши бештаре дар қибולי адабиёти фаронсавӣ нишон меод. Ба илова муҳаббати ҳос-си падари Гёте ба Итолиё сабаб шуд, ки вай аз кӯдакӣ бо забони ин ду кишвар ошноӣ ва аз ин рӯ баъд-ҳо тафаккури фаромиллӣ биёбад. Вай дар ҳамин солҳо сивои адабиёт, ки меҳвари он қисаси «Таврот» буд, ба наққошӣ низ мепардохт ва ба ин тартиб барои ду тавони умдаи худ, яъне ривоят ва намодпардозии шоирона ҳам аз ибтидо бистари мутмаин ба даст овард. Вежагии дигари зиндагии вай ишқҳои сӯзонест, ки борҳо қорашро ба ранҷу ноумедӣ кашид ва дар сароғози риштаи баланди номи дилдоронаш, ки замоне аз ҳама гуна растаҳои иҷтимоиро дар бар мегирад, дар шонздаҳсолагии ӯ Гарт-шан рух менамояд, духтаре ки вучуди асириаш басо сирфан сохтаи хиёли ин навҷавони пурил-ҳом бошад.

Гёте дар соли 1765 барои таҳсили ҳуқуқ ба шаҳри Лейпсиг рафт, ки дар он рӯзгор аз марокизи бузурги фарҳангии Олмон ба ҳисоб меомад. Аммо пас аз се сол бо таҳсили нотаом ва тани бемор ба хона баргашт. Сипас дар роҳи сафар ба Порис дар Страсбург мон-дагор шуд ва давраи донишгоҳии худро дар ин шаҳр ба охир ра-

сонд. Дар ин чо дар соли 1770 ба нависандаи бузурги олмонӣ Гердер ошноӣ ёфт, ки шавку таваҷҷӯҳи бисёр ба адабиёти омиёна, хоса, ашъори маҳаллӣ дошт. Гёте аз завқу диди ин устод таъсир пазируфт ва ёдгори ҳамкориаш бо ин мударрису мутарчим маҷмӯаи ашъоре аз ўст, ки лаҳну баёни омиёна дорад. Вай дар идомаи ин таъсир бо пайвастан ба гурӯҳи нависандаи ҷавону шӯришӣ, ки мактаbero бо номи «Юришу кӯшиш» поягузори карда буданд, ашъори саркашонаву озодихоҳона низ суруд, ки дар он миён манзумаҳои «Прометей», «Гардиши шабонаи раҳнавард» ва «Суруди Мухаммад» овозае ёфт.

Нахустин намоишномаи ӯ, ки дар бистуяксолоғӣ ба итмомаш расонд, «Гутфриди оҳаниндаст» аст, ки бозпардохтест озод аз як шахсияти таърихии қарни шонз-дахум ва солҳои ҷангҳои деҳқонӣ дар Олмон, ки дар ин ғамнома дар ҳайати сардори мубориза бо тавиладорони бузург зоҳир мешавад.

Аммо асари пуровозаи ӯ дар сароғози роҳи дарозу пурбори нависандагиаш «Ранҷҳои Вартери ҷавон» аст, романи ғиноию ошиқонае, ки ба истисоли ҷавонон дар тангнои муносиботи воқеамондаи Олмони феодали мепардозад. Бо ин асар номи вай якбора ва дар саросари Урупо бар сари забонҳо афтод.

Ва инак, дар бистушашсолоғӣ ба пуштвонаи эътибор, дониш ва табори ашрофии худ аз тарафи шохзода Карл Август — хони адабдӯсти иёлати шимоли Зогсен, ба узвият дар кобинаи давлатии ӯ даъват шуд, ба дарбори вай дар шаҳри Веймар рафт, дар мақоми адиб ва давлатмарди ислохталаб ҳамаи умри худро дар ин шаҳр гузаронд ва мансаби вазораташ ба вай имкон дод аз Веймар як қонуни фарҳангӣ барои ҳамаи Олмон бисозад ва бисёре адибону нависандагонро ба дарбор ва донишгоҳҳои ин иёлат фаро бихонад, ки Виланд ва Шиллер дар миёни онон шӯхрати хос доранд.

Ҳамкориҳои наздиктар бо Шиллер, аз соли 1794 то 1805, соли марги зудҳангоми ин шоири баландпоя, авҷи халлоқияти ин ду ҳунарманд ва низ қуллаи адабиёти классики Олмон шумурда мешавад. Албатта, майл ба мактаби классик, ки дар бозчуст ва бозпардозии меъёрҳои зебоишинохтӣ, мучассамасозӣ, адабиёт, меъморӣ ва бавежа, фалсафаи Юнону Руми атиқ поя дорад, пеш аз ин низ ва ба таври мустақил дар зехни ин ду ҳунарманд ва асосан фазои фикрии он рӯзгор вучуд дошт ва урупоиён пас аз гузор аз ҳамудагии қуруни вустой дар ҷустуҷӯи хувияти нав барои худ ба он даврони бемонанди ҳунару дониш рӯчӯ мекарданд. Боре ошноии амиқтари Гёте бо аҳди бостон, дар сафари вай ба Итолиё дар соли 1786 рӯй дод ва

бахонаи очилу амалии он низ фирор аз муносибати махдуди дарбори Веймар буд. Гёте ин сафарро хичрати аввали худ номид – дар канори хичрати дуввумаш, ки сайру сулукест сирфан маънавӣ, яъне паноҳҷӯи ӯ ба рӯҳи баланди Ҳофиз дар солҳои пурошӯби ҷангҳои наполеонӣ. Вай аз таъсири шигарфи ин ду хичрат бар худ бо унвони таваллуди дубора ёд мекунад. Бавежа, сафари Итолиё барояш бисёр пурбор буд ва ҷашмандози шаҳри ҷовидони Рум биайниҳӣ ба ӯ таърихмандиро омӯхт. Аз раҳовардҳои ин сафар, аз ҷумла, намоишномаи «**Эгмонт**» аст, ки ёдкардест аз сардори ҳулландиҳо дар қарни шонздаҳум, дар ҷанги ин миллати боқудрати ҷаҳонӣ бо Испониё ва низ троедии «**Эфисана**», ки ба даврони устура ва муборизаи инсон дар роҳи раҳой аз қайди боварҳои хурофӣ бармегардад.

Гёте дар соли 1788 аз ғаболияти мустақими давлатию сиёсӣ канора гирифт.

Дар соли 1809 – ҷаҳор сол пас аз марги дардноки Шиллери ҷавон, ки вайро нимаи вучуди худ меҳонд, баҳши аввали намоишномаи «**Фауст**»-ро берун дод, ки умдатарин асари ӯст ва аз ҷавонӣ то охири умр бо он маш-ғул будааст. Дар ин миён маълумоти азим дар заминаи донишҳои гуногун ҳамчун пизишкӣ, ғиёҳ, маъдан, зисту сохторшиносӣ ва низ фалсафа, хосса, назарияи ваҳдати вучуди Спиноза гирд оварда буд, ки аз вай донишманди ҷомеъандеш ме-сохт. Аз ҷумлаи бисёре осори илмӣ ӯ яке низ «**Назарияи рангҳо**»-ст, ки соли 1810 ба ҷоп расонд.

Гёте сипас бо огоҳӣ бар аҳаммийати бунёдину намодгунаи худ барои зиндагии фарҳангии Олмон аз соли 1811 то 1814 дар маҷмӯае бо унвони «**Суриш ва ҳақиқат**» ба шарҳи зиндагиву хотироти хеш пардохт.

Се асари умдаи ӯ дар воқасин даврони ҳаллоқияташ яке «**Девони ғарбӣ-шарқӣ**»-ст, ки табиист, дар ин гуфтор шарҳи ҷудогона хоҳад ёфт, дигар, романи «**Солҳои пурсагашти Вилхелм Майстер**», ки асари тарбиятӣ ва масоиле низ аз сароғози қарни нуздаҳум дар он бозтоб ёфта ва саранҷом, намоишномаи бузурги «**Фауст**», ки пас аз шаст сол дар ҳафтаи охири умр ба итмомаш расонд ва тасвирест намодин аз инсони урупой дар зебоии юнониаш, омехта бо кӯшоии миҳорнопазири ҷонҳои шимолии ин қора.

Гёте дар солҳои пири марги бисёре аз ҳешони худ, аз ҷумла, писарашро дид ва зерӣ бори ғами фукдони онҳо ҳӯи гӯшагирона ёфт. Бо ин ҳол, бо бисёре аз бузургони урупой мукотиба дошт ва номаҳои ин солҳояш маҷмӯае шудааст мутанаввӣ, фарҳехта ва дилнишин. Вай дар ин даврон ба унвони таърихи зиндаи адабиёти

Урупо ва ҷаҳон аз эҳтироми хос бархурдор буд ва намояндагони фарҳангии ҳама миллатҳо ба дидораш меомаданд.

Вале ҳамин ҷаҳонватании ӯ, ки боис шуд дар даврони ишғоли Олмон ба дасти Наполеон дар мавҷи миллатгароии ифротӣ нағалтад ва ҳатто баръакс, корномаҳои бисёре аз хавонини ҳақири худро ба маротиб аз аъмоли Наполеони бегона бадтар бидонад, дар миёни бархе ҷамъатанонаш тафохуме наёфт ва барояш талхкомиҳое чанд овард.

Вай ҳатто дидоре низ бо Наполеон дошт ва онро ҳам аз ҷумлаи ҷамсонҳои худ бо Ҳофиз мегирифт, ки гӯё ба хузури Темур расидааст.

Дигар ин ки иқтидори дерпои ӯ дар арсаи адабу ҳунар мӯҷиб гардид бархе нависандагони насли нав – шояд ки ба ҳақ, нуфузи тафаккури саликаи ӯро даступгири худ биёбанд, ки дар миёни ин нависандагони ҷавонтар Ҳейнрих Ҳейне ва Ҳейнрих фон Клойст номи баланд доранд.

Марги Гёте дар соли 1832 дар шаҳри Веймар рух додааст.

Чунон ки ёд шуд, Гёте аз кӯдакӣ ба воситаи Китоби муқаддас, афсонаҳои «Ҳазору як шаб» ва сафарномаҳои гуногун бо Машриқзамин ошноӣ дошт. Ва он ғаҳ шарқшиносӣ, ин дониши зодаи Ренессанс, дар замони ӯ умқи густураи бештаре ёфта буд. Гёте дар солҳои лашкаркашии Наполеон ба саросари Урупо, ки ҷангҳои нобасомониҳои тӯлониро дар сатҳи қора аз пай овард, дилзада аз ин ҳама ошӯфтагӣ фалокат дар дил кашише ба гурез ва ҳичрат меёфт. Дар ҳамин замонҳо, яъне соли 1814 матни комили девони Ҳофиз ба тарҷумаи Жозеф фон Ҳаммер – шарқшинос, мутарҷим ва дипломати утришӣ ба дасташ афтод, тарҷумаи басо шитобзадаву пурэрод. Бо ин ҳама Гёте дар варои он ба азамати рӯҳии Ҳофиз пай бурд, аз фаросӯи макону қарн меҳри бародарона ба ӯ эҳсос қард ва аз ошӯби дунёи перомуни худ ба тасаллии ғазалҳои ӯ паноҳ ҷуст ва ба зудӣ дарёфт: дар қиболи таъсири сарзиндаи онҳо бояд, ки ҳаллоқият пеша кунад, вағарна дар пеши ин дарёи аз шӯри шеър, шавқӣ ишқ ва шахомати набард бо найрангу ноумедӣ ҳоли ғарикеро хоҳад ёфт. Аз ин рӯ, ба гуфтаи худаш, ҳар он мавзӯ ва мафҳуми ҷамсоне, ки дар вучуди ӯ буд ва ё ба ин восита парварда шуда буд, барҷӯшид ва Гёте дар замоне кӯтоҳ маҷмӯаи кӯчаки мураккаб аз се бахш, – **«Ҳумоб ба Ҳофиз»** суруд. Вай бар сари ин қор шавқӣ бештар ба адабиёти форсӣ ёфт ва ба рағми камбуди манобеъ ба мутолиаи таъриху фарҳанги форсӣ рӯй овард ва дар мубодилаи иттилоот бо устодону муҳаррирон ин ришта, дар муддати замонии беш аз як солу ним шу-

мори шеърҳои худро ба дувоздаҳ бахш расонд ва бо унвони «**Девони ғарбӣ-шарқӣ**» дар соли 1819 мунташир сохт. Вале ин маҷмӯа ба сабаби фазо ва пасзаминаи бегонаи он, низ бисёрии вожаҳои хориҷияш ва беш аз ҳама, обои пешдовариолуди авоми ба ҷангҳои салибию ақидатӣ одаткарда, истикболи чандоне наёфт. Пас Гёте ки дар ин миён дар шӯри шинохти адабиёти форсӣ ҳатто тарҳи девони муфассалтарро мерехт, дар роҳи шиносондани китоби худ ва низ адабиёти Машриқзамин, хосса, Эрон, гоми баланди дигаре бардошт ва бо пажӯҳишҳои фишурдатар дар боби мероси мактуби Осиё, маҷмӯаи ҷусторино бо унвони «*Ёддоштҳо ва мақолот барои дарки бехтарии девон*» ба китоби ашъори шарқии худ афзуд ва ба ин тартиб «**Девони ғарбӣ-шарқӣ**»-ро дар тафсили кунунии он дар соли 1828 интишор дод.

«Девони ғарбӣ-шарқӣ» дар масири зиндагии Гёте он баландиест, ки ҷавониву пириро дар як ҷашмандоз дар канори ҳам қарор медиҳад, то сипас барои ҳамеша аз якдигар дур ва ҷудояшон кунад. Яъне, агар аз пайи ҳамсонии мӯҳтавое барои унвони дугонаи ин китоб бичӯем, бояд бигӯем, ки шӯри ҷавонӣ ва фарзонагии пири дар канори ҳам омадаанд. Аммо ҳамсонии мӯҳтавои он танҳо ба ин ду унсури дугона маҳдуд наменонад. Дар ин маҷмӯа гузашта ва акнун, ишқу ҷанг, ғамҳои шахсиву нигарониҳои иҷтимоӣ, гӯшагириву мусоҳибҷӯӣ, комхобию парҳезгорӣ, мастиву хушёрӣ, танзу зинҳор ҳар қадам бо ҳифзи намуди рӯшану мустакили худ паҳлӯи ҳам менишинанд, то ба ин китоб ғанову фарҳефтагии тамом бидиҳанд. Вале он бунмояву решаи роҳнамои ҳамаи ғусули он бо ин ҳол чизи дигарест ва дар нақши конуние, ки бар ўҳдааш ниҳода шудааст, гоҳ ба аён тақрор мешавад, гоҳ ба киноя, гоҳ дар қолаби тавсия ва гоҳ дар қолаби тасвир, вале дар ҳама ҳол дар ҳар қитъаи он ба навъе ҳузур дорад ва он андешаи пайванд додани Шарқу Ғарб ва эҷоди тафохум миёни миллатҳост, хосса, бо таъкид бар табору таърихи ягонаи онҳо ва барҷаста сохтани муштаракоте, ки аз ақлу отифа, яъне аз сиришти навъи башар сарчашма мегирад.

Дар гузаштаи таърих будаанд ҷангҳои миёни миллатҳо, ки маънову мафҳуме фаротар аз замону макони худ ёфтаанд ва бархе аз онҳо на танҳо ҷудои ду миллат, балки қораҳоро аз пай доштаанд. Шикасти Клеопатра аз Рум ва ронда шудани аъроб аз Андалус нишоне аз исрор бар ҷудой миёни Урупо ва Африқо бар худ дорад. Аз ҳамин даст аст дар Осиё ҷангҳои миёни эронӣёну юнониён ва ё рӯёруи усмонӣҳо ва ҷаҳони масеҳият ва аз ҷумла, дар набарди дареи Липонту дар пеши ҷазирае ва низ (агар нахоҳем ба ҷангҳои

садсолаи салибӣ ишора кунем), вале бо вучуди ин корномаи таҳдидомезу ғамбор доду ситади андеша тавонистааст миёни миллатҳо ҷое барои худ биёбад ва ба бисёр ҷонҳои фарзона ҳамчун Демокрит ва Мавлоно рифъати диди мушаххасан фаромиллӣ ва ҳатто фароқорай бидиҳад.

Урупо тавонист як бор, дар даврони Ренессанс, бо ручӯъ ба фарҳанг, фалсафа, дониш ва адабиёти Юнону Руми пеш аз масеҳият, мутлақияти ҳинҷорҳои бастаи қуруни вустоиро бишканад ва нисбиво маршрут будани онҳоро ба аён дарёбад. Ренессанс аз он пас дар гоме фаротар барои шинохти фарҳангҳои куҳан рӯ ба Машриқ овард ва ба ин тартиб шарқшиносӣ наҳзате шуд, ки суннати он то ба давраи романтик, яъне қарни ҳаждаҳуму нуздаҳум тадо-вум ёфт. Дар ҳамин ҷорҷӯб «**Девони ғарбӣ-шарқӣ**»-и Гёте намуна-ест дурахшон аз истикболи андеша аз андеша ва дастовардест пурфурӯғ аз гуфтугӯи фарҳангҳо. Ин китоб, ки пуштвонаи номи баланди адиби ҷаҳониро бар худ дорад ва муфассалтарин дафтари шеърӣ даврони пухтагиву пириӣ ўст, ҳамзамон самараи рафеъи як умр талоши фарҳангии ин адиби бузург бо ҳадафи поярезии як ада-биёти нави ҷаҳонист.

«**Девони ғарбӣ-шарқӣ**» аз дувоздаҳ дафтари ҷудогона ташкил шудааст, ки ҳар як унвони форсӣ ё арабӣ бар худ дорад: дувоздаҳ дафтар шояд ба нишонаи дувоздаҳ моҳи сол, гӯё ин ки ҳаҷми онҳо бо ҳам яке нест. Ҳеҷ як аз онҳо низ нақши қонуние барои китоб на-дорад. Вале ба рӯшанӣ метавон дар онҳо ҳар бор як ҳешовандию ҳамҷавории сегоноро ташхис дод. «*Муганнинома*», «*Ҳофизнома*» ва «*Ишқнома*» беш аз ҳама аз Ҳофиз ва ғазалҳои ў таъсир гирифтаанд, гуфти тафсили он шиори сегонаи ишқ, бода ва ғазаланд, ки дар ав-валин қитъаи ин девон меояд. Дар пайи онҳо се дафтари бориқандешӣ ва наззорагирӣ, яъне «*Тафаккурнома*», «*Ранҷнома*» ва «*Ҳикматнома*» меоянд ва сипас «*Темурнома*», «*Зулайхонома*» ва «*Соқинома*», ки дафтарҳои пӯёӣ ва амаланд ва саранҷом охири-н маҷмӯаи сегона бо мав-зӯи муштараки мазҳаб ва малакут, яъне дафтарҳои «*Масалнома*», «*Форснома*» ва «*Ҳулднома*». Табиист, ки ҳар дафтари ҳар шеър ба навъе аз аҳволи зиндагии ҳуди шоир низ ранге гирифтааст ва аз ин дидгоҳ ҳам як иртиботи дарунии дубора меёбад. Шарҳи ин иртиботи тангтарро дар баҳши таълиқот меова-рем ва дар парҳез аз дарозии қалом дар ин ҷо ба ҳамин тавзеҳи қуллӣ басанда мекунем.

Ва аммо дар бораи «**Ёддоштҳо ва мақолот**»-и девони Гёте ҷо дорад тасреҳ кунем, ки тарҷумаи онҳоро, бо он ки бештар ба ада-

биёти форсӣ мепардозанд, набояд «зира ба Кирмон бурдан» донист. Нахуст ин ки ин мақолот танҳо ба Эрон назар надоранд ва бархе аз онҳо ба фарҳанги Осиё, адёни кӯҳани ин қора ва низ Китоби муқаддас мепардозанд. Ба илова, бахши исломӣ – эронии онҳо санадест аз шарқшиносӣ ва гувоҳи нубӯи марде, ки тавонистааст бо вучуди манобеъи бисёр маҳдуди замонаи худ, диде, албатта, ба нисбати ҷомеъ аз фарҳангу адаби кишвари мо ба даст биёварад ва онро ба ҳамватанони худ ироа кунад. В-он ғае ин ҷусторҳо аз диди инсонии аҳли як ҳавзаӣ фарҳангии дигар дар шеърӣ форсӣ, вежагиҳо ва адвори он мепаҷӯханд ва дар ин роҳ пайвасти нигоҳе ҳам ба бистари иҷтимоӣ-сиёсии он доранд ва ҳовии назариёте ҳастанд, бархе ҳатто имрӯз ҳам нав ва нуктаомӯз ва бархе ҳам шояд баҳсангез. Табиист, канқош дар мавори баҳсангез, масалан, дар чанду чуни ақидаи Ғеъе дар бораи Фирдавсӣ, ирфон, Ҷомӣ ва ё Мавлоно наметавонад мав-зӯи ин пешгуфтор бошад, балки бастагӣ хоҳад дошт, ки тарҷумаи ҳозир то чӣ ҳад муваффақ шавад девони Ғетеро ба даруни ҷомеаи фарҳангии кишвари мо дароварад. Аммо аз дидгоҳи шахсӣ тарҷумаи ин мақолот барои мутарҷим тасаллое дар қиболи ин заъф будааст, ки ашъори ин китобро на ба шеър, балки сирфан ба наср баргардондааст ва медонад, ки ба ин тартиб ҷанбаи мусиқӣ ва бозигӯшонаи онҳо дар тарҷумааш бозтоби фарохур наёфтааст. Бо ин ҳама, басо ҳамин пажвоки соянок аз маскут мондани яқсаду ҳаштодсолаи ин китоб бехтар бошад. Тасаллоӣ дигари ӯ он ки бештар аш-ъори «**Девони ғарбӣ-шарқӣ**» ҳислати ривой ва сиришти наздик ба наср доранд. Дар он бахш ҳам ки ҷавҳараш ғино мечарбад, кӯшиш шудааст бозтобе аз он, то ҷои мумкин, дар насри ин тарҷума буруз биёбад.

Умед, ки ҳамин мояи интиқол намуди маҳсусу мақбул аз ин асарӣ дилнишин ба даст диҳад, ки хостгоҳаш адабиёти меҳани худӣ мост ва агар бо ҳисси масъулият ба он бипардозем, бо ҳар тарҷумасе ки мешавад, ба таъбире, ҳар бор аз нав ба хона бармегардад.

Дар поён тасреҳ мекунад, ки дар истиқбол аз даъват ба гуфтугӯи тамаддунҳо, мутарҷим дар роҳи тарҷумаи ин асар аз ҳимояти ширкати «Доймлер – кройслер» бархурдор будааст. Аз ин рӯ, дар ин мақом ташаккури худро аз мудирияти ин ширкат дар Техрон иброз медорад. Ангезаи дигари таҳияи ин тарҷума бузургдошти дувисту панҷоҳумин зодрӯзи Ғеъе буда, ки бо Соли гуфтугӯи тамаддунҳо бешу кам тақорун доштааст.

Мутарҷим, тобистони 1380.

МУҒАНИНОМА

*Бист сол сипарӣ кардам,
Ва аз ҳар он чи насибам шуд,
баҳра гирифтам.
Солҳое ҳама хуш,
Чун рӯзгори Бармакиён.*

ҲИЧРАТ

Шимолу Ғарбу Чануб фурӯ мепошанд,
Танҳо мешикананд ва кишварҳо ба ларза дармеоянд.
Пас ба диёри поки Машрик бигрез,
То дар шамими ҳавои падаршоҳӣ,
Ба ғайзи ишқу бодаву ғазал,
Чашмаи Хизр ҷавонат кунад.

Он чо дар ҳарими сидку содагӣ
Меҳоҳам ба жарфо
Ва сарчашмаи табори инсонӣ бирасам.
Ба рӯзгороне, ки ҳанӯз омӯзаи осмониро,
Ба забони заминӣ аз Худо мегирифтанд,
Ва ба васвасаи ақл тан дарнамедоданд.

Рӯзгороне, ки бар падарон арҷ мегузоштанд,
Ва аз хидмати бегона сар мепечиданд.
Меҳоҳам бар даври ҷавонӣ шодӣ кунам:
Бар давре, ки имон густурда буду андеша танг.
Ва калом эътибор дошт,
Аз он ки сухани мубайян буд.

Меҳоҳам ба миёни шубонон дароям,
Ва дар воҳаҳо биёсоям дар он хангом,
Ки бо корвонҳо ҳамроҳ мешавам,
Ва шолу қахаву мушк арза мекунам.
Меҳоҳам ҳар кӯрароҳеро бипаймоем,
Ва аз биёбон ба шаҳрҳо дароям.

Дар фарозу фуруди санглохи саҳти кӯҳистонӣ,
Ҳофизо, ғазалҳои ту оромибахши диланд он дам,

Ки сорбон ба бедор кардани ситорагон,
Ва рондани рохзанон,
Бар пушти баланди астар
Сархушона мехондашон.

Дар гармобаву майкада, эй Ҳофизи кудсӣ,
Мехоҳам, ки аз ту ёд кунам,
Аз ту он ҳангом, ки маъшуқа ниқоб бармеафканад,
Ва зулфи анбарбӯяшро ба дасти насим месупорад.
Оре, то замзамаи ошиқонаи шоир,
Ҳатто ҳуриёнро ба васваса андозад.

Хол оё шумоён мехоҳед бар ин саодати ӯ рашк баред?
Ва ё худ, онро бар комаш талх кунед?
Пас бидонед ки сухани шоирон,
Пайваста то ба остонаи биҳишт бармешавад,
Ва дар таманнои зиндагии ҷовид,
Оҳиста бар дар мекӯбад.

ТАЪВИЗОТ

Тилисм бар ақиқ,
Барои мӯъминон бахту шугун меоварад.
Ва агар бар санги ҷазъаш канда бошанд,
Бо лабони пок бар он бўса бинех,
Ки дафъи бало мекунад,
Ва ҳофизи туву манзилгоҳи туст.

Хоса, агар номи поки Худо,
Нақши сафҳаи он бошад,
Дар ту ишқу нерӯ медамад.
Ва бавежа занон,
Тилисмро хуш доранд.

Дуои шонабанд низ нақше аз ҳамон даст аст,
Аммо бар коғаз.
Ва чунин, бе тангҷои ақиқ,
Ба ҷонҳои порсо,
Гузিনিши абёти дарозтарро
Арзонӣ медорад.
Ва мардон ин дуоҳоро
Мӯъминона ба китф меовезанд.

Вале дар паси ин хатту канд рози пинҳоне нест,
Ҳар чи ҳаст, ҳамон аст ва бо ин ҳама бояд бо ту,
Ҳар он суханеро бигӯяд, ки ту худ самимона,
Ва ба шавқ такрораш мекуни: – Манам, ки инро мегӯям, ман!

Нодир аст таъвизи ботиле, ки барои шумо меоварам.
Аз он ки дар авроди ботил, он чи масху муаммое,
Ва таровидаи чунунии убус аст,
Басо волотарин калом шумурда мешавад.
Пас агар нуктае номафҳум бо шумо мегӯям,
Бидонед, ки сухан аз таъвизи ботил аст.

Накш суфтан бар нигин, корест душвор,
Душвор, гунчондани волотарин маънӣ, дар тангтарин чо.
Агар ки медонед аз кадом роҳ ба нигини ростин бирасед,
Инак, накши калом дар ин китоб аст. Гумон намебуред!

ОЗОДАГӢ

Маро бар хони зинам ба худ вобигзоред,
Ва дар кулбаҳову хаймаҳои хеш бимонед!
Ман шодмона ба дурдастҳо метозам,
Осмони пурситора афсарам.

Худованд аз он ситораҳоро дар осмон нишонд,
То роҳнамои шумо бар хушкivu дарё бошад.
Пас дар густураи онҳо ба гашту тамошо биравед,
Нигоҳатон пайваста ба фароз.

ТИЛИСМОТИ ПАНҶГОНА

Азони Худост Машрик,
Азони Худост Мағриб,
Диёрони Шимолию Чанубӣ
Дар сулҳи дастони Ё орамидаанд.

*

Ё, он одили ягона,
Барои ҳамагон дод меҳодад.
Пас, аз асмой садгонаи Ё
Додорияш ситуда бод! Омин.

*

Хато дар камин аст, ки гумроҳам кунад.
Эй Ту, ки дар ҳидоятам доной,
Дар корҳояму дар қаламам,
Тариқатбахши роҳам бош.

*

Хокест он чи, ки дар андеша мепарварам.
Бо ин ҳама ба суде волотар меанҷомад.
Аз он ки рӯҳ, ки дар хок намепауроканад,
Дар полудагии худ уруч меёбад.

*

Дар ҳар нафасе ду неъмат аст:
Дам фурӯ бурдан ва аз бори он раҳидан.
Он тангно меоварад ва ин тозагӣ.
Чунин зиндагӣ таркибест сеҳромез.
Даме, ки дар тангноят мегирад, бар Худо сипос бигзор.
Ва сипос бар Худо он дам низ, ки раҳоят мебахшад.

ЧАҲОР НЕЪМАТ

То азроби ба саҳми худ,
Шодмона ба дурдастҳо бикӯчанд.
Худованд ба неқфарҷомӣ
Чаҳор неъматашон дод:

Дасторро, ки зинатест,
Зеботар аз тоҷи ҳамаи шоҳон.
Хаймае, то дар ҳар макон, ки хошанд,
Манзил ихтиёр кунанд.

Шамшере, ки корсозтар
Аз паноҳи ҳар саҳраву ҳисор аст.
Низ таронае, ки ба дил менишинад ва роҳкушост.
Ва духтарон бад-он гӯш хобондаанд.

Ман, осуда ва умедвор,
Ошиқонае бар гулҳои шоли ӯ меҳонам,
Ва ӯ хуб медонад, ки кадомин гули худӣ ӯст.
Ва ба шавқ дил дар аҳдам мебандад.

Низ метавонам зеваре аз мева,
Бар сари хонатон бигзорам.
Пас агар қасидаи ахлоқӣ хостед,
Тозатаринашро арза медорам.

ЭЪТИРОФ

Чист, ки душвор метавон пинҳонаш кард? Оташ!
Зеро ба рӯз дуд бармалояш мекунад,
Ва ба шаб забонаи он, он ғулосо.
Дигар ишқ аст
Ки ҳар андоза дар хомӯшии дил бипарварияш,
Боз осон аз дариҷаи ҷашм барметобад.
Сахттар аз ҳама, аммо пинҳон доштани шеър аст.
Кас ҷароғи худро дар писту ниҳон намекунад.
Ҳар таронаи тоза,
Ҷони шоирро лабрез месозад.
Ва ҳар боре, ки орояи сухани дилнишин бар қалами ӯ нишаст,
Писанди хотири ҳамаи ҷаҳонро,
Сархушу расо, бар ҳамагон меҳонадаш.
Хоҳе ранҷамон бидихад, хоҳе шодмон кунад.

ЧАҲОР УНСУР

Шеъри ростинро бояд,
Ки аз чанд унсур ҷонмоя бигирад.
То авомаш ба дил бипазиранд,
Ва орифонаш шодмона бинюшанд.

Ишқ нахустин гавҳари мост.
Ва ба ҳангоми суроиш
Бояд ки дар калом даромезад,
То танине ҳар чи хуштараш бахшад.

Дигар ҷаранги ҷоми бода аст,
Ва фурӯғи ёкути шароб.
Аз он ки ба саломи дӯстдорону боданӯшон,
Зеботарин гули ҳалқаҳоро бармеафрозанд.

Асбоби сипасин ҷакочаки аслиха аст,
Ва сайҳаи шайпур.
То чун бахт дар ҷанг тобнок шуд,
Қаҳрамон дар пирӯзӣ ҷалоли худой биёбад.

Ва дар поён он чи ҳаргиз набоядаш фурӯ гузошт,
Нафрати шоир,

Бар ҳар он нописанд аст,
Ва ҳар хадша ба зебой.

Ва агар шоир дар талфики ин чаҳор унсури бунёдин,
Доно бошад,
Ҳамчун Ҳофиз то ҷовидон
Шодибахши ҷони ҳамаи миллатҳо хоҳад буд.

ОФАРИНИШИ ҶОН

Бобои Одам муште гил буд,
Ки Худованд инсонаш кард.
Бо ин ҳама аз домони модар
Басе хомиҳо бо худ овард.

Пас Улуҳим дар бинии ӯ,
Волотарин рӯҳро дамид.
Ва инак менамуд, ки ин кулӯх сарфае бурда бошад,
Чаро ки ба атса афтод.

Бо ин ҳама ҳанӯз ҳафт андомаш,
Ба нима кулӯх буд.
То он ки Нӯх паймона,
Яъне доруи дарди ин кавданро ёфт.

Кулӯх чун оғушта шуд,
Дар ҷо шӯрӣ гирифт.
Ва ҷунон ҳамир, ки бо туршмоя,
Ба ҷӯш омад.

Оҳ, эй Ҳофиз, бошад, ки ғазалҳои дилангези ту
Ва мисоли қудсиат,
Моро дар ҷарангочаранги ҷомҳо,
То ба меҳробии Худо роҳбар шавад.

ПАДИДА

Ҳангоме, ки Фуъбус – Худои хуршед
Ошиқона бо пардаи борон дармеомезад,
Рангинкамоне падида мешавад,
Бо соярушании алвон.

Аз варои мах,
Камонаи онро мебинам.
Камонаест шергун,
Бо ин ҳама рангинкамон аст.

Пас ту низ, эй пири пурнишот.
Дилгир мабош.
Ки ҳарчанд мӯҳоят сафед шудаанд,
Ҳанӯз шавқи ишқ дар дилат бедор аст.

ЧАШМАНДОЗИ ДИЛПАЗИР

Ин чӣ нақшу рангест,
Ки осмон бар пуштаи моҳур дар бараши гирифтааст.
Пардаи маҳи субҳгоҳӣ,
Вузӯҳи дидро мегирад.

Оё саропардае аст, ки вазир,
Барои занони маҳбуби худ барпо кард?
Ва ё фаршҳои ҷашни арӯсии ӯ,
Бо севгулаш.

Сурху сафед, омезае бас рангин!
Ҷашм, ҷашмандозе хуштар аз ин намениносад.
Ҳофизо, магар оё Шерози ту
Ба ин хиттаҳои гирифтаи Шимолӣ омадааст?

Оре, ин шакоикҳои тундобанд
Ки танг ҳамсоя бо ҳам, доман густурдаанд.
Ва ба тамасхури ҳудои хунрезии ҷанг,
Даштро дӯстона пӯшондаанд.

Бошад, то марди фарзона пайваста ва ба судмоя,
Зинати гул бипарварад.
Ва офтобе ба равнақи имрӯз, бар сари роҳи ман,
Фурӯғи тобон бар онҳо бияфшонад.

ДУГОНАГӢ

Дар тарафи рости чӯйбор,
Омӯр най менавозад.
Вале бар чамани ин сӯ,
Морс дар куррае ной медамад.
Дили ман шавқи навои най дорад,
Аммо дар ин ғиреву ғавғо,
Аз он овои дилнишин боз мемонад.
Бо ин ҳама навои пурпаймони най,
Дар тантанаи тундари чанг,
Ҳамчунон меояд.
Ва маро беқарор мекунад,
Оё чои шигифтӣ дорад?
Навои най ҳамчунон пой медорад,
Пой дар ин сайҳаи кураной.
Ва ман беқарор рӯ ба ҳар сӯ мешитобам.
Оё ба ростӣ чои шигифтӣ дорад?

ГУЗАШТА ДАР АҚНУН

Дар шабнами субҳгоҳии боғи наздик,
Сузиву занбақ мешукуфанд.
Ва дар пасопушти боғ,
Кӯҳе сарсабз
Дар ҳолаи дарахтони баланд,
Сар дар осмон фурӯ бурдааст:
Бар торакаш тоҷи қалъаи шахсаворон,
Ва бар доманааш хуфти мулоими дарра.

Ҳама чиз оғушта ба атри рӯзгоронест,
Ки мо дар ғалабаи шӯри ишқ будем,
Ва чанги таронаҳои ман,
Ҳама субҳ ба пешвози офтоби бомдодӣ мерафт,
Ва ҳамзамон шайпури шикор аз паси дарахтон,
Танини пурпаймон бармедошт:
Танине оканда аз ҳама тавони синаи шайпурзан,
Ба ҳавои он, ки шӯр бубахшаду ба чунбиш дароварад.

Инак, ки чангал бо ҳар баҳор ҷавонии нав мезанад,
Аз сармашки он дил бигиред,

Ва айше, ки худ талабидеду чашидед,
Бар дигарон низ раво бидоред.
То кас бонг барнадорад,
Ва маро ба бухл маломат накунад.

Оре, сазост, ки дар ҳар манзил аз зиндагӣ,
Ба нақди айш бикӯшем.

Бо ин суҳан,
Бори дигар дар маҳзари Ҳофизем.
Зеро зинатбахши ғурубамон он ки
Бо фурсатшуморони айш, ба айш биншинем.

ШЕЪРУ ПАЙКАРА

Юноние ҳамири гилашро,
Дар қолиби пайкара мегунҷонад.
Ва аз ин фарзанди дастони худ,
Шодияш афзун мешавад.

Аммо шодии мо шоирон он ки
Даст дар Фурот фурӯ барем,
Ва гаҳ – гоҳ дар ин унсури равон
Ба гашту гузор дароём.

Чун оташи рӯҳ бад-ин сон фурӯ нишаст,
Тарона танин бармедорад.
Ва дар дасти пардозанда ва маъсуми шоир,
Об қолиби пайкара мегирад.

БЕБОКӢ

Чист ҳама ҷо шартӣ бунёдини он,
Ки инсон шукуфо шавад?
Ҳамагон ба шавқӣ он савтеро мениюшанд,
Ки танине пероста мегирад.

Ҳар он чиро, ки даступогир аст, дур бияндоз!
Дар сухани берӯҳ мапеч,
Ки шоир пеш аз он ки ба суруд биншинаду бархезад,
Бояд, ки зиндагӣ кунад.

Пас бигзор танини чакочоки зиндагӣ,
Дар чони ӯ пажвок бардорад!
Чаро ки чун ранҷ бар дилаш сангинӣ кард,
Аз нав бо хештан ошtii мечӯяд.

ШУҶОЪ ВА ШОДОБ

Шеър гуфтан, яъне бепарвой
Касе бар ин назар маломатам накунад.
Бедағдаға бошеду хунгарм,
Ва ҳамчун ман шодмону раҳо.

Агар ки ранҷ бо ҳар соат
Меҳост, ки коми маро талх кунад,
Ман низ нармхӯ мебудам,
Нармхӯтар аз шумо.

Чи нармхӯй барои духтаре некуст,
Ки тоза шукуфтааст,
Ва хуш дорад ба нармӣ харидори коляш бошанд.
Ва аз зумухт мегурезад.

Нармхӯй он ҷо низ некуст,
Ки марде фарзона ба сухан дармеояд.
Ва аз дониши ду ҷаҳон,
Нуктаҳоям меомӯзад.

Аммо шеър гуфтан бепарвоист.
Ва ман дар ин кор танҳоиро хуштар дорам.
Албатта, дӯстону занони дилзинда,
Қадамашон рӯи ҷашм.

Эй шайхи беҳиркаву дастор!
Бо ман сухани ёва магӯ.
Ки ту метавониям нобуд кунӣ,
Вале нармхӯ, ҳаргиз.

Ҳарзадариҳои ту
Гурезонам мекунад.
Гӯшҳои ман
Аз муҳмалот пур аст.

Чун осиёи шоир ба чархиш даромад,
Нигоҳаш мадор.
Чи, он, ки як бор сухани моро фаҳмид,
Узрамонро низ мепазирад.

КОИННОТ

Хок аз чумлаи он аносир аст,
Ки ту, Ҳофизо, ҳар боре, ки ба ифтихори маҳбуба,
Таронаи латиф сурудаӣ,
Хуш мохирона ба кораш гирифтаӣ.

Зеро ки хоки кӯи маъшуқа,
Бартар аз он қолист,
Ки бар нақши заррини гулҳояш,
Надимони Маҳмуд зону мезананд.

Ва он дам, ки бод хокро чобукона,
Аз остони маъшуқа ба осмон мебарад,
Бӯи он бар ту,
Аз атри мушку гулоб гиromитар аст.

Ман дар ҳавои пайваста боронии Шимол,
Замони дароз ба ғуборе нарасидам.
Вале дар Ҷануби гарм,
Фаровон бар сари роҳи худ ёфтамаш.

Аммо дар ин миён дерест, дере,
Ки дари остони маҳбуба ба рӯям баста мондааст.
Ҳон, эй борон, чони маро тоза кун,
Бигзор бӯи хокро ба машом даркашам.

Агар ки инак, ҳамаи тундарҳо биғалтанд,
Ва тамоми осмон дурахшиш бигирад,
Ғубори ваҳшии бодҳо,
Бо катраҳои борон ба замин бозмегардад.

Ва ҳамзамон зиндагӣ ҷавона мезанад,
Ва кӯшу кунӣше пинҳону сипанд дармегирад.
Бӯи гиёҳ фазоро меоканад,
Ва дар соҳати хок сабза мерӯяд.

ШАВҚИ ФАНО

Бо ҳеч кас мағӯед, магар бо доноён.
Ки халоиқ хандае ботил хоҳанд кард.
Ман сари ситоиши онеро дорам, ки зинда аст,
Ва бекарори фаное дар оташ.

Дар икнои аташи шабҳои ишк,
Ки ниҳоли зиндагии туро нишонд,
Ва инак, ту худ ниҳоли зиндагӣ менишонӣ,
Ҳисси ноошно дарменавардадат он хангом,
Ки шамъ ором месӯзад.

Пас, дигар дар ихотаи торикӣ,
Барҷой наместонӣ.
Шавқи нав туро
Ба омезише волотар бармеангезад.

Ва ту, эй парвона,
Дурии ҳеч роҳе бозат намедорад.
Чунин бол мекушоиву сеҳрзада меоӣ.
Ва саранҷом дар шавқи нур сӯхтай.

То дар ту нест ин: нобуд,
Ва буд шудан,
Меҳмони дилгирифтае беш
Бар сари хоки торик нестӣ.

* * *

Шоҳи най ҷавона зад,
То коми ҷаҳонеро ширин кунад.
Бошад, ки аз найи қалами ман низ,
Таронаҳои ширин битаровад.

ҲОФИЗНОМА

*Агар ки суханро арӯс бидонем
Ва андешаро домод,
Ин зифофро ӯйе шиносад,
Ки Ҳофизро биситояд.*

КУНИЯ

Шоир: Эй Муҳаммад Шамсиддин,
Аз чӣ рӯ миллати волои ту,
Туро Ҳофиз мехонад?

Ҳофиз: Бар пурсишат арҷ мениҳам
Ва посух медиҳам:
Аз он ки бо ҳофизаи саодатманд,
Мероси муқаддаси «Қуръон»-ро,
Бе каму костӣ аз бар кардам.
Ва дар паноҳи он парҳезгорӣ дар пеш гирифтам.
Чандон ки зиштии зиндагии рӯзона,
На домани маро олуд,
Ва на домани ононро, ки ба шоистагӣ,
Каломи Паёмбар ва базри ин каломро гиромӣ доштанд.
Аз ин рӯст, ки мардумам маро Ҳофиз мехонанд.

Шоир: Ҳофизо, мепиндорам дар ин кор
Бо туам майли ҳампойист.
Аз он ки бо ҳамгунии андеша,
Бо дигарон ҳамгун мешавем.
Ва ман инак бо ту ҳамгунам.
Мане, ки нақши пуршукӯҳи китобҳои осмониамонро,
Чунон бар лавҳи ҷон пазируфтаам,
Ки он пардаи пок,
Нақши симои оқоямонро.
Ва бо ҳамаи инкорҳо, роҳбастанҳо ва дастбурд,
Аз тасвири шодоби имон дар жарфои синаам,
Пайваста тозагӣ ёфтаам.

ИТТИҲОМ

Ҳеч медонед, оё шаётин,
Дар биёбону паноҳи саҳраву ҳисор
Дар камини чӣ касоне менишинанд,
Чашминтизори лаҳзаи фиреб ва ба дӯзах даровардани онон?
Дар камини дурӯғпарастону палидон.

Ва аммо ӯ, шоирро бигӯ,
Чаро дар ҳамнишинӣ бо чунин касон парво намекунад?!

Вале оё шоир ҳеч медонад, ки бо кӣ ҳамроҳ аст?
Ӯ, ӯе ки ҳамвора дар чунуни гарми кори хеш аст,
Ва озод аз ҳар он ранги тааллуқ, дар кашиши ишқе худсар,
Овораи биёбон?
Ӯ байт-байти шеърашро бар хок менависад.
Бод дарчо онҳоро мерӯбаду мезудояд.
Ва шоир беҳабар аз он чи ки месарояд,
Ҳеч ба ниғаҳдории он барнамеояд.

Бо ин ҳама ғазалҳояш пайваста бар сари забонҳост,
Лек аз он ҷо, ки бо «Қуръон» намехонад.
Бар шумост, эй зоҳидони доно,
Ва эй хобрағони шаръ!
Ки вазифаи пояии мусалмони пойбандро таълимашон диҳед.

Хосса, ин Ҳофиз доим дарди сар месозад.
Қаноби Мирзо рӯхро ба ҳитаи тардиду пурсиш мекашонад.
Пас бигӯед: – Чӣ бояд кард ва чӣ набояд?

ФАТВО

Ғазалҳои Ҳофиз ҳақоике бе тардиду завол дар бар доранд.
Вале ин ҷову он ҷо, дар бархе хурдамасоил ҳам
По аз ҳитаи шаръ берун мегузоранд.
Агар ки эмани хеш мехоҳӣ,
Бояд, ки заҳр аз тарёк боз бишносӣ,
Ва бо шуҷоате сарзинда,
Аз шодии беғашӣ омӯзаӣ шарифи он баҳра бигирӣ,
Ва аз он омӯза, ки азобе абадӣ дар пай дорад,

Мухтоту баҳуш дурй бигзинй.
Ва яқин, ки ин дар парҳез аз гуноҳ бехтарин равиш аст.
Чунин фатво дод Абӯсаъуд,
Он бандаи ҳақир
Ки Худованд гуноҳонашро бар ӯ бибахшояд.

СИПОСИ ШОИРИ ОЛМОНӢ

Эй Абӯсаъуди муқаддас, гул гуфти!
Ин шоир дар ҳаққи худ низ чунин доварӣ орзу дорад.
Чи дуруст он хурдамасоили хориҷ аз дин
Саҳм-ул-ирси шоир аст ва ҳам дар ин майдон аст,
Ки шоир бепарво ва дар ғам низ шодмон ҷавлон медиҳад.
Ва яқин, ки тарёку заҳр
Дар назари ӯ яқсонанд.
На ин мекушад ва на он шифо медиҳад:
Зеро ки зиндагии ростин,
Он беғашии ҷовидонаи Кирдугор аст,
Ки дар фарҷом чунин намуд меёбад,
Ки ба ҳеч кас зараре намерасонад, магар ба худ.
Аз ин рӯ, ин шоири пир ҳанӯз умед дорад,
Ки дар мақоми ҷавонӣ омурзида,
Хуриён хушрӯёна дар бихишт пазирояш шаванд.
Эй Абӯсаъуди муқаддас, гул гуфти!

ФАТВО

Муфти дафтари ашъори Мисриро хонд,
Ҳар такшеър ва сипас ҳамаро.
Ва саранҷом зиракона дар оташаш афканд.
Ва он ҳама хату насхи зебо хокистар шуд.

Сипас ин қозии олий гуфт:
Бисӯзад ҳар он, ки суҳаневу савдое чун Мисрӣ дорад.
Вале Мисрӣ худ аз азоби оташ мустасно бод:
Аз он, ки Худо қарихаро ба ҳар шоире ато кард.
Ҳол агар яке дар роҳи гуноҳ онро ба қор гирифт,
Худ медонаду Худояш!

БЕКАРОН

Ту бузургӣ, аз он ки поёне намегирӣ.
Ва сарнавиштат он, ки ҳаргиз низ оғозе наёбӣ.
Ғазали ту, чархон чун гунбади пурситора,
Матлаъу мактаи пайваста яксон дорад.
Ва он чи аз миёнаи он бармечӯшад,
Ошкоро ҳамонест, ки дар поён ба чо мемонад ва ҳам аз оғоз буд.

Ту, нӯшинчашмаи шеъри ҳамаи шодиҳо ҳастӣ.
Ва таронаҳоят берун аз шумор,
мавҷ аз пайи мавҷ аз дилат бармечӯшад.
Лабонат ҳамеша бўсахоҳ,
Ғазалҳои аз дил бархостаат дилнишин,
Даҳонат чӯёи нӯш,
Ва дили некхоҳат пурфайз.

Худ агар тамоми ҷаҳон ғарқа шавад, Ҳофизо!
Бо ту, бо туам сари ҳамовардист.
Ранҷу шодӣ ба мо ду ҳамзодон
Ба як сон арзонӣ бод!
Шеваи ту дар ишқбозиву боданӯшӣ,
Равост агар фаҳри ман, равост гар ки зиндагии ман бошад.

Вале инак, эй шеър, бо оташи хештан бонг бардор,
Ки ту худ куҳантарӣ, ки ту навтарӣ.

ТАҚЛИД

Умедворам, ки дар шеваи ғазалсароии ту дасти боз биёбам.
Ва аз радифу қофия лаззат бубарам.
Нахуст андешаро бипироям, сипас каламотро бипарварам.
Ва қофияро такрор накунам
Магар он ки таъкиде хос дар он бошад.
Ҳама ончунон, ки аз ту бармеояд, ало, эй баркашидаи ҳамаи шоирон!

Зеро ҳамон гуна, ки ҷараққае метавонад,
Шаҳри шоҳеро дар забонаи ҳашмноки шӯълаҳои хеш
Ва тӯфоне, ки бапо карда, бисӯзаду бигудозад,
Ва дар он миён худ хомӯш ба ситораҳои осмон бипайвандад,

Қалби ин олмонӣ дар печутоби шӯълаи ҷовид,
Оташи туро дар сина мегирад, то шӯре нав бапо кунад.
Табиист, авзони мавзун дилкашанд,
Ва табъ аз пардохтан ба онон шӯре меёбад.
Вале ин ниқобҳои беҳуну пуч,
Чи зуд дилозор мешаванд.
Ҳатто ҷон ҳам, агар ки дар пайи роҳи нав барнаояд,
Ва он қолиби мурдари ба дур наяндозад,
Бар хеш низ таҷаллии шодмона надорад.

РОЗИ ОШКОР

Эй Ҳофизи қудсӣ,
Туро Лисонулғайб хондаанд он калимабозон,
Ва бо ин ҳол,
Арзиши каломро дарнаёфтаанд.
Сӯфӣ аз онат меҳонанд,
Чаро ки дар каломат мавҳумотери меангоранд,
Ва шароби пурғаши худро,
Ба номи ту давр мегардонанд.

Ту дар тасаввуфи покӣ,
Ҳам аз ин рӯст, ки онон каломатро намефаҳманд,
Ало, эй ту, безухди растагор!
Намехоҳанд дар ҳаққат бар ин муътариф шаванд.

НАЗАРБОЗӢ

Бо ин ҳама онон, ки маломаташон кардам,
Ҳамон калимабозон, ҳақ доранд.
Чаро ки бадехист, ки калом,
Танҳо ба лафз эътибор намеёбад.
Калом чун бодбизанест!
Ду нигоҳи дилангез дар пасопушташ.
Бодбизанро рӯи банди тӯр бигир,
Ки чехраро мепошонад.
Аммо духтарро на.
Чи он шикелтарин узв, он чашмҳо, бо ман дар назарбозианд.

БА ҲОФИЗ

Розе, ки ҳамагон дар талабаш мечӯянд,
Бар ту пӯшида нест ва нек медонӣ:
Шавқ асту ишқ, он чи ки аз хок то тахти шоҳӣ,
Ҳамаро ба банди сахти хеш мекашад.

Дар ишқ дард асту дармон низ ҳам.
Кӣ меёрад дар пеши он пой бидорад?
Ки агар ин як сар дар ин роҳ бохт,
Он дигар сар дар гарав мегузорад.

Бубахшо, эй устод, ту худ медонӣ,
Чи хиёлҳо ба дил роҳ надодаам,
Ҳар боре, ки он сарви равон,
Нигоҳро ба хеш фаро мекашад.

Пойи ӯ дар ҳар гом ба нармии решаи гиёҳ,
Бо замин ба муғозала дармеояд.
Саломаш абри асирест, ки ба осмон бармехезад,
Ва насими нафасаш навозиши боди сабост.

Чилвааш васваса дар дил меандозад,
Низ он гесӯвони пуршиканаш,
Ки бод дар турраи тираашон,
Ба бозӣ дармеояд.
Инак, пешониаш кушода мешавад,
То дилатро бикушояд.
Ва ту аз даҳонаш таронае мешунаӣ,
Шодобу ноб, чунон бистаре барои ғунудани рӯҳ.

Ва чун дар ин ҳол
Лабонаш ба дилнишинӣ мечунбад,
Аз ҳар банде мераҳонадат,
То танҳо бандии ишқ шавӣ.

Ва дар парвози ҷон ба ҷониби ҷонон,
Нафас дар сина мемонад.
Ва бӯи хуш дар ин саодат мепечад,
Бӯе нопайдо ва чун абр дар гузор.

Аммо чун шӯълаи ишқ забонаи бунёнсӯз кашид,
Ту даст ба сӯи чом мебарӣ:
Соқӣ меояд, соқии навбова,
Ба шавқи дурии пуртасалсул, давон меояд.

Фурӯге дар нигоҳаш медавад ва тапише дар қалбаш,
Ба омӯзаҳои ту дил мебандад.
То ки чун шароб ба рӯҳат таъолӣ бахшид,
Ба ҷон бар суханонат гӯш бидорад.

Офоқи олам ба рӯи ӯ кушуда мешавад,
Дар дил камолу назм меёбад.
Синааш бармечаҳад ва хатти оразаш ранг
мегирад.
Ва инак, ҷавоне шудааст, барно.

Ва чун аз асрори ҷону ҷо,
Сирре дар дили ту боқӣ намонд,
Ба кушоиши мафҳум,
Меҳрубонона ба он донишвар ишора мерасонӣ.

Низ то шахрияи шоҳеро набуранд,
Сухани нек ба шоҳ мегӯй.
Ва аз ин даст,
Сухане бо вазир ҳам.

Ту ин румузро мешиносиву ба нағма мехонӣ,
Ба нағма, имрӯзу фардо низ:
Ва чунин дар саҳту саҳли зиндагӣ,
Бадракаи ту шафиқона паноҳи мост.

ИШҚНОМА

– Бигӯ,
Оё дилат саргаштаи чист?
– Дилам муқими кӯи туст.
Фурӯ мағзораи.

САРМАШҚҲО

Бишнава ва номи ин шаш чуфт ошиқро
Ба хотир бисупор.
Шӯри васфи чехра,
Золро ба Рӯдоба мерасонад.
Юсуфу Зулайхо,
Дар канори ҳаманд ва аз ҳам дур.
Фарҳоди Ширин,
Дилдодагоненанд бе насибаи васл.
Лайлию Маҷнун,
Чуз савдои ҳам дар сар надоранд.
Дилбастагии Ҷамилу Бусайна,
Зевари солҳои пириашон аст.
Ва он сияҳфом бо Сулаймон
Қарашмаҳои бас дилфиреб дорад.
Агар ин шаш чуфт ошиқро ба хотир бисупорӣ,
Дар қори ишқ қавӣ хоҳӣ буд.

ДУ ДИЛДОДАИ ДИГАР

Оре, ишқ давлатест бузург!
Қу суде аз ин хуштар?
Ту на зарре меёбӣ, на зӯре.
Бо ин ҳама бо муҷоҳидони бузург ҳамтироз мешавӣ.
Оре, ҳамчунон, ки аз Паёмбар,
Аз Вомиқу Узро низ ҳикоят хоҳанд қард,
На ҳикоят, ки номашонро хоҳанд бурд.
Аз он ки номи ошиқон бояд бар ҳама ошно бошад.
Он чи бар ин ду гузаштааст,
Бар ҳеч қас маълум нест.
Вале ин ки нақди ишқ бохтаанд,
Бар ҳамагон маълум аст.
Посуҳи он, ки аз пайи Вомиқу Узро меқурсад, ҳамин бас.

КИТОБИ ПОЯ

Шигифтангезтарин китоби китобхост,
Китоби ишқ.
Ман бо ҳамаи эҳсос онро хондаам.
Қиссаи шодияш чанд барги андак аст,
Ва шарҳи ранчаш дафтарҳо.
Ҳикояти хичронаш фасли дароз,
Ва қиссаҳои васлаш бас мухтасар.
Ҳар чилди ранчаш бепоён,
Бо шарҳу хошияи бисёр.
Оҳ, эй Низомӣ!
Бо ин ҳама ту дар фарҷом,
Он роҳи некро ёфтай.
Нуктагӯи ин муаммои печида кист?
Дилдодагоне, ки ба васли ҳам мерасанд.

* * *

Оре, нигоҳи он чашмҳо буд, ки маро чувт,
Ва бўсаи он даҳон, ки бар лаби ман нишаст.
Бо он андоми парварда ва миёни борик,
Ки ваъдаи айши биҳиштӣ медод,
Оё он азиз дар канорам буд ва оё пазируфту
ба пешам даромад?
На! Аз пешам бадар омад,
Ва гурехт!
Ва чони маро бастаи банди фироқ, ба ҷо гузошт.

ҲУШДОР

Ман низ ба ҷон
Банди каманди гесӯро пазируфтаам.
Ҳофизо, кори дӯстдори ту низ,
Аз ҳамин қарор будааст.

Вале чунин, ки мешунавам,
Хубрӯёни имрӯзӣ
Гесӯвони баландро мебофанд,
Ва чун кулоҳи худӣ болои сар гирд меоваранд.

Оне, ки ба маслиҳати худ меандешад,
Тан ба чунин банде намедихад.
Ва аз ин занчири гарон,
Ба ҳалқаи он зулфи сабук паноҳ мебарад!

ҒАРҚА

Тоби зулфе чунин ҳам андар ҳам,
Ва ман ки рухсатам ҳаст,
Дармони дили беморро,
Ба навозиши ин турраҳои тобдор бароям.
Чунин, бар ин пешонию абрӯ,
Бар ин чашму даҳон бўса мезанам.
Ва аз он дармон меёбам ва аз нав дард ҳам.
Ин шонаи панҷдандона дар ҷозибай пайвастаи ин ҷаъдҳо,
Кучо дар кораш боз биистад?
Худ ҳатто гӯш низ ба ҳалқаи бозии ин ҳалқаҳо дармеояд.
Гӯш, ки пӯст нест ва гӯшт ҳам.
Бал муғозалаҷӯст ва майли шӯхӣ дорад.
Ва аммо чун даст дар ин сарви гесӯ бурдӣ,
Ҷовидона дар навозиши он ғарқа мешавӣ.
Ин расми ту будааст, Ҳофизо,
Ва мо низ аз сараш мегирем.

ХАТИР

Меҳохӣ аз зумурраде бигӯям,
Ки ангушти туаш зинат мебахшад?
Сухан гоҳ шарт аст.
Аммо хомӯшӣ борҳо хуштар.

Пас мегӯям, ки сабзии сафҳаи он,
Бас дилнавоз аст.
Аммо намегӯям, чи ҳамчавории хатарноке,
Бо захму ранҷ дорад.

Гарчи ту бе он низ худ медонӣ,
Ба ҷозибай кадом нерӯст, ки ба банд мекашӣ!
«Сиришти ту ҳамон кадр хатарнок аст,
Ки зумурради дилнавоз».

* * *

Ох, эй чони чахон, таронаҳои озод,
Ки дар бекаронагии поки осмони дашт,
Шодмона ба ҳар сӯ дар парвоз буданд,
Дар банди дафтари саҳифа дармеоянд.
Замон ҳама чизро табоҳ мекунад.
Танҳо тарона аст, ки мемонад.
Ҳар сатри он фанонопазир,
Ва чун ишқ ҷовидон бод!

ТАСАЛЛОИ БАД

Нимашаб аз ғами фироқи ту
Мегиристаму менолидам.
Якбора ашбоҳи шабона омаданд.
Ва ман шармгин шудам.
Гуфтам: – Эй ашбоҳи шабона,
Ҳарбора дар ин ҳангом
Маро хуфта меёфтед.
Вале, инак, дар гиряву нолаам мебинед.
Дар ҳаққи ўйе,
Ки фарзонааш меҳондед,
Доварии хато накунед, ки ман
Ганҷи гарон гум кардам.
Арвоҳи шабона
Бухтзада
Гузоштанду рафтанд.
Ҳеч на дар ғами он, ки оё ман,
Фарзонаам ё девона.

БАСАНДАХӮ

Меғӯяндам: «Чӣ ба хато мепиндорӣ
Духтарак аз сари ишқ дилбастаи туст.
Дил хуш мадор, ки ӯ
Дар чарбзабонӣ хибра аст».

Меғӯям: «Ман ба ҳамин низ хушнудам,
Ва узрам он, ки:
Ишқ ҳадеяст довталабона,
Ва чарбзобонӣ низ ситоише ба ҳамчунин».

САЛОМ

Ваҳ, ки чи шодии хучастае,
Он дам, ки ҳудхуд дар гашту тамошоям,
Бар сари роҳам омад.
Ман садафҳои дарёи куҳан,
Оре, дар иҷтимоӣ сангҳо,
Онҳоеро мечустам, ки ба санг бозгаштаанд.
Ҳудхуд пеш омад:
Чатри тоҷ кушуда,
Раҳравияш кибриёву пурноз,
Оканда аз тамасхури мурдагон,
Он зинда.
Гуфтамаш: – Ҳудхуд!
Ростӣ, ки парандаи зебо ҳастӣ.
Ба пеши маъшуқаам бишитоб,
Биштоб ва бигӯяш,
Ки дили ман то ҷовидон бастаи ўст.
Магар на он, ки ту рӯзгоре
Миёни Сулаймон
Ва маликаи Сабо
Паёмрасон будӣ.

ТАСЛИМ

Меғӯяндам: «Ту аз ранҷ мекоҳӣ ва боз меҳр меварзӣ?
Хуни дил меҳӯрӣ ва бо ин ҳама шеърӣ ширин месарой?»
Бигзоред фош бигӯям:
Ишқ бо ман ҷавр мекунад.
Ман бо дили сангин аст, ки месароям.
Ба шамъ бингаред,
Ки афрӯхтанаш аз сӯхтани ўст.

Ғами ту,
Дар ҷустуҷӯи маъвои хилват буд.
Дили хароби маро ёфт,
Ва қароргоҳи нузулаш сохт.

НОГУЗИР

Кӣ метавонад мурғро,
Дар саҳни чаман ба сукут бихонад?
Ва ғӯсфандро,
Ҳангоми пашмчинӣ ба оромиш?

Оё аз рӯйишу печиши пашм,
Беқарорам?
На! Беқарор он пашмчинам мекунад,
Ки қайчӣ бар пуштам медавонад.

Кист, ки бихоҳад бозам бидорад
То аз таманнои дил бонг ба осмон барнадорам
Ва бо абрҳо дар миён нагзорам,
Ки ҷодуи ишқаш чӣ шӯре дар дилам андохтааст.

РОЗ

Аз назарбозии маъшуқаи ман
Халоиқ ҷумла ҳайронанд.
Вале ман, ки ҳамрози ўям,
Маънии нигоҳашро хуб медонам.

Ин нигоҳ мегӯяд: — Ўро дӯстдорам ман,
Ва на ин ё онро.
Биравед, эй муддаиён,
Ва аз фузулию ҳайрат даст бикашед!

Оре, ў бо кашиши сутург,
Дар миёни ҷамъ чашм медавонад.
Вале танҳо ба он хотир, ки ба маъшук
Соати ширини баъдиро бирасонад.

РОЗЕ ПЎШИДАТАР

Мегўянд: «Мо фузули кори дигарон,
Бо ҳамаи такопӯ дар пайи онем, ки дарёбем,
Маъшуқаи ту кист,
Ва оё чанд рақиб дорӣ.

Чи дилбохтагиатро мебинем,
Ва арзоният ҳам медорем.
Вале гумон намекунем,
Ки маъшуқа ҳам дилбастаи ту бошад».

Мегўям: – Ихтиёр бо шумост, оқоён!
Бичӯеду биёбед. Аммо бидонед:
Маъшуқаам агар ба дар ояд, дасту пой худро гум мекунад.
Ва агар биравад, танҳо ваҳмеро навозиш хоҳед кард.

Хеч шундаед, ки Шаҳобиддин дар Арафот,
Чӣ гуна пероҳан бар тан дарид?
Пас ҳар киро чун ӯ кард,
Девона мепиндоред.

Шоиро, агар ки пеши подшоҳи ту,
Ва ё ки дар ҳузури он таманнои дил,
Номат бар забон рафт,
Бузургтарин подошаш бишмор.

Аз ин рӯ ғаме бас бузург буд,
Ин ки Мачнун ба ҳангоми ихтизор
Хост, ки аз ин пас дар пеши Лайлӣ
Ном аз ӯ набаранд.

ТАФКИРНОМА

* * *

Ба навои чанг гӯш гир, то чи пандат медихад.
Гарчи панд он гоҳ судат кунад, ки қобил бошӣ.
Вагарна дар гӯши қачфаҳм,
Худ нағзтарин суҳан низ ба масҳара баргузор мешавад.

Мепурсӣ, ки чанг чӣ тақрир мекунад?
Ба савти нағма мегӯяд:
Зеботарин духтар хубтарин арӯс нест.
Бо ин ҳама агарат майли сӯхбати мост,
Бояд, ки зебоиро дӯст бидорӣ ва хубиро низ!

ПАНЧ ПАНД

Панҷ чиз аз панҷ чиз падида намешавад.
Бишнавад ва ин омӯзаро ба гӯш биспор:
Дӯстӣ аз синаи пурғурур барнамечӯшад.
Беадабӣ рафиқи фурумоғист.
Бадҳоҳ ба ҳоҳ намерасад.
Ҳасуд ҷавонмарди намениносад.
Ва дурӯғгӯ беҳуда умеди аҳду бовар дорад.
Ин ҳамаро ба ёд мебар ва ҳаргиз фуруёшон мағзор.

ПАНЧ ПАНДИ ДИГАР

Чӣ мекунад вақтро хуш?
Кору кӯшиш!
Чӣ мекунадаш бас пурмалол?
Инфиёл!
Чӣ меорад дину дасти танг?
Сустию диранг!
Чист рамзи қомронӣ?
Ин ки даре дудил намонӣ!
Чӣ мекунад шарафат тазмин?
Дафъи тавҳин.

* * *

Дилнишин аст нигоҳи пуркарашмаи духтари чавон.
Низ нигоҳи ҳампиёла ба Ҳангоми нӯшидан.
Саломи меҳтари соҳибфармон ба ҷои таҳаккум.
Ва гармои офтоби пойизӣ бар ҷон.

Аммо дар пеши назар бидор,
Ки дилпазиртар дасти ниёзмандест,
Ки ба хоҳиши инфоке пеши ту дароз мешавад.
Ва бо сипоси меҳрангез эҳсонатро мегирад.
Ваҳ ки чи нигоҳу салом ва чи саъйи гӯе!
Хуб дар он бингар, пас ҳамеша эҳсон хоҳӣ кард.

* * *

Дар «Панднома» суҳане омадааст,
Ки гӯё аз синаи ту бархостааст:
Ба ҳар кӣ эҳсон кардӣ, чун хештан дӯсташ медорӣ.
Пас ризомандона эҳсон кун.
Ва зарру мол маяндӯз.
Шодмона акнунро дарёб.
Ва бар ёдкарди ояндагон
Баргаш медон.

* * *

Ҳангоме ки савора аз канори наълбанд мегузарӣ,
Дағдаға дорӣ, кай асбатро наъл мезанад.
Ва чун дар дили дашт кулбае мебинӣ,
Намедонӣ оё дар худ маҳбубае барои ту пинҳон карда.
Ба ҷавоне мерасӣ хушсимву часур,
Оё рӯзе ту бар ӯ ғалаба хоҳӣ кард ё ӯ бар ту?
Танҳо дар ҳақи тоқ метавонӣ бе тардиде бигӯӣ,
Ки бароят чизӣ неқӯ мепарварад.
Бо тоқ тавсияву таъкиди дунёро пуштвонаи худ дорӣ.
Боқӣ ҳама ҳарфест, ки ба такрораш наарзад.

* * *

Саломи ношиносонро гиромӣ бидор.
Ва чун саломи ёри дерин азизаш бишмор!
Зеро ки пас аз гапи кӯтоҳ,
Ӯ рӯ ба Шарқ бадруд мегӯяд, ту рӯ ба Ғарб.

Вале басо, ки пас аз солҳо ба ногоҳ ба хам расидед.
Пас шодмона фарёд бармедоред:
Ин ўст, ёри онрўзин,
Хеч наангор, ки дарёву хушкӣ ва гардиши моху сол,
Дар ин миён фосила андохтааст.
Пас ба мубодилаи коло бармеоеду тақсими суд мекунед.
Инак, эътимоди куҳан пайванди нав меоварад.
Саломӣ нахустин ба ҳазорон меарзад.
Ҳар он киро, ки саломат қард, тозарўёна салом кун.

* * *

Халоиқ пайваста
Аз айбҳоят гуфтаанд.
Ва дар такрори ин қисса,
Заҷрҳо кашидаанд.
Кош, аммо шафиқона
Бо ту аз қобилиятат мегуфтанд.
Ва бо ишорае дилбахш,
Гузинаи беҳтарро тафҳимат мекарданд.

Оре! Ки дар он сурат
Роҳи муршиди камол, бешак, бар ман гум наместонад.
Роҳи ў, ки ба ростӣ чуз шогирдони андак,
Ба ҳарими ҳалқаи худ намепазирад
Бо ин ҳама, инак,
Боре ба шогирдияш баргузида шудаам.
Ва аз ў омўхтаам, ки ҳар хаторо,
Каффорае бояд.

* * *

Бозорҳо ба харид васвасаат мекунанд.
Ва донишат бод мекунад!
Вале он, ки хомўш ба перомуни худ менигарад,
Меомўзад ишқ чи ҷонфизост.
Эй, ки шабу рўз дар талошӣ,
То бисёр бишнавь ва бисёр бидонӣ.
Расми ростини донишандўзиро
Бар дари дигар бинюш:
Агар ки толиби ростӣ ҳастӣ,
Дар Худо дарёбаш.

Ки он, ки аз ишқи ростин забона кашид,
Дар пеши Худои меҳрубон пазируфта мешавад.

* * *

Покбоз чунонки ман будам,
Борҳо хато кардам.
Ва солиёни дароз,
Зиндагиро ба заҳр гузарондам.
Қурбе доштам ва қурбе надоштам.
Ва дар ин авзоъ маъное намеёфтам.
Пас риндӣ пеша кардам,
Ва дар омӯхтани он басте кӯшидам.
Бо ин ҳама нарми дастам нашуд.
Чунин дудил шудам.
Бо худ андешидам
Дурусткорӣ бар ҳар чиз бартар.
Ки худ агар суде ҳам нарасонад,
Появу пойгоҳи муҳкам дорад.

* * *

Мапурс, ки аз кадом дарвоза,
Ба шаҳри Худо даромадаӣ.
Бал, дар гӯшаи хомӯши худ,
Он ҷо, ки боре ҷой гирифтаӣ, бимон.

Ва он гоҳ аз пайи фарзонагон бингар,
Ва аз пайи ҳокимон низ, ки соҳибони фармонанд.
Онон роҳнамоӣ хоҳанд кард,
Ва инон қору нерӯро об дода.

Агар ки чунин судманд ва барӣ аз оз
Шарти вафоро дар ҳаққи давлатат нигоҳ доштӣ,
Бидон, ки касе душманат намедорад,
Бал, бисёре дӯстат хоҳанд дошт.

Ва шаҳриёр вафоро тамйиз медиҳад,
Ки вафо ҷонмояи амал аст.
Чунин ҷавон низ дар қанори пир,
Аз озмун сарбаланд берун хоҳад омад.

*

Аз кучо омадаам, худ муаммоест.
Чӣ гуна гузорам ба ин ҷо афтод, дуруст намедонам.
Дар ин соату ҷо ва ин рӯзи хуши осмонӣ,
Ранҷу шодӣ чун дӯст ба ҳам расидаанд.
Ваҳ, чи хуш аст васли ин ду!
Танҳо кист, ки хотири хандааш бошад ё майли гиряаш?

Ҳар дам яке аз паси дигаре меравад,
В-эй бас, ки пеш аз ӯ.
Пас биё чобук ва покбозонаву шуҷоъ,
Роҳи зиндагии худро бипаймоем.
Пурсагашт ва гул чидан дар ҳошияҳо,
Коратро ба вақфа мекашад.
Аммо беш аз ҳама ҳангоме аз роҳ бозмемонӣ,
Ки ба хато рафта бошӣ.

* * *

Бо занон гузашт пеша кунед.
Чаро, ки аз дандаи қач офарида шудаанд.
Худованд натавонист чунон ки шояд, росташон кунад.
Агар ҳамаш кунӣ, мешиканад.
Ва агар ба худ вобигзориаш, қачтар мешавад.
Эй одами бенаво, кадом шарр бадтар?
Бо занон гузашт пеша кунед,
Ки ҳеч хушоянд нест, агар ки як дандаатон бишканад.

* * *

Зиндагӣ шӯҳиест бад.
Фалон дар ғами фалон костист ва баҳмон дар ғами баҳмон.
Ва дар бозии тавону иқбол,
Ин аз кам нохурсанд. Ва он зиёдахоҳ.
Ҳол агар идбор ҳам аз гарди роҳ расид,
Ба дӯши ҳар кас бори нохоста менишинад,
То саранҷом ворисон бо хушнудӣ,
Ҷаноби наметавонаму намехоҳамро бар дӯш бибаранд.

* * *

Зиндагӣ ба сахнаи ғозбозӣ мемонад.
Ҳар чи дар он пеш меравӣ,

Зудтар ба мақсад мерасй,
Ва ҳамзамон хуштар дорй баргардй.

Меғӯянд: ғоз аҳмақ аст.
Ҳарфи мардумро бовар накунад.
Чи дар ин бозй як ғоз сарро бармегардонад,
Ва моро ба вопас мехонад.

Зиндагй аммо ҳинчоре ворона дорад.
Ҳамагон дар арсаи он ба ҷилав ҳучум мебаранд,
Ва агар яке ба замин уфтод,
Ҳеч танобандае сарашро барнамегардонад.

* * *

Меғӯем: «Чй бисёр чизҳо, ки гузашти солиён аз ту наситонад:
Шавқи нобу ростини бозигӯшии эҳсосҳо,
Ва ёди муғозалаҳои дилфиреби дирӯзро.
Гаштугузорат дар ин паҳндашт дигар судет намерасонад,
Ва на ҳатто ситоиши бузургон, он орои дилписанди ифтихороти ту
Ва рӯзгори мои шодият.
Аз корҳои худ хушнудие дарнамеёбй,
Ва он ҷасорати пешинро ҳам аз даст додай.
Дигар намедонам, ростй, чй чизи ҳосе бароят мондааст?»

Меғӯям: «Ҳанӯз ҳам ба кифоят! Ормону ишқ бароям мондааст!»

* * *

Ручӯъ ба фарзонагон
Дар ҳама ҳол шартӣ итминон аст.
Аз он ки чун даيره тақалло кардй,
Фарзона дарҷо хатоятро медонад.
Ва умеди таҳсин низ метавонй бидорй.
Чи ҳам ӯ медонад, ки кучо бар ҳадаф задай.

* * *

Саховатмандро фиреб медиҳанд,
Ҳасисро истисмор мекунанд,
Фаҳимро ба қачроҳа меронанд,
Хирадмандро ба сафсата мекашонанд,

Сахтхӯро тард мекунанд,
Ҳолӯро ба дом меандозанд.
Пас бикӯшу бикӯш, то найранг биомӯзӣ,
Ҳон, эй фиребхӯрда, фиреб дех!

* * *

Меҳтарони соҳиби фармон,
Гоҳ офарин мегӯянд, гоҳ дашном.
Ту, эй ходими вафодор,
Ин ҳар дуру яксон бигир.

Зеро инон хурдакорро меситоянд,
Вале аз сӯе ба ҷои ситоиш дашном медиҳанд.
Бо ин ҳама гар ба ҳар рӯй хурсанд бошӣ,
Саранҷом ба корҳои бузург бар ту эътимод кунанд.

Шумо низ, эй меҳтарон,
Дар пеши Худо чун он кеҳтарон амал кунед,
Ки бар ҳар ҷи омад, соҳиянду сабур.
Ва пайваста хурсанд бошед.

БА ШОҲ ШУҶОЪ ВА ҲАМГИНАШ

Дил ёфта аз
Кӯсу карноии тоторон,
Суруду чакомаи мо
Ҳама ҷо шуҷоъона ҳамдӯши ту меояд.
Барӯманд ба пуштвои ва вучуди ту,
Моро аз ҳеҷ хатар боке нест.
Зиндагӣ дароз бодо!
Ва давлатат пойдор!

АВҶИ ИНОЯТ

Бо ҳамаи он, ки саркаш будам,
Суруре ёфтам.
Ва солиёне сипаси он, ки сар ба роҳ шудам,
Хотуне низ.
Инон аз озмунам нагузаштанд,
Ва сар ба паймонам ёфтанд.

Пас чун ганчи ёфта
Дар нигохдориям кӯшиданд.
Хеч кас ба ду сарвар хидмати боиста накард,
Ва дар ин кор саодате наёфт.
Ҳоло, ки сарвару хотуни ман,
Ҳар ду аз ёфтнам шоданд.
Ва ситораи саодати ман низ,
Бо ёфтани ин ду медурахшад.

ФИРДАВСӢ МЕГӢЯД

Чаҳоно фарёд! Ки бешарму бадгавҳарӣ,
Ки моро мепарварӣ ва ҳам мекушӣ.
Танҳо ӯйе, ки аз меҳри эзидӣ бархурдор аст,
Тавонову барӯманд дар парвариши хеш мекӯшад.

Сарват чист? Офтоби гармобахш.
Гадо низ чун мо аз партави он бархурдор аст!
Пас бошад, ки шодии рӯёии он бенаво,
Хотири ҳеҷ сарватмандеро ранча накунад.

ҶАЛОЛУДДИНИ РУМӢ МЕГӢЯД

Агар ки дар чаҳон ҷо хуш кунӣ, рӯёёвор аз пешат мегурезад,
Ва агар ба сафар равӣ, манзилгоҳат дар дасти сарнавишт аст.
То ба гармо дил хуш кунӣ, сармоят мебарад.
Ва гуле, ки барои ту шукуфт, оне намеояд, ки мепажмурад.

ЗУЛАЙҲО МЕГӢЯД

Ойина мегӯям, ки зебоям.
Шумоён аммо зинҳорам медиҳед, ки:
Пирӣ дар сарнавишти ман низ омадааст.
Бар мост, ки ҷилвае аз ҷовидонагии ӯ бошем.
Ин як лаҳзаро – боре, дар манаш дӯст бидоред.

РАНЦНОМА

Меғӯяндам: — Аз кучо овардай ин оташзанаро?
Чӣ шуд, ки ба дасти ту афтод?
Аз кадом гӯшаи бунчули зиндагиат
Онро ёфтаӣ?
То ба оташи сарди худ,
Чони нав бидамай?

Меғӯямашон: Мабод ба ботил биянгоред,
К-ин шуълаест одӣ.
Ман дар дурдастҳои бекарон,
Ба уқёнуси ситораҳо,
Роҳгумкарда набудам.
Гуфти, таваллуде дигар ёфта будам.

Аз фаропеши фавҷи гӯсфандони сафеде,
Ки бар пуштаи мохурҳо мавҷ медавонданд,
Ба пазироии ҷӯпонони сахткӯш,
Ҳама мардумони матину беолоиш,
Пидроми дил,
Ва дар мизбонии гарму чобук.

Аз дили шабҳои пурҳавл,
Ва роҳи пуркамину ҷидол,
Бо нафири нафасҳои шутиронмон
Дар гӯшу рӯх,
Ҳампои корвониёне
Ҳама часуру мағрур,
Рӯ ба сӯи уфукҳои пайваста фарохтар
Дур мешудем, дур.
Ва кӯчамон ҳичрати абадӣ менамуд:
Ҳичрат то ба обиҳои осмон,
То ба он сӯи биёбонҳову қофилаҳо
То ба хатту хиттаи сароб!

* * *

Ҳеч кофиябофе намеёбӣ,
Ки худро сар надонад.

Ва ҳеч мутрибе низ,
Ки таснифи худро хуштар нахонад.

Ман бар ин ҷамоат хурда намегирам.
Магар на барои бузургдошти дигарон.
Бояд аз бузургии худ чашм бипӯшем?
Ва магар мешавад мо зинда бошему дигарон ҳам?

Имрӯза дар бархе утоқи пешкорон,
Дар дафотире, ки фазлаи мушро,
Аз тухми гашниз боз намешиносанд,
Чунин ҳинчореро барқарор мебинам.

Чорӯби кӯҳна,
Чашми дидани чорӯби навро надошт,
Ва чорӯби нав ҳам кӯҳнаро
Аз асл ба чорӯбӣ намешинохт.

Ҳар кучо ки миллатҳо,
Дар таҳқири дусӯя аз ҳам дур мешаванд,
Ҳеч якашон намепазирад,
Ки мақсади яксон доранд.

Низ беш аз ҳама ононе
Дар нақӯҳиши худписандӣ доди сухан медиҳанд,

Ки камтар аз ҳама метавонанд
Эътибори дигаронро бартобанд.

* * *

Агар яке сарзинда бошаду тандуруст,
Ҳамсоя хуш дорад озораш бирасонад.
Ва то марди кӯшо зинда асту гарми қор,
Халоиқ майл ба сангсораш доранд.
Аммо ҳамин ки мурд,
Иёнае ҳангуфт ҷамъ мекунанд.
То ба поси ранҷҳои зиндагияш,
Тандисе аз ӯ битарошанд.
Вале абнои авомро ҳамон бехтар,
Ки савдои хеш дар пеш гиранд,

Ақл ба кор баранд ва он некмардро,
Барои ҳамеша фаромӯш кунанд.

* * *

Шумо метавонед хештан дарёбед,
Ки қудрати бартар аз олам махв намешавад.
Ман гуфтугӯ бо фарзонагону худкомонро
Дӯст дорам.

Чаро ки дар аблаҳони тангдид,
Майли тафохур бештар аст.
Ва дар қудратҳои маҳдуду нодон,
Ҳаваси ситам ҳарисонатар.

Ман аз девонагону фарзонагон,
Бароат чустаам.
Чунин озоре барои онон надорам,
Ва инонро ҳам бигӯ лутф кунанд, батар кунанд.

Ин бо зӯру он бо навозиш,
Мепиндоранд: бояд, ки ҳамнишинашон бошам.
Ин аз рӯшании хуршед маҳрумам мекунад,
Ва он аз хунукиҳои соя.

Ҳофизу Улриш Ҳуттен низ
Дар муқобала бо ин азракпӯшон,
Бояд, ки аслиҳа бармедошанд.
Ҳарифони ман аммо, ба ҷомаи одӣ мегарданд.

Меғӯед: – Номашонро баланд бигӯям?
Ҳамон беҳтар, ки ангушт бар онон нагирам,
Ки бе он ҳам дар иҷтимоъ,
Ба кифоят аз онон дар ранҷам.

* * *

Агар ки дар хонаи неке манзил бигирӣ,
Ҳаргиз бар он хурда намегирам.
Ва агар, ки мувофиқи неқӣ рафтор кунӣ,
Бошад, ки аз он шариф шавӣ,
Аммо агар ба даври манзили некият,

Парчини худро кашидӣ,
Ман озод зиндагӣ мекунам, ҳолӣ аз ғаш,
Ва эмин аз фиреб.

Чи одамҳо, ки неканд,
Ҳамон бехтар, ки нек бимонанд,
Ва дар ҳар коре,
Ба дасти дигарон нигоҳ накунанд.
Аммо дар сафар матлаб ҷудост.
Ҳеч кас бар ин лаън намекунад:
Мақсад агар якест,
Хуб, ҳамроҳ мешавем.
Албатта, дар ҳамроҳии ҳам,
Мавонеге ҳасту шартҳое.
Масалро дар ишқ ҳеч кас, ҳеч гоҳ,
Дастёру рафике намехоҳад.
Низ сарвату номро,
Ҳар кӣ хуштар, барои худ меандӯзад.
Шароб ҳам, он рафиқи шафик,
Дар ғоят тафриқаандоз аст.

Дар боби ин масоил,
Ҳофиз низ нуктаҳо гуфтааст,
Ва бар бархе ҳамоқатҳо,
Бешак, хуни дил хӯрдааст.
Бо ин ҳама ман дар гӯша гирифтан
Суде намебинам.
Зеро ки метавонӣ, агар кор хароб шуд,
Як бор ҳам бо ҳештан итоб кунӣ.

* * *

Ангор баста ба вожа аст,
То чӣ чиз дар хомӯшӣ бишкуфад.
Ман некӯии дилнишинро
Дар ҳамаи нақшбандихои Худо дӯст дорам.

Дилбастаи ёре ҳастам ва дилбастагӣ шарт аст.
Нафрате дар сина намераварам, аммо агар бино бошад,
Омодаам бедиранг
Аз тамоми ин ҷамоат мутанаффир бошам.

Мехохӣ беҳтарашон бишносӣ,
Ҳақро бингару ноҳақро.
Ки он чи онон писандида меноманд,
Эҳтимолан ҳақ нест.

Чӣ, барои дарки ҳақ
Бояд, ки дар жарфоҳо зист.
Ҳоло, ки ёвагӯии дароз,
Мепиндорам, саъйест дар сатҳ.

Боре чаноби «ҳайфи қоғаз» метавонад,
Бо «муҳмалгузор» дасти иттиҳод бидиҳад,
Ва чаноби «гузаштаҳо, оҳ!» дар чашми худ,
Беҳтарин рӯзнома биёяд.

То дар валаъи гузоришҳои нав ба нав,
Ҳар кас рӯзона ҳарфи тоза бишнавад.
Ва сардаргум миёни ин ҳама хабар,
Он ошуфтагии фикриро ҳам аз даст бидиҳад.

Ҳамватан, орзуяш ҳамин чизҳост,
Хоҳӣ номаш олмонӣ бошад ё германӣ.
Ва дар ҳама ҳол пинҳонӣ замзама мекунад:
«Чунин буду чунин низ хоҳад монд.»

* * *

Савганд намехӯрам, ки Маҷнун,
Ба ростӣ, яъне девона.
Ва агар худро ба ин ном ситудам,
Маломатам накунад.

Он ҷо, ки синаи содику пурдари,
Барои наҷоти шумо ба хурӯш меояд,
Оё ин шумо нестед, ки бонг бармедоред:
Инак, яке девона! Ғулу занҷир биёваред!

Аммо ҳангоме, ки саранҷом фарзонагонро
Бастаи занҷир, дар меҳнату нанг мебинед,
Ва ҷонатон аз газнаи шарм месӯзад,
Аз назора карданатон чӣ ҳосил?

* * *

Оё ҳаргиз ба шумо гуфтаам, аз чӣ роҳ,
Чангеро ба анҷом бирасонед?
Ё агар сари сулҳ доштаед,
Ҳаргиз ба сулҳ маломататон кардаам?

Низ бе дағдағае наззора кардаам,
Ҳар боре, ки моҳигир тӯр меандохт.
Ва ҳеч зарурате надидаам,
Фанни зовиясанчиро ба устои наҷзор биомӯзам.

Вале шумо ки даъвии доноие
Беш аз ман доред, ки кӯшидаам.
Додаи табиатро
Ба зевари талош биёроям.

Агар тавоне чун ман дар ҳеш меёбед,
Қорхотонро худ пеш бубаред.
Вале агар ба осори ман рӯчӯ мекунад,
Нахуст биёмӯзед, баъд ба қор бибандед!

ХУНСАРДИИ РАҲНАВАРД

Қасе аз фӯрӯмогӣ
Шиква накунад, ки фӯрӯмогӣ
Бе ҳеч ҷиҳо ҷуне
Қудратманд аст!

Пастӣ дар зоти худ,
Майли суди қалон дорад.
Ва ростиро танҳо
Ба суди ғарази худ мефаҳмад.

Эй раҳнавард, дар баробари ҷунин фалокате
Меҳохӣ, ки сари қаҳр бардорӣ?
Гирдбодро бигзор бичарҳад,
Ва пихин дар ҳаво кунад!

* * *

Ҳар кас аз дунё чизеро металабад,
Ки надорад ва руъёяшро мепарварад.
Чунин дар ҷустуҷӯ, дар пасу паҳлӯ
Ҳар бор рӯзеро, ки бояд, аз даст медиҳад.
Талоши шумо ва хости хайратон,
Дар паси зиндагии пуршитоб ланг мезанад.
Ва он чиро, ки солҳо пеш лозимаш доштаед,
Шояд, ки имрӯзатон бидиҳад.

* * *

Худситой хатост. Бо ин ҳама ҳар кӣ кори некӯ кард,
Чунин хатое мекунад.
Чи, агар ҳарфро бо амал ҳамхонӣ бояд,
Хуб, боре хуб аст!
Эй девонагон, шодиро ба он доно,
Ки бар худ гумони доноӣ дорад, вобигзоред.
То ӯ, ки худ низ девонае чун шумост,
Сипоси бенамаки ҷаҳонро аз пеш харҷ кунад.

* * *

Аз даҳон ба гӯшро
Роҳи дарки дониши ноб мепиндорӣ.
Ҳоло ки, эй девона, ривояти шахду шир,
Фусуну ғасонае беш нест.
Доварӣ, инак, оғоз шудааст.
Аз занҷири пиндор танҳо
хираде метавонад бираҳонадат,
Ки ту аз он
Чашм пӯшидаӣ.

* * *

Чи дар пайи роҳу расми фаронсаӣ бошанд,
Чи англисӣ, итолиёӣ ва ё олмонӣ,
Ин ҷамоат ҳар кадом мисли дигаре
Дар пайи арзаи худписандии хеш аст.

Қадршиносӣ дар қорашон нест.
На аз ҷамъ, на аз фард.
Магар он ки ҳамин акнун
Қадре барои худ дасту по кунанд.

Ҳақ метавонад аз фардо
Ҳомии ҳақгузoron бошад.
Агар ки ҳамин як имшабро
Майдон дар инҳисори ноҳақ қарор бимонад.

Он, ки натавонад аз се ҳазор сол
Ҳисобу китобе бо худ кунад,
Дар торикӣ бе ҳеч тамйизе
Гирифтори имрӯзи хеш меконад!

* * *

Пештарҳо агар қавле аз «Қуръон»-и карим меоварданд,
Сураву ояро ҳам мегуфтанд.
Ва мусалмон, чунонки шоиста аст,
Дар вичдони худ эҳтирому оромише меёфт.
Аммо дарвешони имрӯзӣ расми ғалат ниҳодаанд.
Дарозгӯёна суннату бидъатро дармеомезанд.
Ва сардагумӣ ҳар рӯз афзунтар мешавад.
Ғиён, эй «Қуръон»-и карим! Дареғ, эй оромиши ҷовид!

ПАЁМБАР (С) МЕГЎЯД

Агар касе дар хашм аст, ки чаро Худованд
Бар он шуд инояти худро арзони ман кунад,
Бар танумандтарин тири сакфи хонааш
ресмони ситабр бибандад,
Ва гардани худро дар он биовезад.
Чунин танобе тоб меоварад,
Ва ӯ ба зудӣ меёбад, ки хашмаш фурӯ меҳобад.

ТЕМУР МЕГЎЯД

Чй? Шумо аз тӯфони бунёнкани тафаръун
Ба зиштӣ ёд мекунед, эй хирқапӯшони риёй!
Агарки дар сарнавишти ман кирми хокӣ омада буд,
Худо кирмам меофарид!

ҲИКМАТНОМА

Тавозунро дар ин китоб
Тилисмҳо мепароканам.
Бошад, то он, ки бо сарангушти эътиқод кушудаш,
Аз ҳар варақи он тӯшаи каломи нек баргирад!

*

Аз имрӯзу ин шаби нақд
Беш аз он маҳоҳ,
Ки дирузат дод.

*

Зодаи рӯзҳои сахтии сахмгин
Аз сахтии сабуктар шодӣ мекунад.

*

Аз содагии ҳар кор ӯе огоҳ аст,
Ки сохташ ва баҳра бурд.

*

Дарё пайваста чанг меандозад,
Вале ҳаргиз ба хушкӣ даст намеёбад.

* * *

Ҳар тики соат чи шӯре дар дилам меандозад.
Зиндагӣ кӯтоҳ аст ва рӯз чи дароз.
Қалбам пайваста майли рафтан дорад.
Намедонам, оё ба авҷи осмон?
Меҳоҳад дур шавад, дур.
Ҳатто аз худ.
Пас ба оғӯши маъшуқа пар мекашад.
Ва беҳуд аз худ дар остони ӯ меосоҷад.
Рӯди пурчарҳоби зиндагӣ мекашаду мебараш.
Ва ӯ ҳамчунон ба як ҷо чанг мезанад.
Ҳар чӣ хост, ҳар чӣ бохт,
Дар ниҳоят худро фирефт.

* * *

Чун сарнавишт ба озмунат кашид,
Бидон, ки ҳештандорат меҳоҳад.
Пас гардан бигзор.

*

Дар рӯз ба кор кӯш,
Ки шаб беҳангом аст.

* * *

Дар канори ҷаҳон ҷӣ мекӯшӣ, ки аз пешаш сохтаанд,
Ҷаҳондор сомони корҳоро пардохтааст.
Қуръаи қисматро андохтаанд. Ба шева бош!
Сафар оғоз шудааст, ба анҷомаш бирасон.
Аз ғаму ранҷ ҷӣ бармехезад, ҷуз он,
Ки то ҷовидон қарор аз ту бигирад.

*

Он ҷо, ки гирифтори дард менолад, ки:
Ҷои умеду имдоде нест,
Сухани хуш
Ҳамчунон шифобахш аст.

*

«Чи ношиёна рафторе доштед он замон,
Ки хушбахтӣ дари хонаатонро зад!»
«Вале духтарак бадаш наёмад,
Ва боз чанд боре сар зад».

* * *

Мероси ман чи нафис аст, чи фарох.
Вақт аст сармоям ва киштзорам низ.

*

Некӣ танҳо ба ҷихати некӣ кун,
Ва ин аспро дар насли худ нигоҳ дор.
Ки агар барои фарзандонат чизе бачо намонад,
Наводагонат аз он тӯша хоҳанд бурд.

*

Аз Анварӣ – он бузургмарди донои умқи эҳсосу
авҷи андеша аст, ки:
«Дар ҳар ҷову дар ҳар замон, зинати одамӣ
Ростӣ асту дод ва шикебой».

* * *

Аз душманон ҷӣ шиква мекунӣ?
Магар оё биноянд онон,
Ки хислати туро айби абадӣ медонанд,
Дӯстонат шаванд?

*

Дилозортар аз ҳар чиз таҳаммули он, ки
Аблаҳон ба доноён бигӯянд:
«Дар рӯзҳои бузургӣ,
Нармию фурутанӣ бояд».

*

Агар Худо ҳамсояе буд,
Ба бадии ману ту
Арҷи чандоне бароямон наmemонд.
Ўст, ки ба кори касе кор надорад.

*

Бипазиред! Шоирони шарқӣ
Аз мо – ғарбиён бузургтаранд.
Вале мо дар як чиз ба онҳо паҳлӯ мезанем:
Дар нафрат аз ҳампешагон!

* * *

Сомони чаҳон чунин аст, ки ҳар кас
Меҳоҳад дар ҳар коре сар бошад.
Зумухте дуруст.
Вале танҳо дар он кор, ки хибраи онӣ!

*

Бонги беҳунарон боло мегирад,
Худоё, хашми худро аз мо баргир!

*

Вақте ки ҳасуд хуни худро меҳӯрад,
Бигӯ: – Нӯш!

*

Забару зумухт бош,
То мӯҳтарамат бидоранд.
Ки шоҳинро ба шикори ҳар тӯма фиристанд,
Магар гуроз.

* * *

Зоҳиди азрақпӯшро чӣ суд,
Чӣ судаш аз он, ки роҳ бар ман мебандад?
Ки он чи рост фаҳмида нашуд,
Қаҷ низ дида намешавад.

Ситоиши далерон ӯе аз сари сидқ кунад,
Ки худ далерӣ карда бошад.

*

Сарду гарми чаҳон начашида
Қадри мардон надонад.

*

Некӣ танҳо аз сари ишқ ба некӣ кун!
Ки он чӣ меандӯзӣ,
На туро монад
Ва на фарзандонатро.

*

Агар ки намеҳоҳӣ бо хиффат ғоратат кунанд,
Зар, мақсаду имони худро пинҳон бидор.

* * *

Чӣ гуна аст, ки дар ҳама ҷо
Ҳам чандон гузида мешунавем, ки ёва?

Аз он ки навхостагон каломи пиронро бар забон менишонанд,
Ва сухани худ меангоранд.

*

Ҳаргиз ва ҳеч гоҳ
Бо нодон мунозира макун,
Ки фарзона дар талош бо нодон
Худ ба нодонӣ дучор шавад.

*

Мепурсӣ: «Чаро ҳақиқат бас дур аст
Ва дар жарфтарин аъмоқ рӯ пинҳон мекунад?»

*

Аз он ки ҳеч кас ба ҳангом намефаҳмад!
Ки агар ба ҳангом мефаҳмид,
Ҳақиқат дастраспазир мебуд,
Ва дилнишину латиф.

* * *

Дар банди он мабош,
Ки некиат ба кучо фуруд меояд!
Ту нони худ дар рӯд андоз,
Бошад, ки ба ниёзманде бирасад.

*

Рӯзе по бар сари анкабуте гузоштам,
Бо худ андешидам, оё дуруст буд?
Ва оё Худо нахоста буд, ки ӯ ҳамчун ман
Аз неъматии ин рӯз саҳме баргирад?

*

«Шаб торик аст, вале арши Худо нуронӣ.
Чаро қори моро низ бар ин сомон наниҳод?»

* * *

Чи ҷамъи ҳамаранге!
Дӯсту душман бар сари хони Худо нишастаанд.

*

Маро нохуни хушк мехонед?
Чизе бидиҳедам, то бахшиш кунам!

*

Мехоҳӣ, ки перомунро нишонат бидиҳам,
Шарти аввал он аст, ки ба бом барой.

*

Он ки сукут кард, ғамаш камтар.
Ки инсон дар паси забон дар амон мемонад.

* * *

Оқо бо ду хидматкор
Тимор нашавад.
Чунонки хона ба ду кадбону
Норӯфта монад.

*

Эй азизон, бар сари мавзеи худ устувор бимонед.
Ки сухани дуруст он аст, ки устод гуфт:

Нагӯед: марду зан!
Ки мегӯянд: Одаму Ҳавво!

*

Аз чӣ Худойро сипос мегузорам?
Аз он, ки дардро аз дониш чудо кард.
Чи, агар бемор ҳам чандон медонист, ки пизишк
Ноумед мешуд.

*

Девонагӣ аст ин, ки ҳар кас
Ақидаи худро бартар медонад.
Агар маънии ислом таслим ба иродаи Худост,
Ҳама дар домони ислом дам мезанем ва мемирем.

* * *

Ҳар кӣ по ба ҷаҳон мегузорад, иморати нав месозад.
Ва мераваду нопардохта ба дигараш воmegузорад.
Ин як ба завқи худ дасте дар он мебарад
Ва аммо ҳеч кас ба охираш намерасонад.

*

Аз солҳо пеш расм ниҳодаам,
Ки ҳар кӣ ба хонаам даромад, метавонад дашном диҳад.
Аммо пештар ва дар остона бояд бубинад,
Оё лоиқи вурудаш ҳам медонам.

*

Бузургворо, дар ин кулбаи ҳақир
Ба лутф даро.
Ки бузургтараш ҳам метавон сохт.
Вале беш, аз он чӣ суд?

*

Мегӯй: «Ту бар бисёре касон,
Ки дар ҳаққат некӣ кардаанд, сипос нагузоштай».
Аз ин қусур ғаме ба худ роҳ намедихам.
Чаро, ки эҳсонӣ онон дар қалбам зинда аст.

*

Дар талаби номи нек бикӯш,
Ва дар тамйизи миёни неку бад.
Ки ҳар кӣ беш аз ин бихоҳад, табоҳ мешавад.

*

Мегӯй: «Амвоҷи шавқ, беҳуда
аз пайи хушкии ғалабанопазир
Чанг меёзанд».
Оре. Вале марвориди шеър ба соҳил меандозанд.
Ва ин дар зиндагӣ худ судест.

НАДИМ БА ВАЗИР

Ту бисёрии хоҳишхоро иҷобат кардӣ,
Худ, агар ҳатто ба зиёнат буд.
Ин марди садик ба такозои андак омада буд,
Ва иҷобати он хусроне аз пай намеоварад.

ВАЗИР

Он марди садик хостае андак дошт,
Вале агар ҳамон дам иҷобаташ мекардам,
Дарҷо кораш ба табоҳӣ мекашид.

*

Ногувор аст, бо ин ҳама гоҳ пеш меояд,
Ки ҳақиқат ба сӯи хато кашида мешавад.
Ин ҳам аз вирҳои гаҳ – гоҳии ўст.
Чунин зеборӯйро чӣ кас ба бозхост мекашад?
Аммо агар ҷаноби хато аз пайи васлат
бо ҳақиқат даромад,
Бачост, ки бонуи ҳақиқат саҳт барафрӯзад.

*

Бидон, ки бисёр зишт медонам,
Агар ҳар кас шеърро ғазал бигӯяд.
Зеро кист, ки расми шоириро аз ҷаҳон бармеандозад?
Шоирон!

ТЕМУРНОМА

ТЕМУР ВА ЗИМИСТОН

Зимистон дар миёнашон гирифт.
Ва бо ҳашми девсору дами сард
Бар сару рӯяшон тохт.
Бодҳояшро ба тақобул
Бар онон шӯронид.
Теғи яхгуни тӯфонҳояшро
Ба рӯяшон кушуд.
Ба хиргоҳи Темур фуруд омад
Ва наҳибаш зад:
Оҳиста, эй бадрӯз!
Эй худкоми бедодсиришт!
Оё дилҳоро бояд,
Ки беш аз ин дар лаҳиби оташи ту бисӯзанд?
Агар ту аз арвоҳи хучастай,
Ман низ!
Ва агар солхӯрда, ман ҳам.
Чунин бар замин ва инсонҳо инчимод меборид.
Ту Миррихӣ! Ман Кайвони пир.
Инак, ду сайёраи наҳс,
Ва дар тақоруни худ балохез!
Агар ту ҷонҳоро мегирӣ
Ва нафасхоро сард мекунӣ,
Бодҳои ман сардтар аз онанд, ки шинохтай.
Лашкариёни ваҳшии ту
Муъминонро ба ҳазор шиканча азоб медиҳанд.
Пас бошад, ки ба хости Худо аз чантаи рӯзҳои ман,
Ваҳшатҳои саҳттар барояд!
Ва ба Худо савганд, ки ҳадае барои ту муқаддар накардаам.
Ва Худо бинюшад, ки чӣ ҳукме бар ту мениҳам.
Оре, ба Худо, ки дар пеши сармои марғбори ман
Гудозаи уҷоқҳои густурдаат,
Ҷони туро, эй пир, паноҳе нест.
На низ шӯълаи ҳеч оташи зимистонӣ.

БА ЗУЛАЙХО

Барои навохтани чони ту бо гулоб,
Ва фузудан бар шодиҳоят,
Ҳазорон ғунчаро бояд,
Ки дар коми оташ фурӯ раванд.

Барои доштани шишае,
Нозук чун сари ангуштони ту,
То ин бўро ҷовидона кунад,
Ба ҷаҳоне ниёз аст:

Ҷаҳони шӯри зиндагӣ,
Ки дар кашиши саршори худ
Аз нағмаҳои хостанӣ ва диловези булбул,
Беш аз ҳиссе гум начашида буд.

Меҳохӣ, ки аз ин ранҷ дар ранҷ бошем?
Ҷое, ки бар шодимон меафзояд?
Магар оё фармонравоии Темур
Ҳазорон ҷонро дар коми хеш набалъид?

ЗУЛАЙХОНОМА

*Шабҳангом пиндоштам,
Мохро ба хоб дидаам.
Чун бедор шудам,
Хуриед номунтазир бармеомад*

ДАЪВАТ

Туро набояд, ки аз имрӯз бигрезӣ:
Ки рӯзе, ки бе тоби омадани онӣ,
Беҳтар аз имрӯзинат нест.
Пас шодмона дар канори ман биншин,
Ки ҷаҳонеро ба канор мениҳам,
Ва ҷаҳонеро дар пеш.
Чунин бо манат амне хоҳад буд:
Имрӯз, имрӯз аст ва фардо, фардо.
Ва занҷираи он ҷӣ меояд ва он ҷӣ гузашт,
На мегусалад, на боз мемонад.
Пас ту бимон, эй ҷони ҷаҳон,
Ки аз ҳамаи он ҷӣ рафту ҳаст, ту меовариям, ту мебахшиям.

* * *

Зулайхо дил ба Юсуф дод,
Ва ин шигифт нест.
Аз он ки Юсуф ҷавон буд ва ҷавонӣ қарини давлат аст.
Юсуф зебо буд, гӯё чандон, ки шефта мекард!
Ва Зулайхо низ. Пас метавонистанд шодибарош дил ҳам бошанд.
Вале, эй ту, ки дар интизории дароз ба дастат овардаам,
Ва инак, ба саодате дерхангом дӯстам дорӣ,
Ва нигоҳи оташини ҷавонӣ мефиристиям,
Бигзор, бар шукӯҳи ин ҳама, шеърӣ ман ба ситоиш дарояд.
Ва ту барои ҳамеша Зулайхои ман бошӣ.

* * *

Инак, ки ту Зулайхой,
Маро низ номе бояд.
Пас агар маҳбуби худро ситудӣ,
Ҳотам хитобаш кун.
Танҳо бидон, ки ба он бишносияш.
Вагарна максуд лофпаймой нест.

Ки ӯе, ки худро шахсавори анчумани Ҷирҷиси қадис хонад,
Хатман андешаи пешвоии онро дар сар наменпарварад.
Аз ман, дар ин бенавоиям, барнамеояд,
Ки Ҳотами Той, он бахшандаи бузург бошам.
На низ меҳоҳам Ҳотами Туғрой бошам,
Ки аз зиндагӣ беш аз ҳамаи шоирон ком гирифт.
Вале меҳоҳам ҳар дуру сармашқ қарор диҳам.
Ва ин пур беҳуда наҳоҳад буд.
Зеро даҳишу пазириши неъматӣ хушбахтӣ
Ҳар боре шодии бузург ба армуғон меоварад.
Ва тоза қардани ҷон дар партави ишқ –
Шӯри биҳиштӣ.

ҲОТАМ

Фурсат заминасози дуздон нест.
Бал, худ бузургтарин дузд аст.
Чи он мондаи ишқи маро ҳам,
Аз гӯшаи дилам дуздид.

Инак, ҳамаи дороии умрамро
Ба дасти ту супурдааст.
То мани яғмозада
Ҷон аз ту чашм бидорам.
Лек дар барқи нигоҳат мебинам,
Ки бо манат шафқатест.
Ва дар бозувони ту
Шодии бахти нав арзониям мешавад.

ЗУЛАЙҲО

Сархуш аз ишқи ту
Фурсатро маломат намекунам.
Ки агар ҳам дузди ту шуд,
Маро ҷунин яғмоие бас шод мекунад!

Ҳол чаро ҳадиси яғмо?
Ба хости худ таслим шав,
Ки бас хуш дорам бипиндорам,
Ин ман будаам он, ки яғмоят қард!

Он ҷӣ аз сари ризо бахшидаӣ,
Суде шукӯҳмандат меоварад.
Ман қарори дилу саршории ҷонамро,
Шодмона дар пеши ту мегирам!

Таъна назан! Қисса аз яғмо мағӯ!
Магар оё ишқ давлатмандамон намекунад?
Ки бахти ман, бо туам дар оғӯш,
Бо бахти ҳар он каср паҳлӯ мезанад.

* * *

Ошиқ дар ҳар он торикӣ ҳам
Ба бераҳа намеравад.
Агар Лайлию Маҷнун растохез меёфтанд,
Нишонию кӯи ишкро аз ман мегирифтанд.

*

Ҳечам оё навозиши рӯи ту, эй чони чаҳон, даст хоҳад дод?
Пажвоки он нидои осмониро бишнавад, ки меғӯяд:

Зебоии гули сурх ҳар боре номумкин менамояд.
Ва сеҳри садои булбул, даркнопазир.

Зулайхо: Хоб дидам бар сари киштию бар Фурот
Ба тамошо рафта будам, ки ҳалқаи зарринам,
Он тозатарин пешкаши ту,
Аз ангуштам дар об лағжид.

Инак сапеда,
Аз паси дарахтон ба чашм мезанад,
Ҳон, эй шоир, эй розгузор,
Таъбири ин хоб чист?

Ҳотам: Ба таъбири ин хоб омодаам.
Магар борҳо бароят нагуфтаам,
Ки фармонравои шахр низ ангуштарии худро
Дар об андохт, то ба дарё васлат кунад?

Пас боре, ҳалқа аз ангушти ту
Ба даруни Фурот лағжид.
Ваҳ, ки, эй хоби ширин,
Ту дар ман шавқи ҳазорҳо тарона барпо мекуни!

Аз Ҳиндустон
Ба Димишқ омада будам,
То ба корвониёни нав
Ҷониби Дарёи Сурх дар пеш бигирам,
Ки туам бо рӯди худ ва ин айвону беша
Васлат додай.
Пас дар ин мақом ва то ба вопасин бӯса
Ҷонам пешкаши ту бод!

* * *

Ман муаммои нигоҳи мардонро мешиносам.
Ҳар як мегӯяд: «Ман ошиқам, месӯзам!
Орзумандам, оре, нажанд!»
Духтарон нигоҳҳое аз ин дастро мешиносанд.
Ҳеч кадом ба кори ман намеояд.
Ва ҳеч якашон ҳиссе дар дилам бедор намекунад.
Вале нигоҳҳои ту, Ҳотам!
Рӯшноибарои рӯзанд.
Аз он ки мегӯянд: дили ман бастаи ўст
Ва ҳеч чизеро ба андозаи меҳри ў дар худ нахоҳад парвард.
Ҳар боре, ки суриву занбак,
Сарв, муваррад ва бунафша,
Оре, зевару ҷалоли ҳамаи боғҳоро,
Ба ороиши арсаи хок барҷӯшида мебинам,
Замин биёраста, ҷодуест шигифт.
Ва чунон ҷонпарвар, шифобахш ва хучаста аз ҳама сӯ
Дар барамон мегирад,
Ки дармон меёбем,
Ва аз нав шавқи дарди ҳам».
Дар ин дам ба Зулайхо менигаристӣ
Ва аз дармонат дард буд
Ва аз дардат дармон.
Менигаристию лабҳанд мезадӣ,
Лабҳанде, ки ба ҳамаи ҷаҳон назада будӣ.
Ва Зулайхо рози ҷовиди сухани нигоҳи туро дармеёфт:
«Дили ман бастаи ўст
Ва ҳеч чизеро ба андозаи меҳри ў дар худ нахоҳад парвард».

ДАРАХТИ ЖАНГУ (GINGO BILOBA)

Барги ин дарахти шарқӣ,
Ки дар боғи хонаи манаш нишондаанд,
Туро ба дарки маънои розомез меҳонад,
Маънои хушоянди хотири доноён.

Оё ин сабзина як тан аст,
Дар миёна ду бахш шуда.
Ё ду тан чунон самимона гузидаи ҳам,
Ки як танашон мепиндорем.

Ман дар посухи ин пурсиш
Маънои дархур ёфтаам.
Оё аз шеърҳоям дарнамеёбӣ
Ки як ҷон ҳастам дар ду бадан?

* * *

Зулайхо: Бигӯ, ангоре шеърҳои бисёре сурудаӣ.
Ва ба ҳар сӯ фиристодаӣ.
Ҳама ба дастхати хуши худат,
Дар чилдҳои мучаллалу иклилӣ.
Шеърҳои ҳама пероставу пухта.
Китобҳои ҳама хушнақшу шикел,
Ва ҳар он ҷо ҳам, ки фиристодаӣ,
Яъне ки пешкаши ишқ будаанд.

Ҳотам: Оре, ҳама васфи нигоҳҳои пуркарашма,
Лабхандҳои дилфиреб,
Чароғи дандонҳои тобон,
Новаки мижгону каманди гесӯ,
Тавқи шавқангези гардану сина,
Боре, достони ҳазорон хатар.
Инак, бияндеш, ки Зулайхо,
Аз ҷӣ дер боз пешбинӣ шуда буд.

Зулайхо: Хуршед меояд, он падидаи пуршукӯҳ!
Ва ҳилоли моҳ, гӯё онро дар оғӯш мекашад.
Кист, ки тавонист чунин ҷуфтеро ба ҳам бирасонад?
Шарҳи ин муаммо чист? Чӣ?

Ҳотам: Бар чунин васлате султон ёро дошт.
Ӯ буд, ки волотарин ҷуфти ошиқро пайванд дод,
То нишони синаи баргузидагон
Ва далерони лашкар сар ба паймонаш бошад.

Онро намоди шодмонии мо низ бигир!
Ки ман туву худро боз мебинам,
Ва ту, эй ҷони ҷаҳон, маро хуршеди худ меномӣ.
Пас, эй моҳи ширин, дар оғӯшам гир!

* * *

Биё, эй ҷони ҷаҳон, биё ва ин дасторро бар сарам бубанд!
Ки ин сарбанд танҳо ба дасти ту зебост.
Худи шоҳ Аббос бар арикаи фармонравоии Эрон
Надид, ки дасторе чунин хуш бар сараш бибанданд!

Он шол ҳам, ки гӯшааш
Ба зебой аз сари Исқандар фурӯ меовехт,
Дастор буд. Ва ҷонишинонаш онро
Нишони зебандаи шоҳон ёфтанд.

Низ дастор аст он, ки тораки шоҳи моро меорояд.
Албатта, тоҷаш меноманд, аммо бар ном чӣ исрор.
Сангу марворид? Чашмро ба тамошои онҳо во бинех.
Зеботарин ороя дар ҳама ҳол катони мавсилист.

Эй чони чаҳон, ин мавсили дарёфта бо торҳои симинро,
Ба даври сарам бибанд,
Чалоли шохӣ чист? Барои ман ошно!
Ту нигоҳам мекуни ва ман чалилтар аз шоҳам.

* * *

Бас андак аст ҳамаи он чӣ, ки меҳоҳам.
Чаро ки ба додаи рӯзгор хурсандам.
Ва он хостаи андакро ҳам,
Дерест чаҳон каримона арзониям доштааст.

Чунин дар гӯшаи майкада сархушам
Ва сархуш дар кунчи хонаи ҳақири худ низ.
Вале ҳар боре бо ёди ту,
Савдои чаҳонкушой диламро меоканад.

Туро бояд, ки имперотурии Темур дар
зери фармон бошад,
Ва дар зери фармони ту он лашкариёни сар ба фармонаш.
Бадахш бояд, ки лаъл ба хирочат бифиристад,
Ва дарёи ҳайракони – фирӯза.

Бухоро – сарзамини офтоб,
Меваҳои ширину хушгӯвор.
Ва Самарқанд – ҳазорон шеърӣ дилнишин,
Бар коғази абрешимин.

То ту шодмона, сиёҳаи он тӯҳфаҳоеро бихонӣ,
Ки ман аз Хурмуз бароят мефиристам.
Колоҳову корвонҳое,
Ҳама ба максуди ту дар роҳ.

Бихонӣ, ки дар сарзамини бараҳмонон
Ҳазорон сарангушт дар талошанд.
То тамоми шукӯҳи Ҳиндустон барои ту
Бар сафҳои катону абрешим шукуфо шавад.

Бихонӣ, ки барои оростани он чони чаҳон,
Бистари селобҳои сумплурро зеру рӯ кардаанд.

То аз он ҳама сангу шанн,
Алмосхоро бишӯянду берун оваранд.

Ки ғаввосони часур
Ганчи марворидҳоро аз ниҳонхонаи халиҷ рабудаанд,
То анҷумане аз хубрағони тезбин,
Бароят риштаи тавке дарбофанд.

Ва чун Басра охирин тӯҳфаҳо –
Пешкаши уду адвияро бар ин ҳама афзуд,
Корвон тамомии нафоиси шодибахши ҷаҳонро
Ба пеши остони ту биёвард.

Аммо аз ҳамаи ин колоҳои шоҳона
Ќуз ошуфтагии нигоҳ ҷӣ ҳосил?
Ќонҳои ба ростӣ ошиқ,
Саодатро танҳо дар вучуди якдигар меёбанд.

* * *

Оё ҳаргиз парво кардаам, эй ҷони ҷаҳон,
Ки Балху Бухоро ва Самарқандро
Пешкаши ту кунам?
Зарку барқ ва қолу мақоли ин шаҳрҳоро?

Вале аз султон бипурс,
Ки оё ба ин бахшиш ризо медиҳад?
Оре, ӯ бузург асту фарзона.
Бо ин ҳама аз рози ишқ беҳабар аст.

Султоно, ту ҳаргиз ба он ризо намедиҳӣ.
Зеро ки бахшише онҷунонро
Маъшуқае ҷунин бояд.
Ва гадое чун ман!

* * *

Аз он сиёҳаи хушнақшу хат,
Ва ба зар ораста,
Он барғҳои худситоёна,
Ба лабҳанди гузашта.
Ва тафоҳурамо бар туву бар он ҳама коло,
Ки ба шавқи ишқи туаш гирд оварда будам,
Боре он худситоии дилпазирро
Бар ман бахшидӣ.

Худситой? Танҳо ба димоғи ҳасуд бӯйнок аст.
Вагарна дар машоми дӯст ва низ худи мо
Атрест хушоянд!
Шодӣ зиндагии бузург аст.
Ба бузургтар, шодӣ бар зиндагӣ дар он ҳангом,
Ки ту, Зулайхо,
Вучуди маро аз хушбахтӣ саршор мекунӣ.
Ва ишқи худро чун гӯё,
Дар дастони ман меафканӣ,
То бигирамаш
Ба ба поси он
Пешкаши ҷони худро дар пеши ту афканам.
Аммо ин ҳама лаҳзае беш намеояд!
Ба ба зудӣ қорвони бозаргонони фарангию арманӣ,
Маро аз ту ҷудо мекунад.

Ба рӯзҳову солҳое дер меояд,
То ман як бори дигар

Он меҳри ҷӯшону саршори туро аз нав биёфаринам.
Ба он риштаи ҳамаранги хушбахтиямро,
Ки бо ҳазор гирех бастаи вучуди туст,
Ҳон, эй Зулайхо, аз нав боз кунам.

Инак, аммо ба поси он меҳр,
Инат тӯҳфае
Аз он марворидҳои шоирона,
Ки амвоҷи сутурги шӯри ишқи ту,
Бар соҳили бебаргу бори зиндагии ман
Андохтааст!
Ин тавқи дилнавози қатраҳои борони Аллоҳ,
Парвардаҳои гулӯи садаф,
Ин донаҳои ба сарангуштон барчида,
Ба дар риштаи аз зарру марворид
Дарпайвастаро
Бар гардани худ
Ба бар сафҳаи синаат
Биёвез!

* * *

Соат ба соат меҳр, ба поси меҳр,
Калом ба поси калом, нигоҳ ба поси нигоҳ,
Бӯса ба поси бӯса аз даҳони ёри вафодор.
Нафас ба поси нафас ва саодат ба поси саодат.
Чунин ба шом, чунин ба субҳ!

Бо ин ҳама аз таронаҳои ман,
Пайваста ва ҳар боре ғами пинҳонро дармеёбӣ.
Кош лутфи дилангези Юсуф ориятам мешуд,
То ки зоде ба поси зебоият медоштам!

* * *

Зулайхо: Миллат, ғулому фармонраво,
Ҳама, ҳар замон муътарифанд,
Ки волотарин саодати фарзандони хок,
Маниш аст.

Агар ки арзиши худро донистем,
Ҳар гузароне арзишманд аст.
Ва агар он чӣ ҳастем, мондем,
Аз ҳама чиз метавон гузашт.

Ҳотам: Оре, шояд ки чунин бошад. Ва чунин низ мегӯянд.
Аммо ман раҳрави роҳи дигарам.
Зеро ки саодати хокиро,
Ҳама дар вучуди Зулайхо меёбам.

Чунин, ки дилдорам шафқат мекунад,
Дар хеш арче меёбам.
Он дам, ки рӯй аз ман бартобад,
Аз даст рафтаам.

Вале агар кори Ҳотам ба охир расид,
Дарҷо сарнавишти дигаре ихтиёр мекунам.
Ва чобукона ба ҳайати он маҳбубе дармеоям,
Ки аз меҳри Зулайхо бархурдор аст.

Мепазираам агар на раббӣ, ки дилхоҳам нест,
Пас Фирдавсӣ бошам ё ки Мутанаббӣ.
Ва чунончи ҳеч чорае набуд,
Шояд ҳам шоҳ.

* * *

Ҳотам: Ҳамчун дӯкони заргарон,
Ки оканда аз гавҳарҳои рангоранг аст,
Духтарони зебо
Гирди ин шоири сапедмӯро гирифтаанд.

Духтарон: Боз ки дар ситоиши Зулайхо шеър мегӯӣ!
Мо, ки ба ӯ ҳасудиамон мешавад,

Албатта, на аз бобати худат,
Бал, маҳзи шеърхоят.

Чи агар ӯ зишт ҳам мебуд,
Ту зеботарин буташ мекардӣ.
Қиссаи Бусайнаро ҳам хондаему медонем,
Ки дар чашми Ҷамил хуш меомад.

Аммо чун худамон ба ростӣ хушобу гилем,
Дӯст дорем, ки васфамон кунанд.
Ва агар арзон бигирӣ,
Музди ширине ҳам мепардоземат.

Ҳотам: Эй сияхфом, пеш биё. Ин корест шуданӣ.
Гесӯи бофтаву шонаҳои резу дурушт,
Ба перостагии дилангези сарат,
Орояе медиҳанд, чунон ки гунбад ба масҷид.

Ва ту, эй гесӯтило, бас латифӣ.
Ва аз сар то по дилнишин.
Ва ростӣ, ки бечо нест,
Агар ки қаду болоят манораро ба ёд орад.

Ва ту дар пасопушт чашмоне дорӣ бо ду шеваи нигоҳ,
Ва кодири ба дилхоҳ,
Ҳар якро ба кор гири.
Салоҳи ман он, ки аз ту бипарҳезам.

Як пилки нимабаста тоқест бар ситораи он чашми хумор,
Ки нишон аз ринди риндон медиҳад.
Ва дар ҳамон ҳол он чашми дигар,
Афиф асту нигоҳаш ҷиддӣ.

Нигоҳи он чашм захм мезанад ва ба дом меандозад,
Ва ҳамзамон ин як дилдорӣ медиҳад.
Ва дарёғ бояд хӯрд бар ӯе,
Ки аз ин нигоҳи дугона насибе набурдааст.

Чунин, метавонам ҳар якатонро биситоям
Ва дил дар ақди ишқатон бибандам.
Чӣ, бо тамҷид аз шумо,
Васфе ҳам аз хотуни худ кардаам.

Духтарон: Шоир чи хуш дорад банда бошад,
Зеро ки аз ин бандагӣ шоҳӣ бармехезад.
Аммо гӯё хуштар, ҳангомest,
Ки дилдораш шеър мегӯяд.

Ҳол оё Зулайхоят ҳамсанг бо мо
Ҳеч шеъре пардохтааст?
Чӣ ин тавоноии пинҳон
Бас машкукаш месозад.

Ҳотам: Шуморо аз дилангезии шеъри бути ман чӣ гумон?
Магар оё ғояти ин жарфоро мешиносед?
Ҳар шеър, ки бар дили ӯ биншинад,
Шеъре бар забонаш менишонад.

Аз шумо шоираҳо ҳеч як,
Ба пой ӯ намерасад.
Чӣ, ӯ ба хушоянди хотири ман шеър мегӯяд.
Аммо шумо барои худ месароед ва худро дӯст доред.

Духтарон: Бо ин ҳама ёдат бошад,
Ки лоф ба як хурии бихиштӣ задай.
Худ агар ҳам ки чунин бошад, бигӯ ҳеч хуре
Бар рӯи замин хеле ба худ ҳаёл роҳ надихад.

ҲОТАМ

Эй турраҳои пуршикан!
Маро дар бадри руҳи ӯ ба банд кашед.
Ки ман фароҳури шумо – морҳои мушкину дилнишин
Чизе барои арза надорам,

Магар ин диле, ки пойдор аст
Ва дар колбади тозатарин шукуфа бармечӯшад
Ва ба монанди гудозаи Этно аз умқи барфу мех,
Ба пеши пой ту саррез мекунад.

Ва ту чун шафақи бомдодӣ
Бар пешонии факури ин қулла сурхии озарам медавонӣ.
Ва Ҳотам як бори дигар насими баҳорӣ
Ва гармои тобистониро дармеебад.

Ҳон, эй соқӣ, пиёлаи дигар,
Ки ин чомро ба ёди ӯ менӯшам.
То агар мушти хокистар дар пеши рӯ ёфт,
Бигӯяд: «Ҳотам дар ишқи ман сӯхт».

ЗУЛАЙХО

Ҳаргизат намехоҳам аз даст бидиҳам!
Чаро ки ишқ аз ишқ нерӯ мегирад.
Бошад, ки бо ҳамаи ҳаяҷони пуртавонат,
Чавонии маро биорой.
Ваҳ, чи хушоянди рӯҳи ман аст,
Он хангом, ки шоирамро меситоянд.
Зеро ҷонмояи зиндагӣ ишқ аст
Ва ҷонмояи ишқ – рӯҳмандӣ.

*

Ширин лаби лаълатро ба таъна
Бар таманнои дили ман макшо.
Ки дарди ишқ аз ҷустани дармони худ
Маъзур аст.

*

Ту аз маъшуқаи худ чунон дур афтодаӣ,
Ки Шарқ аз Ғарб.
Дилат ҳамаи сахроҳоро дарменавардад,
Ҳама ҷо худ далели роҳи худ,
Зеро барои ошиқон Бағдод дур нест.

* * *

Чаҳони азҳампошидаи шуморо гӯ
Ягона шавад ё нашавад.
Ки ба ҳар рӯй ин чашмони рӯшан медурахшанд.
Ва ин дил ба ҳавои ман метапад!

*

Фарёд, ки эҳсосҳо бисёрранду гуногун.
Ва дарки саодатро бар ман ошуфта мекунанд.
Кош дар дидори рӯят кар будам
Ва дар шуниди садои кӯр!

*

Дур аз ту низ бо туам.
Аз он ки чун ба ногаҳ дарди фироқ меояд,
Бори дигар садоитро мешунавам.
Ва ту якбора аз нав дар канори манӣ!

* * *

Дур аз рӯзу нур
Чӣ гуна хуш бошам.
Инак, аммо меҳоҳам лаб аз шароб бишӯям
Ва рӯй ба нома оварам.

Ҳар боре, ки маҳбубаам маро ба сеҳри хеш дармеовард,
Каломе ба миён намеомад.
Лаб аз сухан бозмемонд,
Ва қалам аз рафтор.
Ҳон, биё, эй сокии дилбанд,
Хомӯш чомамро пур кун!
Ман сирфан мегӯям: – Бияндеш!
Ва ту худ ҳарфи диламро мехонӣ.

* * *

Ҳар замон, ки дар андешаи ту фурӯ меравам,
Соқиям дар ҷо мепурсад:
«Оқо, ҷаро чунин хомӯш?
Охир ин ҷавон хуш дорад,
Ҳамвора ва пайваста
Дар пои дарси ту биншинад».

Ва он Ҳангом, ки дар пои сарв
Худро аз ёд мебарам,
Нохушнуд аст.
Гарчи ман дар ин доираи хомӯш
Чунон чун Сулаймон
Доноям.

ЗУЛАЙХОНОМА

Дӯст дорам ин дафтарро низ хулоса кунам,
Ҳамчанд ва ҳамандозаи дигар дафтарҳо.
Аммо ҷӣ гуна меҳоҳӣ калому қоғазро кӯтоҳ бигирӣ,
Чое, ки кори чунун боло мегирад.

* * *

Бар хӯшаҳои саршори шох,
Эй маҳбубаи ман, бингар.
Ва дар умқи пуста ва пурзи сабз,
Меваҳоро бубин.

Инон хомӯш, ношинохта ва сар дар ту
Дере окандаву овехта мемонанд.
Ва шоха сабуронаву гаҳворавор
Мечунбонадашон.

Вале он мағзи сӯхтафом
Пайваста аз дарун мечӯшаду мерасад.
Ва дар дил хотири ҳаво,
Ва майли дидори офтобро мепарварад.

Пас пӯстаро метарконаду меандозад,
Ва шодмона бадар меояд.
Ҳам аз ин даст шеърҳои ман
Хирмане мешаванду дар домони ту фуру мерезанд.

* * *

Зулайхо: Канори ҳавзча фавворае хуррам,
Ва ракси рағҳои рахшони об,
Намедонистам ин чист, ки бар ҷо афсунам кардааст.
Вале он ҷо ба дасти ту ба хати маҳв,
Рамзи номи ман навишта буд!
Бо меҳри туам дар дил, фуру нигаристам.

Ин ҷо дар интиҳои ҷӯи об,
Ва радифи дарахтони роҳ,
Аз нав фаро нигаристам.
Ва як бори дигар ба хати зариф,
Рамзи номи худро дидам.
Оре, меҳрамро ҳамеша дар дил бидор!

Ҳотам: Бошад, то об дар чапчапааш бо сарв
Дар пеши ту бигӯянд,
Ки ҳамаи рафтани ману омаданиам
Аз Зулайхост то ба Зулайхо.

Зулайхо: Дере нест, ки туро бо бўсахову шеърхоят
Бозёфтаам, ки якбора
Дар худ фуру меравай.
Аз чист, ки дилтангу саргаштай?

Ҳотам: Ҳон, Зулайхо, меҳроҳи ки бигӯям?
Ба ҷои ситоиш шиква дорам.
Зеро ки пештарҳо ҳар боре
Ва танҳо шеърҳои маро меҳондӣ.

Ин сурудахо низ, албатта, дархури таҳсинанд,
Вале гӯё аз худат ба ин мачмӯа афзудай.
Чӣ, на аз Ҳофизанд, на Низомӣ,
На Саъдӣ ва на Ҷомӣ.

Ман аз ашъори ниёконам бисёреро мешиносам,
Ва танинашон ҳичо ба ҳичо,
Ҳамеша дар зехнам бедор аст,
Вале ин ашъор тозаанд.

Ҳамин дирӯз суруда шудаанд!
Бигӯ! Оё дил ба дигаре додай?
Ва чунин часуру шодмона
Нафаси бегонаро дар рӯи ман медамӣ?

Дил ба дилдоре додай, ки чун ман
Ҷонатро тоза мекунад,
Ва дар осмони ишқ ба ягонагӣ меҳонадат?
Дилдоре ба дамсозии ман?

Зулайхо: Охир дурии Ҳотам ба дарозо кашид,
Пас маъшуқа омӯхтаҳои худро ба кор баст.
Ва чун таҳсине неқӯ аз ӯ дид,
Аз ҳичрон ҳосиле баргирифт.
Бошад, ки ин шеърҳо дар чашми ту бегона нанмоянд.
Зеро аз онӣ Зулайхоянд, аз онӣ ту.

* * *

Меғӯянд: аввал бор Баҳроми Гӯр сухани манзум гуфт,
Шеър шодмона ва аз сари шавқи дилаш чӯшид.
Ва Дилором – он мӯниси соатҳои ӯ
Дар ҷо ҳамсангу ҳамоҳанг посухаш дод.

Ва ту, эй ҷони ҷаҳон, насиби ман шудӣ,
Ба ҳавои он, ки шавқи бозигӯшонаи шеърро дарёбӣ.
То ман бар Баҳроми Гӯр – он шоҳи Сосонӣ низ рашк набарам.
Ҷаро ки худ низ дилороме дорам.

Ҷӯшу ҷавонаи ин китоб аз туст!
Зеро ҳар он ҷӣ ба шодии дил гуфтаам,
Пажвоке аз вучуди рӯҳбахши ту будааст.
Нигоҳ ба посухи нигоҳ, инак,
шеър ба посухи шеър ба армуғон меоварад.

Савти он ба сӯи ту меояд ва садои ту низ аз дур
Ва он дам, ки савту садо аз миёна бархостанд,
Оё он чӣ барҷо мемонад, ридои ҳамчунон
ситораборони осмон нест?
Он кайҳони барини ишқ?

* * *

Ором ёфтан аз нӯши нигоҳ,
Лабону оғӯши ту
Ва ба чон шунидани овозат
Вопасин ва нахустин шодиям буд.

Дареғо, ки дирӯз вопасинам шуд
Ва аз он пас ҳар шӯълае дар дилам фурӯ хуфт.
Ва он муғозалаҳо, ки ҳар боре чони тозаам мебахшид,
Инак, товони воме мешавад, бас сангин.

То он дам, ки Худоро ирода бар он нест,
Ки ба якдигарамон бирасонад,
Хуршеду моҳ ва ҳама ҷаҳон
Баҳонае ҳастанд барои гиристанам.

ЗУЛАЙХО

Ин чӣ шавқест, ки дар ҷонам медавад?
Оё пайки боди шарқӣ хабари хуш бароям овардааст.
Хунокои насими боли ӯ
Марҳамест бар сӯзи захми дилам.

Нафасаш ба муғозала бо хок дармеояд
Ва ғуборро чун каппаи абрӣ ба осмон мерабояд.
Ва фавҷи занбӯрҳоро рӯ ба токистон –
Ба динҷгӯшаи хӯшаҳои ангур мебарад.

Ба тафти офтоб латофат мебахшад
Ва сӯзи гунаҳои маро фурӯ менишонад.
Ва дар гузари пуришитабаш бўсае низ
Бар тоқҳои хушманзар пуштаи даст мезанад.

Замзамаи дилнавозаш аз дур
Ҳазор дурудам меоварад
Ва пеш аз торикӣ гирифтани теппаҳо
Ҳазор бўса ба саломам мерасанд.

Инак, хуш ба роҳи хеш бирав.
Ва хидматгузори дӯстону дилгирифтагон бош,
Ки ман ба зудӣ дар пой он деворҳои баланду гарм
Дилдорамро бозмеёбам.

Овах, ки паёми ростини дил,
Насими ишқ ва ҷони тароватёфта
Танҳо аз нафаси ўст,
Ки метавонад ба ман расад.

ТАСВИРИ ОСМОНӢ

Хуршед – Худои ҷонии осмон
Шукӯҳмандона бар мадори баланди худ авҷ мегирад
Ва бо яқини тасхири кайҳон,
Перомуну жарфоҳоро аз зери нигоҳ мегузаронад.

Духтари абрҳо – он олиҳаи зебо
Ва кӯдаки осмонро гирён меёбад.
Гуфти: танҳо барои ўст, ки медурахшад,
Ва ҷуз ў, барои ҳамаи ғазоҳои зулол нобиноист.

Ҳаросида дар ранҷ фуру меравад,
Пас ашки духтарак фузунтар мешавад.
Ҳелиос ба меҳмонии ғами ў шодӣ мефиристад
Ва барои ҳар қатраи марворидаш бўсае.
Духтари абрҳо нерӯи нигоҳро амиқ дармеёбад,
Хира ба фароз менигарад.
Ва марвориде беш аз пеш меборад,
Чаро ки ҳар донаи он тамсиле аз Ҳелиос ба худ мегирад.

Инак, дар гул ҳалқае аз ранг
Рухсорай духтарак фуруғе метобад.
Ва хуршед ба пешбозаш мешитобад,
Вале дарего, ки ба ў намерасад.

Чунин, ба ҳукми саҳти сарнавишт,
Ту – дилдори ман, аз ман мегурезӣ
Ва маро, худ агар Ҳелиос мебудам,
Аз он арикай осмонӣ чӣ суд?

ПАЖВОК

Танини шукӯҳманд дорад он дам, ки шоир
Худро хуршед мегирад ва ё шох.
Бо ин ҳама чун дар шаби дилгир дур мешавад,
Чехраи бас ғамгинро мепошонад.

Оби зулоли осмон
Дар зулмоти қафаси абр фурӯ меравад.
Гунаҳои ман мепажмуранду мекоҳанд
Ва ашкҳои гиряи самимонаам фурӯге бознаметобанд.

Маро ба шабу ранҷ боз мағзор,
Эй гиromитар касам, эй руҳи ту моҳи ман.
Эй машғалдорам, шамъи рӯшанам,
Эй хуршедам, эй нурам!

ЗУЛАЙХО

Овах, ки бар болҳои намноки ту, эй боди ғарбӣ,
Чи рашке мебарам:
Аз он, ки метавонӣ ба дӯст хабар бирасонӣ,
Ки аз фироқаш чӣ мекашам.

Хунукои боли ту дар синаам,
Шавқӣ хомӯш медавонад
Ва аз сари ҳар кӯе, ки мегузарӣ,
Чашм, гул ва дарахт ашкбор мешаванд.
Аммо нафаси хурраму дилнавози ту
Бар чашми ман илтиёмест,
Вагарна, бе умеди дидори дубораи ӯ,
Яқин, ки аз ранҷ мемурам.
Ба пеши маҳбубам бишитоб
Ва нарма бо дилаш суҳан бигӯ.
Аммо бипарҳезу парешонам макун,
Ва ғами пинҳони маро бар ӯ мағшо.

Бо ӯ ба меҳрубонӣ бигӯ,
Ки ишқаш зиндагии ман аст,
Ва ҳузураш шодибахши ин ҳар ду:
Шодибахши ишқаму зиндагиам.

БОЗДИД

Оё мешавад, эй ситораи ситораҳо,
Ки боз туро бар калби худ бифишорам!
Фарёд, ки шаби фироқат
Чи вартаи пурдардест!
Оре, инак, ин туй!
Мӯниси дилнишини шодмони ман,
Мане, ки аз ғами чудой
Заҳраи дидори тоза надорам.

Он ҳангом, ки ҷаҳон дар аъмоки жарф
Ва дар синаи танги Худо нухуфта буд,
Худо ба соати нахуст сомон дод
Ва бо шӯри волои офаринандагӣ
Бар забон овард, ки: Бишавад!
Дар ин дам бонги дард ҳама маконҳоро оканд
Ва кайҳон бо ҷунбише сутург
Ба соҳати воқеият даромад.

Пас нур рагае зад,
Ва ҳаросон аз торикӣ дурӣ гузид.
Чунин ҳама аносир бедирангу қотеъона
Аз ҳам пароканданд
Ва осемаву кобусзада
Ҳар як роҳи гурез дар пеш гирифтанд.
Ва чандон напояд, ки дар фазои бекарону боир
Ва ҳолӣ аз шавқу танин саргардон буданд.

Дар бараҳути сутурван ҳама чиз хомӯш
Ва Худо барои нахустин бор танҳо буд!
Пас сапедаи бомдодиро офарид.
Сапеда бар ин ранҷ раҳм овард,
Дар ин тирагӣ омехт ва аз батни он
Бозии пуртанини рангро падида кард.
Ва, инак, он аҷзои пароканда
Аз нав шавқи ишқ ёфтанд.

Пас дар тақопӯи пуршироб
Ҳар як аз пайи ҷуфти худ даромад
Ва эҳсосу нигоҳ
Ба ҳавои ҷони ҷовид дубора бедор шуданд.
Ва ҳол агар рабобиш аст ё ҷидол,
Ҳамин бас, ки ба васли ҳам мерасанд!

Ва Худо аз кори офаридан вомераҳад,
Зеро ки ҳол мо ҷаҳони ўро меофаринем.

Ман бар болҳои шафақгун,
Ба ҷазбаи даҳони ту даромадаам.
Ва шаб бо ҳазорон ситораи рахшон
Бар ин пайванд мӯҳр задааст.
Инак, мо бар хок
Дар шодию ранҷ сармашкем.
Ва як бори дигар бонги ин ки: Бишавад!
Аз якдигар ҷудоямон нахоҳад кард.

ШАБИ БАДР

Хотуни ман, ин начвои ту ба чӣ маъност?
Лабҳоят аз чӣ мечунбад?
Дар пеши худ ин чист, ки пайваста замзама мекунӣ?
Замзамаи ширинтар аз ҷуръаи шароб!
Оё дар сар мепарварӣ барои ҷуфти хоҳарони даҳонат
Ҷуфте бифиребию фаро бикашӣ?
«Меғуфтам: бўса меҳоҳам, бўса!»
Бингар! Дар гургу меши торикӣ
Шоҳаҳои шукуфапӯш медурахшанд
Ва ба гавҳарфишони дарахту буттазор,
Ситора аз пайи ситора ба замин меояд.
Ҳама ҷо фуруғи ҳазоргонаи зумуррад аст
Ва бо ин ҳама рӯҳи аз ин фарру фуруғ дур.
«Меғуфтам: бўса меҳоҳам, бўса!»
Дар дурдастҳои дур
Маҳбуи ту низ ҳисси дугоноро мечашад.
Ҳисси ширину талх, хушбахтии кӯрбаҳт.
Менамояд аҳд бастаед, ки дар руҳи бадр
Ба ҳам салом кунед.
Ҳолиё он лаҳза!
«Меғӯям: бўса меҳоҳам, бўса!»

ҲАТТИ РАМЗ

Ҳон, эй дабирону девондорон!
Ҳақро бипазиред
Ва ба шоҳони худ
Содиқу пок ба шӯр биншинед!
Ва номаҳои маҳрамонатон
Чандон ҷаҳонро ба худ машғул дорад,

То саранҷом ҳамаи назарҳо
Ҳамсӯ шаванд.

Аммо ман аз хотуни ширини худ
Китоби рамзӣ дорам,
Шодибахши вучудам.
Аз он ки ин хунари пардохтаи андешаи ӯст
Ва аҳдест гиромӣю ҷонфизо,
Миёни мо ду тан
Ҷӯшиши ишқ аст,
Дар соҳате бас дилангез.

Гул ҳалқаест
Аз ҳазорон шукуфа рангин.
Хонае
Аз авотифи фариштасон зинда.
Осмоне,
Аз парандагони ҳамаранг пурбонг.
Дарёе
Аз замзамаи хуши шеър атроканд.

Кашиши муқовиматнопазири ин рамзи дусӯя
Чун тире
Аз пайи тир
Бар дили зиндагӣ менишинад.
Оре, ин роз, ки бар шумо кушудам,
Аз дер боз расми покдилона будааст.
Пас, ҳол ки донистед,
Пинҳонаш бидореду ба кораш бигиред!

БОЗТОБ

Ин китоб бароям ойинае шудааст
Ва ман, гуфти, нишони шоҳӣ
Бо фуруғе дугона бар синаам овехта бошад,
Шодмона дар он ба тамошои хеш меистам.
Ин нест, ки аз сирри худписандӣ
Ҳама ҷо дар ҷустуҷӯи худ бошам.
Бал муошаратро дӯст дорам,
Аз ҷумла дар ин китоб.

Инак, ки дар сӯту кӯри хонаи танҳой
Дар пеши ойина меистам,

Ҳар боре то ба худ биёям, маҳбубаам низ
Дар он ба таҷаллӣ дармеояд!
Ман чобукона ба пушт бармегардам,
Вале ӯ дубора нопадид мешавад.
Ва чун ба суроғи таронаҳои худ бозмееравам,
Аз нав ҳузураш бо ман аст!

Шеърҳои пайваста хуштар менависам,
Ҳама нағмаҳои тақрири дил,
Ки ба рағми нақӯишгарону масҳарапардозон
Суди рӯзонаам мерасонад.
Дар ин қоби ораста
Ва чорчӯби гули сурӣ
Симои маҳбубаам аз паси шиша
Шукӯҳи воло мегирад.

ЗУЛАЙХО

Маънои туро, эй шеър,
Бо чи хушнудии жарфе дармеёбам.
Пиндорӣ, меҳроканда бо ман меғӯй
Ки: дар канори дилдорам ҳастам.

Меғӯй, ки дилдорам пайваста ба ёди ман аст
Ва саодати ишқи худро
Ҳар дам нисори маҳбубае мекунад,
Ки бар ӯ ҷон меафшонад.

Оре, эй дӯст, қалби ман ойинаест,
Ки ту дар он ба тамошои худ меистӣ
Ва ин сина, сафҳае, ки мӯҳратро
Бӯса ба бӯса бар он менишонӣ.
Ҳон, эй сароиши ширин ва эй ҳақиқати пок,
Маро ба каманди меҳр бубандед!
Ки рӯшноии ишқро ҷомаи шеър
Тандисе ба камол аст.

* * *

Ойинаи Искандарро ҳам ба Искандар вобигзор,
Зеро чӣ нишонат медиҳад?
Ин ҷову он ҷо миллатҳои сулҳҷӯ, ки вай хуш дорад
Ҳар боре ва ба ҷабр бо ақвоми дигарашон даромезад.

Ҳон, бас аст! Беш дар бегона мапеч,
Барои ман бихон, эй ту, ки аз хонаи худ меҳондӣ.
Бидон, бияндеш, ки ман ишқ меварзаму зиндагӣ мекунам,
Бидон, ки ту маро мақхури худ кардаӣ.

* * *

Чаҳон, ба ростӣ, тамошогаҳе хуш аст
Беш аз ҳама, аммо чаҳони шоирон.
Чаманзорони ҳамаранг, рӯшану симобгуни он
Рӯзу шаб медурахшад.
Имрӯз дар нигоҳам ҳама чиз шукӯҳе дорад ва кош чунин мемонд.
Имрӯз, ба ростӣ, аз чашми ишқ ба чаҳон менигарам.

* * *

Худ агар ба ҳазор чилва дарой,
Эй ҳама нозанинӣ, дар ҷо бозат мешиносам.
Ё агар дар ҷомаи ҷоду ғоиб шавӣ,
Ҳон, эй ҳама ҷо ҳозир! Боз дар ҷо бозат мешиносам.
Туро, эй ҳама хушболоӣ!
Дар равиши пуртаровати сарв боз мешиносам.
Туро, эй ҳама нармпӯӣ!
Дар тамаввучи тоҳири оби қаноат боз мешиносам.

Он дам, ки ғаввора бармечаҳаду доман меафшонад,
Эй ҳама бозигӯшӣ, ба шодӣ бозат мешиносам.
Ва он дам, ки абр ороӣ дигаргун месозад,
Эй ҳама гуногунӣ, дар гуногунӣ бозат мешиносам.

Бар фарши гулозини чаман,
Эй ҳама рангу рӯшно, ба рӯшанӣ бозат мешиносам.
Ва он гоҳ, ки печак бо сад панча гирди худро мегирад,
Эй бар ҳама фарогир, дар фарогирӣ бозат мешиносам.
Он дам, ки субҳ бар пешонии кӯҳ метобад,
Эй ҳама тобандагӣ, дар ҷо саломат медиҳам.
Ва сипаси он, ки осмон болои сарам чатр кушод,
Эй ҳама дилкушӣ, ту ро дар сина медамад.

Ҳар он ҷӣ аз роҳи дидаву дил мешиносам,
Эй ҳама омӯзгорӣ! Аз туст, ки мешиносам.
Ва он гоҳ, ки асмой садгонаи он ҳама тавонро бармешумарам.
Дар ҳар як, нома барои ту пажвok бармедорад.

СОҶИНОМА

Оре, ман низ ба кӯи майкада мақом доштаам,
Ва чун дигарон аз бода сахме бурдаам.
Абнӯи рӯзгор дар хурда машғалаи худ ба қолу мақол,
Ва баста ба ҳукми рӯз, сархуш ё ғамгин.
Аммо ман дар жарфои дил ҳамеша шодон.
Зеро, ки ба дӯст меандешидаам – ойини ишқи ӯ чист?
Намедонам. Танҳо ҳамин қадар медонам,
Ки худ бо ҳамаи сидқи синае ишқ меварзам,
Ки ҷониби вафоро нигоҳ дошта ва бандавор бастаи ӯст.
Кучост он қаламу дафтар, ки шарҳи ишқи маро гунҷо бошад.
Оре, чунин будааст ойини ман, чунин!

* * *

Танҳо нишастаам.
Ва кадом гӯша аз ин хуштар.
Танҳо, бо ҷомам
Дар пеши рӯ.
Ҳеч кас шарте бар ман намегузорад,
Ман ҳастаму андешаҳоям.

*

Мавло, он ринд, дар кори худ то ба он ҷо расид,
Ки дар мастӣ низ ба хати хеш менавишт.

* * *

Аз худ намекурсам,
Оё «Қуръон» азалист.
Низ намедонам,
Оё ходис аст.
Аммо китоби ҳамаи китобҳо медонамаш,
Аз он ки вазифаи ҳар мусалмон ин аст.
Бо ин ҳама тардид надорам,
Ки шароб ҷовидон аст.
Шояд ҳам қисса набошад ин, ки мегӯянд,
Пеш аз фариштагонаш офаридаанд.
Боданӯшон ба ҳар рӯй,
Бепардатар дар партави Худо менигаранд.

* * *

Мастӣ бар ҳамагон шарт аст.
Ҷавонӣ худ мастиест бе бода.

Пас фазл аст бар пирон,
Агар ки ба файзи бода ҷавонӣ кунанд.
Олами бепир дар ғами он аст, ки ғам бирасонад.
Ту ангурро ғамшикан шумор.

*

Ҳеч ҷои шак нест, ҳеч!
Шароб ба ростӣ ҳаром аст.
Бо ин ҳама агар хостӣ бинӯшӣ,
Шароби некӯ бинӯш.
Ки дӯзахӣ шудан барои дурдие гулӯҳарош,
Куфрест дучандон!

* * *

То ки хушёрӣ,
Ба ғаш дилхушӣ.
Чун мастӣ ёфти,
Софиро ба ҷой оварӣ.
Аммо ифрот низ
Васвасаест дастрас.
Оҳ, эй Ҳофиз, ту роҳу расми худро
Бо ман биёмӯз!

Зеро газоф намедонам,
Агар бигӯям:
Онро, ки ҳунари нӯшидан нест,
Ишқ бар ӯ ҳаром!
Бо ин ҳама то шумо боданӯшон ғарра нашавед,
Меафзоям:
Онро ки ҳунари ишқ нест,
Бода бар ӯ ҳаром!

* * *

Зулайхо: Чаро чунин номехрубонӣ?

Ҳотам: Ту худ медонӣ, ки тахтабанди тан зиндон аст.
Ва ҷонро ба игво дар он кардаанд.
Ҷон дар асорати ин тангҷо
Ба ҳар сӯ майли раҳой дорад.
Ҳол агар бар ин зиндон бандии дигар низ фурӯ овезанд,
Он ҷони азиз дар хатари дучандон меафтад.
Аз ин аст, ки ағлаб рафторе чунин ғариб дорад.

* * *

Агар, ки қолаби тан зиндон аст,
Аз чист, ки ин зиндон ташна аст?

Дар ин сарочае таркиби чон маъво дорад.
Ва чонро бо эҳсосҳо майле хуш аст.
Ҳол агар пиёлае аз пайи пиёла,
Нав ба нав дар ин қолаб сарозер кунӣ,
Чон поёб аз даст медихаду меҳаҳад
Ҳам дар остона пиёлро ба замин бизанаду бишканад.

БА ПЕШХИДМАТ

Густох! Чунин зумухт пиёла пеши ман манишон!
Ки онро, ки барои ман шароб мегусорад,
Бояд, ки хушрӯ бошад, вагарна
Худи шароби соли ёздаҳ дар ҷомам кадар хоҳад шуд.

БА СОҚӢ

Ҳон, эй навбобаи нозанин, ба дар о!
Чунин дар остона ҷаро истодаӣ?
Аз ин пас ту сокии ман бош,
Ки ҳар он шароб аз дасти ту соф асту гуворо.

Соқӣ мегӯяд:

Аз пеши ман гум шав, эй ҳарҷони фиребкор,
Бо он турраи гесӯвони рӯшанат!
Агар ман ба хушнудии оқоям ҷоме ба дасташ диҳам,
Ба сипос бўсае бар пешониям мезанад.

Аммо шарт, ки ту ба чунин бўсае басанда намекуни,
Ва гунаву синаат
Тӯши оқои маро
Хоҳанд гирифт.

Мепиндорӣ, инак, ки шармзада доман мекашӣ,
Метавонӣ маро фиреб диҳӣ?
Ман дар остона хоҳам нишаст?
Ва пос хоҳам дод, то ту дур шавӣ, дур!

* * *

Абной авом борҳо моро
Ба мастӣ нақӯҳидаанд.
Ва дар ин қисса басо ҳарзадариҳои кардаанд.
Маъмул он, ки одамай дар хумори мастӣ
То ба субҳ меафтад.
Аммо мастии ман

Шаб ба пурсагаштам водоштааст.
Ин мастии ишқ аст,
Ки чунин меҳнатбор ранчам медихад.
Ва рӯзону шабон
Биму дард дар қалбам медавонад.
Ин қалбе, ки аз мастии ғазал
Чунон авчу уруч мегирад
Ки ҳеч мастии хушёронае
Ба рифъаташ намерасад.
Мастии ишқу бодаву ғазал,
Он худоитарин мастӣ
Шабу рӯз
Дар дилам шӯр барпо мекунад.
Ва ранҷ низ.

* * *

Эй ринди тозасол!
Хушёрии ман дар кори худ
Ҳама ҷо шарт аст.
Пас чунин
Аз дидори талъати ту, эй нозанин,
Шодам.
Худ бо ҳама мастиям!

* * *

Саҳар ба кӯи майкада,
Чӣ машғалае буд.
Ва аз ҷӯши соқиву шоҳиду шамъ,
Чӣ ғулғулае?
Навои най буду кӯбаи даф,
Хурӯш буду валвала.
Ва ман низ дар ин ҳангома
Бо шавқу ишқ ҳозир.

Маро ба беҳабариям аз вазъу масъала
Ҳар кас маломат мекунад.
Аммо ҳамон беҳтар, ки бар сари тадбири худ бимонам.
Ва аз чадали мадрасаву хонақоҳ бипарҳезам.

* * *

Соқӣ: Ин ҷӣ ҳолест, оқо!
Ки чунин дер вақт аз утоқи худ берун меҳезед?
Эронӣён меғӯяндаш: бедимоғ будан
Ва олмониҳо бо хумудии гурба қиёсаш мекунанд.

Шоир: Навбоваи дилбанд, ба ҳоли худ раҳоям кун,
Ки дунё дар чашмам хуш чилва намекунад.
На фурӯғи он, на атри гули сурияш
Ва на нағмаи булбулонаш.

Соқӣ: Меҳоҳам дуруст ҳамин малолро чора кунам
Ва мепиндорам, ки аз ӯҳдааш бармеоям.
Ин бодомҳои тозаро бихӯр
Ва шароб аз нав гуворят хоҳад буд.

Сипас бар сари айвон,
Дар ҳавои тоза менишонамат
Ва он гуна, ки туро мешиносам,
Бӯсае бар пешони соқӣ хоҳӣ зад.

Бингар! Чаҳон мағоке торик нест.
Ҳамеша оканда аст аз ошёнаву чӯча,
Атри суриву гулоб
Ва булбуле нағмагон, чун дирӯз.

* * *

Он золи зиштрӯ,
Ҳазордомде,
Ки чаҳонаш мехонанд,
Маро низ чун ҳамагон
Фирефт.
Нахуст имонамро рабуд,
Сипас умедамро.
Ва меомад
Оҳанги ишқ кунад,
Ки гурехтам.
То магар ин ганчи раҳондаро
Барои ҳамеша эмин созам,
Санчидаву фарзона
Миёни Зулайхову соқии худ тақсимаш кардам.
Ин ду,
Ҳар як кӯшид ба рақобат
Баҳраи бештарам диҳад.
Чунин, инак, давлатмандтар аз пешам:
Дар ишқи Зулайхо
Ба имони худ расидаам.
Ва соқиям дар чоми бода,
Дарки пуршукӯҳи акнунро арзониям доштааст.
Дар ин миён умед ба чӣ кор меояд?

СОҚӢ

Имрӯз ноне хуб хӯрдаӣ
Ва чунон ки мебинам, шаробе низ беш аз маъмул!
Ва он чи бар сари суфра ба чо гузоштаӣ,
Дар ин зарф чида шудааст.

Мо ба таҳмондаи суфра мегӯем: кӯбача,
Ва чунончи меҳмон дӯст дошта бошад,
Онро барои кӯи худ мебарам,
Ки бар сари дарёча сина афрохтааст.

Вале дар бораи кӯ мегӯянд,
Ки танҳо хангоми марг меҳонад.
Пас, фуру бигзор ҳар он таронаро,
Ки кинояе ба поёни кори туст.

СОҚӢ

Ҳар боре, ки бар сари бозор дармеой,
Туру шоири бузург меноманд.
Вақте нағма меҳонӣ, гӯш мегирам
Ва чун сукут мекунӣ, ба чон мениюшам.

Аммо беш аз ҳама замоне дӯстат дорам,
Ки хотираи бўсаеро бар пешониям менишонӣ.
Аз он ки калом гузарост,
Аммо нақши бўса дар дил мемонад.

Таронасароии шоир маъноманд аст,
Бо ин ҳама маъномандтар андешидан.
Пас пеши касон тарона бигӯ,
Вале бо соқии худ хомӯш бош.

* * *

Шоир: Биё, соқӣ, чоме дигар!

Соқӣ: Оқо, ба кифоят нӯшидаӣ,
Туру бодагузори ваҳшӣ меноманд.

Шоир: Оё ҳаргиз дидаӣ, ки сар аз по нашносам?

Соқӣ: Вале Паёмбар манъ кардааст.

Шоир : Азизо!
Агар номаҳрам нашнавад, бо туаш мегӯям.

Соқӣ: Чун ту худ ба шавқ мегӯӣ,
Дигар маро ба пурсиш чӣ ниёз.

Шоир: Пас гӯш пеш ор! Мо, ҳамаи дигар мусалмонон
Бояд, ки бо ҳушёрӣ бисозем.
Танҳо ӯ, дар ҷазбаи шӯри мукаддасаш
Хуш дорад, ки Мачнун бошад.

* * *

Соқӣ: Оқои ман, бингар! Ҳангоме ки мастӣ,
Фурӯғи оташ перомунатро мегирад.
Ва ҳазор аҳгар нафиру забона мекашанд.
Ва ту худ намедонӣ, ки дар кадом хирман мегиранд.
Он дам, ки мушт бар миз мекӯбӣ,
Ва рози синаро мекушӣ,
Сокинони савмаъа, он сиёҳкоронро мебинам,
Ки риёкорона рӯ пинҳон мекунад.

Пас, бо ман бигӯ, чаро ҷавонон,
Ки ҳанӯз оканда аз ҳар хатоянд
Ва бебаҳра аз ҳар ғазилат,
Хушмандтар аз пирионанд?

Ту бар рози осмону замин
Огоҳӣ.
Ва ҷӯши пурхурӯши синаатро
Пинҳон намекунӣ.

Ҳотам: Ҳам бад-ин хотир, эй навбобаи нозанин,
Ҳамвора ҷавон бошу хушманд.
Шоирӣ, ки ҳадяи осмонист,
Дар зиндагии хокӣ фиребе беш нест.

Нахуст бо рози дили худ хилвате дорӣ,
Аммо баъд аз бом то шом бар забонаш меронӣ.
Шоир беҳуда хомӯшӣ пеша мекунад.
Шоирӣ худ расво кардан аст.

ШАБИ ТОБИСТОНӢ

Шоир: Хуршед фурӯ нишастааст.
Аммо уфуқи мағрибӣ ҳанӯз рӯшан аст.
Мехоҳам бидонам, ин сӯ-сӯи заррин
То ба кай мепояд.

Соқӣ: Оқои ман, агар бихоҳӣ,
Беруни хайма мемонам.

То сиёҳӣ бар ин сӯ-сӯ ғолиб шавад.
Сипас дар ҷо хабарат мекунам.

Чаро ки медонам бисёр хуш дорӣ
Он ҳангом, ки аҳгарҳо дар ин паҳнаи кабуд
Ба салому ситоиши ҳам тобиш мегиранд,
Дар бекарони осмон ба назора биистӣ.

Ва он тобноктарин аҳгар, пиндорӣ, мегӯяд:
«Ман дар ҷойгоҳи худ бар қарори хеш медурахшам,
Агар Худованд ба шумо низ рӯзу рӯшноӣ насиб кунад,
Чун ман тобнок хоҳед буд.»

Дар пеши Худо ҳама чизро шукӯҳест,
Аз он, ки Ё худ бартарин аст.
Ва чунин, инак, ҳамаи парандагон
Дар ошёнаҳои кӯчаку бузург хуфтаанд.

Як паранда низ дар шоҳаҳои сарв
Ҷо хуш кардаасту дасти насим
То ба соати сахарии шабнам
Мечунбонадаш.

Ту чунин донишхое ба ман омӯхтаӣ
Ва дарсҳои дигар ҳам аз ин даст низ.
Ва он чи аз ту шунидаам,
Ҳаргиз аз лавҳи дилам пок нахоҳад шуд.

Мехоҳам барои ту чун ҷуғде
Бар сари айвон биншинам,
То нигоҳам ситорагони шимолӣ –
Он ду ҳамзоди кехину меҳинро дарёбад.

Ва он замон, ба яқин, нимашаб хоҳад буд.
Замоне ки ту сахархезона тароват ёфтай
Ва сутудани кайҳон бо ту дар он соат
Пуршукӯҳ хоҳад буд.

Шоир: Оре, бо чунин атру боғе
Булбул тамоми шаб хоҳад хонд.
Бо ин ҳама дерӣ хоҳад пойид,
То шаб ҳамаи ғинои худро бияфшонад.

Зеро дар ин рӯзҳои Флора,
Ки юнониён олиҳаи борвариаш меноманд,
Оташи ишқи Ҳеспрус,
Дар дили Аврора – он беваи ҳавасбоз меафтад.
Баргарду нигоҳ кун, ки дар ин дарознои гулафшон
Чи пуриштоб меояд.
Уфуки Машрик рӯшан асту уфуки Мағриб ҳам!
Шаб, ба ростӣ, дар тангно афтодааст.

Аврора бар пузорҳое сурху сабук
Дар пайи он ситораи бо хуршед гурехта,
Инак, аз роҳ мерасад.
Оё нафири нафасҳои ошиқона намешунавӣ?

Бирав, эй нозанини ҳамаи писарон,
Ба умқи ғурфаҳо бираву пинҳон шав!
Аз он, ки басо ин бева
Талъати туро Ҳеспрус бипиндораду бирабоядат.

* * *

Соқӣ, хоболуда: Саранҷом ва ба сабр
Хузури Худоро дар ҳамаи аносир аз ту дарёфтам.
Дарсат, ба ростӣ, меҳрангез буд,
Меҳрангезтар, аммо, дӯст доштанат!

Ҳотам: Соқӣ ба хоби ширин фуру рафтааст,
Хобе, ки дар ин дам ҳаққи ӯст.
Эй навбоваи нек, ту соқиям будӣ, низ бо ҳама ҷавоният
Бе ҷабреву мучозоте расми андешаи ин пирро омӯхтӣ.
Инак, шираи ҷонбахши хоб дар андомҳои ту ҷорӣ мешавад,
То аз нав тоза шавӣ.
Дар ин миён ман ҳам чунон менӯшам, аммо хомӯши хомӯш,
То ту ҳам бо бедор ношуданат шодии рӯхам бошӣ.

МАСАЛНОМА

Қатрабороне, бимоканда ба дарёи хурӯшон чакид
Ба дар талотуми хашмомези амвоч фуру рафт.
Аммо Худованд ба подоши таваккулу имон
Нерӯву давомаш бахшид.
Пас садафе хомӯш ўро дар канор гирифт.
Инак, ба ифтихори абадӣ
Марворид бо фуруғе дилнишину тобише мулоим
Бар тоҷи Қайсари мо медурахшад.

* * *

Нағмаи шабонаи булбул аз тақи зулмот
То ба арши рӯшани Худо расид.
Ба Худованд ба подоши ин нағмаи хуш
Парандаро даруни қафаси заррин маҳбус кард.
Инак, тахтаи тани инсон сарои ўст.
Сарое, ки дар он худро дар тангно меёбад.
Бо ин ҳама чун дар кори хеш борик мешавад,
Меёбад, ки ҳамчунон меҳонад.

ИМОН БА МУЎЦИЗА

Як рӯз тунги зеборо шикастам.
Ноумедӣ меҳост вучудамро бигирад.
Аммо ба ҳар чи шакку шитоб
Лаънат фиристодам.
Аввал зонуи ғам бағал задам, баъд як доман ашк рехтам.
Вақти чамъ кардани пурғуссаи тиккаҳо
Худо дилаш сӯхту тунгро аз нав бароям сохт.
Дуруст мисоли аввалаш.

* * *

Ҳаббаи марворид, чун аз дили садаф берун омад,
Зебои волотабор
Ба заргар – он марди нек гуфт:
«Ростӣ, ки аз даст рафтаам!»

Сӯроҳӣ дар синаам таъбия мекунӣ ва якпорчагии шикелахро
Аз миён мебарӣ.
Баъд ҳам ягон – ягон бо хоҳарон
Дар радифи ночизҳо дармеоям.

Заргар даромад ки: «Ман дар савдои суди худам.
Бояд бубахшӣ.
Агар бар сари ин кор бераҳм набошам,
Тавк аз чӣ роҳ фароҳам шавад?»

* * *

Пари товусро дар саҳфаи «Куръон» дидам.
Шигифтзадаву шодмон гуфтамаш:
Ба ин чойгоҳи муқаддас хуш омадӣ,
Эй ганчи арҷманди хокӣ!
Дар ту, чунонки дар ситораҳои осмон
Метавон ҷалоли Худоро дар зарра дарёфт.
Он ки ҳамаи коинот дар зери нигоҳи Ёст,
Накше аз ҷашми худро бар ту нишонад.
Ва ба ту, пари сабук, орояе арзонӣ кард,
Ки худи шоҳон душвор ба он даст ёфтанд.
Пас, эй ояти осмонӣ,
Фурӯтанона бар ин ифтихор шодӣ кун,
Ки шоистаи он низ ҳастӣ.

* * *

Подшоҳеро ду хизонадор буд,
Яке ўхдадори хирочу дигаре ўхдадори харҷ.
Дуввумин ҳамаи хизонаро мебохт
Ва нахустин дар ҷуброни он дармемонд.
Қазоро ўхдадори харҷ мурд
Ва шоҳ ҷонишини оне суроғ надошт.
Ҳанўз дар перомун дар ҷустуҷў буданд,
Ки он ситонанда сарвати бекарон андўхт.
Чандон, ки аз фаровонии зар чорае намедонистанд,
Зеро барои як рӯз харче накарда буданд.
Пас бар шоҳ рўшан шуд,
Ки гуноҳи бало аз кӣ будааст.
Қадри ин иттифокро донист
Ва он мақомро холӣ гузошт.

* * *

Қоблимаи нав ба дег таъна зад:
«Чи шиками сиёҳе!»
Дег даромад, ки: Шарти кор дар матбаҳ ҳамин аст.
Эй беҳабар аз сусту саҳт,
Бош, то ҳар чи зудтар бодат бихобад.
Барки дастаат агар монад,
Ба худат наноз.
Як нигоҳ ба паст бияндоз!»

* * *

Инсонҳо аз хурду бузург
Ба даври худ торе метананд
Ва бо чанголи тезашон
Дар миёнаи он чо хуш мекунанд.
Инак, агар чорӯбе ин бофтаре рӯфт,
Фарёд мебардоранд, ки: – Шигифто!
Бинои бузургро вайрон карданд.
Масеҳ бо «Инчил»-аш дар даст
Аз осмон омад.
Ва аз он саҳфаи ҷовид шабу рӯз бар асҳоби худ хонд.
Каломи Худо нағз асту ноғиз.
Исо дубора уруч карду «Инчил»-ро бурд.
Вале асҳобаш онро нек дарк карда буданд.
Пас ҳар як ба иқтисои ҳофизаи худ
Гом ба гом онро навишт.
Албатта, мухталиф, вале ҷӣ айб,
Ёрони ӯ товони яксон надоштанд,
Бо ин ҳама
Муҳим он, ки масеҳиён бо ҳамин ҳам
Метавонад то растохез корашонро роҳ бияндозанд.

НЕКЎСТ

Дар партави моҳтоби биҳишт
Яҳва Одамро дар хоби амиқ ёфт.
Пас Ҳавво, ки ӯ низ ғарқ дар хоб,
Оҳиста дар қанораи гузошт.
Инак, дар ду қолаби гилин,
Ду эзидофариди нозанин.
Пас, ба музди кордонии худ гуфт: «Бисёр некӯ!!!»
Ва дил намеканд, ки биравад.

Шигифт нест агар талофии нигоҳи тоза бо нигоҳ
Чунонамон сеҳр мекунад, ки гӯй,
Ба ҷойгоҳи Ёе баркашида мешавем, ки офаридамон.
Ва ҳам Ё хитобамон мекунад, ки: «Оре, некӯст.
Танҳо ба як шарт: ҷуфточуфт».
Ҳалқаи ин бозувон бо дар оғӯш кашидани ту
Он гирифтани ҳамаи офаридаҳои ҳастиро
Дар бар мегирад.

ПОРСИНОМА

МЕРОСИ КЕШИ КУҲАНИ ПОРСӢ

Эй бародарон, аз ин бемори сар бар болини марг нихода,
Порсои бебаргу навое, ки шумо – чавонон,
Шикебову арчгузор дар вопасин рӯзҳои ӯ ба нону об
Тимораш кардед, сазост чӣ меросе бачо бимонад?

Чи борҳо, ки шоҳро бар пушти асбаш дидаем:
Худу кавкабаш чунон ғарқ дар зинат,
Ки пиндорӣ зарру гавҳар тагаргест
Бар сару рӯи онон борида.

Вале, оё шумоён ҳеч бар шукӯҳи ӯ рашк бурдаед?
Ва ба тамошои шукӯҳе бас бузургтар нишастаед, он ҳангом
Ки хуршед дар парвози бомдодии худ
Аз паси ёлҳои бешумори Дамованд сар бармедошт?

Кист, ки битавонад чашм бар ин манзара барбандад?
Ман дар зиндагиам
Ҳазор борҳо бо офтоби субҳ
Ба гоҳи дамиданаш ҳамроҳ шудаам.

Ҳамроҳ, то Худоро дар арши осмониаш бишносам
Ва Ёро офаридгори чашмаи ҳастӣ бихонам
Ва фароҳури ин тамошогаҳи баланд
Дар нури Ё роҳи худро биёбам.

Вале ҳар боре, ки ин гӯи оташин ба камол падидор мешуд,
Чашми ман торик, хира мемонд.
Пас бо тапише дар дил ва тозагие дар андомҳо
Пешони ситоиш бар хок мегузоштам.

Инак, бошад, ки ин панди пок
Бародарона дар иродаву хотираи шумо ҷой бигирад:
Ба вазоифи сангини рӯзонаи худ пойбанд бошед
Ва беш аз ин ба ҳеч омӯзае ниёз нест.

Агар навзоде дастони поки худро чунбонид,
Бедиранг рӯ ба хуршедаш бигиред,
Ва тану чонашро дар нури офтоб бишӯед!
Чунин бахшандагӣ ҳар бомдодро дархоҳад ёфт.

Мурдагонатонро ба зиндон вобигзоред!
Худ ҳатто лошаи даду домро ба зери хошок кунед.
Ва дар густураи дасту тавони худ
Ҳар чиро, ки нопокаш медонед, бипӯшонед.

Ба он, то ки хуршед бар ҳосили кӯшоитон битобад,
Киштзорони худро бо шиёри мавзун шахм кунед
Ва агар ниҳол мекоред, аз ҳар сӯ барадиф бошад,
Зеро ки хуршед коштаи ҳамоҳангро бар мерӯёнад.

Низ об бояд, ки дар қанотҳо
Пайваста равон бошад,
То Зиндарӯд бад-он покие ҳам, ки аз кӯҳистон барҷӯшид,
Пок низ дар хокҳо фуру равад.

То мабод, ки об дар шеби нарми худ ба роҳбандӣ бар бихӯрад,
Дар лойрӯбии корезҳо кӯшо бошед,
Ва наю лачану мормулакро аз сари роҳаш дур кунед
Ва ҳамаи ин мӯзиёро аз миён бубаред.

Ва чунин агар хоку обро пок нигоҳ бидоред,
Зулоли хуршед шодмона ҳаворо мешикофад
Ва ҳар он ҷо, ки фароҳури арчи худ пазириш ёфт,
Ба тандурустиву растагорӣ зиндагиро борвар мекунад.

Ва шумо, ки дар роҳи покии хок
Ин ҳама сахтӣ бар худ ҳамвор кардаед,
Дил хуш доред, ки, инак, инсон дар мақоми мӯбад
Метавонаду меёрад тамсили эзадиро аз дили санг бар бичаҳонад.

Ва он дам, ки аҳгар забона мекашад, сипос бигзореду бубинед:
Аз оташ шаб рӯшно мегирад ва андомҳо пӯёй.
Ва бар шӯълаи раксону пуртамони уҷоқ
Ҳайвони хом мепазад ва шириаи гиёҳ низ.

Хангоме ки хезум фароҳам меоваред, шодӣ кунед.
Чаро ки тухмаи хуршеди заминиро дар дастони худ мебаред.
Ва чун пунба мечинед, покдилона ба худ бигӯед:
«Ин фатилае хоҳад шуд ба посдорӣ аз он шӯълаи сипанд.»

Агар ки парҳезгорона дар шӯълаи ҳар чароғ
Рӯшноии эзадиро бозбишносед,
Ҳеч патёраву балое ҳаргиз
Аз ситоиши бомдоии Офаридгор бозатон нахоҳад дошт.
Хуршед мӯҳри шоҳӣ бар дафтари зиндагии мост,
Ойинаи зулоли эзодӣ фаропеши хокиёну фариштагон.
Ва ҳар он мавҷуд, ки ба забони норасо ситоиши Худоро мегӯяд,
Дар ҳафт афлок ба гирди он фаро омадааст.

Инак, ҳангоми он аст, ки бо соҳили Зиндарӯд видоъ бигӯям,
Ва ба пешвои сапедадам, шодмона рӯ ба сӯи Дамованд пар бикашам,

То бо офтоби субҳгоҳӣ
Қовидона бароятон беҳрӯзӣ бихоҳам.

* * *

Он гаҳ, ки арҷ мениҳад инсон бар хок,
Аз он, ки хуршед бар паҳнаи он метобад
Ва офарин мегӯяд бар ток,
Аз он, ки аз неши корд
Ва ғами он ашк мерезад, ки ширааш
Чун ҳуб пухта шуд, тарабафзои тамомии як ҷаҳон,
Басе нерӯҳо бармеангезад, аммо
Басеро ҳам суст мекунад.

Медонад, ки ин неъматро
Вомдори гармои он ҷонмояи ҳамаи рӯйишхост.
Пас, он масти сусткалому сангингом
Дар боданӯшӣ андоза нигоҳ медорад!

ХУЛДНОМА

МИСОЛ

Мусалмони ростин бо имон ба Қуръон
Ва навиде устувор бар омӯзаи ноб
Чунон аз бихишт мегӯяд,
Ки гӯё ба тани хеш дар соҳати он будааст.

Ва аммо Паёмбар, ки ин китоб овард,
Дар дарки тардидҳои мо тавоност ва мебинад,
Ки бо вучуди тундари нафринаш, чи борҳо, ки шак(к)
Ширинии имонро бар коми мӯъминон талх намекунад.

Пас, аз он боғи барин
Ба ҷавон кардани ҳамагон мисоле аз ҷавонӣ мефиристад.
Маҳбубае, ки ба замин меояд ва дарҷо
Ҳалқае хоستانӣ ба гардани ман меандозад.

Ман ўро бар синаву қалби худ мефишорам
Ва беш аз инам ҳаваси дониستاني чизе нест.
Инак, ба бихишт имони ҷўшон дорам,
Зеро меҳоҳам чунин ва то ҷовидон
Он вучуди осмониро ба меҳр бибўсам.

МАРДОНИ МУҲИҚҚ

*Пас аз ҷанги Бадр дар зери сақфи осмон
Муҳаммад (с) мегӯяд:*

Бигзор душман бар мурдагони худ сўг бигирад,
Зеро ки онон бе бозгаште бар хок афтодаанд.
Вале бар бародарони мо сўг нагиред,
Чӣ аз гунбади афлок даргузаштаанд.

Ҳар ҳафт сайёра дарвозаҳои филизгуни худро
Фарох боз кардаанд
Ва, инак, ин азизони омурзида
Шуҷоёна бар дарвозаи бихишт мекўбанд.
Номунтазир ва бас саодатманд
Ҳамаи он неъматҳоеро меёбанд,

Ки ман дар парвози худ ва дар он хангом дидам,
Ки аспи чодуям ба як он аз ҳафт осмонам даргузаронд.

Дарахтҳои доноӣ, саҳӣ ва саф дар саф
Зевари заррини себҳои худро пеш меоваранд
Ва дарахтҳои зиндагӣ ба фарши рангини чаман
Соя мегустананд.

Насими чонпарвар аз чониби Шарқ мевазад
Ва силсилаи духтарони биҳиштиро бо худ меоваранд.
Ту бо нигоҳ ба навозиши онон мепардозӣ
Ва ҳамон дидори рӯи онон хушнудат месозад.

Онон меистанду мепажӯханд, ки ту бар хок чӣ кардаӣ?
Ва ҳеҷ оё тарҳе бузург афкандаӣ, тарҳе бо хатаркарди чон?
Мебинанд, ки мучоҳидӣ, зеро ки роҳ ёфтаӣ.
Аммо кадом мучоҳид? Дар ин аст, ки мепажӯханд.

Ва чандон намекашад, ки аз захмҳои дармеёбанд.
Зеро захм таъвизи ифтихор аст бар сафҳои сина.
Пас сарвату мақом ҳама аз миён бармехезад
Ва танҳо нишонаи имон баҷо мемонад.

Туро ба ғурфаҳову равоқҳои мебаранд,
Сутунҳои ҳама аз сангҳои рангоранги нур.
Ва меҳрҷӯёна бо қоми шароби пок
Пазироят мешаванд.

Инак, эй ҷавон, эй тозаҷавон, хуш омадӣ!
Ин ҳуриён ҳама тобноканду нуронӣ.
Ва агар дил ба якешон бохтӣ,
Ҳамашон ҳамнишинони туанду хотунат.

Вале он зеботаринашон ба ҳеҷ рӯ
Дар арсаи ин неъматҳо ба гулгашт намеравад,
Балки покбозона ва ҳолӣ аз рашк
Бо ту аз хатту холи хуши дигар ҳавро мегӯяд.
Ҳар як аз дастпӯхти дигаре дар пешаш мегузорад,
Чу ҳар кадом дар қадбонӯй тамоманд.
Ва ту занони бисёре дар хона дорӣ ва бо ин ҳол фароғатӣ,
Ва ҳам ба инаш меарзад агар биҳиштро ба даст оварӣ!

Пас ба пешвози ин роҳати рӯҳонӣ бирав,
Зеро хуштар аз ин муомилае нест,
Ки на ин ҳуриён хастаат мекунанд
Ва на он шароб мастат.

*

Инак, ин гузориши андак
Аз фаҳри мусалмони растагор:
Биҳишти мардону муҷоҳидон
Чунин асбобе дорад ҳама омода.

ЗАНОНИ БАРГУЗИДА

Занонро набояд, ки маҳрумияте бикашанд,
Покию паймон шоистаи умедворист.
Бо ин ҳама ҷаҳор занро мешиносем,
Ки ҳамакнун ба биҳишт роҳ ёфтаанд.

Нахуст Зулайхо – он офтоби ҷаҳон
Ва дилбохтаву волаи Юсуф,
Зевари парҳезу шикеб
Ва, инак, чашмаи шодии биҳишт.

Сипас он Қурратулъайн,
Ки ба начоти ҷоҳилон растагориро зод
Ва дар ноумедиву ранҷи талх
Писар бар салиб аз даст дод.

Низ ҳамсари Муҳаммад (с),
Ки бахту неъмат арзони ӯ кард
Ва то зинда буд, омӯхт:
Худо яке ва зан низ.

Ва он гоҳ Фотима меояд – он сиришти меҳрангез,
Духтару ҳамсаре маъсум
Ва рӯхе поку ғариштагун,
Дар пайкари зарфом.

Инонро дар биҳишт меёбем
Ва он шоир, ки чакомаи занонро месарояд.
Сазост агар дар он чамани ҷовид
Дар гулгашти онон раҳёрашон бошад.

ПАЗИРИШ

Хурӯӣ: Имрӯз ниғаҳбонӣ дар пеши дарвозаи бихишт
Бо ман аст.
Ва ман намедонам чӣ кунам,
Ту ба чашмам бас машкук меоӣ!

Оё ростӣ, хешовандие
Бо мусалмонони мо дорӣ?
Ва оё ҷангҳои ту ва хадамотат
Шоистаи бихиштат кардаанд?

Оё ҳамрастаи мучоҳидонӣ?
Захмхоят – он аломатҳои ифтихорро
Нишонам бидеҳ,
То ки роҳат бидиҳам.

Шоир: Ин қадар таклиф матарош,
Бигзор, ба дарун биёям,
Ки ман ҳам инсон будаам
Ва инсон будан, яъне мучоҳид будан.

Он нигоҳи биноятро борик кун!
Ва даруни синаамро бубин.
Бубин, ки хастаи захмҳои дардноки зиндагӣ
Ва неши гуворои ишқ аст.

Бо ин ҳама, саршор аз имон,
Аз дилбастагии маъшуқа сурудаам.
Ва низ аз ин, ки ҷаҳон бар ҳар мадор ҳам, ки бичарҳад,
Оканда аз меҳру сипос аст.

Ва ҳампой бо баргузидагону покон
Чандон талош кардаам,
Ки номам бо оташи ишқ
Нақши дилҳои нек шудааст.

На, ту инсони ночизро барнагузидаӣ!
Дастатро ба ман бидеҳ, то рӯз аз пайи рӯз
Бар ангуштони нозуки ту
Абадиятро бишморам!

ПАРВОЗ ВА ПАЗИРИШ

Хурӯ: Берун, дар остонаи бихишт,
Он ҷо, ки аввалин бор садоят задам,
Ҳамон ҷо, ки ба ҳукми вазифа
Нигоҳбонӣ меодам.
Замзамаи сеҳромез шунидам,
Танине ба рӯшании мавҷи нукра,
Садое, ки таманнои вуруд дошт.
Аммо касе ба чашмам наёмад
Ва он начво ҳам фуру хуфт.
Ҳамин қадар ба ёд дорам
Ки танини шеъри туро дошт.

Шоир: Эй маҳбубаи ҷовидонӣ, ҷӣ ба лутф
Аз дилбохтаи худ ёд мекуни!
Ҳар он шеър, ки дар паҳнаи хок танин бармедорад,
Хуш дорад,
Ба арш авҷ бигирад.
Анбӯҳе тарона дар ҳамин хок аз танин меуфтад,
Аммо бархе низ бар сари боли рӯҳ,
Чунонки бар аспӣ болдори Паёмбар (с)
Авҷ мегиранду дар пеши ин остон
Танин бармедоранд.

Агар ки ҳамбозиҳоят чунин садое шуниданд,
Бигӯ, лутф кунанду хотирашон бошад,
Ки ба пажвоки он нерӯ бидиҳанд,
То дубора ба хок бирасад.
Ва нигоҳ кунанд, ки ба ҳар ҳол,
Агар шоире ба остони бихишт омад,
Пешкаши шеъри ӯ
Насиби ҳамагон бишавад,
Ки шеър зеварест барои ҳар ду ҷаҳон.
Ва бигӯяшон, ки ба лутф подошаш бидиҳанд,
Ва дилнишин, рому пургузашт,
Ба ҳарими хешаш роҳ диҳанд.
Некон низ, албатта, қонёанд!

Ту аммо насиви ман шудай.
Ва ман аз ин сафои ҷовидон раҳоят намекунам.

Туро набояд, ки дигар ниғахбонӣ дихӣ,
Яке аз хохарони мучаррадатро ба ин кор бифирист.

* * *

Шоир: Ишқи туву бўсаат шӯре дар чонам медавонад!
Ва ҳеч хуш надорам аз ту рози пинҳон бипурсам.
Бо ин ҳама ин як нуктаро бигӯ:
Пеш аз ин оё ҳаргиз
Зиндагии ҳокӣ доштаӣ?
Зеро борҳо пиндоштаам ва савганд хӯрдаам,
Ки ту рӯзе Зулайхо будай.

Хурӯ: Мо бе ҳеч восита аз аносир,
Аз об, оташ, хоку ҳаво офарида шудаем
Ва бўи замин бо сириштамон
Ҳеч созгорӣ надорад.
Ва ҳаргиз ба пеши шумо – заминӣён наёмадаем.
Вале аз он дам, ки шумо ба ҷиҳати орамидан
ба биҳишт дармеоед,
Машғалаамон шурӯъ мешавад.

Зеро, ҷунонки мебинӣ, аз он хангом,
Ки мӯъминон бо назари қабули Паёмбар (с)
Ба ҷойгоҳи биҳиштӣ даромаданд,
Мо низ ба суфориши Ё
Ҷунон меҳрубон будему тимордор,
Ки ҳатто фариштагон ҳайрат карданд.

Мунтаҳо аввалин мӯъмин, дуюмину сеюмин ҳам,
Пештар ва бар замин севгуле дошта буд,
Ҳар кадом пеши мо холазаноне бадтаркиб.
Бо ин ҳол, мардон моро аз онон камтар мегирифтанд,
Мо вучуди осмониву шодоб доштем,
Вале онҳо дилашон боз ҳавои заминро мекард.

Барои мо малакутисириштони волотабор
Ҷунин рафторе бисёр дилозор буд.
Пас шӯриш кардем
Ва ба чораҷӯӣ пардохтем.
Ва он шаб, ки Паёмбар (с) осмонҳоро
дарменавардид,

Мутарассид бар сари роҳаш истодем.
 Ва ҳангоми бозғашташ
 Аспи болдори ӯ ғофилгир шуду истод.
 Чунин, дар миёнааш гирифтем!
 Ва У ба кирдори паёмбарон дӯстона,
 Аммо чиддӣ ва ба ихтисор дастуротамон дод.
 Бо ин ҳама бисёр нохушнуд будем,
 Чӣ то мақсуди Ё барояд,
 Бояд ба ҳар коре даст мезадем,
 Ҳатто бо зехни шумо меандешидем
 Ва ҳамсони маҳбубаҳои шумо мешудем.
 Яъне ки бояд аз худамон мегузаштем!
 Бархе аз ҳуриён пушти гӯше хориданд,
 Бо ин ҳол, бо худ гуфтем: дар зиндагии абадӣ,
 Боре, чора чуз таслим нест.

Чунин аст, ки ҳоли ҳар мӯъмин ҳар он
чизеро мебинад, ки дид,
Ва ҳар он чизеро мекашад, ки кашид.
Мо он сиёҳмӯхову гесӯтилоиҳо ҳастем.
Қаҷхулқиҳои дорему адоҳои.
Ва ҳатто гаҳ – гоҳ вуре ҳам.
Пас ҳар мӯъмин мепиндорад, ки дар хона аст
Ва аз ин эҳсоси маънуси ў,
Мо низ тозаему шодоб.

Аммо ту табъе кушодаву шӯҳ дорӣ.
Ва маро аз ибтидо биҳиштӣ ёфтӣ.
Ту қадри бўсаву нигоҳро мешиносӣ
Ва ман, агар ҳам Зулайхо набудам,
Маҳзи зебоии дилфиреби ин дилдорат,
Мӯ ба мӯ ба зоҳири ӯ дармеомадам.

Шоир: Ту бо рӯшанию ростии осмоният хираам мекунӣ.
 Хоҳӣ хиёلى бош, хоҳӣ ҳақиқӣ.
 Ман туро беш аз ҳама мепарастам,
 Мепарастам он хуреро, ки дар вазифа кӯтоҳӣ накард
 Ва ҳатто сухани манзум гуфт,
 То дили мани олмониро ба даст оварад.

Хурӣ: Оре, ту низ ҳар он чиро, ки аз дилат бармехезад,
Бе дағдағае бар забон қорӣ кун.
Мо мӯнисони бихиштӣ
Кору каломи беғашро дӯст дорем.
Ту худ медонӣ, ки ҳатто ҳайвоноте низ
Ба подоши вафо ба ин ҳарим роҳ ёфтаанд.
Сухани тунд ҳуреро дилгир намекунад.
Мо он чиро, ки аз дил бармеояд, дармеёбем
Ва ҳар он чиро, ки аз чашмаи тоза бармечӯшад,
Равост, агар ки дар бихишт қорӣ шавад.

* * *

Хурӣ: Боз ту як сарангуштамро ҳам кардӣ!
Ҳеч медонӣ, чанд ҳазор сол аст,
Ки дар канори ҳам дар боғи бихишт манзил дорем?

Шоир: На! Барои чӣ бидонам, на!
Бо ин ҳама хушии гуногун
Ва он бӯсаи то ҷовидон арӯсона,
Ки нав ба нав мавҷи шавқ дар синаам медавонад,
Чӣ ғараз, ки аз гузори замон бипурсам!

Хурӣ: Мебинам ки ту низ боре
Аз банди солу моҳ раҳидаӣ.
Дар паҳнаи офариниш ҳаросе ба дил роҳ надодаӣ
Ва то жарфоҳои бебуни Худо рафтаӣ.
Акнун ба маъшуқа низ бипардоз!
Охираш он шеърро тамои кардӣ?
Пушти дари бихишт танинаш чӣ гуна буд? Чӣ гуна?
Беш аз ин ба бозпурсиат намекашам.
Бароям ҳамон таронаҳоеро бихон,
ки дар мадҳи Зулайхо гуфтаӣ.
Охир хубтар аз ин, дар бихишт ҳам шеъре нахоҳӣ гуфт!

ҲАЙВОНОТИ ОМУРЗИДА

Низ чаҳор ҳайвон фармон ёфтаанд,
Ки ба бихишт дароянд.
Инон дар ҷавори покону порсоён,
Дар соли абадии бихишт зиндагӣ мекунанд.

Улоғ, ки бо юртмае шодмонасар мерасад,
Фазли тақаддум дорад.
Чаро ки Исо бар пушти ӯ
Ба шаҳри паёмбарон даромад.

Дар пайи ӯ, гуфта ногуфта шармгин, он гург
Ки Мухаммад (с) фармонаш дод,
Гӯсфанди бенавомардро бигзор
Ва гӯсфанде аз они давлатманд бардор.
Ва инак, думчунбону шодмонаву собитгом,
Ҳамроҳи оқои худ, он чӯпони покдил,
Саге, ки дар канори асҳоби Каҳф
Сар ба хоб гузошт.

Гурбаи Абӯхурайра низ дар ин ҷо,
Хурноскашон ба даври оқои худ мечархад,
Ӯ ҳам поку бихишӣ,
Аз он, ки Паёмбар (с) ба навозиш даст ба пушташ кашид.

АВҶУ УРУҶ

Умед, ки ба ин омӯзаҳо
Моро кайфар накунад.
Дар тавзеҳи ин ҳама, сазост,
Ки аз кунҳи дили худ бипурсед.

Пас хоҳед шунид, ки инсон
Розе бо хештан бас хуш дорад.
Мани худро дар хоку дар бихишт
Раҳидаву растагор бубинад.

Ва он мани азиз,
Мӯхтоҷи бархе осониҳо,
Шодиҳои дар ин ҷаҳон мазидаро
Барои он ҷои ҷовид низ меҷаҳад.

Пас он боғҳои хуррам,
Ва гулу меваву навбовагон,
Ки дар ин ҷо дилнишин буданд,
Ба дили он ҷони ҷавонӣфта низ менишинанд.

Ва ман хуш дорам аз пиру чавон,
Чумлаи дӯстонамро дар як ҷо гирд оварам,
Ва чи бехтар, агар ки ба забони олмонӣ
Каламоти бихиштӣ бо онон бигӯям.

Вале чун инсонҳо бо фариштагон ба муғозала менишинанд,
Танини забонҳои бегона ба гӯшам меҳӯрад,
Забони пинҳони ҳамрозон
Дар гуфтугӯи шақоиқу сурӣ.

Шояд ҳам дар идома танҳо нигоҳҳо
Ба гуфтушунид дароянд.
Ва шӯри осмонимон
Раҳо аз қайди танин, авҷ бигирад.

Пас ранги ҳар садо
Шаффофу рӯшан аз калом чудо мешавад
Ва он ҷони осмонӣ
Ошкоро аз марзи тааллуқҳо дармегузарад.

Агар ки чунин ҳар панҷ ҳисро
Тӯшаи бихиштӣ насиб кардаанд,
Ҳамоно, ки ман бар ҳар панҷи онҳо
Давлати дарке бартар ёфтаам.

Пас, инак сабуктар
Ба ҳамаи густураҳо роҳ мечӯям
Ва ҳамаи афлоки абадиро дарменавардам,
Соҳатҳое ҳама саршор аз каломи поку пӯёии Худо.

Бепарво ва дар кашише сӯзон,
Меравему ин густураро поёне нест.
То ки дар манзари ишқи ҷовидон,
Маҳву фано мешавем.

АСҲОБИ КАҲФ

Шаш меҳтарзодаи дарбор
Аз хашми шоҳ мегурезанд,
Аз хашми ӯе, ки мегӯянд худост,
Бо ин ҳама дар озмуни худой бозмемонад:

Зеро магасе лаззати таъомро
Бар коми ӯ талх мекунад.
Гуломон бо магасрон онро мезананд,
Вале аз дур карданаш очиз мемонанд.
Магас ба гирди шоҳ мегардад, нешаш мезанад,
Ошуфтааш мекунаду тамомии хонро бармеошӯбад
Ва дами дигар, ҳамчун сафири шоҳи девон,
Бозмегардад.

Пас он меҳтарзодагон бо ҳам мегӯянд:
«Оё Худо аз магасе озурда мешавад?
Оё Худо низ чун мо меҳӯраду меошомад?
На, Худо он яктост,
Ки хуршедро офарид
Ва моҳу гунбади пурситораи осмонро ҳам.
Танҳо Ёст Худо. Бигрезем!»
Он нозпарвардагони пероҳану пойафзори сабукро
Чӯпоне пазиро мешавад,
Ки хештану ононро даруни ғоре пинҳон мекунад.
Саги чӯпон аз ин ҷамъ бознамегардад,
Ва ҳар андоза, ки мезанандаш,
Дар пеши сурури худ бозпас медавад.
Ва аз пайи чӯпон меояд
Он ҳамроҳи ёрони ғор!

Ва он шаҳриёр, ки меҳтаронаш гурехтаанд,
Дар ҳашми дилсардӣ тарҳи кайфар мерезад.
Шамшерро рад мекунаду оташро ҳам.
Ва меҳоҳад, ки бо оҳаку хишт
Деворе бар даҳонаи ғор боло биоваранд.

Вале он ҳафт тан ҳамчунон дар хобанд.
Ва фариштае ниғахбонашон.
Дар пеши тахти Худо мегузорад:
Эшонро аз паҳлӯе
Ба паҳлӯ мегардонам.
То андомҳои зебову ҷавонашон
Напӯсаду натосад.
Ва дар сахра шикофҳое андохтаам,
То офтоб дар уручу фуруди худ
Тозагии гунаҳои ҷавонашонро шодоб бидорад.

Ва чунин онон дар хоби хучаста орамидаанд.
Ва дар пеши пояшон – сар бар дастҳо ниҳода,
Он саг низ».

Солҳо парвоз мекунанду мегузаранд.
Он меҳтарзодагон саранҷом сар аз хоб бармедоранд
Ва, инак, он девори пӯсида
Ва фурурехтаест.
Ямбликои хубчеҳр –
Он омӯхтатари онон
Хобзадаву бимоканда мегӯяд:
«Ман меравам ва ба баҳои ҷону ин сикка,
Бароятон хӯрок меоварам!»

Афсӯс, дар ин миён солҳост,
Ки ба кеши Исои паёмбар, ки раҳмат бар он некӯ бод!
Гаравидааст.

Ямблико давон мерасад,
Дарвоза дар ин миён ҷои дигар аст,
Ва бурчу борӯи шаҳр ҳама дигарсон!
Аммо вай ба суроғи нонвое мешитобад.
Ва ношикебо нон меҳоҳад.
Нонво бонг бармедорад: «Аз кучо ин ганҷ, эй ҷавонаки ринд!
Ба манаш бидеҳ, ки ин сикка муштатро боз кард.
Нимеш монӯ манӯ оштӣ!»
Пас дар якдигар меовезанду дoston
Ба пеши шоҳ гузорида мешавад. Ва ҳоли шоҳ низ
Ҳамчун нонво саҳми худро меҳоҳад!

Кам-камак сад нишон
Бар мӯъҷиза гувоҳӣ медиҳанд.
Ямблико дар он ҳонаи худ бинокарда,
Ба хубӣ исботи даъво мекунад,
Зеро, тире аз шикофи девор
Ба ниҳонхонаи ганҷе роҳ мебарад, ки аз ҳар такзевари он
Нишонае дуруст додааст.
Дарҷо наводагонаш ба исботи нисбати худ
Аз ҳама сӯ меоянд,
Ва Ямблико дар пурпаймонии ҷавонии худ
Ниёест пурчалол дар ҳалқаи писаронаш!

Ниёе, ки ба қиссаи наваҳои худ гӯш медиҳад,
Хайли наберагонаш дар паси пушт,
Чамъи тоифаи диловар,
Камарбаста дар хидмати падар меистанд.
Нишоне аз пайи нишони дигар падида мешавад,
Ба далели комил аст:
Ямблико хешу асҳобашро
Бозшиносондааст.

Инак, сӯи ғор бармегардад
Ба халқу шоҳ дар паяш.
Вале он баргузида
На пеши шоҳ бозпас меояд,
На пеши халқ.
Зеро он ҳафтгонаи бо он сағ – ҳашт ёр,
Дерест, ки аз ҷаҳон буридаанд.
Ба он ганҷи пинҳони Ҷабраил
Ҳам ба хости Худо
Дар бихишти Худо ҷой гирифтаасту девор
Аз нав бар даҳонаи ғор ба ҳам баромада.

ШАБ БА ХАЙР

Инак, эй шеърҳои ҷонпарвард,
Сар бар синаи миллати ман бигзореду биёрамед!
Ба умед, ки Ҷабраил
Дар абре аз мушк
Андомиҳои он хастаро
Ба лутф ба ниғаҳбонӣ биншинад.
То он дам, ки вай тозаву тандуруст,
Шодмон ва чун ҳамеша мардумхӯ
Бошад, ки дили саҳраро бишқофад
Ва ҳампой бо мучоҳидони ҳамаи замонҳо
Шодкомона ба марғзорони бихиштӣ дарояд.
Ба он ҷо, ки зебоиву ҷавонии ҷовид
Ба комёрии тӯдаҳо
Дар ҳар сӯ фаро меболад,
Ва худ ҳатто он сағи собитқадаму сарбапаймон низ
Аз ҳамроҳии меҳтарон маҳрум намонанд.

ЁДДОШТҲО ВА МАҚОЛОТ

БАРОИ ФАҲМИ БЕҲТАРИ «ДЕВОНИ ҒАРБӢ-ШАРҚӢ»

*Дар талаби дарки шеър
Бояд, ки ба сарзамини шеър рафт.
Ва дар талаби дарки шоир
Ба сарзамини шоир.*

ДАРОМАД

Ҳар кор вақте дорад! Каломе, ки бо гузари умр пайваста бештар маънояшро мепазирем ва ба эътибори он як замон вақти сукут аст ва замони дигар вақти суҳан. Ва шоир инак, тасмим бар мавриди дуввум гирифтааст. Чи агар зебандаи солҳои ҷавонӣ корсозӣ асту кӯшиш, зебандаи пирӣ нигариш асту гузориш.

Ман дар оғози қорам таълифоти худро бидуни дебоча ва бе қамтарин ишора ба мақсад аз ин осор роҳи дунё қардам: аз сари имон ба миллат ва яқини он, ки дер ё зуд ҳадаш аз он баҳра хоҳад ҳаст. Ба ин шакл қанд қитобам тавфиқи таъсири онӣ ёфтанд ва аммо бархе дигар — на ба он андоза малмусу муассир, қабули хотир ёфтандро ниёз ба солҳое қанд доштанд. Дар ин миён ин солҳо сипарӣ шуданд ва насли дуюм сеюме, ки ба арса расид, он номӯлоимоти, ки аз ноҳияи муосирони нахустинам бар ман таҳмил шуд, ду ва се баробар ҷаброн қард.

Аммо ҳол, меҳнам ҳеҷ мушқиле қитоби ҳазиро аз таъсиргузори ҳуб бознадорад. Ва аз ҳамин рӯст, ки ба умеди ҳусули дарки бевосита барои ҳонандае, ки ошноияш бо Машиқзамин андак ва ё ҳеҷ аст, тасмим ба тавзеҳ, таширеҳ ва истинод гирифтаам. Табиист, қасе, ки худ ба таъриҳу адабиёти ин хиттаи шиғифти ҳаҳон қаре қада, ба ин пасғуфтор ниёзе надорад ва ҳатто ба осонӣ он қашмаҳову ҷӯйборҳоеро хоҳад ёфт, ки ман обҳои қонбаҳшашонро ба ин гулистони худ ҳидоят қардам.

Бо ин ҳама, сарояндаи ин маҷмӯа беш аз ҳар қиз ҳуш дорад дар ӯ ба қашми қардишаре бингаранд, ки агар бо одоби бегонаи сарзамине ҳамсӯй меҷӯяд, ки дар пайи ёдгии шеваи суҳани он аст, рағбаташ дар ин қор ситуданист ва дар қабули маром ва пазириши русуми диқарон маҳорате дорад. Ва мебаҳшандаш, агар қи бо ин ҳама дар ин роҳ қуз тавфиқи нисбӣ намеёбад ва ҳанӯз ҳам ба воситаи лаҳни ҳосе, қи дар қаломи ӯст ва низ ин суфтию ҳушқии ғалабанопазирӣ аслияташ ҳамҷунон бегонаи ангуштнамо мемонад.

Аз ин ҳайс, умед аст узри ин дафтарро биқазиранд! Аҳли фан

хатопӯшона мебахшанд ва ошиқон, начандон озурда аз чунин кистихое, ин пешкашро осудахотир мепазиранд.

Вале агар ин гардишгар маҳзи он, ки раҳовардаш ҳарчи зудтар мақбули ҳаммеҳанонаш биафтад, дар нақши бозаргоне дармеояд, ки ҳама рақаи колои худро дар пеши чашмҳо ба чилва дармеоварад ва мекӯшад ба ин ва ё он шева бисоташро чашмनावоз бичинад, ин бозоргармӣ карданро аз ӯ ба дил нахоҳанд гирифт.

Шоир пеш аз ҳар чиз ҳақ дорад бигӯяд, ки дар интиколи русум ва зароифи завқ вузӯҳи каломро вазифаи нахусти худ қарор додааст ва аз ҳамин рӯ бепироятарин суҳанро дар қолаби сахлтарин ва малму-старин авзони забони худ ба қор мегирад ва гузораи ба тасаннуъ, яъне абзоре, ки шарқӣ мекӯшад бо қорбасти он писанди хотир биё-бад, сирфан андак аст.

Бо ин ҳама дарки матлаб сари бархе қаламоти бегона, аммо парҳезинопазире мушқил мешавад, ки агар мубҳаманд, аз он рӯст, ки ба масоили ҳос мисли дин, ақоид, гузашта, афсонаҳо ва ойинҳо бар-мегарданд. Тавзеҳи ҳамаи ин масоилро вазифаи баъдии худ дониста-ам ва дар ин роҳ ниёзҳои шунавандагону хонандагони олмониро дар назар гирифтаам. Вале ин тавзеҳот бо рабти ҳос ироа мешавад, то дар ниҳоят ба ҷои ёддоштҳои пароканда матни мустақил интишор биё-бад, ки битвонад валав дар баррасии гузарову пайванди ноустувор, дидаи иҷмолию рӯшангар ба хонанда бидиҳад.

Бошад, ки талоши мо дар ин роҳ қабули хотир биёбад ва аз ин ҳайс ноумед ҳам нестем: зеро дар давроне, ки бисёре осори шарқӣ амонатдорона ба забони мо дармеояд, шоиста аст ба сахми худ бикӯшем нигоҳҳоро мутаваҷҷеҳи диёре созем, ки аз ҳазор сол пеш маҳди бархе дастовардҳои бузург, зебо ва нек барои мо будааст ва ҳанӯз ҳам хостгоҳи рӯзонаи умед ба армуғоне бештар аст.

ИБРОНИҲО

Суҳансароии сода нахустин навъи сарояндагӣ дар таърихи ҳар миллат аст ва пояи адабиёти пас аз худ қарор мегирад ва ҳарчи ҷӯшиши он тозатару табиитар, тақомули давронҳои сипасин саодат-бортар.

Аз он ҷо, ки баҳс бар сари суҳансароии шарқист, ҷо дорад аз Ки-тоби Муқаддас ба масобаи куҳантарин маҷмӯаи адабӣ ёд кунем. Бахши бузурге аз Таврот бо биниши волову шӯри бузург навишта шудааст ва боядаш шеър шумурд.

Дар ин маҷол бо шодӣ аз рӯзҳое ёд мекунем, ки *Ҳердер* ва *Эйшхорн* шахсан моро ба ин маъно роҳбар мешуданд ва дар дарсҳои лоззатӣ ҳамчун сапедаҳои ноби шарқӣ буд. Табиист, дар ин ҷо ногузирем аз меросе, ки ин мардон барои мо бачо гузоштаанд, ба ишора бигзарем. Ва шитоби моро дар гузар аз канори ин ганҷҳо мебахшанд.

Бо ин ҳама меҳохем маҳзи мисол аз китоби *Рут* ёд кунем, ки дар талоши волои худ дар роҳи даступо қардани ниёконе матину дархӯр барои подшоҳе аз қавми Исроил ҷо дорад дилнишинтарин манзумаи кӯчаке шумурда шавад, ки дар заминаи назму ғазалвораҳои рустой ба дасти мо расидааст.

Низ лахте ҳам дар канори *ғазали ғазалҳои Сулаймон*, ин зарифтарин ва тақлиднопазиртарин каломе диранг мекунем, ки дар баёни ишқи диловезу шӯрида ба ёдгор мондааст. Табиист, шиква ҳам дорем, ки дарҳамрехтагии тарҳгунаи ин ашӯр монёз аз лаззати ноб мешавад, бо ин ҳол бо ҳамаи шавқ дар хиёл ба батни муносиботе дармеоем, ки дунёи ин шойронро месохтааст ва ба ростӣ, ки дар он насими ҷонбахши диёри Канъон мевазад, бо муносиботи рустию ошно, токистонҳо ва боғҳои меваву адвия ва мояҳое аз қаноату маҳдудияти шахрӣ, ҳамроҳи ҷалоли дарбори шохӣ дар паси заминааш. Ва мавзӯи аслии он дар ҳама ҳол ишқи сӯзони қалбҳои ҷавон аст, ки якдигарро мечӯянд, меёбанд, пас мезананду фаро мекашанд: ва ҳамаи ин равобит дар бистари муносиботи бас сода.

Чандин бор дасте бурдем то аз ин дарҳамрехтагии дилнишин бархе ғазалҳоро берун биёварем ва ба онҳо тартибу таволие бидиҳем. Вале дуруст, ин ҷанбаи муаммогунаву ҳалношуданӣ ба ин чанд барг вежагию дилнишинии хоси онро мебахшад. Чи борҳо, ки ҷонҳои некандешу назмдӯст фирефтаи барқарорӣ ва ё ҳатто таҳмили рабте мафҳум дар ин маҷмӯа нашуданд. Ва дар ин замина боз ҳам барои ояндагон кор ҳаст.

Ҳам аз ин даст, дафтари *Рут* бо он ҷозибайи муқовиматнопазири худ бархе мاردони шарифро ба ин таваҳҳум андохт, ки ин қиссаи дар эъҷози худ беандоза гаронбаҳо метавонад аз қабилӣ пардохти муфассалтар суде бибарад.

Бад-ин сон, ин Китоби Китобҳо, дафтар ба дафтар нишон медиҳад, ки маҳзи он ба мо ҳадя шудааст, то мисли як зиндагии дувум дар арсаи он талош кунем, сардаргум шавем, вузӯҳ биёбем ва биёмӯзем.

АЪРОБ

Дар адабиёти қавми шарқӣ, яъне аъроб, ганҷҳои шукӯҳманд аз муаллақот пайдо мекунем. Муаллақот қасоиде ҳастанд, ки бартариашон дар мусобиқоти адабӣ ба таъйид расидааст: шеърҳое аз даврони пеш аз *Муҳаммад (с)*, ки бо хуруфи заррин бар дари хонаи Худо дар Макка овехта мешуданд ва ҷумлагӣ нишон аз қавми кӯчгар, ҷангҷӯ ва шубон доранд, ки аз ситези миёни қабоили худ даруни ноором дорад. Он чи дар ин ашӯр тавсиф мешавад, дилбастагии устувор ба ҳамақабिला, шарафхоҳӣ, шуҷоату интиқомҷӯии оштинопазирест, ки дар партави ишқ, саховату ҷонфишонӣ – ҳама бемарзу қарон талтиф меёбад. Ин қасоид дарки кофӣ аз фарҳанги рафеъи қабилҳои Қурайш,

яъне қабилае ба даст медиҳанд, ки *Муҳаммад (с)* худ аз домони он бархост, аммо як пардаи сангини мазҳабӣ бар сари он афканд ва ҳар гуна чашмандози рушди худҷӯштарро аз он гирифт.

Ба ин қасоиди ҳафтгонаи шукӯҳманд танаввуъи бисёри онҳо арзиши беш аз пеш мебахшад. Аз ин ҳайс баррасии кӯтоҳтару вазинтар аз он, ки *Вилиям Чонс* бо хибрагии хоси худ дар ҳасоили ин ашъор карда, наметавон овард: қасидаи *Имрулқайс* шодмона ва дурахшон аст: пурзинату танаввуъ ва дилнишин. *Тарафа* шучоъ, ҳаяҷонӣ, ҳезобвор аст ва бо ин ҳама бархурдор аз шодмонагӣ. Шеъри *Зухайр* тезоҳанг аст, чиддӣ, афиф ва оканда аз фаромини ахлоқӣ ва пандҳои вазин. Шеъри *Лабид* сода аст, ошиқона, нозукандешонаву зариф ва ғазалҳои шубонии *Вержилро* ба ёд меоварад. Зеро аз такаббури маъшуқа шиква мекунад ва ҷафои ўро баҳонаи баршумурдани фазоиҳои худ месозад ва фаҳри қавми хешро ба арш мерасонад. Қасидаи *Антара* ғурури пурмаҳобат, нуктасанҷу пурчалолро ба чилва дармеоварад, бо ин ҳама аз зебоии тавсифу тасвир ҳолӣ нест. *Амр* пуршитоб аст, тунд, воло ва лофпаймо. Ва шеъри *Ҳорис* саршор аз фарзонагӣ, бориқбинӣ ва таъби баланд. Ин ду шоир як ҷадали сиёсӣ-адабиро ҳам дар қасидаҳои худ бозтофтаанд. Ба маҳзи фуруъ ҳобондани нафрати вайронгари ду қабила дар пеши ҳамоиши ом онҳоро хондаанд.

Зимни он, ки бо ин шарҳи кӯтоҳ хонандагони худро ба хондан ва ё бозхонии ин ашъор даъват мекунем, дар зер қасидаи дигареро меоварем, ки ба замони *Муҳаммад (с)* тааллуқ ва бо ҷаҳонбинии Ў ҳамсӯй дорад ва аз диди ҳислат метавон онро ҳамгирифта ва ҳатто убусу оташин хонд. Қасидае кинҳоҳ ва сероб аз интиқом:

1

Дар пой сахрае, дар канори роҳ
Ў кушта афтодааст.
Ва бар хунаш
Нами шабнаме намеборад.

2

Бори бузург бар дӯшам гузошт
Ва даргузашт.
Ва ба ростӣ, ки ман ин борро
Ба шавқ мекашам.

3

Гуфт: «Вориси интиқоми ман
Писари хоҳарам аст.
Он диловар,
Он оштинопазир.

4

Ў чун афъй сукут мекунад
Ва хомӯш захр метаровад,
Заҳре ба кушандагии бузоқи мор
Ки эъҷози ҳеч сеҳре дармонаш наметавонад».

5

Хабаре бас шум бар мо фурӯ омад:
Бадбахтие бузургу чонкоҳ,
Ки худ он кавитарин мардро ҳам
Аз пой дармеоварад.

6

Ачал даст ба яғмои ман кушод
Ва ба он меҳрубон, ба ӯе захм зад,
Ки ҳеч гоҳ дар меҳмоннавозӣ
Чизе фурӯ намегузорад.

7

Дар рӯзҳои сард,
Тафти офтоб буд ӯ.
Ва дар оташафшонии шеъри ямонӣ
Сояву хунуко.

8

Капалҳои ӯ хушк,
Аммо варзида
Ва дастонаш намнок,
Аммо шучоъ ва зӯровар буд.

9

Бо хосту иродаи қавӣ
Ҳадафи худро дар сар мепарварид.
Аммо ҳол бар он санглох ором гирифта буд
Ва он иродаи қавӣ низ аз ӯ рахт барбаста.

10

Ба ҳангоми бахшиш
Абре буд пурборон
Ва ба ҳангоми юриш
Шере жиён.

11

Дар пеши манзари қавм тановар,
Бо турраҳои сиёҳи мӯ ва ридое баланд
Аммо дар тохтан ба душман
Гурге лоғарандом.

12

Ду зоика арзонӣ мекард:
Асалу исфантин.
Ва ин ширинию талхиро
Дар коми ҳар кас чашонида буд.

13

Бар хони зин ҳамеша танҳо меронд,
Ҳаросангезона, бе ҳеч ҳамроҳе,
Магар шамшери ямонияш,
Ки ба захму чок бисёр ораста буд.

14

Нимарӯз буд, ки мо ҷавонон
Ба кинҳоҳӣ берун омадем
Ва дар тамоми шаб
Чун абри беором метохтем.

15

Ҳар якамон худ шамшере буд,
Шамшере бар миён баста!
Ва ё озараҳши фуруzone
Ки аз ниёмаш берун қашида бошӣ.

16

Инон ғарқ дар хоби нӯшин буданд
Вале то саре такон диҳанд,
Сарашонро кӯфтем
Ва корашон якрӯя шуд.

17

Интиқоми тамом гирифтем,
Ки аз ду қабила
Танҳо касоне андак ҷон бадар бурданд,
Касоне бас андак.

18

Ҳузайлӣ,
Дар табоҳ кардани ӯ найза шикаст,
Аз он, ки ӯ бо найзааш
Ҳузайлиюноро дарҳам шикаст.

19

Пас ӯро дар санглохи қатлгоҳаш
Бар сари сахрае андохтанд,
Ки худ ҳатто пайи шутур
Бар шикофҳои он метаркид.

20

Ва чун сапедаи субҳ ба ӯ салом дод,
Он кушта дар он макони дилгир
Ғорат шуда буд,
Ғорате дуздона.

21

Инак, аммо ба дасти ман
Ва бо захмҳои жарф
Ҳузайлиюн кушта шудаанд.
Ҳон, номуродӣ маро намефарсояд,
Балки худ фарсуда мешавад.

22

Аташи найза фурӯ нишаст.
Бо ин ҳама ман аз пайи нӯши нахуст
Аз нӯши дуввум
Бозаш надоштам.

23

Инак, шароби то пеш аз ин мамнӯъ
Аз нав озод аст.
Ва ба ростӣ, ки ман ин озодиро
Бо кӯшиши бисёр ба даст овардаам.

24

Пас нӯшхореро
Ба ханчару шамшер
Ва худ ба аспам низ арзонӣ медорам,
Чаро ки имрӯз рӯзи базми ом аст.

25

Ҳон, эй Суод ибни Умра,
Чомам бидех,
Ки чон аз ғами холоуям
Саропо захмест амиқ.

26

Чомам бидех, инак,
Ки пиёлаи маргро ба ҳузайлиюн додем,
Пиёлае, ки мастии он ҳама фиғон аст
Ва кӯрию зиллат!

27

Бар куштаи ҳузайлиюн ханда мекунанд дар ин дам
Кафтархо.
Ва ту гургхоро мебинӣ,
Ки пӯзашон медурахшад.

28

Он шарифтарин лошахӯрхо ба парвоз дармеоянд,
Аз наъше ба наъше меҳазанд
Ва меъдаашон аз ин хони густурда чунон анбошта аст,
Ки тавони парвозашон нест.

Фаҳми ин шеър тавзеҳи муфассал намехоҳад. Ҳайбати маниш, чиддияту бераҳмӣи машруъи амал ҷонмояи асосии он аст. Ду банди нахуст намудории рӯшан аз ин матлаб ба даст медиҳад. Дар севумину чаҳорумин марди кушта ба сухан меояд ва бори интиқоми худро бар дӯши хешонаш мегузорад. Банди шашуму ҳафтум дар маъно мукаммиле бар бандҳои нахустинанд, албатта, дар қолаби ғиноӣ. Банди ҳафтум то сездарум аз бузургии кушта мегӯяд, то бузургии фуқдони ўро ҳарчи малмустанар кунад. Ва банди чаҳордаҳ то ҳафдаҳ тавсифи даромадан ба баробари душман аст. Банди ҳаҷдаҳум нигоҳе дубора дорад ба гузашта ва банди нӯздаҳу бистро мешуд бе фосила пас аз он бандҳои нахуст овард. Ва банди бисту якуму бисту дуввумро ҳам пас аз банди ҳафдаҳум. Сипас навбати шодии пирӯзӣ ва лаззати базм мерасад. Ва аммо охири банд шӯри ҳаросангезеро ба тасвир мекашад, ки пуштаи душманони кушта ва иҷтимоӣ кафторҳову лошахӯрхо барпо кардааст.

Нуктаи шигифтангези ин шеър ин, ки ҷанбаи комилан равоии мочаро дар партави ҷобачоии рӯйдодҳо ранги ғиноӣ ба худ мегирад. Ба ин тартиб, низ аз он ҷо, ки қасида аз ҳар гуна зинати зоҳирӣ холист, чиддияти авҷир меёбад ва ҳар кас онро бо тааммул бихонад, тамоми рӯйдод, нохоста дар пеши ҷаҳми ҷонаш зинда мешавад.

ГУЗОР

Ва ҳол ба як миллати сулҳчӯ ва фархехта, яъне эронӣён рӯй меоварем. Ва чун дар асоси шеърӣ ин миллат аст, ки ангезаи асари ҳозир шуда, бехтар он ки дар гоми аввал ба сароғози таърихи онон баргардем, то бо ин мурур шеърҳои муосир мафҳумтар шавад. Аммо, ба ҳар рӯй, аз диди таърихпажӯҳ ҳамеша шигифтовар аст, ки як кишвар ҳар андоза ҳам ки ба дасти душман биафтад, ба юғ кашида ва ё ҳатто нобуд шавад, ҳамеша ҳастии ҳосе аз миллатро дар ҳислати худ нигоҳ медорад ва пеш аз он ки дарёбӣ, он симои кӯҳану ошнои милли аз нав берун мезанад.

Ба ин маъно, шояд белутиф набошад, агар сухане дар бораи эронӣёни кӯҳан бишнавему сипас ба шитоб гоме ҳар чи мутмаинтар ва озодтар ба ҷониби имрӯз бардорем.

ЭРОНИЁНИ КӯҳАН

Худопарастии эронӣён бар нигариш аз табиат поя дошт. Онон дар намоз бар Парвардигор, ба қиблаи офтоби субҳ, ин ошкоро шукӯҳмандтарин падида рӯ мекарданд ва мепиндоштанд дар матлаъи он арши Худоро дар ҳолаи пурахгари фариштагон мебинанд. Ва ҳар кас, ҳатто бемиқдоритарин одам ҳам метавонист фарру фурӯғи ин ибодати дилнавозро рӯзона ба ҷашм бингарад. Марди бенаво аз кулбааш берун меомад ва ҷангчӯ аз хаймааш. Ва бо ҳамин кор он зухдомезтарин фариза анҷом мегирифт. Дар чунин партаве навздро ғуслу оташ медоданд ва инсонӣ порсӣ дар тамоми тӯли рӯзу умр офтобро гувоҳ ва ҳамроҳи ҳамаи қорҳои худ медид. Моҳу ситораҳо равшанроӣ шаб буданд ва мисли хуршед дастраснопазир ва дар варои марзӯ қарон. Вале баръакси онҳо – оташ дар ҳадди бизоати худ гармобахшу тобон дар дастрасашон буд. Намоз гузоридан дар пешгоҳи ин ҷонишин ва сачда бар ӯ, ки безаволаш мепиндоштанд, фаризае буд порсоена ва дилнишин. Чизе нобтар аз офтоби зулоли субҳ вучуд надорад. Ва оташ ҳам, агар ки бояд сипанду хуршедгун мебуд ва мемонд, ҷо дошт ба ҳамон гуна ноб барпо ва нигоҳдорӣ мешуд.

Зоҳиран Зардушт ин дини табиӣ, шарифу покро пеш аз ҳама ба кеше пуртакаллуф табдил кард. Он ибодати нафсонӣ, ки аз ҳеҷ дине иқроҳ надорад ва ҳамзамон ба ҳеҷ дине ҳам ниёзеш нест ва танҳо дар андак инсонҳои бархурдор аз лутфи Худост, ки дар ҳамаи аъмолашон роҳ меёбад, дар ҷони бештари мардум аз забонаи ҳисси саодатбахши як таклаҳза фаротар намеравад ва пас аз зоил шудани ин лаҳза инсон, ба худ вонихода аз нав ба малоли бепоён дучор мешавад.

Пур қардани ин сооти малол бо ташрифоту одоби табарруку каффора, биравбиёҳо ва қачу ростшавҳои пуртакаллуф вазифаву имтиёзи рӯхоният аст, ки дар таййи қурун бо хурдабинонатарин ҷузъиёти бепоён ба ҳирфаи худ тӯлу тафсил бахшидааст. Касе, ки битавонад аз нахустин сачдаҳои шодмона ва кӯдақвор бар сапедадам то ба

ойинҳои чунуномези габрҳо ба он маносике, ки имрӯза дар Ҳиндустон баргузор мекунад, нигоҳе гузаро ба даст оварад, дар он гузаштаҳо миллати ҷавонро хоҳад ёфт, ки аз хоби нӯшини бомдодӣ чашм ба нахустин нури рӯз боз мекард ва дар акнун қавмеро ки абус шудаасту зӯр мезанад дар паноҳи малоли ибодатомез малоли маъмулро зоил кунад.

Вале ҳақ аст хотирнишон кунем, ки порсиёни куҳан танҳо оташро намепастиданд. Дини онон, бешак, бар тақрими ҳамаи аносире тақия дошт, ки далели вучуд ва қудрати Худо буданд. Ва аз ҳамин рӯ он парвои сипанди онон аз олудани об, ҳаво ва хок, ин тақрими ҳамаи аносире, ки дар домонашон парвариш меёбем, одамиро ба тарафи фазилатҳои маданӣ роҳбар мешавад ва ҷонмояи хушғеҳу адаб, покизагии кӯшоист. Ин ҳасоил бунёди фарҳанги кишварро месохтанд. Мардум ҳеҷ рӯдеро намеолуданд, балки қанотҳое ҳам барпо мекарданд ва бо васвоси тамои обро, ки гардишаш мояи ҳосилхезӣ мешуд, пок нигоҳ медоштанд, чандон ки кишвар дар он замон даҳ баробар бештар ба зерӣ кишт мерафт. Дар ҳар қорӣ, ки хуршед бар он лабханд мезад, талоше басазо мекарданд, аммо пеш аз ҳар чиз дар ҳифзу парвариши тоқ – ин асилтарин фарзанди офтоб мекушиданд.

Шеваи аҷибӣ онон дар тадқиқи мурдагонашон ношӣ аз ҳамин нияти ғулувомез дар наёлудани аносирӣ тоқ аст. Қорӣ шаҳрбонон низ бар ҳамин усул устувор буд. Назофати хиёбонҳо вазиғаи мазҳабӣ шумурда мешуд ва ҳатто имрӯз ҳам, ки габрҳо матруданд ва таҳқир мешаванд ва дастӣ боло дар ҳошияи шаҳрҳоро маҳаллаҳои бадном аст, агар ки ҷое барои сукунат доранд, гоҳ муҳтазири пайравӣ ин кеш ваҷҳе вақф мекунад, то ин ё он хиёбони пойтахтро ба номи ӯ бирӯбанд. Дар партави ҷунин худопарастии амалӣ ва зиндаи он ҷамъияти пуршуморе фаро болид, ки таърих бар он гувоҳӣ медиҳад.

Ҷунин дине, ки латиф аст ва мубтанӣ бар ҳузури Худо дар ҳамаи офаридаҳои ӯ дар ин олами махсус, бояд ки таъсире ҳос бар ахлоқ бигзорад. Нигоҳе ба шоистҳо ва ношоистҳои ин дин биандозем: туро набояд, ки дурӯғ бигӯӣ! Вомдор бимонӣ! Ва носипосӣ кунӣ! Пурбоии ин омӯзакоро ҳар орифу зоҳиде барои худ ба осонӣ ташреҳ хоҳад кард. Зеро дар асоси он наҳӣи нахуст нофии он ду дигар ва ҳар он ношоистӣ мешавад, ки дарвоқеъ аз қаживу аҳдшиқанӣ сарчашма мегирад. Ба ҳамин далел аст, агар ки дар Машриқ аз шайтон бо сифати дурӯғгӯӣ абадӣ ёд мекунад.

Аммо аз он ҷо, ки ин кеш дар ниҳоят ба наззорагарӣ меанҷомад, басо ки нармхӯро ҳам аз пай меоварад; дуруст мисли ин, ки раҳти баланду қушод нишони пайқари занона аст. Бо ин ҳама дар одобу қавонини эронӣён воқуниш дар баробари ин нармхӯӣ азим буд. Инон ҳамеша, ҳатто дар сулҳу зиндагии маданӣ, аслиҳа бо худ бармедоштанд ва қорбурди ҳар ҷанғафзореро меомӯхтанд. Моҳиронатарин ва тундтарин аспдавониҳо аз суннатҳои он буд, варзишҳои мисли

чавгонбозӣ дар майдонҳои аспдавонӣ, ҳамеша сари по, нерӯманд ва чобук нигоҳашон медошт. Низ як сарбозгирии бераҳмона ҳамаашонро ба як ишораи подшоҳ бадал ба мардоне ҷонбаркаф мекард.

Бори дигар ба дарки онон аз Худо бингарем: Дар оғоз, ойини ҳамагонӣ ба оташи андак маҳдуд ва ҳам аз ин рӯ бисёр ситоишангез буд. Сипас рафта-рафта шумори рӯҳонияти баландпоя фузунӣ гирифт ва ба дунболи он шумори оташгоҳҳо низ. Ин ки рӯҳонияти самимона муттаҳид, дар ҳар фурсате ба душманӣ бо қудрати дунявӣ бармехост, дар сиришти муносиботи ҳамеша ноҳамсои ин ду ниҳод нухуфтааст. Гузашта аз Бардиёи дурӯғин, ки муғ буд ва ба кӯмаки ёронаш бар кишвари шохӣ даст ёзид ва бар аrikaи қудрат нишаст ва якчанд дар ин мақом монд, шохидем, ки муғон борҳо бар шохон хатарнок мешаванд.

Рӯҳониёни зардуштӣ дар пайи ҳамлаи *Искандар* торонда шуданд ва аз ҷонишинони портии ӯ рӯи хуше надиданд. Аммо дар паноҳи Сосониён аз нав манзалате ёфтанд ва гирд омаданд ва дар ҳама ҳол нишон доданд, ки бар усули худ пойбанданд ва баробари ҳар подшоҳе, ки ба майли онон рафтор накунад, меистанд. Ҳамчунон ки пайванди *Хусраву Ширини* хубрӯ, бонуи масеҳиро ба шеваҳои саркашона бар ҳар ду дилдода табоҳ карданд.

Бо ин ҳама саранҷом ба дасти аъроб барои ҳамеша торумор ва ба Ҳиндустон ронда шуданд ва он чӣ, ки аз онону наздикони фикриашон дар Эрон бачо монд, то ба имрӯз дар маърази таҳкиру лаън аст ва баста ба вири ҳокимон, гоҳ бархурдор аз мадуро ва гоҳ таҳти пайгард. Бо ин ҳол, ҳанӯз ин ҷо ва он ҷо он покии нахустини худро, ҷунонки ин шоир дар китъаи «Мероси кеши қуҳани порсӣ» баён дошта, ҳатто дар гумгӯшаҳои парт ҳифз кардааст.

Ҷои тардид нест, ки дар ҳаққи ин кеш, дар тӯли замон кӯтоҳии бисёр шуд. Чи дар зоти он билқувва фарҳанги воло нухуфта буд, ки дар ғарби Машриқзамин густариш ёфт. Албатта, бисёр мушқил мешавад маълум ва мушаххас кард, ки ин фарҳанг чӣ гуна ва аз кадом нуқта рӯ ба густариш гузошт. Бисёре шахрҳо дар манотиқи бас пароканда сукунатгоҳи пайравони он будааст. Аммо воқеияте, ки шахсан бисёр ситоишангезаш медонам, ин ки наздикии шуми бутпарастии ҳиндӣ камтарин таъсире бар ин кеш нагузошт. Чашмгир ин, ки шахрҳои Бомиёну Балх танг ҳамсояе ҳам буданд, бо ин ҳама шохидем, ки дар он ҷо ҷунуномезтарин бутҳоро дар ҳаёкиле ғулосо метарошиданд ва парастииш мекарданд, аммо дар ин ҷо, даруни маъбод оташи ноб барпо буд ва ниёишгоҳҳои бузурге бино мешуд, ки мӯбадони бешумор дар онҳо гирд меомаданд. Бар шукӯҳу озини ин биноҳо мардони бузурге гувоҳӣ медиҳанд, ки аз ин шахр бархостаанд: дудмони Бармакиён, ки балхиянд ва замони дароз дар мақоми девондорони пурнуфуз медурахшиданд, то ки саранҷом ҳаммонанди хонадони ба ҳама андоза асил аз даврони мо, ронда шуданд ва наслашон барафтод.

ҲУКУМАТ

Агар ки файласуф бар пояи усул ба тавдини ҳукуки зотӣ, ихтиё-роти миллатҳо ва ё давлатҳо мепардозад, кори аҳли таърих пажӯҳиш дар гузашта ва чанду чуни ин гуна муносиботу равобити инсонӣ аст. Аз ин дидгоҳ меёбем, ки дар Шарки куҳан сарчашмаи ҳамаи ҳукуматҳо ҳаққи эълони ҷанг аст. Ин ҳақ, монанди ҳамаи дигар ҳукук, нахуст дар иродаву шавқи миллат нухуфтааст. Узве аз аъзои қабила захм бармедорад, тӯда бедирангу беихтиёр барои интиқом аз тавҳинкунанда ба по бармехезад. Вале аз он ҷо, ки албатта корсоз, мунтаҳо дар раҳбарии худ очиз аст, аз роҳи интиқоби суннат ва ё одат мақоми раҳбариро барои як ё чанд ҷанг воғузор мекунад: нахуст ба кӯшотарин мард ва барои ҳамаи умр ва саранҷом ба фарзандонаш ҳам. Чунин мешавад, ки ин фард ба воситаи ҳаққи раҳбарии ҷанг, ҳаққи эълони ҷангро ҳам ба даст меовард.

Ин ҳақ дар зимн ба ӯ ихтиёр медиҳад ҳар шаҳрвандеро, ки ба ҳар рӯй мешавад дар кори ҷанг қобилаш донист, ба зери парчам бихонад ё ба ин кор вобидорад.

Ин низоми сарбозгирӣ агар меҳост нишон диҳад одилона ва ко-рост, ночор буд аз ибтидо бераҳмона бошад. Дориюши аввал барои ҷанг бо ҳамсояи мазнун басиҷи сипоҳ мекунад. Тӯдае бешумор ба ишорааш гардан мегуздоранд. Пире солхӯрда се фарзанд тахвил медиҳад, аммо хоҳиш мекунад ҷавонтарини ин серо аз ҷанг муъоф бидоранд. Шоҳ писарбачаро бо андоми тика-тика барои падар пас мефиристад. Дар ин ҷо ҳаққи зиндагӣ ва ё марг аз забони шоҳ аст, ки ҷорӣ мешавад. Ин ҳақ дар кори ҷанг асосан ҳеҷ гуна пурсишро бар-наметобад: зеро магар борҳо пеш намеомад, ки аз рӯи худсарӣ ва ё ношигарӣ, ҳамаи бахше аз сипоҳ ба беҳуда қурбонӣ мешавад ва ҳеҷ кас раҳбари онро ба посух намехонад?

Дар ҷангҳои милали силахшӯр ғаҳ-гоҳ вақфаҳои кӯтоҳе пеш мео-яд. Аммо дар перомуни подшоҳ, ҳамешай Худо ҳолати ҷангӣ ҳоким аст. Дар дарбор ҳеҷ кас бар зиндагии худ амон надорад. Молиёт ҳамеша бар асоси ниёзҳои ҷанг вазъ мешавад, ба ҳамин далел ҳам буд, ки Дориюши кудмон бо эҳтиёти тамои хирочи муназзамро ҷойгузини пешкашҳои довталабона кард. Бо ин фармон ва дар асоси он шоҳаншоҳии Эрон ба авҷи қудрату тавфиқи худ расид, вале бо ин ҳама дар пеши ғуруру такаббури миллати кӯчаку пароканда саранҷом дарҳам шикаст.

ТАЪРИХ

Эрониро, сипаси он, ки шаҳриёрони саромад нерӯҳои мусаллаҳи кишварро муттаҳид карданд ва пӯнии тӯдаеро ба авҷ расонданд, ҳатто бар миллатҳои дур хатарнок шуданд, то чи расад бар ҳамсоягон.

Ва ин ҳамсоягон, ҳама ба зери султа даромада буданд, магар юнониҳо, ки ноҳамкалом дар миёни худ, дар баробари душмани

пуршумор ва ҳамалоти пай дар паяш ҳамсавганд шуданд ва дар исор-гариин аввалину охиринаи ҳамаи ҷазоил, ки дарбаргирандаи тамоми дигар ҷазилатҳост, рӯҳияи мисолзадани ёфтанд ва аз ин роҳгузар ғурсати он фароҳам шуд, ки ҳар ҷи қудрати эронӣ аз дарун аз ҳам мепошид, Филиппи мақдунӣ поягузори ягонагӣ шуд, юнониёноро гирди худ овард ва ононро ба изои аз даст додани озодии дохилишон, муҳайёии пирӯзӣ бар муҳочимони хориҷӣ созад. Писараш бар эрониёно тохт ва кишвари ононро аз онӣ хеш кард.

Эрониёно на танҳо мояи ваҳшат, балки нафрати беҳади юнониёно буданд, зеро ки бо давлату дини онҳо — ҳар ду — меҷангиданд. Худ дилбасти кеше, ки ситорагон, оташ ва аносиро дар мақоми мавҷудоти худойгон дар батни ҷаҳони озод мепазастид, ҳисор кашидан ба даври худоево ва намоз бурдан бар ононро дар зери сақфҳо бисёр дашномомез меёфтанд. Пас маъобидро ба оташ мекашиданд ва вайрон мекарданд. Ва бо ин кор ба ҳавои ҷони худ ёдмонҳои ҳамеша нафратзо меофариданд. Зеро фарзонагии юнониёно бар он шуд ин вайронахоро ҳаргиз аз умқи хокистарашон аз нав бар сари по наёварад, балки ба ангеиши интиқоме оқанда аз гумон ба ҳоли худ раҳояшон қунад. Ба ин шакл юнониёно кинҳое аз тавҳинқунандагон ба кешӣ худро бо худ ба хоки Эрон оварданд ва ҳамин тавзеҳи бархе бераҳмиҳои онон, аз ҷумла, тавҷеҳест, ки барои оташсӯзии Персеполис меоварданд.

Низ ойинҳои муғон, ки табиист аз содагии нахустини худ дур афтада ва худ низ дар ин миёни мӯхтоҷи маъбаду ниёишгоҳи шуда буданд, поймол ва муғон торумор шуданд. Бо ин ҳама ҳар боре гурӯҳи бузург аз онон пинҳонӣ гирд меомаданд ва ба умеди рӯзҳои беҳтар, аз марому кешӣ кишвар посдорӣ мекарданд. Табиист, ки сабри онон ба озмуни саҳт кашидида шуд. Ҷи пас аз он ки бо марги *Искандар* ҳуқумати қӯтоҳи фардии ӯ суқут кард ва имперотуриаш аз ҳам пошид, портиҳо он бахшере аз онӣ худ карданд, ки беш аз ҳама мавзӯи пажӯҳиши акнунӣ мост. Забон, одоб ва кешӣ юнониёно дар миёни инон ривоч ёфт ва бад-ин шакл бар хокистари маъобиду меҳробҳо, ки дар батнашон оташи муқаддас ҳамқунон ғудозиш дошт, панҷсад сол гузашт, то ки Сосониёно дар сароғози қарни сеуми мелодӣ аз нав ба кешӣ қӯҳан гаравиданд ва хидматгузориин деринро барқарор карданд. Пас бедиранг муғ ва мӯбади бешуморе, ки дар ғӯшаву қанор ва он сӯи марзи Ҳиндустон дар пинҳон мароми худро ҳифз карда буданд, пайдояшон шуд, юнониёно ронда шуданд, забони қӯҳани форсӣ аз нав матраҳ ва барои миллияти худӣ пояи нав фароҳам гардид. Дар ин маҷоли ҷаҳорсадсола меёбем, ки устураҳои пеш аз таърихи Эрон дар бозпажвоқҳои манзуму мансур то ҳаде ҳифз шуд. Ва ҳанӯз ва ҳар боре аз ин тулӯи пурғуруғ лаззат мебарем ва танаввуъу ғуноғуни қаҳрамонон ва рӯйдодҳои он бароямон бисёр дилнишин аст.

Ва аммо дар заминаи муҷассамасозии меъмории ин даврон ме-

шунавем, ки ҳадаф сирфан зарку барқ, ситабрию тановарӣ ва тандисҳои кату кулуфт будааст. Ва чӣ гуна мумкин буд ҷуз ин ҳам бошад, ҷое ки эронӣҳо ин хунаро ба ҳар рӯй аз Ғарб мегирифтанд, вале ҳурматашро дар ҳамон Ғарб амиқ шикаста буданд. Ин шоир, худ як ангуштари Шопури аввалро дар маҷмӯаи шахсиаш дорад, як санги акик, ки ошкоро сохтаи дасти хунарманди ғарбӣ ва шояд, ки як асири ҷангии он рӯзгор аст. Ва оё бинои буда, ки ангуштарисозии сосонии пируз ба моҳирии мӯхртароши Валериан шикастахӯрда набошад? Аз вазъии сиккаи он замонҳо ҳам, мутаассифона, хуб хабар дорем. Низ он ҷавҳараи шоиронаю афсонаомезии адабиёти баҷомондаи он рӯзгорон рафта-рафта ва дар пайи заҳмати пайгирии аҳли фан то ба ҳадди насри таърихӣ таназзул пайдо кард. Ва мо аз ҷумла, бар мисоли он, метавонем ба рӯшанӣ бубинем, ки миллате мумкин аст ба пойгоҳи ахлоқӣ – динии рафеъе бирасад ва перомунӣ худро бо зарку барқ пур кунад, вале аз ҳайси хунар ҳамчунон ҷузъи барбарҳо бошад.

Ҳамчунин, агар мехоҳем арзёбии содиқонае аз шеърӣ Машрикзамин, бавежа, Эрони адвори сипасин дошта бошем ва дар таҳмини ҷанду ҷуни он ба баҳои талхкомӣ ва шармандагии отии худ ба роҳи газоф наравем, бояд бубинем, ки асосан шеърӣ ростину арзишманд дар он рӯзгор дар кучо ёфт мешудааст.

Аз Ғарб, ки наменаояд ҷизи зиёде, ҳатто ба ҳамсояҳои наздики шарқӣ расида бошад, нигоҳҳо беш аз ҳама мутаваҷҷеҳи Ҳиндустон буд. Вале аз он ҷо, ки он кеши девона ва ҳаюлоӣ дар ҷашми парастандагони оташу аносир ва он фалсафаи гунг дар нигоҳи мардони аҳли зиндагии орь аз тақаллуф ҳаргиз наметавонист пазируфтани бошад, лизо аз ин диёр тӯшаеро баргирифтанд, ки ҳамеша хушоянди ҳамаи инсонҳост: тахрирот аз ҳавзаи доноию зиндагишиносӣ. Зеро ба масалҳо ва афсонаҳои Бедпой бештарин баҳоро медоданд. Ва ба воситаи он ҳар гуна шеърӯ сарояндагии отиро аз появу бун хароб карданд. В-он ғае аз ҳамин манбаъ шатранҷро ҳам гирифта буданд, ки дар пайванд бо он доноию зиндагишиносие, ки ёд кардем, хуб ба дарди он меҳӯрд, ки ҳар ҳисси шоиронаеро бикушад! Бар пояи ҷунин пешшартӣ, бояд бар таъби шоирони эронии адвори сипасин дуруд фиристод, ҷаро ки инон ҳар боре дар партави мавқеияти мусоид аз нав сар бардоштанд, бо бисёре номуломот ҷангиданд ва тавони-станд аз таъсироти манфии онҳо тафра бираванд ва ё ҳатто аз сари роҳи худ канорашон бигзоранд.

Наздиқӣ бо Безонс ҷангҳои мудом бо шохони ғарбӣ ва муносиботи ду савияи ношӣ аз ин рӯёруҳои саранҷом омезаеро падида овард, ки раҳнаи кеши масеҳиятро дар миёни порсиёни куҳан мумкин сохт. Ҳарчанд ки мӯбадон ва посдорони дини бумӣ дар ин миён муқовиматҳои нишон медоданд: сарчашмаи бисёр номуродиҳо, ҳатто балое, ки бар сари *Ҳусрави Парвиз*, шахриёри нек омад, исрори *Ширини* дилнишин бар кеши масеҳии худ буд.

Бо нигоҳи ҳатто гузаро ба ин масоил, бояд эътироф кунем, ки ахдофу сулуки Сосониён шоистаи ҳама гуна тақдир аст. Мунтаҳо барои ҳифзи худ дар ҳалкаи он ҳама душман дар замонаи он сон пурошӯб, қудрати кофӣ надоштанд. Чунин буд, ки пас аз муқовимате ҷонона ба юғи аъробе даромаданд, ки *Муҳаммад (с)* дар партави ваҳдат то ба пойгоҳи қудрати саҳмгин, иртиқоашон дода буд.

МУҲАММАД (С)

Аз он ҷо ки пояи баррасиҳои мо шеър аст ва рӯҷӯи ҳарбораамон ҳам ба шеър, ҳамсӯ бо ҳадафамон хоҳад буд агар пеш аз ҳар чиз дар мавриди ин марди бузург бигӯем, ки бо ҳамаи таъкид эълон медорад Паёмбар аст, на шоир, ва аз ин диғоҳ бояд «Қуръон»-ро маҷмӯаи қавонини худой донист ва на барои мисол китоби навиштаи дасти инсон, ба ҳадафи омӯзиш ва ё тафаннун. Ҳол, агар бихоҳем тафовути миёни шоирону паёмбаронро бештар бишикофем, бояд бигӯем: дар синаи ин ҳар ду Худои воҳид эҳсос ва оташ ниҳодааст. Аммо шоир вадиҳои илҳами худро дар қомронӣ ва бахшу бор ба ҳадар медиҳад, то магар аз ин роҳ ба ному ифтихор ва дасти боло як зиндагии роҳат бирасад ва ҷуз ин аз ҳар ҳадафе ҷашм мепӯшад ва танҳо дар пайи танаввӯ мекӯшад, дар пайи он ки дар андеша ва тасвирифариини бемарзу қарон бошад. Ҳоло ки бар хилофи ӯ, Паёмбар сирфан як ҳадафро дунбол мекунад ва дар роҳи расидан ба ин ҳадафи муайян содатарин абзорро ба қор мегирад: Паёмбар меҷаҳад омӯзаеро эълон бидорад ва миллатҳоро, ҷунонки ба даври дирафше, бар меҳвари он гирд биёварад. Абзораш ҳам дар ин роҳ ин ки ҷаҳон бовар кунад, ки бояд яқдаст шавад ва яқдаст ҳам бимонад. Танаввӯ аз ҷитаи имон берун ва ҷизест ҳосили шинохт.

Тамоми муҳтавои «Қуръон»-и қарим, агар бихоҳем дар қаломе андак нуктаи бисёр бигӯем, дар сароғози сураи дуввум ҳулоса мешавад, дар ин иборат, ки: *«Бетардид ин китоб роҳнамои парҳезқорон аст. Онон ки ба ғайб имон доранд ва намозро барпо медоранд ва аз он ҷи рӯзияшон додаем, инфоқ мекунанд. Онҳо ба он ҷи бар ту ва паёмбарони пешин нозил шудааст, имон дошта ва ба охираат яқин доранд. Онҳо аз ҳидоятӣ Парвардигорашон бархурдоранд ва худ растагоронанд. Барҳазар доштан ва надоштан барои қофирон яқсон аст ва онон имон нахоҳанд овард. Худованд дилҳо ва ғӯшҳояшонро мӯҳр ниҳода ва бар дидагонашон парда афканда ва азоби бузург дар интизори онҳост».*

Сура ба сураи «Қуръон» тақрори ҳамин маъност. Имон ва қуфр ба забарин ва зерин тақсим, барои имоновардагон биҳишт ва барои мунқирон ҷаҳоннам муқаррар мешавад. Пайкараи ин китоби муқаддас ташкил шудааст аз таъйини дақиқи маъруфу мунқар, бозпардохти қиссаҳои афсонаомези яҳудию масеҳӣ, ҳама гуна шарҳу тафсил, бо супоришҳо ва тавсияҳои бепоён, ки дар вучуди мо ҳар

навбат, ки ба дасташ мегирем, парво медавонад, бо ин ҳама боз фароямон мекашад ва ба шигифтӣ меандозад ва ба таҳсин водорамон мекунад. Чи бехтар, агар аз забони як марди барҷаста ба шарҳи нуктае бипардозем, ки дар чашми ҳар таърихпажӯе қатъан бояд муҳим бошад. Ва он ин ки: «Ҳадафи умдаи «Қуръон» ошкоро ин будааст, ки пайравони ҳар се дини мухталифи Арабистони пурчамъияти он рӯзгорро, ки дар малғамии ҳафтҷӯши худ бе ҷӯпоне ва роҳнамое умрро ба саргардонӣ ва боре ба ҳар чиҳат сипарӣ мекарданд ва бештарашон бутпараст ё яҳудӣ ва масеҳӣ, яъне пайрави кеши басте гумроҳу куфромез буданд, ба шинохту ситоиши Худои ягона, ҷовиду нопайдое, ки бо қудрати мутлақаш ҳастибахши буди набуд аст ва довару қохир, гӯшзад ва бо гузоридани фароизи мушаххас ва анҷоми одоби муайян, бархе куҳану бархе тоза ва барқарории аҷру кайфари муваққатӣ ва ё ҳамешагӣ муттаҳид кунад ва ҳамагони онҳоро ба фармони *Муҳаммад (с)* дар мақоми Паёмбар ва фиристодаи Худо даровард, ба фармони Ёе, ки пас аз ёдоварии тамоми башоратҳову зинҳорҳои ҳамаи давронҳои гузашта, саранҷом дини ростини Худоро бо шамшер ба арсаи замин мегустарад, то ҳам дар масоили маънавӣ муқтадои аъзамаш бидонанд ва ҳам дар масоили динӣ шахриёри нахустинаш».

Аз чунин дидгоҳе ҳеҷ наметавон ба дил гирифт, агар ки мусалмон даврони пеш аз *Муҳаммад (с)*-ро асри ҷоҳилият бихонад ва бо қатъият бигӯяд, ки рӯшанию фарзонагӣ асосан бо ислом оғоз мешавад. Забони «Қуръон» мутаносиб бо мазмуну ҳадафаш саҳтгирона, пурҳашамат, саҳмгин ва гоҳ ба ростӣ, волост ва ҳар гувоҳаш, фарқи гувоҳии дигарро мешикофад. Таъсири шигарфи ин китоб набояд барои ҳеҷ кас ҷои тааҷҷуб бигзорад. Ҳам аз ин рӯст, ки ҳаводорони ростинаш онро азали ҷаҳон ба ҳамшаъни Худо ҷовидон мешумаранд. Албатта, беъътино ба ин даъво борикбиноне ҳам пайдо шудаанд, ки шеърӯ китобати пеш аз исломро бартар шумурда ва гуфтаанд: агар Худованд хуш намедошт, иродаи худ ва фарҳанги котеъонаи қонунмандро ба якбора ва аз забони *Муҳаммад (с)* ошкор созад, аъроб худ дар таййи замон ба чунин мартаба ва басо пояи болотар аз он ҳам мерасиданд ва дар забони ноб мафҳиме нобтар меофариданд.

Ҳатто бархе ҷонҳои часуртар муддаӣ шуданд *Муҳаммад (с)* забону адабиёти ононро ҷунон табоҳ карда, ки дигар ҳаёти тоза нахоҳад ёфт. Вале часуртарини онон, шоире нағзгӯй густохиро то бад-он ҷо расонд, ки итминон диҳад, метавонад сухане бехтар аз гуфтаи *Муҳаммад (с)* ҳам биёварад. Вай ҳатто пайравони чанд фирқаро ба даври худ гирд овард ва аз ин рӯ ба таъна «Мутанаббӣ» лақабаш доданд, яъне одаме, ки хуш дорад нақши Паёмбарро бозӣ кунад.

Ҳол агар ҳам нақди исломӣ худ нуктае дархури тааммул дар «Қуръон» мебинад, барои мисол ин, ки ин китоб ҳовии мутуне буда,

ки акнун дигар дар он мавҷуд нест ва ё танокузи калом дорад ва дар он ҳукме ҳукми дигарро нақз мекунад, ин ҳама норасоихое ҳастанд дар мутуни куҳан парҳезнопазир ва ба рағми онҳо ин китоб барои ҳамаи давронҳо ва дар ҳадди камол корсоз мемонад. Зеро ки китобест, бешак, амалию мунтабиқ бар ниёзҳои миллате, ки бар такаш ба меросҳо ва ёдмонҳои гузашта ифтихор мекунад ва ба суннатҳои куҳан дилбастагӣ дорад.

Муҳаммад (с) дар безории худ аз шеърӣ қисса ҳам, бо он ки ин дуру мамнӯ мекунад, бисёр нопазир менамояд. Ин офаридаҳои илҳами сабукпарвозе, ки аз воқеият то номумкинро дар зерӣ пари худ дорад ва он номӯҳтамал – тарин чизҳоро ба қолаби воқеияти тардинопазир дармеоварад, бо завқи шарқӣ ва оромиши нармхӯву роҳатталаби он таносуби бисёр дорад. Чи ин бинои хиёли, ки дар осмони диёри шигифт барпо шуда, он тавре ки дар риштаи нопаывастаи дostonҳои «Ҳазору як шаб» меояд, дар замони Сосониён касрати бепоён меёбад ва шохиси боризи ҳамаи қиссаҳои он ин, ки ин қиссаҳо ҳеҷ ҳадафи ахлокиеро дунбол намеkunанд ва аз ин рӯ, инсонро ба худ раҷъат намедиханд, балки ба фарохноии берун аз худ мебаранд. *Муҳаммад(с)* дуруст дар пайи коркарде баръакси ин буд. Ва мебинем, ки вай аз дostonҳои Таврот ва гоҳномаи хонадони падарсолор, ки бар имони бечунучаро ба Худованд ва фармонпазирии тазалзулнопазир – яъне ки ба навъе бар тафаккури исломӣ поя доранд, моҳирона қисаси муқаддас месозад ва бо тафсилҳои хушмандона имон ба Худо, таваккулу итоатро дам ба дам такрор ва ғӯшзад мекунад ва дар ин роҳ бархе ривоёти афсонагунро, албатта, бештар барои пешбурди мақсуди худ ҷоиш мешуморад. Аз ин ҳайс, агар дар қисаси Нӯх, Иброҳим ва Юсуф бориш шавем, қори вай ба ростӣ, сутуданист.

ХУЛАҶО

Аммо маҳзи бозгашт бар сари мавзӯи аслии худ бори дигар меғӯем, ки Сосониён пеш аз ҳукумати чаҳорсадсола, шояд дасти охир он нерӯву дурахшиши пешинро надоштанд, бо ин ҳама басо, ки дастгоҳашон боз дере мепоид, агар ки дар ин миён қудрати аъроб чунон боло нагирифта буд, ки муқовимати ҳар давлати қўҳнаеро бишканад. Таҳти фармондеҳи Умар, қўтоҳзамоне пас аз *Муҳаммад (с)*, он хонадоне аз ҳам пошид, ки кешии қўҳани порсиро пос дошта ва мартабаи нодир аз фарҳангро густаронида буд.

Аъроб ҳар ҷо бар сари ҳар гуна китоб тохтанд. Чаро ки ин ҳамаро навиштаҳои зиёд ва зиёнборе мегирифтанд. Пас ҳамаи ёдмонҳои адабиёро чунон вайрон карданд, ки ҷуз парокандае аз бақои онҳо ба мо нарасид ва ривочи бедирангии забони арабӣ роҳи ҳар гуна бозсозиро бар ҳар он чи, ки метавонист милли бошад, баст. Вале ин бор ҳам фарҳанги шикастахўрдагон бар ҳомии ғалабагарон ҷарбид ва пирўзмандони мусалмон ба таҷаммул, одоти дилнишин ва

тахмондаҳои адабии гузашта майле ёфтанд. Ва аз ин рӯст, ки даврони нуфузи Бармакиён бар Бағдод ҳанӯз ба дурахшонтарин асри он рӯзгор шаҳодат дорад. Ин бузургони балхӣ на танҳо дар мақоми рӯҳониён ва нигоҳбонони савмаъаҳо ва марокизи фарҳангӣ дар миёни худ оташи муқаддаси шеърӯ сухансароиро ҳифз карданд, бал дар партави ҷаҳондидагӣ ва бузургманишии худ дар олами сиёсат низ ба пойгоҳи баланд расиданд. Аз ин рӯ, аз даврони Бармакиён ба унвони замонаи як зиндагӣ ва пӯёии шодмона ва бумӣ ёд мекунанд, ки чун сипарӣ шуд, танҳо мешавад умед дошт, ки пас аз даре, дар ҷои дигар ва дар шароити ҳаммонанд, шояд, ки як бори дигар сар бардорад.

Аммо ҳукумати хулафо ҳам давлати мустаъҷил буда ва ин имперотурии сутург беш аз ҷаҳорсад сол напӯид ва дастнишондагони маҳаллӣ рафта-рафта ва беш аз пеш роҳи истиқлолро дар пеш гирифтанд ва барои хулафо дасти боло эътиборе дар ҳадди як қудрати рӯҳонӣ қоиш шуданд, ки лақабу шахрия эъто мекард.

ИШОРАИ РОҲНАМО

Таъсири шароити фарҳангӣ – иқлимиро бар шаклбодии инсон ва хусусияти ҷисмонии ӯ ҳеҷ кас инкор намекунад. Аммо ҳар боре дар хотирамон намонанд, ки шакли ҳукумати ҳам ба саҳми худ навъе муносибати ахлоқӣ – иқлимӣ ба вуҷуд меоварад, ки дар натиҷаи он манишҳо парвариши мутафовит меёбанд. Манзури сухани мо дар ин ҷо на тӯда, балки инсонҳои шохис ва саромад ҳастанд.

Дар ҳукумати ҷумҳурӣ манишҳои бузург, саодатманд ва дар қори худ пур тумаънинату покният парвариш меёбанд. Ҷунончи, ҷумҳурӣ ба ашрофсолорӣ гузор кунад, мардони пуршаън, пайгир, кӯшо ва дар фармон додану фармон бурдан қобили эҳтиром падида меоянд. Аммо агар давлате ба ҳарчу марҷ дучор шавад, дарҷо инсонҳои бебоқ, ҷасуру таҳқиқгари русум, арасаро аз онҳо худ месозанд, он ҳам бо амалқарди зӯромезу лаҳзаӣ, ки ҳар гуна эътидолро дар ҳадди ваҳшатовар тард мекунад. Баръакс, истибдод манишҳое меофаринад бузург, ҳушманд, дар тасаллут ором ва дар амал саҳтгир, устувор ва қотеъ, ҳама хусусияти лозимаи хидмат ба ҳудқомон, ки дар ҷонҳои пурмоё рушд мекунад ва мақомоти нахусти давлатиро барои онон фароҳам меоварад, то аз ин пойгоҳ ҳудро омодаи фармонравой кунанд. Аз ҷумлаи ҷунин фармонравоее сарони лашқари *Искандари* бузург буданд, ки пас аз марғи пешҳангоми ӯ ба шохӣ расиданд. Дар дасти хулафо низ ҷунон имперотурии паҳноваре тамарқуз ёфта буд, ки ҷуз бо ноиби салотин намешуд идорааш қард. Ва аммо қудрат ва қори ин дастнишондагони маҳаллӣ ҳамзамон бо уфули он мансабдорони олий боло меғирифт. Марди барҷастае аз ин даст, ноиби султоне, ки истехқоқу ҳуши поёғузории давлати шахсоро дошт, қасест, ки инак ва барои шинохти поёи адабиёти навини форсӣ ва умдатарин сароғози он бо вай ошно мешавем.

МАҲМУДИ ҒАЗНАВӢ

Падари Маҳмуд то марзи кӯхистонҳои Ҳинд имперотурие бузург поя гузошт ва худ Маҳмуд дар ҳамон ҳол, ки қудрати хулафо дар ҷулғай Фурот то ба марзи сифр уфул мекард, кори салафашро пай гирифт ва овозае ҳамчун *Искандар* ва *Фридрих* ёфт. Вай барои халифа эътибори сирфан дар ҳадди рӯҳонӣ коил шуд ва то он ҷо ба расмияташ шинохт, ки суди шахсиаш ҳукм мекард. Аммо пеш аз ҳар кор кишвари худро аз ҳама сӯ густариш дод ва чандон напояд, ки бо нерӯи бузург ва бахти баланд ба Ҳиндустон лашкар кашид ва дар мақоми мусалмони мутаассиб дар ривочи кеши худ ва барандохтани ойини бутпарастӣ ҳиммати настуҳу росих нишон дод. Имон ба Худои ягона аз он ҷо, ки одамиро ба якпорчагии дарунии ӯ роҳнамун мешавад, ҳамеша таъсири таъолибахш бар рӯҳ дорад. Мо шоҳиди паёмбари миллӣ ҳастем, ки ҷуз пойбандиву ойнмадорӣ талаб намекунад ва ба тарвиҷи дине фаро меҳонад, ки мисли ҳар дини дигар ба рӯҳи фиркагарову таҳзибҷӯ майдони фарох барои бениҳоят таъвилу тафсири нодуруст медиҳад, вале дар айнаи ҳол безътино ба ҳамаи онҳо, ҳамон ки буд, мемонад.

Як чунин худопарастии ҳоли аз ҳар такаллуфе бояд, ки бо бутпарастии ҳиндӣ ҳашиктарин тазодҳоро меёфт ва мӯҷиби бархӯрд, ситез ва ҳатто ҷангҳои вайронгаре мешуд, ки дар ҳангоми онҳо, ғайрати таҳриб ва даъват ба дини Худо аз раҳгузари дастбӣ ба ганҷҳои бекарон, шӯру авҷ меёфт. Пас бутҳои ғулосо, қарех ва андарунашон анбошта аз тилову ҷавоҳирро дарҳам шикастанд ва шикқа – шикқа барои фарш кардани остони зиёратгоҳҳои мухталифи исломӣ фирисотанд. Пас чӣ ваҳшатнок, ки дар ҷаҳми мусалмон бемӯҷассама набуданд!

Дар ин маҷол баҷост агар гӯшзад кунем, ки қазоват дар арзиши воқеи ҳар дине бо гузашти қурун ва назар ба дастовардҳои он имконпазир хоҳад буд. Кешӣ яҳудӣ ҳамеша мураввиҷи навъе хирасарии лаҷҷатомез ва дар айнаи ҳол зиракии озод ва пӯё хоҳад буд. Исломи пайравӣ худро дар ҳитаи танг нигоҳ медорад, аммо бе талаби вазифае саҳт дар ҳаминаи ҳита низ ҳар он чиро, ки матлуб аст, ба ӯ арзонӣ медорад ва ҳамзамон бо ваъда ба саодати бихиштӣ шӯҷоату ғайрати динӣ дар дилаш меамад.

Вале омӯзаи ҳиндӣ аз асос ба ҳеҷ қоре намеояд ва ҳамина ҳоло ҳам он ҷандин ҳазор худояш, ки в-он ғае силсиламаротибе ҳам надоранд ва ҳама ҳамзамон қодири мутлақ шумурда мешаванд, нақши сардари гами бахт ва тасодуфро бештар мекунад, ба ҳар ҳаваси аблаҳонае доман мезананд; олитарин мартабаи тақаддусро раҳмат ба ҳисоб меоянд, вале дар ҳамина мақом заминаи ҳар гуноҳи ҷунуномезеро мусоид месозанд. Ҳатто дар кешӣ ҷандхудоии нобаре ҷун дини юнониву румӣ қоида он буд, ки дар ниҳоят дар роҳи ғалат биафтад ва худро пайравонашро аз даст бидиҳад. Баръакс, масеҳият шоистаи эҳтироми ҳар

чи бештар аст, чаро ки чашмаи нобу шарифи он пӯест ва ҳар боре пас аз он, ки инсонии торикандеш дар бузурғтарин сардарғумӣ ғарқаш кард, пеш аз он, ки ба худ биёӣ, дар вежагии нахустин ва дилнишини худ ба унвони сафир ва паёмовари бародарию таъовун ва ба ҳавои тоза кардани ниёзи ахлоқии инсон, аз нав бармечӯшад.

Пас ғайрати бутшиканонаи *Маҳмудро* муваччаҳ бишморем, ғанимати он ганҷҳои бепоёнро арзониаш бидорем ва ба вежа, ба унвони бунёнгузори шеърӣ форсӣ ва фарҳанги воло мӯхтарамаш бидонем. Маҳмуд бо табори эронии худ ба маҳдудияти арабӣ тан дарнадод ва нек дарёфт, ки зеботарин пойгоҳро барои дин бояд ки дар миллият ҳуст. Ва ин миллият бар дostonсароие така дорад, ки таърихи пешиниёро дар тасвирҳои афсонаомез ба наслҳои оянда мунтақил мекунад, гом ба гом ба арсаи вузӯҳ дармеояд ва бе ғусаст ва ё ҷаҳише гузаштаро ба акнун пайванд медиҳад.

Бо ин нигоришҳо боре ба қарни даҳуми тақвими худӣ, яъне мелодӣ мерасем ва ҷо дорад нигоҳе ба он фарҳанги мутаъолие биандозем, ки безътино ба доғиҳои дин, ҳар боре дар Машриқзамин роҳи худро боз мекард. Дар ин диёр ва бар хилофи хостаи султарарону фармонравоеҳои ваҳшиву бемоя, бақоеҳои дастовардҳову арзишҳои юнонию румӣ ва низ бисёре масеҳиёни андешаманде гирд омаданд, ки калисо, он низ ҳамчун ислом ночор ба дар пеш гирифтани роҳи тақоварӣ, ба сабаби вежағиҳояшон онҳоро тард карда буд.

Бо ҳамаи ин аҳвол, дар ин миён ду шохҳои донишу қуниши инсонӣ пӯиҳои озод ёфтаанд:

Пизишкӣ бояд, ки айбу нақси ҷаҳони кӯчакро илоҷ мекард ва ситорашиносӣ тарҷумони гардиши аҳволе мешуд, ки осмон ба воситаи он моро дар роҳи аҳдофу мақосиди худ ташвиқ ва ё таҳдид мекард. Он илми нахустин бояд ки ба хидмати табиат дармеомад ва ин дуввумин ба хидмати риёзиёт. Ва ба ин шакл ҳар ду мақбул буданду таъмин.

Ва аммо хидмат дар дастгоҳи шохҳои худком, ҳатто бо қорбасти бештарин ҳушёрӣ эҳтиёт ҳам пурхатар буд. Ва қорғузори девонӣ барои ҳифзи майдони амали худ дар дастгоҳи давлатӣ, ба ҳамон шӯҷоате ниёз дошт, ки марди ҷангӣ дар майдони набард. Ва бештар аз марди ҷангӣ ҳам яқине ба барғашт бар сари хона ва қошонаи худ надошт.

Бозаргонон пайваста аз сафарҳои худ дарафзуде аз ганҷу шинохт меоварданд ва даруни кишвар, аз Фурот то Ҳиндукуш, ойинае аз ҷаҳони пуртанаввӯ буд. Тӯдаи ақвоми бо якдигар дар ситез, подшоҳони пайваста даргири рондан ё ронда шудан, ба иловаи ҷарҳишҳои гофилгиркунандаи пирузию асорат ва оқову бандагӣ – ҳама тамошоғае мешуд, ки мардонии мутафаккиро ба ҳузнулдатарин андешаҳо дар бораи нопадории бисоти одаммӣ бар арсаи хок, фуру мебарад.

Бояд ҳамаи ин масоил ва басте беш аз ин, он ҳама сукути бепоёну ба по хостанҳои лаҳзаиро дар пеши чашм дошт, то битавон дар довари шоирони он рӯзгор, ба вежа, форсигӯён, ҳаққи инсофро ба ҷо овард. Зеро ҳар инсоне эътироф хоҳад кард, ки шароити ёдшуда ба ҳеҷ рӯй наметавонад моёи рушду камоли шоир бошад. Ба ҳамин хотир, иҷоза меҷӯем ёдгориҳои гиромии шоирони форсигӯи ин давраи нахустро ҳолӣ аз эрод надонем. Осори ононро набояд бо олитарин меъёрҳо санҷид. Дар ҳаққи бархе бояд бо хондашон ирфоқ кард ва дар ҳаққи бархе дигар пас аз хондашон, гузашт.

МУЛУКИ ШУАРО

Дар дарбор ва дастгоҳи Маҳмуд адибони бисёр, гӯё беш аз ҷаҳорсад шоир гирд омаданд. Ва ҳамчунон ки ҳеҷ кас дар Машриқзамин аз итоат чора надорад ва бояд ки бар қудрати бартар гардан бигзорад, шох бар онон низ маликушшуарой мегуморид, ки ҳар якро меозмуду месанҷид ва ба ҳасби истеъдод ба қоре ташвиқ мекард. Чунин мақомеро бояд бисёр мумтоз донист. Маликушшуаро вазири ҷомеаи умури илмӣ, таърихӣ ва адабӣ буд ва алтофи дарборро миёни зердастони он тавзеъ мекард. Вай ҳар боре дар илтизومي дарбор бо мулозимони бисёр роҳ меуфтод, бо қорвоне чунон пурҷалол, ки метавонистӣ вазираш биангорӣ.

МЕРОСҲОИ МАКТУБ

Лозимаи он ки инсон бихоҳад аз рӯйдодҳое, ки ба ӯ рабти мушаххастар меёбанд, барои наслҳои оянда ҳабаре ба ҷо бигзорад, хушнудӣ аз акнун ва дарки арзиши мутаъолии он аст. Пас, дар ибтидо ривоётеро, ки аз падарони худ шунида, дар ҳофизааш нигоҳ медорад ва онҳоро дарпечида ба ҳолае аз афсона, бозгӯ мекунад. Чи осори шифоӣ ҳамвора ҷӯшишу болише омехта бо афсона доранд. Бо ибдои хат шавқи навиштан миллатҳоро яке аз пайи дигаре дар бар мегирад ва ба ин тартиб гоҳномаҳо падида меоянд ва дар давроне, ки танини шеърӣ зодаи илҳому эҳсос дерест, ки фуру хуфта, вазну оҳанги шоиронаро ҳифз мекунанд. Аз ин рӯзгор ёдномаҳои сарнавиштномаҳои муфассал бар меҳвари қорҳои бархе қаҳрамонон ба дасти мо расидааст.

Дар Машриқзамин низ таснифоти қуҳану нафисе дар шарҳи таквини ҷаҳон меёбем. Ҳатто агар китобҳои динии мо дар давронҳои баъд ба сабти қалам расида бошанд, бунмояҳои онҳо бисёр қуҳантаранд ва ҷо дорад аз арҷу таваҷҷуҳи бештари мо бархурдор бошанд. Ва чи бисёр осоре, ки дар Осиёи Миёна, хиттае, ки ба Эронӣ перомони он итлоқ мешавад, қатъан ҳар лаҳза падида наёмада ва бо вучуди ҳамаи вайронгарихову талошиҳо боқӣ намондааст. Зеро агар дар роҳи рушди фарҳанги сарзамини бузург судмандтар он, ки тахти ҳукумати як шохӣ воҳид набошад, балки миёни ҳокимоне чанд

таксим гардад, ин таксим маҳзи ҳифзи он фарҳанг ҳам судманд аст. Зеро он чи, ки дар як гӯша нобуд мешавад, дар гӯшаи дигар ба зиндагии худ идома медиҳад ва он чи аз як макон ронда шуд, ба макони дигар паноҳ мебарад.

Бешак, аз ҳамин роҳ буда, агар ба рағми ҳамаи вайронгарихову табоҳиҳо бархе аз мутуни давронҳои пешин бачой мондаанд ва касоне онҳоро аср ба аср нусхабардорӣ карда ва ё ба забони нав даровардаанд. Чунин аст, ки мебином дар замони *Яздигурд* – охириин шоҳи Сосонӣ як аърихи милли навишта мешавад, ки эҳтимолан китобест аз он гуна гоҳномаҳои куҳан, ки *Ахшувариш* дар шабҳои беҳобӣ мегуфта барояш бихонанд. Чанд нусха аз асаре бо унвони «Бостоннома» бачо мондааст: чаҳорсад сол баъд дар замони ҳукумати *Мансури аввал* аз хонадони Сомониён ба кори бозпардозии он рӯй меоварданд, ки албатта, нотамо мемунад ва бисоти ин хонадон ба дасти Ғазнавиён барчида мешавад. Вале *Маҳмуд* дуввумин султон аз ин хонадони ҷадид, ҳамон мақсудро дар сар мебарорад ва ҳафт бахш аз «Бостоннома»-ро миёни ҳафт шоири дарбораш таксим мекунад. Дар ин миён *Унсурӣ* дар иқнои хотири суруди худ муваффақтар аст. Пас лақаби *маликушшуарой* мегирад ва маъмур мешавад корро ба фарҷом бирасонад. Вале дар роҳатгалабӣ ва зиракии беш аз ҳадаш имрӯзу фардо мекунад ва басо, ки пӯшида ба ҷустуҷӯи касе дармеояд, ки бишавад кулли ин дostonро бар ўҳдаи ў гузошт.

ФИРДАВСӢ (соли марг 1039 м.)

Муҳимтарин давраи адаби порсӣ, ки инак ба он мерасем, баҳонаи муносибест то дарёбем, ки рӯйдодҳои бузурги ҷаҳонӣ ҳангоме фаро меболанд, ки бархе гароишҳо, назарҳову ниятҳо ин ҷову он ҷо, бе пайванде бо ҳам ва ҳамчун базре ниҳонӣ, пӯшида фаро меболанд. Ба ин мафҳум ҷолиб аст хини он, ки шахриёри қудратманд дар пайи эҳёи адабиёти милли – қавмӣ баромада, боғбонзодаи аҳли Тӯс як нусха аз «Бостоннома»-ро ба даст меоварад ва таъби хуши худро вақфи пажӯҳише саҳткӯшона дар он мекунад.

Ин боғбонзода ба сабаби ранҷише аз волии вилояти худ ба додхоҳӣ ба дарбор меравад ва дере беҳуда мекушад ба ҳузури *Унсурӣ* ва бо ҳимояти ў ба ҳадафи худ бирасад. Саранҷом, байте нағз, хушу дарҷо гуфта, маликушшуароро мутаваҷҷеҳӣ ў месозад ва бо эътимод ба истеъдоди ў пуштибониаш мекунад ва барояш суфориши ин кори сутургро мегирад. *Фирдавсӣ* дар шароити муносиб ба бозпардозии «Шоҳнома» рӯй меоварад ва дар оғоз барои бахше аз кор музди дархур ҳам мегирад. Аммо баръакс, пас аз сӣ сол силаи шоҳе ба ҳеҷ рӯ бо таваққушаш намехонад. Пас ба қаҳр аз дарбор меравад ва дуруст рӯзе, ки шоҳ як бори дигар аз сари иноят дар пайи дилҷӯӣ аз ў баромада, мемирад. *Маҳмуд* ҳам соле беш бар ў умр намекунад, вале дар тӯли ҳамин як сол *Асади* пир – устои *Фирдавсӣ* «Шоҳнома»-ро ба

охир мерасонад. Ин асар як зербинои миллии вазин, муҳим ва устурай – таърихист, ки дар сафаҳоти он табор, пайдоиш ва паҳлавониҳои қаҳрамонони бостон сабт шудааст. «Шоҳнома» ба гузаштаи дур ва дар айни ҳол наздик мепардозад ва ба ҳамин хотир дар поёни китоб ҷанбаи таърихии он мечарбад. Аммо афсонаҳои сароғози он бархе ҳақиқи устураи бисёр куҳанро дар лифофа бозгӯ мекунад.

Фирдавӣ, менамояд, асосан барои ин кор салоҳияти тамои доштааст, чаро ки бо ҳамаи завқ бар сари достонҳои бостониву нои миллии менамояд ва мекушад дар забон низ ба покии нахустини он ва қобилиятҳои пешинаш даст биебад. Дар ҳамин росте вожаҳои араби-ро канор мегузорад ва ҳар чи бештар ба паҳлави рӯи меоварад.

АНВАРӢ (соли марг 1152 м.)

Вай дар Тӯс дарс меҳонд, дар шаҳри маҳзи мадориси муҳиммаш пуурова ва ҳатто ба хогири фарҳанги зиёда болоиш мазнун. Рӯзе нишаста дар остонаи мадраса, бузургеро бо мулозимон ва ҷалоли бисёр дар ҳоли убур мебинад, аммо дар камоли шигифти мешунавад, ки вай шоири дарборе беш нест. Пас мусаммам мешавад ба ҳамон пои баланд аз хушбахти бирасад. Шеъре, ки дар ҳамон шаб менависад ва ба пуштвонаи он инояти шоҳро ба даст меоварад, бачой мондааст.

Аз ин шеър ва дигар осори бозмондаи ӯ рӯхе шодмона ба ҷаҳон минагарад, рӯхе тавоно дар ҳамаҷонибнагари, тезбини ва ниҳонпажӯии хирадмандона. *Анварӣ* бар мавзӯоти бениҳоят гуногун тасаллут дорад ва дар ҳол ва акнун зиндаги мекунад. Ва ҳамчунон ки ба он аз шогирди ба надими дарбор мерасад, маддоҳи хушзавқ мешавад ва меёбад дар ҷаҳон коре беҳтар аз он нест, ки дили ҳамавриёни худро бо ситоиш шод кунӣ. Пас бо мадҳаҳои худ ба вазирон, амирон, ашроф ва занони зебо, шоиру мусикидонон зинати тамои медиҳад ва аз хони густурдаи ҷаҳон хибравор барои ҳар як орои бармегузинад ва ба кораш мегирад.

Дур аз инсоф медонем, агар ки аз муносиботи зиндагии ин мард ва истеъдоди ӯ дар баҳра бурдан аз ин муносибот, пас аз гузашти ҷаҳон қарн ҷурме бисозанд. Оё агар инсонҳои воло, соҳибнуфус, хушманд, кӯшо, зебо ва моҳир набошанд, то шоир битавонад аз имтиёзоти онон барои иртиқои худ баҳра бигирад, таклифаш ҷист? Шоир мисли тоқ аз дарахт ва печак аз девор хуш дорад ба баландиҳо бирасад ва диду дарёфташро тоза кунад. Оё дуруст аст нақҳиши заргаре, ки аз ҷавоҳири ду Ҳиндустон зинатолот барои мардони бузург месозад ва аз ин роҳ рӯзгор мегузаронад? Ва оё бояд аз ӯ бихоҳем, ки шугли сад, албатта, судмандтари сангфарш кардани маъобирро дар пеш бигирад?

Вале ҳар он чи замин барои шоири мо ресид, осмон дар ҳаққаш пунба кард. Як пешгӯии хогири ӯ, ки дар ҷони миллат табу тобе ан-

дохт ва он ин, ки дар фалон рӯз тӯфони сахмгин кишварро табоҳ мекунад, рӯй надод ва ба дунболи он ҳатто шоҳ ҳам натавонист маҳбуби худро аз ҳашми умумии дарбор ва шаҳр дар паноҳ бигирад. Шоири пешгӯ ба вилояти дур гурехт, вале дар он ҷо ҳам сирфан иқтидори волии рауф буд, ки тавонист чонашро начот диҳад.

Албатта, ҳурмату шарафи толеъбинӣ эҳё хоҳад шуд, агар ки бигирем қарори он замони сайёрот далолат бар ҳамлаи *Чингизхон* мекардааст ва ин ҳамла беш аз ҳар тӯфоне табоҳӣ аз пай дошт.

НИЗОМӢ (соли марг 1180 м.)

Ин шоир саропо рӯҳест латифу пурмоя, ки агар *Фирдавсӣ* манзумаи осори паҳлавониро бозпарвард, вай диловезтарин қиссаҳои нӯшу неши ишқҳои покбозонаро мавзӯи шеъри худ қарор дод. Ва *Лайлию Мачнун*, *Хусраву Ширин* боре чуфтҳои ошиқеро ба сахна овард, ки савдо, сарнавишт, табиат, одат, амёлу авотиф барои ҳам муқаддарашон месозад ва қотёна меҳри якдигарро меҷӯянд, бо ин ҳама хирасарӣ, ҳавас, тасодуф, таҳмил ва ё ҷабр миёнашон ҷудой меандозад ва боз аз роҳи шигифт ба ҳам мерасонадашон, аммо дар поён аз нав ба ин ё он шакл ба фироқи дубораи ҳам мубталоояшон мекунад. Аз ин мавзӯёт ва парваришу пардохти онҳо дарду ҳасрати ормонхоҳона метаровад: *ту хушнудиро дар зерӣ ҳеҷ осмон намеёбӣ*. Зебоии осори Низомӣ азим ва танаввӯашон бекарон аст.

Дар маҷмӯаи дигаре аз ӯ, ки бевоста дар хидмати таҳзиби ахлоқ қарор дорад, ҳамон рӯшаниӣ диловези ҳамешагӣ нафас мекашад. Аммо ҳар он ҳодисаи дупахлӯ ҳам, ки бар сари инсон овор шавад, Низомӣ дар ҳама ҳол ба ҷанбаи амалии зиндагӣ наздиқаш мекунад ва дар қиблаи ҳамаи муаммоҳо бехтарин роҳи ҳалро дар *парҳезгорӣ* меёбад.

В-он ғае шоири мо ҳамон бо пешаи бедағдағи худ дар даврони Салҷуқиён зиндагии ороме мегузаронад ва дар ҳамон зодгоҳаш Ганча низ ба ҳокаш месупоранд.

ҶАЛОЛИДДИНИ РУМӢ (соли марг 1262 м.)

Вай падари худро, ки ба хоҳири ранҷишхое аз султон тарки Балх меғӯяд, дар сафари дарози ӯ ҳамроҳӣ мекунад. Дар роҳи Макка ба *Аттор* бармехӯранд, ки китобе ҳавии асрори илоҳӣ ба ин ҷавон эъто мекунад ва шавқи таҳсили донишҳои муқаддасро дар вучуди ӯ шуълавар месозад.

Дар ин маврид ҳамин қадар бояд ёдовар шуд, ки рисолати бунёдини шоир дарки шукӯҳу зебоии ин ҷаҳон дар бо ҷони ҳеш аст ва лизо ҳар боре беш аз айбҷӯӣ завқи ситоиш дорад. Натиҷа он ки дар пайи шоистватарин мавзӯ бармеояд ва дар поёни ҳамаи баррасидаҳо ва таҷрибакарданҳояш саранҷом истеъдоди худро ҳар ҷи хуштар вақфи тасбеҳу ситоиши Худо мекунад. Ин ниёз дар шоири

шарқӣ бештар аст, чаро ки шӯре дар дил дорад ва мепиндорад пурпаймонтар аз ҳар чиз дар наззораи Худо ба ин ҳис даст меёбад, бе он ки ҳар боре дар чӯшиши авотиф ба ифрот муттаҳамаш кунанд.

Ҳамон тасбеҳи исломӣ, ки бо донаҳояш Худоро дар наваду нӯх исми Ӯ меситоянд, аз ҷумлаи ин тақримҳост. Дуогузор бо ин абзор дар қолаби сифоти субутию салбӣ ба тавсифи он вучуди фароҳиссе мепардозад, ҳайрат мекунад, таслим мешавад ва тасаллӣ меёбад. Ва агар шоири дунёчӯ авсофи комилаи парвардаи зеҳни худро дар роҳи ситоиши инсонҳои барҷаста ба кор мегирад, шоири худочӯ ба он ҳастии мучаррад паноҳ мебарад, ки ҳузураш аз азал дар ҳама чиз таҷаллӣ дорад.

Ба ҳамин асос аст, ки *Аттор* аз дарбор дурӣ мекунад ва ба наззорагарӣ паноҳ мебарад. Ва Чалолиддин, ҷавони поксиришт, ӯ низ дар гурез аз подшоҳон ва конунҳои қудраташон, басе беш аз *Аттор* барои таҳсилоти амиқтар оташ заданист. Вай инак бо падари худ ва пас аз зиёратҳое чанд ба гардиш дар Осиёи Кеҳин мепардозад, падару писар дар Куния иқомат мегузинанд ва дар ин шаҳр ба тадрис мепардозанд, озор мебинанд, ронда мешаванд ва аз нав ба курсии тадриси худ мерасанд ва ҳамроҳ бо муриди вафодор хокчояшон низ дар ҳамин шаҳр аст. Дар ин миён *Чингизхон* Эронро ба тасхири худ даровардааст, бе он ки ба маҳалли ороми иқомати онҳо газанде бирасонад.

Бо шарҳе, ки дар боло омад, аз ин рӯҳи бузург ба дил намегирем, агар ки ба гунгӯӣ рӯй меовард. Осори ӯ бисёр мутанаввеъанд: аз таърих то ба афсона, тамсил, қисаси динӣ, латифа, масал ва муаммо-ро дар роҳи мафҳум ва содасозии омӯзаи пуррамзу роз ба кор мегирад ва бо ин ҳол худ наметавонад ҳисоби дуруст аз он пас бидиҳад. Тадрису пажӯҳиш ҳадафи ўст ва дар маҷмӯъ мекушад дар омӯзиши ваҳдоният ҳамаи шавқу эҳсоси худро агар набароварда, дастикам ҳал ва тасреҳ кунад, ки ҳама чиз дар вучуди Худо фано мешавад ва таъолий меёбад.

САӢДӢ (дар соли 1291 м. ва

дар яксаду дуввумин баҳори зиндагии худ мемирад)

Вай мутаваллиди Шероз аст, дар Бағдод ба касби илм мепардозад ва дар ҷавонӣ аз номуродӣ дар ишқ, зиндагии ноороми дарвешонро дар пеш мегирад, понздаҳ бор ба сафари ҳаҷ меравад ва дар сайру сафарҳои худ сар аз Ҳиндустону Осиёи Кеҳин дармеоварад, ҳатто ба асорати чангҷуёни салибӣ дармеояд ва гузораш ба Мағрибзамин меуфтад. Мочароҳои шигифт аз сар мегузаронад ва шинохтҳои некӯ аз инсонҳову сарзаминҳо ба даст меоварад ва саранҷом пас аз сӣ сол гуша мегирад ва ба тавдини осори худ рӯй меоварад. Доманаи таҷруба, зиндагӣ ва дostonпардозиаш бузург аст ва осораи онанда аз лағтоифе, ки ба назму наср зинаташон медиҳад. Мақсуди асосии ӯ таълими хонанда ва шунаванда аст.

Саъдӣ дар узлати Шероз ба саду дуввумин паллаи умри худ мера-
сад ва дар ҳамон шаҳр низ ба хокаш месупоранд. Дар ин миён аъқоби
Чингиз бар Эрон ҳукумат мекунад ва дар ин кишвар мешавад зинда-
гии роҳате кард.

ХОФИЗ (дар соли 1389 м. дармегузарад.)

Дар авосити қарни пеш, миёни протестонтҳои олмонӣ бархе
рӯхониён, ё ҳатто касоне аҳли фан пайдо мешуданд, чунон ошно бо
саҳои муқаддас, ки ба унвони нусхаи зиндаи ҳамаи ин китобҳо,
дар истиноде бавақт ва бачо ба онҳо бас варзида буданд, нусуси
муҳимтарро ҳатто комил азбар доштанд ва ҳамеша бамавқеъ аз ҳифз
мегуфтанд. Касе ки он рӯзҳоро ба ёд дорад, қабул мекунад, ки ин
расм барои он мардон қатъан омӯзанда будааст, чаро ки ҳофиза – бар
сари ин кор пайваста бо матолиби вазини маҳшур – маҳз лаззату
корбасти отифа ва хиради мавзӯоти нобро дар худ сабт мекардааст.
Ин касонро хубраи Китоби Муқаддас мехонданд, лақабе ки имтиёзу
мақбулияте дур аз тардид мебахшид.

Ин расм, ки назди мо масеҳиён аз таъбу хости нек маншаъ меги-
рифт, дар кеши муҳаммадӣ вазифа шумурда мешуд ва агар мусалмо-
не бо таксири Қуръон ва ё бонӣ шудан дар таксири он ҳаққи хидмати
бузург ба даст меоварад, ҳифз кардани ин матн хидмати камтар ба
ҳисоб намеомад. Зеро бад-ин васила мешуд мувофиқ бо муносибат
дар роҳи таҳзиби ахлоқ ва ё ҳалли ихтилофи назар, ояҳои дархурро
шоҳид овард. Ба ин касон лақаби ифтихоромези *ҳофиз*ро медоданд ва
Ҳофиз кунияи шоири мо низ ҳаст. Ва аммо Қуръон кӯтоҳзамоне пас
аз пайдоиш, мавзӯи тафсириҳои бепоён ва баҳонае барои хурдабинӣ
ва сафсата шуд ва ҳар кас ба фароҳури фаҳми худ бардоште аз он
мекард, чандон ки дар ин роҳ ақоиди беандоза ноҳамгун ва рабту
бастҳои бисёр дур аз зехн зухур ёфтанд ва ҳатто касоне аз пайи
номаъқултарин иртибот ҳам баромаданд. Натиҷа он ки ручӯи дубо-
раи хирадмандону фаҳимон ба он мабной нобу неки нахустин мус-
талзими талоши бисёр буд. Аз ҳамин рӯ, таъвил, истинод ба таъвил
ва корбасти онро дар таърихи ислом, ағлаб дархури таҳсин меёбем.

Ҳофиз – ин чамилтарин қони шоирона ба ин поя аз табаххур раси-
да буд. Вай тамоми Қуръонро дар тааллуқи хеш дошт ва ба равшанӣ
медонист ҳар боре чӣ ақидаеро бар он бино мекунад. Худ меғӯяд:
«*Ҳар чи кардам, ҳама аз давлати Қуръон кардам*».

Ҳофиз дар мақоми дарвеш, сӯфӣ ва шайх дар зодгоҳи худ – Шероз
ба кори тадрис машғул буд: ҳамаи умр сокини ҳамин шаҳр ва бар-
хурдор аз инояту эҳтироми хонадони *Музаффар* ва наздикони он.
Вай дар улуи Илоҳӣ ва сарфу наҳв пажӯҳиш мекард ва шогирдони
бешумор ба даври худ гирд овард.

Аммо ашъораш бо мақоми устодии ӯ ва он дарсҳои хушк тазоди
тамом доранд. Тазоде, ки барои тавҷеҳи он сирфан метавон гуфт, чу-

нон нест, ки шоир бояд ҳар он чиро, ки ба забон овард, дар андешаву зиндагии худ низ ба кор бигирад, он ҳам шоире, ки дар даврони тоза-тар, дар чанбараи муносиботи печида гирифтор мешавад, аз маслиҳати суханварона моя мегузорад ва чизҳое мегӯяд, ки гӯшнавози ҳамасриёнаш бошад. Ва ин шева, ба ростӣ, мисдоки ҳоли *Ҳофиз* буда-аст. Зеро ҳамчунон ки афсонагӯ ба мӯъҷизае, ки худ ойинадори он аст, боварӣ надорад ва сирфан барои ҳаззи шунавандагон аст, ки ба он чону ҷамол мебахшад, шоир низ илтизومه ба ҳамаи он ҳарфҳо, ки ба-рои лаззату шодии хонандагону муғанниёни хурду бузурги худ мегӯяд, надорад. В-он ғае шоири мо ошкоро чандон ҳам дар банди ашъори худ, ки ба осонӣ барметаровидаанд, набудааст. Зеро пас аз маргаш ин шогирдонаш будаанд, ки онҳоро ҷамъ кардаанд.

Бо ҳамин ишораи андак аз ин ашъор мегузарем. Чаро ки бояд аз онҳо лаззат бурд ва худро бо дунёшон ҳамоҳанг кард. Аз дили ин ғазалҳо як зиндагии мутаъодил, аммо ҳамеша пӯё бармечӯшад, зиндагии дар тангно қонеъ ва дар айни ҳол сархушу ҳушманд, тӯшагири ҷаҳон ҳам ба андозаи саҳми хеш бо нигоҳе аз дур ба розҳои Худо, безор аз завоҳири шаръу амёли нафсонӣ ва нофӣ ҳам ону ҳам ин. Ча-ро ки асосан ин гуна шеър ҷониби ҳар андешаро ҳам ки бигирад ва бар ҳар назар ҳам ки бошад, моеа аз бадбиниро дар ҳама ҳол дар худ нигоҳ медорад.

ҶОМӢ (соли марг 1492 м. дар ҳаштоду дусолагӣ)

Ҷомӣ самараи талошҳои пеш аз худро ҷамъ меоварад ва аз фарҳанги мазҳабӣ, фалсафӣ, илмӣ ва шеърӣ наср, диде ҳамаҷониба мегирад. Вай аз имтиёзи бузург бархурдор аст. Ва он ин ки бисту се сол пас аз марги *Ҳофиз* ба дунё меояд ва дар ҷавонӣ арсаи фарох фарорӯи худ меёбад. Вузӯху санчиши рафё аз вежагиҳои ӯ ҳастанд. Вай дар ҳар ҳита дасте меозмояд ва дар ҳамаи заминаҳо муваффақ аст. Нафсонист ва дар айни ҳол осмонӣ. Бар шукӯху ҷаҳони воқеъ ва низ дунёи илҳомӣ ашроф ва дар ин ҳар ду олам нигоҳи бино дорад. Тасаввуф дар ҷашмаш ҷилвае надорад, аммо аз он ҷо, ки бе он аҳёнан алоиқи миллиро бароварда намекард, ба баррасии таърихчаи ҳамаи балоҳатҳое мепардозад, ки инсони асири сиришти ҳокии хеш меҳаҳад бо парҳез аз онҳо пилла ба пилла ба Худо наздик ва дар ниҳоят дар ӯ фано шавад. Чи дар поёни қор танҳо шахсиятҳои зидди-табиӣ зиддимаънавӣ, инсонҳои ҳаросангез ба ҷой мемонанд. Охир сӯфӣ ҷуз ин ки поварчин аз қанори масоил бигзарад ва ё агар шуд, ҳалли онҳоро ба таъхир андозад, ҷӣ мекунад?

НИГОҲИ ГУЗАРО

Аз танзими муваффақиятомези таърихи нахустини ҳафт шоҳони Рум хостаанд натиҷа бигиранд, ки ин гоҳнома огоҳонаву пайгирона сохтагист. Аз чанду ҷуни ин доварӣ бигзарем. Аммо баръакси он,

гӯшзад мекунем, ки ин ҳафт шоире, ки эронӣён нахустин ҳафт су-хансарои худ меҳонандашон ва тайӣи замони болиғ бар понсад сол аз пайи ҳам зухур кардаанд, ба ростӣ, чунон пайванди ахлоқӣ-адабие бо ҳам доранд, ки агар мероси онон гувоҳи вучуди воқеияшон намебуд, ин пайванд метавонист ба чашми мо ҳам сохтагӣ биёяд.

Аммо инак, ки имкони нигарише аз дур дар ин ҳафт ахтар арзонию мо шудааст, меёбем, ки ҳамаи онон қарихаву таъби бисёр борворе доштаанд, ки ҳар боре тавонистааст аз нав шукуфо шавад, чандон ки ин шоирони барҷаста худро дар бисёре аз ҳампоягони худ ва лашкаре аз истеъдодҳои мутавасситу рӯзмарра сар медидаанд ва аммо дар айни ҳол дар замони хос ва мавқеияти вежа ба арса меомадаанд, яъне замоне, ки мешуд саодатмандона тӯшаву хирмане бузург барчид ва ҳамзамон қароихи пас аз худро дере дар соя қарор дод, то он ки табиат пас аз гузашти як даврон метавонист ба шоири дигар даричае рӯ ба ганҷҳои нав бикӯшад.

Аз ин дидгоҳ ба он ёдшудагон нигоҳе дубора меандозем ва гӯшзад мекунем, ки:

Фирдавӣ ҳар он рӯйдодро, ки ба шаклгирии давлату миллат марбут мешуд, аз афсона то воқеият, чунон парварду бознавишт, ки барои ояндагон ҷуз он, ки ишорае бикунанду рабтхоро боз бинамоянд, коре боқӣ намонд.

Анварӣ муҳкам ба замонаи худ таъя дошт ва бо таъби қавӣ ва шодмона он дурахшишу ҷалолеро, ки табиат дар пеши чашмаш ба тачаллӣ дармеовард, дар дарбори шоҳи худ низ медид. Пайванд додани ин ду ҳита ва намуд бахшидан ба зебоҳои онҳо дар қолаби қаламоти дилнишин, вазифа ва, дар айни ҳол, шодии ӯ буд. Ҳеҷ кас дар ин кор ба пояи ӯ намерасад.

Низомӣ бо тавонеи шодоб аз дostonҳои ошиқона то қиссаҳои сеҳромез, ҳар он чиро ки дар арзаи адаб вучуд дошт, бозпардозӣ кард. Дар Қуръон низ ишорате гувоҳи он вучуд дорад, ки мешавад осори мӯҷази пешинӣёнро дар роҳи мақсуди худ бозпарвард ва бо шарҳу тафсили хос диловезашон сохт.

Ҷалолиддини Румӣ бар замини пурмушкили воқеият оромише намеёбад ва мекушад муаммои падидаҳои дарунию беруниро аз роҳи маънавӣ ҳал кунад. Аз ин рӯ, осораш муаммоҳои навад, худ мӯхтоҷ ба роҳи ҳалҳои нав. Саранҷом шӯри омӯзаи яктопарастӣ дар дилаш меафтад ва аз ин раҳгузар ҳамон қадар чизе ба даст омада, ки аз даст рафтааст. Чандон ки дар поёни сафар бачо мемонад, яъне рақами ҳамон қадар дилбахш, ки дилгир. Ҳол оё чӣ гуна бояд қаломею сухане дар қолаби назм ё наср ба наслҳои оянда мерасид? Хушбахтона:

Саъдии бузург дар ин ҷаҳони паҳновар ба ҳама сӯи қашида мешавад ва дар олами тачруба андӯхтаи бепоён аз ҳитаҳои гуногун ба даст меоварад ва метавонад аз ҳар як аз ин тачрубаҳо нуктае баргирад ва саршор аз яқин оне, ки вазифаи омӯзиш бар ӯҳдаи ӯст, дар гирдова-

рии онҳо зарурате ҳис мекунад ва аз ин рӯст, ки барои мо мағрибиён пурбобурбаракаттар аз дигарон шудааст.

Ҳофиз табъест бузургу сарзинда, ки чуз ин намекунад, ки бар ҳавою ҳаваси одамҳо дасти рад мезанад ва по бар сари ҳар он тааллуке мегузорад, ки инон мушқил аз он мегузаранд. Ва бо ин ҳол барои ҳамин мардум рафиқи роҳи хушсухан мемонад. Ёро сирфан дар чорчӯби замону миллати ҳудаи метавонем ба дурустӣ бишносем, аммо ҳамин ки шинохтемаш, мӯниси дилнишини зиндагиамон мешавад. Чунин аст, ки ҳатто имрӯз ҳам шутурбонону қотирчиён бештар ноогоҳона, то огоҳ, ғазалхояшро меҳонанд, ҳеҷ на маҳзи мафохими ин ашъор, мафохиме, ки худ *Ҳофиз* сабуксарона қитъа-қитъаашон кардааст, бал маҳзи забону баёни онҳо, ки пардохте дар ҳама ҳол нобу дилангез ба ин ғазалҳо додааст. Ҳол аммо чӣ касе метавонист аз пайи ӯ сар бардорад, чое ки пешиниён ҳар чи гуфтаниро гуфта буданд? Магар:

Чомӣ, ки тавоно бар ҳар коре, ки пеш аз ӯ анҷом гирифта буд ва ё ҳамзамон бо ӯ анҷом мегирифт, инак, ҳамаи он осорро ҷамъбаст, на-вовард ва иқтибосу такмил кард ва бо вузӯҳи ҳар чи бештар ҳамаи фазилатҳову заъфҳои пешкисватони худро дар вучуди хеш гирд овард. Чандон ки барои ояндагон чуз ин боқӣ намонд, ки агар бадтар аз ӯ намешуданд, дастболо мисли ӯ шаванд. Вазъу ҳоли ин адабиёт сесад сол аст, ки ба ҳамин минвол мондааст. Фақат гӯшзад мекунем, ки агар ҳунари намоишноманависӣ роҳе барои худ боз мекард ва шоире ҳам пайдо мешуд, ки метавонист пой дар ин водӣ бигзорад, адабиёти Эрон таҳаввуле меёфт.

Ҳол агар ҷасорат кардем ва дар ин чанд ҷумлаи мухтасар симое аз таърихи панҷсад соли шеърӯ сухани форсиро тарҳ задем, умедворем, дӯстон, ба қавли устои пири мо Квинтилион, чунон бипазирадаш, ки яке рақами сари ростро мепазирад, на ба хотири диққат, бал аз он ки ба худ иҷоза медиҳад матлабе омро – аз сари коҳилӣ, танҳо ба тақриб гуфта бошад.

ТАВЗЕҲЕ КУЛЛӢ

Пурборию танаввуъи шеърӣ форсӣ аз густураи карони нопайдои дунёи он ва ғанои поённопозири ин дунё сарчашма мегирад. Дарёи як зиндагии ҳамеша муталотими иҷтимоӣ, ки дар он ҳама чиз ба ҷои худ дорои арзиш аст, дар пеши нерӯи хиёли мо тамаввуч бармедорад. Ва ба ҳамин хотир ҳам истиораҳои онон ағлаб барои мо аҷибу нохушоянд аст. Ин шоирон бе ҳеҷ тааммул волотарин тасвириро канори пастранин он менишонанд ва ин равишест, ки мо ба роҳатӣ ба он одат намекунем.

Аммо содиқона бар забон биёварем: марди аҳли зиндагӣ, инсоне, ки озоду амалӣ нафас мекашад, на ҳисси зебоишинохтӣ дорад, на салиқае, барои ӯ дар амал, лаззат, нигариш ва шеър нафаси воқеият

кофист. Вале агар бо ин ҳол машриқӣ чуфту бастҳои ғаробатангез эҷод кард ва васлаҳои ноҷӯр зад, он хонандаи олмонӣ ҳам, ки ба ин чизҳо бармеҳӯрад, набояд нимбур нигоҳашон кунад.

Ошуфтагӣ, ки аз чунин осоре ба тахайюли мо даст медиҳад, мисли вақтест, ки дар бозори шарқӣ ва ё намоишгоҳи урупой ба гардиш меравем: дар ин гуна маконҳо ҳамеша нафоису захориф дуруст аз ҳам тафкик нашудаанд ва дар пеши чашии мо бо ҳам дармеомезанд, басо ки кисаҳо, гуниҳо ва чаъбаҳо бастабандиашон ҳам дар канорашон. Ҳамчунон ки дар сабзифурӯшӣ ҳам на фақат гиёҳ, адвия ва мева, ки эй бас ин гӯша ва ё он гӯша бисёре ҳам пӯсту хасу хошок меёбем.

Дигар он, ки барои шоири шарқӣ бурдани мо ба осмон ва ё баръакс, андохтанимон ба замин ҳарче барнамедорад. Барои намуна *Низомӣ* қодир аст аз лошаи гандидаи як сағ нигариши ахлоқӣ ба даст диҳад ва ба мо дар айни шигифтӣ ҳикмат биомӯзад:

*Пои Масеҳо, ки чаҳон менавашт,
Бар сари бозорчае мегузашт.
Гург саге бар гузар уфтода дид,
Юсуфаи аз чаҳ ба дар афтода дид.
Бар сари он ҷифа гурӯҳе қатор,
Бар сифати қарғаси мурдорхор.
Гуфт яке: «Ваҳшати ин дар димоғ,
Тирагӣ орад чу нафас дар чароғ».
В-он дигаре гуфт: «На бас ҳосил аст,
Кӯриш чашм асту балои дил аст».
Ҳар кас аз он парда навое намуд,
Бар сари он ҷифа ҷафое намуд.
Чун ба суҳан навбати Исо расид,
Айб раҳо карду ба маъно расид.
Гуфт: «Зи нақше, ки дар айвони ўст,
Дур ба сапедӣ на чу дандони ўст».
В-он ду-се тан карда зи биму умед,
З-он садафи сӯхта дандон сапед.*

Чи таъсирангез дидани ин, ки он Паёмбари рауфу раҳим ба ҳукми сиришти бунёдини худ аз дигарон шафқату чашмпӯшӣ металабад! Чи хибравор метавонад хурдамардуми барошuftаро аз лаъну нафрин карданҳошон ба худ биёварад ва шарманда кунад, то он ҳусни ба ҳеч гирифттаро ба дидаи инсоф ва басо рашк бингаранд! Ҳар касе дар ин ҷамоат, инак, ба дандони худаш фикр мекунад. Дандонҳои зебо ҳама ҷо ва ба вежа, дар Ховарзамин ҳадяи Худоянд ва бисёр дилангез. Як мавҷуде дар ҳоли таҷзия ба воситаи он унсури комиле, ки аз ӯ барҷой менамояд, мавзӯи таҳсину андешаҳои зӯҳдомез мешавад.

Вале он қиёси маъракае, ки дар поёни ин масал меояд, яқин ки барои мо ҳамон рӯшаниро таъсиргузориро нахоҳад дошт. Пас мекӯшем тавзеҳи бештаре барояш биёварем:

Дар манотике ки оҳак камёб аст, барои таҳияи ин василаи дар банноӣ беандоза зарурӣ, аз садаф истифода мекунанд ва он ба ин тартиб, ки садафро дар лояҳое аз хорбӯта, бо оташи пурзабона мепазанд. Касе ки ба ин сахна менигарад, аз фишори ин ҳис раҳо намешавад, ки ин мавҷудот ки дар дарё зиндагӣ мекунанд ва сӯхту соз доранд ва то ҳамин даме пеш аз лаззати оми зиндагӣ сахми хешро бармегирифтаанд, акнун ҳам намесӯзанд, балки дар оташ низ он шакли қолаби худро комилан ҳифз кардаанд, гӯё он ки ҳар нишонае аз ҳаёт аз онон рахт барбастааст. Ва, инак, фарз бигирем, ки шаб фаро расида ва таҳмондаҳои олии ин мавҷудот ба чашми тамошogar ба воқеъ гудозон меоянд.

Ба ростӣ, ки барои як ранчи рӯҳии жарфу пинҳон намешавад тасвире муассиртар аз ин овард. Агар касе меҳода ба умқи ин тасвир пай бибарад, аз як донандаи кимиё бихоҳад, ки барояш пӯстаи садафро фосфорӣ кунад. Дар он сурат ҳамроҳи мо муътариф хоҳад шуд, ки сӯзиши он тири сарзаниши баҳақе, ки номунтазир, дуруст ба миёнаи ҳисси такаббуру худписандии маънуси одамӣ меҳӯрад ва ҳамаи вучуди ӯро дарменавардад, бо тавсифи ваҳшатноктар аз ин қобили баён нест.

Дар адабиёти форсӣ аз ин даст масал садҳо намуна метавон ёфт, ки пояи даркашон бевоситатарин нигаришҳо аз табиат ва воқеият аст. Зимни он ки ба сулуку ахлоқи рафёе чони тоза мебахшанд, ки аз умқи эҳсоси нобу фарҳефта бармечӯшад.

Дар паҳнаи ҷаҳоне чунин бекарон, он тавачҷӯҳе, ки ба ҳар як шайъ доранд ва он нигоҳи тезбину раҳиме, ки аз ҳар мавзӯи муҳим он вежагии бунёдинро берун мекашад, бисёр қобили таҳсин аст. Шеваи шоирони эронӣ ба олитарин навъи ҳунари ҳулландӣ паҳлӯ мезанад ва басо аз ҳайси ахлоқӣ бар он сар бошад. Ба далели ҳамин тамоюлу тавоноӣ ҳам ҳаст, ки, инак, аз бархе мазмунҳои маҳбубтари худ даст намекашанд. Ҳеч шоири эронӣ аз зинда дидани чароғ ва тобон ёфтани шамъ хаста намешавад. Ва ҳамин ҳам далели он якнавохтӣ, ки ба он сарзанишашон мекунем. Аммо дақиқтар ки бингарем, ашӯи табиӣ дар шеъри онон бадал ба ҷонишине барои устура мешавад. Булбулу гули сурх ҷои Апполону Дофнаро мегирад ва агар дар назар бигирем, ки ин адибон бо маҳрум будан аз театр ва ҳунарҳои таҷассумӣ неъматӣ бузургеро аз даст додаанд, вале бо ҳамаи ин фукдон ҳам таъби шоиронашон аз ҳеч кас дар ҳеч давроне камтар набудааст, пас бояд бо ошноӣ бо ҷаҳони ҳоси онон, беш аз пеш тамчидашон кунем.

НИГОҲИ КУЛЛИТАР

Волотарин ҳислати ҳунари суҳансароии шарқӣ чизест, ки мо олмониҳо **ҷон ба хирада**ш меномем, он сиришти саромаде, ки вежаи ҳодии барин ва ҳислатест, ки дар вучудаи тамоми дигар гавҳарҳо бе

ҳеч иддао ва бартариҷӯй ягона мешавад. Ҷон ба хирад пеш аз ҳар чиз аз они пирон ва ё даврони пир аст. Мо ишроф бар роҳу расми ҷаҳон, танзу корбасти озои истеъдодро дар тамоми шоирони Машриқзамин меёбем. Инон пешфарзу натиҷа – ҳар дуру ба мо арза мекунад. Лизо мебинем, ки барои бадеҳагӯй арзиши бисёре қоилад. Ин шоирон бар ҳамаи мазомину мавзӯёт ҳузури зеҳн доранд ва ба содагӣ миёни дуртарин ашё рабт барқарор мекунад ва аз ин рӯ, ба қобилияте мерасанд, ки мо онро тезбинӣ меномем. Вале тезбинӣ чунин макоми волое надорад, чаро ки худхоҳу худписанд аст, ҳоло ки ҷон ба хирад аз ин ду айб пок аст ва ба ҳамин хотир ҳам сазову баҷост, ки дар кучо нубуғосо шумурда шавад.

Вале танҳо шоир аз чунин ҳунару шоистагӣе насиб набурдааст. Тамоми миллат, чунон ки аз латоифи бисёри он бармеояд, рӯҳи зинда дорад. Дар ин ҷо бо як ҷумлаи нағз ҳашии шохро бармеангезанд ва бо ҷумлаи дигар меҳобонанд. Дӯстиву ишқ аз як унсур ҷонмоя ва ангеа мегиранд. *Баҳроми Гӯр* ва *Дилором* бо ҳам шеърро ибдоъ мекунад ва *Чамилу Бусайна* то ба солҳои пирӣ дар партави ишқи пуршӯр бастаи ҳам мемонанд. Тамоми таърихи ҳунари суҳансароии форсӣ оканда аз ин гуна дostonхост. Агар ба ёд биёварем, ки *Анӯшервон* – яке аз охири шохони Сосонӣ дар замони *Муҳаммад (с)* гуфт: «*Ба ҳар қимате дostonҳои «Бедной ва шатранҷ»-ро аз Ҳиндустон биёваранд*», бо зикри ҳамин як воқеият авзои чунин давронеро ба расо баён кардаем. Ин дostonҳо бар маҳаки онҳое, ки ба дасти мо расидаанд, дар доноии амалӣ ва нигариши озодона дар умурҳои ҳақиқӣ, яке аз дигарӣ бехтар аст. Ба ҳамин далел ҳатто пас аз ҷаҳорсад сол ва дар он пурбортарин адвори адаби форсӣ ҳам як содагии ноб, қомил ва кӯдаквор имкони шаклгирӣ наёфт. Диди ҳамасӯя ва густурдае, ки аз шоири эронӣ талаб мешуд, ҳаҷми фузунигрифтаи донишу муносиботи дарборию ҷангӣ, ҳама ва ҳама жарфандешӣ ва ҷавонибнигарии бисёреро шарт мекард.

МУТААХХИРОНУ МУОСИРОН

Шоирони баъд аз *Ҷомӣ* бо иқтидо ба вай беш аз пеш шеър нарасро дар ҳам омехтанд, чандон ки дар ҳамаи ҷиҳаҳои гуногун танҳо як сабки ягона ба қор мерафт. Аз таърих гирифта то шеър, фалсафа ва номаҳои девонӣ ҳама ба ҳамон як сабк танзим меёфтанд ва ин равиш беш аз сесад сол аст, ки тадовум дорад ва мо, инак, хушбахтем, ки метавонем дар ин ҷо яке аз тозатарин намунаҳои онро ироа диҳем.

Дар рӯзҳое, ки Мирзо Абулҳасанхон – сафири Эрон, дар Петербург иқомат дошт, аз вай хоҳиш шуд чанд сатре ба хати худ бар қоғаз биёварад ва сафир хушрӯёна баргери навишт, ки дар зер меоварем.

*Дар ақсои олам бигаштам басе,
Ба сар бурдам айём бо ҳар касе.*

*Таматтӯъ зи ҳар гӯшае ёфтам,
Зи ҳар хирмане хӯшае ёфтам.
Чу ин шаҳру нисвони ҳуринажод,
Надидам, ки раҳмат бар ин шаҳр бод!*

** * **

*Чи хуш гуфт бозоргони асир,
Чу гирдаш гирифтанд дуздон ба тир.
Шаҳаншаҳ чу бозоргонон бихаст,
Дари хайр бар рӯи лашкар бибаст.
Кай он ҷо дигар ҳушмандон раванд,
Чу овозаи расми бад бишнаванд.
Ва гар боядат номи некӯ қабул,
Ниғаҳ дор бозоргону расул.
Бузургон мусофир ба чон парваранд,
Ки номи накӯе ба олам баранд.
Табаҳ гардад он мамлакат анқариб,
Ки осуда хотир надорад ғариб.
Ғарибошно бошу сайёҳдӯст,
Ки сайёҳ ҷаллоби номи накӯст.
Ниғаҳ дор сайфу мусофир азиз,
В-аз осебашон барҳазар бош низ.
Насиҳат касе судманд оядаш,
Ки гуфтори элчӣ писанд оядаш.*

Овардаанд, ки Умар ибни Абдулазиз султоне буд зулиқтидор. Шабҳо дар маҳалли хос аз сари ачзу инкисор рӯ ба даргоҳи Парвардигор овардию гуфти: «Ё Раб, ўҳдаи кори азим ба дасти бандаи заиф додаӣ. Ба обрӯи покону некони даргоҳат, ки тавфиқи адлу инсофам деҳ ва маро аз шарри халқ ва халқро аз шарри ман нигоҳ дор. Метарсам, ки дили бегуноҳе аз ман озурда шавад ва дуои мазлуме дар қафои ман бошад». Подшоҳро вочиб аст ҳама авкот дар мулку бақои Худованди карим тааммул кунад ва аз гардиши даври он андеша кунад ва дар интиқоли мулк аз ҳақ ба ноҳақ назар накунад ва аз дари кибру ғурур дарнаёяд, чунончи ҳар султоне, ки кибр кард ва дӯстону ҳамсоягонро хор шумурд, ба зудӣ завол ёфт. Мағрур ба панҷрӯза давлати дунё набояд шуд. Дунё ба оташе монад, ки афрӯхта бошанд бар сари роҳе. Ҳар кас аз он оташ он қадар бигирад, ки ба рӯшании он роҳ бозёбад, аз шарирӣ шаррон солим монад. Ва ҳар кӣ бештар тасаруф бинамояд, аз сӯхтани ҳарорати он чон дарнабарад.

Аз Афлотун пурсиданд, ки дар дунё чӣ гуна ба сар бурдӣ? Ҷавоб дод, ки «Ба зарурат дар дунё омадам ва дар ҳайрат зистам ва ба кароҳат аз ў берун меравам. Ин қадар медонам, ки ҳеҷ надонистам». Дар ин сурат аз омили беилму обиди бемаърифат эҳтироз лозим аст, ба эътибори ин ки омили беилму обиди бемаърифат шабеҳи улоғест,

ки дар осие муттасил дар таъби даварон саргардон аст ва намедонад чӣ бояд кард ва ҳолаш чист. Дигар ин ки шамшер, агарчи некӯрухсор аст, аммо зиштқирдор аст. Хушхӯй хеши бегонагон асту бадхӯй бегона аз хешон.

Яке аз мулук Баҳлулро гуфт: Маро насиҳате кун. Баҳлул дар ҷавоб гуфт: *«Бар шахси томеъ ва бар қозии козиб ва бар молдоре, ки ҳусни тадбир надошта бошад ва бар бахшиандае, ки мол дар ғайри масраф харҷ намояд ва бар фозиле, ки раъйи соиб надошта бошад, раишу ҳасад мабаред»*. Ғараз ин ки аз дунё ба охират чизе наметавон бурд, ба ҷуз некию бадӣ. Одамӣ дар ин ду шак мухайяр аст.

Неку бад чун ҳама бибояд мурд,

Хунук он кас, ки ғўйи некӣ бурд.

Ин чанд калима ба таърихи шаҳри ҷумодиссонии 1231 ҳасбулхоҳиши дӯсте аз дӯстон дар дорулаиммаи Петербург дар авқоте, ки ҳасбуламри шоҳи ҷамшедҷоҳ ас-султонун ибн-ус-султон ва-л-хоқону ибн-ул-хоқон *Фатҳалишоҳи Қочор* ба сафорат омада буд, қаламӣ шуд. Умед, ки бар чанд калима насоиҳи ин маҳҷур арбоби дониш хурда нагиранд.

АБДУЛҲАСАНИ ШЕРОЗӢ

Ҳамчунон ки аз матни боло ба рӯшанӣ бармеояд, ки сесад сол аст навъе назму наср ҳифз шуда ва номаҳои тучқорӣ, давлатӣ, ҳусусӣ ва ҳамагонӣ ҳама бо ҳамон сабуку сурат таҳрир мешавад, мешунавем, ки ҳатто дар даврони ахир ҳам дар дарбори Эрон ханӯз шоироне ҳастанд, ки гоҳшумори иқдоми тоҷӣ ва ҳар рӯйдодро ба риштаи назм дармеоваранд ва дар қолаби ҳатти хуш мекашанд, то дар ниҳоят ба девони расоил таҳвил гардад. Аз ҳамин нукта рӯшан мешавад, ки дар муносиботи Шарқи таҳаввулнопазир аз замони *Аҳиураш*, ки ҷунин гоҳномаҳоро барояш меҳонданд, тағйире рух надодааст.

Низ гуфта мешавад, ки дар ин бозхониҳо лаҳни ҳосеро ба қор мегиранд, ки зоҳиран бо тантанаву уфту авҷи шеваи ғамномаҳои фаронсавӣ шабоҳати бисёре дорад. Ин амр, беш аз ҳама бад-ин далел муҳтамал менамояд, ки маснавии ҳамосии форсӣ дар соярушани худ бо абёти александриёӣ бешабоҳат нест.

Ва шояд дуруст ҳамин давоми пойдорӣ боис шуда, ки эронӣён аз ҳафтсад сол пеш ганҷинаи ашъори худро ҳамеша дӯст доштаанд ва онҳоро арҷ гузоштаанд. Ҷунон ки худ шоҳид будем, ки як шарқӣ барои нусхаи нафис ва бас муҷаллал аз Маснави дар бархӯрду рафтор ба қадри Қуръон ҳурмат қоилад буд.

ТАРДИД

Шеъри форсӣ ва ҳар он чи ба он шабех аст, ҳаргиз сад дар сад мақбули завқи хонандаи ғарбӣ намеуфтад. Бояд бар ин нукта воқиф бошем, то лаззати ин ашъори номунтазир зоеъ нашавад.

Чизе ки миёни мо ва он суннати шеърӣ фосила меандозад, дин нест. Ваҳдоният ва таслиму таваккул ба хости Худое, ки паёмбаронро ба миёни мардум мефиристад, ҳама кам ё беш бо дину зехниёти мо ҳам меҳонад. Кутуби муқаддаси мо низ, валав дар қолаби устура, решаи шарқӣ доранд.

Ҳамчунин бо дунёи қиссаву афсонаҳои он хитта, масалҳо, тамсилҳо, латоиф ва мутоиботаш дерест, ки ошноем. Тасаввуфашонро ҳам ҷо дорад, ки биписандем ва дастикам маҳзи он ҷиддияти амиқу бунёдинаш бо тасаввуфи ғарбӣ қобили қиёс бидонем, ҳарчанд ки тасаввуфи мо, дақиқтар, ки бингарем, дар замонҳои охир сирфан баёнғари як ҳасрати ҳолӣ аз манишу амал шудааст, чандон ки дар ниҳоят ба нақизаи худ табдил меёбад, намунаро дар шеъри зер:

*Ин аташи ҷовид сирфан сари он дорад,
Ки моро боз бар сари аташ оварад.*

ИСТИБДОД

Вале он ҷӣ ки ҳаргиз наметавонад дар зехни инсонии ғарбӣ бигунҷад, он ҷокарманишии рӯҳию ҷисмӣ дар зери султаи ҳокимону сарварон аст, ки реша дар гузаштаҳои бисёр дур ва дар давронҳои дорад, ки шохон ҷои Худоро гирифтанд. Дар Таврот бидуни ҳеҷ ташвиши ҳосе омадааст, ки вақте мард ё зан дар муқобили коҳинон ва ё мучоҳидони дин ба ҳок меуфтанд, пешонӣ бар ҳок месоянд ва сано меғӯянд. Зеро ба баргузории ҳамин оӣин дар пеши улӯҳият одат кардаанд. Он ҷӣ ки дар оғоз аз сари эҳсоси пок ва порсоёна анҷом мегирифт, баъдҳо бадал ба ташрифоти печидаи дарборӣ шуд. Сачда, таъзими сегонае, ки се бор такрор мешавад, аз ҳамон ҷо нашъат гирифтааст ва ҷи бисёр суфарои ғарбӣ, ки дар дарборҳои Маширикзамин дар бархӯрд бо ҳамин ташрифот нофарҷом мондаанд. Ва агар дар ин бора тавзеҳи комил ба худ надиҳем, шеъри форсӣ ҳам дар диёри мо пазириши ом нахоҳад ёфт.

Дар чаши кадом инсонии ғарбӣ таҳаммулпазир аст, ки инсонии шарқӣ на танҳо сари худро нӯҳ бор ба замин бисояд, балки дар роҳи мақсудаи ҳатто аз ин сар бигзарад!

Бозии ҷавгон варзиши вежаест, ки дар пеши султон ва ҳашаму ҳошияи ӯ ва ҳатто бо ширкати мустақими инон баргузор мешавад. Аммо вақте ки шоир сари худро ҷун гӯй пеши пои шоҳ мениҳад, то шоҳд шоҳ иноят карда ва бо ҷавғони бахшишаш ӯро ба тарафи хушбахтӣ партоб кунад, ин ҷост, ки мо дигар на бо нерӯи хиёли худ метавонем ҳампой кунем ва на бо эҳсосамон. Масалро дар абёти зер:

*То ба кай гӯйсиғат бесару по,
Меҷаҳӣ аз ҳами ҷавғони қазо.
Ҳамчу гӯ гар бичаҳӣ сад майдон,
Нест имкон, ки раҳӣ з-он ҷавғон,*

*Сар бинеҳ дар раҳи чавғони шоҳ,
Бӯ, ки як бор қунад дар ту нигоҳ.*

Ва ё ин байт:

*Ҳеч рӯе нашавад ойинаи ҳиҷлаи бахт,
Магар он рӯй, ки моланд бар он сумми саманд.*

Ин шоирон на танҳо дар ҳузури султон, балки дар пеши маъшуқа низ бо ҳамин умқи такрор худро хор мекунанд:

*Рӯ бар раҳаи ниҳодаму бар ман гузар накард,
Сад лутф чаим доштам, ў як назар накард.*

Ва дигар:

*Чунон ба ҳасрати хоки дари ту мемирам,
Ки оби зиндагиам дар назар намеояд.*

Ва ё:

*Он ки тоҷи сари ман хоки кафи пояи буд,
Аз Худо металабам, то ба сарам боз ояд.*

Аз ин ашъор ба вузӯҳ бармеояд, ки ин ойинро нахуст ба муносибатҳои ҷиддӣ ба ҷо меовардаанд, аммо рафта-рафта қорбурди муқаррару нобачо ёфтааст. Чунин аст, ки Ҳофиз ба ростӣ риндона ва ба тамасхур мегӯяд:

*То зи майхонаву май ному нишон хоҳад буд,
Сари мо хоки раҳи пири мугон хоҳад буд.*

Пажӯҳиши амиқтар шояд ба таъйиди ин гумон бирасад, ки шоирони муқаддам дар қорбурди ин таъобир бисёр худдортар будаанд ва сирфан шоирони адвори баъд дар мавриди мушобех ва ба ҳамон лаҳн чунин қорбурдҳои нобачоеро, албатта, дигар на аз сари ҷидд, балки ба ҳавои нақизагӯй такрор мекардаанд, то он ки ин тасовиру илҳомот чунон аз мавзӯи худ дур афтодаанд, ки дигар ҳеҷ рабтеро дар онҳо на метавон ҳис кард ва на тасаввур.

Матлабро бо абёти дилнишин аз *Анварӣ* ба охир мебарем, ки ҷарбдастона ва ҳамзамон дилнишин, дар мадҳи яке аз шоирони замони худ гуфтааст:

*Шуҷой, эй хати шеърӣ ту дому донаи ақл,
Ҳазор мурғ ҷу ман сайди дому донаи ту.
Зи ман замини Ҳудованди ман бибӯсу бигӯй,
Ки, эй замонаи фазлу ҳунар – замонаи ту.*

ЭРОД

Барои он ки дар бораи муносиботи мустабидон бо атрофиянашон ва ин ки ин муносибот то ҷӣ андоза инсонист, вузӯҳе ба даст оварем ва низ шояд дағдағае ношӣ аз рафтори бандавори шоирони эрониро аз дил дур кунем, бачо медонем аз қазовати ҷаҳоншиносону таърихдонон дар ин бора як-ду гузоришро дар ин ҷо биёварем. Як инглисе фаҳим дар ин маврид мегӯяд:

«Он қудрати номаҳдуде, ки дар Урупо дар партави урфу ҳамачонибанигарии пурҳазми даврони фархехтаи нарма ба ҳукуматҳои мутаъодил табдил мешавад, дар зиндагии миллатҳои осоиёи ҳислати пешини худро ҳамчунон ҳифз кардааст ва ҳанӯз ҳам ба ойини худ идома медиҳад. Зеро он пешипоуфтодатарин тафовутҳо дар арзишу мақоми иҷтимоии инсонҳо дар ин диёр ҳанӯз ҳам бастагии комил ба ҳулуқу ҳуи мустабидону қудрати онон дорад, оре бештар ба қудрати онон то ҳулуқу ҳуяшон. Охир кадом кишвар, вақте ҳамеша дар маърази ҷанг аст, рӯи хушбахтиро мебинад? Ва ҷанг сарнавишти дерини ҳамаи кишварҳои заифтари шарқӣ будааст. Аз ин воқеият бармеояд, ки бузургтарин саодате, ки дар ҳукумати номаҳдуд метавонад насиби тӯда шавад, поя дар қудрату шӯҳрати шох дорад, чунон ки он рифоҳу осудагии нисбӣ ҳам, ки арзонии зердастони ин шох мешавад, дар асоси муттақо ба ифтихороти фарочанговардаи ўст.

Бинобар ин раво нест, ҳамин ки шоире дар пеши шох ҷоплусии ночаспе кард, маромашро харидани бипиндорем. Ин шоирон бебаҳра аз ҳар гуна дарки арзиши озодӣ ва ноошно ба ҳар шакли ҳукумати дигар, ба низоми иҷтимоие, ки доранд, ифтихор мекунанд, дар ин низом камбуди амниятӣ ҳис намекунанд ва хоксориро дар пеши олиҷоҳе, ки бузургии қудраташ паноҳи онҳо аз ситами шарр бадтар аст, на танҳо дӯст доранд, балки мояи ифтихори худ низ медонанд».

Дар айни ҳол аз як наққоди пурмоя ва донишвари олмонӣ мешунавем:

«Соҳиби ин қалам, ки худ аз ситояндагони шӯри волои мадеҳасароёни ин даврон аст, дар зимн ва ба ҳақ ҳадар рафтани тавони ин ҷонҳои шарифро дар игроқ ва ғалаёнҳои муҳофизат ва ҳақоратеро, ки паёмади табиии ин рафтор аст, айб медонад. Мунтаҳо, ҳамзамон ёдовар мешавад, ки дар бинои ҳунарии миллате соҳиби як рӯҳи ба ростӣ шоирона, ки бо ҳама гуна зевару камол ороиш ёфтааст, мадеҳа низ ҳамон қадар асосист, ки ҳаҷвия, яъне ин қутби мутазоде, ки зиддияташ бо мадҳ ё дар адабиёти таҳзибию ахлоқӣ ҳал мешавад, ки довари матини заъфҳо ва ғазои инсон ва ҳодии ў дар роҳи расидан ба ороиши дарунист ва ё дар ҳамоса, ки бо шӯҷоати бетарафона шарифтарин ғазои инсониро дар канори ибтизол қарор медиҳад, ибтизоле, ки дигар айбашро намечӯяд, балки онро унсуре аз аносирӣ муассирӣ зиндагӣ мешуморад ва бо ин кор ин ду тазодро ҳал ва дар тасвири ноб аз зиндагӣ муттаҳид месозад. Зеро агар ҳар кори наҷибона ва ҳар камолу рафъатеро бо шодӣ пазируфтани ва бо ёду бузургдошти он ба зиндагии дарунии худ низ бузургӣ бахшидан бо сиришти инсон ҳамсӯ ва нишоне аз решаи волои ин сиришт аст, пас тамҷиди қудрат ва зӯри таҷаллиёфта дар шӯҳон низ падидаи шукӯҳманд дар шеър аст. Ва дар назари мо ғарбиён, албатта ба ҳақ, сирфан ба ин хотир ҳуфтовар шуда, ки бештари маддоҳон ба ҷои он ки шоир бошанд, ҷоплусони андакмоя буданд. Вагарна қасе, ки

мадҳи *Колдеронро* аз подшоҳаш мешунавад, шефтаи шӯри шучоёна ва илҳоми авчгири ин ашъор, кай меандешад, ки ин мадҳ хариданӣ бошад? Ва ё чӣ касе хуш дорад панҷараи дили худро ба рӯи чакомаҳои *Пиндор* бар пирӯзӣ бубандад? Сиришти худкомонаи шоҳӣ дар Эрони он замонҳо, ки воронаи тасвири худро дар ситоиши косалесонаи аксарияти мадеҳсароён мечуст, дар айни ҳол ба воситаи гумоне, ки аз қудрати фароҳокӣ дар ҷонҳои шариф бедор мекард, қасоиде чанд ҳам дархури ситоиши ояндагон падида овард. Ва ҳамчунон ки сарояндагони ин мадеҳаҳо ханӯз ҳам арче доранд, он шоҳоне ҳам арҷманданд, ки мебинем ҳолисона мақоми инсонро ба расмият мешинохта ва аз хунаре, ки ба тақрими онон мепардохтааст, ба вачд меодаанд. *Анварӣ, Хоқонӣ, Заҳири Форёбӣ* ва *Ахсикаатӣ* шоирони ин даврон дар арсаи мадеҳсароӣ ҳастанд, ки Машриқзамин осорашонро ханӯз ҳам бо лаззат меҳонад ва ба ин наҳв номи шарифашонро аз ҳар олоише пок нигоҳ медорад. Далели он ки ормони шоири маддоҳ ба камоле, ки метавон аз инсон интизор дошт, бисёр наздик аст, рӯйкарди яке аз шоирон, яъне *Саной* ба шеъри рӯхонист. *Саной* дере сирфан хушнуд ба он, ки таҷаллии ворастиагиро танҳо дар зиндагии заминӣ бичӯяд, пас аз он ки омӯхт дар фаросӯи хок аз пайи он бигардад, аз мадеҳагӯии шоҳи худ ба чакомагӯе табдил шуд, ки танҳо шавқи Худо ва камоли ҷовидони Ёро ба дил роҳ меод.

МУКАММИЛ

Дарки ин ду марди ҷиддӣ ва фаҳим моро дар доварӣ дар ҳаққи шеъри форсӣ ва мадеҳасароёни он ба таъдил меҳонад ва дар айни ҳол гувоҳест бар даъвии пешини мо, ки гуфтем: дар гузаштаҳои пурхатар ҳама чиз дар давлат баста ба ин буд, ки ҳоким на танҳо битавонад нигоҳбони зердастони худ бошад, балки шахсан ононро дар ҷанг бо душманон раҳбарӣ кунад. Барои ин ҳақиқат, ки то ба рӯзгори мо низ таъйид меёбад, метавон мисолҳои кӯҳану бостонӣ овард. Аз ин ҳайс қонуни асосиеро мисол меоварем, ки Худованд ба қавми Исроил, бо таъйиди ҳамагонии ин қавм ва хангоме эъто кард, ки инон бе ҳеҷ ҷуно чароё барои ҳуди подшоҳ орзу мекарданд. Дар зер матни ин қонунро, ки табиист, имрӯза басо шигифтангез бинамояд, меҳонем:

«Ва Сомуэл тамоми суҳанони Худовандро ба қавм, ки аз пешгоҳи ӯ подшоҳ хоста буданд, баён кард ва гуфт: – Расми подшоҳе, ки бар шумо ҳукм хоҳад кард, ин аст, ки писарони шуморо гирифта, эшонро ба арродаҳо ва саворони худ хоҳад гуморид ва пеши аробаҳоаш хоҳанд давид. Ва эшонро сардорони ҳазора ва панҷоҳа барои худ хоҳад сохт, бархеро ба ҷихати шухм кардани замин, даравидани маҳсулаш ва сохтани абзори ҷангӣ ва асбоби аробаҳоаш таъйин хоҳад кард. Духтарони шуморо барои атрқашӣ, таббохию нонпазӣ хоҳад гирифт. Ва бехтарин мазраҳо, токистонҳо ва боғҳои зайтуни шуморо гирифта, ба ходимони худ хоҳад дод. Ва як даҳ аз зироёт ва

токистонҳои шуморо гирифта, ба хочасароёну ходимони худ хоҳад дод ва ғуломону канизону некӯтарин чавонони шумо ва улоғхоятнро гирифта, барои кори худ хоҳад гумошт. Ва як даҳ аз галлаҳои шуморо хоҳад гирифт ва шумо ғуломони ӯ хоҳед буд.»

Ва чун Сомуэл мекушад чанбаи мухотараомези чунин қарордодро ба қавм тафҳим кунад, қавм як садо овоз бармедорад ва мегуяд:

«На, балки мебояд бар мо подшоҳе бошад, то мо низ мисли соири умматҳо бошем ва подшоҳи мо бар мо доварӣ кунад ва пешорӯи мо берун рафта ва дар ҷангҳои мо ҳодиямон бошад.»

Ҳамсӯ бо ин маъно эронӣ мегуяд: «Бо раёи шамшер кишварро дар бар мегирад ва ҳифз мекунад ва ҳофизону паноҳдиҳандагон дар достони Худо ҳастанд».

Асосан дар қазоват дар бораи анвои низомҳои ҳукумати ҷандон дар назар намегиранд, ки дар ҳамаи ин низомҳо, ба ҳар исме ҳам ки бошад, озодию бандагӣ ҳамеша робитаи ду кутбро доранд. Зӯр агар дар дасти фард буд, тӯда забун аст ва агар дар дасти тӯда, фард дар маърази зиён меафтад. Ин робита дар ҳамаи сутӯҳи иҷтимоӣ роҳ меёбад, то магар дар ҷое навъе таъодул, он ҳам сирфан барои замоне кӯтоҳ, пайдо бишавад. Ин воқеият дар ҷаҳми таърихнаҷӯҳ рози пинҳоне нест, мунтаҳо дар лаҳзоти ҷурталотуми зиндагӣ шояд, ки аз хотирамон биравад. Чунон ки беш аз ҳама вақте фарёди «Во, озодиё!» мешунавем, ки як тараф мехоҳад тарафи дигарро ба юғи худ бикашад ва ҷуз ин қасде дар миён нест, ки зӯр, нуфузу қудрат аз даст ба дасти дигар бигардад. Озодӣ шиори махфии тавтиъгарон, раҷазии инқилобиён ва ҳатто сарлавҳаи ҳуди ҷабборон ба ҳангомест, ки тӯдаи зерӣ юғи худро ба ҷанг бо душман мебаранд ва ба ӯ ваъдаи раҳонии ҷовид аз ситами хориҷӣ медиҳанд.

ВОКУНИШ

Вале намехоҳем дар чунин нигаришҳои печидаву омӣ ғарқ шавем, балки дубора ба Машриқзамин бозмегардем, то бингарем, ки чӣ гуна таъби инсон, ки дар ҳама ҳол ғалабанопазир менамояд, дар баробари шадидтарин фишорҳо пойдорӣ мекунад. Чунин аст, ки дар ҳар кучои ин диёр меёбем, ки озодихоҳӣ ва иродаи шахсӣ дар қиблаи қудрати худком барои худ таъодуле барқарор месозад. Ин мардум бардаанд, вале манқуб нестанд ва ба худ иҷозаи ҷасоратҳои бебадил медиҳанд. Мисоле аз давронҳои қуҳантар биёварем ва ба зиёфати шабонаи *Искандар* дар хаймааш саре бизанем. Вайро дар ин хайма бо наздиқонаш дар ғуфтгӯи ҳаяҷонomez, тунд ва ҳатто ҷарру баҳсҳои ваҳшиёна меёбем.

Клитус, бародари ширии *Искандар*, ҳамдами бозиҳо ва ҷангҳои ӯ, бародари ду қушта дар майдони ҷанг ва ночии ҷони шоҳ аст ва собит карда, ки фармондеҳи умда ва вилоятдори сарбапаймон барои як иёллати бузург ба шумор меравад. Вай ғустоҳии подшоҳро дар Худо

хондани хеш, барнаметобад. Шоҳиди болидани ӯ ва равнақ гирифта-ни кораш будааст ва низ шоҳиди ниёзаш ба кӯмаку мусоидати дигарон. Ва шояд, ки барои икроҳи талхкомонае, ки дар дил дорад, мояи тоза мечӯяд ва шояд ҳам ҳадамоти худро дасти боло мегирад.

Гуфтугӯ бар сари хони *Искандар* эҳтимолан ҳамеша пураҳамият будааст. Меҳмонон ҳама мардоне будаанд зубдаву фарҳехта, ҷумлагӣ зодаи даврони суханварӣ. Ва басо аз рӯи одат бедору баҳуш, аз сари иттифоқ ё интиҳоб баҳсҳои муҳиммеро ба миён мекашидаанд ва дар ин роҳ суханварона ва хурдабинона, майзада ё хушёр, ба чадал бо якдигар мепардохтаанд. Ҳол агар касе аз ҳизби маҳбуби худ дифоъ мекард, дар ин роҳ шароб ба ҳаяҷон ва ҳаяҷон ба шароб авҷ мебахшид ва эҳтимолан дар поёни кор ба хушунат мекашид. Аз ин манзар гумон мекунем, ки оташи тахти Ҷамшед танҳо дар пайи як мастии зумухт ва бемантиқ шӯъла барнакашида, балки аз яке аз ҳамин сӯҳбатҳои пой суфра ва хангоме забона бардоштааст, ки матраҳ шуда: бояд дар бархӯрд бо эронӣ, ҳол ки бар онон пирӯз шудаанд, ҷониби риоятро нигоҳ доранд. Вале ҳизби муҳолиф як бори дигар бемулоҳизагии осӣёиёро дар таҳриби ниёишгоҳҳои юнонӣ дар пеши чашми ҷони ин чамъ зинда карда ва ба ин тартиб ҷунунро то ба ҳадди хашму хуруши мастона боло бурдааст ва ҷунин ёдгориҳои кӯҳани шоҳиро ба ҳокистар табдил кардааст. Ин ки занон ҳам, ки ҳамеша тундхӯтарин душманони оштинопазири душман ҳастанд, дар ин кор даст доштаанд, гумони моро ба яқин наздиктар месозад. Бо ин ҳама, агар дар сиҳхатии ин дoston тардидеро раво бидонем, дар иваз бо ҳамаи итминон медонем, чӣ масъалае дар он зиёфати ёдшуда ба он ихтилофи марғбор анҷомид. Таърих ин ривоятро барои мо ҳифз кардааст. Ва он достони ҳамеша мукаррари ситез миёни пирону ҷавонон будааст. Пирон, ки *Клитус* аз забони онон истидлол мекарда, метавонистаанд ба як силсила қорҳои мантиқӣ истинод кунанд, ки бевақфа ва фидоқорона, ба ҳиммати нерӯву хирад дар ҳаққи шох, кишвар ва пешбурди аҳдофи таъйиншуда анҷом додаанд. Вале баръакс, ҷавонон, ки он қорҳои бузургро аз тарафи ҳеҷ кас қобили инкор намедонистаанд ва қабул доштаанд, ки инак, ба ростӣ дар марзи Ҳиндустон ҳастанд, дар зимн хотирнишон мекардаанд, ки ханӯз қорҳои бештаре дар пеши рӯст ва иддао мекардаанд, ки аз ўҳдаи ҷунин қорҳои бармеоянд ва ба ин наҳв, ба ваъда ба ояндаи дурахшонтар, дар амал дурахшиши қорҳои анҷомгирифтаре тор мекардаанд. Ва аз он ҷо, ки шох ҷониби эшонро мегирифтааст, зеро ки аз қорҳои гузашта дигар намешуда пеши ӯ ҳарфе дар миён бошад, пас *Клитус* он безорӣи пинҳонашро ба рӯи рӯз меандозад ва дар ҳузури шох он ҳарфҳои зиштаре ба забон меоварад, ки пештар ба унвони бадгӯй ба гӯши *Искандар* расонда будаанд. *Искандар* бо шикебоии ситоишангезе бар худ мусаллат мемонад, аммо мутаассифона, беш аз андоза. *Клитус* ғарқ дар суханони таъризомез мешавад, то он ки шох аз ҷо

мечаҳад, вале наздиконаш ўро нигоҳ медоранд ва *Клитусро* дур мекунанд. Аммо ин як хурӯшон ва бо дашномҳои дубора бармегардад. Пас *Искандар* зӯбине аз дасти ниғаҳбон мегирад ва бо як захм ўро аз пой дармеоварад.

Дунболаи ин достон мавзӯи ин мақол нест. Танҳо ёдоварӣ мекунем, ки он ғилояи талхи шоҳи ноумед, ҳовии ин андеша аст, ки вай аз ин пас чун ҳайвони ҷангалӣ танҳо зиндагӣ хоҳад кард, зеро дигар ҳеҷ кас дар ҳузури ӯ ҷуръати сухани озодона ба худ намедихад. Ин ҳарф чи аз забони *Искандар* гуфта шуда бошад, чи аз забони таърихнигорон, таъйиди ҳамон нуктаест, ки дар боло матраҳ кардем.

То ҳамин қарни пеш мешуд бо шоҳи Эрон бар сари хони ӯ бешармона муҳолифат кард. Албатта, дар поён аз пой ин ҳамсуфраи густох мегирифтанд ва қашон ба пеши шаҳриёр меовардандаш, ки оё майли бахшиш дорад? Ва агар надошт, дар берун ғўшмолаш медоданд.

Воқеияти сарсахтихову саркашиҳои беинтиҳои ҳосагон дар муқобили шоҳ, аз забони таърихнависони қобили вусуқ дар қолаби бисёре латоиф барҷой мондааст. Шоҳ чунон чун сарнавишт хоҳишнопазир аст. Бо ин ҳол мешавад пеши ӯ сина афрохт. Кори манишҳои тунд дар ин бархӯрдҳо ба ҷунун мекашид ва барои ин маворид метавон шигифтовартарин мисолҳоро овард.

Аммо манишҳои мутаъодил ва мантиқӣ, дар баробари қудрати аълое, ки аз рифоҳ гирифта то ранҷ, ҳама чиз аз дастони ӯ маншаъ мегирад, роҳи итоат дар пеш мегиранд, то ба ин васила ба шеваи худ зиндагӣ кунанд ва корсоз бошанд. Дар ин миён шоир беш аз ҳар каси дигар дар вақф қардани худ ба қудрати аълое, ки барои истеъдоди ӯ арзиш қои аст, далел дорад. Чаро ки дар дарбор, дар муошират бо бузургон диди ҷаҳонӣ ба даст меоварад. Ва шоир дар роҳи расидан ба истиғно дар мавзӯ ба ҷунин диде ниёзманд аст ва дар ин ниёз на танҳо навъе узр, бал ҳатто ҳаққоният барои тамаллуке вучуд дорад, ки абзори машруъи мадеҳагӯ хибрае ба ҳисоб меояд, ки аз ғинои мавзӯ дар роҳи орогани амирон, вазирон, занону навбовагон ва муқаддасон ва ҳатто дар ниҳоят ҳуди Худо ба шеваи инсонӣ ва бо зевари пурпаймон баҳра мегирад.

Мо низ меситоем шоири ғарбии ҳудро, ки барои шукӯҳ бахшидан ба тасвири маъшуқа, як дунё орояву ҷалол гирд меоварад.

НУКТАИ ЗИМНӢ

Ҳиссу ҳуши шоир дар асоси маътуф ба қолаби ҳунарист. Мавзӯро ҷаҳон дар қамоли кушодадастӣ дар ихтиёри ӯ қарор медиҳад ва аммо табиист, ки мазмун аз ғинои вучуди ӯ бармечӯшад. Қолабу мазмун ноогоҳ бо якдигар талоқӣ мекунанд ва ту дар поён намедонӣ, ин ғино дар асл моли қадам як аз онҳост.

Вале қолаби ҳунарий ҳам, ҳатто агар ба олитарин ваҷҳе аз нубуғ

моя бигирад, бояд ки парвардаи нерӯи шинохт ва андеша бошад. Ва ҳиссу ҳуш лозим аст, то қолаби ҳунарӣ, мавзӯ ва мазмун дар канори ҳам биншинанд, таносуб биёбанд ва дар якдигар русух кунанд.

Шоир фаротар аз он аст, ки ҳизбӣ рафтор кунад. Огоҳию шодобӣ зеботарин ҳадаҳое ҳастанд, ки аз бобаташон Худоро шуқр меғӯянд: огоҳӣ – то аз ҳар он чи хавфангез аст, натарсад. Ва шодобӣ, то бита-вонад ба ҳар он лаҳзаи дилангез таҷаллӣ бубахшад.

АНОСИРИ ПОЯИИ ШЕЪРИ ШАРҚӢ

Дар забони арабӣ камтар вожаи решаӣ ва пояиро метавон ёфт, ки агар на бевосита, пас ба кӯмаки камтарин пайванду иштиқоқ рабте бо шутур, асп ва ғусфанд наёбад. Ин нахустин мазоҳири бунёдини зинда-гиро наметавон тасвирҳои шоирона номид. Он чи, ки инсон ба таври табиӣ ва озод ба забон меоварад, муносиботи зиндагӣ ҳастанд. Ва араб бо шутуру асп хешии самимона мисли ҷисм бо рӯҳ ёфтааст. Мумкин нест иттифоқе барои ӯ пеш биёяд, ки дар айни ҳол ин мавҷудотро дастхуши худ насозад ва вучуду коркарди онҳоро бо ҳастии ҳудаш дар пайванди зинда наёварад. Агар ки дар зехни худ дигар ҳайвоноти хонагӣ ва ваҳширо ҳам бар ин маҷмӯае бияфзоем, ки ба кифоят бар сари роҳи ин бодиянишинони кӯчгар қарор мегиранд, онҳоро ҳам дар ҳамаи иртибототи зиндагӣ ҳозир меёбем. Ва ҳол агар бо ҳамин тартиб пеш биравем ва ҳамаи дигар аносири машҳуд, кӯҳ, саҳро, саҳраву ҷулға, дарахт, алафу гул, рӯдхонаву дарё ва токи пурситораи осмонро ҳам дар ҳавзаи дид биёварем, мебинем, ки ҳар падидае дар зехни шарқӣ ҳамаи дигар падидахоро тадоъӣ мекунад. Чандон, ки вай аз са-ри одат дар барқарории дургарин иртибот миёни ашё ва эҷоди мафҳуми мутазод бо кӯмаки тағйироти андак дар ҳуруфу селобҳо, ҳеҷ парвое надорад. Ин нукта нишон медиҳад, ки забон дар зоти худ зоёву созанда аст: он ҷо, ки ба пешвози андеша меравад, суҳанварона. Ва он ҷо, ки ба нерӯи хиёл лаббайк меғӯяд, шоирона.

Ҳол агар касе бар асоси нахустин истиораҳо ва сувари зарурии хиёл ба он тасвирҳо озодонатару тозатар бингарад ва дар гоми баъд дар ибдооти ҷасурунаву худсарона муруре кунад, саранҷом ба сувари ношиёна, мутаъориф, масрафшуда ва лутфзадастдода бирасад, нигоҳи иҷмолий ва ҳолӣ аз пешдоварӣ дар мароҳили умдаи шеъри шарқӣ ба даст овардааст ва дар ин пажӯҳиш ба содагӣ дармеёбад, ки аз он чи, ки мо завқ меномемаш, яъне аз тамйизи миёни мутаносиб ва номутаносиб дар ин адабиёт наметавонад суҳане ба миён биёяд. Су-вари барҷастаи онро наметавон аз хиёлҳои сусташ ҷудо кард, балки ин ҳар ду бо ҳам пайванд доранд ва аз якдигар наҳъат мегиранд. Пас бидуни хурдагирӣ ва ҷоназанӣ бояд, ки ҳамаи онҳоро пазируфт. Ҳеҷ чиз таҳаммулнопазиртар аз он нест, ки Рейске ва Михаэлис ин шои-ронро як бор ба арш бирасонанд ва як бор ба ҷашми бачамадрасаҳои кавдан ба онҳо бингаранд.

Албатта, дар ин арса ба рӯшанӣ пайдост, ки шоирони нахустин, ки мустақим дар пой чашмаи намодҳои табиат зиндагӣ карда ва ба кӯмаки шеър забони худро парварондаанд, имтиёзҳои бисёр доштаанд. Вале онҳое, ки дар даврони пардохтатар ва муносиботи печида по ба майдон мегузоранд, гарчи ҳамон кӯшу талоши хунариро нишон медиҳанд, рафта-рафта аз он роҳи дурусту ситуданӣ дур меафтанд. Зеро вақте ки зехнашон аз пайи он дуру дуртарин сувар меҷӯяд, натиҷаи қор балоҳатест ошқор. Чи дар ниҳоят чизе бачо намемонад, магар он омтарин мафҳум, ки хуш дорем ҳама чизро дар зерӣ чатраш хулоса кунем, мафҳуме, ки ҳар навъ айнияти дидормандӣ ва ба ин тартиб нафаси шеърро аз миён мебарад.

ГУЗОР АЗ ТАСВИР БА ТАШБЕҲ

Аз он ҷо ки тамоми нукоте, ки пеш аз ин гуфтем, дар бораи ташбеҳи ҳамхонавода низ сидқ мекунад, ҷо дорад дар таъйиди ин даъво чанд мисол биёварем. Шикорчиро мебинем, ки дар дашти боз чашм аз хоб мекушояд ва хуршеди бомдодиро бо шохин муқоиса мекунад.

*Шӯри қору зиндагӣ дар қалбам медавад,
Бори дигар устувор бар сари по истодаам.*

*Чи он шохини заррин,
Аз ошӯни миноии худ бол мекашад.*

Ва ё шукӯхмандонатар аз он, бо шер:
*Сапеда рӯшно гирифт ва ҷону дил,
Шодмон шуд он дам, ки шаб,
Он гизоли шармгин
Аз пеши чанги шери субҳ гурехт.*

Марко Поло, ки ҳамаи ин манозирро дида, чи таҳсинҳо, ки дар ҳаққи ин ташбеҳот биёяд карда бошад!

Шоирро мебинем, ки бе вақфа бо ҷаъди гесӯ ба бозӣ машғул аст.
*Ҳалқаи зулфаш тамошохонаи боди сабост,
Ҷони сад соҳибдил он ҷо бастаи як мӯ бубин.*

Дар тавачҷӯх ба зулф нерӯи хиёл ҳарфе надорад, агар ки нӯки ҷаъдро ҳалқа бидонем. Аммо вақте шоир мегӯяд, дар ҳалқаи ин ҷаъдҳо ҷоне овехтааст, дигар суханаш чандон ҷанге ба дил намезанад. Ҳол, агар дар олами васф то ба он ҷо иғроқ кунад, ки дар каманди гесӯи ӯ гардани душманро ҳам гирифтӣ бубинад, дигар дар пеши нерӯи хиёли мо чизе сар барнамедорад, магар як тасвири қароҳатангез.

Кушта шудан ба тири мижаро шояд бипазирем. Аммо ин ки бар синони мижба ба сихамон бикашанд, дилчасп нест. Ва агар дар идома мижаро мисли ҷорӯбе бигиранд, ки ситораҳоро аз осмон ба зер рӯбад, дигар аз кӯра дармеравем. Пешонии маҳруёнро сумбодии қалб ва қалбро кулӯхсанги ғалтон дар ҷӯи ашк дидан, ҳама тасвирҳои

часурунае ҳастанд, бештар зоидаи хиёлбозӣ то эҳсос. Ва дасти боло лабханде дӯстона бар лаби мо менишонад.

Дар иваз метавон бисёр нағзаш хонд, он ҳангом, ки шоир барои душманони шоҳ сарнавиште чун абзори адавати хайма тақрир мекунад:

*Бошад, ки чун решаҳо шикофта, чун порчаи мундарис
Чун мех саркӯфтаву чун тирча дар хок фуру бошанд!*

Дар ин чо шоирро дар хиргоҳ мебинем ва манзараи барчидан ва ба по кардани доимии чодирҳо дар пеши чашми чонаш мечархад.

Аз ин чанд мисоли андак, ки метавон беандоза ба он афзуд, равшан мешавад, ки дар шеъри форсӣ миёни он чӣ, ки дарки мо ситуданӣ ва ё шояд нақӯҳиданиаш медонад, ҳеҷ марзе наметавон кашид. Чаро ки фазоили шарқиҳо ба шакли хос самараи хатоҳои онҳост. Агар бар онем, ки аз осори ин чонҳои пуршавкат баҳрае баргирем, бояд ки худро шарқӣ созем, вагарна Шарқ ба суроғи мо нахоҳад омад. Ва гӯё он ки тарҷумаҳо дар роҳи ҳизби мо нақши таҳсинангез доранд, аз шарҳу тафсилҳои пешин пайдост, ки дар ин адабиёт, забон финафсиҳи нақши аввалро бозӣ мекунад. Кист, ки нахоҳад бо чунин ганҷҳое дар сарчашмаи онҳо ошно шавад!

Ҳол агар дар назар биёварем, ки фанни сарояндагӣ қоидадан бештарин таъсириро бар ҳар шеваи шеърӣ дорад, дар Машриқзамин бо ин масъала ҳам рӯ ба рӯ мешавем, ки маснавипардозӣ аз шоир навъе тавозӣ талаб мекунад, ки ба чои тамаркуз, боиси парокандагии зеҳнияш мешавад, чаро ки ҷабри қофия ӯро ба самти ашёи ғариб мекашад. Ба ин тартиб, ашъори ранг ва мояи абёти аз рӯи ҳавас қанорихамчида ва ё дар қолаби қофияҳои пешчин гунҷонида ро меёбанд. Ва табиист, ки барои халқи осори барҷаста дар як чунин қолибе истёдод лозим аст. Ва ин ки миллат дар ин замина қазовати бас саҳтгиронае дорад, аз воқеияти он рӯшан мешавад, ки дар муддати замони болиғ бар понсад сол танҳо ҳафт шоирро ба саромадӣ пазируфтааст.

ҲУШДОР

Ба ҳама нукоте, ки то ба ин лаҳза баён доштаем, метавонем гувоҳӣ бар ҳусни назари худ дар қиболи шеъру адаби Машриқзамин бигирем. Аз ин рӯ, ба худ иҷоза медиҳем ба баробари мардоне, ки шинохти дақиқтар ва ё мустақим аз ин хитта доранд, бо ҳушдоре дороем, ки инкор намекунад ҳадафаш дафъи ҳар ҳадшаи эҳтимолӣ аз ин падидаи зебост.

Ҳар инсоне ба воситаи муқоиса кори қазоватро бар худ осон, вале дар айни ҳол мушкил мекунад. Чи ҳамон тавре, ки муқоиса агар ба роҳи ифрот биғалтад, мелангад; қазовати муттақӣ бар муқоиса ҳам, ҳар чи дар он бориқтар шавем, номуносибтар хоҳад шуд. Намеҳоҳем дар тафсили ин нукта ба роҳи дур биравем ва ҳамин қадар ёдовар

мешавем, ки агар донишваре чун *Ҷонс* адабиёти шаркиро бо хунари балоғати лотиниёну юниёни муқоиса мекунад, барои ин кораш иллате дорад. Ва он ин ки пайвандаш бо Инглистон ва мунтақидони қадимии ин кишвар, ба ин кор водораш мекунад. Ё ки худ парвардаи мактаби саҳтгири классик аст, бар пешдоварии нафйқунандае, ки барои ҳеҷ чиз магар мероси атиқ арзиш қоилад набуд, вуқуф дошт. Вай Машрики худро мешинохт, онро дӯст дошт ва гирифташ мешумурд ва орзу мекард, ки дастовардҳои адабии онро ба ҳавзаи Инглистони куҳан дароварад ва чунин қочоқе барояш мумкин набуд, магар бо мӯҳри асри атиқ. Вале ин кор акнун ғайризарурӣ, балки ҳатто зиёнбор аст. Дар ин миён мо бар адабиёти Машриқзамин арҷ мегузорем, ба имтиёзоти бузургаш муътарифем, вале бием шоирони шаркиро бо ҳудашон муқоиса кунем ва дар ҳамаи ҳавзаҳои ҳудашон мӯҳтарам бидорем ва дар ин кор фаромӯш кунем, ки Юнон ва ё Рум ҳам вучуд доштааст.

Ҳеҷ кас аз ӯе, ки сари мутолиаи *Ҳофиз* ба ёди *Ҳуротс* меуфтад, набояд дилгир шавад. Дар ин маврид марде хибра тавзеҳи ситоишангез додааст ва ҳамсинҷии ин ду ҳол, ки як бор ташреҳ шуда, барои ҳамеша ғайриҷамъи аст. Вай меғӯяд:

«Шабҳои диде, ки *Ҳофиз* ва *Ҳуротс* аз зиндагӣ доранд, бисёр ҷашмгир аст ва ин шояд ба воситаи ҳамгунии адвори зиндагии ин ду бошад, адворе, ки бо вайронии ҳар гуна появу бунёни амнияти зиндагии маданияву инсонӣ худро ба лаззати гузарои зиндагӣ ва ба гирифтани саҳми муҳтасар аз ин гузешта маҳдуд кардааст».

Ва аммо бо таъкиди тамоми хоҳиш мекунем, ки *Фирдавсро* бо *Ҳомер* насанҷед. Чаро ки дар ҳар заминае, хоҳ мавзӯ, қолиб ва ё пардохти хунарӣ, *Фирдавс* ночор бозанда хоҳад буд. Касе ки меҳодад худ дар ин маврид диде ба даст оварад, он яқнавохтии ваҳшатноки ҳафт хони *Исфандиёрро* бо суруди бистусеюми «*Илиёда*» муқоиса кунад, он ҷо ки дар сӯғи *Патрокл* қаҳрамононе аз ҳар ришта, дар ҳама гуна мусобиқа гуногунтарин ҷавоизро мебаранд. Ва оё мо оломониҳо бо ин гуна муқоисаҳо ба маҷмӯаи «*Нибелунг*»-и пуршукӯҳи худ хусрони зиёде ворид накардаем? Ҳол он ки агар ҳонанда бо фазои ин ҳамае унс бигирад ва ҳама чизи онро бо вусуқи сипос бипазирад, асаре бас дилангез аст. Вале ҳамаи асар ғарбатангез мешавад, агар бо меъёрҳои бисанҷемаш, ки ҳаргиз набояд дар ин санҷиш ба қарашон бигирем.

Парҳез аз муқоиса ҳатто дар ҳақиқати нависандае ҳам, ки замони дароз, зиёд ва дар заминаҳои гуногун асар офаридааст, бешак, баҷост. Қори рад, қабул ва ё тард бо абзори муқоиса, ин қорро ба тӯдаи оми ва ношӣ вобигзорем. Омӯзгорони миллат, баръакс, бояд ба пояе бирасанд, ки ҷашмандозии бозу рӯшанашон дар хидмати қазовати бечаму ҳам қарор бигирад.

МУҚОИСА

Аз он ҷо ки ҳамин даме пеш дар баррасии нависандагон ҳар гуна қиёсро мардуд донистем, шояд тааҷҷуб кунанд, агар бифофосила аз адибе сӯҳбат ба миён оварем, ки қиёсро дар ҳаққаш ҷоиз медонем. Бошад, ки иҷозаи ин истисноро ба мо бидиҳанд, хосса, ки ин қиёс аз зехни мо нагузашта ва зоидаи фикри каси дигар аст.

Марде ки ба густурда, умқ ва фарозҳои Шарқ роҳ пайдо кардааст, бар ин гумон аст, ки ҳеҷ нависандаи олмонӣ ба андозаи Жон-Пол Рихтер бо шоирон ва дигар суҳанварони шарқӣ ҳешовандӣ наёфтааст. Ин доварӣ муҳимтар аз он аст, ки дар ҳаққаш тааммул раво надорем. Низ метавонем тазаккуроти худро дар ин бора ба роҳати баён кунем, зеро ки дар ин роҳ сирфан ба тафосиле истинод мекунем, ки пештар овардаем.

Ва аммо дар оғоз ва дар бораи шахсияти дӯсти ёдшуда бояд бигӯем, ки осори вай дар дарки хирадмандона, ҷамаҷонибанигар, пуртафохум, омӯхтаву парварда ва дар айни ҳол, неххоҳу пурфазилат гувоҳӣ медиҳад. Ин ҷони пурмоя ба шеваи амиқан шарқӣ, шодмон ва шучоёна ба ҷаҳони перомуни худ менигарад ва бо пайванд додани аносири ноҳамсоз аҷибтарин таркиботро ибдоъ мекунад. Вале дар ин кор як ресмони пинҳони ахлоқӣ дорад, ки ба тамоми ин тасаввурот инсичом мебахшад. Пеш аз ин ба он аносири табиӣ ишора кардем, ки бузургони муқаддами шеърӣ шарқӣ аз сарчашмааш дастмоя мегирифтаанд. Ҳол дар ин ҷо ва дар шарҳи муфассалтар метавонем бигӯем, ки агар он шоирон дар муҳити тозаву сода шеър мегуфтанд, дӯсти мо, баръакс, дар ҷаҳони омӯхта, пурнозу парҳез, қачроҳу печида зиндагӣ мекунад ва қалам мезанад. Ба ҳамин хотир, ҳамеша бояд дар тасаллут ба аҷибтарин аносир омодагӣ дошта бошад. Барои он ки ба тафовути ҳитаи зиндагии як бодиянишин бо дунёи ин дӯсти худ андак айниёте бубахшем, аз осори ӯ чанд вожаи тозаро, ки бештар гӯёи гӯшаҳои нав аз зиндагӣ ҳастанд, дар зер бармешуморем:

Рисолаи сарҳадӣ. Ҷузъи фавқулдат. Кардиналҳо. Моддаи иловагии аҳднома. Билард. Маҳфили пивонӯшӣ. Нимкати империягӣ. Курсии иҷлосия. Намояндаи асосӣ. Қидду ҷаҳд. Кавкаба-кий. Тасвири қафаси сина. Қафас бо санҷоб. Ҳаннот. Марди ифлос. Мустаор. Санҷишу муҳокима. Тӯрхалтаи биларди ҳукуки динӣ. Қолиби гачӣ. Мартабаи хидматӣ. Аловмон. Ётирофи ҳукуки шахрвандон. Мақола барои барномаи мактабӣ. Рӯзи троитса (иди динии насрониҳо). Мағрибӣ. Пантомима(намоишнома)-е, ки бо ангуштон иҷро мешавад. Буридашуда. Берун аз бастаи қорӣ. Роҳи рӯзи шанбе ва ғайра.¹

Ҳол агар тамоми ин таъбирот ба гӯши як олмонии дарсхонда ошно бошанд ё ки вай битавонад дар ин роҳ аз луғатнома кӯмак бигирад, аммо ин ки машиқӣ дар роҳи шинохти ҷаҳони перомуни худ аз қорвонҳои тучқорӣ ва зиёратӣ кӯмак мегирад, пас ҷой дорад бе

ҳеч ибое ҳаққи табиии он чони ҳамсиришт бидонем, агар ҳамон равишро мунтаҳо дар заминаи комилан мутафовит ба кор бубандад.

Инак, ки дар мавриди нависандаи пурқору гиронқадри худ мепазирем, ки маҳзи чарбдастӣ ва маҳорат дар даврони ахиртар, ба бозгӯи муносиботи иҷтимоие, ки аз гузари ҳунар, илм, санъат, сиёсат ва ҷанг бениҳоят печида, пурдангу ғанг ва ҳазорлояшуда, он ҳам дар қолаби гуногунтарин таъобир ночор аст, пас гумон мекунем бар он шеваи шарқӣ, ки ба ӯ нисбат додаанд, таъйиди кофӣ карда бошем.

Аммо дар ин ҷо бар вежагие ангушт мегузorem, ки шеърро аз наср мутафовит месозад ва он ки барои шоир, ки вазн, радиф, кофия ва тӯли селобҳо ошкоро бузургтарин мавонейро бар сари роҳаш мегузоранд, вақте ки пирӯзмандонатар гиреҳи мушките, ки худ ва ё дигарон ба ӯҳдааш гузоштаро боз мекунад, ҳар гуна бидъат имтиёзи таъйинкунанда ба ҳисоб меояд. Ба ӯ ба хотири як қофияи номунтазир истироаи ҷасурунашро мебахшем. Ва аз фаросате, ки дар ин тангно аз худ нишон медиҳад, ба вачд меоем.

Аммо баръакси шоир, насрнавис дасти комилан боз дорад ва дар қиболи ҳар гуна ибдоъи ҷасурунае масъул аст ва ҳар таъбири муҳайяли завқро ба ҳисобаш мегузоранд. Аз тарафе пештар низ шарҳ додем, ки дар балоғати шарқӣ тафқиқи мутаносиб аз номутаносиб мумкин нест. Лизо ҳама чиз дар ин ҳавза бастагӣ ба фарди навовар дорад. Агар ӯ шоире пурмоя ва инсоне шариф чун Жон-Пол бошад, хонандаи маҷзуб дар ҷо бо он вожаҳо унс мегирад. Навовариҳои Жон-Поул ҳама маҷоз аст ва пазируфта. Одаи дар муошират бо марди некандеш эҳсоси дилнишин дорад. Дарёфтҳои ӯ ба замири мо низ роҳ меёбанд, нерӯи хиёли моро бедор мекунанд, бар заъфҳомон ҷашм мепошанд ва ба нуқоти қудраташон истехком мебахшанд. Ҳар кас мекӯшад ҳуши худро дар ҳалли муаммоҳои шигифти ӯ биозмояд. Ва хушҳол мешавад, агар дар умқи ва он сӯи ҷаҳони ҳамаранг ва тӯ дар тӯ, чунон ки аз тамошои як намоиши розомез ба ҳаяҷон, тафаннун, ҷӯшиши отифӣ ва ҳатто таҳзиби ахлоқӣ бирасад.

Ин шарҳе буд, ки дар тавҷеҳи он муқоиса доштем ва овардем. Дар ин роҳ кӯшидаем аз зикри мавориди ҳамхону ноҳамхон ба ишорае мухтасар бигзарем. Тафсил дар ин замина метавонист қорамонро ба таъбирҳои беинтиҳо бикашонад.

ГҶШЗАД

Чунончи касе дар калому баён ба ҷашми мутуни муқаддасе бингад, ки набоядашон мисли сикка ва исканос дар гардиши сареъ ва онӣ дароварад; балки, баръакс, сазост дар иртиботи маънавӣ ба масобаи ҳамсанги ростин ба табодули онҳо пардохт, аз чунин одаме ба дил намегиранд, агар гӯшзад кунад, ки ин номгузариҳои суннатӣ, ки дигар касе айбе ҳам дар онҳо намебинад, ҷӣ қадар зиёнборанд ва то

кучо дидгоххоро тор, мафоҳимро масх ва риштаҳои илмиро аз масири худ мунҳариф мекунад.

Аз ҷумлаи ин номҳо яке ҳам қатъан он таърифи роиҷест, ки ҳунари суҳанвариро сарфасли ом ва назму насрро бахшхое аз он мегирад ва ин дуру бар асоси аҷзои мухталифашон ҳамрадиш мешумарад.

Шеър дар шакли нобу бегашии худ на суҳан аст ва на ҳунар. Суҳан нест, чаро ки барои расидан ба қамоли худ ба оҳанг, овоз ва ҳаракати бадан ниёз дорад. Ва ҳунар ҳам нест, чаро ки ҳама чизи он поя бар сириште дорад, албатта, бархурдор аз назм, вале назме, ки набояд бо абзори қавоиди ҳунари ба ваҳшаташ андохт. В-он ғае шеър дар ҳама ҳол баёни ростини шӯри ҷони воло боқӣ мемонаду бас, бе ҳеҷ мақсудею ҳадафе.

Вале ҳунари суҳанварӣ ба маънои ростини худ ҳам суҳан аст ва ҳам ҳунар. Бар суҳани возеҳ ва дар ҳаяҷони худ мӯътадил таъя дорад ва ба ҳар мафҳуме низ ҳунар аст. Зеро ҳадафе дорад ва аз сар то пояш ҳам ороиш асту нақшпардозӣ. Шеър ба воситаи он сарфасле, ки пурнаксу айбаш хондем, шаъни худро аз даст додааст, зеро ки дар қанори суҳанварӣ қарор мегирад, басо бахше аз он мешавад ва исму ифтихорашро аз он қасб мекунад.

Ин дастабандию номгузори дар ин миён ба иллати он пазириш ёфта ва ҷоуфтода аст, ки унвони қанд китоби дархури тақрим қарор гирифтааст. Ва одат ба ин мафоҳимро ба душвори мешавад аз сарҳ андохт. Ва ҳол чаро қор ба ин дастабандии қалат мекашад, далелаш ин, ки дар тақсимбандии анвои ҳунар назари ҳунармандро намепурсанд. Осори адаби ибтидо дар қолаби ҳуруф ба дасти адиб мерасанд ва ба шакли қитоб дар муқобили ӯ қарор мегиранд ва ӯ ҳам дастабандии онҳоро ҷузви рисолати худ медонад.

АНВОИ ОСОРИ АДАБӢ

Андарз, ташбеҳ, тасниф, таронаи шубонӣ, ҳамоса, қақома, хитоба, роман, ошиқона, қисса, қилоя, масали ҳайвонот, манзума, номаи паҳлавонӣ, нақиза, намоишнома ва ҳаҷвия.

Агар бихоҳем ин анвои адабию, ки номашон ба тартиби алифбо гузашт, ҳамроҳи бисёре дигар бар пояи як услуб дастбандӣ кунем, ба мушкилии бузург бармехӯрем, ки ба роҳати бартараф шудани нест. Бо нигоҳе дақиқтар ба ин сарфаслҳо меёбем, ки як ҷо бар пояи нишонаҳои зоҳири ва як ҷо мӯҳтавои ва танҳо дар мавриди андак мувофиқ бо қолиби қавҳариашон номгузори шудаанд. Ба суръат мешавад дарёфт, ки бархе метавонанд қанори ҳам қарор бигиранд ва бархе дигар зермаҷмӯи дигаре шумурда шаванд. Дар ҳитаи тафанин ва лаззат ҳар қадом метавонад вучуду қорқарди худро дошта бошад, аммо агар дар роҳи аҳдофи омӯзиши ва ё таърихи ниёз ба як

дастабандии ақлонитар бошад, ба захматаш меарзад, ки аз пайи чунин дастабандӣ, нигоҳе ба перомуни худ бияндозем. Бар ин асос ва маҳзи озмун дастабандии зерро меоварем.

ҚОЛИБҲОИ ТАБИИИ ҲУНАРИ САРОЯНДАГӢ

Дар ҳунари сарояндагӣ танҳо се қолиби ноб ва табиӣ дорем: оне ки рӯшану зулол ривоят мекунад, оне ки ҳовии шӯру ҳаяҷон аст ва оне ки одамҳо ба намоишаш мегуздоранд. Ва ин се, ривоят асту ғино ва намоиш.

Ин се шоҳаи адабӣ метавонанд рӯйкарди ноб ва ё омехта дошта бошанд ва дар он мухтасартарин шеър ҳам ағлаб ҳар серо ҳозир меёбем. Дар партави яғонагии ин се унсур дар қолаби бас кӯчак, он шукӯҳмандтарин тасвире шакл мегирад, ки дар манзумаҳои тамоми миллатҳо ба рӯшанӣ шоҳидаш ҳастем. Дар куҳантарин ғамномаҳои юнонӣ низ ин се унсурро ҳампайванд мебинем ва таҷзияи онҳо аз якдигар танҳо дар адвори баъдист, ки руҳ медиҳад. То вақте ки гурӯҳи ҳамхонон нақши пояиро бозӣ мекунанд, ғано чирагӣ дорад. Вале ҳамин ки ҳамхонон ба тамошогарон бадал мешаванд, аносири дигар фародастӣ меёбанд ва дар поён, ҷое ки бозӣ чорҷӯбаи шахситар ва хонагитар ба худ мегирад, гурӯҳи ҳамхононро даступогир мебинад. Ғамномаҳои фаронсавӣ дар шарҳи мадҳал ривоиянд ва дар пардаҳои миёни намоишӣ. Вале пардаи панҷумро, ки бо ҳаяҷону шӯр ба поён мерасад, мешавад ғиноӣ номид.

Сурудҳои паҳлавонии *Ҳомер* сирфан ривоиянд ва дар ироаашон наққоле ҳамеша ва дар ҳама ҳол майдондор ба ривояти қисса мепардозад ва то вақте ки риштаи каломро ба ин ё он нақш насупурда ва пурсишу посухи ўро эълон накардааст, ин бозигар ҳақ надорад даҳон боз кунад. Гуфтугӯи чадвалӣ, зеботарин зинати намоиш дар ин ҷо маҷоз шумурда намешавад.

Ҳол агар дар сари бозорпоии нақли наққоли имрӯзӣ аз мавзӯи таърихӣ биншинем, вай ба ҳавои вузӯҳ бахшидан ба матлаб ибтидо ба ривоят мепардозад ва сипас ба қасди кунҷков қардан дар қолаби нақшҳо дармеояд ва ҳарф мезанад ва дар поён аз сари шайдоӣ шӯъла мегираду шӯр бапо мекунад.

Ин аносир дар шаклҳои маърака бо ҳам қобили идғом ва шеваҳои сароиш то бекарон гуногун ҳастанд. Аз ҳамин рӯ душвор мешавад ба назму қоидае расид, ки битавонад пояи тартиб ва ё таволии онҳо қарор бигирад. Вале мо то ин ҳад метавонем ба худ кӯмак кунем, ки он се унсури бунёдиро дар як доира қанори ҳам ва ё муқобили ҳам бичинем ва бикӯшем намунаҳои боризеро биёбем, ки сирфан аз ҷавҳари як унсур ташкил ёфтаанд. Сипас намунаҳои гирд оварем, ки гароише ба ин ё он навъ доранд, то он ки саранҷом яғонагии ҳар се унсур ба зухур бирасад ва ба ин тартиб ин ҳалқа баста шавад.

Аз ин роҳ мешавад дар бораи анвои осори адабии миллатҳо ва

хасоиси онҳо ва ё завқашон дар ҳар давра диди дилнишин ба даст овард, гӯё ин ки ин равиш бештар аз тадрис ба дарди худомӯзӣ, тафнунун ва тафаҳхус меҳӯрад. Бо ин ҳама шояд бишавад намудоре тарҳ рехт, ки аз қолибҳои зоҳирию тасодуфӣ ва низ аз қолибҳои бунёдину зотӣ дастабандии малмустаре ба даст диҳад. Ба ҳар ҳол, ин талош ҳамон қадар душвор аст, ки бигӯӣ меҳохем аз роҳи таъйину иртиботи алоими зоҳирии сангҳову гиёҳон бо аъзои даруниашон дар заминшиносӣ назми ҳамхон бо табиат барои ҷони одамӣ тарҳ бирезем.

ПАЙВАСТ

Ҷои таачҷуби бисёр аст, ки сухансароии форсӣ намоишнома надорад. Ва агар мешуд, ки аз батни он намоиш низ зода шавад, бешак, тамоми адабиёти ин миллат симои дигар меёфт. Ин мардум майл ба таносой доранд. Хуш доранд бинишинанд ва яке барояшон қисса бигӯяд. Ва аз ҳамин ҷост он ҳама афсонаҳои бешумору шеърҳои бепоён. Сивои ин масъала ҳам зиндагии машриқӣ дар зоти худ камҳарф аст. Истибдод майдоне ба гуфтушунид намедихад. Ва меёбем ҳар эътироз ва эроде ҳам ба худкомии ҳуққом, дасти боло дар оёти Куръон ва сафаҳоти ошноӣ бархе давовин буруз мекунад, ки тоза шартӣ дарки он ҳам хуши бисёр ва таҳсили пайгир, амиқу пурдомана дар адабиёт аст. Вале аз ҷойгоҳи рафеъ ва макбуле, ки дostonҳои «Бедпой», бозгуфту бозпардохт ва тадовуми ҳамрақами ин дostonҳо доранд ва дар ин заминаи охир «Мантиқ-ут-тайр»-и *Амтор* бехтарин намуна аст, – метавон дарёфт, ки Машриқзамин набуди гуфтугӯро камтар аз ҳар миллати дигаре эҳсос мекунад.

КИТОБИ ИЛҲОМ

Инсон дар тангноӣ ҳар рӯз бе равзани гирифтор ва аз ҳар сӯ дар пайи ояндаи рӯшантар дар ҷустуҷӯ, ҳарисона ба ҳар иттифоке даст меовезад, то магар ишорате аз ғайб ба даст оварад. Дар ин миён марди номусаммам растагории худро дар таслим ба қазову қадар мебинанд. Дар ҳамин ҷаҳорҷӯб аст ҳама ҷо он суннати назарпурсӣ аз як китоби умда, ки санҷоқеро лои авроқаш мекунанд ва бовармандона ба қироати сафҳае мепардозанд, ки ба ин тартиб бозаш кардаанд. Мо дар гузашта иртиботи танг бо инсонҳое доштем, ки бо ҳамин шева аз Китоби Муқаддас ва ё «Дурҷи ганҷ» ва осори ахлоқии дигар муҳлисона роҳнамоӣ талаб мекарданд ва борҳо дар изтирорҳои сангин тасалли ва қуввати қалб барои ҳамаи умр мегирифтанд.

Дар Машриқзамин низ ин суннатро, ки тафӯъулаш меҳонанд, мутадавил мебинем ва ифтихори он пас аз марги *Ҳофиз* ба вай расид. Зеро хангоме ки ахтаршиносон аз қабули тадфини ойинмандонаи ӯ сар боз заданд, чора аз дафтари ашъораш ҷустанд ва дар вараке, ки кушода шуд, омада буд: *Турбати ӯ рӯзе зиёратгаҳи солиқон хоҳад*

буд. Ва аз ин сухан натиҷа гирифтанд, ки бояд бо иззату қаромат ба хокаш бисупоранд.

Ин шоири ғарбӣ низ ба ин суннат ишорае дорад ва умеди онро ҳам, ки чунин ифтихоре насиби дафтари ӯ низ бишавад.

ЗАБОНИ ГУЛУ НИШОНА

Барои он ки дар ин ба истилоҳ *забони гулҳо* имтиёзе беш аз он чи дар он аст, начӯем ва ё латофате таваккуъ надошта бошем, бояд ки пой сухани аҳли фан бинишинем. Барои ҳар гул маҳзи ин маъное қоил нашудаанд, ки дар дастае аз он матни рамзомезро ба дасти касе бидиҳанд. Фақат ҳам гул нест, ки дар чунин гуфтушуниди хомӯшӣ ба калом шакл мебахшад. Балки ҳар чизи қобили диду ҳамле метавонад ба ҳамон хубӣ ин манзурро бароварад.

Аммо ин ки хабар, эҳсос ва андеша чӣ гуна табодул меёбад, замоне тасаввурпазир мешавад, ки мухтассоти бунёдини шеърӣ шарқиро дар назар оварем: он диди чомеънигар ва тезеро, ки бар ҳамаи ашёи ҷаҳон ишроф дорад, устоде дар чидани кофия ва низ шавқу гароиши миллатро ба чистон, ки розаш танҳо бар касе кушуда мешавад, ки табъаш ба таҳлили имову ишора ва рамзу шакли хуруф майле дорад.

Дар ин қор нукта он ки вақте ошиқ шайъе мефиристад, маъшуқа бояд вожаеро ҳамкофия бо он шайъе биёбад ва бар забон оварад. Мунтаҳо баъд чашм бигардонад, ки кадом як аз бисёре кофияҳои мумкин бо мавқеияти ҳозир таносуби бештар дорад. Бедиранг пайдост, ки барои ин қор як тахайюли пуршӯр лозим аст. Мисоле метавонад мавзӯро рӯшантар кунад ва ба ҳамин манзур ҳам достони кӯчаеро дар қолаби чунин номанигорие дар зер меоварем:

«Дар партави ишқбозии ширин қаровулҳо ба банд қашида шудаанд. Вале, бигзор, фош бигӯем, ки аз чӣ роҳ аз рози дили якдигар ҳа-бар мегирифтем. Зеро, эй азиз, он чи моро ба хушбахтӣ расонад, ра-вост, ки ба дигарон ҳам баҳра бирасонад, пас биё барои шаби ишқ он чароғҳои кӯрро тамизу рӯшан кунем ва он ки тавонист чун мо ба дурустӣ гӯш тез кунад ва ишқ биварзад, осон меёрад он мағзи дуру-стро даруни пӯстаи кофия бинишонад. Сипас ту барои ман мефири-стияш ва ман барои ту ва чунин аз ҳоли дили ҳам хабар меگیرем:

Зулфи арӯсон
Мӯи паланг
Мӯи ғизол
Дастаи гесу
Кох
Хушаи ангур
Мағзи бодом
Пиёз
Симоб

Нишаста дар қон
Шучоъӣ дар қанг
Биё ба дунбол
Бо манӣ ҳамхӯ
Сӯхтам бо оҳ
Ҳастии маъзур
Бо майли тамом
То ба қай ин ноз?
Биё дар маҳтоб

Наргис
Пари ғуроб
Ғули сурӣ
Абрешим
Лубиё
Ғули марворид
Норинч
Хирмани гул
Ғули ёсумин
Ғули санҷид
Оҳак
Коҳу

Медонӣ ҳарғиз?
Ба пешам биштоб
Мурдам аз дурӣ
Дилрешам
Зудтар биё
Номаат расид
Юсуфу туринч
Ман гул, ту булбул
Дорам тамкин
Дилам меларзид
Мезанӣ кулак
Мекунамат ҷоду.

Ва агар Бусайнаву Чамил ба ин забон ҳарфи дили ҳамро намефаҳмиданд, ҷӣ гуна ҳамеша тозаву шодмон мемонданд ва номашон низ барқарор?»

Ин шеваи шигифти хабаргирӣ метавонад миёни ду инсонӣ пурнишот, ки муҳаббате ба ҳам доранд, хеле зуд ривоч биёбад ва ҳамин ки тахайюл дар ин роҳ уфтод, муъҷиза мекунад. Барои исботи даъво, аз бисёре дostonҳо якero меоварем:

Ҷуфти ошиқ дар роҳи тӯлонӣ ба гаштугузор мераванд, бо якдигар рӯзи хушро сипарӣ мекунанд ва дар роҳи бозгашт маҳзи саргармӣ барои ҳам чистон меғӯянд, тӯле намекашад, ки ҳар як ҳар чистонро ҳамин ки дигаре ба забонаш овард, мекушояд. Ва ҳатто дар ниҳоят ҳар муаммои дар зеҳн парварда, аммо ҳанӯз бар забон наёвардаи ўро ҳам ба кӯмаки як ғайбгӯй бевосита ташхис медиҳад ва меғӯяд.

Набояд битарсем, ки аз гуфтани чунин дostonҳое ва таъкид бар онҳо дар замони худамон масҳара ба назар мерасем, чаро ки чунин падидаҳои равонӣ ҳанӯз ҳам ҳеҷ ба пой он ҳунарҳо намерасанд, ки миғнотисмгароии зинда ба намоиш гузоштааст.

РАМЗИ АЪДОД

Аммо як равиши дигари табодули хабар ҳам бисёр хушмандона ва самимона аст. Ва агар бозии пешин бо ғӯшу ҳуши тез ба гардиш дармеояд, бозигардони равиши дуввум дарке латифу зебошинос аст, дарке ҳамтироз бо олитарин шеър.

Дар Машриқзамин Куръонро азбар мекарданд ва чунин буд, ки оёту сураҳо бо камтарин ишора содатарин нукотро бар аҳли фан ва назар мафҳум месохт. Ҳамин равиш ҳам дар Олмон боб будааст. Панҷоҳ сол пеш дар ин кишвар эҳтимоми омӯзиш бар он буд, ки навхостагон, хибраи Китоби Муқаддас бор биёянд. Ва навҷавон танҳо ба ҳифзи оёти бисёр муҳим басанда намекард, балки аз ҳама ҷои китоб шинохти кофӣ ба даст меовард. Инсонҳои бисёре ҳам будаанд, ки бо маҳорати шигарф фароҳури ҳар масъала қавле аз Таврот мео-

вардаанд ва мутуни мукаддасро зинатбахши гуфтугӯҳояшон мекардаанд. Ҷои инкор нест, ки бо ин равиш тезхушонатарин ва дилнишинтарин ҷавобҳо ҳосил мешуд. Ҳамчунон ки имрӯз ҳам бахшҳои муҳимтар ва то ҷовидон қобили истиноди ин китоб зевари ҳар суханеанд ва ҳар як аз мо ҷуз ин, аз каламоти нависандагони классик низ истифода мекунем ва аз ин раҳгузар нишон медиҳем, ки эҳсосҳо ва рӯйдодҳо то ҷовидон такрор мешаванд.

Аммо ҳуди мо ҳам панҷоҳ сол пеш дар ҷавонӣ шоирони бумиамонро меситудем ва бо азбар қардани осори онҳо ба ҳофизаи худ ҷон мебахшидем. Ва дар ҳаққи ин шоирон чи эҳтироме болотар аз ин, ки андешаҳои худро дар қолаби ҷумалоти гузидаву перостаи онҳо иброз ва ба ин тартиб эътироф мекардем, ки ин бузургон беҳтар аз ҳуди мо тавонистаанд макнуни дили моро баён кунанд.

Ба сари сухани аслии худ бармегардем ва ба як шеваи албатта ошно, вале ҳанӯз ҳам муаммой ишора мекунем, ки дар он рози дилро ба кӯмаки рамз мегӯянд. Ба ин тартиб, ки ду тараф миёни худ китоберо қарор мегузоранд ва шумораи сафаҳоту сутури ин китоб василаи талфики матне мешавад, ки гиранда мутмаинан бо камтарин талош мафҳуми онро берун хоҳад кашид.

Ғараз аз мунозараи зер, ки рамзи аъдод унвонаш додаем, ишора ба чунин қарору мадорест. Ду дилдода девони *Ҳофизро* василаи баёни ҳоли дили худ қарор медиҳанд ва дар ҳар сафҳаву сатре, ки гӯёи эҳсосоти онҳост, аломате мегузоранд ва ба ин тартиб аз мисраъҳои канорихамчида шеър бо таъбири зебо падид мешавад, ба нуктаҳои нағзу пуршукӯҳе, ки дар ҳар сафҳаи девони ин шоири гаронқадр пароканда аст, бо риштаи ишқу муҳаббат канори ҳам менишинад ва дилбастагиро интиҳоб ба ин таркиби нав як зиндагии дарунӣ мебахшиад. Дилдодагони дур аз ҳам низ, аз ин ки ғами худро бо марвориди каломи *Ҳофиз* меороянд, тасаллое меёбанд:

*Мужда доданд, ки бар мо гузаре хоҳӣ қард,
Нияти хайр магардон, ки муборак фолест.*

* * *

*Дили озурдаи моро ба насиме бинавоз,
Ки ту хуштар зи гулу тозатар аз настаранӣ.*

* * *

*Магараш хидмати дерини ман аз ёд бирафт,
Эй насими саҳарӣ, ёд диҳаш аҳди қадим.*

* * *

*Дилбарам азми сафар қард, Худоё, ёрон,
Чӣ кунам бо дили маҷрӯҳ, ки марҳам бо ўст.*

* * *

*Сухан ин аст, ки мо бе ту нахоҳем ҳаёт,
Ҳоли ҳичрон ту чӣ донӣ, ки чӣ мушкил ҳолест.*

Ва ило охир...

ДЕВОНИ ОҲӢ

Рӯзгоре дар Олмон китобчаҳое мунташир мешуд маъруф ба дастнавиштаҳое барои дӯстон. Касе ки ин навъ китобҳоро аҷиб меёбад, бояд дар назар дошта бошад, ки дар охири онҳо қайд мешуд: фақат барои ҳамнишинон, рафиқон ва дӯстдорони муаллиф. Ман низ моилам ба девони худ, ки дар чопи кунуни он бояд нотамомаш до-нист, чунин унвоне бидихам ва агар ҷавонтар будам, чи басо барои муддате канораш мегузоштам. Вале дар шароити ҳозир бехтар ме-донам ба ҷои он ки мисли *Ҳофиз* ин корро ба ояндагон бисупорам, худ ба кори гирдовариин он бипардозам. Зеро ин китоб дар шакле, ки ак-нун тавонистаам арзааш кунам, маро бармеангезад ба мурур ва дар ҳаде ки шоистаи он аст, такмилаш кунам. Дар ин ҷо дафтар ба даф-тар ба он чи ки умед аст дар ҳар ҳол анҷом бипазирад, ба навбат ишорае мекунам.

Муганниннома. Дар ин дафтар ба шакле, ки инак пешорӯи мост, таъсири тарабангези бархе ашӯ ва падидаҳо бар ҷону дил, бо шӯри тамом баён ва пайвандҳои наздиктари шоир ба Машриқзамин ба их-тисор бозгӯ мешавад. Ин боғи шакил метавонад аз ин роҳ зинатҳои диловези бештаре биёбад. Вале замоне қомилан рӯҳафзо мешавад, ки шоир танҳо аз худ ва ҳоли дили худ нагӯяд, бал ҳаққи хидмати мушфикону дӯстдоронашро низ ба ҷо биёварад: аз зиндагон бо қало-ми дӯстона ва аз рафтагон бо ёди эҳтиромомез.

Аммо дар ин бора бояд хотирнишон кард, ки он авҷгирии шӯри шарқӣ ва он мадҳи тавил ва ғулувомез шояд ки чандон ба дили ғарбӣ нанишинад. Аз ин рӯ, ба гулгашти мутаолӣ ва бетақаллуф меравем, бидуни ин ки ба мадеҳагӯи бипардозем. Зеро, ба ростӣ, танҳо шеърӣ ноб ва бархурдор аз эҳсос метавонад дар ҳама ҳол ба фазои бунё-дини мардони барҷастае намуд бубахшад, ки вақте ба қамолоташон вуқуф меёбем, ки аз миёни мо рафтаанд ва дигар он вирҳои шахсия-шон озорамон намедихад. Ҳатто баръакс, таъсири қорҳояшон рӯзона ва дар ҳар соат пеши ҷашмамон қарор мегирад. Шоир ҳамин тозагии саодат ёфт дар ҷашни пушукӯҳ дар ҳузури сурури аъзам ба шеваи худ ва ба хотири пок саҳме аз дайнашро адо кунад.

Ҳофизнома. Ҳамаи инсонҳое, ки ба арабӣ ва ё забонҳои хешованд бо арабӣ ҳарф мезананд, асосан шоир мутаваллид ва бузург меша-ванд. Аз ин рӯ, шакл нест, ки дар домони чунин миллате бисёр ҷонҳои пурилҳому барҷаста парвариш меёбад. Ҳол агар чунин миллате дар зарфи панҷсад сол танҳо ба ҳафт шоир мақоми пояӣ бидихад, ҷо до-рад дар чунин лақабе ба дидаи эҳтиром бингарем. Бо ин ҳол ҳақ до-рем бар бирасем, ки чунин имтиёзе дар асл аз ҷӣ ҳасоиле ношӣ ме-шавад.

Анҷоми ин тақлиф дар ҳади имконпазир бар ўҳдаи девони отӣ қарор мегирад. Зеро дар боби *Ҳофиз* метавон гуфт, ки бо унси беш-тар меҳру эҳтиромамон ба ў бештар мешавад. Вай таъест саодат-

манд, бо парвариши бузург ва тавоноии фарохмайдон, холисона муътакид ба ин, ки танҳо вақте метавон ба дили инсонҳо нишаст, ки барояшон шеър дилнишин бигӯй, шеъре осону роҳат, ки дар ҳамон ҳол нуктаи мушқил, печида ва нохондари ин ҷо ва он ҷо дар батнаш даргунҷондай. Ин шоири ғарбӣ бисёр хушҳол хоҳад шуд агар аҳли фан бипазиранд, ки аз шеъри «Ба Ҳофиз» дар дафтари «Ҳофизнома» метавон тасвире ба тақриб аз Ҳофиз дарёфт.

Ишқнома. Бисёр пурҳаҷм мешуд, агар ки он шаш ҷуфти ошиқ дар ғаму шодии худ ҳузуре қотейтар дар он меёфтанд ва ё ҷуфтҳои дигар бо фуруғе каму беш дар сафаҳоти он ба таҷаллӣ дармеомаданд. Аз ҷумла, *Волиқу Узро*, ки ҷуз номашон гузорише дар бораи онҳо барҷо намондааст.

Тафаккурнома. Ин дафтар барои касе, ки дар Машриқзамин манзил дорад, ҳар рӯз ҳаҷми бештар меёбад. Зеро ки дар ин диёр дар ҳар нукта тафаккуре мекунанд дар навасон миёни ҳисси нафсонӣ ва рӯҳонӣ, бе он ки мусаммамона ҷониби ин ё онро бигирад. Тафаккуре, ки моро ба он фаро меҳонанд, як вежагӣ дорад ва он ин ки танҳо бар зиракӣ муттақӣ нест ва бо ҳамаи он ки беш аз ҳама дар хидмати зиракӣ қарор мегирад, ба бориқандешӣ дар ҳамаи масоили ҳайратафзои зиндагии ҳама низ мепардозад, он масоиле, ки ситанба-ву сангдил бар сари роҳи мо монеаҳо мегузоранд ва водорамон мекунанд дар баробари қазову қадар бо он машиқати дарёфтаниаш сарфуру биёварем ва таслими бекайду шартро волотарин қонуни сиёсӣ-ахлоқӣ ва динӣ бихонем.

Ранҷнома. Ҳол ки дигар дафтарҳои ин маҷмӯа афзоиш меёбанд, чунин ҳаққеро барои «Ранҷнома» низ қоиладар мешавем. Вале пештар бояд, ки ҷошнҳои дилнишину пурҷуфат ва дарк фароҳам биёянд, то ғалаёни ранҷ таҳаммулпазир шавад. Некхоҳӣ, ҳатопушино ёварӣ осмонро бо замин пайванд медиҳад ва биҳиштеро арзонии инсон месозад. Вале баръакс, ранҷ ҳамеша аз худхоҳӣ моя мегирад ва бар хостаҳои нобароварда исрор меварзад. Ҳиссест мутақаббирона ва нохушоянд, ки ҳеҷ касро хушҳол намекунад, ҳатто ёро, ки худ ба он дучор шудааст. Бо ин ҳол наметавонем ҳамеша чунин ғалаёнхоеро дар худ сарқуб кунем ва гоҳ ҳатто кори хубе мекунем, агар ки талхкомиамонро, хоса, аз ихлоле ки дар қорамон мекунанд, буруз медиҳем. Бо ин ҳол маҳзи ҷилавгирӣ аз бархе қудуратҳо бархе ҳадисҳо дар ин дафтар сабт нашуд. Зимни он ки тасреҳ мекунем ин ҳарфҳо, ки барои лаҳзае акнун мушқилофарин менамоянд ва, баръакс, дар оянда чун гӯшзади бегаразона бо сабукболиву хайрхоҳӣ пазируфта хоҳанд шуд, тахти сарфаслҳое барои солҳои оти қанор гузашта шудаанд.

Ва аммо дар ин мақол фурсатро мугтанам мешумарем ва ба ҳақиқати худпарастӣ мепардозем, ки дар Машриқзамин бурузи бештаре дорад. Дар ин диёр ҳоким худпарастии аввал аст ва дар амал ҳамаи

дигар худпарастихоро нафй карда ва ба хидмати худ дармеоварад. Ў оқои худ аст ва касе бар ў оқой надорад. Бокии ҷаҳон зодаи иродаи ўст. Чандон ки метавонад худро бо хуршеду кайҳон баробар бигирад. Вале ҷашмгир он ки дуруст ба хотири ҳамин мақом ҳам, ночор аст барои худ ноибе баргузинад, ки дар ин соҳати бекарон ёвари ў ва ниғаҳбонаш дар фармонравой бар ду олам бошад. Ва ин ноиби салтанат шоир аст, ки бо ў ва дар канори ў ифои нақш мекунад ва ҳокимро фаросўи ҳама фанопазирон қарор медиҳад. Ҳол агар дар дарбори ин ҳоким беш аз чанд шоир гирд омад, миёни онҳо якеро ба маликушшуарой бармегузинад ва бо ин гузиниш нишон медиҳад, ки дар волотарини таъб ба ҷашми ҳамтирози худ менигарад. Вале ба ин тартиб шоир даъват ва ё ҳатто иғво мешавад худро ҳамсанги шаҳриёр ва шарики ў дар бархурдорӣ аз ҳамаи он имтиёзҳову саодатҳо бипиндорад. Ин эҳсос бо силаҳои гизофе, ки мегирад ва ба воситаи молу маноле, ки ҷамъ меоварад ва нуфузи каломе, ки дорад, дар ў авҷ мегирад ва ҷунон дар зехнаш ҷо боз мекунад, ки барнаёмадани ваъдае қорашро ба ҷунун мекашонад. *Фирдавсӣ* дар қиболи «Шоҳнома»-и худ, бар асоси қавли нахусти шоҳ, шаст ҳазор сиккаи зар таваққў дорад. Аммо вақте ки бар хилофи интизор ин сиккаҳоро ба нуқра арзааш мекунанд, дарҷо, яъне дар ҳамон гармобае, ки дар он соат ҳаст, онро дар се қисмат ба пайк, ҳаммомӣ ва ходиме, ки барояш шарбат оварда, мебахшад ва ҳамзамон бо чанд байти тавҳинomez ситоишҳои дар ҳамаи он солҳо нисори шоҳи худ қардари зоеъ мекунад. Сипас мегурезад, пинҳон мешавад, аммо аз ҳарфи худ барнамегардад, бал нафраташро ҳатто ба ҳешонаш ҳам интиқол медиҳад. Ҷунон ки хоҳараш низ ҳадяи ҷашмгири султони аз пайи дилҷўй баромадаро, ки мутаассифона, дер ва пас аз марги бародар аз роҳ мерасад, бо таҳқиру дашном пас мефиристад.

Агар бихоҳем воқеаро бештар бишикофем, бояд бигўем, ки аз шоҳ то ба дарवेशи кунҷи хиёбон – каллаи ҳамаро бояд оканда аз боди нахват донист, нахвати дунявӣ ва рўҳонӣ, ки бо камтарин баҳона ғалаёни қаҳромез меёбад. Ин сифати ахлоқӣ, агар ки онро сифат бигирем, дар Мағрибзамин ғаробатангез аст. Тавозўӣ асосан фазилати иҷтимоӣ, нишони парвариши бузург ва низ инқори худ аст дар қиболи дигарон, инқоре, ки поя бар як арзиши бузурги дарунӣ дорад ва волотарин хусусияти инсон шумурда мешавад. Ҳама ҷо мешунавем, ки мардум дар инсонҳои барҷаста беш аз ҳар чиз тавозўӣи онҳоро меситоянд ва ба дигар ҳасоилашон чандон тавачҷўхе надоранд. Вале тавозўӣ ҳамеша бо навъе таблис ҳамроҳ аст, низ бо навъе тамаллуқ, ки хосса ҳангоме муассиртар меафтад, ки ҳолӣ аз исрору самочат писанди хотири дигаронро бичўяд, бидуни он ки дар ин роҳ мухотабро дар эътимоди хушояндаш ба худ дучори ташвиш созад. Ба ҳар ҳол, ҳамаи он чӣ ки муоширати некаш меҳонанд, иборат аст аз нафйи беш аз пеши худ, чандон ки ҷамъ дар поён қомилан аз миёна

бархезад. Магар ин ки истеъдоди онро дар худ парвариш диҳем, ки зимни арзаи худписандии худ битавонем худписандии дигаронро ҳам хушнуд созем.

Ба ҳар ҳол, моилем дар ин ҷо ҳамватанони худро бо худпарастии шоири ғарбиамон оштар бидиҳем. Зеро ки лофу гизоф, агар бихоҳем ҳислати шарқӣ то ҳадде ба чилва дарояд, набояд ки чояш дар девон ҳолӣ бошад.

Барои шоири мо пеш наёмад, ки нисбат ба растаҳои болои иҷтимоӣ дучори нахвати душманона шавад. Мавқеияти саодатмандонае, ки аз он бархурдор буд, аз ҳар гуна мубориза бо истибдод муъомлаш мебошад. Маҷҳе ки ҷо дошт, дар тамҷид аз сарварони тоҷори худ бисарояд, дайне буд, ки дар адои он ҳамаи ҷаҳон бо ӯ ҳамсӯй дошт. Дигарон шахсиятҳои олиҷоҳро, ки ин шоир дар зиндагиаш бо онон сару кор дошта, ситудаанд ва ҳанӯз ҳам меситоянд. Пас, ҳатто метавон вайро наққид, ки саҳми мадеҳа дар девонаш андак аст.

Бо ин ҳама шояд бихоҳанд дар «Ранҷнома»-аш, ин ҷо ё он ҷо айбиро ҷустуҷӯ кунанд. Ҳар ранҷидохотире руку рӯшан мегуяд, ки интизораши бароварда нашуда. Ва ҳаққи заҳамоташро, ҷуноники шояду бояд, ба ҷо наёвардаанд. Ва ҷунин низ ин шоир. Касе аз боло бар ӯ маҳдудияте таҳмил накард, вале аз поин ва паҳлӯ дасти ранҷаш додаанд. Ҷамоате густох, ағлаб сатҳӣ ва ағлаб дағал, бо сардастии шиордеҳашон ӯро дар қораши фалаҷ мекунад ва шоир нахуст бо ғурури талхқомӣ абзори ҷанг бармедорад. Аммо баъд беш аз ҳад барангехта ва дар фишор қудрати қофӣ дар худ мебинад, ки сафи онҳоро бишканад ва ба роҳи худ идома диҳад.

Низ инсоф медиҳем, ки ба бархе нахватаҳо аз ин роҳ талтиф мебахшад, ки ҳунармандона ва бо эҳсоси бисёр дар поён ба маъшуқа нисбатан медиҳад, то худро дар пеши ӯ хор ва ҳатто нобуд кунад. Рӯху дили хонанда дар ин қори вай ба дидаи ирфоқ хоҳад нигарист.

Ҳикматнома. Ҳақ буд, ки беш аз дигар дафтарҳо ҳаҷм бигирад. Ин дафтар бо «Тафаккурнома» ва «Ранҷнома» ҳешовандии наздик дорад. Ва аммо ҳикматҳои шарқӣ аз ҳолистарин вежагии ҳунари сарояндагӣ баҳра мебаранд. Чаро ки дар бештари маворид бо ашъи қобили ҳиссу дид иртибот барқарор мекунад ва дар миёни онҳо бисёре намунаҳо ҳаст, ки ба ҳақ, метавон тамсилҳои мӯҷазашон номид. Халлоқият дар ин арса барои шоири ғарбӣ душвортар аст. Чаро ки муҳити мо назми хушқу насргаро дорад. Бо ин ҳама бархе зарбулмасалҳои қадимии олмонӣ, ки мафҳуми тамсилӣ меёбанд, метавонанд дар ин ҷо барои мо сармашқ қарор бигиранд.

Темурнома. Ва ин дафтар мебоист дар асл поягузорӣ шавад. Низ маҳзи он ки тафсириҳои бефосила ва фаври ба дарёфти диди ҷомеатар аз рӯйдодҳои сутургии ҷаҳонӣ хеле ҳадша назананд, лозим аст, ки солиёне чанд сипарӣ шавад. Агар бар он мешудем, *Мулло Насриддин* –

ин ҳамроҳи шӯҳи лашкар ва хаймагоҳи он ҷаҳони вайронгарро гаҳ-гоҳ ба сахна биёварем, бешак, ин ғамнома ҷошнии нишотоваре меёфт. Вақту фароғи хушу озод беш аз ҳар чиз кори ин дафтарро пеш хоҳад бурд, намунае аз латоифи *Мулло*ро, ки ба сарзамини мо роҳ ёфта, дар ин ҷо пайваст мекунем:

Темур марде буд зиштрӯ, як чашмаш кӯр ва як пояш ланг. Қазоро рӯзе ки *Мулло* дар канораш буд, сарро хоронд, чаро ки вақти ислоҳ расида буд. Пас гуфт салмонери садо бизананд. Салмоне пас аз итмоми кор ба риволи маъмул ойинаро ба дасти *Темур* дод. *Темур* ниғарист ва худро бисёр зишт ёфт ва аз ғусса ба гиря уфтод. *Мулло* ҳам бо ӯ гиря сар дод ва ба ин шакл соате бо ҳам ҳой-ҳой карданд. Саранҷом мултазимон бо қиссаҳои шигифт ба тасаллии *Темур* пардохтанд ва *Темур* ором шуд. Вале *Мулло*, баръакс, даст аз гиря намекашид ва ҳатто ҳой-ҳойи баландтар мекард. Саранҷом *Темур* даромад, ки: – *Мулло*, ман дар ойна сурати худамро зишт ёфтам ва ғусса хӯрдам. Чун бо ҳамаи он ки шоҳ ҳастам ва молу канизи бисёр дорам, ин қадар бадҳайбатам. Вале ту дигар чаро чунин беамон гиря мекунӣ?

Мулло гуфт: – Вақте ки ту бо як нигоҳ ба сурати худ чунин бетоб мешавӣ, мо бечораҳо чӣ кунем, ки шабу рӯз қиёфаатро мебинем? Ва агар мо гиря накунем, чӣ касе гиря кунад?

Темур аз шиддати ханда аз худ беҳуд шуд.

Зулайхонома. Ин, бе он низ ҳаҷимтарин дафтари ин маҷмӯа, ҷо дорад, ки баста шумурда шавад. Рӯҳу дами ишқе, ки дар ҳар сатри он мевазад, ба осонӣ боз нахоҳад ғашт ва дастикам бояд ҳамчун соли маҳсули хуб бо умед ва хушӯ интизори бозгашти онро кашид. Аммо метавонем дар рафтори шоири ғарбӣ дар ин дафтар бориқандешихое бикунем. Вай дар ин ҷо ва бар асоси сармашки пешкисватони шаркии худ аз султон дурӣ мекунад. Ва дар мақоми дарवेशи басандагар, ҳатто худро бо шоҳ месанҷад, зеро гадои гӯшанишин барои худ султонест. Фақр ҷасорат меоварад ва нодида гирифтани моддиёт, тарди он ва ё қаноат ба андакаш, манишест, ки осудагӣ аз ҳар дағдағае мебахшад. Шоири ғарбӣ ба ҷои моландӯзии дағдағаовар дар олами хиёл ҳатто ганҷҳову кишварҳоро мебахшад ва ба тамасхури ононе мепардозад, ки ин чизхоро дар зери ниғини худ доштаанд ва аз даст додаанд. Вай дар асос ба истиқболи факре довталабона меравад, то ҳар чи мағруронатар сина бияфрозад ва бигӯяд, ки бо ҳамаи тихидастӣ, маъшукае хотирашро мехоста ва бо ӯ қабули назар доштааст. Вале ин шоир ба камбуди ҷуз ин, он низ бузург, менозад: ҷавоние аз кафаш рафтааст ва ӯ сафедии мӯҳи худро бо ишқи Зулайхо меорояд, албатта, дар ҳаде на беадабона ва ҷилф, балки мутмаин ба муҳаббати мутақобил. Ва ин духтари хушманд қадрдони он ҷонест, ки ба ҷавонон пухтагии пешҳангом ва ба пирон ҷавонӣ мебахшад.

Соқинома. На майли гизоф ба шароби нимамамнӯъ бояд чояш дар девон холӣ бошад ва на ишқ ба ҷамоли писари навсол. Вале ин майли дуввум бояд, ки ҳамхон бо суннатҳои мо, ҷониби парҳезкорино нигоҳ бидорад. Гароиши ду савияи навсолону пирон нишон аз як иртиботи омӯзишии ноб дорад. Майли пуршӯри кӯдак ба пир ба ҳеҷ рӯ падидаи нодир нест, бо ин ҳама ба нудрат аз он баҳра мегиранд. Дар ин маврид кашиши Нӯҳ ба падарбузургро дар назар биёварем, ё кашиши фарзанди тахтағориро ба падари меҳрубону шигифтзада. Дар чунин иртиботе хуши кӯдакон шукуфо мешавад. Инон мақом, таҷруба ва қудрати пиронро дармеёбанд ва ҷонҳои покзод дар ин муносибот ба дидаи ҳурмат менигаранд. Ин ҳурмат ба дили пир менишинад ва ўро вобаста мекунад. Ва агар ҷавон вазни бартари худро эҳсос кунад ва дар роҳи расидан ба аҳдофи кӯдаконаи худ ва ирзои онҳо ба қораш бигирад, пас ин зебоии меҳрангез бо риндии зудҳангом ҳамсӯ шудааст. Вале дар ҳама ҳол бисёр меҳрангез аст ҳисси пайвандҷӯии навбояе, ки аз рӯҳи баланди пирон шӯре дар дил меёбад ва он ҳайрати хушояндаш ба ў меғӯяд, чунин рӯҳе метавонад дар ў ҳам шукуфо шавад. Дар «Соқинома» кӯшидаем ба чунин муносибати дилангезе ишора бикунем ва дар ин ҷо низ ба тафсири онҳо идома медиҳем. Аммо *Саъдӣ* чанд мисоли зебо овардааст, ки латофати он, бешак, қабули ом ва тафохуми комил хоҳад ёфт.

Вай аз ҷумла дар «Ғулистон» ҳикоят мекунад: Соле *Муҳаммад Хоразмишох* бо Хито барои маслиҳате сулҳ ихтиёр кард. Ба ҷомеаи Кошғар даромадам, писаре дидам нахвӣ, ба ғояти эътидол ва ниҳояти ҷамол. Муқаддимаи нахви Замахшарӣ дар даст дошт ва ҳамехонд: — Зараба Зайду Амран. Ва қона-л-мутаъаддӣ Амран.

Гуфтам: — Эӣ писар, Хоразм ва Хито сулҳ карданд ва Зайду Амро ҳамчунон хусумат бокист.

Бихандид ва мавлидам пурсид. Гуфтам: — Хоки Шероз.

Гуфт: — Аз суханони *Саъдӣ* чӣ дорӣ? Гуфтам:

Табъи туро то ҳаваси наҳв кард,

Сурати сабр аз дили мо маҳв кард.

Эӣ дили ушшоқ ба доми ту сайд,

Мо ба ту машғулу ту бо Амру Зайд.

Бомдодон, ки азми сафар мусаммам шуд, гуфта будандаш, ки фалон *Саъдист*. Давон омаду талаттуф кард ва таассуф хӯрд, ки чандин муддат чаро нагуфтӣ манам, то шукри қудуми бузургонро миён ба хидмат бубастаме. Гуфтам: — Бо вучудат зи ман овоз наёяд, ки манам. Гуфто: — Чӣ шавад гар дар ин хитта чанде баросой, то ба хидмат мустафид гардем. Гуфтам: — Натвонам ба ҳукми ин ҳикоят:

Бузурге дидам андар кӯҳсоре,

Қаноат карда аз дунё ба ғоре.

Чаро, гуфтам, ба шахр андар наёӣ,

Ки боре банде аз дил баргушой.

*Бигуфт он чо парирӯени нагзанд,
Чу гул бисёр шуд, пилон билагзанд.*

Ин бигуфтаму бўса бар сару рӯи якдигар додем ва видоъ кардем.

*Бўса додан ба рӯи дӯст чӣ суд,
Ҳам дар ин лаҳза карданаиш бидруд.*

*Себ гӯй, видои бӯстон кард,
Рӯй аз ин нима сурху з-он сӯ зард.*

Масалнома. Бо ҳамаи он ки миллатҳои ғарбӣ аз ғинои Машрик бисёри чизҳо касб кардаанд, ҳанӯз ҳам дар ин замина тӯшаҳо метавон гирифт. Дар зер ба шарҳи ин матлаб мепардозем.

Ношиёна нахоҳад буд, агар ки масалро ҳам монанди дигар анвои адабие, ки дар Шарк ба урфу одоб назар доранд, ба се даста тақсим кунем, ба ҳавзаҳои сулук, ахлоқ ва зуҳд. Масалҳои ҳавзаи аввал ҳовии вақоеъ ва ишороте ҳастанд, ки асосан ба инсон ва муносиботи инсонӣ назар доранд, бе он ки бигӯянд чӣ чиз хуб ва чӣ чиз бад аст. Баръакс, қазоват дар амри неку бад ба бехтарин шакл, дар амсоле аз навъи дуввум таҷаллӣ меёбад ва заминаи як интиҳоби хирадмандонаро барои шунаванда фароҳам месозад. Навъи сеуми тақлиф ва ҷабри қотёро ба он ду навъи аввал меафзояд: дар ин ҷо ангезаи ахлоқӣ ба ҳукм ва қонун бадал мешавад. Бо ин ҳама метавон ба ин се даста масал, навъи ҷаҳорумиро ҳам афзуд: ва он мепардозад ба насиб ва қисмати ҳайратзое, ки аз машиятӣ дарнаёфтани ва даркношудани Илоҳӣ сар мезанад ва таъкидест бар исломи ростин, яъне бар таслими маҳз ба иродаи Худованд ва низ яқини он, ки ҳеч касро аз қисматаш гурезе нест. Агар бихоҳем навъи панҷумро ҳам ба ин маҷмӯа изофа кунем, бояд онро масали сӯфиёна биноем: ин навъи масал инсонро аз қазое, ки барои ӯ тақдир шуда, вале бо ин ҳол ҳамчунон тарсовару дилгир аст, ба сӯи фаной дар Худо ҳам дар ин ҷаҳон ва ҷашмпӯшии муваққат аз ҳамаи хостаҳои моддӣ роҳбар мешавад, ки ҷуз ин мумкин буд аз каф доданашон дарднок бошад. Дастабандии аҳдофи гуногуни тамсилу масали шарқӣ барои мо ҳолӣ аз ғоида нахоҳад буд. Вагарна дарҳамомихтанӣ ин аҳдоф чун монеъе бар сари роҳамон қарор мегирад: яъне дунболи ахлоқ қорбурде дар масале меҷӯем, ки қорбурде нест ва гарм дар ин ҷустуҷӯ, аз як маъноӣ амиктар гофил меконем. Ироаи намунаҳое аз анвои масалҳо ҷо дорад, ки бар ҷозибаву омӯзандагии «Масалнома» биафзояд. Ва унвон ва дастабандии онҳо бар ўҳдаи хонандаи соҳибназар хоҳад буд.

Форсинома. Сирфан шоҳа боз қарданҳои бисёри ин китоб моро аз бозпардохти шоиронаи оташ ва меҳрпарастӣ, ки чунин таҷридӣ менамояд ва бо ин ҳол бисёр амалӣ ва эҳсосангез аст, боздошт. Барои тарсиши ин кеш дар ҳаҷми шоиставу боиста шоир ба олитарин мавзӯҳо дастрас дорад ва умедвор аст фурсати он арзониаш шавад, ки дар ин замина ҷуброни мофот кунад.

Хулднома. Ин соҳати дини муҳаммадӣ ҳам ханӯз бисёре маконҳои бас дилангез дорад: биҳишт дар биҳиште, ки одамӣ хуш дорад дар чаманзоронаш манзил кунад ва дар арсаи онҳо ба гулгашт биравад. Шӯхию чиддӣ дар ин дафтар ба шакли дилнишин ба ҳам пайванд меҳӯрад ва як зиндагии рӯзмарра, ки симои малакутӣ ёфтааст, ба мо пари парвоз то ба авчу уруч медиҳад. Ва чӣ монеге ҳаст, ки шоир бар аспӣ сапедфому сеҳромези *Муҳаммад (с)* нанишинад ва осмонҳоро напаймояд. Ва чаро саршор аз тақрим суруди он шаби муқаддасро насарояд, ки матни комили Қуръон аз осмон бар Паёмбар (с) нозил шуд. Дар ин дафтар ҳам мешавад ба ҷустуҷӯи суду сарфаи бештар буд.

АЗ ТАВРОТ

Хушнуд аз умеди дилангези он, ки барои девон ва низ ҷусторҳои пайвасти он дар оянда боз коре сурат хоҳам дод, таварруке ҳам дар таҳқиқоти пешини худ мекунам, ки бе корбаст ва фарҷоме дар барғаҳои бисёр пеши рӯям қарор доранд. Ва дар он миён мақолаеро меёбам, навиштаи бисту панҷ сол пеш, ки ба ёддоштҳо ва пажӯҳишҳои қадимитарам бармегардад.

Дӯстон, ба яқин, аз шарҳе, ки бар зиндагии худ навиштаам, ба ёд доранд, ки ман вақту диққати бисёре сарфи китоби нахусти *Мӯсо* кардаам ва рӯзҳое аз ҷавониро ба гаштугузор дар ин биҳиштҳои шарқӣ гузарондаам. Аммо шавқи вофире низ дар пажӯҳиши нусуси таърихии сипасини ин китоб ба қор бастаам. Ҷаҳор асфори охир *Мӯсо* ба эҳтимоми бамавқеъ водошт ва мақолаи зерин ҳовии натоиҷи шигифтовари ҳамин бориқбинӣ ҳаст ва шоистаи он, ки дар ин маҷмӯа ҷое арзонияш гардад. Зеро гаштугузори мо дар Машриқзамин ва дар саҳоифи муқаддас ба ҳар баҳонае ҳам ки бошад, ҳар боре ба он ҷашмаҳои нахустин мерасад, ҷашмаҳое, ки агар гоҳ қадар мешаванд ва гоҳ дар хок пинҳон, дар ҳама ҳол нобу пуртароват аз нав бармеҷӯшанд.

БАНИ-ИСРОИЛ ДАР САҲРО

«Ва аммо подшоҳи дигар ба Миср бархост, ки чизе аз *Юсуф* на-медонист». Ва ёди он валинеъмат ҳамчунон, ки аз замири ин фармонраво, аз лавҳи хоҳири миллат низ маҳв шуд. Ҳатто дар гӯши бани-Исроил ҳам номи падаронаш чун овоҳои кӯҳан, сирфан танини ноошно дошт. Аз ҷаҳорсад сол пеш ин хонаводаи кӯчак афзоиши боварноқарданӣ ёфта ва ба ин шакл қавле ки Худо дар шароити шигифту номуҳтамал ба ниёи онҳо дода буд, бароварда шуда буд. Аммо аз ин ҳама чӣ ҳосил? Дуруст ин фузунӣ шумор буд, ки онҳоро дар ҷашми сокинони аслии Миср мазнун месохт. Пас инон аз пайи озори ин қавм, аз пайи ирғоб, азоб ва нобудии оҳодаш баромаданд ва ҳар андоза ҳам, ки табиӣ сарсаҳти ибронӣ ин номулоимодро пас мезад,

қавми чӯпон ва то ба акнун озоди онон табоҳии комили худро дар пеши рӯ дид, он рӯзе, ки водораш карданд даруни марзҳои худ ва ба дасти худ шаҳрҳое бино кунанд, ки ошкоро қарор буд зиндон ва сиёҳчоле барои қасони худаш бошад.

Аммо пеш аз он ки ҷилавтар биравем ва дар авроқи ин асфори аҷиб ва таҳрифшуда ба заҳмат ба тафакхус бипардозем, мепурсем аз ҷаҳор китоби охири *Мӯсо* чӣ поя ва ҷонмоёе бароямон боқӣ мемонад, ҷое ки худро ногузир мебинем дар бархе матолиби он тардид ва ё ҳатто бархе нусусашро ҳазф кунем?

Амиқтарин, бунёдитарин ва басо ягона мавзӯи таърихи ҷаҳон ва инсон, мавзӯе ки ҳар масъалаи дигар тобеъ аз он аст, ситез миёни имону беимонист. Ҳамаи он давронҳо, ки имон ба ҳар шаклу намуде ҳукумат мекунад, дурахшон ва барои мардуми ин адвор ва ояндагон дилангезу пурбор аст. Баръакс, тамоми ин давронҳо, ки беимонӣ, ба ҳар шаклу намуде ҳам валав як пирӯзии ночиз ба даст оварда ва барои як лаҳза бо фуруғи дурӯғин лоф задааст, дар ҷашми ояндагон торик мешавад. Чаро ки ҳеҷ кас аз рӯи рағбат заҳмати шинохти чизи сатарванро ба худ намедихад. Баръакси китоби аввали *Мӯсо*, ки мавзӯи он зафармандии имон аст, мавзӯи ҷаҳор асфори охири ӯ беимонӣ аст, ки бо имон, ки табиист, он ҳам дар ин ҷо дар ғинои комили худ таҷаллий намеёбад, ҳаргиз ошкору тамомиёӣ аз дари ҷанг дарнамеояд, вале бо ҳақиронатарин шеваҳо қадам ба қадам сари роҳи онро мегирад ва эҳсонҳои ғаҳ-ғаҳ ва хоса, он мучозотҳои муқаррар ва ҳаросангез чорааш намекунад ва аз миёнаш намебаранд, балки сирфан барои як дам оромаш месозанд ва дар натиҷа пешравию дуздонаи он чандон идома меёбад, ки наҳзати бузургу муттақӣ бар ша-рифтарин башоратҳои Худои милли ва мавриди вусуқ дар ҳамаи оғози худ дар маърази шикаст қарор мегирад ва ҳаргиз ҳам ба шукуфоии комил намерасад.

Агар ки ҷанбаи нохушоянди ривоят, он риштаи дастикам дар оғоз сардаргум ва бо ин ҳол пайванддихандаи матолиб, берағбату ҳавсалаамон мекунад, дар идома як дахлу тасарруфи бисёр ғамангез ва даркношуданӣ, арзиши хонданро пок аз ин ҷаҳор китоб мегирад. Раванди дostonро ҳама ҷо ба воситаи қонунҳои бешуморе, ки дар лобалои сутури он гунҷонидаанд ва иллати асли ва манзури бештари онҳо ҳеҷ даркшуданӣ нест ва дастикам наметавон фаҳмид барои чӣ дуруст дар ин лаҳза вазъ шудаанд ва ҷунончи решаи қадимитар доранд, чаро ҳоло ва дар ин нуқта аз матн меоянд, даргири вақфа меёбем. Наметавон сар даровард чаро дар кӯчи ҷунон сутурге, ки бе он ҳам он ҳама монев бар сари роҳаш ҳаст, ошкоро ба амд ва хурдабинона саъй мешавад бору банди яли ташрифоти маҳзабиро ҷунон зиёд кунанд, ки дар натиҷа ҳар гуна пешравӣ қоидадан беандоза мушкилтар мешавад. Наметавон дарк кард, чаро барои ояндае, ки ҳанӯз саропо дар пардаи ибҳом аст, он ҳама қонун, он ҳам дуруст дар замоне

вазъ мекунад, ки шохиси ҳар рӯзу ҳар лаҳзаи он камбуди андешаву амал аст ва чаро он сипаҳсолоре, ки қондатан бояд худ иқдом кунад, борҳо ва борҳо ба ҳок меуфтад ва бахшишу кайфар аз осмон металабад ва ҳам ону ҳам ин пароканда ва нопайгир нозил мешаванд, ки одамай ҳамроҳ бо ин қавми ошуфта ҳадафи аслиро пок аз пеши чашм гум мекунад.

Ба қасди ҷихатёбӣ дар ин ҳазортӯ кӯшидаам достони аслиро сивои ин, ки дар он ба чашми таърих, афсона, таркиби ин ду ва ё шеър бингарем, тафкик ва аз ҳамаи он матолибе, ки ниҳодҳои расмӣ таблиғу тарвиҷаш мекунад, мутамоиз кунам. Ҷавҳари матлаб, бино ба фаҳми ман, он чизҳост, ки метавонад бо ҳолу аҳволи ҳамаи кишварҳо ва инсонҳои фарҳефта таносуб дошта бошад ва боқӣ, матолибе ки хосса ба қавми Исроил марбут мешавад. Ҳуд ҷуръати қазоват дар мизони тавфиқамро дар ин роҳ надорам. Чун дар ҳоли ҳозир фурсати бозпажӯҳӣ дар он таҳқиқотро надорам, балки сирфан фарзияро матраҳ месозам, ки ба иқтисоди ҳол аз авроқи қадиму ахир берун кашидаам.

Аз ин рӯ, моилам хонандагонро ба ду нукта тавачҷӯх диҳам. Нахуст ба шаклгирии тамоми достони ин кӯчи шигифт аз манзари шахсияти он сипаҳсолор ва фармондеҳе, ки дар оғоз ҳеч намуду рафтори хубе надорад. Дуввум ба ин ҳадс, ки тамоми ин кӯч на чихил сол, балки дастболо шояд ду сол тӯл кашидааст. Ба ин тартиб, он сипаҳсолоре, ки дар сароғоз ба ночор айбашро гуфтем, дубора тавҷеҳ мешавад ва он ҷалоли нахустинашро бозпас меёбад ва дар айнаи ҳол он Худои миллӣ, ки ба хушунат, яъне ҳӯи нохушояндатар аз каллашаққии як қавм муттаҳамаш кардем, табриа ва аз нав дар он нобиву покии нахустини худ мутаҷаллӣ мешавад.

Вале ҳол аз банӣ-Исроил дар Миср ёд мекунем ва ҳамасриёни худро ба ширкат дар мавқеяи пуризтирори онон фаро меҳонем: дар ин қавм аз тоифаи зӯровари Ловий марде зӯровар бармехезад, ки дарки зиндаи ҳаққу ноҳақ мушаххасаи ўст ва нишон медиҳад, ки фарзанди шоистаи падарони тундхӯву зудхашми хеш аст, ҳам онҳо, ки ҷаддашон, дар бораашон гуфт: «Бародарони Шамъун ва Ловӣ! Шамшерҳои инон афзорҳои марғборанд. Эй рӯҳи ман, ба машварати инон дарнаё! Ва эй шавкати ман, дар маҷолиси инон пой магузор. Зеро инон дар хашми худ мардумро куштаанд ва дар худраъйии хеш говҳоро пай кардаанд! Гусаста бод хашми онҳо, ки чунин тунд аст ва ғазаби эшон, ки чунон саркашона аст. Меҳоҳам эшонро дар қавми *Яъқуб* мутафарриқ кунам ва дар Исроил пароканда созам.»

Ва ҳол комилан ба ҳамин мафҳум *Мӯсо* арзи вучуд мекунад. Мезанад ва он мисриеро, ки ба як ибронӣ садама расонида, мекушад. Ин қатл, ки аз сари меҳанпарастӣ, аммо ошкоро сураат гирифтааст, бармало мешавад ва *Мӯсо* бояд, ки бигрезад. Одаме, ки бо ин қатл нишон дода, ҳӯи дастнахӯрда ва табиӣ дорад, зоида аст агар аз пайи тар-

бияту парваришаш бипурсем. Мегӯянд, ки дар навбовагӣ аз лутфу ҳимояти як шохдӯхт бархурдор буда ва дар дарбор бузург шудааст. Ин ҳама камтарин таъсире дар ӯ нагузоштааст. Вай марди мумтоз ва қавӣ шуда, вале дар батни тамоми муносиботи дарборӣ ҳамчунон хому зумухт мондааст. Дар таъбид низ ӯро қавӣ, мусаммам, аммо дар худ фурӯрафта, кундзабон ва нофасеҳ меёбем. Муштҳои бепарвояш меҳри ӯро ба дили як коҳини мадиёӣ менишонад ва ин коҳин дарҷо ӯро ба хонаводаи худ васлат медиҳад. Ва ҳол бо саҳро ошно мешавад, маконе ки муқаддари ӯст дар оянда дар густураи он нақши душвори як сипаҳсолорро ифо кунад.

Ҳол бигзоред пеш аз ҳар чиз нигоҳе ба Мадииён бияндозем, ки инак, *Мӯсо* дар ҷамъашон зиндагӣ мекунад. Инонро бояд қавми бузург бидонем, ки ҳамчун тамоми ақвоми ҷодарнишину бозаргон ба воситаи машғалаи гуногуни таъвоифаш ва низ густариши пӯёе, ки дорад, бузургтар аз он ба назар меояд, ки ҳаст. Мо Мадииёро дар кӯҳҳои Ҳурайб, низ навори ғарбии димоғи дарё ва дарунаи даштҳои Муъоб ва Арнон меёбем ва аз дер боз дар мақоми бозаргононе мешиносемашон, ки ҳатто аз Канён корвон ба Миср мебарад.

Мӯсо, инак, дар миёни чунин қавми фарҳефтае зиндагӣ мекунад, мунтаҳо ҳамин ҷо ҳам дар мақоми ҷӯпонӣ дар худ фурӯ рафта ва мунзавӣ, яъне дар ғамангезтарин вазъи мумкин барои марди мумтоз, ки маҳзи андешаву жарфкорӣ зода нашуда, балки бетоби амал аст. ӯро дар саҳро танҳо ва пайваста дил машғули сарнавишти қавми хеш мебинем, ҳамеша дар рӯчӯ ба Худои аҷдодаш бо ваҳшати таъбид дар дил, аҳли диёре, ки бе он ки сарзамини падаронаш бошад, боре меҳани қавми ӯст, заъифтар аз он, ки бо мушти худ хостай бузургашро ба пеш бибарад ва очиз аз рехтани ҳар тарҳе. Ва худ агар ҳам тарҳе мерехт, ношӣ дар ҳар музокира ва дар ҳар суҳанроние, ки битавонад пуштибони ҷазбу рабти масоилро рӯшан созад. Ва шигифтовар нест, агар ки дар чунин вазъе як таъби қавӣ ва пурҷӯш доим худхӯрӣ кунад.

Дар ин мавқеият он иртиботе, ки ба воситаи корвонҳои ғаҳ-ғаҳе бо қасони худ барқарор нигоҳ дошта, барояш тасаллои нисбист. Пас аз бархе тардидҳову дудилиҳо тасмим мегирад, ки бозгардад ва ночии қавми худ шавад. *Ҳоруни* бародараш аз Миср меояд ва аз ҳоли *Мӯсо* дармеёбад, ки талхқомӣ дар миёни қавм ба авҷ расидааст. Ва инак, вақт аст ду бародар ҷуръат кунанд ва ба унвони намоёнда ба пеши шох дароянд. Мунтаҳо шох ҳеҷ дар сар надорад аз он ҳама одами бисёре, ки қарнҳо дар кишвари ӯ ҷӯпон будаанд ва дар ин миён ба кишоварзон, пешаварон ва соҳибони ҳунар табдил шуда ва бо зердастони ӯ даромехтаанд ва тӯдаи юғрашон дастикам дар сохтани биноҳои сутург ва шаҳрҳову диҷҳои нав ба дарди бекорӣ меҳӯрад, ҳол ба роҳатӣ даст бикашад ва ононро рӯ ба манзили истиқлоли дерини худ бозпас бифиристад.

Боре, хоҳиши ин ду истичобат намеёбад. Вале бо оғози балоҳое, ки бар сарзамини Миср нозил мешавад, ҳар боре пофишоронатар такрор мегардад ва шох ҳам ҳар боре сарсахтонатар онро рад мекунад. Аммо қавми бачономадаи ибронӣ дар пеши чашмандози сарзамини маврусие, ки нусуси куҳан ба он башораташ додаанд, ба умеди истиклолу худфармой дигар вазифашиносӣ намекунад. Ба баҳонаи як чашни умумӣ олоти тилову нуқраи ҳамсояғони худро мегирад ва дар лаҳзае, ки мисриён ин қавмро бар сари суфраи чашнӣ маъсумона мепиндорад, инон божгунае аз як шомӣ сисилӣ барпо мекунад ва бегонабуме, яъне меҳмон мизбонро ба қатл мерасонад. Ибронӣ дар иҷрои сиёсати ҳаросангез, танҳо ва танҳо нахустзодагонро мекушанд, то дар сарзамине ки нахустзодагии он ҳама имтиёзи хос дорад, машғалае барои судпарастии фарзандони дуввуму севум фароҳам кунанд ва интиқомӣ онеро бо гурези шитоболуда посух бидиҳанд. Ин тардастӣ бо тавфиқ қарин мешавад ва мисриён ба ивази муҷозот қотилонро меронанд. Подшоҳ басе дер лашкари худро басиҷ мекунад. Аммо он савороне, ки дар чашми афвочи пиёда ҳамеша он сон ҳаросангез буданд ва он аробаҳои досдор дар замини ботлоқӣ ҷанге нобаробар ба ақабаи сабук ва сабукаслиҳаи ин қавм мекунад, ки эҳтимолан ҳамон гурӯҳи мусаммим ва шучоёест, ки дар мочарои пурхатари он қатли ом варзидагӣ ёфтааст ва мо метавонем дар оянда бе мушкилӣ ўро аз бераҳмиҳояш ба ҷо биёварем.

Як чунин қавму лашкари ҷангҷӯ ва барои ҳамлаву дифоъ хуб таслахшудае метавонист рӯ ба тарафи арзи мавъуд бештар аз як роҳро дар пеш бигирад. Нахустин роҳ дар имтидоди дарё ва убур аз Ғазза роҳи қорвонрав набуд ва метавонист ба хоҳири сокинони ҷангҷӯ ва мусаллаҳаш хатарнок бошад.

Роҳи дуввум дуртар буд, аммо мутмаинтар ва беҳтар менамуд. Ин роҳ аз дарёи Сурх ба тарафи саҳрои Сайно мекашид ва аз ин нуқта шоҳа боз мекард ва дар ду масир идома меёфт. Нахуст ин ки мустамим ба мақсад меанҷомид, аз димоғи кӯчак ва сарзамини мадиёну муобитиён рӯ ба Урдун имтидод меёфт ва дуввум уреб аз дили кавир ба мақсади Қодиш мерасид. Дар масири аввал сарзамини Едун дар дасти чап қарор мегирифт ва дар масири дуввум дар дасти рост. Мӯсо эҳтимолан масири нахустро дар пеш гирифтааст. Ва баръакс, бо он фазои тирае, ки вазъу зоҳири ин кӯч моро дар он менишонад ва пас аз ин васфаш қардем, меҳомем мӯҳтамал бигирем, ки мадиёнии зирак бо додани иттилооти ғалат, аз интиҳоби масири дуввум пушаймонаш қардаанд.

Он осмони боз ва бо юмни ситорағони бешумори пурфурӯге, ки Худо роҳнамои *Иброҳимаш* қарор дод, дар ин кӯч чатри заррини худро болои сари мо намекушояд. Ба ҷои ҳамгунӣ бо он анвори шодоби осмонӣ, тӯдаи қавме қачхулқу ғамнок дар кавир пеш меравад.

Ҳамаи падидаҳои шодиовар маҳв шудаанд. Танҳо забонаи оташ аз ҳар сӯ боло мекашад. Ва Ҳудованд, ки аз дили бешаи сӯзон Мӯсоро садо зада буд, инак, дар ҳайати сутуне аз шӯълаҳои печону пурдуд дар фаропеши ин тӯда ҷилав меравад: дар рӯз ба шакли сутуне аз абр ва дар шаб ба шакли забонаи оташ. Аз кӯҳи абрпӯши Сайно бонги раъду барқ ваҳшат дар дилҳо меандозад. Ва ба кайфари гуноҳи ҳатто ночиз, шӯълаҳо аз замин бармечӯшанд ва атрофи урдуро месӯзонанд. Нону пӯшок ҳар боре ноёб мешавад. Ва орзуи баргашт – ин орзуи бимолудаи ҷомеи қавм, ҳар андоза раҳбаронаш дар ҷорачӯй дарме-монанд, бимолудатар мешаванд.

Ятрун бамавқеъ ва пеш аз он ки ин қавм ва лашкариёнаш ба саҳрои Сайно бирасанд, ба истикболи домоди худ берун меояд ва духтару набераашро, ки дар хаймаи падарӣ нигоҳдорӣ мешуданд, меоварад ва дар ин ҷо нишон медиҳад, ки марди бохуш аст. Қавме чун мадиёнҳо, ки озод ва бар пояи ҳуви таъби хеш зистаанд ва барои варзида сохтани нерӯҳои худ мавқеияти кофӣ доштаанд, бисёр фарҳеҳтатар аз қавмеанд, ки дар зери юғи бегона ва дар ҷидоли ҷовид бо худ ва шароитаи зиндагӣ мекунад. Ва роҳбари ин қавм қоидатан бояд, ки дидгоҳҳои бас волотар аз он марди афсурдаҳӯ, тӯдор ва порсое дошта бошад, ки албатта, мепиндорад барои корсозӣ ва фармонфармойи зода шуда, вале табиати абзори зарурӣ чунин пе-шаи хатарнокеро аз ӯ дарег доштааст.

Зеҳни Мӯсо то бад-ин маъно намерасид, ки фармондеҳ лозим нест ба шахс ҳар ҷо ҳозир бошад ва ҳар қореро худ анҷом бидиҳад. Баръакс, бо даҳолат дар ҳамаи масоил, қори мудирятро бар худ бисёр нугувор ва мушқил мекард. *Ятрун* ин нуктаро ба ӯ мефаҳмонад ва кӯмакш мекунад, ки ба қавм созмон бидиҳад ва руасое бар онон бигуморад: ҳама тадбирҳое, ки ақли ҳуди Мӯсо ҳам бояд ба онҳо мерасид!

Ятрун эҳтимолан танҳо ба хайру салоҳи домоди худ ва банӣ-Исроил намеандешида, балки амнияти худ ва Мадӣро ҳам месанҷидааст. Ва ҳол Мӯсо, касе ки то пеш аз ин фирорие буд паноҳҷуста ба ӯ ва то ҳамин тозагӣ яке аз хидматқорону ғулмонаш, дар пешопеши тӯдаи бузурги қавме ба баробараш дармеояд, ки сукунатҳои қадими худро раҳо карда ва аз пай замини нав мечӯяд ва ба ҳар кучо, ки мерасад, тухми тарсу ваҳшат мепароканад.

Аз ҷашми ин марди басир наметавонист пинҳон бимонад, ки роҳи баъдии фарзандони Исроил аз сарзамини Мадён мегузарад ва ин қавм дар кӯчи худ ҳама ҷо ба галаҳову рамаҳои мардуми ӯ бармехӯрд, бо сукунатгоҳашон дар тамос меуфтад ва ҳатто бар шаҳрҳои шакилу ободи онҳо фуруд хоҳад омад. Усули қавме инчу-нин дар ҳоли кӯч пинҳон нест ва бар ҳаққи тасхир тақия дорад. Бешак, инон ба ҳангоми убур бо муқовимат рӯ ба рӯ мешаванд ва дар ҳар муқовимате ба ҷашми воқуниши ноҳақ менигаранд ва асл он аст, ки

ҳар кӣ аз хешони худ дифоъ кунад, душман аст ва душманро метавон бе ҳеҷ тараҳҳуме нобуд кард.

Ба диди барҷастае ҳочат нест, то он сарнавиштеро мучассам кунем, ки ин миллат дучораш мешуд, агар ки абр ин малахҳо бар сараш мерехт. Ва аз ин нукта, пеш аз ҳар чиз ин гумон нашъат мегирад, ки *Ятрун* фикри ин роҳи сарросту беҳтарро аз сари домоди худ андохта ва баръакс, ба убур аз дили кавир мучобаш сохтааст. Ва ин гумон ба ин хотир қувват низ меёбад, ки *Ҳубоб* чандон домоди худро бадрақа мекунад, то бо чашми худ бубинад, ки ба ростӣ ҳамон роҳи пешниҳодиро дар пеш мегирад. Ҳатто ҳамон ҷо ҳам боз масофате ҳамроҳи ӯ меравад, то тамоми ин корвонро аз сукунатгоҳи Мадён ҳар чи дуртар нигоҳ дорад.

Бар пояи рӯзи хуруҷ аз Миср, дар чаҳордахумин моҳ, он таҷассусе анҷом мегирад, ки инак, шарҳаш медиҳем. Қавм дар миёни роҳ дар маконе ба хотири зинуи шахватронӣ болои бисёр мебинад ва он чоро Дараи марғ меномад ва аз он ҷо ҳаракат мекунад ва ба Ҳасирут фуруд меояд ва низ дар саҳрои Фарон урду мезанад. Дар убур аз ин масир ҷои тардид нест. Инак, ба Канъон, мақсади сафари хеш наздик шудаанд ва танҳо кӯхистони рӯ ба рӯро миёни он сарзамин ва ин кавир ҳоил доранд. Тасмим мегиранд ҷосусонеро гусел кунанд; ва дар ин миён худ ба тарафи Қодиш ба роҳ идома медиҳанд. Дар Қодиш паёмоварон бармегарданд ва хабар аз неқӯии он сарзамин меоваранд, аммо, мутаассифона, аз хавфангезии сокинонаш низ. Инак, як бори дигар он дугонагии ғамангез сар бардошта ва ҷанги имону беимонӣ аз нав ҷон мегирад.

Бадбахтона, *Мӯсо* камтар аз тавони фармондеҳӣ, истеъдоди подшоҳӣ дорад. Дар гирудори ҷанг бо амолика ба болои кӯҳ меравад ва ба дуо машғул мешавад! Ва дар ин миён *Юшаъ* ба саркардагии сипоҳ он пирӯзиеро, ки дере даст ба даст мешуд, саранҷом азони хеш мекунад. Ва инак, дар Қодиш дубора ихтилоф доранд. *Юшаъ* ва *Колиб* диловартарини он дувоздаҳ фиристодагон тавсия ба ҳамла мекунад ва фарохони басиҷ медиҳанд ва итминон доранд, ки метавонанд Канъонро тасарруф кунанд. Дар ин миён тавсифҳои ғуловомез аз ғулони мусаллаҳи сокини ин сарзамин ҳама ҷо ваҳшату тарс дар дилҳо меандозад ва сипоҳи чуръат аздастдода аз убур аз кӯхистон ва ҳамла ба Канъон сарпечӣ мекунад. Ин бор ҳам *Мӯсо* роҳу чорае намедонад. Нахуст ба ҳамла фаро меҳонад ва сипас худ низ онро ҳатронок меёбад. Пас раъй ба кӯч ба самти Машриқ медиҳад. Вале дар ин ҷо қатъан ба чашми баҳши ҷиддитари ҷангҷӯён ба дур аз шаън омада, ки тарҳе чунин бо ҷиддият ва машаққат дунболкардари дар останаи ҳонаи умед фуру биниҳанд. Пас гирд меоянд ва ба ростӣ аз кӯҳ боло мераванд. Вале *Мӯсо* дар ақиб мемонад. Ҳазрати муқаддасаш аз ҷо намерунбад! Ва аз ин рӯ, на зебандаи *Юшаъ* аст ва на *Колиб*, ки саркардагии ин гурӯҳи шучоътарро ба ўҳда бигиранд.

Сухан кӯтоҳ, пешоҳанги худраъй ва нобархурдор аз ҳимоят шикаст меҳӯрад ва беқарорӣ авҷ мегирад. Он ҳашму норизоятии борҳо сарбардоштаи қавм, он шӯришҳои бисёре, ки ҳатто *Марям* ва *Ҳорун* дар онҳо ширкат чустаанд, бори дигар ва ин бор басе шадидтар сар бармедорад ва аз нав нишон медиҳанд, ки *Мӯсо* дар анҷоми рисолати хатири худ то чи поя нотавон аст. Дар иқдоми ҷангӣ ҳеҷ ҷои шак нест ва гувоҳии Қолиб таъйиди инкорнопазир меёбад, гувоҳии ин ки дар ин ҷо ҳамла ба Канъон, тасоҳуби Ҳеврон ва бешаи Мамре ва тасарруфи ғӯри муқаддаси Иброҳим на танҳо мумкин, бал ҳатто воҷиб аст, то ба ин васила мақсад, пойгоҳ ва ҳатто марказе барои тамомии наҳзати ҳеш фароҳам созанд. Ва баръакс, барои ин қавми нагунбаҳт чи ҳусронҳо аз пай намеовард, агар ки қуфр мекарданд ва аз тарҳи то ба акнун пайгирифтаи ҳеш, тарҳе ки *Ятрун* албатта, на бе савдои суди шахсӣ, бо ин ҳол содиқона дар пеши эшон ниҳода буд, мегузаштанд.

Соли дуввум аз рӯзи хуруҷ аз Миср ҳанӯз сипарӣ нашуда буд ва қавм пеш аз итмоми ин сол, ғӯё ин ки ҳамин замон ҳам боз ба кифоят дер буд, худро ба тасоҳуби зеботарин бахшҳои сарзамини орзуҳои наздик медид. Мунтаҳо сокинони ин диёр бо хушёрӣ дар ба рӯяшон баста буданд. Ва ҳол ба қучо бояд ки рӯй меоварданд? Ба андозаи кофӣ дар масири Шимол кӯчида буданд ва акнун бояд ки бори дигар рӯ ба Машрик ба роҳ меуфтоданд, то саранҷом дар он масире меафтоданд, ки шарт буд аз ҳамон ибтидо дар пеш мегирифтанд. Мунтаҳо дуруст дар ин бахш аз Машрик, сарзамини Эдум дар ихотаи кӯҳҳо бар сари роҳашон буд. Ба тақозои убур омаданд, аммо эдумиҳои зирактар, чунин дархостеро бе ҷуну чаро рад карданд. Кушудани роҳ бо шамшер чандон салоҳ наменамуд. Пас бояд ба бераҳае ризо медоданд, ки дар он кӯҳҳо эдумиҳоро дар дасти чапи худ доштанд. Ин роҳ рӯйҳам бе мушкилии хос тай шуд. Чи танҳо ба манозили андаки Ебут ва Айям ниёз доштанд, то ба Сорид, нахустин рӯде, ки ба дарёи Мурда мерезад, бирасанд ва сипас ба Арнон. Дар ин миён *Марям* мурда ва *Ҳорун* низ кӯтоҳзамоне пас аз шӯриши қавм алайҳи *Мӯсо* ғоиб шуда буд.

Аз мабдаи рӯди Арнон кори саодатмандонатар аз гузашта пеш рафт. Қавм як бори дигар худро дар наздикии мақсади рӯёиаш ва дар минтақае медид, ки монетӣ бузурге бар сари роҳаш набуд. Дар ин ҷо метавонистанд тӯдавор пешравӣ кунанд ва бар ақвоме, ки роҳи убурашонро мебастанд, чира шаванд ва аз миёнашон бардоранд. Ба ин шакл пеш рафтанд ва ба мадиён, муобитиён ва омуриён дар сарзаминҳои зебои онон ҳамла бурданд. Оре, ҳатто Мадииро, ки *Ятрун* бо он ҳама эҳтиёт кӯшида буд аз ҳучуми онон дар амонашон бидорад, нобуд карданд. Соҳили чапи дараи Урдунро гирифтанд ва чанд тоифаи ношикеботари онҳо иҷоза ёфт дар ҳамин макон сукунат ихтиёр кунанд. Дар ин миён ба шеваи марсум қавонину фароизе нозил

мешуд ва қавм дар убур аз дараи Урдун дудилӣ нишон меод. Дар бахбуҳаи музокирот дар ин бора *Мӯсо* низ ба ҳамон шева, ки пеш аз ин Ҳорун ғайб шуд ва дар мавриди марги ӯ, бешак, хатост, агар би-яндешем *Юшаъ* ва *Қолиб* бачо наёфтаанд ба ҳукумати солҳо бартоф-таи марде бекифоят поён бидиҳанд ва ҳуди ӯро ҳам аз пайи он ҳама нагунбахтони бисёре, ки ба коми нестӣ фиристода буд, равона созанд ва ба ин тартиб ба ғоила файсала дода ва мучаддадона ба тасоҳуби соҳили рости Урдун ва даштҳои он рӯй оварданд.

Дар ҳаққи шарҳе, ки дар боло омад, инсоф хоҳанд дод, ки раванди наҳзати муҳимро сареъу пайгирона дар пеши чашии ҷон зинда меку-над. Бо ин ҳол эътимоду қабули бедиранг ба он нишон нахоҳанд дод. Чи он ҳуручеро, ки насси сареҳи Китоби Муқаддас ба чандин ва чанд соли бисёр нишон медиҳад, дар замони бас кӯтоҳ ба фарҷом мерасо-над. Аз ин рӯ, бояд бигӯем ба чӣ далоиле назари худ, яъне ин муғойирати бузургро муваҷҷаҳ мепиндорем. Бехтарин тавҷеҳ он аст, ки дар соҳат ва масофате, ки қофилаи ин қавм бояд тай мекард ва муддатзамоне, ки ҳар қорвони дигар барои тайи ҳамон роҳ ниёз дошт, дақиқ бишавем ва ҳамзамон мутуни қуҳанеро, ки дар шарҳи ин кӯчи хос барҷо монда, пеши ҳам бигзорем ва бо ҳам муқобала кунем.

Нигоҳи иҷмолӣ ба кӯчи ин қофила аз дарёи Сурх ба саҳрои Сайно меандозем. Дар зимн тамоми рӯйдодҳои марбут ба атрофи кӯҳистонро ба ҳоли худ раҳо мекунем, сирфан ёдовар мешавем, ки қофилаи бузурги ин қавм дар бистумин рӯз аз моҳи дуввуми соли дуввуми ҳуруҷ аз Миср, аз ҳошияи Сайно ҳаракат кардааст. Аз ин нуқта то ба саҳрои Фарон роҳе бештар аз чихил мил дар пеши рӯ на-доштааст, масофате, ки як қорвони борзада ба роҳатӣ панҷрӯза тай мекунад. Қол барои ин қофила фурсати кӯчи манзил ба манзил ва иқомату истироҳати қофӣ дар ин ҷо ва он ҷо қоиш шавем.

Сухан кӯтоҳ, ин қавм метавонистааст дувоздахрӯза ба сарзамини мавҷуди хеш бирасад ва ин назарест, ки бо Таврот ва ақидаи роиҷ татбиқ мекунад. Дар ин ҷо ҷосусоне гусел мешаванд ва ҷомеи қавм танҳо каме ҷилавтар ва то ба ҳошияи биёбони Қодиш пеш меравад. Ва дар ҳамин макон низ он гуселшудагон пас аз чихил рӯз бармегар-данд ва ба дунболи он бедиранг пас аз задухӯрдҳои натиҷаашон но-гувор ба музокира бо эдумиҳо менишинанд. Ин музокиротро ҳам ҳар андоза, ки меҳоҳанд зиёд нишон бидиҳанд, бо ин ҳол бештар аз сӣ рӯз набоядаш гирифт. Эдумиҳо убур аз сарзаминашонро аз бунёд рад мекунанд ва ба ҳеҷ рӯ ба салоҳи исроилиҳо набуд, ки дар ҷунин мавқеияти хатарноке дере диранг биварзанд. Зеро агар қанъониҳо ҳам бо эдумиҳо тафохум барқарор мекарданд, онҳо аз шимол ва инҳо аз шарқ, аз кӯҳҳои худ берун меомаданд ва дар ин сураат қори исроилиҳо зор буд.

Ривояти таърих ҳам дар ин нуқта ҳарфе аз диранг намезанад, бал-ки тасмими бевосита ин аст, ки кӯҳистонҳои Эдумро давр бизананд.

Акнун қофила аз хошияи кӯххо рӯ ба ҷануб ва сипас рӯ ба Машрик ба роҳ меафтад ва ин роҳ ҳам то ба рӯди Арнон боз чиҳил мил бештар нест ва бинобар ин мешуда, ки панҷрӯза тайиаш кунанд. Ва агар он чиҳил рӯзеро ҳам баршуморем, ки ба сӯғвории *Ҳорун* сипарӣ карданд, ханӯз ҳам шаш моҳ аз соли дуввум барои ҳар гуна дирангу иқомат ва ҳамаи он роҳпаймоиҳо, ки мебоистӣ фарзандони Исроилро зафармандона ба Урдун мерасонд, боқӣ мемонад. Ҳол аммо он сию ҳашт соли бачомонда аз кучо меояд?

Ин сию ҳашт сол дарди сари бисёре барои муфасссирон сохтааст. Низ он чиҳилу як манзили, ки таърих аз панҷ манзили он ҳеҷ гузорише намедихад, вале бо ин ҳама дар сиёҳа гунҷонида шуда ва азоби бисёре барои ҷуғрофидонон фароҳам сохтааст. Ва аммо дуруст ҳамин манозили гунҷонидашуда бо он солҳои изофамода хуб ва комил интибоқ доранд. Зеро он шонздаҳ макон, ки ҳеҷ чиз дар бораашон намедонем ва ин сию ҳашт сол, ки ҳеҷ гуна иттилооте дар бораашон ба даст намеоварем, заминасози беҳтарин мавқеиятанд, то ҳамроҳи фарзандони Исроил дар сахро саргардон бошем.

Мо аз ривояти таърих он манозилро, ки номашон ба воситаи ҳар гуна рӯйдоде сабт шудааст, дар муқобили кулли манозили сиёҳа қарор медиҳем ва бад-ин тартиб мешавад ба ҳуҷҷатҳои мақолаҳои ҳолиро аз ҷоҳи ҳолии нуктаи таърихӣ ташхис дод.

<i>Манозили фарзандони Исроил дар сахро</i>	<i>Ривояти таърих</i>
Сиёҳаи манозил бар асоси китобҳои дуввум, севвум, чаҳорум ва панҷуми Мӯсо.	Сиёҳаи манозил бар асоси сафари чаҳоруми Мӯсо боби сию севвум.
Раъамсис	—
Суккут	—
Айтом	—
Ҳайрут	Ҳайрут
Маҷадил	—
Гузур аз дарё	—
Морра, биёбони Ушшом	Морра, биёбони Сур
Илим – дувоздаҳ чашма	Илим
Дар пои дарёи Сурх	—
Биёбони Сайно	Биёбони Сайно
Дафка	—
Алуш	—
Рафедим	Рафидим
Саҳрои Сайно	Саҳрои Сайно
Қибрут Ҳаттова	Қибрут Ҳаттова

Ҳасирут	Ҳасирут
Рақама	—
Амунфорас	Қодиш дар Фарон
Линаба	—
Рисса	—
Қухилота	—
Қухистони Шофар	—
Ҳаррода	—
Мукҳайлут	—
Тоҳат	—
Торих	—
Миккиқа	—
Ҳишмуна	—
Мусайрут	—
Банй-Яъқон	—
Ҳурулчидчод	—
Ютбоб	—
Абуна	—
Ассиани Чобир	—
Қодиш – биёбони Син	Қодиш – биёбони Син
Кӯҳи Ҳур дар сарҳади Одум	Кӯҳи Ҳур дар сарҳади Одум
Салмуна	—
Фунун	—
Убут	Убут
Айим	—
Дебунчод	—
Илмун даблю тойм	—
Кӯҳҳои Аборим дар муқобили Набу	Кӯҳҳои Аборим
—	Рӯдхонаи Зорид
—	Арнун дар ин сӯи Маттона
—	Нахлиюил
—	Бомут
—	Кӯҳи Фасча
—	Еҳас
—	Ҳишюн
—	Шаҳри Сайхун
—	Бошон
Киштзорони Мӯаб дар канори Урдун	Киштзорони Мӯаб дар канори Урдун

Нуктаи беш аз ҳама дархӯри таваҷҷӯҳ он, ки таърих моро мустақим аз Ҳасирут ба Қодиш мерасонад. Аммо сиёҳа дар пушти Ҳасирут Қодишро ҷо меандозад. Ва пас аз радифи он номҳои гунҷонида дар пушти Ассиани Қобир меоварад ва бо ин кор саҳрои Сайноро бо бозуи кӯчаки димоғи дарёи ғарбӣ ҳамчавор мекунад. Дар ин ҷо муфассирон хеле гич шудаанд, чаро ки як гурӯҳ фарзро бар ду Қодиш гузоштаанд ва гурӯҳи дигар, ки аксарият доранд, баръакс Қодишро танҳо яке тасаввур кардаанд ва дар ин тасаввури дувум ҷои ҳеҷ тардиде наметавонад бошад.

Он ривояте, ки бо диққат аз ҳар гуна таҳриф полудааш кардаем, танҳо аз як Қодиш сухан ба миён меоварад: Қодиш дар саҳрои Форон ва билофосила Қодиш дар саҳрои Сайно. Аз пойгоҳи Қодиши нахуст ҷосусон гусел мешаванд ва аз дуввумин тамоми афвоч пас аз он ба роҳ меуфтанд, ки эдумиён убур аз сарзамини худро аз онон дарег доштаанд. Аз ин нукта бармеояд, ки ин Қодиш ҳамон як макон аст. Зеро ки тасмим бар убур аз сарзамини эдумихо натиҷаи беҳудагии талош дар русух ба Канъон аз ин сӯ будааст. Ва аз дигар сутури китоб ба вузӯҳ рӯшан мешавад, ки ду саҳрои ёдшуда доманаи ҳамчавор доранд. Сайно дар шимол будааст ва Фарон дар ҷануб ва Қодиш дар манзилгоҳи воҳае дар ҳадди фосили ин ду. Ҳаргиз ҳам касе ба сарофат намеафтод гумонро бар ду Қодиш бубарад, агар интизори он намебуд, ки фарзандони Исроилро замоне ба ин дарозӣ дар саҳро ба ин сӯ ва он сӯ бикашонанд. Аммо он муфасссироне, ки танҳо ба як Қодиш қоилад ва бо ин вучуд кӯчи чихилсола ва он манозили гунҷонидаро қабул доранд, дар маҳмасаи ногувортар аз ҳама меафтанд, ба вежа, вақте ки меҳоҳанд ин роҳпаймоиро рӯи нақша ҳам нишон бидиҳанд. Ва ин нишон додани чизе нобуда ва номумкин шевае бавежа, ҳайратангез аст. Зеро ки чашм дар довари ҳар номавзунӣ аз дарки дарун саҳтгиртар аст. *Никол Сансон* он ҷаҳордах манзили сохтагиро байни саҳрои Сайно ва Қодиш ҷой медиҳад ва рӯи нақша ҳам, то бихоҳӣ, морпеч мекашад. Ва бо ин ҳол тамоми масофат дар ниҳоят бештар аз ду мил намешавад, яъне масофате, ки барои тақон хӯрдани сару думи ин қофилаи азим кам аст.

Ин саҳро ҷи обод ва пурҷамъият бояд буда бошад!? Зеро дар ҳар мили он агар на шаҳр ва ё як ободӣ, дастикам истироҳатгоҳхое метавон пайдо кард, ки ҳатто ном ҳам дорад, ваҳ ки ҷи имтиёзе барои як сарфармондеҳ ва афвочаш! Вале ғанои даруни ин саҳро чандон намекашад, ки барои ҷуғрофидон табоҳиовар мешавад. Зеро вай аз Қодиш то ба Ассиани Қобир панҷ манзил меёбад, вале дар роҳи баргашт ба ҳамон ҷо, яъне роҳе, ки бояд ин қавмро баргардонад, бадбахтона, ҳеҷ манзиле. Аз ин рӯ, мисли гузаштаҳо, ки «ҳеҷ ободиҳои ҷуғрофий»-ро ба аломати фил мушаххас мекарданд, чанд шаҳри аҷиб ва ҳатто дар он сиёҳа наёмадаро бар сари роҳи ин қавми саргардон менишонад. Калме мекӯшад, ки ба кӯмаки морпечҳои аҷибу

ғариб худро аз ин махмаса халос кунад ва бахше аз ин маконҳои изофиро ҳатто дар ҳаволии Мадитрона менишонад ва Ҳазаруту Муфассарутро ба як макон табдил мекунад ва дар дарознои сардаргумиҳо ва рохгумкарданҳои ҳайратоваре саранҷом афвоҷашро ба Арнон мерасонад. Уэлл, ки қоиладар ба ду Қодиш аст, паҳнаи ин сарзаминро дар абъоди азим масх мекунад. Ва дар таҳлили *Нолен* қофилаи банӣ – Исроил пас аз як ракси полонез дубора ба лаби дарёи Сурх мерасад ва саҳрои Сайноро ба тарафи шимол дар пушти сари худ дорад. Ба ростӣ, ки мумкин нест касе битавонад таҳайюл, биниш, диққат ва доварие нозилтар аз ин мардони хуб ва покният нишон бидиҳад!

Вале агар хуб бисанҷем, бисёр муҳтамал хоҳад шуд, ки сиёҳаи он манозили изофиро барои наҷоти он чиҳил соли масъаладор гунҷонидаанд. Зеро дар матне, ки ба унвони пояи ин ривоят, дақиқ дунболаш мекунем, омадааст, ки қавм аз он нуқтае, ки аз канъониён шикаст хӯрд ва иҷозаи убур аз сарзамини эдумиёноро ҳам наёфт, дар роҳи дарёи Мурда, рӯ ба тарафи Ассиани Қобир сарзамини эдумихоро давр задааст. Аз ин тавзеҳ ин ҳаёт ношӣ шудааст, ки ин қавм, ба ростӣ, рӯ ба дарёи Мурда, ба Ассиани Қобир, ки эҳтимолан дар он замон аслан вучуд надошта, омадааст, ҳарчанд ки матн аз давр задани кӯҳистони Заир дар ҳамин ҷода суҳан меғӯяд. Дуруст мисли ин аст, ки бигӯй: коласкачӣ ҷодаи Лейпсигро тай мекунад, бе он ки ба ин хотир ночор бошад ба ҳуди Лейпсиг бирасад. Инак, ки он манозили зоидро ҳазф кардаем, ҳазфи он чиҳил соли изофа ҳам бояд, ки бароямон мумкин бошад. Медонем, ки гоҳномаи тавротӣ соҳтагист ва мешавад тамоми ин тақвими дар қолаби адвори муайян ва чиҳилунҳосола даровард. Ва низ ин ки барои хусул ба ин давронҳои ирфонӣ бояд, ки бархе аъдоди таърихӣ ба ночор тағйир меёфтанд. Ва қучо мешуд он сию шаш то сию ҳашт соли дар ин давраи замонӣ номавҷудро беҳтар гунҷонид, магар дар замонҳое ки инчунин дар торикӣ қарор дошт ва дар нуқтае, ки қомилан беодам ва ношинохта буд?

Бе он ки бихоҳем дар гоҳномаи тавротӣ, яъне яке аз мушқилтарин пажӯҳишҳо бориқ шавем, моилем дар баҳши қиссасароёнаи он ба суди фарзияи худ назари кӯтоҳ бияфканем.

Дар Китоби Муқаддас ва дигар кутуби қухан, бисёр аъдоди муқаддас намодин ва афсонаомез меоянд. Адади ҳафт ошқоро вежаи офариниш, қорсоъӣ ва пӯёист. Ва баръакс, адади чиҳил менамояд, ки ҳоси назорагарӣ, интизор ва беш аз ҳама инзиво ва чилланишинӣ бошад. Тӯфоне ки *Нӯҳ* ва қасонашро аз боқии ҷаҳон дур андохт, чиҳил рӯз меояд. Вонас нишастани об низ баъд аз гузаштани замони қофӣ, боз дар чиҳил рӯз сурат мегирад. Дар тӯли ин замон ҳам *Нӯҳ* даричаи киштии худро баста нигоҳ медорад. *Мӯсо* низ мунзавӣ аз қавм ду бор дар Сино чилланишинӣ мекунад. Он ҷосусон низ чиҳил рӯз дар Канъон мемонанд. Бад-ин тартиб, тамоми қавм дар тӯли ин

солҳои пурмашаққат, мунзавӣ аз дигар ақвом, бояд ки ба таъйид ва такдиси ҳамин муддати замон мепардохт. Ин адад бо тамоми вазн ва арҷи худ ба Инҷил ҳам роҳ меёбад: *Масеҳ* дар саҳро чихил рӯз ба интизори иблиси озмунгар менишинад.

Агар муваффақ мешудем кӯчи фарзандони Исроилро аз Сайно ба Урдун бо риоят ва лиҳози ҳамаи дирангҳои бешумор ва номӯҳтамал дар замони кӯтоҳтар ба фарҷом бирасонем, бисёре солҳо ва ҳамчунин манозили беҳосилро ҳазф мекардем ва дар он сурат он сардори бузург дар пеши он нақӯҳиши оғозини мо сарбаланд ва аз нав дар арзиши комили худ бар сари по қарор мегирифт. Низ он шеваи зуҳури Худованд дар ин асфор бароямон ин сон дилгиру таассуфвар намебуд, ки акнун ва бо он рафтори ҳаросангезу хавфвараши ҳаст, ҳоле ки дар ҳамон саҳифаи *Юшаъ* ва китоби Доварӣ аз нав таҷаллии поктар ва падаронатар меёбад. Ва он Худои дерини *Иброҳим* боз мисли гузаштаҳо бар қасони худ дӯстонатар, яъне баръакси Худои *Мӯсо* зоҳир мешавад, ки кӯтоҳзамоне дили моро аз ваҳшату икроҳ окандааст. Ба қасди вузӯҳ ёфтани худ бар ин нукта меғӯем: чунон ки мард, ҳамчунон Худояш. Ва ҳол дар бораи *Мӯсо* чанд каломи охир:

Мумкин аст бар сарамон бонг бизананд: «Шумо дар суҳанони пешинатон бо ғустоҳии бисёр дар вучуди марди барҷаста он ҳасоисеро мункир шудаед, ки то кунун баҳонае барои ситоиши бисёр аз вай будааст: яъне ҳасоиси шохӣю сардорӣ! Пас дигар чӣ шохисе барояш боқӣ мемонад? Дар партави кадом вежагӣ маҳз чунин рисолати хатире машруъият меёбад? Чӣ чиз ба ӯ чуръат медиҳад бо ҳамаи норасоӣҳои зоҳиру ботин ба пешбурди чунин наҳзати бузурге бархезад? Он ҳам ҷое, ки он малзумоти таъйинкунанда ва он истеъдоди чашмпӯшинопазир дар вучуди ӯ нест ва шумо онҳоро бо вақоҳати номаъхӯд дар ӯ мункир мешавед?». Бигзоред дар ҷавоб бигӯем: «Истеъдод ва ё табаҳхур аз инсон марди амал намесозад. Балки дар ин маврид таъйинкунанда маниш аст. Хислат бар маниш поя дорад, на бар истеъдод. Истеъдод мумкин аст бо хислат дамсоз шавад, вале хислат бо он дамсоз намешавад. Хислат метавонад аз ҳама чиз чашм бипӯшад, магар аз худ. Лизо бо қамоли майл эътироф мекунем, ки шахсияти *Мӯсо* аз он нахустин қатли ошкоро ва ҳамаи он бераҳмиҳо, то ба ғоиб шуданаш тасвири бисёр пурҳайбату ҷалол аз марди ба даст медиҳад, табъаш саршор аз шӯри бузургтарин қорҳо. Мунтаҳо табиист, ки ин тасвири пок масх ҳоҳад шуд, агар марди зӯрвар, мусаммим ва амалгароро чихил сол бидуни ҳеҷ мафҳуми мақсуде бо тӯдаи сутурги як қавм дар фазои чунин танг дар фарорӯи мақсади бузургаш саргардон бубинем. Танҳо бо костани роҳ ва замони ин кӯч аст, ки метавонем ҳамаи он авсофи бадеро, ки чуръат қардем ба ӯ нисбат бидиҳем, дубора пок кунем ва вайро бар пойгоҳи дурусти худ барпо бидорем».

Дар поён ҷуз ин боқӣ наместонад, ки нуктаи сароғози ин бориқандешихоро як бори дигар такрор кунем ва он ки: ҳеҷ зараре ба кутуби муқаддас ва ё дигар меросҳои маънавии мо намерасад, агар ки бо дарки нақдомез ба баррасии онҳо бинишинем ва рӯшан кунем кучо дучори тазод шудаанд ва кучо он сухани нахустин ва беҳтар дар паси афзудаҳо ва гунҷонидаҳову интибокдиҳиҳои баъдӣ пинҳон ва ҳатто масх шудааст. Танҳо он вақт аст, ки арзиши нахустин ва бунёдини ин саҳиף ҳар чи зиндатару нобтар ошкор мешавад ва ҳамин арзиш аст, ки ҳар каси огоҳ ва ё ноогоҳ, дар пайи он меҷӯяд, ба шавк дар бараш мегирад ва аз он меомӯзад. Ва боқиро агар ҳам, ки дур нарезад, дастикам нодида мегирад ва ё ба ҳоли худ вомегузорад.

МАРОҶЕЪИ ҶАДИДТАР

Агар кутуби муқаддас авзои ибтидоӣ ва низ тақомули тадриҷии миллатҳои умдари бозменамоёнд, дар арсаи таърихи ҷадид метавонем бештарини баҳраро аз сафарномаҳо ва навиштаҳои мушобеҳе бубарем, ки чандин ғарбии ба Машриқ роҳёфта аз ин сафарҳои на ҳолӣ аз машаққати лаззату хатар бо худ ба ҳона овардаанд ва таҷрибаҳои худро дар тайи дарсҳои олии ироа додаанд. Дар ин ҷо сирфан ба ихтисор ба чанд тан аз мардоне мепардозем, ки аз солҳо пеш аз дариҷаи нигоҳи онҳо ба тамошои чизҳои бисёр дур ва шигифт менишастем.

ЗОИРОНУ ҶАНГҶҶҶНИ САЛИБӢ

Тавсифоти бешумори инон низ, албатта, ба шеваи худ омӯзанда аст. Бо ин ҳол дар шинохти авзои Машриқамин бештар аз он, ки дастгири мо бошанд, ошуфтагӣ бор меоваранд. Яқҷонибанигарии душманонаи масеҳӣ бо диди танги худ, диди моро низ танг мекунад. Ин ҳақ ба ҷонибе, албатта, дар ин авохир, аз замоне ки рафта-рафта бо рӯйдоди он ҷангҳо дар партави қалами нависандагони худӣ Машриқамин ошно мешавем, то ҳаде фуру хобидаст. Бо ин ҳол бояд дар ҳаққи зоирону ҷангҷҷҷни порсо ва пуршӯри салибӣ ҳамчунон қадрдон бошем. Зеро ки посу нигоҳдошти муносиботи фарҳангии урупоиро вомдори шавқи мазҳабӣ ва муборизаи настуҳи онон дар баробари ҳуҷуми шарқӣ ҳастем.

МАРКО ПОЛО

Табиист, агар номи ин марди барҷаста дар садр биёяд. Сафари вай бо нимаи дуввуми қарни сиздахум муқорин уфтод. Вай, ки то ба дуртарин нуқтаи Машриқ роҳ ёфт, моро ба дили муносиботи аҷибе мебарад, ки ҳайратафзо ва шигифтоваранд, зеро ки афсонаомез менамоёнд. Ва ҳатто агар аз ҷузъиёт вузӯҳи онӣ ба даст наёварем, дар ивази гузориши фишурдаи ин раҳнаварди роҳҳои дур дар зинда қардани эҳсоси беқаронагиву сутургӣ бисёр тавоност. Чунин аст, ки

худро дар дарбори *Кублаиҳон* меёбем, ки дар мақоми чонишини *Чингизхон* бар сарзаминҳое фармон меронад бемарзу қарон. Зеро ба чӣ сифати дигаре мешавад аз имперотурие ёд кард, ки аз ҷумла дар борааш меғоянд: «Эрон яке аз иёлоти бузурги он аст ва аз нӯҳ волигарӣ ташкил ёфта». Ҳар чизи дигар ҳам бар ҳамин қиёс аст. Барои намуна, пойтахти шоҳӣ дар шимоли Чин қароннопаёдо ва қасри хон шаҳрест дар шаҳр, оқанда аз ганҷҳои фаровон, аслиҳа, девондорон, сарбозон, надимони бешумор, ки ҳар боре бо ҳамсарони худ ба ҷашнҳои пайдарпай даъват мешаванд. Аз ҳамин қарор низ иқоматгоҳи тобистонӣ! Бо таъсисоте барои ҳар гуна тафреҳ, хосса, лашкаре аз шикорчиён ва завокӣ фарогири шикор, юзпалангҳои дастомӯз, уқобҳои тарбиятшуда, ходимони пурҷунбучӯш ва шикори фаровон. Ва дар тамоми тӯли сол ҳадя мефиристонанду мегиранд: тило ва нуқра, сангҳои гарон ва марворид, нафоише аз ҳама рақам, ҳама азони шаҳриёрону ҳашаму ҳавошии онҳо, ҳам дар он ҳол, ки боқии миллионҳо зердаст бояд, ки ба саҳми сиккаи сиёҳ ризо бидиҳад.

Ва инак, аз пойтахт роҳи сафар дар пеш мегирем ва аз фаровонии шаҳракҳои ҳавма намедонем, ки худи шаҳр кучо тамом мешавад. Хона дар қанори хона меёбем ва деҳ дар қанори деҳ. Пас дар масири рӯи пушукӯҳ рӯ ба поин, ба тарафи бисёре тафарруҷгоҳҳо меравем, ҳама дар фосилаҳои муносиби сафари якрӯза.

Ҳол гардишгари мо бо маъмурияти имперотур ба нуқоти дигар меравад ва моро аз дили кавирҳои қароннопаёдо меғузаронад ва ба суроғи даштҳои пурғаллаву рама дар иртифооти кӯҳҳо ва ба пеши инсонҳое мебарад бо зоҳиру русуми шигифтангез. Дар поён ҳамроҳи ӯ аз фаросӯи яху барф ба тамошои шаби ҷовидони кутбӣ меистем, сипас якбора ва ҷунон ки гӯй, бар қоили сеҳромез, рӯ ба поин даст ба ҷониби шибҳи ҷазираи Ҳиндустон меоем, Сейлонро дар зерҳои пои худ мебинем, Мадагаскаро Ҷоваро ва нигоҳамон ба тамошои ҷазоире бо номҳои аҷиб меравад ва бо ин ҳол роҳнамои мо ҳама ҷо завоҳири инсонҳо ва одоби онон, манозир, дарахтон ва гиёҳону ҳайвоноти ҳар хитта ва бисёре вежагӣҳоро бароямон шарҳ медиҳад: ҳама тазмине бар воқеияти мушоҳидоти ӯ, ҳарчанд ки бисёр чизҳо низ афсонаомез менамояд. Танҳо як ҷуғрофидони донишандӯхта метавонад ҳамаи ин дидаҳо ва иттилоотро табақабандӣ кунад ва биёзмояд. Вале мо бояд, ки ба дарёфтҳои ом басанда кунем, чи ҳеҷ шарҳу тафсиле қори пажӯҳишҳои нахустини моро осон нақардааст.

ЮХАНЕС ФОН МОНТЕВИЛО

Сафарҳои ӯ дар соли 1320-и мелодӣ шурӯъ мешавад ва гузоришҳои он дар қолаби китоби омиёна, вале, мутаассифона, тағйир ва таҳрифи бисёрёфта, ба дасти мо расидааст. Дар ҳаққи ин муаллиф бояд инсоф дод, ки сафарҳои бузурге қарда ва бисёр чизҳо дидааст, бо диди дақиқ ва тафсили некӯ. Мунтаҳо ҷо ба ҷо аз дигарон

моя мегузорад ва чуз ин киссаҳои наву куҳанеро ҳам лобало мегунҷонад. Ба наҳве, ки бахши воқеии китоб ҳам дигар қобили эътимод нест. Низ матни аслии он, ки ба лотин аст, нахуст ба олмонии омиёна ва сипас олмонии навишторӣ тарҷума шудааст, ки ҳамин худ ба таҳрифи бисёр номҳо анҷомида. Ва ҳамон тавр, ки *Герреси* мо дар мақолаи шоистаи худ дар бораи китобҳои омиёнаи олмонӣ нишон медиҳад, мутарҷим ҳам ба худ иҷозаи ҳазф ва изофаи бисёр додааст, ки дар натиҷа баҳра ва бархурдорӣ аз ин китоби муҳим ночиз мешавад.

ПЕТРО ДЕЛЛА ВАЛЛЕ

Вай аз як табори куҳани румӣ буд, бархурдор аз насабе шариф, ки решааш ба хонадоне аз даврони ҷумҳурӣ мерасид. Дар соли 1586 ва дар рӯзгоре ба дунё омад, ки тамоми кишварҳои урупой аз як фарҳанги барҷастаи маънавӣ бархурдор буданд. Дар Итолиё *Тоссу* ҳанӯз зинда буд, гӯё ин ки дар вазъи ғамбор. Ва бо ин ҳама ашъораш бар тамоми ҷонҳои фарҳефта таъсир мегузошт. Шеър чандон ривоч ёфта буд, ки бисёр шоирон бадеҳагӯӣ мекарданд ва ҳеҷ марди ҷавон ва озодандеше наметавонист аз табъу ҳунари баёни манзум чашм бипӯшад. Таҳсили забон, дастуру ҳунари балоғатро бисёр ҷиддӣ мегирифтанд ва ба ин шакл ҷавони мо дар ин шароити мумтоз, бархурдор аз парвариши дақиқ, рушд мекард.

Тамрин дар корбурди аслиҳа, пиёда ва савора, ҳамроҳи ҳунари шарифи шамшербозиву аспсаворӣ ҳамаро ҳаррӯза дар хидмати рушди нерӯҳои ҷисмонии худ мегирифт ва дар хидмати истехкоми шахсият, ки бо рушди он нерӯҳо иртиботи амиқ дорад. Дар ин миён зумхутию хомии ҷангҳои даври салибӣ, ба ҳунари силаҳшӯрӣ ва ҳӯи шахсаворона фаро болида ва ошиқиро ҳам аз авсофи худ қарор дода буд. Ин ҷавонро мебинем, ки бо бисёр зеборӯён, хосса, дар қолаби шеър, муғозала дорад. Вале дар поён, вақте дилдодае, ки дар талаби васлаташ аст, ҷавони моро мегузорад ва таслими марди бечоҳу поя мешавад, номуродияш сангин ва ранҷаш бекарон аст. Сабук қардани бори ғамро бар он мешавад, ки ҷомаи зоирон ба тан кунад ва ба зиёрати арзи муқаддас биравад. Дар соли 1614 ба Истанбул мерасад ва дар ин ҷо сиришти ашрофию дилнишинӣ ки дорад, некӯтарин пазириро арзонияш месозад. Дар ин шахр ба шеваи таҳқиқоти пешини худ бефосила ба омӯзиши забонҳои шарқӣ мепардозад ва огоҳии кулӣ аз адабиёти туркӣ ва русуми ин сарзамин ба даст меоварад. Ва сипас на бидуни таассуфи дӯстони тоза бадастовардаи худ ба Миср меравад. Иқомат дар ин кишварро фурсате мешумарад, то дар ҷаҳони атиқ бинажӯҳад ва бо ҷиддият ради онро дар дунёи мутааххир дунбол кунад. Аз Қоҳира ба кӯҳи Сайно меравад ва ба зиёрати мазори *Ектеринаи* Муқаддас мушарраф мешавад. Сипас гуфти ин сафаре бошад тафреҳӣ, боз ба пойтахти Миср бармегардад ва аз ин ҷо дар

сафари дубора дар шонздаҳ рӯз ба Уршалим мерасад, ки ҳамин абёоди ростини фосилаи ин ду шаҳрро барои мо қобили тасаввур месозад. Дар ин ҷо ба зиёрати гӯри муқаддас мешитобад ва аз ночӣ ҷунонки пештар низ аз *Екатеринаи* Муқаддас, меҳоҳад, ки аз ғами ишқ халосаш кунад. Ва ангоре ки аз хоб бархоста бошад, якбора ба рӯшанӣ мебинад, ки аблаҳ буда, агар он маъшуқай то ба кунун парастидаро танҳо зани ситуданӣ мепиндоштааст. Безорияш аз боқии чинси латиф аз миён меравад, ба ҷустуҷӯи ҳамсаре бармеояд ва ба дӯстонаш, ки умед дорад ба зудӣ ба наздашон баргардад, менависад, ки аз пайи ҳамсари шоиста барояш бичӯянд.

Инак, пас аз зиёрати ҳамаи мазорҳову маконҳои муқаддас, ки бо тавсияи дӯстонаш дар Истанбул ва беш аз ҳама вучуди навқаре, ки ба ҳамроҳаш фиристодаанд, ба хубӣ имконпазир мешавад, бо шинохти комил аз ин муносибот ба сафари худ идома медиҳад. Ба Димишқ мерасад ва сипас ба Ҳалаб. Дар ин ҷо ба либоси суриёӣ дармеояд ва ришро раҳо мекунад. Дар ҳамин шаҳр низ барояш иттифоқи муҳим ва бисёр сарнавиштсоз меафтад. Мусофире бо ӯ аз дари дӯстӣ дармеояд, ки аз зебоии меҳрангези як гурҷидухтари масеҳӣ бо хонаводааш сокини Бағдод, ҳарчи таъриф мекунад, сер намешавад. *Делла Валле* ба расми ростини шарқӣ волаи як васф ба талаби ин духтар рӯ ба роҳ мениҳад ва дидори рӯи ӯ бар шӯри ишқаш меафзояд. Муваффақ мешавад ризои модарро ба даст оварад. Падарро ҳам мучоб мекунад. Вале ин ҳар ду пеши ишқи бемиҳори ӯ танҳо бо икроҳ кӯтоҳ меоянд. Дил қандан аз духтари маҳбуб барояшон ошқоро қурбонии бузург аст. Ва саранҷом ин духтари гурҷӣ ҳамсари ӯ мешавад ва *Делла Валле* барои зиндагӣ ва сафар бузургтарин ганҷро ба даст овардааст. Чи, гӯё он ки бо пуштвонаи дониш ва шинохти ашрофӣ аз бисёре русум азми Шарқ қарда ва дар тафакхуси қори инсонҳо бисёр дақиқ ва муваффақ аст ва дар қиболи ҳар қас рафтори дар ҳама ҳол намуна дорад, бо ин ҳол шинохт аз табиатро тӯшай худ шинохтааст, ҳосса, ки дониши он дар он рӯзгор аз маҳфили маҳдуди чанд табиатпажӯҳи ҷиддӣ ва жарфнигар фаротар намерафт. Аз ин рӯ, наметавонад ба супориши дӯстонаш, ки аз анвои гиёҳ, дарахту дору иттилооте меҳоҳанд, кифоят кунад.

Вале *Маонии* зеборӯ, дар амал чун пизишки меҳрубони хонаводагӣ наметавонад аз ҳар навъ решаи алафу гиёҳе, ки дар биёбон мерӯяд ва ҳама гуна катиро, марҳам, дона ва адвияе, ки дар бозор арза мешавад, дониши кофӣ ироа диҳад ва бар мушоҳидоти шавҳараш муносиб бо русуми маҳал ғано бубахшад.

Бо ин ҳама ин пайванд барои зиндагӣ ва сафар муҳимтар аст. *Маонӣ* бо вучуди сиришти қомилан занонаи худ нишон медиҳад, ки шахсияти мусаммим дорад ва дар ӯ тавони бархӯрд бо ҳар масъалае ҳаст. Аз ҳеҷ хатар наметарсад, ҳатто ба истикболи он меравад. Ва ҳама ҷо рафтори наҷибонаву ором дорад. Ба шеваи мардон бар асп

менишинад ва дар кори ром кардани ин хайвон ва тохт бо он хибра аст. Ба ин шакл дар ҳама ҳол раҳёри шодобу хаяҷонбахш мемонад. Ва низ муҳим ин ки дар роҳ бо ҳама гуна занон ошноӣ барқарор мекунад ва аз ин рӯ, ҳамсараш ҳам ҳама ҷо бо истикбол, мизбонӣ ва гуфтугӯи самимонаи мардон ва шавҳарони инон рӯ ба рӯ мешавад.

Ҳол аммо ин завҷи ҷавон лаззати саодатеро мечашад, ки то кунун ва дар гардиши худ дар Туркия наменинохт. Ин ду ба Эрон меоянд, он ҳам дуруст мукорин бо сиюмин соли ҳукумати *шоҳ Аббоси аввал*, ки мисли *Пётри* русӣ ва *Фридрихи* прусӣ шоистаи лақаби *кабир* аст ва ба дунболи ҷавонии оканда аз биму хатар бедиранг пас аз расидан ба қудрат ба рӯшанӣ дармеёбад, ки барои ҷироят аз кишвари худ бояд ки марзхоро густариш диҳад ва низ дар роҳи тасбиту таъмини ҳукумат дар дохил, ин ё он тадбирро ба қор бандад. Ва ҳол ҳамаи фикру зикраш ба ин аст, ки кишвари аз сакана холишударо бо муҳоҷироне аз нав бар сари по биёварад ва бо эҳдоси ҷодаҳои ҳамагонӣ ва меҳмонсароҳо омадшудӣ зердастонашро эҳё ва осон кунад. Бештарин даромад ва тасхилотро сарфи сохти биноҳои беқарон мекунад, чандон ки Исфакон шаъни пойтахтӣ ёфта саросар аз қох, боғ, қорвонсароҳо ва иқоматгоҳҳо барои меҳмонони шохӣ пӯшида мешавад. Шаҳраке ҳам барои аромина месозанд ва пайравони ин қеш маҳзи баёни сипоси худ пай дар пай бақонае меёбанд ва зиракии онро доранд, ки ба нафъи ҳеш ва шох, ҳам суд бипардозанд ва ҳам хироҷ. Ҷуз ин як шаҳрак барои гурҷиҳо ва яке ҳам барои ахлофи оташпарастон бино мешавад ва бар вусъати Исфакон меафзояд. Чандон ки ин шаҳр дар поён мисли яке аз марокизи навини кишвари мо бемарзу қарон мешавад. Дар ин ҷо рӯҳониёни румӣ – католик, ба вежа, қормалиён аз тавачҷӯҳи қос бархурдоранд. Вале, баръақс, қешӣ юнонӣ, ки менамояд дар зери қатри қимояти турқон – ин душманони оми Урупо ва Осиё бошад, бо истикболи чандоне рӯ ба рӯ наменинавад.

Делла Валле беш аз як сол дар Исфакон мемонад ва ҳамаи вақти худро бе вақфа сарфи қасби дақиқтарин қабарҳо аз ҳамаи авзоъ ва муносиботи иҷтимоӣ мекунад. Қам аз ин рӯ тавсифоташ қи зиндаанд! Ва гузоришқояш қи дақиқ! Саранқом, пас аз он қи қам қизро мазидаву қашидает, мемонад танқо қуллай ин муносибот, яъне ошноии шаҳсӣ бо шох, қи дар қашмаш бисёр мӯхтарам аст ва қамқунин шинохти муносиботи дарборӣ, қангӣ ва низомӣ.

Шаҳриёри пурқунбуҷӯш дар иёлати Мозандарон дар соҳили қануби дарёи Қазар, дар мақалле, қи албатта, ботлоқӣ ва носолим аст, бори дигар шаҳри бузург ба номи Қарақобод бино мекунад. Мардонеро ба он ҷо қӯч медиқад ва қамзамон дар қамон наздиқӣ, дар баландӣ танқаҳо амфитеотрмонанд, нақандон дур аз душманони худ русқову турқо дар минтақе дар панохӣ пуштаҳои қӯх қанд пойқоҳи қӯхистонӣ месозад ва худ маъмулан дар он ҷо ба сар мебарад. *Делла Валле* дар ин макон ба қузураш мерасад. Бо *Маонии* худ меояд ва пас

аз як дирангу дудилии эҳтиёмеми хоси шарқӣ бор меёбад. Аз лутфи шоҳ бархурдор мешавад, дар базми шоҳӣ ширкат мечӯяд ва инак, бояд аз қавонин, адабу дини урупоӣ ба шоҳ, ки иттилооти дақиқ ва кунҷовии бисёр дорад, гузориш бидиҳад.

Дар Машрик ба таври кулӣ, бавежа дар Эрон навъе маъсумияту содагӣ дар рафтори ҳамаи растаҳо то ба хошияи тахти шоҳӣ вучуд дорад. Табиист, дар дарбор ба ҳангоми хон ё бори ом ташрифоти таъйинкунанда риоят мешавад, вале тӯле намекашад, ки дар перомунӣ шоҳ навъе озодии карнавалмонанд майдон боз мекунад, ки шӯҳии бисёр дар он дармеомезад. Шоҳ, ки дар боғ ва қобилии худ ба базм менишинад, ҳеҷ кас иҷоза надорад бо кафш бар қолини нишастгоҳи ӯ ва надимонаш по бигзорад. Як хони тотор аз роҳ мерасад, меҳонанд чакмаҳояшро аз пояш дароваранд, вале вай, ки тамрине дар побараҳна истодан надорад, ба тобу тулӯ меафтад. Дар ин миён имперотур ба дасти худ ӯро ниғаҳ медорад, то қор ба анҷом расад. Сари шаб шоҳ дар чирғаи дарбориёни худ истодааст ва дар ҷомҳои заррин шароб мегардонанд. Бархе аз ин ҷомҳо вазни мутаъодил доранд, вале бархе ба хотири таҳқутурашон ҷунон сангинанд, ки меҳмони аз ҳама ҷо беҳабар шаробаш мерезад ва дар шодии пурҳаёҳӯи сарварони ҳамроз, ҷи басо, ки ҷом ҳам аз дасташ меафтад. Бад-ин шакл даври ҳам ҷандон менӯшанд, то якеро ки дигар наметавонад сари по биистад, қашон берун мебаранд ва ё он ки худ ба мавқеъ ақибнишинӣ мекунад. Ҳангоми худоҳифизӣ, расме дар пеши шоҳ ба ҷо намеоваранд. Яке баъд аз дигаре аз миёна ба дар мечаҳад, то он ки дасти охири фармонраво танҳо мемонад. Боз лаҳте ба як мусикии ғамангез гӯш медиҳад ва саранҷом барои истироҳат меравад. Аз ҳарамсаро дostonхое шигифттар аз ин таъриф мекунад. Дар ин ҷо занон фармонравои худро ғилғилак медиҳанд, бо ӯ қалу қушті мегиранд ва саъй мекунанд ба заминаш бизананд ва дар ҳамаи ин аҳвол шоҳ ҷуз қаҳқаҳаву дашном чораву талофие намедонад.

Албатта, бо шунидани ҷунин дostonҳои бомаззае аз тафреҳоти ҳарамсарои шоҳӣ, набояд бияндешем шаҳриёру девондоронаш қоҳилу валангоранд. Танҳо рӯҳи ноором ва пуртақопӯи *Аббоси Кабир* набуд, ки вайро водошт як пойтахти дуввум бар қанораи дарёи Хазар бино кунад. Фараҳобод, албатта, макони бисёр мусоид барои шикору тафреҳи дарбор буд. Аммо дар паноҳи қилсилаи қўҳҳо, ҷандон ки бояд наздики марз ҳам буд, то ки шоҳ битавонад ҳар гуна ҳаракати русҳову туркҳо – ин душманони худро ба мавқеъ дарёбад ва аз пайи иқдоми мутақобил барояд. Дар он замон ҷои тарсе аз русҳо набуд. Ин имперотурӣ ба воситаи фармонравоёни ғосиб ва шоҳони дурӯғин дар дарун аз ҳам пошида ва даргири масоили худ буд. Ва баръакси онҳо, шоҳ дувоздаҳ сол пеш дар зафармандонатарин набарди худ ҷунон зарби шасте ба туркҳо нишон дода буд, ки дар оянда низ аз он сӯ хатаре таҳдидаш намекард. Балки ҳар боре ҳатто хиттаву

хоки бештар аз усмониҳоро ба тасоҳуби худ дармеовард. Байни ин ду ҳамсоя ҳаргиз наметавонист сулҳи бунёдин барқарор шавад. Задухӯрдҳои пароканда ва лашкаркашиҳои аланӣ ҳар ду тарафро ба ҳушёрӣ доим вомедошт.

Вале Аббос дар ҳоли ҳозир худро ночор ба чиддитарин басичи чангӣ мебинад. Ба шеваи ибтидоиву амиқ тамоми лашкариёни худро дар дашти Озарбойҷон гирд меоварад. Ҳамаи гурдонҳои савораву пиёда дар ин ҷо ба ҳам мерасанд ва аз пайи онҳо қорвони поённопазири аробаҳои муҳиммоту озуқа ҳам. Зеро ҳар кас, чунон ки мавқеи муҳоҷират, зану бача ва бору бандалашро ҳам бо худ овардааст. *Делла Валле* низ *Маонии* зебои худро ва занонашро бо аспу қачова аз пай меоварад ва ба ин хотир таҳсини шоҳ насибаш мешавад, чаро ки бо ин қор нишон медиҳад марди муташаххис аст.

Чунин миллате, ки тӯдавор азимат мекунад, бояд аз ҳамаи он ҷӣ ки маъмулан дар хона дар ихтиёр дошта, дар ин ҷо низ бархурдор бошад. Ба ҳамин хотир фурушандагону тоҷироне аз ҳар қумош ҳампоя қорвон меоянд ва дар ҳар нукта бозори муваққатӣ, ҳозиряроқ барои фуруши хуб барпо мекунад. Ҳамчунин мешавад урдуи шоҳро дар ҳамаи ҳол бо як шаҳр муқоиса қард ва ба ростӣ низ пулисе хос бо муҷозотҳои бераҳмона бар назми он назорат дорад, то ҳеҷ кас мусодирае накунад, улӯфа ба зӯр наситонад ва хосса, ҳаваси чаповул ба сараш назанад. Балки аз мӯхташам то омӣ ҳама бояд баҳои ҳар қизро нақд бипардозанд. Натиҷа он ки на танҳо тамоми шаҳрҳои сари роҳи худро бо озуқои хангуфт муҷахҳаз месозанд, балки ҳатто аз иёлоти дуру дуртар чашмаи поённопазири тӯшаву малзумот ба ҷониби ин урду равон мешавад.

Аммо аз як беназмӣи созмонёфта ҷӣ қори роҳбурде ва ё размеро метавон интизор дошт, хосса, вақте ки мешунавем ғавҷҳои мухталифи қавмӣ ва дастаҳои гуногуни низомӣ бо ҳам ва дар ҳам рӯ ба чанг меоваранд, бе пешқаровул ва ақабаву бозуҳои чапу рост, ҳар тавр, ки дасти тасодуф пеш оварад. Чандон ки мумкин аст, варақи пирӯзие, ки саодатмандона ба даст омада, ба осонӣ баргардад ва як шикаст барои солҳои мутамодӣ сарнавишти кишварро рақам бизанад.

Вале ин бор қор ба қорбурди ваҳшатноки мушту аслиҳа намекашад. Албатта, бо сахтиҳои дур аз ҳадди гумон кӯҳистонро пушти сар меоваранд, аммо сипас дирангу дудилӣ мекунад ва ақиб менишинанд, ҳатто қизе намемонад, ки шаҳрҳои худиро вайрон кунанд, то бо ин иқдоми душман дар биёбони ҳолӣ аз имқонот табоҳ шавад. Ожирҳои бимоканда ҷо ба паёмҳои тӯҳилии пирӯзӣ медиҳанд. Аз пазируфтани сулҳе, ки напазируфтани он гуноҳ аст, бо ғурур сар бозмезананд, шабехун мезананд, бо тааллулҳои худъаомез сулҳро ба ақиб меандозанд ва бо ин ҳама дар поён заминаи онро фароҳам мекунад ва ҳол ҳар қасе бо фармон ва таҳдиди шоҳ бе ҳеҷ изтирору

хатаре ба ҷуз ранчи роҳ ва балбашӯи ин издиҳом бедиранг ба ҷониби хона равон мешавад.

Мо низ *Делла Валлеро* дар Қазвин ва дар наздикии дубораи дарбор меёбем, нохушнуд аз он ки ҷанг алайҳи туркон ҷунин поёни зудрасе ёфтааст. Чи набояд дар ӯ танҳо ба ҷашми ҷаҳонгарди кунҷков ва мочарочӯе нигоҳ кунем, ки дасти тасодуф ба ин сӯ ва он сӯ мебараш. Ӯ низ аҳдофе дорад, ки бе вақфа ба дунболи таҳқиқи онҳост. Эрон дар он замон дар асос кишвари муносиб барои бегонон буд. Озодаманишии деринаи *Аббос* бисёре ҷонҳои навҷӯро ҷазб мекард. Ҳанӯз даврони суфарои расмӣ нарасида буд ва ҷаҳонгардони шучоъу моҳир метавонистанд арзи вучуд кунанд. Пеш аз ин низ *Шерли*, марди англис ба ҳукми маъмурияти худ қоиладарона нақши воситаи миёни Шарқу Ғарб бозӣ карда буд. Ва ҷунин низ *Делла Валле* – ин марди мустақил, сарватманд, барҷаста, фарҳефта ва мақбул ба дарбор роҳ меёбад ва мекушад, ки онро алайҳи туркон бишӯронад. Ӯ низ дар ҷазабаи ҳамон ҳамдардии масеҳонаест, ки нахустин ҷаҳонгардони салибино ба ҷанг барангехт. Вай озори зоирони порсоро ҳангоми зиёрати гӯрҳои муқаддас дида ва каму беш ба тани худ низ таҷруба карда буд. Боре, барои ҳамаи миллатҳои ғарбӣ муҳим буд, ки Истанбул аз тарафи Машриқ оромише ба худ набинад. Аммо *Аббос* эътиmode ба масеҳиён, ки дар андешаи пешбурди мановфеъи худ ҳеҷ гоҳ ба мавқеъ ба ҳимоят барнахостаанд, намекунад. Ҳол вазъи худро бо туркон ҳамсон медонад. *Делла Валле* кӯтоҳ намеояд ва мекушад иртиботи миёни Эрон ва қозоқон (казакҳо)-и соҳили дарёи Сиёҳ барқарор кунад. Ба Исфаҳон бармегардад, бо ин ният, ки дар он ҷо сукуно бигузинад ва ба тақвияти кеши румӣ – католиқ бипардозад. Нахуст ҳешовандони ҳамсари худ, сипас масеҳиёни бештареро аз Гурҷистон ба пеши худ меоварад. Як духтари یتими гурҷиро ба фарзандхондагӣ мепазирад ва бо анҷумани кормалиҳо ҳамкорӣ мекунад ва ҳадафе камтар аз ин дар сар намепарварад, ки аз шоҳ замин барои эҳдоси як Руми дуввум бигирад.

Ҳол, шоҳ дубора дар Исфаҳон пайдояш мешавад ва фариштагоне аз ҳар тараф рӯ ба ин шаҳр сарозер мешаванд ва шаҳриёр бар пушти асп дар майдони бузург ва дар ҳузури сарбозонаш ва мултазимони мӯхташам, ба бегонагони муҳим, ки барҷастатарини онон низ савораанд ва бо мултазимоне меоянд, дам даме мизочвор бор медиҳад. Инон ҳадоёе меоваранд ва шоҳ бо ин ашё шукӯху шавкати бештареро ба тамошо мегузорад, вале тӯле намекашад, ки бо нахват бегонагонро хор мекунад. Ва боз дами дигар мисли хурдафурӯшҳои маҷус аз дари муомила бо онҳо дармеояд, ба ин тартиб аълоҳазрат як дам дар авҷ аст ва як дам дар ҳазиз, даме мармуз ва худдор дар таҳи ҳарамсарояш ва дами дигар пӯё ва гарми қор дар пеши ҷашми ҳамагон. Ва ҳастагинопазиру худсарона дар тамоми масоили умумӣ дахлат мекунад.

Дар ин дарбор метавон ба хубӣ озодандешии хосеро дар масоили динӣ мушоҳида кард. Фақат масеҳӣ кардани мусалмон мамнӯъ аст. Аммо дар ташарруф додан ба ислом ҳам, ки пештарҳо заминаашро мусоид мекарданд, дигар шавқе надоранд. В-он гаҳ ҳар кас метавонад ба ҳар ақидае бошад ва ба ҳар роҳе, ки мехоҳад, биравад. Барои мисол арманиҳо дар шаҳраки пуршукӯҳи худ дар канори Зиндарӯд ба баргузории ойини таъмиди салиб мепардозанд. Шоҳ дар ҳамроҳии мултазимони бузурги худ, намехоҳад дар ин чашн сирфан тамошогар бошад, балки дар ин ҷо ҳам аз фармон додан ва ба сафу сутун кардан даст намекашад. Нахуст гуфтугӯе бо кашишон мекунад, то бидонад барнома чист. Сипас аспро ҳай мекунад, ба болову поин меронад ва бо диққате, ки дар мавриди лашкариёнаш ба кор мебарад, корвони ойингузоро ба назму оромиш меҳонад. Ва пас аз поёни чашн рӯҳониён ва мардони муташаххисро ба даври худ ҷамъ мекунад, то ба баҳс дар бораи бархе ақоиди мазҳабиашон биншинад. Ва ин озодмаслакӣ дар қиблаи дигар кешон танҳо мухтасси шоҳ нест ва усулан онро дар ҳамаи шиъиён мебинем. Дар инон, ки пайравони *Алӣ* (к.в.), яъне раҳбаранд, ки нахуст аз хилофат ронда мешавад ва баъд кӯтахзамоне пас аз он, ки боре ба ин мақом мерасад, ба қатлаш мерасонанд, метавон аз бархе ҷиҳот ба ҷашми як ҳизби мазлуми муҳаммадӣ нигарист. Аз ин рӯ, нафрати онон умдатан мутаваҷҷеҳи сунниён аст, ки миёни *Муҳаммад* (с) ва *Алӣ* (к.в.) хулафоеро мегунҷонанд ва ситоиш мекунад. Туркҳо суннианд ва як шикӯфи сиёсӣ – мазҳабӣ ин ду миллатро аз ҳам ҷудо мекунад. Дар ҳоле, ки шиъиён аз ҳамдинони дигари кеши хеш бениҳоят нафратдоранд ва ононро душманони аслии худ медонанд, ба нисбат дар қиблаи мардуми дигар адён пазиришу тафохуми бештаре нишон медиҳанд.

Бо ин ҳол рафторашон бакифоят бад аст! Ин озодамаслакӣ ба ҳама гуна нуфузи истибдоди шоҳӣ ибтило ёфтааст! Аз диди иродаи худком, ҳолӣ кардани кишвар аз мардум бо обод кардани он фарқ намекунад. *Аббос* дар гардише бо либоси мубаддал бадгӯии чанд зани арманиро мешунавад ва ҷунон меранҷад, ки тамоми мардони деҳро ба сангдилонатарин сурат кайфар мекунад. Ваҳшату андӯҳ бар соҳили Зиндарӯд соя меандозад ва шаҳраки хулафо, ки ҳамин тозагӣ аз ширкати шоҳ дар ҷашни худ саодатманд шуда буд, дар сӯғи сангин фуру меравад.

Ва ба ин тартиб мо дар оломи миллатҳои бузурге ширкат меҷӯем, ки истибдод якчанд ба авҷ ва боз ба зиллаташон мекашад. Акнунро дар шигифт мешавем, ки *Аббос* ба унвони худком ва фармонравои бемунозеъ, кишварро ба ҷи пояи рафеъе аз ободонию амният мерасонад ва дар айни ҳол ҷунон давоме ба ин сомони некӯ мебахшад, ки навад сол вақт лозим аст, то заъфи ҷонишинонаш ва балоҳату надонамкорихои онҳо кишварро аз нав аз бунёд нобуд кунад. Он гоҳ,

табиист, ки ночорем он рӯи ин тасвири пурчоҳу ҷалолро ҳам нишон бидиҳем:

Аз он ҷо, ки ҳеҷ ҳукумати истибдодие ҳеҷ таъсисеро наменпазирад ва бояд аз ҷону шахсияти фармонраво ҳифозати комил кунад, дар натиҷа худком дар бадгумонии доим ба сар мебарад ва ҳама ҷо бўи хатару хиёнат мешунавад ва ба ночор аз ҳар тараф бими қаҳр дорад, чаро ки худ низ танҳо бо қаҳр мақоми рафеъашро нигоҳ доштааст. Аз ин рӯ, ҳасуд аст, ҳасуд дар қиболи ҳар он кас, ки ғайр аз ҳудаш эътибору эътимод дар дилҳо бедор мекунад ва қобилиятҳои дурахшоне нишон медиҳад, ё ганҷ фароҳам меоварад ва менамояд, ки дар қорҳо рақибӣ ӯ бошад. Ва ба ин маъно, ҷонишини ӯ беш аз ҳар каси дигаре шакбарангез мешавад. Гувоҳи биниши волои падари тоҷдор хоҳад буд, агар ки ҳолӣ аз рашк ба фарзанди худ бингарад, фарзанде ки дасти табиат ба зудии зуд тамоми молу манови кунуниро бидуни ҳеҷ пурсише аз фармонравои ҷаббор мегирад ва ба дасти ӯ месупорад. Аз тарафи дигар, аз ҳамин фарзанд меҳоянд, ки бо начобат, фарҳефтагӣ ва виқори тамои бар шодии худ миҳор бизанад, орзуяшро китмон кунад ва ҳатто дар зоҳир ҳам аҷали падари худро нахоҳад. Вале сиршти инсонӣ қай ҷунон вораствау бузург, ҷунон хунсарду шикобо ва дар шароити ин гуна изтирорӣ беэътино ва сар ба қори худ аст, ки дар ҷунин мавқеяте падар аз фарзанд ва фарзанд аз падар наолад? Ва агар ҳатто ҳар дуи инҳо ҳам ба покии фариштагон бошанд, суҳанчиноне худро ба васат меандозанд ва кӯҷактарин беэҳтиётӣ ҷиноят мешавад ва ночизтарин намуд — мадрок. Ва дар ин замина ҷӣ мисолҳо, ки таърих ба даст намениҳад! Мо дар ҳайли онҳо сирфан аз ҳазор тӯи пурғаму ранҷи ҳонадоне ёд мекунем, ки шоҳ *Ҳерудес* худро дар тангнои он асир мебинад. На танҳо қасонаш доим ўро дар вартаи хатар нигоҳ медоранд, балки пешгуфти зуҳури як кӯдаки шигифт, ҷунон қаросон ва осемааш мекунад, ки кӯтоҳзамоне пеш аз марг қорашро ба бераҳмии фарогир мекашонад.

Сарнавишти *Аббоси* бузург ҳам ҷуз ин набуд. Ба фарзандон ва наводагонаш шак қард. Қар қадомӣ инҳо ҳам баҳонае ба даст доданд, яке бе ҳеҷ гуноҳе қушта шуд ва дигаре бо мухтасар гуноҳе қӯр ва ин шаҳзодаи дуввум ба шоҳ гуфт: «Ту рӯшноро на аз ман, ки аз кишвар гирифтӣ».

Ба ин заъфҳои нақбатбори истибдод заъфи қоранопазирӣ дигаре ҳам изофа мешавад, ки бурузи қаҳру ҷиноятро номунтазиртар ва пешбининопазиртар месозад. Қар инсоне мақхури одоти худ аст, вале дар айни ҳол, марде, ки шароити айни бар ӯ мениҳад, ночораш месозад, ки таъодул пеша кунад ва дар натиҷа эътидол барояш одат мешавад. Аммо дар мавриди ҷабборон шароит дуруст баръакс аст. Иродае, ки ҳақде бар он нест, қустариш меёбад ва ҷун дар қарои худ бо ҳеҷ зинқоре рӯ ба рӯ наменишавад, ба тарафи ифроту бемарзӣ қашада мешавад. Ва басо ҳамин тавзеҳи ин муаммо бошад, ки қаро

шаҳриёри чавону ситуданӣ, ки солҳои нахусти ҳукуматаш пурбаракат будааст, рафта-рафта бадал ба худкомӣ мегардад, ки нафрине барои ҷаҳон аст ва болои измехлӯл барои хонадони худ, ки аъзойш ағлаб ночор мешаванд, маҳзи илоҷи ин ранҷ ба қаҳр тавассул бичӯянд.

Ҳол, бадбахтона, он талоши зотӣ, талоше, ки ҷонмоёи ҳамаи ҳа-соил аст ва ба бемарзӣ гароиш дорад, бо изофа шудани таҳриқҳои ҷисмонӣ дар амалкарди худ пайваста ваҳшатноктар ва заминасозии ифроте мешавад, ки хушбахтона, дар як манги комил зоил мегардад. Манзури суҳан он шаробхории газофкоронаест, ки марзи нозуки адолат, эҳтиёт ва инсофиро, ки ҳатто худком ҳам, аз он ҷо, ки ба ҳар ҳол инсон аст, наметавонад комилан нафйиш кунад, дар як он мешиканад ва бадбахтиро балои бекарон ба бор меоварад. Агар ин тавзеҳотро мисдоке барои *шоҳ Аббос* бигирем, ки дар тӯли ҳукумати панҷоҳсолаи худ то мақоми ягона ирода ва хости беқайду шартӣ кишвари паҳновару пурҷамъияти худ уруҷ кард ва ўро дар рӯзҳои озодаманишӣ, рафоқату хушҳулқияш ба ёд оварем ва сипас дар рӯзҳои дилзадагиву бадгумониаш ва бадтар аз ҳама дар партафтадагиҳои бархоста аз як адолати қачфаҳмида ва асабияти ношӣ аз зиёданӯшӣ – ва саранҷом, маҳзи он ки нуктае ногуфта намо-над – дар ранҷ, истисол ва ноумедии ношӣ аз он марази бедармону қарех, пас инсоф медиҳем, ононе, ки ба зиндагии ҷунин падидаи ваҳшатноки рӯи кураи замин хотима медиҳанд, шоистаи бахшиш ва ҳатто ситоишанд. Ва дар пеши ҷунин ҷашмандози саодатмандона он миллатҳои фарҳеҷтаеро меситоем, ки подшоҳонашон дар партави як огоҳии шарифу ахлоқӣ бар худ тасаллут доранд. Ва хушбахт он ҳукуматҳои маршрута ва миёнараве, ки барои пешрафту инсиҷоми маршрутияташон ҳуди фармонраво далели кофӣ дорад, зеро ки ҷунин ҳукуматҳое бори бархе масъулиятҳоро аз дӯши ӯ бармедоранд ва аз бархе пушаймониҳо дар амонаш медоранд.

Вале на танҳо шаҳриёр, бал ҳар инсоне, ки ба юмни эътимод ба нафс, бахти хуш ва ё ҷасорат саҳмеро аз қудрати аъло ба даст меоварад, дар хатар меафтад он марзиро бикашанд, ки қонун, урф, отифа, вичдон ва дину табор маҳзи саодату оромиши дил ба даври банди-Одам қашидааст. Ва аз ин рӯ, бошад, то маснаднишинону мӯхташамону намоёндагони миллат ва ҳуди миллат мувоқиб бо-шанд, ки пои онҳо ҳам дар гирдобии иродаи беқайду шарт қашида нашавад ва ҳештан ва дигаронро ба вартаи табоҳии қоранопазир на-кашонанд.

Ҳол бозмегардем ба суроғи ҷаҳонгарди худамон, ки инак, дар вазии ногувораш меёбем. *Делла Валле* бо вучуди ҳамаи муҳаббаташ ба Шарк саранҷом ба ночор дармеёбад дар кишваре зиндагӣ мекунад, ки дар он намешавад ба оянда андешид ва ё худ бо поктарин ирода ва бештарин талош як Руми дуввум бино кард. Хонаводаи занаш ҳатто

бо пайвандҳои хонаводагӣ ҳам банд намегиранд. Инон пас аз муддате иқомат дар Исфажон, он ҳам сирфан дар ҷиргаи мӯнистарин касони худ, салоҳро дар бозгашт ба канори Фурот ва аз сар гирифтани гузарони пешини худ мебинанд. Гурҷҳои дигар рағбати камтар аз ин нишон медиҳанд. Ҳатто кашишони кормалӣ, ки ба он тарҳи бузург дилбастагии бештаре бояд медоштанд, натавонистаанд тафохум ва ё пуштибонии Румро ба даст оваранд.

Делла Валле аз дилу димоғ меафтад ва тасмим мегирад, ки ба Урупо баргардад, вале, бадбахтона, дар номусоидтарин замон. Убур аз хушкӣ дар ин шароит ба чашмаш ношуданӣ меояд. Тасмим ба роҳи Ҳиндустон мегирад. Вале дуруст дар ин рӯзҳо бар сари Ҳурмуз – муҳимтарин нуктаи тучдорӣ, задухӯрдҳои миёни портуғалиҳо, испонӣҳои ва англисҳо дармегирад. Ва *Аббос* ба суди худ мебинад, ки дар он ширкат кунад. Шоҳ тасмим мегирад бо ҳамсояҳои номатлуби портуғалӣ бичангад ва онҳоро биронад ва дар поён нақши англисҳои ҳомии худро низ бо найрангу вақткӯшӣ нақш бар об созад ва ҳамаи имтиёзҳоро азони худ кунад. Дар ҷараёни ин рӯйдодҳои нигаронкунанда эҳсоси мункари ба шеваи хоси худ бар сари мусофири мо ҳучум меоварад, эҳсосе ки одамиро дучори бузургтарин дугонагӣҳо мекунад, яъне ғами дурӣ аз ватан, он ҳам дар лаҳзае, ки талхком аз ғурбат меҳохем, ки роҳи хонаро дар пеш гирем ва ҳатто ҳамакунун дар хона бошем. Сабр бар ин ғам басо, ки номумкин аст. Дӯсти мо низ гирифтори ин эҳсос мешавад, аммо он рӯҳияи кавӣ, эътимод ба нафси шариф ва пӯёш боис мешавад, ки аз мушкilotи сари роҳ ғафлат кунад. Сари натарсаш то кунун ҳамаи мавонёро аз сари роҳ бардошта ва ба ҳамаи тарҳҳои ҷомаи амал пӯшондааст. Вон ғае ба бахти некаш менамозад ва чун бозгашт аз роҳи хушкӣ ба чашмаш ношуданӣ менамояд, дар мусоҳабати *Маонӣ* ва духтархондаи худ *Мориюсӣ* роҳи Ҳиндустонро дар пеш мегирад.

Чанд иттифоқи нугувор чун пешнишонае аз хатар руҳ медиҳад. Бо ин ҳол вай аз роҳи Персеполис ба Шероз меравад ва мисли ҳамеша хушёр ва пажӯҳишгар ҳамаи одату русуми маҳаллиро дақиқ баррасиву ёддошт мекунад ва ба ин тартиб ба халиҷи Форс мерасад. Вале дар ин ҷо, ҳамчунон ки қобили пешбинӣ ҳам буд, тамоми бандаргоҳҳоро таътил ва ҳамаи киштиҳоро бо бурузи чанг дар тавқиф мебинад. Он ҷо дар соҳил, дар минтақаи бисёр носолим англисҳоро дар муҳосира ва қорвонашонро ҳам мутаваққифу мутарассиди лаҳзаи мусоид меёбад. Бо пазирии гарме, ки мебинад, бо онон мепайвандад ва ҷодирҳои худро дар канори онҳо мезанад ва барои истироҳати бештар кулбае низ аз дарахти хурмо месозад. Дар ин ҷо менамояд ситораи бахташ фуруғе гирифта бошад. Заношӯиаш то кунун сатарван будааст. Ва ҳол *Маонӣ*, дар шодии бисёри зану шавҳар, меғунд, ки бачае дар роҳ дорад. Вале дар ин миён *Делла Валле* бемор мешавад, ғизои олуи ва ҳавои бад таъсири вайронгар бар ӯ мегузорад ва му-

таассифона, бар *Маонӣ* низ, ки пешхангом мезояд ва таб ҳаргиз вучудахро тарк намегӯяд. Хислати муковими ӯ дар набуди ҳар гуна имкони пизишкӣ боз лахте бар сари по нигоҳаш медорад, аммо окибат эҳсос мекунад, ки соаташ фаро расидааст. Пас порсоёна ба Худо паноҳ мебарад ва мегӯяд, ки аз кулба ба чодирҳо биёварандаш ва дар ин ҷо, дар ҳоле, ки *Мориюсиё* шамъи табаррукро дар даст дорад ва *Делла Валле* дуоҳои марсумро меҳонад, дар бисту севумин соли зиндагии худ, дар оғӯши ҳамсараш ҷон месупорад.

Делла Валле дар тасалло бар ин хусрони азим тасмими бебаргашт мегирад, ки ҷанозаро бо худ ба Рум ва ғӯри хонаводагиаш бубарад. Самғ, зимод ва дигар атрҳову равғанҳои лозимро надорад. Вале, хушбахтона, боре аз бехтарин навъи кофур ба дасташ мерасад, ки имконаш медиҳад бо корбурди хунармандонаи афроди мучарраб ин пайкарро хифз кунад.

Вале бо ин тасмим бузургтарин саҳтиҳоро бар ҷони худ меҳарад, зеро бедиранг аз ин пас бояд хурофаандешии шутурбонон, бешҳоии ҳарисонаи кормандон ва кунҷковии маъмурони гумрукро дар тамоми тӯли сафарҳои отии худ фуру биншонад ва ё бо ришва бихобонад.

Инак, бо ӯ ба Лор, маркази Лористон меравем. Мусофири мо дар ин ҷо ҳавои сабуктар ва пазирии гарм меёбад ва ба интизори тасхири Ҳурмуз ба дасти эронӣ менишинад, аммо пирӯзиҳои инон низ тасхиле дар қораш намеоварад. Ночор бори дигар ба Шероз бармегардад. То он ки саранҷом бо як киштии англисӣ ба Ҳиндустон мерасад. Дар ин ҷо низ ӯро бо ҳамон манишу рафтори гузаштааш мебинем. Шучоат, пойдорӣ, дониш ва хусусиятҳои ашрофӣ ӯ ҳама ҷо дарҳоро ба рӯяш мекушоянд ва барояш иқомати мӯҳтарамона фароҳам месозанд. Бо ин ҳама дар поён ногузир ба бозгашти дубора ба ҳаличи Форс ва сафар аз роҳи хушкӣ мешавад.

Дар ин ҷо бояд ҳамаи он номулоимотиҳо бартобад, ки бимашро дошт. Руасои қабоил ҳамроҳону ёрони ӯро ба як даҳум коҳиш медиҳанд, кормандони гумрук дар ҳаққаш коршиканӣ ва аъроб чаповулаш мекунанд. Ҳатто дар ҷаҳони масеҳият ҳама ҷо ғорат ва дастбасар мешавад. Ва бо ин ҳол саранҷом бо шигифтиҳову нафоиси кофӣ ва шигифттару нафистар аз ҳамаи онҳо пайкари *Маонии* маҳбубаш ба Рум мерасад. Дар ин ҷо, дар Ара Сели (калисои Санкта Мария) бо шукӯху ойин ба ҳокаш месупорад ва хангоме ки ба адои эҳтиром бар сари ғӯри ӯ ҳам мешавад, шоҳиди ду дӯшиза дар қанораи ҳастем: *Силвия* – духтаре ки ғиёби ӯ ба дилрабӣ фаро болидааст ва *Тинатини* зебо, ки то ба ҳол ба номи *Мориюсиё*, мешинохтемаш: ҳар ду понздаҳсола. Ва инак, тасмим мегирад бо ин духтар, ки аз хангоми марғи ҳамсараш танҳо раҳёри вафодори ӯ ва низ ягона тасаллии хотираш будааст, ба рағми иродаи ҳешовандонаш ва ҳатто поп, ки дар пайи васлати мумтозтар ва сарватмандонатар барои ӯ ҳастанд, издивоҷ кунад.

Он хислати шучоъ, пуртабу тоб ва дилнишин боз чандин сол бо дурахшиши тамом тақопе дорад, ки ҳамчунон аз чадал, дилзадагӣ ва хатар ҳолӣ нест. Ва саранҷом пас аз марг, ки дар шастушастсолагии ӯ рух медиҳад, наводағони бисёре бачо мегузорад.

ПЌЗИШ

Метавон гуфт: ҳар кас он роҳеро, ки ба шинохту дарёфте роҳбараш шуда, бар дигар роҳҳо тарҷеҳ медиҳад ва дилаш меҳаҳад пайғирифтағони худро ҳам бар сари ҳамон масир бихонад. Ман ба ҳамин мафҳум шарҳи муфасссал аз зиндагии *Петро делла Валле* овардам, зеро вай он ҷаҳонгардест, ки ба юмни вучудаи вежағиҳои Машиқзамин бештару гӯётар бароям ошкор шуд. Ва ба гумони ноқисам меояд, ки бо ин шарҳ барои девони худ появу мабной асли ба даст овардам. Умед, ки ин ҳама дар ин замони оқанда аз китобу дафтар дигаронро ҳам ба хондани ин китоби кухану қутур барангезад, зеро ки аз даричааш қатъан ба дунёи бузург пой мегузоранд, дунёе ки дар сафарномаҳои ҷадид ба воситаи сатҳиниғарӣ тағйироте ёфта, вале боз ва дар асоси нақшу намуд ҳамон ҷаҳонеро хоҳад дошт, ки ба ҷашми он марди барҷаста, дар замони ҳаёташ омад.

Дар талаби дарки шоир

Бояд, ки ба сарзамини шоир рафт.

Ва ӯро дар Машиқзамин бигӯ, ки шод бошад,

Аз он ки сӯхани қуҳан нав мешавад.

ИЛИОРИУС (Адам Олеарий)

Барғҳои мақолоти то ба ин лаҳза ҷопшудаи мо ҳушдорамон медиҳад муҳтоттар бошем ва аз ин пас шарҳҳои ҳулосатар биёварем. Аз ин рӯ, аз ин марди шариф танҳо ба ишорае мегузарем. Мушоҳидаи миллатҳои гуногун дар мақоми ҷаҳонгард бисёр шигифтангез аст. Мо англисҳоеро мебинем ва дар миёни онҳо ҳеҷ хуш надоштем бо ачала аз канори *Шерли* ва *Херберт* бигзарем. Низ итолиёӣҳову фаронсавӣҳое дар ин ҷамъ ҳастанд. Вале дар ин фурсат ҷо дорад як олмонӣ бо ҳамаи арҷу қобилияти худ муаррифӣ шавад. Вай, мутаассифона, дар сафараш ба дарбори Эрон вобаста ба марде буд, ки менамуд бештар аз сафир мочароҷу бошад. Аммо дар ин ҳар ду маъно бисёр худсар, ғалат ва нобхирадона рафтор мекард. Вале ин ҳама Илиориуси шарифро дар ростию садоқаташ ошӯфта намекунад. Вай аз сафари худ гузориши бисёр фараҳбахшу омӯзанда медиҳад, ки ҷо дорад азизу пурқиматаш бидонем, чаро ки андак солҳои пас аз *Делла Валле* ва каме пас аз марги *Аббоси* бузург ба Эрон мерасад ва ҳангоми бозгашти худ дар партави тарҷумае сахтқушона ва лаззатбахш олмонӣҳоро бо *Саъдии* бузург ошно месозад.

Дар ин ҷо бо иқроҳ ба роҳи худ идома медиҳем, зеро дӯст доштем аз ин мард, ба поси бархурдорӣ аз бисёре осори некаш қадрдонии

амиқтаре мекардем. Низ аз ду шахсияти дигар, ки номашон дар пай меояд ва аз корҳои онҳо ҳам ночорем, ки ба ишорае бигзарем.

ТОВАРНЕ ВА ШОРДЕН

Нахустин заргар аст ва ҷавохирфурӯш, маҳзи ҷалби назар, хирадмандонаву зиракона колоҳову зеваролоти нафис арза мекунад ва ба ин тартиб ба дарборҳои шарқӣ роҳ меёбад. Ва ҳама ҷо ҳузур ва низ рафтори зебанда дорад. Вай то Ҳиндустон ва ҷолаҳои алмос меравад, вале пас аз бозгашти пурмухотара дар Ғарб ҷандон пазириши дӯстонае намеёбад, осори баҷомондаи ӯ бисёр омӯзандаанд. *Шорден*, ҳамватан, рақиб ва идомадиҳандаи роҳи ӯ на бар сари роҳи зиндагии вай санге андохт ва на баъдҳо дар афкори умумӣ тасвири торик аз вай пардохт. *Шорден* дар ҳамон сароғози сафари худ бояд, ки маво-неъе бузургро аз сари роҳ бармедошт, ба ҳуҷ тайвонист аз завқу дарки соҳибони қудрату сарват дар Машриқзамин дарке, ки миёни бузургвориву хурдапарастӣ дар навасон аст, ба ҳуҷ истифода кунад ва ҳирси бо вучуди бархурдорӣ аз он ҳама ганҷи гарон ҳамчунон ва ҳамеша серинопазири онҳоро ба ҷавохироти наву тилоипардохти дастӣ бегона ба шеваҳои гуногун дастмояи худ қарор диҳад ва аз ҳамин рӯ, на бидуни суду саодат ба хона баргардад.

Дироят, хунсардӣ, итминон, маҳорат, пайгирӣ, рафтори дилпазир ва поймардӣ ин ду мардро наметавон ба боястагӣ ситуд. Вале ин ду имтиёз доштанд, ки насиби ҳар касе намешавад: инон прутистон ва дар айни ҳол фаронсаӣ буданд, ду хислате, ки талфиқашон метавонад афроди бас қобил падида оварад.

ҶАҲОНҒАРДОНИ МУТААХХИР ВА МУОСИР

Дар ин ҷо маҷоли он нест, ки ба ҳамаи он дастовардҳои бипардозем, ки маҷоли қарни ҳаждаҳум ва ҳамин қарни нуздаҳум ҳастем. Инглисҳо дар ин авохир моро бо гумтарин хиттаҳо ошно кардаанд. Подшоҳии Кобул, Гидрӯзи қуҳан ва Кирмон, инак, барои мо дастёб шудаанд. Чӣ касе метавонад ҷашмони худро бубандад ва аз фарози Ҳиндукуш нигоҳ накунад ва ҳаққи талоши домангустареро, ки бар шинохти ин хитта пой меварзад, ба ҷо наёварад. Ва ин ҳама бояд дар Мағрибзамин ташвиқе бошад дар роҳи ривочи алоқа ба забонҳои дуртар ва шинохти амиқтари онҳо. Бо таҷассуми ин ки донишу талош ҳамдӯши ҳам ҷӣ гомҳое дар убур аз доираи маҳдудӣ ибрий, арабӣ ва расидан ба умқи густураи забони санскрит бардоштаанд, хушҳолем, ки шохиди пешрафти мустамир дар тӯли ин солиёни дароз будае. Ҳатто ҷангҳо, ки вайронгаранд ва садди роҳи бисёр чизҳо, дар роҳи шинохти бунёдитар ғоидаи бисёр расондаанд.

Аз қўҳҳои Ҷимолоӣ то пойндасти он, дар ҳар ду сўи Ҳиндукуш сарзаминҳое, ки то ба ҳол дар ҳолае аз афсона гум будаанд, барои мо вузўҳ ва бо бақияи ҷаҳон пайванд ёфтаанд. Аз шибҳи ҷазира рӯ ба

сӯи Чова метавонем ба дилхоҳ ва дар ҳадди нерӯву фурсати худ дидамонро бигустаронем ва аз вежатарин чизҳо иттилооте ба даст биёварем. Чунин, бар насли нави машриқдӯст дарвозае аз пайи дарвоза кушуда мешавад, то бо асрори ин ҷаҳони куҳан, маъоиби кеши ачибу мазҳаби афсурдахӯ ва низ шукӯҳи шеъре ошно гардад, ки дар чустучӯи тасаллие бар ситези костҳо, бутҳои ҳаюлоӣ ва сӯфигарии печидагӯӣ ба инсонияти ноб, русуми начиб, шодобию ишқ паноҳ мечӯяд ва якинамон медиҳад, ки дар ғоят саодату шодмонии инсон танҳо дар ҳамин шеър аст, ки таҷаллӣ ва пойдорӣ меёбад.

ОМУҶГОРОН РАФТАГОН ВА ЗИНДАГОН

Баррасидани дақиқи ин, ки дар масири зиндагӣ ва донишандӯзӣ аз чӣ касе ин ё он нуктаро омӯхтаем ва аз кадом роҳ на танҳо дӯстону рафиқон, ки муҳолифону душманонамон ҳам ба мо мусоидат расондаанд, тақдирест душвор ва ба сахтӣ анҷомпазир. Аз ин ҳайс самимона моилам аз мардоне чанд, ки ҳаққи хос ба гарданам доранд, ёд кунам.

Чонс. Корҳо ва дастовардҳои ин мард шӯҳраи ҷаҳон аст ва дар бештар аз чанд ҷо шарҳу тамчиди тамом ёфтааст. Дар натиҷа барои ман ҷуз ин боқӣ намеронад, ки дар таъбири омъғироф кунам, ки аз дер боз кӯшидаам аз заҳамоти ӯ бештарин дастмояро бигирам. Ва бо ин ҳол меҳом аз зовияе ба ӯ бипардозам, ки вайро дар чашмам ба-вежа дархури таваҷҷӯҳ сохтааст.

Чонс бар асоси як пажӯҳиши ноби англисӣ, бо пояи ҷунон қавӣ дар адабиёти юнонӣ ва лотин, ки ба ӯ имкон медиҳад на танҳо арзиши воқеӣ мероси ин забонҳоро бишносад, балки худ низ дар ин ду забон ҳаллоқ бошад ва дар ҳама ҳол ошно бо фарҳанги Уврупо ва мусаллат бар адабиёти Машриқзамин, аз истеъдоди музоъаф ва дилнишини он бархурдор аст, ки аз як сӯ шоистагӣҳои хоси ҳар миллатро гирифта бидорад ва аз сӯи дигар, он зебоиву некӯиро, ки заруратан сифати муштараки тамоми миллатҳост, ҳама ҷо бичӯяд ва биёбад.

Вале дар ироаи шинохтҳо ва дониши худ бо мушқилоҳе рӯ ба рӯст. Пеш аз ҳар чиз алоқаи хоси миллати ӯ ба адабиёти атиқ ва классик роҳашро масдуд мекунад. Ва агар дақиқ дар осораи борик шавем, дармеёбем, ки зиракона мекӯшад ноошноро қанори ошно ва асарӣ қобили таваҷҷӯхро ҳамрадиҳои осори муваҷҷаҳ қарор бидиҳад. Вай алоқаи хоси худро ба шеърӯ адабиёти осеӣ дар лифофа мепӯшонад ва бо тавозӯи моҳиронае ағлаб аз ин ҳавзаи адабӣ мисолҳоеро меоварад, ки метавонад ба хубӣ дар қанори ашъори бисёр ситудай лотин ва юнонӣ қарораш бидиҳад. Аз авзону қолабҳои амиқ истифода мекунад, то магар зарофати диловези шеъри шарқиро барои дӯстдорони сабки классик мафҳуму мақбул карда бошад. Аммо на фақат аз дӯстдорони

адабиёти куҳан, балки аз меҳанпарастон ҳам талхӣ бисёр мебинад. Дастикам гирифтани адабиёти Машрикзамин ўро ранҷ меод ва ин ранҷи ӯ ба вузӯҳ аз мақолаи дусаҳифаиаш: «Арабҳо ва гуфтугӯ дар бораи ҳунари балоғати англисӣ» тунду танзомез берун мезанад. Вай дар ин мақола бо талхкомии ошкор бар мо рӯшан месозад, ки Милтон ва Поп дар либоси шаркии худ чи музҳиканд.

Аз ин пас гуфтори китоби ӯ дар бораи шеърӣ шарқӣ, ҳамон натиҷае бармеояд, ки мо низ борҳо гӯшзадаш кардаем: ва он ин ки ҳар шоиреро бояд дар забони ҳадаш ва дар ҳавзаи ҳоси даврон ва русуми даврони ӯ бозчуст, шинохт ва арҷ гузошт. Хираду садоқати вай ҳамеша сарзанда монда ва ман ҳар боре аз соатҳое, ки бо ӯ ба сар бурдаам, бо шодӣ ёд кардаам.

Эйшҳорн. Бо ҳақшиносии шӯрангезе мебинам бар сари таҳқиқоти кунунии худ ханӯз ҳам аз он китоби *Чонс* истифода мекунам, ки ин марди шоиста чихилу ду сол пеш ба чоп расонд ва бо эҳдои нусхае аз он ифтиҳорам бахшид. Он рӯзҳо вай узве аз ҷамъи мо буд ва ман шахсан аз даҳонаш бисёр нуктаи судманду омӯзанда мешунидам ва дар тамоми ин даврон дарсҳояшро ҳам хомӯш дунбол мекардам. Ва дар ин рӯзҳои охир беандоза хушҳол будам, ки бори дигар аз ӯ шарҳи бисёр муҳимми зиндагии паёмбарон ва замонаи оноро дар пардохти комил дарёфт мекунам. Зеро барои фарди ором ва дар айнаи ҳол шоири шӯрида чӣ чиз рӯхангезтар аз мушоҳидаи ин, ки он мардони бархурдор аз атиёии ҳадаи бо чӣ рӯҳи баланде ба тамошои замона ва муҳити ноороми худ меистоданд ва бо кайфару хушдор дилҷӯй ва ташҷеъи ҷанбаҳои шигифту хатири ҳаводисро гӯшзад мекарданд.

Умедворам, ҳамин муҳтасар пайванди ҳақшиносонаи зиндагии моро ба ин марди мӯхтарам ҳолисона баён карда бошад.

Лорсбох. Ёд кардан аз вай дар ин китоб бар ман фарз аст. Ин марди садиқ дар пирӣ ба ҷамъи мо пайваст ва дар ин ҷирга низ ба ҳеҷ маъно мавқеияти дилписанд наёфт. Бо ин ҳол аз ҳар он чӣ ки мепурсидамаш, бо рағбату ҳулус ва дар ҳадди шинохти худ, ки шояд каме васеътараш мепиндошт, посухам меод.

Дар оғоз бароям аҷиб буд, ки ўро бе алоқаи ҳос ба адабиёти Машрикзамин меёфтам. Вале ҳар каси дигар ҳам агар бо шӯру шавқи бисёр вақту нерӯ бар сари коре бигзорад ва дар поён дар ҳадди умеду таваққуи худ тарфе набандад, ба ҳамин рӯҳия дучор мешавад. Зимни он ки пирӣ давраи бебаҳра аз лаззат аст, он ҳам ҳоле, ки одамӣ беш аз ҳар замони зиндагии худ истехқоқи лаззатро дорад.

ФОН ДИТС

Саҳме умда, саҳме ки ҳақшиносона ба он эътироф мекунам, кашиш *Детс* дар донишандӯзии ман доштааст. Он рӯзҳо, ки фишурдатар ба адабиёти Машрик мепардохтам, «Қобуснома» ба дастам расид

ва дар чашмам чунон муҳим омад, ки вақти бисёре ба пой он гузоштам ва дӯстоне чандро ба пажӯҳиш дар он даъват кардам. Ба воситаи як мусофир ба маҳзари он гиромимард, ки дониши бисёреро мадюнаш ҳастам, саломе истичобатхоҳ фиристодам. Аммо вай бар хилофи интизор китобе дар бораи анвои лолаҳо бароям роҳӣ кард. Ночор додам бар коғази абрешим қобе кӯчак, аммо пурнақшу нигор наққошӣ карданд ва дар чорчӯби он ба шеър навиштам:

«Андар роҳу расми сайр бар замин дар навардидани кӯхҳо ва фурӯд омадан аз тахти шоҳӣ ва андар чигунагии рафтор бо инсон то ба асп, шоҳ ҳар нуктаро ба фарзанди худ меомӯзад.

Ва мо дастёбӣ ба ҳамаи ин донишҳоро раҳини туем! Инак, ба ин ҳадоё шукӯҳи лолазоронро низ афзудай. Ва агар ин қоб қаламро маҳдуд намекард, васфи ҳаққе, ки ба гардани мо дорӣ, то ба кучо, ки намерафт!»

Ва ба ин тартиб мукотибае миёни мо сар гирифт, ки ин марди мӯҳтарам то охири умр бо хатте аз дард нохоно, бо ин ҳама самимона идомаш дод.

Аз он ҷо, ки ман аз русуму таърихи Машрикзамин то ба он замон шинохти сирфан қуллӣ ва аз забони он тақрибан ҳеҷ шинохте надоштам, ин дӯстӣ бароям аҳамияти бузург дошт. Зеро бар сари ин кори аз пеш услуббандӣ ва мушаххасшуда, ҳар кучо ки тавзеҳи онӣ лозим доштам ва ёфтани он дар марочеъ вақту нерӯи зиёде мебарад, низ дар мавориди хатир, дарҷо ба ӯ рӯчӯъ мекардам ва дар ҳар замон посухи кофӣ ва роҳкушо мегирифтам. Ҳақ аст, ки ин номаҳои ӯ ба хотири мӯҳтавояшон ба ҷоп бирасанд ва чун ёдмоне аз маърифату неххоҳии ин мард, гиромӣ шумурда шаванд. Аз он ҷо, ки бо ахлоқ ва саҳтгирии ҳоси ӯ ошноӣ доштам, бо ӯ аз дари бархе баҳсо дарнамеомадам. Бо ин ҳама ҳангоме ки аз *Мулло Насриддин* – ҳамроҳ ва ҳамхаймаи шӯҳтабъи *Темури* ҷаҳонкушо иттилооти бештаре меҳостам, он қадар лутф дошт, ки қомилан бар хилофи нигариши худ бароям чанд латифа аз ӯро тарҷума кунад ва бифиристад. Ва аз ин тарҷумаҳо як бори дигар бармеояд, ки бархе афсонахову қиссаҳо, ки ривояти ғарбии онҳо чандон ҷанге ба дил намезанад, сарчашмаи шарқӣ доранд, мунтаҳо он рангу мояи нахустин ва он лаҳни ростину фарохур дар ин фарғашт аз миён рафтааст.

Аз он ҷо, ки дастнавиштае аз ин китоб дар китобхонаи шоҳии Берлин мавҷуд аст, ҷо дорад орзуи кунем, ки устои аҳли ин ришта тарҷумае аз он фароҳам кунад. Ва шояд ки маҳзи ин қор забони лотин қолаби муносибтар бошад, зеро ба ин тартиб аввал аҳли илм дониши қомил аз он касб мекунанд ва сипас метавонанд барои хонандагони олмонизабон тарҷумае вазину гузида аз ин матн фароҳам гардад.

Умедворам, китоби ҳозир шавоҳиди кофӣ ба даст диҳад, ки ман аз дигар навиштаҳои ин дӯст, аз ҷумла, «Шигифтиҳое аз Машрикзамин»

ва ғайра нуктаомӯзӣ карда ва баҳра гирифтаам. Ва тааммулбарангезтар эътирофи ин нукта, ки аз чадалҳои на ҳар боре қобили таъйиди ӯ низ суди бисёр ҷустаам. Вале бо ёд аз солҳои донишҷӯӣ, он рӯзҳое, ки бо итминон ба майдони шамшербозӣ мешитофтем ва дар ин ҷо устодону оқоёни побасингузошта нерӯву ҷобукии худро бар якдигар маҳак мезаданд, инкор нахоҳем кард, ки дар ин зӯрзмониҳо он заъфҳову тавононҳое буруз мекарданд, ки дар ғайри ин сурат басо, ки барои ҳамеша аз ҷаҳми донишҷӯ пинҳон мемонданд.

Бо шинохти бештар аз муаллифи «Қобуснома», яъне *Кайковус* – шоҳи диламиён, мардуме ки дар кӯхистони Гелон ва дар пойиндасти дарёи Сиёҳ сукунат доранд, муҳаббати дучандон ба ӯ меёбем. Ин шохзода дар роҳи як зиндагии озодманишона тарбияти дақиқ ёфт, сипас ба қасди тақмили дониши худ дар Шарқи дур кишвари худро тарк гуфт.

Андак замоне пас аз марги *Маҳмуд*, ки пеш аз ин аз ифтихороти бисёраш гузорише додем, ба Ғазна расид ва аз *Масъуд* – писари вай рӯи хуш дид ва дар пайи ҳадамоте чанд дар кори ҷангу сулҳ хоҳари ўро ба занӣ гирифт ва тавонист саранҷом дар ин гаштунӣ худ дар дарборе, ки чанд сол пеш аз он *Фирдавсӣ* «Шоҳнома»-ро тадвин карда буд ва шумори бузургшоирону донишварони хуштабӣ он ҳамчунон барқарор буд, дар ин дарбор, ки фармонравои навини шӯҷоъу ҷангҷӯи он чун падараш анҷуманҳои донишвариро мӯхтарам мешумурд, бехтарин ҷоро барои тақмили маълумоти худ биорояд.

Аммо нахуст бояд, ки аз тарбияти вай ёд кунем. Падараш барои парвариши ҳар ҷи некӯтари тавононҳои ҷисмонии ӯ вайро ба дасти муаллими қобил месупорад. Ин муаллим шохзодаро варзида, дар тамоми ҳунароҳои шаҳсаворӣ ҳамчун тирандозӣ, саворкорӣ, нишонагирӣ дар тохт, найза бохтан ва ғӯю ҷавгонбозӣ ба пеши падар бозмегардонад. Ва пас аз он ки менамояд, «писар омӯхтаҳоро нек бидонистааст» ва шох хушнуд аст, устодро меситояд, аммо изофа мекунад: – Як нуктаро низ бояд ки ёдовар шавам: Ин фарзанди маро дар ҳар он ҳунар, ки ба абзори бегона ниёз дорад, нек омӯхтаӣ. Бидуни асп саворӣ наметавонад ва бидуни камон тир андохтан. Бе абзори найза аз бозуяш ҷӣ бармеояд?

Ва бе ғӯю ҷавгон аз бозӣ ҷӣ ба ҷо мемонад? Аммо он ҳунар, ки аз ҳама заруритар аст, «ва вайро бояд кард аз баҳри хеш, ва ҳеҷ кас аз баҳри вай натавонад кард, вайро наёмӯхтаӣ». Ва муаллим шарманда истодааст ва бояд бишнавад, ки шохзода ҳунари шиноро балад нест. Пас ин ҳунарро низ, албатта, «ба кароҳият ва на ба табъ» меомӯзад ва ҳамин ҳунар дар сафари Макка ҷонашро наҷот медиҳад. Зеро ҳангоме ки киштиашон бо зоирони бисёр дар Фурот ғарқ мешавад, таңҳо вай бо андак қасоне берун меояд.

Пазирише, ки *Кайковус* дар дарбори Ғазна меёбад, гувоҳи он аст, ки вай дар арсаи фарҳангӣ низ парвариши аъло ёфта будааст. Ҷи дар

ин чо ба анҷумани шоҳӣ даъват мешавад ва ин дар он замон маъноӣ бисёр доштааст, зеро ки бояд чандон табаххур медошт, ки битавонад аз ҳамаи рӯйдодҳо гузориши мафҳум, дилнишин ва кофӣ бидиҳад.

Ба ҷонишине дар Гелон итминоне набуд ва бо он ҳамсоягони қудратманду таҷовузгар ба ҳифзи ин хоннишин низ. *Кайковус* саранҷом пас аз марғи падар, ки як бор аз шоҳӣ азл ва дубора ба он мансуб мегардад, бо доноии бисёр ва ҳулуси қотей дар пайи рӯйдодҳое ба тахт менишинад ва дар пирӣ, чун аз пеш мебинад, ки писараш *Гелоншоҳ* вазъи хатарноктар аз ҷавонии худӣ ӯ хоҳад дошт, ин китоби шоёни тааммулро менависад ва дар он ба фарзанди худ меғӯяд, ки «ҳар фазлу ҳунарро ба ду далел ба ӯ омӯхтааст: яке он, ки агар ҳаводиси олам дар изтирорах андохтанд, аз он зиндагӣ кунад ва дигар он, ки агар ба ин пеша ҳоҷаташ набуд, боз ҳар чиро ки битавонад, неқ биёмӯзад, ки ин шартӣ ҳифзи мақоми баланд аст».

Барои муҳочирони шарифи мо, ки ағлаб бо ҳулуси намунавар аз қибали ранҷи дастони худ нон меҳӯранд, дастбӣ ба ин китоб, он ҳам дар ин рӯзҳо чи тасаллибахш мебуд. Далели гумном мондани ин китоби барҷаста ва арзишманд шояд ин бошад, ки мутарҷим ба ҳарчи худ чопаш кард ва ширкати Николай танҳо дар қибали қорумз фуруши онро ба ӯҳда гирифт. Табиист, ки ин равиш дар роҳи фуруши чунин китобе танғно ба вучуд меовард. Бо ин ҳама маҳзи он, ки меҳан бидонад бо ин китоб чӣ ганҷе дар ихтиёраш қарор мегирад, феҳрасти фусули онро меоварем ва аз рӯзномаҳои гиромӣ ҳамчун «Барғи субҳ» ва «Ҷомеа» меҳоҳем дар ин миён хонандагони худро бо латоифу достонҳои бисёр омӯзандаву шодибарх ва хосса, он гузинуфтаҳои нағзу бебадили он ошно кунанд.

Дар поён як бори дигар таърихчае кӯтоҳ: шоҳ *Кайковус* худуди соли 450-и ҳиҷрӣ, муқорин бо 1058-и милодӣ ба салтанат расид, дар соли 473, муқорини 1080-и милодӣ духтаре аз султон *Маҳмуди Ғазнавиро* ба занӣ гирифт. Фарзандаш *Гелоншоҳ*, ки ин китоб барои ӯ тахрир шудааст, вилояти худро аз даст дод. Иттилооти мо аз зиндагии ӯ андак аст ва аз марғаш ҳеҷ. Нигоҳ шавад ба тарҷумаи *Детс*, Берлин, соли 1811.

ФОН ҲАММЕР

Китоби кунунии ман дар ҷузъ-ҷузъи худ гувоҳӣ медиҳад, ки то чӣ поя маҷнунӣ ин марди шариф ҳастам. Даре буд, ки назарам ба *Ҳофиз* ва ашъори ӯ ҷалб шуда буд. Аммо донише, ки аз сафарномаҳо ва маҷаллоти рӯз ва ғайра мегирифтаам, дарку диди дуруст аз арҷи босазои ин марди бузург намерод. Саранҷом, вақте ки дар баҳори 1814 тарҷумаи комили осори ӯ ба дастам расид, бо кашиши хос умқи вучуди вайро дарк кардам ва кӯшидам дар партави ҳаллоқияти шахсӣ бо вай робитае барқарор кунам. Ин машғалаи дилпазир дар гузаро-

нидани даврони мухотараомез ёрӣ ва имконам дод, ки дар поён аз самароти сулҳи бадастомада бо лаззати ҳар чи бештар баҳра бичӯям.

Аз чанд сол пеш бо кори пуршӯри маҷаллаи «Фунд Грубен» ош-ноии куллий доштам. Ҳол аммо вақти он буд, ки суде аз он бубарам. Ин маҷалла чандсӯя аст ва ниёзҳои замонро ҳам бармеангезад ва ҳам бармеоварад. Ва ба воситаи он як бори дигар ин таҷруба барои ман ҳақиқат ёфт, ки мо дар ҳар риштае аз ҳамасриёни худ ба некӣ меомӯзем ва дар кори худ кӯмак мегирем. Танҳо ба шартӣ он, ки битавонем аз барҷастагиҳои онҳо сипосгузорона ва дӯстона баҳра бичӯем. Мардони донишманд, ба мо аз гузаштаҳо меомӯзанд, лаҳзаӣ акнунӣ ҳар равандро бароямон ташреҳ мекунанд ва дар фарорӯямон наздиктарин роҳро нишон медиҳанд.

Ва хушбахтона, ин маҷаллаи олий ҳанӯз ҳам бо қиддиат тадовул дорад ва агар ба қасди пажӯҳиш дар нусаҳи он воқас бингарем, бо кашишу гароиши нав ба матолибе бармехӯрем тоза, шодибаш ва дархур, ки ҳар боре суди бисёр арзаамон мекунанд.

Бо ин ҳол, маҳзи ёдоварии як нукта бояд эътироф кунам, ки ин нашрияи вазин сарештар ёриам мекард, агар ки ноширони он, ки табиист, сирфан барои аҳли фан қалам мезананд, ба алоқамандони ғайриҳирфай низ инояте мекарданд ва агар на, дар сароғози ҳар мақола, пас ба бештари онҳо муқаддимаи мухтасар дар бораи авзои гузашта, шахсиятҳо ва маконҳо меафзуданд. Рӯшан аст, ки ба ин тартиб бархе ҷустуҷӯҳои пурзаҳмату ғичкунанда бар толибони илм таҳмил намешуд.

Вале ҳамаи он донишу гузорише, ки он замонҳо орзу мекардем, ҳол дар китоби арзишманди «Таърихи адабиёти форсӣ» бо ғиноӣ таъмом дар ихтиёрамон қарор гирифтааст. Бо қамоли майл эътироф мекунам, ки дар соли 1814, ки маҷаллаи «Иттилооти Гуттенген» шаммае аз мӯҳтавои онро ба иттилоъ расонд, ба саҳми худ бефосила пажӯҳишхоямро бар асоси сарфаслҳои он танзим кардам ва ин бароям ғоидаи бисёр овард. Чи вақте саранҷом кулли ин китоб, ки бесаброна мунтазираш будем, ба ҷоп расид, якбора ҷунон буд, ки гӯё дар батни ҷаҳони ошно истода будам ва метавонистам муносиботи онро ҷузъ ба ҷузъ бубинам ва ташхис бидихам, ҳол он ки дар гузашта он куллитарин равобитро, он ҳам ангоре аз паси сояҳои печони маҳ, ме-дидам.

Умедворам, хонандагон аз баҳрае, ки аз ин китоб гирифтаам, хушнуд бошанд ва дарёбанд, ки хостаам қасонеро ҳам мутаваҷҷеҳи ин ғанҷи пурмоя кунам, ки шояд дар зиндагии худ онро дар ғӯшаи зиёда дур аз дастрас гузоштаанд.

Бешак, инак, мабное дорем, ки бар пояи он адабиёти форсӣ метавонад бо шукӯҳу иҷмол фаслбандӣ шавад ва бар асоси сармашики он адабиёти дигар забонҳо низ ҷое ва ҳимояте ба даст оварад. Ва аммо хеле бештар хоҳад буд, агар ки дар ин қор бар сари таволии таърихе

бимонанд ва накӯшанд, ки тибки як услуб ва бар пояи меъёри анвои адабӣ ба кори созмондихӣ бипардозанд. Осори шоирони шарқии ин анвоъ омехтатар аз онанд, ки бишавад табақабандияшон қард. Сирфан ҳислати ҳар асру ҳар шоир дар асри ҳудаш омӯзанда аст ва бар ҳамагон таъсири зинда мегузорад. Аз ин рӯ, беҳтар аст, услубе, ки дар китоби ҳозир ба қор рафта, тадовум биёбад.

Бошад ,то ҳадамоти Ширини пурфурӯ ва Шабдари омӯзанда, ҷиддӣ ва дилнишин, ки интишорашон дар рӯзҳои итмоми ин асар хушҳоломон қарда, қабули ом биёбад.

АНВОИ ТАРҶУМА

Аз он ҷо ки олмониҳо низ ба воситаи тарҷумаҳои гуногун пайваста ба Шарқ наздиктар мешаванд, муносиб мебинам дар ин маҷол як бори дигар ба мавзӯе бипардозам, ки тақрори он бо вучуди ошно буданаш ҳолӣ аз ғоида нест.

Се навъи тарҷума вучуд дорад. Нахустин, моро дар қолиби мафохими ҳудамон бо бегона ошно мекунад ва дар ин роҳ беҳтар як тарҷумаи сода ва мансур аст. Зеро наср, ки умуман вежагиҳои ҳар шеъреро аз байн мебарад ва ҳатто он хезу хурӯши зотии онро ба ҳамвории ойинаи об фурӯ менишонад, аз ҳамин роҳгузар дар ибтидои қор хидмати бузург анҷом медиҳад. Чаро ки моро дар батни муносиботи миллӣ-хонагӣ ва дар зиндагии маъмулии ҳудамон бо осори барҷастаи бегона ғофилтар мекунад ва бе он ки бифаҳмем аз чӣ роҳе шӯре дар диламон бармеангезад ва ба ростӣ хушҳоломон мекунад. Тарҷумаи Лютер аз Китоби Муқаддас ҳамеша чунин таъсире барҷо хоҳад гузошт.

Агар ки маҷмӯаи «Нибелунг»-ро ҳам ба ҳамин шева ба қолаби насри пӯё дармеоварданд ва мӯҳри китоби омиёна ба он мезаданд, ғоидаи зиёде медошт. Зеро ба ин тартиб он ҳисси аҷиб, ҷиддӣ, убус ва ҳаросангези шаҳсаворе бо ҳама нерӯи худ ба мо ба сухан дармео-яд. Арзёбии ин, ки оё чунин равише имрӯз ҳам қобили тавсия ва анҷом аст, бо ононест, ки амиқтар ба ин асари бостонӣ пардохтаанд.

Баъд аз ин шева даврае меояд, ки мекушанд ба даруни муносиботи бегона дароянд, мунтаҳо сирфан ба ин ҳадаф, ки мафҳуми хориҷиро бигиранд ва бо мафҳуми худӣ нақшу намудаш бубахшанд. Моилам чунин давраеро ба маънои воқеии калима давраи иқтибос биномам. Ва бештар мардони донишваранд, ки худро ба чунин қоре муҳиқ медонанд. Фаронсавиён дар тарҷумаи ҳар гуна шеър ин равишро ба қор мегиранд ва барои он мешавад садҳо мисол аз тарҷумаҳои Делила овард. Фаронсавӣ, вақте ки каломи бегонаро ба забони худ бармегардонад, ин қорро бо эҳсосот, андешаҳо ва ҳатто ашё ҳам мекунад. Яъне қатъан дар муқобили ҳар гуна меваи хориҷӣ ҷонишине меҷӯяд, ки дар ҳоку замини ҳудаш рӯида бошад.

Тарчумаҳои Виланд аз чумла дар ин макулаи дуввум мегунчанд. Ё ҳам дарку саликаи хоси худро дошт ва ба иттиқоҳи он танҳо то ба ин ҳад ба даврони бостон ва адабиёти бегона наздик мешуд, ки роҳатӣ ва писанди худро дар он биёбад. Дар ин марди барҷаста метавон ба чашми намуна ва намояндаи замонаи худ нигарист. Вай дурӯст он чизро мебарвард ва бозгӯ мекард, ки ба дили худаш менишаст ва аз ин роҳ таъсири азим мегузошт ва барои ҳамасриёни худ низ дилпазиру хонданӣ мешуд.

Аммо аз он ҷо, ки на дар авҷи камол мешавад дер боқӣ монд ва на дар ҳазизи нақс, балки ба ночор тағйире аз пайи тағйире меояд, давраи севвумиро таҷруба мекунем, ки бояд олитарин ва охирин даврааш биномем ва мушаххаси он ин ки мекӯшанд тарҷумаро чунон ҳамсони асл кунанд, ки на яке ба ҷои дигаре, балки худӣ он гирифта шавад.

Ин равиш дар оғоз бо бештарин муковимот рӯ ба рӯ мешуд. Зеро мутарциме, ки қомилан ба асл бипайвандад, кам ё зиёд аз аслияти миллати худ даст мекашад ва ба ин тартиб як аслияти севвум ба вучуд меояд, ки лозимаи тавфиқи он парваришу эътилои саликаи мардум аст.

Фосс, ки ҳаққи ҳадамоташро намешавад бачо овард, дар ибтидои кори худ хонандаро ҷалб намекард, то ин ки дар ниҳоят ба ин шеваи ҷадид гӯш хобонданд ва бо он унс гирифтанд. Ҳол касе, ки бармерасад, ки ҷӣ иттифоқе уфтода ва ҷӣ пӯёии олмониҳоро дар бар гирифтааст ва дар ин замон ҷӣ дастовардҳое дар арсаи суҳан, насру назм дар ихтиёри ҷавонони барӯманду пурмоя қарор дорад ва аз ҷӣ роҳ шоироне чун Арриюст, Тоссу, Сервантес ва Колдерун ба унвони олмонишудагони бегона дар тарҷумаҳои дубора ва себора дар дастрас қарор мегирад, ҳақ аст ғайсаляфта бидонад, ки ҳол дар таърихи адабиёт аввал бор ҷӣ касе ва дар мубориза бо ҷӣ мавонеге ин роҳро боз кард.

Кӯшиши Ҳаммер низ дар тарҷумаи осори устодони Машриқзамин ағлаб нишоне аз равиши севвум дар худ дорад. Ва ба ростӣ ҳам, ки наздик шудан ба шаклу қолиби ин осор қатъан тавсия аст. Ва ҷи барҷастатар ва мутамоизтаранд бахшҳои Фирдавсӣ дар тарҷумаи ин дӯст, ҳосса, пеши баргاردони он ҷаноби қолибшикане, ки қисмате аз матнаш дар маҷаллаи «Ганҷина» омадааст. Ин ки шоиреро дар қолиби шеърӣ тағйир медиҳем, дар чашми ман ғамангезтарин иштибоҳе меояд, ки метавонад аз як мутарцими кӯшо в-он ғае тавоно дар қори худ, сар бизанад.

Вале аз он ҷо ки ин се давра дар ҳар ҳавзаи адабӣ тақрор мешаванд, бозгашт меёбанд ва ҳатто метавонанд ҳар се ҳамзамон тадовул дошта бошанд, ҳанӯз ҳам як тарҷумаи мансур аз «Шоҳнома» ва ё осори Низомӣ қорест бачо. Албатта, ин тарҷумаҳоро бояд нигоҳи

хулоса донист, ки сирфан мафҳуми аслиро мерасонад ва аз нукоти таърихӣ, афсонаӣ ва ахлоқӣ танҳо диди куллӣ ироа медиҳад, то пайваста унси бештар бо бинишу андешаҳои онҳо ба даст оварем ва саранҷом унси бародарона бо онҳо бигирем.

Ба ёд биёварем он таҳсини пуришӯро, ки мо олмониҳо нисори чунин тарҷумае аз «Сакунталҳо» кардем. Ва ҷо дорад саодатеро, ки ин тарҷума ба мо бахшид, ба ҳисоби наср бигзорем, ки он шеърро дар худ ҳал кард. Бо ин ҳол вақти он расида, ки аз ин асар тарҷумае аз навъи севвум биёфаринанд, тарҷумае мунтабиқ бо алҳони гуногун ва вежагиҳои назмию насрии матни асл, то ин шеърро бо ҳамаи ҳа-соисаш дубора ҷонбахш ва бумӣ бисозад. Аз он ҷо, ки дар Порис да-стнавиштае аз ин асари ҷовидон мавҷуд аст, як олмонии аҳли он диёр метавонад бо пардохтан ба он кори мондагор анҷом диҳад.

Мутарҷими англисӣ Пик Абраҳам ҳам шоистаи ҳама гуна эҳтиром аст. Чи нахустин ошноӣ бо чунин асаре ҳамеша дар зинда-гии мо кушояндаи як сарфасл аст. Аммо тарҷумаи ўро бояд дар асл аз навъи дуввум донист. Пур аз таъвилу тафсирҳоест, ки аз худ изофа карда бо вазни баланд, ки шояд барои дарку гўйиши шимолу шарқӣ навозишгартар бошад. Ман, баръакс, тарҷумаи мустақими чанд байт аз ин маҷмӯаро аз забони асл маҷнунӣ Козегартен ҳастам ва ин абёт, албатта, ки бознамуди комилан мутафовит ба даст медиҳанд. В-он ғае мутарҷим ба худ иҷозаи дахлу тасарруфҳое дар мазмун дода, ки нигоҳи варзида, фаврӣ онро кашф ва тақбех мекунад.

Дар поён бори дигар ба ихтисор шарҳ медиҳем, ки чаро ин давраи севвумро дар айни ҳол охири давра меномем. Тарҷумае, ки мекушад бо асл «ҳамонӣ» биёяд, дар ниҳоят ба равиши вожа ба вожа наздик мешавад ва ба ин тартиб дарки асло бисёр осон мекунад. Аз ин роҳ мо ба матни поя роҳнамоӣ ва ҳатто савқ дода мешавем. Ба ин тартиб он ҳалқае баста мешавад, ки тақарруби бегонаву бумӣ, ошно-ву ноошно дар доираи он ҷой мегирад.

ВА САРАНҶОМ, ПОЁН!

Дар ин ки чӣ қадар тавонистаем Шарқи куҳан ва гузаштаро ба адабиёти зиндаи замона пайванд диҳем, хубрагону дўстон бо гузашт доварӣ хоҳанд кард. Аммо дар ин миён боз баргҳое аз таърихи рӯз ба дастамон расидааст, ки шояд барои поёни шодмона ва сарзиндаи ин маҷмӯа ба кор биёяд.

Худуди ҷаҳор сол пеш, ҳангоме ки фиристодаи Эрон бо маъму-рияи шоҳи худ ба Петербург эъзом мешуд, улҳазрат Шаҳбону аз ин фурсат ғофил намонд, балки аз тарафи худ ҳадоёи умдае барои волоҳазрат Маликаи модари миллати рус фиристод ва номае ҳамроҳи он кард, ки хушбахтем тарҷумаи онро дар зер меоварем:

Номаи ҳамсари шоҳи Эрон ба волоҳазрат Малика, модари миллати рус

То ҳар замон ки аркони олам барқароранд, умед, ки бонуи шарифаи кохи ҳашамат, дурҷи ҷавоҳири мамлакат, рӯшанони кавокиби ҳукумат, бонуе, ки хуришеди тобони он кишвари бузург, конуни паргори ҳокимияти аъло ва нахли самараи қудрати волоро парварад, қарини саодат ва аз газанди ҳар бало масун бошад.

Пас аз тақдими ин орзуҳои содиқона муфтахарам эълон дорам: ҳол, ки дар давраи саодатбори мо ба юмни раҳмати Он қодири мутаъол бозҳои ин ду қудрати пуришавкат аз нав гулҳои тозаи муҳаммадӣ менишонанд ва он қудуратҳо, ки дар ин ду дарбори бузург раҳна карда буд, ба воситаи ваҳдату муваддати содиқона бартараф шудааст, тамоми мутааллиқони ба ин ё он дарбор ҳам дар қадрииносии аз ин ҳайри бузург ҳеҷ гоҳ дар ҳифзи муносиботи дӯстона ва табодули нома кӯтоҳӣ нахоҳанд кард.

Инак, ки олиҷаноб Мирзо Абулҳасанхон, маъмур ба сафорат дар дарбори бузурги Русия ба пойтахти ин кишвар азимат мекунад, лозим дидам боби дӯстиро бо мифтоҳи ин номаи самимона боз кунам. Ва аз он ҷо, ки расми дерин аст, ки мувофиқи улфату якдилӣ дӯстон ба маҳзари якдигар ҳадоёе тақдим мекунанд, тақозо дорам ин зинатолоти матбӯӣи кишвари моро ба назари иноят қабул фармояд. Умедворам, ки дар ҷавоб бо қатраҳои борони номаи мушфиқонаи худ боғи қалби ин дӯстдори бегаши худро тоза кунед. Ҳамчунин хоҳишамдам, маро ба суфоришоте хушҳол кунед, ки ба анҷоми муаккадонаи онҳо бо ҳамаи тавон омодаам.

Худованд зиндагии Шуморо пок, саодатманд ва пурифтихор бидорад.

Ҳадоё:

- Як ришта марворид, ба вазни 498 қирот.
- Панҷ тоқа шои кашмирӣ.
- Як сандуқчаи хотамқори Исфаҳон.
- Як қаламдон.
- Панҷ қавора порчаи зарбафт.

Пеш аз ин дар бахши адабиёт ва шеърӣ форсӣ барои ҳамватанони худ шарҳ додем, ки ҳамин сафир ҳангоми иқомат дар Петербург дар бораи муносиботи ду миллат чи зираку мутавозеъ изҳори назар мекунад.

Аммо ҳамин тозагӣ ин сафирро иртиқои нав ёфта, дар роҳи сафараш ба Инглистон дар Вен ва ба ҳангоме мебинем, ки атоёе мулкона дар ин шаҳр барояш аз роҳ мерасад. Шоҳ хостааст худ ба забони шеър ба ин атоё фуруғи комил бидиҳад. Дар поён ин ашъорро низ

чун санги охири ин биное меоварем, ки бо масолеҳи гуногун ва бо ин ҳама – ба умеди Худо – пойдор бино кардаем.

ДУРРИ ДИРАФШ

*Фатҳи Алишаҳи турк, Чамиеди гетиафрӯз,
Қишвархудои Эрон, хуришеди оламоро.
Чатраи ба саҳни кайҳон афканда зилли аъзам,
Гардаи ба мағзи кайвон оканда мушки соро.
Эрон куноми шерон, хуриед шоҳи Эрон,
З-он аст шеру хуриед нақши дирафши Доро.
Фарқи сафири доно, яъне Абулҳасанхон,
Бар атласи фалак суд, аз ин дирафши хоро.
Аз меҳр сӯи Ландан ўро сафир фармуд,
З-он дод фарру нусрат бар Хусрави насоро.*

ДАР ПАРДА БО СУРАТИ ШОҲУ ОФТОБ

*Таборакаллаҳ, аз ин пардаи ҳумоюнфар,
Ки офтоб бари пардаиш пардадар.
Бале, тирозаи аз килки Мони сонӣ,
Нигори Фатҳалишоҳи офтобафсар.
Меҳин сафири шаҳанишоҳи осмондаргоҳ,
Абулҳасанхон, он ҳушманди донишвар.
Зи пой то сари ў гарқи гавҳар аз Хусрав,
Супурд чун раҳи хидмат ба ҷои но аз сар.
Ҷу хост боз кунад торакаш қарин бо меҳр,
Қирон-и дод бад-ин меҳри осмончокар.
Дар ин хучаста башорат ишоратест бузург,
Бар он сафири нақӯсирати ситудасияр.
Ки ҳаст аҳдаи аҳди ҷаҳонгушо Доро,
Ки ҳаст қавлаш қавли сипеҳрфар довар.*

Дарборҳои шарқӣ дар паси зоҳири як содагии кӯдакона рафтори бавежа зиракона ва найрангомезеро пинҳон мекунанд ва ду шеърӣ боло гувоҳӣ бар ин муддаост. Охири ғиристодаи Русия ба Эрон *Мирзо Фатҳалихонро*, албатта, дар дарбор, аммо бебаҳра аз инояти хос меёбад. *Мирзо* рафтори ғурутанона бо ғиристодагони русӣ дорад, хурдаҳадамоте дар ҳаққи онон анҷом медиҳад, ки мояи қадрдонии инон аст. Бо ин ҳама чанд сол баъд ҳамин мард бо мултазимони бисёр ба ҷониби Инглистон гусел мешавад. Вале барои таҷлил аз ў шевае хос ба қор мебаранд. Ҳангоми азиматаш ҳамаи он имтиёзотеро, ки барояш дар назар гирифтаанд, дар ихтиёри ў қарор

намедиханд. Балки сирфан бо эътиборнома ва дигар малзумот роҳияш мекунанд. Мунтаҳо, сафир ҳанӯз ба Вена нарасидааст, ки иноёти шоҳ дурахшон ва эътилобахш ба шитоб аз пушти сар аз роҳ мерасад, ҳама мазҳари чашмгири чоҳу пойгоҳи ӯ: дирафше бо нишонаҳои кишвар ва пардае музайян ба нақши хуршед ва ораста ба тасвири шахси шоҳ, ҷумла ҳадоёе, ки ӯро ба рафётарин мартабаи қудрат мушарраф месозад. Ба ин тартиб, аълоҳазрат дар вучуди ӯ ва ҳамроҳи ӯ ҳама ҷо ҳузур дорад. Аммо ба ҳамин басанда намекунанд, балки ашъореро низ ҳамроҳ месозанд, ки ба шеваи шарқӣ дар тасовири муболиғаомезу дурахшон ба мадҳи парчам, хуршед ва тимсоли шоҳона мепардозад.

Дар зер чанд ҷумлаи мухтасар барои дарки ҷузъиёт: шоҳ худро турк меҳонад, зеро аз қабилаи туркзабони Қочор аст. Қабоиلى умдае, ки сипоҳиёни ин кишварро ташкил медиҳанд, бар асоси забон ва тоифа иборатанд аз туркҳо, курдҳо, лурҳо ва аъроб.

Шоҳ худро ба ҷои *Ҷамшед* мегирад. Эронӣён асосан ҳамеша шахриёрони муктадири худро бо шоҳони бостонӣ дар ин ё он сифат шарик мешуморанд: дар ҷоҳ бо *Фаридун*, дар дурахшиш бо *Ҷамшед*, дар қудрат бо *Искандар* ва дар посдорӣ аз кишвар бо *Дориюш*. Шоҳ чатр аст, яъне сояи Худо бар замин. Мунтаҳо ҳудаш ҳам дар рӯзҳои гарми тобистонӣ чатр лозим дорад. Аммо ин чатр на танҳо бар ӯ, ки бар сахни кайҳон ҳам соя меафканад. Бӯи мушк, зариф, пурдавом ва нофизтар аз ҳар атр аз камарбанди шоҳӣ бармехезад ва то ба мағзи Кайвон мерасад, ки барои эронӣён болотарин сайёра ва мунтаҳои фалаки зерин аст ва ба таъбире мағзи кулл ва эҳсосот дар он ҷой доранд. Пас ҳатто кайвони аъло ҳам барои бӯи мушкӣ шоҳона пазирадагӣ дорад. *Доро* ҳамон *Дориюш* аст, ки дар луғат фармонраву маънӣ медиҳад ва ин ном бори дигар гувоҳест бар ин, ки эронӣён ба ҳеҷ рӯ аз ёди ниёкони худ даст намекашанд. Низ куном хондани Эронро аз ин назар муҳим медонем, ки бахше аз ин кишвар, ки маъмулан қароргоҳи дарбор аст, минтақаи кӯҳистонист ва ба роҳатӣ мешавад хиттаи онро чун куноме зистгоҳи ҷанговарон ё шерон мучассам қард. Инак, ин дирафши атлас бо баёни рӯшан сафирро ба арш мерасонад ва ба ин тартиб бар як иртиботи муҳаббатомезу дӯстона бо инглис тасреҳ мекунад.

Дар мукаддимаи шеъри дуввум метавонем ин тавзеҳи омро бидиҳем, ки ихом дар лафз ба шеъри форсӣ як зиндагии дилангези дарунӣ мебахшад, ин навъ иртиботи вожаҳо бисёр роиҷ ва ба воситаи тадобиҳое малмус шодибахш аст.

Парда – дар зимн ба ҳар гуна ҳариме итлоқ мешавад, ки остонае дорад ва ба ҳамин хотир ҳам пардадорӣ. Чунон ки дар ин шеър пардадори шоҳ хуршед аст. Зеро дарҳо дар коҳҳои шарқӣ аксаран бо пардае пӯшида мешаванд ва ба ҳамин лиҳоз ҳам дарбонро пардадор

мехонанд. Ва *Монӣ* сарфиркаи монавиён аст ва гӯё наққоши чарбдаст буда ва омӯзаҳои золаи худро дар асос ба кӯмаки наққошӣ ривоч додааст. Дар ин шеър *Монӣ* он нақшро дорад, ки мо ба Апеллес ва Рафаэл медиҳем. Дар мавриди гавҳари хусравӣ бояд бигӯем, ки агар онро ҳамсӯ бо мутарҷими олмонӣ гавҳари ғалтон, яъне дурру марворид бидонем, метавон чун катраи боронаш ангошт. Ва ба ин тартиб дарёе аз марворид таҷассум меёбад, ки алтофи мулукона надимро дар он ғарқ мекунад ва чун дубора берунаш меоварад, ин катраҳо бар сару рӯи ӯ овехта мемонанд ва сафир чунин аз сар то по ороиши нафис ёфтааст. Ҳол аммо ҷодаи ин маъмурият низ ба таъбире сару по, яъне мабдаъ ва мақсаде дорад. Ва акнун, ки ин хидматгузор муҳлисона қадам дар ин роҳ мегузорад, таҷлилу тамчид мебинад. Мисраъҳои баъдӣ як бори дигар рӯшан мекунад, ки ҳадаф аз иртиқои сафир дилгарм кардани ӯ ба болотарин дараҷа аз эътимод дар дарборест, ки ба он гуселаш мекунанд, рост чунон, ки гӯё шахси шох бо вай ҳамроҳ аст. Ва мо аз ин ҳама натиҷа мегирем, ки гусел ба Инглистон бояд бисёр муҳим буда бошад.

Дар бораи шеъри форсӣ ба ҳақ гуфтаанд, ки дар доираи як кушоду басти ҷовидон мечарҳад. Шеърҳои боло таъйиде бар ин назаранд. Дар ин ашъор сухан ҳар боре ба бекарон гузор мекунад, то дубора ба такмавриди мушаххас бозгардад. Хусрав хуршеди гетиафрӯз мешавад ва дар айни ҳол сарвари кишвар аст. Чатре, ки ўро аз офтоб дар амон медорад, ҳамзамон соя бар сахни кайҳон меандозад. Атри мушқи камарбандаш ба машоми Кайвон мерасад, ба ин шакл ҳар калом ба дурдастҳо меравад ва бармегардад, ба гузаштаҳои афсонаомез ва аз он ҷо ба акнун, имрӯз ва дарбор. Ин ҳама як бори дигар меомӯзадамон, ки суvari хиёл, истиораҳо ва муболағахоро ҳаргиз на маҳдуд, балки дар мафҳум ва пайванди кулلى бояд дарк кард.

БОЗНИГАРӢ

Агар ба кори нақд ва вероиши мероси мактуб аз дуртарин адвор то ба имрӯз бингарем, мебинем, дар ҳар навбат нукоте барои тағйир ва ё ислоҳ вучуд дорад. Чунончи, мешуд нусхае макбули ом ва беғалат аз нависандае куҳан ба мо бирасад, чи басо, ки кори нақди он низ дере намепоид, ки таътил мешуд. Бар ин асос шарҳи мухтасарро дар ин бора ба лутф аз мо мепазиранд.

Нахуст бояд ба номҳои шарқӣ бипардозем, ки дар нигоришашон дастбӣ ба равиши ягона душвор аст, хосса, бо тафовути амиқ миёни забонҳои шарқӣ ва ғарбӣ, ки расидан ба баробар биайниҳӣ дар алифбо ин забонҳоро мушkil мекунад. Он ҳам ҷое, ки урупоиҳо миёни худ низ ба далели решаи лаҳҷаҳои мутафовит вазну арзиши мутафовите ба ҳуруфашон медиҳанд.

Мо ба пешгомии фаронсавиён ба ин соҳат ворид шудаем. Бинобар

ин, дар мавориди ниёз вожаномаи Эрбело ба ёриамон меояд. Аммо донишмандони фаронсавӣ вожаҳо ва номҳои шарқиро бояд, ки бо ғушу забони худ дамсоз мекарданд ва ҳамин созаҳо низ рафта-рафта ба фарҳанги олмонӣ ҳам интиқол ёфтаанд. Чунин аст, ки мо дар ғӯйишу нигориш вожаи «ҳичрат»-ро ба шакли фаронсавии он тарҷеҳ медиҳем, маҳзи танини дилпазир ва ошноии деринтараш.

Ва чи қорҳои бисёре, ки англисҳо ҳампой бо онҳо дар ин арса накардаанд! Ва агарчи дар талаффузи таркиботи худ иттифоқи назар надоранд, боз чунончи мафҳум аст, ба худ ҳақ медиҳанд он номхоро ба шеваи хеш бигӯянд бинависанд, ки ин ҳам моро дудилатар аз пеш месозад.

Вале олмониҳо, ки ғӯйишу нигориши бисёр наздик ба ҳам доранд ва дар ҳамоҳанг кардани худ бо лаҳни бегона берағбат нестанд, ҷиддитар рӯй ба қор овардаанд. Бо ин ҳама, чун пайваста беш аз пеш ба хориҷи бегона наздик шудаанд, дар ин забон ҳам миёни осори қадимитар ва ҷадидтар тафовутҳои бузурге мебинем, чандон ки душвор метавон ба қабули марчае қобили итминон мучоб шуд. Вале низ набояд инқор кард, ки шахсан бархе ағлоти ҷопиро ба китобҳо мебахшам, зеро ки ёфтани онҳо дастовези таъриф аз ҳудамон мешавад. Умедворем ағлоти ин китоб ҳам аз ин ҳӯйи инсонӣ бебаҳра намонад, зеро рафъи бархе кистҳо ё тасхеҳи бархе сахвҳо дар оянда бар ўҳдаи мо ва дигарон хоҳад буд. Дӯсти басир ва бузургворам Й.Г.Л.Козегартен, ки тарҷумаи он ду шеърӣ шоҳиро ҳам мадҷони ў ҳастам, вероии номҳои ин китобро бар ўҳда гирифт. Умедворам, ин марди содиқ қорҳои муқаддамотии девони ояндаамро низ аз ҳимояти худ бархурдор созад.

Ба Селвестер де Соси

Инак, эй китоб, бирав ва шодмону умедвор

Пешкаше бош ба он устод.

Хате аз Фарб меояд ва хате аз Шарқ.

Ва он ҷо, ки ин ду ба ҳам мерасанд,

Поёни ин китоб аст ва оғозаш низ.

سيلويستري دسوسي

يا ايها الكتاب سر الى سيدنا الاعز
سلم عليه بهذه الورقة
التي هي اول الكتاب واخره
يعنى اوله في المشرق واخره في المغرب

**Wir haben nun den guten Rat gesprochen
Und manchen unserer Tage dran gewandt;
Misstont er etwa in des Menschen Ohr –
Nun, Botenpflicht ist sprechen. Damit gut.**

*Мо насиҳат бо ҷои худ кардем,
Рӯзгоре дар ин ба сар бурдем.
Гар наёяд ба гӯши рағбати кас,
Бар расулон наём бошаду бас.*

ما نصیحت بجای خود کردیم
روزگاری درین سر بردیم
گر نیاید بکوش رغبت کس
بر رسولان پیام باشد و بس

АШЎОРИ БАҶОМОНДА

АЗ «МУҶАННИНОМА»

Ғарб, чунон ки Шарк
Моидае хуш арзониат медорад.
Аз ноз бигзар, аз пӯст низ
Бар сари ин хони бузург биншин.
Дасти рад бар ин чом мазан.

* * *

Он ки худро шинохт, дархоҳад ёфт,
Ки Ховару Бохтар аз якдигар ҷудой наменпазиранд.
Тавозуни самимона миёни ин ду ҷаҳонро шоиста медонам
Ва омадушуд миёни Ғарбу Шаркро,
Неку бачо.

* * *

Аз паси солиёни дароз
Гузoram ба Эрфурт уфтод, ки рӯзгоре дар кӯю барзанаш
Ҳар боре ба гашту тамошо мерафтам.
Пешвозе хуш аз ман шуд.
Бо саломии пирзанон аз даруни даккаҳояшон
Пиндоштам ба тамошоии рӯзҳои ҷавонӣ омадаам,
Рӯзҳое, ки бар якдигар шириниаш мекардем.
Ин ҷо духтари нонво зиндагӣ мекард,
Ва он ҷо духтари як кафшдӯз.
Он, ба ҳеҷ рӯ ҷуғде торикии дунё набуд
Ва ин ба ҳар рӯй бо ҳунари зиндагӣ неқ ошно.
Чунин дар сар дорем,
Пайваста бо Ҳофиз ҳамро бошем,
Нақди ҳолро дарёбем
Ва ширинии гузаштаро дар он даромезем.

* * *

Чаро мисоле ба дилхоҳи худ наёварам,
Чое, ки Худо мисоли зиндагиро,
Дар пешае ба мо дод.

Чаро мисоле ба дилхоҳи худ наёварам
Чое, ки Худо дар ҷашмони маҳбубаам
Мисоле аз худ ба ман дод.

АЗ «ҲОФИЗНОМА»

Ҳофизо, дар ғазалҳоят мешунавам,
Ки шоиронро бузург доштай.
Бингар, ки инак, посухе фарохурат медиҳам:
Бузург ӯест, ки ин сипос ба бузургдошти ӯст.

* * *

Худро бо ту баробар гирифтан, Ҳофизо,
Ростӣ, ки девонагист!
Киштие пуршитобу хурӯшон
Ба паҳнаи пурмавчи дарё дармеояд,
Ва мағруру далер ба дили хезобҳо мезанад.
Он ва дамest, ки укёнус дарҳамаш бишканад.
Вале ин тахтабанди пуда ҳамчунон ба пеш меронад.

Дар ғазалҳои сабукхезу тундоханги ту
Хунокои сайёли дарёст,
Ва фаварони кӯхвори оташ низ.
Ва гудозаҳо маро дар худ ғарқ мекунанд,
Бо ин ҳама хиёле низ дарунамо меоканад
Ва шуҷоатам мебахшад.
Магар на он, ки ман низ дар сарзамини хуршедӣ
Зиставу ишқ варзидаам!

АЗ «ИШҚНОМА»

Сояе сиёҳ бар хоки кӯи маъшуқа мӯнис аст.
Ман хоки кӯяш шудам, вале соя аз сарам гузашту рафт.

* * *

Худхуд паёмам овард, ки: «Духтарак ба як нигоҳ
Рози худ бо ман гуфт ва ман аз саодати шумо
Ба ҳукми сиришти хеш шодӣ кардам.
Меҳрубонони дили ҳам бошед.
Ва дар шабҳои фироқ
Дар ситораҳо бихонед, ки навиштааст:
Ҳамнишин бо ин аҳгарҳои ҷовид,
Ишқатон ҳамеша пурфурӯғ бод».

АЗ «ТАФАККУРНОМА»

Бисёре кишвархоро гаштам.
Бо бисёре инсонҳо ба сар бурдам.
Аз ҳар гӯша баҳрае гирифтам,
Ва аз ҳар соқа хӯшае.
Бо ин ҳама шаҳре ба ин хучастагӣ наёфтам.
Ҳама хуро дар хуро, арӯс дар арӯс!

АЗ «РАНЦНОМА»

Фарзандони розогоҳи Иброҳим
Аз чона задан чӣ лаззате мебаранд.
Дар бозор гарми хурдамуомила мебинамашон
Ва ростӣ, ки арзон мехаранд,
Ва хуб ҳам.

* * *

Дӯстӣ бо мардumi Олмон корест сахл.
Инон дар бадхоҳонатарин душманӣ ҳам
Ҷониби адабро нигоҳ медоранд.
Пас, ҳар чи нармӣ нишон доданд,
Ман тозаҳолтар таҳдид кардам.
Ҳеҷ нагузоштам, ки субҳу шoми дилгирро
Бар хотирам талх кунанд.
Низ борону обро
Хоҳ шодиовар буд, хоҳ мушкилофарин,
Ба боришу равиши худ вогузоштам.
Бо ин ҳама озодии худро ба ҳеҷ чиз нафурӯхтам.
Ин мардум дар банди лаззати лаҳза буданд.
Ва ман ин хӯяшонро,
Дастмояи ҳеҷ нақӯҳише накардам.
Охир ҳар касе заъфи худро дорад.
Инон бароям салом мефиристанд.
Ва то ба ҳадди марг аз вучудам безоранд.

* * *

Панҷоҳ сол аст, ки ин ҷамоат
Дар беш – боз – ва бадомӯзии ман кӯшидаанд!
Ва ман бо худ меандешидам: саранҷом тавонистӣ дарёбӣ
Дар ин бум ва бар чӣ корӣ.
Дар рӯзгори худ, ҳамтои ҷавонони саркашу нубуғашон ҳаюлоӣ
Мегӯфидӣ.
Сипас бо гузашти солиён
Ором-ором ва беш аз пеш

Дар ҳалқаи доноён даромадӣ,
Ки мулоимати худой доранд.

АЗ «ҲИКМАТНОМА»

Дард на фақат ин, ки мардон дар ҷанг
Якдигарро аз пой дармеоваранд.
Ки дар сулҳ низ ҳамон мусибат аст:
Дар сулҳ занон бо неши забон мекушанд!

АЗ «ЗУЛАЙХОНОМА»

Эй нозанин, он гулӯбанди марворидро
Бо ҳамаи шукӯхе, ки меёристам, зинат додам
Ва чун фатилаи ҷароғи ишк
Умедворона ба туаш ҳадя кардам.

Вале, инак, мебинам аз роҳ мерасӣ,
Ва нишонае бар он овехтай.
Дар ҷашми ман аз ҳамаи нақшҳои бутпарастона
Нохушояндтар.

Оё, ба ростӣ, меҳохӣ
Ин бозичаи бидъатгузоронаву сабуксаронаро
Ба Шероз биёварӣ?
Ва оё моро бояд, ки бар ҷалипои ин ду тикка ҷӯби хушк
Суруди ситоиш бихонам?

Иброҳим Худои ситорагонро ба сарварии худ шинохт.
Ва Мӯсо дар биёбони дур
Ба ғайзи он Якто буд, ки бузургӣ ёфт.

Низ Довуд аз пайи бисёре маъсият ва ҳатто ҷиноят
Саранҷом фарҷом аз он ёфт, ки гуфт:
«Ҳаргиз ҷуз он Ягонаро ба худой наситудам».

Исо дар хилвати дили поки худ
Андешаи Худои ягонаро мепарварад.
Ва ҳар кӣ аз худӣ ӯ низ Худо месохт,
Хотири муқаддасашро меозурд.

Ва ҳамин ростӣ буд ҳам,
Ки ба Муҳаммад (с) нусрат дод.
Ки ӯ низ дар партави яктопарастӣ
Ҷаҳонро мусаххари худ кард.

Бо ин ҳама агар барои чунин бозичае
Аз ман тасбеҳу тамчид металабӣ,
Ягона узрам он, ки дар ороستاني худ ба чунин зеваре
Танҳо нестӣ.

Вале чаро, танҳой!
Чи он занони бешумори Сулаймон, ки дили ӯро баргардониданд,
Ва фарояш хонданд, то ба тамошои ин девонагон
дар тамчиди Худояшон бинишинад,
Ба ифтихори қавми яҳуд шоҳи Изида
ва пӯзаи Анибусро ба худой арза карданд.
Вале ту меҳохӣ ин тиккачӯб ва нишони фалокатро
худои ман қарор диҳӣ!

Бо ин ҳама ман ҳеч хуш надорам
зоҳири беҳтар аз он ба худ бидихам,
Ки бо дилам рух додааст.
Сулаймон ба Худои худ пушт кард,
Ман низ аз сари имони ҳеш мегузарам.

Пас, бигзор то ранчи дағдағай куфрро
Бо бўсае аз лабони ту фуру биншоам.
Чаро ки худ нақши ботили шайтон низ
Синаовези ту чун шуд, дуои дафъи бало мешавад!

* * *

Диловезии мушкро дорӣ.
Ҳар кучо ки будай, шамиматро мебӯянд.

* * *

Бигӯ! Дар зери кадом ситора он рӯзе қарор дорад,
Ки дили ман, ки боре аз он ман аст,
Пар ба парвоз барнакушояд.
Ва агар бо ин ҳама пар кушуду рафт,
Ҳамчунон дар наздикам бошад
Ва дар дастраси навозишам?
Он ҷо, бар он муҳаддаи нарму дилнишин
Дилам дар канори дили худ ғунудааст.

* * *

Бигзор бигирям дар ихотаи шаб
Ва дар ин биёбони беинтиҳо.
Шутурҳо хуфтаанду сорбонон низ.
Лек бозарғони арманӣ хомӯш бедор аст

Ва гарми арқоми суду зиёни худ.
Аммо ман дар канори ӯ
Рақами он фарсангҳоеро мешуморам,
Ки аз Зулайхо дурам мекунам.
Ва дар хиёл он ҷодаҳои дилзореро мебинам,
Ки пайваста аз ӯ дуртарам мебаранд.
Маро ба гирия хеш вобигзор, ки гирия нанг нест.
Марде, ки мегирад, неқ аст.
Магар на Ахилл дар сӯги Бризеидаи худ гирист!
Ва Хушоёр бар сипоҳи ғалабанопазираш!
Ё Искандар бар он маҳбуб, ки худ аз пояш даровард?
Маро ба гирия хеш вобигзор, ки ашк ба хок ҷон мебахшад.
Оре, ҳам инак, шамими сабза меояд!

* * *

Агар дилдорам ба насх бинависад, сармашки ӯ дилдодагист
Ва агар ба таълиқ, паёмаш шодӣ.
Ҳар хатте ҳам, ки роҳӣ кунад,
Ҳамин бас, ки аз ишқ меғӯяд.

* * *

Аз чӣ рӯ он солори саворон
Ҳамарӯза пайкҳои худро намефиристад?
Ӯ, ки аспони бисёр ва хатти хуш дорад.
Дилдорам таълиқе неқӯ менависад,
Ва ба насх хуш абрешим зевар менишонад.
Маҳбубаи дардманд аз ранҷи гуворои худ
Майли дармон надорад.
Ва дар шавки ҷони тоза ёфтан аз паёми дилдораш
Дардманд аст.

* * *

Дигар бар қоғази абрешимин ғазали мутақорин наменависам
Ва бо нақши заррини гул зевараш намедихам.
Балки бар хок менависам, бар ин нопойдор,
Ки бодаш ба ҳар сӯ мепароканад
Ва бо ин ҳама нерӯяш пойдор мемонад,
Ва устувор то ба конуни замин русух мекунад.
Пас, рӯзе он раҳнавард меояд, он раҳнаварди ошиқ
Ва чун по бар ин макон мегузорад,
Ларзае дар тамоми пайкараш медавад ва меғӯяд:
«Дар ин ҷо саргаштае дил дар гарави ишқ доштааст.
Оё Мачнуни дардманд будааст ӯ, ё ки Фарҳоди барӯманд,
Ҷамили собитқадам,

Ё яке аз он ҳазорон бахтёрон – номуродон?
Боре, ба ҳар рӯе, ошиқ будааст ӯ.
Ман низ чун ӯ ошиқам
Ва шавқе, ки дар дили ӯ метапид, инак,
дар қони ман чӯшиш мегирад.
Ва ту, эй Зулайхо!
Дар ҳамаи андомҳои ту низ
Орамида бар муҳаддае, ки манаш бароят оростам,
шавқе медавад,
Ва хоҳӣ гуфт: «Ин Ҳотам аст, ӯст ки садоям мезанад!
Ман низ туро меҳонам, Ҳотам, эй Ҳотам!»

АЗ «СОҶИНОМА»

Оё номи маъшуқаи маро медонед
Ва медонед, ки масти кадом шароб астам?

* * *

Дигар шароб шодият намебахшад.
Ва пизишкон аз он зинҳорат медиҳанд.
Андакаш меъдаатро бармеошӯбад
Ва зиёдаш саратро доғ мекунад.

* * *

Ҳар он ҷо, ки лутфе дар ҳаққам мекунад,
Бо шароби соли ёздаҳ пазириам мешаванд.
Ҳама ҷо, дар қанори рӯди Рейн, Майн ва ё дараи Некор
Ханда ба лаб бароям шароби соли ёздаҳ меғусоранд.
Ва агар аз ин ё он марди номӣ басте камтар аз шароби
соли ёздаҳ ёд мекунад,
Аз он аст, ки ба рағми номдорияш шароби соли ёздаҳ намешавад!
Шаҳриёрони некро ҳамсанги шароби соли ёздаҳ меҳонанд,
Чи қорҳояшон мояи шодии дилхост
Ва ёдашон дар шароби соли ёздаҳ зинда.
Ман дар пой шароби соли ёздаҳ
Номери низ зери лаб замзама мекунам.
Қас агар надонад кадом, маъшуқаам медонад ва ҳамин
Шароби соли ёздаҳро бар ман гуворотар мекунад.
Мардумон таронаҳоямро ҳамчун шароби соли ёздаҳ меситоянд
Ва бо домане аз гул меоянд,
То чунон ки шароби соли ёздаҳ, маро низ бо зевари он биороянд.
Ин ҳама саодатест бузург ва ҳам аз ин рӯ,
Дил намекунам шароби соли ёздаҳро танҳо бинӯшам.

Кош буд Ҳофиз ва саҳми хеш мегирифт.
Пас ба бихишт мешитобам, ки мӯъминонаш,
Дардо, ки аз шароби соли ёздаҳ маҳруманд.
Чи шароби поки бихишті,
Ширин ҳам агар ки бошад, ба пои шароби соли ёздаҳ намерасад.
«Бишитоб, Ҳофизо, бишитоб!
Пиёлаи шароби соли ёздаҳ дар интизори туст!»

* * *

Масти кадом шароб аст Искандар?
Шарти вопасини аҳгари зиндагиам,
Ки хубтар аз шароби ман набудааст.

АЗ «МАСАЛНОМА»

Он ҷо, ки доноён ба ҳам мерасанд,
Фарзонагӣ таҷаллӣ меёбад.
Ба ҳамин мафҳум рӯзе маликаи Сабо
Фурсате барои нуктасанҷии нағз ба даст дод.
Гуфт, то аз ҷумлаи бисёри нафоис
Ҷоми заррин дар пеши Сулаймон нишонданд.
Ҷоми бузург бо зевари нигораҳои нодир,
Орояҳое аз нақши моҳиёну парандагон ва вухуш
Ва морпеч ду дасташ ҷунон ду тоқи равоқи Сулаймонӣ:
Иакин ва Вуаз.

Қазоро ғуломи ғӯл
Дар ношигарӣ танаяш мезанаду меандозад.
Ҷом садамаи мункир бармедорад.

Албатта, ҳамон дарҷо бозаш мепардозанд.
Бо ин ҳама ҷашми бориқбин
Радди нақсро меёбад
Ва шодии лаззат табоҳ шудааст.

Аммо Сулаймон мегӯяд: – Худ мепиндоштем
Он хубтарин ҳада, ки ёфтем,
Танаи саҳт ҳам хоҳад хӯрд.
Иблисҳо, ки кинаи моро дар дил доранд,
Қай барметобанд, ки камолро ба камол вобигзоранд.

ТАЪЛИҚОТ

Таъкид мешавад, ки шеърҳои «Девони ғарбӣ-шарқӣ» ҳосили ошони Гёте бо Эрон ва *Ҳофиз*, дар замони фишурдаву кӯтоҳ ва бо диду тарҳи кулӣ суруда шудаанд ва ҳар дафтар барои худ мавзӯи конунӣ дорад, ки ҳар боре дар унвони он хулоса мешавад. Дар роҳи айният ёфтани ин мавзӯи конунӣ ашъор дар зимни истиқлоли худ ойинавор нақши мукамал низ барои ҳам ба ўҳда мегиранд. Гёте шахсан бар ин нукта таъкид доштааст ва дар маҷмӯаи «Ёддоштҳо ва мақолот» бар девон бунмояи ашъори ҳар дафтарро аз нигоҳи худ шарҳ медиҳад. Ин пайвастигии ашъор ба ҳавли мавзӯи конунӣ девони *Гёте* аз навъи форсии ин гуна китобҳо, ки дар он ҳар шеър тамомияти худро дорад, мутамоиз мекунад ва нишоне аз нуфузи тафаккури ривой – таҳлили Урупои асри рӯшангарӣ дар осори ғиноист.

Бинобар ин, паси ҳар шеър бо назар ба иртиботи онҳо дар ҳар фасл ва низ фаслҳо бо ҳам, як ривояти кулӣ ва дуввум сар бармедорад, ки тасвири ҷомеатар аз биниши шоир, муносиботи рӯзгори ў ва низ равобити шахсиаш ба даст медиҳад. Дар тафҳими ин биниши куллитар, яъне пайванди тангтари ашъор бо ҳам дар ин қисмат дар мақоми понавишт барои ҳар дафтар тавзеҳи чудо омадааст.

Нуктаи дигар он, ки Гёте дар девони худ аз ҳайси дид ва дарунмоя аз бисёр шоирони эронӣ сармашқ гирифтааст, ки дар миёни онон метавон бавежа аз *Саъдӣ*, *Қобус ибни Вушмғир* ва *Аттор* ном бурд. Дар илҳом ва вомгирӣ аз ин пешкисватон, ки ҷузъи онҳо *Анварӣ* ва *Фирдавсӣ* ҳам ҳастанд, вай дар бархе маворид худ аз манобеъаш ном мебарад. Аммо таъсире, ки аз *Ҳофиз* гирифта, густурда аст ва бешу кам дар ҳар қитъа аз девони ў намуд меёбад. Воқеияти ин истиқболи умумии *Гёте* аз *Ҳофиз* боис мешавад, ки зикри ҳарбораи манбаъ ҷо ва вақти бисёре бигирад ва ба зудӣ ба равиши такрорӣ ва малоловар табдил шавад. Аз ин рӯ, мутарҷим кӯшидааст дар ҳар ҷо, ки Гёте то ба ҳадди тазмин ба ғазалҳои ин шоири бузурги эронӣ наздик шудааст, ин нуктаро ба вожагони худ он ғазал ва ё асосан луғатҳои ҳофизӣ нишон бидиҳад. Ба ин тартиб мемонад ин, ки танҳо дар маворидаи дуртар ва ношукортар айни абёти сармашқро дар понавишт биёварад.

Ва аммо дар истиқболи *Гёте* аз адабиёти арабӣ – исломӣ ҷойгоҳи аввал азони Қуръони карим аст, ки дар ин ҷо ҳам кӯшидаем ҳар боре номи оя ва сураро қайд кунем. Ин равиш дар мавриди Китоби Муқаддас, ки таъсири он низ бар ин девон чашмгир аст, ба ҳамчунин ба кор рафтааст.

1. «МУҒАННИНОМА»

Шоир дар сароғози ҳичрати худ ба масоиле ишора мекунад, ки ўро ба гурез аз дунёи перомуни худ водор кардаанд. Сипас барои ин

сафари маънавӣ тархе мерезад, ки ормонҳои онро аз ҷаҳонбинии Шарки куҳан, аз ҷумла, аз *Ҳофиз* гирифтааст. Азми ҷазми худро бо таъкид бар *озодагии* худ эълон медорад. *Таъвизоту тилисмоти панҷгона* чун панҷ дуо бояд, ки нигоҳдори ӯ аз хатарҳои роҳ бошанд. *Ҷаҳор неъмат* дар ин сафари дароз созу барги ӯ ва моёи сабукпӯиаш ҳастанд. *Эътироф* мекунад, ки дар дунё хуш аст, ки шоир аст ва ашъораш бар *ҷаҳор унсур*, аз ҷумла, бар шароб поя дорад (офариниши ҷон) ва низ бар *падидаи* осмонии ишқ, ки дар сароғози пириаш пешгӯёна навиди маҳбубаи нав ба ӯ медиҳад (Ручӯъ шавад ба тавзеҳоти дафтари «Зулайхонама»). Нигоҳи ҷустуҷӯгараи бар *ҷашмандози дилтазир* ором мегирад, вале ошӯбу ҷанге, ки дар сароғози китъаи аввал аз он ёд карда, ба дарди *дугонагӣ* дучораш мекунад. Манзараи табиати маънусаи бо ин мусофир аз *гузашта* дар *акнун* ҳикоят мекунад ва ба ӯ *ҷобукиву* шодобӣ ва низ яқини онро медиҳад, ки осори пойдор хоҳад офарид (Шеър ва пайкара). Дар поён борони сайёл, ки ба ҳама ҷиз тозагиву шукуфой мебахшад, ўро бо *қоинот* пайванд медиҳад, ба авҷаш мекашонад ва *шавқӣ фаноро* дар ӯ бедор мекунад. Табиист, унвони ин дафтарро Гёте аз «Муғаннинома»-и девони *Ҳофиз* гирифтааст.

Шеърӣ нешдаромад 1. Бист соли хуше, ки Гёте аз он ёд мекунад, эҳтимолан аз соли сафари ӯ ба Итолиё то марги Шиллерро дар соли 1805 дар бар мегирад.

2. Аъроб дар зарбулмасале даврони зеборо бо рӯзгори Бармакиён мисол мезананд.

Ҳичрат 1. Ин вожаҳо Гёте бо илҳом аз сафари *ҳазрати Мухаммад (с)* аз Макка ба Мадина ва шурӯи тақвими исломӣ дар соли 622-и милодӣ, барои сароғози сафари худ дар ин девон интиҳоб кардааст.

2. *Тахтҳо мешикананд*, ишораест ба амалиёти низомии Наполеон дар саросари Урупо дар солҳои сароиши «Девони ғарбӣ-шарқӣ».

3. *Ҳавои падаршоҳӣ...* Гёте дар ин ҷо ба низомии иҷтимоие назар дорад, ки дар Таврот тарсим мешавад.

4. *Ишқу бодаву газал...* ҳама бунмояе барои тамоми дафтарҳои ин девон, хосса, се дафтари аввали он аст.

5. *Омӯзаи осмонӣ ба забони заминӣ* ишораест ба китобҳои паёмбарон Мӯсо, Исо ва Мухаммад (с).

6 ... *бар даври ҷавонӣ шодӣ кунам*. Гёте хостгоҳи тамаддунро Осиёи медонад ва сароғози беғашу пуршӯри онро бо даври ҷавонӣ муқоиса мекунад.

Озодагӣ 1. *Осмони пурситораам афсар...* ҷавоби як хони ингуш аст ба қасоне, ки ўро ба итоат аз давлати марказӣ меҳондаанд.

2. *Худованд аз он ситораҳоро дар осмон нишонд...* Мулҳам аст аз ояи 97, сураи шашуми Қуръони карим. Дар ин ҷо ёдовар мешавем, ки дар зикри манобеи қуръонӣ аз Қуръони мачид, тарҷумаи *Козими Пурҷаводӣ*, интишороти «Доиратулмаорифи исломӣ», ҷопи соли 1372 истифода шудааст.

Тилисмоти панҷгона 1. *Азони Худост Машириқ...* назар дорад ба ояи 115, сураи дуввуми Қуръони карим.

2. *Тариқатбахши роҳам бош* вомест аз ояи «*Иҳдина-с-сирот-ал-мустақим*» аз сураи «*Фотиҳа*».

3. *Дар ҳар нафас ду неъмат аст...* вомест аз қитъаи қушоиши «*Гулистон*»-и Саъдӣ.

Эътироф 1. *Чист, ки душвор метавон пинҳонаш кард*, мулҳам аст аз зарбулмасали олмонӣ: *Ишқ, оташ, сурфа, хориш ва никрисро наметавон пинҳон кард*.

Офариниши ҷон 1. Тамоми қитъа мулҳам аст аз байти Ҳофиз:

*Душ дидам, ки малоик дари майхона заданд,
Гили одам бисиританду ба паймона заданд.*

2. *Улуҳим* – Худои яҳудист.

Падида 1. Мулҳамест аз мисраи Ҳофиз:

Пиронасар ҳавои ҷавонӣ-м дар сар аст.

Дугонағӣ 1. *Омур олиҳаи ишқ аст ва Морс худои ҷанг*. Сармашқи ин шеър низ байти ҳофизиӣ зер аст:

*Биевар май, ки натвон шуд зи макри осмон эмин,
Ба каъби Зӯҳраи ҷангию Миррихи силаҳиӯраш.*

Ин қитъа низ шиквоияест бар ҷангҳои наполеонӣ дар ҳамин солҳо.

Гузашта дар акнун 1. *Сурӣ ва занбақ* дар адабиёти урупой намо-ди ишқи хокӣ ва осмонӣ ҳастанд.

Шеър пайкара 1. *Об қолиби пайкара мегирад* – тасвирест, ки *Гёте* аз устураи ҳиндӣ зани пок гирифтааст, ки об дар дасташ ба сурати гавичае ором мегирад.

Шучоъ ва шодоб 1. *Кори фарзонагон омӯзиши дониши ду ҷаҳон аст* – таъбирест вомгирифта аз «*Қобуснома*».

Коинот 1. *Гёте* таъбири «*ламси хоки кӯи дӯст*»-ро ба манзалаи васл дар фироқ аз *Ҳофиз* гирифтааст. Вале зимнан дар хок ба чашми

яке аз аносири човид, бо таърифe нигоҳ мекунад, ки дар Таврот, Китоби чома, боби севвум, ояи бистум омадааст: «*Ҳама ба як ҷо мераванд. Ҳама аз хок ҳастанд ва ба хок рӯҷӯ мекунанд*». Чунончи дар ҳамин китъа, дар вожаҳои *дурахшиш, бод, борон* ва *замин* бори дигар ба аркони ҷаҳоргонаи *оши, ҳаво, об* ва *хок* ишора мекунад.

Шавқи фано 1. Тамсили *шамъу парвона*, ки бунмояи ин шеър аст, ба эътиқоди хонум *Анна Мери Шиммел* – шарқшиноси бузурги Олмони рӯзгори мо, бо *Ҳаллоҷ* ба арсаи адабиёти форсӣ ва исломӣ даромадааст.

2. *Гёте* дар ин шеър беш аз ҳама ҷо ба ирфони Шарқ наздик мешавад ва бесабаб нест, агар дар он ду оя аз Инчили Маторо сармашк сохта, ки ҳар ду дар тамчиди *Масеҳ*анд. Яке боби ҷаҳорум, ояи шонздаҳум, ки *Масеҳ*ро бо нур муқоиса кунад: «*Қавме, ки дар зулмат сокин буданд, нури азим диданд*». Ва дигар ояи сию нӯҳум аз боби даҳум, ки дар он Масеҳ хитоб ба қавм мегӯяд: «*Ҳар кӣ ҷони худро дарёбад, онро ҳалок созад ва ҳар кӣ ҷони худро ба хотири ман ҳалок кунад, онро хоҳад дарёфт*». Дар тарҷумаи ин китъа аз вожаҳои «Мантик-ут-тайр»-и Аттот истифода шудааст.

Шоҳаи найи ҷавона 1. Мулҳам аст аз байти Ҳофиз:

*Чаро ба як найи қандаш намехаранд, он кас,
Ки қард сад шакарафишонӣ аз найи қаламе.*

2. «ҲОФИЗНОМА»

Дар оғози ин дафтар шоири ғарбӣ аз шоири шарқӣ дар бораи номи ӯ меурсад ва *Ҳофиз* посухаи медиҳад, ки дар партави ҳифзи Қуръон чунин лақаб гирифтааст. Ба ин тартиб метавонем дарёбем, он *иттиҳом*, ки муҳолифонаш ба қасди озори ин озодаи баландҳиммат ба қор мегиранд, бар ҷӣ шолудаи сусте поя дорад. Ва аммо қозии фаҳиму зирак дар ин даъво фатво ба суди *Ҳофиз* медиҳад, ки ин мояи хурсандиву сипоси шоири олмонӣ мешавад. Фатвои дуввум, дар мавриди *Мисрӣ* саҳтгиронатар аст. Бо ин ҳол – ҳамсӯ бо назари худи Гёте – зоти шеърро малакутӣ мешуморад. Акнун, ки шеърро шоирӣ тавҷеҳу табриа шудаанд, шоири олмонӣ дар ситиши дубора аз *Ҳофиз*, тақлид аз ўро ҳадафи худ меҳонад ва дар ҷадал бо муҳолифони хушкандеши вай, ҷавҳараи суҳанаширо *рози ошқоре* мешуморад, маънои он ба рӯшанӣ қобили дарк. Ва тасреҳ мекунад, агар касе бо ин ҳама дар ғазалҳои ӯ аз пай муаммои печида мечӯяд, ғаразаш масхи онҳост. Вале боз ва бо назар ба риндиҳои *Ҳофиз* ва дупахлӯғиҳои шайтанатомези ӯ, ба муҳолифонаш ҳақ медиҳад, ки дар фаҳми суҳани вай гич шаванд. Тақрими дубораи *Ҳофиз* поёнбахши ин фасл аст.

Пешдаромади ин дафтар таъкидест бар тафоҳури *Ҳофиз* дар байти:

*Кас ҷу Ҳофиз нагушуд аз руҳи андеша ниқоб,
То сару зулфи арусонӣ суҳан шона заданд.*

Ин байт дар зимн зинатбахши рӯи чилди тарчумаи Ҳаммер аз девони Ҳофиз аст.

Куния 1. *Базри калом...* баргирифтааст аз «Инчили Мато», боби сездахум, ояи севвум, ки *Исоро* барзгаре меҳонад, ки ба чихати пошидани тухм берун омадааст.

2. *Он пардаи пок...* ишораест ба порчае, ки гӯё *Масеҳ* дар роҳи таслиб чехраи худро бо он пок карда ва симояш бо тоҷи хор бар он нақш бастааст.

3. *Пайваста дар жарфои сина...* ишораест ба савганди *Ҳофиз* ба Қуръон дар мисраи «*Ба Қуръоне, ки андар сина дорӣ*».

Иттиҳом 1. Қуръони карим ва низ бархе файласуфон, аз ҷумла, *Афлотун*, шоиронро *мачнун* донистаанд.

2. *Байт-байти шеърашро бар хок менависад...* Гёте бо ин иборат ба шӯри ошиқонаи *Ҳофиз* ва низ ин нукта ишора мекунад, ки вай дар банди ҷамъ кардани ашъори худ набудааст.

Фатво 1. Ин қитъа дар ситоиш аз *Абӯсаъуди Афандӣ* – муфтии Истанбул дар қарни шонздаҳум суруда шуда, ки дар дифоъ аз ашъори *Ҳофиз*, ки мутаассибон золлаву куфромезашон меҳонданд, фатво додааст, ки: «Ғазалҳои *Ҳофиз* ҳовии ҳақоики рӯшану инкорнопазиранд ва танҳо дар бархе хурдамасоил аз худуди шаръ хориҷ мешаванд. Мутмаинтарин роҳ он аст, ки мӯъминон дар ғазалҳои ӯ фарқ қоил шаванд, то заҳро ба ҷои тарёк нанӯшанд, бал дар ин ашъор фақат он нуктаҳоеро бипазиранд, ки ба амали нек даъват мекунад ва аз он тааммулот, ки азоби абадӣ ба дунбол меоварад, бипарҳезанд».

Фатвои 2 1. *Мисрӣ* – шоири қарни ҳабаҳум. Поягузори фирқаи мазҳабӣ дар имперотурии усмонӣ.

Бекарон 1. *Таронаҳоят мавҷ аз пайи мавҷ...* Гёте илҳами ҷӯшони *Ҳофизро* бо ҷашмаи ҷавонибахши *Хизр муқоиса* мекунад. Дар ақидаи румиёни бостон низ шоирон бояд, ки барои дарёфти таҳайюли шоирона аз ҷашмаи *Костол* менӯшиданд.

2. *Инак, эй шеър, бо оташи хеш бонг бардор...* Шоири олмонӣ зимни ситоиши *Ҳофиз* дар муқобили ӯ худро намебозад ва бо истиқрори *оташи шеър* бар ҷанбаи айни ва пӯёи ҷамеагии он таъкид ва бар нав будани шеъри худ тафоҳур мекунад.

Тақлид 1. *Ҷараққае шаҳри шоҳиро дар хашии шўълаҳо...* Ишораест ба иқдоми дифоии мардуми Маскав дар оташ задани ин шаҳр дар соли 1812, то пойтахти кишварашон ба дасти Наполеон наафтад.

2... *ин ҷараққа дар ин миён ба осмон уруҷ карда.* Талвехест бар ҷовидона шудани номи *Ҳофиз*.

Рози ошкор 1. *Ту дар тасаввуфи покӣ...* Гёте дар бахши девони отӣ, дар дарки худ аз тасаввуф, онро фаное дар Худо дар ҳамин ҷаҳон таъриф мекунад.

Назарбозӣ 1. Мурод аз ин шеър радди дарки ғалатест, ки эҳтимолан, мумкин аст, аз шеъри «Рози ошкор» даст диҳад ва ғазалҳои Ҳофизро оӣ аз ҳар гуна зарофати илҳом муаррифӣ кунад.

3. «ИШҚНОМА»

Шоир дар ин дафтар бо забоне на ҳолӣ аз танз аз чанд ошику маъшуки баландовоза ёд мекунад ва ишкро даричаи дарёфти шодии зиндагӣ меҳонад, аз ин рӯ, бо ин ки аз хатари дилрабоӣ хибра *хушдораи* додаанд, дар ҷозибай ҷодуи гесӯи ёр *ғарқа* мешавад ва аммо дар пеши васвасай хушадои дигар худдор мемонад ва ба рағми он, ки дар шаби фироқ *тасаллои бад* дорад, ба таънаву бадгӯии суҳанчинон безътино мемонад. Вай дар вафои маъшукай ҷавони худ тардиде намекунад, ба ҳар лутфе, ки аз ӯ мерасад, *басандаҳӯ* мемонад ва ба ҳамин хурсанд аст, ки худхуди хабаррасон саломӣ ӯро ба маъшука бирасонад. Ва бо ҳамаи ранҷи тардид *таслими* нерӯи лоязол ва *ногузири* ишқ мемонад ва дар ҳама ҳол, дар ҳампаймонӣ бо маъшука номӣ ӯро пеши фузулону хучиён фош намекунад (*роз – рози нӯшидатар*).

Сармашқҳо 1. *Ҷамил ва Бусайна* – ошику маъшуке аз қарни аввали ҳиҷрӣ, ки дар ҷаҳони Ғарб бисёр шӯҳраанд.

2. *...он сияҳфом...* Манзур Суломит аст, ки Сулаймон дар ғазали ғазалҳои худ меситоядаш.

Ҳушдор 1. *Чун қулоҳи худӣ болои сар гирд меоваранд:* мӯди ороиши мӯ дар давраи румонтик дар Урупо.

Ғарқа 1. *Шонаи панҷдандона* – истиораест барои даст.

Дурандеши 1. Пештарҳо мепиндоштаанд зумуррад таъсири дармонӣ бар ҷашм дорад. Гёте дар таъсири оромбахши ранги сабз бар ҷашм мақолае дорад.

2. *Аммо намеғям, ки ранҷу захм...* Ишораест ба сайқалхӯрдагӣ ва тези баъи лабай зумуррад.

Оҳ, эӣ ҷони ҷаҳон 1. Ишораест ба ашъоре, ки Гёте барои маҳбубай худ *Марианна Веллимер* мефиристод ва посухи худро низ аз ин бонуи хунарманд ба шеър дарёфт мекард (*Нигох шавад ба фасли «Зулайхонома»*).

Тасаллои бад 1. ...*Ашбоҳи шабона ба дидорам омаданд, барги-рифта аз китоби Айюб, боби чаҳорум, ояи сездах, он ҷо ки Айюб дар тавсифи ранчи худ мегӯяд: «Дар андеша аз рӯёҳои шаб ҳастам дар он ҳангом, ки ҳоби сангин бар мардум ғолиб мешавад...».*

Салом 1. *Дар иҷтимоӣ санғҳо онҳоро мечустам, ки... Гёте* маҷмӯи муфассале аз сангвораҳо доштааст.

Таслим 1. *Ба шамъ бингаред, ки... Ҳаммер* нахустин мутарҷими Ҳофиз дар тавзеҳоти худ бар девони ӯ ёдовар мешавад: «*Шамъ дар шеър шарқӣ намоди ишқ то пои ҷон аст. Дар ҳоле, ки дар суннати урупоӣ тасвири аз фидокорӣ ва қурбонӣ шудан дар роҳи дигарон ироа медиҳад*». Сармашқи Гёте дар ин ҷо ин байти Ҳофиз аст, ки:

*Дар ошиқӣ гузир набошад зи сӯзи дил,
Истодаам чу шамъ, матарсон зи оташам.*

Ғами ту... 1. Ин қитъа тарҷумаи Гёте аст аз байти Ҳофиз:
*Харобтар зи дили ман ғами ту ҷой наёфт,
Ки ёфт дар дили тангам қароргоҳи нузул.*

Ногузир 1. Намоди мурғи ошику бекарорро Гёте дар ин ҷо аз Ҳофиз гирифтааст, аз ҷумла, аз байте чун:

Бода софӣ шуду мургони чаман маст шуданд,

Роз 1. *Аз назарбозии маъшуқаи ман...* Вомгирифта аз ин байти Ҳофиз аст, ки:

*Дар назарбозии мо беҳабарон ҳайронанд,
Ман ҷунинам, ки намудам, дигар эшон донанд.*

Розе нӯшидатар 1. Ин шеър изҳори муҳаббати Гёте ба *Мария Лудусиё* – маликаи ҷавони Утриш аст, ки аз Гёте хоста буд тааллуқи хоҳири худро ба ӯ дар ашъораш фош нагӯяд.

2. Ривояти *Шаҳобиддинро* Гёте аз *Аттор* гирифтааст.

3. *Мачнун ба ҳангоми эҳтизор...* Ишораест ба ривояти *Саъдӣ* дар «Бӯстон», он ҷо ки яке Мачнунро дар ҳоли марғ мебинад ва меҳодад агар паёме барои Лайлӣ дорад, бигӯяд. Ва воқуниши Мачнун ин аст, ки:

*Бигуфто: – Мабар номи ман неши дӯст,
Ки ҳайф аст номи ман он ҷо, ки ӯст.*

4. «ТАФАККУРНОМА»

Нахустин дафтар аз се дафтари борикандешӣ ва наззорагарӣ дар «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-ист. Гёте дар ин ҷо ба риволи ҳукамои Машриқзамин ба тааммуқ дар ахлоқи амалӣ ва зиндагишиносӣ ме-

пардозад ва аз ин дидгоҳ андарзхову омӯзахоеро гирд меоварад ва маҷмӯаи онҳоро бо гуфторҳои тасаллибахшу ҳикматомезе зинат мебахшад, ки инсонро дар баробари маъшияти даркношудани тақдири насибаи азали ба сабр даъват мекунанд.

Агар ки се дафтари аввали ин девон ёдномае бар *Ҳофизанд* ва аз ӯ сармашқ мегиранд, дар ин дафтар беш аз ҳама таъсири *Саъдӣ*, *Қобус ибни Вушмгир* ва *Аттор* дида мешавад, агарчи дар ин ҷо ҳам қитъаи пешдаромад бунмоя ва вожагони ғазале аз *Ҳофизро* ба орият мегирад, бо ин ду байти меҳварӣ, ки:

Ман нагӯям, ки кунун бо кӣ нишину чӣ бинӯш,

Ки ту худ донӣ, агар зираку оқил бошӣ.

Чанг дар парда ҳамин медиҳадат панд, вале

Ваъзат он гоҳ кунад суд, ки қобил бошӣ.

Панҷ панд 1. Ин панҷ пандро *Гёте* аз пандномаи *Аттор*, ба тарҷумаи Селвестер де Соси – шарқшиноси бузурги фаронсавӣ гирифтааст.

Панҷ панди дигар 1. Ин қитъа аз манзаре мусбат посухи *Гёте* аст ба *Аттор*.

Саломношиносонро гиромӣ бидор! 1. Баргирифта аз «Қобуснома» ба тарҷумаи *Ҳенрих фон Дитс*, он ҷо ки дар боби сиё дуввум мегӯяд: «*Бозаргонро бояд ки ҳар касеро, ки ба роҳ ояд, ба тозарӯи салом кунад...*». Ин панд, ки аз диди *Гёте* назаре ҳам ба гуфтугӯи фарҳангҳо ва иртиботи маданияи Шарқу Ғарб дорад, басо ки худ аз Қуръони карим, сураи ҷаҳорум, ояи ҳаштоду шаш гирифта шудааст, ки мегӯяд: «*Чун шуморо дуруде гӯянд – посухе беҳтар ва ё ҳаммонанди он бидиҳед*».

Бозорҳо ба харид васвасаат мекунанд... 1. Бар асоси мӯхтаво манзур бояд бозори китоб бошад.

Манурс, ки аз кадом дарвоза... 1. Ин қитъа тақдим аст ба ду корманди баландпояи дарбори Веймар.

2. *Шаҳри Худо* ба мафҳуми *ҷаҳон*.

3. *Шаҳриёр вафоро тамиз медиҳад...*, аз «Қобуснома» аст, он ҷо ки мегӯяд: «Зеро ҳиммати маликона пайвастаи он аст, ки доим дар озмоиши кехтарони хеш бошад. Туро чун як роҳу ду роҳ бичӯяд, ҳар боре дар хидмате ёбад, муқим ба даргоҳи хеш бинад, ба корҳои бузург бар ту эътимом кунад».

Аз кучо омадаам, ин худ... 1. Ин қитъа сабти хотираи дидор бо дӯсти қадимист.

Бо занон нармӣ пеша кунед. 1. Бар асоси ҳадиси набавӣ.

Зиндагӣ ба саҳнаи ғозбозӣ мемонад 1. Навъе бозист бо тос ва шасту шаш хона ҳар як ҳовии тасвире монанди пул, хона ва ғайра... Ҳар кӣ мӯҳрааш ба ҳукми тос дар хонаи 58 биафтад, ки тасвири ғози мурда дар он аст, месӯзад.

Меҳтарони соҳибфармон... 1. Мавзӯи ҳаммонанд дорад бо қитъаи «Мапурс, ки аз кадом дарвоза...» ва ҳамчунон мутаассир аст аз «Қобуснома».

Баиш шоҳ Шучоъ... 1. Ва ҳамгунаш, манзур *Карл Август*, шоҳи иёлоти Зогсан-Веймар аст, ки дар соли 1815 ҳамроҳи бисёре аз сарони Урупо барои таъйини марзи кишварҳои шимоли ин қора пас аз уфули *Наполеон* дар кунгураи сулҳи Вена ширкат чуст. *Гёте* дар ҷустуҷӯи хувияти муштарак бо шоири ормонӣ ва сармашки худ – *Ҳофиз* худро ба ҷои ӯ мегузорад ва мамдӯҳашро ба ҷои *шоҳ Шучоъ*.

Авҷу иноят 1. Сурудест дар мадҳи *Карл Август* ва ҳамсараш *Луиза*, ки аз ҳомиёни *Гёте* будаанд ва ин шоир чандин сол дар қобинаи онҳо мансаби вазорат доштааст.

Фирдавсӣ мегӯяд 1. Тарҷумаи ин шеърӣ Фирдавсӣ аст, ки:

*Қаҳона, чи бадмеҳру бадгавҳарӣ,
Ки ҳам парварониву ҳам бишкарӣ.*

Банди дуввуми ин қитъа, *танҳо ӯе, ки аз меҳри эзодӣ...* посухи *Гёте* аст ба *Фирдавсӣ*.

Мавлавӣ мегӯяд 1. Ишораест ба ин гуфтаи Мавлавӣ:

*Ҳар чӣ аз вай шод гаистӣ дар қаҳон,
Аз фироқи ӯ бияндеш он замон.*

Зулайхо мегӯяд... 1. Ҷони калом дар ин қитъа он аст, ки зебоии фанопазир ҷовидон мешавад, агар ки тимсоли Худоро дар он бубинем ва мулҳам аст аз байти *Ҳофиз*:

*Дар рӯи худ тафарручи сунъи Худо бикун,
К-ойинаи худойнамо мефиристамат.*

5. «РАНЧНОМА»

Гёте дар ин дафтар ба сабки шоирони тавонои шарқӣ, ки дар ҳирфаи худ рақибони ҳакиру ҳасуд ва дар бархӯрд бо нобахинҷорихои иҷтимоӣ душманони ринду риёӣ доранд, ба майдо-ни мубориза қадам мегузорад ва бо он ки ранчиданро дар бахши де-

вони отии худ вокуниши ношӣ аз худписандӣ мешуморад, заруриаш низ меҳонад, хосса, вақте ки бихоҳем ҳашими худро аз монеътарошихое ба забон оварем, ки ғаразашон боздоштани мо аз аҳдофи некамон аст. Чунин аст, ки монанди *Ҳофиз* бо силоҳи таъну танз ба муқобили бадхоҳон дармеояд. Аммо менамояд, ки ин мубориза ба ӯ таҳмил шудааст ва шоир бо икроҳ ба он тан дармедихад. Чи, ҳатто дар сароғози ин дафтари мубориза ҳам бештар орзуи гурез дорад, то рӯёрӯӣ. Ва ба забони талху тунд дар посух ба бадандешоне, ки аз ҳама бехтар медонанд ва бо ин ҳол фузулона мепурсанд, аз ҳичрати маънавии худ ба Шарқи ноб ва ҷамъи рамабонони матину сахткӯши ин хитга мегӯяд, аз ҳичрат то ба дурдасти сароб. Сипас, ба ҳар рӯй забон ба тамасхур боз мекунад ва ба тарсими ҷонҳои норасои перомуни худ рӯй меоварад.

Меғҷяндам аз кучо овардаӣ... 1. Суоли ғаразолуди фузулони бадбине, ки меҳоханд бидонанд *Гёте* дарунмояи девони худро аз кучо овардааст.

2. *Оташи сард*... киноя аз пирии худи шоир аст.

3. *Таваллуди дигар*... Гёте ошноии худ бо Машриқзамин ва *Ҳофизро* чунин арзёбӣ мекунад.

Ҳеч қофиябофӣ... 1. *Ҳар шоире худро сар медонад*, накли суҳанест аз Сисерон.

2. *Ҷорӯби кӯҳна*... як зарбулмасали омиёнаи олмонист, ки «*Ҷорӯби нав бехтар мерӯбад*».

Шумо метавонед ҳештан дарёбед... 1. Ишораест ба гуфтугӯи *Гёте* бо *Наполеон* дар соли 1808, дар шароите, ки *Олмон* дар ишғоли фаронсавиҳо ба саркардагии ин императур буд. Бархе меҳанпарастон, ки хуш надоштанд ифтихори адабии кишварашон бо душмани бегона мулоқот кунад, вайро ба ин кор нақӯҳиш карданд. *Гёте* дар посух борҳо ба сароҳат гуфтааст, бисёр хонҳои кӯчаки олмониро аз ин ғайрихудӣ бадтар медонад.

2. *Улриш Ҳутен* – кашиш, шоир ва суҳанвари муборизи олмонӣ дар қарни шонздаҳум, ки дар ҷангҳои деҳқонӣ кушта шуд.

Азар ки дар хонаи некӣ сукно гузинӣ 1. ...метавонӣ бо худ итоб кунӣ... кинояест ба қабули хато ва интиқод аз худ.

Ангоре баста ба вожа аст... 1. *Хоҳӣ номаш олмонӣ бошад ё германӣ*... таънаест ба меҳанпарастии ифротии олмониҳо дар он рӯзгор, ки ба хотири ишғоли кишварашон ба дасти *Наполеон* шиддат ёфта буд.

2. «*Чунин буд ва чунин низ хоҳад монд*», ҷумлаест аз китоби «*Ҷомеаи Сулаймон*», боби нӯҳум ва бояд ёдовари рӯҳи бадбинонаи ин саҳифа ва гилояи талхе бошад, ки *Сулаймон* дар он аз банӣ – *Одам* мекунад ва оқибати некону шариронро яке меҳонад.

6. «ҲИҚМАТНОМА»

Бо «Тафкирнома» ва «Ранчнома» фазое ҳамхон дорад. Ва ин нуктаест, ки *Гёте* худ низ гӯшзад кардааст. Ба ин тартиб, ин севумин дафтар аз маҷмӯаест, ки вай дар онҳо қолибҳои адабии шаркиро сармашқ қарор медиҳад. Ва аммо вежагии борици «Ҳикматнома» дар ин аст, ки қитъаоти он бештар гирдоварие аз ҷумалоти қисори адабиёти эронӣ – исломианд, маҷмӯаи гуфтаҳои ҳикматомезе, ки вай беш аз ҳама аз «Қобуснома», «Гулистон»-и *Саъдӣ*, «Панднома»-и *Аттор*, девони *Ҳофиз* ва *Анварӣ* ва низ «Шоҳнома» гирифтааст, ҳамроҳ бо чанд мисоли арабӣ ва як ҳадиси набавӣ. Аз ин рӯ, тарҷума дар ин ҷо аз вожагони мутуни асли, яъне манобеъи форсии *Гёте* бахраи бештаре гирифтааст. Табиист, ин дафтар низ бо ёди *Ҳофиз* оғоз мешавад ва *Гёте* бо тасреҳ бар ин, ки дар ин китоб тилисмҳое парокандааст, то аз ҳар варақаш тӯшае каломи нек баргиранд, ибрози умед мекунад, ки рӯзе китоби ӯ ҳам монанди девони *Ҳофиз* дар миёни миллаташ ба ҷунон ҷойгоҳи рафеъе бирасад, ки дафтари тафӯул қарор бигирад.

Як-ду қитъаи ин дафтар пас танине аз «Ранчнома»-анд ва лаҳне ҷадаливу тамасхуромез доранд.

Аз имрӯз ва ин шаби нақд... 1. Ҷумлаест, ки *Шорден* – шарқшиноси фаронсагии қарни ҳажаҳум бар девори қорвонсарое дар Эрон ёфтааст.

Ҳар таксоат шӯре дар дилам... 1. Зиндагӣ кӯтоҳ аст, ҷун фурсати расидан ба орзухоро намедихад. Ва рӯз дароз аст, аз он ки моро аз фардои *Сарнавишт чун ба озмунат кашид...* 1. Тарҷумаи ин байт аз *Ҳофиз* аст, ки:

*Чу қисмати азали бе ҳузури мо қарданд,
Гар андаке на ба вафқи ризост, хурда мағир.*

Дар рӯз ба қор кӯш... 1. Сухани *Исост* дар «Инчили Юҳанно», бо-би нӯҳум, ояи ҷаҳорум, он ҷо, ки меғӯяд: «*Модоме ки рӯз аст, маро бояд, ки ба қорҳои фиристандаи худ машғул бошам. Шаб меояд, ки дар он ҳеҷ қас наметавонад қор кунад*».

Дар қори ҷаҳон ҷӣ меқӯшӣ... 1. Қитъаест аз «Шоҳнома»-и *Фирдавсӣ*, бо ин байти сароғоз, ки:

*Ҷаҳонро ҷӣ соӣ, ки худ сохтаст,
Ҷаҳондор аз ин қор пардохтаст.*

Он ҷо, ки банди боло менолад... 1. Эҳтимолан аз «Қобуснома» илҳом гирифта шудааст. Он ҷо, ки аңдар тартиби илми тиб меғӯяд:

«...чун табиб бар сари бемор шавад, бо бемор тозарӯю хуисухан бошад ва беморро дилгармӣ диҳад, ки тақвияти ӯ беморро қуввати ҳарорати ғаризӣ биафзояд».

Чи ношиёна рафторе доштед... 1. Манзур аз духтарак *Фортуна* – олиҳаи хушбахтӣ дар асотири румист.

Некӣ танҳо ба чиҳати некӣ... 1. Аз «Қобуснома» аст.

Агар Худо ҳамсояе буд... 1. Аз «Гулистон»-и Саъдист, он ҷо, ки мегӯяд: *Ҳақ ҷаллу ало мебинаду мепошад, ҳамсоя намебинаду мехурушад.*

Ситоиш далерони ӯе... 1. *Сарду ғарми ҷаҳон...* Гёте айни ин истилоҳи форсиро ба кор бурдааст.

Агар ки намеҳоҳӣ бо хиффат... 1. Ҳадиси набавист, ки «Истар заҳабак ва зиҳобаку мазҳабак».

Ҳаргиз ва ҳеҷ гоҳ бо нодон... 1. Аз «Қобуснома» аст.

Мекурсӣ чаро бас дур аст... 1. Ишора дорад ба зарбулмасали олмонӣ, ки «Баъд аз воқеа дар ҳақиқат одам боҳуштар мешавад.»

Дар банди он мабош, ки некиат... 1. Аз «Қобуснома» аст.

Рӯзе пой бар сари анкабуте... 1. Аз «Гулистон»-и Саъдист, он ҷо, ки мегӯяд:

*Зери поят гар бидонӣ ҳоли мӯр,
Ҳамчу ҳоли туст зери пойи пил.*

Чи ҷамъи ҳама рангӣ... 1. Аз муқаддимаи «Гулистон»-и Саъдист, он ҷо, ки мегӯяд:

*Эй кариме, ки аз хизонаи ғайб,
Габру тарсо вазифахӯр дорӣ...*

Маро нохуни хушк мехонед... 1. Зарбулмасалест арабӣ.

Меҳоҳӣ киро... 1. Кинояест бар ин, ки уфуки бозтар баландии дидаи перомун меҳоҳад.

Он, ки сурат кард... 1. Андешаест аз «Қобуснома», он ҷо, ки мегӯяд: *... ва ғарчи бисёр донӣ, он гӯй, ки ба кор ояд, то он сухан бар ту вубол нагардад.*

Оқо бо ду хидматкор... 1. Баргирифта аз «Қобуснома».

Эй азизон бар сар... 1. Таънаест ба истинодҳои лаффоzone ва муттақӣ ба кеши шахсият.

Девонагист ин, ки... 1. Ҳейнриш фон Дитс – мутарҷими осори Саъдӣ ба олмонӣ дар таърифи вожаи «**ислом**», барои ҳамватанони худ овардааст, ки «*Ислом, яъне таслим ба иродаи Худо*».

Ҳар кӣ по ба ҷаҳон мегузорад... 1. Аз Саъдист, ки меғӯяд:

*Ҳар кӣ омад, иморате нав сохт,
Рафту манзил ба дигаре пардохт.*

Бузургворо, дар ин қулбаи ҳақир... 1. Аз Саъдист, ки меғӯяд:

*Ғар хона муҳаққар асту торик,
Бар дидаи рӯшанат нишонам.*

Андешаи Машиқзамин... 1. Шояд ишора бошад ба ҳузури фарҳангу маданияти исломӣ дар Испония дар тӯли қуруни мутамодӣ то ба соли 1492 ва нуфузи ин фарҳанг бар нависандагони испонияӣ, аз ҷумла, Колдерун – дромнависи бузурги ин кишвар дар қарни ҳабдахум.

Менурсӣ аз ҷӣ ба дастӣ ҷап... 1. Аз Саъдист, ки меғӯяд: *Аввал касе, ки... ангиштарӣ дар даст ниҳод, Ҷамшед буд. Гуфтандаш: – Ҷаро ҳамаи зинат ба ҷап додӣ, бо вучуде ки ғазилат рострост? Фармуд: – Ростро зинат рости тамом аст.*

Лоия лаҷан паҳнаш, ки қунӣ... 1. Таъризе ба инҷимоди фикрӣ ва хушкандешӣ.

Эй ҷонҳои азиз... 1. Эҳтимолан мулҳам аст аз «Қобуснома».

Дар талаби номи нек... 1. Баргирифта аз муқаддимаи *Селвестер де Соси* бар тарҷумаи худ аз осори *Аттор*.

Меғӯӣ амвоҷи шавқ... 1. Айзан, баргирифта аз муқаддимаи *Селвестер де Соси* бар тарҷумаи худ аз осори *Аттор*, он ҷо, ки дар тамҷиди ин орифи бузург шеърҳои ўро чун марвориде меҳонад, ки дарёи вучуди ў ба соҳил андохтааст.

7. «ТЕМУРНОМА»

Мураккаб аз ду шеър, дар соли 1814, яъне як сол пас аз шикасти Наполеон дар Русия ва ақибнишинии ў аз Маскав дар зимистони ин сол, суруда шудааст. Сармашки шеъри умдаи ин дафтар, яъне «Ито-

би зимистон бо Темур», тарчумаест, ки *Чонс* – шарқшиноси англисӣ ба забони лотин аз китоби зиндагиномаи *Темури* ланг ба номи «Муъҷизаи сарнавишт», асари *Ибни Арабишох* – таърихнигори арабии қарни понздаҳум ва муосири *Темур* фароҳам кардааст. *Ибни Арабишох* дар кӯдакӣ бо хонаводаи худ ба фармони *Темур* ба Самарқанд кӯчонида шуд, вале баъдҳо ба Димишқ бозгашт. Дар шарҳи вай ба зиндагии *Темур*, аз ҷумла, омадааст, ки ҳамлаи бузурги тоторҳо ба Чин таҳти фармондеҳии ин сардори ҷаҳонкушо бо расидани зимистони саҳт, саҳмгину пуртӯфон нофарҷом монд ва кӯтоҳзамоне пас аз он, ин хони барбар мурд. Ҳамгунии шигифтангези ин рӯйдод бо ҳамлаи *Наполеон* ба Русия, азамати устураии воқеа ва тавсифи бисёр фишурдаву пуршиқоби он *Гётеро* барангехт ин насри лотинро ба олмонӣ баргардонад.

Ба Зулайхо 1. Номи нахустини ин китъа «Гулоб» будааст, чаро ки ишора ба чидан ва аз миён бурдани гули сурх барои таҳияи гулоб дорад. *Гёте* ин шеърро чун пешдаромаде барои дафтари баъдии девон овардааст, ки «Зулайхонома» ном дорад.

2. *Магар фармонравоиш Темур ҳазорон ҷонро дар коми хеш накашид...* *Гёте* як бори дигар муқоисаи шабеҳ ба ин дар ҷавоби *лорд Бристоли* англисӣ кардааст, ки ба нақӯиши вай ёдовараш шуд, ки чандин ҷавон пас аз хондани «Ранҷҳои Вертери ҷавон» – асари даврони ҷавонии ӯ худкушӣ кардаанд. Посухи *Гёте* ба ин давлатмарди англисӣ ин буд, ки: «*Низоми тиҷоратиш англис ҳазорон ҳазор ҷурбониш бештар гирифтааст*».

8. «ЗУЛАЙХОНОМА»

Аз пайи даъвати ошиқ аз маъшуқа барои нишастану мондан гуфтушуниде миёни он ду оғоз мешавад, ки табу тоби пайваста бештар дар ҷони шоир меандозад. Ин тӯлонитарин дафтари ин маҷмӯа, ки ба ростӣ, низ таркиби гуфтушунидӣ дорад, ҳикояте аз зиндагии худи *Гёте* дар солҳои сароиши девон аст. Вай дар ин солҳо, дар сафаре ба зодгоҳи худ Франкфурт бар канори рӯди Рейн, ки дар ин дафтар бо даромадан ба фазои шарқӣ номи Фуротро ба орият гирифтааст, дилбохтаи бонуи ҷавоне ба номи *Марианна Веллимер* шуд, ки завқи тамом ба адабиёт ва ҳунарпешагӣ дошт. Ба сабаби издивоҷи зудҳангоми ин зани ҷавон ишқи ин ду беолоиш ва афлотунӣ монд. Бо ин ҳама ин вобастагӣ ҳамаи ранҷҳои дилбохтаи номуродро ба коми *Гёте* ҷашонд. Ва бар ин афзун ранҷи пириро бар ӯ талхтар аз маъмул кард. Ин шайдоиву ранҷ дар ҷони *Марианна Веллимер* низ ҳаяҷоне давонд ва шури шоирро дар ӯ барангехт. Чандон ки ин ду ба зудӣ ва пас аз бозгашти дубораи *Гёте* ба Веймар ба мукотибаи шоирона бо якдигар даромаданд, ки то охири умри ин шоири пир давом ёфт ва

Гёте бо пероиши андак чандин сурудаи махбубаи худро дар ин дафтар гунҷонид, ки дар он миён се шеър «Боди шарқӣ», «Насими ғарбӣ» ва «Дар канори ҳавзчаи фаввора» машхуртаранд. Ин ду дилбохта дере низ девони Ҳофизро, ки дар он солҳо тоза тарҷума ва чоп шуда буд, миёни худ чун забони рамз ба қор мебарданд ва ҳар бор ба воситаи сафҳаҳо ва сатрҳое аз ин девон аз ҳоли худ ба якдигар хабар мерасонданд. Танҳо пас аз марги *Марианна Веллимер* буд, ки фош шуд, вай *Зулайхо* он солҳои *Гёте*, ин дилдодае будааст, ки аз шарми пирӣ худро дар муқобили *ӯ Юсуф* наномид ва дар ин алоқаи пок ва бо ин ҳоли пинҳони отифӣ, унвони *Ҳотамро* барои худ баргузид.

Пас аз он ки маъшуқа даъвати ошиқро мепазирад, ду дилдода бо шайдоӣ аз нақши рангини хушбахтии худ меғунд ва *Ҳотам* худро бозаргоне меёбад, ки дар канори ёр хотираи боқии ҷаҳонро аз зехн мешӯяд ва хуш дорад ҳамаи умр муқими кӯи *ӯ* бимонад. Сипас, *Зулайхо* аз сари рашк аз пайвандҳои пешини шоир мепурсад, (*Бигӯ, ангоре шеърҳои зиёде сурудаӣ*) ва *Ҳотам* ба дилнавозӣ ҳамаи сурудаҳои гузаштаи худро пешгӯие аз ишқи *ӯ* мешуморад, ки ба авҷи хушбахтиаш расонда ва мақоме болотар аз шоҳонаш додааст, чандон ки худ ва маъшуқаро бо ҷуфти осмонии моху хуршед месанҷад. Шоир дар ин мақом ҳофизвор Самарқанду Бухороро арзонии маъшуқа мекунад ва чун вайро низ шоирпеша меёбад, худро бартар аз *Баҳроми Гӯр* ва канизи *ӯ Дилором* мегирад, ки барои нахустин бор мусикиро бо сухан даромехтанд ва шеърро офариданд. Бо ин ҳама, фуруғи ин хушбахтӣ аз хузури инкорнопазирӣ пирӣ ва воқеаи видеои ногузир ҳар боре қадар мешавад. Аз пайи як ҷудои аввал, ки дар он пайки бод паёмовари ҳоли дили онҳост, ҷудои дуввуме рух медиҳад ва боз дидоре, ки шоди он бо зоиши дубораи ҳафти баробарӣ мекунад (*боздид*) ва аммо саранҷом он видеои охир, ки иртиботро ба нома ва рамзнигорӣ бо девони *Ҳофиз* маҳдуд месозад, дар иваз маъшуқаро ба масобаи намоди ишқ бо қоинот пайванд медиҳад. Ва мо шоирро мебинем, ки ба ёди ёр ҳофизвор бўса бар руҳи маҳтоб мезанад ва нигоҳаш ҷунон уфуқҳоро дарменавардад, ки ҷоми ҷаҳоннамои *Искандар* дар пеши назараш бемиқдор мешавад. Саранҷом ҳамаи ҳастиро таҷаллие аз маъшуқа мебинад ва маъшуқаро низ зинаторои малакутии ҳамаи ҳафти.

Ҷунон ки рафт, номи одамҳо ва ҷоҳо достони ин ишқро дар фазои шарқӣ менишонанд ва ин бор низ даромадан ба ҷомаи шарқӣ ва иқтидо ба шоирони покбохта ва ошиқи ин диёр лаззату ғурури Гёте аст.

Шабҳангом пиндоштам... 1. Сармашқи ин пешдаромад шеърест бо ҳамин мӯҳтаво аз *султон Салими аввал* – подшоҳи усмонӣ, ки худ шояд ин байт аз *Ҳофизро* тазмин карда бошад, ки:

Зи ҷаври кавқаби толеъ саҳаргаҳон чашинам

Ҷунон гирифт, ки хуршед диду маҳ донист.

Даъват 1. Бунмояи нахустин шеъри ин дафтар низ ҳамчун «Ранҷнома» ҳичрат, дурӣ аз дунёи пурошӯби Ғарб ва гурез ба Шарқ ва ҳавои поки падаршоҳист.

Ҳотам 1. «*Фурсат заминасози дуздон нест*» воронаи як зарбул-масали олмонист.

Зулайхо 1. *Маро чунин яғмое шод мекунад...* Сармашқ гирифта аз ин байти Ҳофиз аст, ки:

Мӯҳтоҷи қисса нест, гарат қасди хуни мост,

Чун рахт аз они туст, ба яғмо чӣ ҳоҷат аст?

Ошиқ ҳар андоза ҳам... 1. Радди сухани Ҳофиз аст он ҷо, ки мегӯяд: *Ба кӯи шиқ манеҳ бе далели роҳ қадам.*

Перомунаш торик... 1. *Агар Лайлӣ ва Маҷнун растохез меёфтанд*, тазмини ин байт аз «Ғулистон»-и Саъдист, ки:

Агар Маҷнуну Лайлӣ зинда гаштӣ,

Ҳадиси шиқ аз ин дафтар нибишӣ.

Ба таъбири ин ҷавоб омодаам 1. *Фармонравои шаҳри Венез ангуштариш худро дар об андохт*, ишораест ба ойине ибодӣ дар шаҳри Венез, ки солона як бор дар рӯзи уручи Масеҳ анҷом мегирад ва шайхи шаҳр ба нишони васлати ин қазира бо дарё ангуштариро дар об меандозад.

Жангӯ 1. Дарахте бо баргҳои дупар, ки нахустин бор соли 1780 ба Олмон оварда шуд. Ин шеърро дар зимн чун намоде бар девони *Гёте* мегиранд, ки мавзӯёташ ҳама дусӯя аст, монанди Шарку Ғарб, инсону Худо, марду зан, пирию ҷавонӣ.

Хуришед меояд! 1. Баҳонаи ин шеър намунае аз як нишони давлатии усмонист, ки *Марианна Веллимер* дар намоишгоҳи пойизи шаҳри Франкфурт дар соли 1815 харидааст.

Ҳамаи хостаи ман бисёр андак аст... 1. Ҳайраконӣ – номи кӯхани дарёи Хазар.

2. Сумплур – рӯде дар Ҳинд.

3. Манзур аз халиҷ Халиҷи Форс аст.

Оё ҳаргиз нарво кардаам, эй... 1. Ин шеър мулҳам аст аз латифае, ки Ҳаммер дар муқаддимаи тарҷумаи худ аз девони *Ҳофиз* овардааст ва он ин, ки чун *Темур* охириин шоҳи хонадони *Музаффарро* мекушад, мегӯяд, *Ҳофизро* ба хузураш биёваранд ва нақӯҳишаш мекунад, ки ман бо шамшери дурахшони худ бештарин бахши заминро фатҳ кардаам ва ҳазорон вилоятро дар зери фармонам овардаам, то

Самарқанду Бухоро – ду шаҳри зодгоҳамро афсари ҳамаи онҳо бисо-
зам ва ту ҷуръат мекуни дар ғазалҳои худ онҳоро бо холи руҳи
маъшуқаат бубахшӣ?

Дар ҷавоб *Ҳофиз* замин мебӯсад ва риндона меғӯяд: – Эй оқои
чаҳон, бахшидам, ки ба ин рӯз афтодам!

Темури чаҳонкушо аз ин ҷавоб хушаш меояд ва ба ҷои ҷашм ги-
рифтани барӯ, ҳадоёе арзониаш мекунад.

Он сийёҳи хушхату нақш... 1. *Худситой танҳо ба димоғи ҳасуд
бӯйнок аст, нақизаи ин масали олмонист, ки: «худситой бӯ
медихад».*

2. *Қатраҳои борони Аллоҳ...* тазминест аз китъае аз «Бӯстон»-и
Саъдӣ, он ҷо, ки меғӯяд:

*Яке қатраборон зи абре ҷакид,
Ҳичил шуд, ҷу паҳнои дарё бидид...*

Ин сармашк бори дигар ва дар китъае дар «Масалнома» мояи
илҳоми дубора барои *Гёте* шудааст.

Зулайхо: Миллат, гулом ва фармонраво... 1. *Мутанаббӣ*, кунияи
Абултаййиб Аҳмад ибни Ҳусайн, шоири арабии қарни даҳум, вай ин
лақаби таънаомезро аз он гирифт, ки худро паёмбар меҳонд.

Ҳотам: Эй турраҳои пуришкан, маро дарёбед... 1. Мулҳам аст аз
байти *Ҳофиз*:

*Магар занҷири мӯе ғирадам даст,
Вагарна сар ба шайдоӣ барорам.*

Ва низ:

*Дили моро, ки ба мори сари зулфи ту бихаст,
Аз лаби худ ба шиғоҳонаи тарёк андоз.*

2. *Аз умқи барфу маҳ...* **Барфи пирӣ** аз истиораҳои шарқист. Аз
ҷумла, дар «Бӯстон» меҳонем:

*Ҷу кӯҳи сапедаш сар аз барфи мӯӣ,
Давон обаи аз барфи пирӣ ба рӯӣ.*

Ту аз маъшуқаи худ ҷунон дур уфтодаӣ... 1. Истилоҳи «Бағдод
барои ошиқон дур нест», сармашкест, ки *Гёте* аз як маҷаллаи
шарқшиносӣ ба номи «Ойинаи миллатҳо» гирифтааст.

Бизор, ҷаҳони аз ҳам пошидаи шумо... 1. Мутаассир аст аз ин
байти *Ҳофиз*:

*Маро ба кори ҷаҳон ҳаргиз илтифот набуд,
Руҳи ту дар назари ман ҷунин хушаш орошт.*

Бар хӯшаҳои саришори шох... 1. Васфест аз расидани меваи дарахти булут.

Канори ҳавзча ғаввораи пуртароват 1. Ин шеър сурудаест аз *Марианна Веллимер*, ки аз ин марҳала бо ашъори бештар дар ин дафтар хузур меёбад, аз чумла, бо шеърҳои «Боди шарқӣ» ва «Насими ғарбӣ», ки бунмояи онҳо, яъне васфи *хабаррасонии бод* дар адабиёти форсӣ намунаҳои фаровон дорад, аз чумла, дар ин мисраъ аз Ҳофиз, ки: *Мужда, эй дил, ки дигар боди сабо боз омад...*

Зулайхо: Даре нест, ки туро... 1. Ин сурудаҳо низ албатта, дархӯри таҳсинанд... Ишораи *Гёте* ба ашъори *Марианна Веллимер* аст.

Ором ёфтан аз нӯши нигоҳ... 1. Вопасину нахустин баёни ҳоли шоир дар фосилаи видео ва васли дубора.

Тасвири осмонӣ 1. Манзур аз олиҳаи зебо *Эрис* – пайкбонуи ҳудоён аст, ки *Гёте* бо ӯ ба рангинкамон ташаххус мебахшад.

Пажвок 1. *Эй рухат моҳи ман...* хитобест баргирифта аз Ҳофиз, он ҷо, ки мегӯяд:

*Бо ҳар ситорае сару кор аст ҳар шабам,
Аз ҳасрати фурӯғи руҳи ҳамчу моҳи ту.*

Боздид 1. *Ситораи ситораҳо* – шоир бо ин васф маъшуқаро ба қаҳкашонҳо мебарад, то ба воситаи ӯ соҳати ҳастиро биситояд.

2. *Фарёд, ки шаби фурқат...* Баргирифта аз Ҳофиз аст дар ин байт, ки:

*Рӯзи ҳичронӣ шаби фурқати ёр охир шуд,
Задам ин фолу гузашт ахтару кор охир шуд.*

3. *Он ҳангом, ки ҷаҳон дар аъмоқи жарф...* Баргирифтааст аз китоби аввали Таврот, боби аввал, ояи чаҳорум, ки мегӯяд: «*Ва Худо рӯшноиро дид, ки некуст ва онро аз торикӣ ҷудо сохт*».

4. *Дар бараҳути хилват ҳама чиз хомӯш буд...* Мулҳам аст аз Таврот, китоби аввал, боби аввал, ояи дуввум, бо ин мазмун ки: «*Ва замин тикӣ ва боир буд ва торикӣ бар вай лаҷча*».

5. *Ва як бори дигар ин бонг ки: Бишавад!* Қуръони карим дар сураи панҷоҳу се, ояи чихилу панҷ, бо ишора ба ин ки: «*Уст, ки ҷуфтҳои нару модаро аз нутфаи рехташуда меофаринад, ишқро воситаи офариниш ва ба таъбире офариниши дуввум мешуморад*».

Бадри тамом 1. *Меғуфтам: бӯса меҳоҳам, бӯса...* Тазминест аз байти Ҳофиз:

*Рӯи нигор дар назарам ҷилва менамуд,
Аз дур бўса бар руҳи маҳтоб мезадам.*

Хати рамз 1. Унвони ин шеър ишора дорад ба девони Ҳофиз, ки китоби мушоираву мунозира миёни *Марианна Веллимер* ва *Гёте* будааст.

2. *Ҳон, эй дабирон ва девондорон* – хитобест ба ширкаткунандагон дар кунгураи Вен дар соли 1815.

3. *Гулҳалқае аз ҳазорон шукуфаи рангин*. Тавсифи девони Ҳофиз аст.

Бозтоб 1. *Ин китоб ойинае шудааст...* Шояд мулҳам бошад аз ин байти Ҳофиз, ки:

*Пири майхона саҳар ҷоми ҷаҳонбинам дод,
В-андар он ойина аз ҳусни ту қард огоҳам.*

Ойинаи Искандарро 1. Мулҳам аст, аз ҷумла, аз ин байти Ҳофиз, ки:
*Он чӣ Искандар талаб карду надодаш рӯзгор,
Ҷуръае буд аз зулоли ҷоми ҷонафзои ту.*

9. «СОҶИНОМА»

Номи ин дафтарро ҳам *Гёте* аз суннати адабиёти форсӣ ва беш аз ҳама Ҳофиз гирифтааст. Ва ба ин маъно майхона барои ӯ низ паноҳгоҳе мешавад дар гурез аз риёкорон ва парҳез аз дунёпарастон, маконе, ки дур аз қилуқоли мадраса метавон ба ҷои дарси расмӣ до-ниши ростинро омӯхт. Аз диди ин таъбири охир, соқиро ҳам бояд муроде ҷавон бидонем, ки дар маҳзари муриди пири худ диду дарёф-ти софе аз зиндагӣ мегирад.

Танҳо нишастаам 1. Мулҳам аст аз байти:

*Ҳофиз, ғами дил бо кӣ бигӯям, ки дар ин давр,
Ҷуз ҷом нашоҷд, ки бувад маҳрами розам.*

Аз худ намепурсам, ки оё Қуръон... 1. Ишораест ба чадали муъта-зила бо ашъариён ва дарки мутафовити онон аз бархе дидгоҳҳои бу-нёдани исломӣ.

Ҳеч ҷои шак нест... 1. *Шароби некӯ нӯш...* Баргирифта аз «Қобуснома».

То ки ҳушёрӣ... 1. *Ишқ бар ӯ ҳаром...* Сармашкест аз байти Ҳофиз:

*Фатҳи пири мугон дораму қавлест қадим,
Ки ҳаром аст май он ҷо, ки на ёр аст надим.*

Чаро чунин номехрубонӣ 1. *Ту худ медонӣ, ки тахтабанди тан...* Ин тамсил, ки чон асири қафаси тан аст, дар девони *Гёте* чандин бор, аз ҷумла, дар ин ҷо меояд ва беш аз ҳама мулҳам аст аз байти Ҳофиз:

*Чӣ гуна тавф кунам дар фазои олами қудс,
Ки дар сарочаи таркиб тахтабанди танам.*

Аммо диди ӯ мафҳуми ирфонӣ надорад, балки манзури *Гёте* аз ҷон, қабл аз ҳар чиз илҳоми шоирона аст, ки вай осмонияш мешумарад. Маъноии китъаи ҳозир бояд нафӣи кайду банде бошад, ки инсониро аз аҳдофи мутаъолӣ бозмедоранд.

Ба пешхидмат 1. *Шароби соли ёздаҳ...* Манзур соли 1811 ҳаст, ки ба хубӣ шӯҳрат дошта.

Соқӣ мегӯяд... 1. Ин китъа барои таъкид бар ишқи поку парҳезгорона миёни соқӣ ва шоир суруда шудааст, то шойбаи шоҳидбозиро аз ӯ дур кунад.

Ин чӣ ҳол аст, оқо... 1. Эронӣён мегӯяндаш «*бедимог будан*», ин истилоҳи форсиро *Гёте* дар мавриди ҳамморе ба кор бурда ва худ низ барои он баробарниҳоде олмонӣ овардааст.

Ин золи зиштрӯ... 1. *Миёни Зулайҳо ва соқии худ...* Манзур аз соқӣ дар ин китъа эҳтимолан Ҳофиз аст.

Имрӯз нони хуб хӯрда... 1. *Он чӣ бар сари суфра ба ҷо гузоштаӣ...* Истилоҳи шояд маҳаллӣ, ки *Гёте* барои бастае аз ғизоҳо ва танаққулоту гуногун ба кор мебурдааст. Низ ишора дорад ба ин расм, ки дар гузашта он ғизоҳое, ки меҳмон бар сари суфра наҷашида буд, зарфе ба дасташ медодаанд, то ба хона бубарад.

Биё, соқӣ ҷоме дигар... 1. *Танҳо ӯ дар ҷазабаи шӯри муқаддасаш...* Ишораест ба Қуръони карим, сураи чихилу чаҳор, ояи чаҳордах, он ҷо, ки душманони Паёмбар (с) ба ӯ тӯҳмат мезананд: *демонаест таълимёфта*.

Соқӣ: Оқои ман бингар... 1. *Сокинони савмаъаро мебинем, ки риёкорона...* Мутаассир аз ин байти Ҳофиз аст, ки:

*Биё ба майкадаву чеҳра аргувонӣ кун,
Марав ба савмаъа, к-он ҷо сиёҳкоронанд.*

Хуришед фуру рафта 1. Бар хилофи дигар ашъори ин маҷмӯа, китъаи ҳозир аст. Чойгоҳи ғарбӣ дорад ва тавсифе аз шимоли Уру-пост, ки дар шабҳои бисёр кӯтоҳи тобистонии он, пеш аз он, ки уфуқи Мағриб торик шавад, уфуқи Машриқ рӯшно мегирад.

2. Ду ҳамзоди кехину меҳин: *Дубби акбар* ва *Дубби асгар*.
3. *Рӯзҳои флора* – ташаххусест барои баҳор.
4. Хемпрус – ситораи мағрибӣ, манзур *Ноҳид* аст, ки дар адабиёти юнонӣ ташаххуси мардона дорад.
5. Аврора – олиҳаи сапедадамон дар устураҳои юнонӣ-румӣ.

10. «МАСАЛНОМА»

Гёте дар баҳши девони отии худ шарҳи муфассал дар таърифу дастабандии масал овардааст, аммо, дар ҳар ҳол, онро ҷузви адабиёти пандомӯзона ва таҳзибие мешумарад, ки хосса дар Машриқзамин густариш ёфта ва қорбурд дорад. Басо алоқаи вай ба масал аз ошноии дерини ӯ бо Таврот сарчашма гирифта бошад, ки он низ решаи шарқӣ дорад. Ин амр ва низ тазминҳову сармашқҳои форсии «Масалнома» ин дафтарро ба адабиёти форсӣ бисёр наздик мекунад.

Қатрае бимоканда... 1. Масалест аз «Гулистон»-и Саъдӣ, ки *Гёте* як бор низ дар «Зулайхнома» сармашқ қарораш додааст. Вай тарҷумаи ин матнро ба се забон – лотин, фаронсаӣ ва олмонӣ дар ихтиёр доштааст.

Бонги шабонаи булбул... 1. Нигоҳ шавад ба китъаи «Чаро чунин номехрубонӣ» дар дафтари «Сокинома».

Як рӯзи тангии зебо 1. Дар адабиёти мазҳабӣ ин масалро дар тавчеҳи растохезу миёод меоваранд.

Пари товусро дар... 1. Аз «Гулистон»-и Саъдист, он ҷо, ки мегӯяд:

Пари товус бар авроқи саҳиף дидам,

Гуфтам: ин манзалаат аз қадри ту мебинам беш.

2. Тавсифи *Гёте* аз *пари товус* дар ин шеър, чашмро тадоъӣ мекунад.

Подшоҳеро ду хизонадор буд 1. Эҳтимолан, илҳомест аз «Қобуснома», боби вазоифи вазирӣ.

Қобламаи нав... 1. Аз зарбулмасали омиёнаи «*Дег ба дег мегӯяд: рӯят сиёҳ...*» гирифта шудааст.

Инсонҳо аз хурд то бузург... 1. Зоҳиран аз достонҳои «Ҳазору як шаб» ва аз қиссаи «Алоуддин ва чароғи ҷоду» гирифта шудааст, он ҷо, ки *Алоуддин* по рӯи тори анкабуте мегузорад ва дар натиҷа миёни он ду гуфтугӯе дармегирад.

Масеҳ бо Инҷилаш даст... 1. Зоҳиран васфи зиндагӣ ва рисолати Масеҳ аст аз диди дар эронӣён, ба ривояте, ки *Шорден* –

шарқшиноси фаронсавӣ дар рӯзгори худ аз мардуми ин кишвар шунидааст.

Некӯст... 1. Ривоятест аз Таврот, сифри аввал, боби аввал, оясию як, ки мегӯяд: «...*ва Худо ҳар чӣ сохта буд, дид ва ҳамоно бисёр некӯ буд*».

11. ПОРСИНОМА

Ин дафтар дар канори «Хулднома» беш аз ҳама ба тарсими боварҳои мазҳабии Машриқзамин мепардозад, аммо бар хилофи «Хулднома» лаҳни калом дар ин ҷо аз он танзи гаҳ-гоҳӣ холист. *Гёте* эҳтироми худро ба ойини куҳани порсӣ ғайр аз ин як бори дигар ва дар баҳши «Эрониёни бостон» дар ёддоштҳое бар девони худ ба забон меоварад. Вале ин эҳтироми ӯ беш аз он, ки мутаваҷҷеҳи ойини *Зардушт* бошад, ба меҳрпарастӣ бармегардад, ки куҳантару бунёдитар аз ойини *Зардушт* аст. Зеро асосан мӯътақид аст, ки адён дар шакли ноб ва нахустини худ табиитар ва ба ниёзҳои инсонӣ наздиктар будаанд, аммо динсолорон баъдҳо онҳоро дучори такаллуфу печидагӣ кардаанд. Вай ёздаҳ рӯз пеш аз марги худ дар гуфтугӯе як бори дигар таъкид кардааст: «Агар аз ман бипурсанд: оё дар сириштам эҳтиром ба *Исо* ҳаст, мегӯям: бешак! Ман ба ӯ ба манзалаи ояти воло ва Худои покхӯй таъзим мекунам. Ва агар бипурсандам: оё дар сириштам тақрими хуршед нухуфтааст, боз мегӯям: бешак! Зеро хуршед ҳам ояте аз Вучуди Аъзам аст ва ба ростӣ, тавонотарин ояте, ки дарки он арзонии мо фарзандони замин шудааст. Ман дар хуршед нуру нерӯи зояндаи Худоро меситоям, ки дар партаваш мо инсонҳо зинда ва пӯё ҳастем ва бо мо ҳамаи гиёҳону ҳайвонот ҳам». Ҷузъиёти ойини меҳрпарастиро *Гёте* аз гузоришҳои *Никулос Созун* – ҷуғрофидони фаронсавӣ дар қарни ҳабаҳум гирифтааст.

Мероси кеши куҳани форсӣ 1. *Аз паси ёлҳои бешумори Дамованд...* Дар ҷуғрофиёи он замон Дамовандро риштакӯҳе дар шимоли Исфаҳон меҳондаанд.

2. *Ба вазоифи рӯзонаи худ...* *Гёте* бо уреб навиштани ин ҷумла бар он таъкид варзидааст.

3. *Мурдагонатонро ба зиндагон вобигзоред...* Ишораест пӯшида ба суннати зардуштиён, ки мурдагонро бар ҷои баланд мегузоштанд, то танашон ҳӯроки каргасҳо шавад ва замини муқаддасро наолояд.

4. *Ва чун пунба мечинед...* Луғати *пунба* дар асл низ ба сурати форсии он омадааст.

Ҳангоме ки инсон... 1. Тамоми ин шеър дар матни олмонии он як ҷумла аст.

12. «ХУЛДНОМА»

Гёте дар охирин дафтари девони худ нахуст васфе аз бихишт ироа медихад. Сипас бо таъя бар раҳмати Худованд дарҳои ин боғи осмониро ба рӯи мардону занони ҳамаи адёну миллатҳо, ҳатто ҳайвонот низ мекушояд. Он гоҳ ба забони омехта ба танз сиришти онро бо як зиндагии сулҳомези заминӣ яксон мегирад, то ба он ҷойгоҳи осмонӣ ранге аз орзуҳои ҳокӣ бидиҳад. Аммо ҳамзамон мартабаи ишкро фаротар аз тамоми чунин мафохиме мешумарад (*авҷу уруч*). Сипас қиссаи «Асҳоби Қаҳф»-ро, он ҳам бо талфиқи ривоятҳои шарқиву ғарбии ин қисса, бозгӯ мекунад, вале ба хубӣ пайдост, ки дар ёдкард аз ин хоби барои гузар аз давронҳои палид аз сӯи Худо ба он ҳафт тан арзонишуда, ин хоби зимистонӣ бар рӯзҳои шабгуни таърих, назаре низ ба худ ва авзои сиёсӣ-ичтимоии рӯзгори худ дорад. Дар поён қитъаи «Шаб ба хайр» меояд, шеърӣ видоӣи шоири пир ва офтоби умраш ба лаби бом расида, ки инак, пас аз анҷоми кори девон, ҳамчун он ёрони ғор, бо диле на ҳолӣ аз умеди растохез. барои хуфтани осудан меравад.

Мисол 1. *Бо вучуди тундари нафринаш... Ишораест ба Қуръони карим, сураи ду, ояи ҳаштоду нӯх: «Ҳангоме ки омад ва ўро шинохтанд, инқорааш карданд, пас, лаънати Худо бар кофирон бод».*

Мардони муҳиқ (қ) 1. *Себҳои заррин тасаввуре масеҳӣ аз бихишт аст. Дар Қуръони карим, сураи панҷоҳу ҳашт, ояҳои бисту ҳашт то сию се, баръакс, аз сидри бехор ва мавзи пурбору соирғустар сухан меравад.*

Ҳайвоноти омурзидаи гулистон... 1. *Аз манобеи Гёте дар ин қитъа, яке ҳам ин ҳикоят аст, ки: «Молдореро шунидам, ки ба бухл чунон маъруф буд, ки Ҳотами Тойй ба қарам. Ноне ба ҷоне аз даст надодӣ ва гурбаи Абӯхурайраро ба луқмае нанавохтӣ...».*

Авҷу уруч... 1. *Умед, ки моро ба ин омӯзаҳо кайфар накунад, манзури Гёте баёни дидгоҳҳои исломист.*

Асҳоби Қаҳф... 1. *Чунон ки рафт, ин ривоят талфиқе аз қисаси масеҳӣ ва исломии он аст.*

2. *Сафири шоҳи девон... Манзур баъли Забуб – деви бузурги ҷоҳилон аст, ки Гёте дар «Фауст» ҳудои магасҳо меномадаш.*

3. *Афасус – шаҳре, ки юнониён бар соҳили дарёи Эгей бино ниҳоданд.*

Шаб бахайр 1. *Ин охирин қитъаи девон эҳтимолан дар зимистони 1818 суруда шуда ва унвони нахусти он «Видоӣ» будааст.*

13. Ёддоштҳо ва мақолот барои дарки бехтари «Девони ғарбӣ-шарқӣ»

Гёте бо шеъри сароғози ин мақолот хонандагони худро даъват мекунад дар ду водӣ бо вай ҳамроҳ бошанд. Манзури ӯ аз «Сарзамини шеър» арсаи халлоқияти забон ба таври ом аст ва дар ин арса ба таҳлили падидаҳои адабӣ ва ҷавҳараи онҳо мепардозад ва аммо муродаш аз «Сарзамини шоир» дар ин ҷо кишварҳои шарқӣ, хосса Эрон аст, ки вай мекӯшад бо таҳлили таъриху адабиёти он хонандагонашро бо сарчашмаи илҳомбахши ашъори девони худ ошно ва ба ин тартиб, дарки бехтари онро мумкин созад. *Гёте*, ки худ аз ҳомиёни донишгоҳи Яно буд, дар нигориши ин мақолот дар солҳои 1818-19 аз дониши устодони шарқшиносӣ ин донишгоҳ баҳра гирифтааст.

Даромад 1. *Ҳар кор вақте дорад...* Чумлаи қисоре аз Сулаймони набӣ дар Таврот.

Иброниҳо 1. *Иоханн Готфрид Хердер* (1744-1803) адиб ва шоири олмонӣ, ки зебоиву ғиноӣ адабиёти омиёнаро кашф ва тарвиҷ кард ва аз ин роҳ алоқае ба адабиёти милал ёфт.

2. *Иоханн Готфрид Эйшхорн* (1752-1827) аз шарқшиносони нахусти олмонӣ, мудариси донишгоҳи Яно.

3. *Никоне барои подшоҳе аз қавми Исроил...* Манзур ҳазрати Довуд аст.

Аъроб 1. Сэр Вилиям Љонс (1746-1794) забоншинос ва мутарҷим, коргузори олимартабаи Инглистон дар Калкутта, соҳиби пажӯҳишҳои фаровон дар забони санскрит ва арабӣ. Аз ҷумлаи осори ӯст тарҷумаи «Муаллақот ба забони англисӣ». Нигоҳ шавад ба бахши «Омӯзгорон».

2. Шеъри намуна мутааллиқ аст ***Таъбут Шарро***. Тарҷумаи латини ин қасида дар ихтиёри *Гёте* будааст.

3. Шеъри ямонӣ ё шабоҳанг ситораест, ки дар ин ҷо намоди гармои тобистонӣ гирифта шудааст.

4. Ҳузайлиюн – номи қабилаи арабӣ, ки дар кӯҳҳои Ҳичоз мези-станд.

Ҳукумат 1. *...шоҳ писарбачаро бо андоми тика-тика...* Гузоришест аз *Ҳеродот*.

Муҳаммад (с) 1...*чи бехтар, агар аз забони як марди барҷаста...* Манзур шарқшиноси ҳолландӣ *Якоб Гулиус* (1596-1667) аст.

2. *Гёте* нақли оёти қуръониро аз нахустин тарҷумаи англисии он меоварад, ки дар соли 1734 ба қалами *Чорч Сел* анҷом гирифт.

Маҳмуди Ғазнавӣ 1. *Гёте* баъдҳо дар ёддоштҳое аз бархӯрди но-

бурдборонаи худ ба тамаддуни ҳиндӣ фосила мегирад ва ин тамад-
дунро соҳиби вежагиҳои рӯхиву ботинии бузург меҳонад. Қазовати
тунди ӯ дар ҳаққи *Мавлоно* ҳам басо, ки ношӣ аз диди манфии ӯ аз
тамаддуни Ҳинд бошад, зеро ки «Маснавӣ»-и *Мавлоно* низ ҳамчун
«Калила ва Димна» бо он асли ҳиндияш, бофте аз қиссаву тамсил
дорад.

Меросҳои мактуб 1. Достони «Ахшӯраш» дар Таврот омадааст,
дар китоби «Истер», боби шашум.

Анварӣ 1. Аз *Гёте* ёддоштҳое бача мондааст, гӯи он, ки қасд
дошта рӯйдодҳои зиндагии ин мадеҳапардозии эрониро дар қолаби
асари адабӣ дароварад.

Тавзеҳи кулӣ 1. *Гёте* ин китба аз «Махзан-ул-асрор»-и *Низоми*-
ро аз тарҷумаи жарфи Фон Ҳаммер мешинохтааст. Фронте Верфел –
нависандаи муосири утришӣ низ аз ин ривоят бозпардохти нав офар-
идааст.

2. *Дофна* парии хичолатиест, ки дар фирор аз ниёзи маъшуқи
васлатҷӯи худ *Аполлон* аз худоён имдод меҷӯад ва *Зевс* ӯро аз замин
бармедорад. Дар нуктае, ки *Дофна* ғайб шудааст, дарахти баргибӯ
дармеояд, ки *Аполлон* дар сӯи маъшуқа сари худро бо баргҳои он
меорояд. Ин завҷ шояд дар ҳамин нуктаи фироқ аст, ки бо булбулу
гули сурх вачҳи ташобеҳӣ меёбанд.

Нигоҳи гузаро 1. *Ҷамилу Бусайна* дилдодагони араб будаанд, ки
Гёте ба иштибоҳ эронияшон пиндоштааст, ду-се хурдаиштибоҳи ди-
гар низ дар ин мақолат ба қалами *Гёте* роҳ ёфта, ки ошкоро ношӣ аз
камбуди манобеъи ӯ будааст. Аз ин рӯ, мутарҷим бе тавзеҳе худ
онҳоро тасҳеҳ кардааст.

Мутааххирон ва муосирон 1. Дар рӯзҳое, ки *Мирзо*
Абулҳасанхон..., Канстонис Гарфин фон Фич, надимае аз дарбори
Веймар шоҳиди борёбии пурташрифоти ин сафири *Фатҳалишоҳ* дар
Петербург буда ва ҳам ӯ дастхати ин коргузори эрониро баъдҳо ба-
рои *Гёте* фиристодааст. Ин навиштаи настаълик дар се барг имрӯза
дар музейи *Гёте* дар шаҳри Веймар ниҳаддорӣ мешавад. Бо тасвире,
ки мудири мӯхтарамии ин музей, оқои дуктур *Юҳан Галтс* аз ин се
барг дар ихтиёри ин тарҷума қарор дод, имкони он фароҳам шуд, ки
асли матни *Мирзо Абулҳасанхон* дар ин китоб биёяд.

Тардид 1. *Ин аташи ҷовид...* Байтест аз Жорф Фон Ойшендорф –
шоири романтики олмонӣ.

Истибдод 1. Улуҳим, худои қавми яҳуд.

2. *То ба кай ғўйсифат бесару но...* Аз «Ҳафт авранг»-и Ҷомӣ. Гёте ин китъаро аз тарҷумаи Ҳаммер мешинохтааст. Боқии мисолҳо ҳама аз Ҳофиз аст, магар китъаи охир, ки сурудаест аз *Анварӣ*.

Эрод 1. *Як англисии фаҳим...* Манзур *сэр Чон Мелкам* (1769-1833) – давлатмарди англисӣ, сафири ҳукумати англисии Ҳинд дар Эрон дар замони Фатҳалишоҳ ва соҳиби китоби «Таърихи Эрон» аст.

2. *Наққоди пурмоя ва донишвари олмонӣ...* Манзур *Мотёс фон Кулин* (1779-1824) – устои барҷастаи донишгоҳи Краков аст.

3. *Пиндор* – шоири юнонии аҳди атиқ, ки дар тамчид аз қаҳрамонони мусобикоти варзишӣ чакома месурудааст. Ҳаммер Ҳоқониро «*Пиндори Машиқзамин*» ном додааст.

Мукаммал 1. *...ва Самуэл тамоми суханони Худоро...* Нақл аз Таврот, китоби аввали Самуэл, боби ҳаштум.

2. *...бо раёю шамшер*, нақл ба мазмун, аз *Хоча Абдуллоҳи Вассоф*, чаро ки мутарҷим дар ҳадди бизоати ками худ, мутаассифона, ба асли манбаъ даст наёфт.

Воқуниш 1. *...ғумон мекунем, ки оташи тахти Чамшед...* Сўзондани тахти Чамшед зоҳиран дар соли 331-и пеш аз милод рух додааст ва дар иртиқоби он бонуи маҷлисӣ ба номи *Тоисро* низ дахил медонистаанд.

2. *Гёте* достони «Искандар ва Кулоитус»-ро аз *Куртуиус Руфус* – таърихнигори қарни аввали мелодӣ нақл мекунад.

3. *Мо низ шоири ғарбии худро меситоем...* Манзур ҳуди *Гётест*, ки дар чандин китъа аз «Зулайхонома» ба ситоиши пуртумтарок аз маъшуқаи худ мепардозад.

Гузр аз тасвир ба ташбеҳ 1. *Шўри қору зиндагӣ дар қалбам...* Иқтибоси *Гёте* аст аз ташбеҳоти Ҳофиз.

2. *Сапеда рӯшно гирифт...* Шеър аз «Шоҳнома»-и *Чалапи*, ба тарҷумаи *Ҳейнрих фон Детс*. Нигоҳ шавад ба баҳши «Фон Детс».

3. *Ҳалқаи зулфаш тамошохона...*, байтест аз Ҳофиз.

4. *Бошад, ки чун решаҳо шикофта...*, тарҷума ба форсӣ ва нақли бамазмунӣ байтест, ки зоҳиран бояд аз қасидае аз *Анварӣ* хитоб ба *Маликшоҳ* бошад. Мутарҷим ин ҷо низ дар ҷустуҷӯи худ, мутаассифона, ба асли ин байт даст наёфт.

Ҳушдор 1. *Хуротес* – шоири бузурги румӣ дар асри Масеҳ.

2. *...дар ин маврид марди хибра тавзеҳе...*, манзур *Мотиёс Кулин* аст.

3. *Неблунгин* – маҷмӯаҳои ҳамосии забони олмонӣ бар меҳвари қаҳрамононҳои *Зигфрид*.

Китоби илҳом 1. ...ин шеъри зарбӣ низ ба ин суннат ишорае дорад... Нигоҳ шавад ба аввалин китъа дар дафтари «Ҳикматнома».

Забони гулу нишона 1. ...миғнотисмгароии зинда... фарзияе, ки пиизишк Фронте Антон Мисмар (1734 – 1815) онро поя гузошт ва бар асоси он бемориҳои равонӣ ва ранҷҳои ҷисмонӣ ношӣ аз падидаҳои дар бадан аст, ки бо коркарди миғнотисм ҳамхонӣ дорад. *Гёте* бо ин фарзия бархӯрди бадбинона доштааст.

Рамзи аъдод 1. *Гёте* худ бо *Марианна Веллимер* чунин номанигориҳое доштааст...

Девони отӣ 1. Ин мақола зоҳиран дар соли 1819 навишта шудааст.

2. *Барои шоири мо пеш наёмад, ки нисбат ба растаҳои болои иҷтимоӣ...* Як бори дигар тасреҳ мешавад, ки *Гёте* чандин соли тамом мақоми вазорат доштааст ва асосан марди соҳибмансаб ва дарборӣ буда.

3. *Низ маҳзи он, ки тафсирҳои бефосила ва фаврӣ...* Ҳамчунон ки дар «Темурнома» ёдоварӣ шуд, *Гёте* дар қиёси таърихӣ, дар паси шахсияти *Темур* назаре маршрут ҳам ба *Наполеон* доштааст.

4. *Намунае аз латоифи Мулло, ки ба сарзамини мо роҳ ёфта...* *Гёте* ин латифаро ба тарҷумаи *Хейнриш фон Детс* мешинохтааст. Мутарҷим ба ҷустуҷӯи асли форсии он барнаёмад, бо ҳамаи он ки тарҷумаи Фон Детсро муфассал ва фоқиди эҷози ҳоси латифа медонад.

5. *Ва аммо Саъдӣ чанд мисоли зебо...* Нигоҳ шавад ба бахши «Олеариюс».

Банӣ-Исроил дар сахро 1. ...ва аммо подшоҳе бар *Миср* бархост... Таврот, сифри дуввум, боби якум.

2. *Бародарон Шамъун ва Ловӣ...* – Ҳамон ҷо, сифри аввал, боби дувоздаҳум.

3. *Божгунае аз як шомии сисилӣ...* Ишораест ба қатли оми нерӯҳои ишғолгари Фаронса дар Сисил ба дасти бумиёни ин қазира бар сари суфраи шомии рӯзи дуввуми иди пок, дар сиёми моҳи мартӣ 1282.

4. *Никола Сансон* (1600 – 1667) – ҷуғрофидони фаронсавӣ.

5. *Антаун Калме* (1672-1757) – аз муфассирони фаронсавии Таврот.

6. *Эдвард Уэлл* (1667-1737) – нависандаи «Таърихчаи ҷуғрофиёии Таврот», аҳли Инглистон.

7. *Жан Батист Нолен* (1686-1762) – ҷуғрофидони фаронсавӣ.

8. *Рақси полонез* – рақси мардуми Лахистон.

9. *Масеҳ дар сахро ҷиҳил рӯз...* – Нақл аз Инчили Мотиус, боби чаҳорум, ояи дуввум.

Марочези чадидтар 1. *Морко Полои* аҳли Винез (1257-1323), ҳамроҳи падари худ ба шарқи Осиё рафт.

2. *Юханес фон Монтевило* – пизишки англисии қарни чаҳордахум.

3. *Жарф Геррес* – рӯзноманигори олмонии ҳамасри *Гёте*. Вай нахустин мутарҷими *Фирдавсӣ* ба олмонӣ аст ва дар соли 1820 бахшҳои аз «Шоҳнома»-ро ба наср интишор дод.

Петро делла Валле 1. *Тоссу* (1544-1595) – шоири итолиёӣ.

2. *Котринои муқаддас* – аҳли Искандария, дар соли 307 ба фармони императури *Мокантинос* ба қатл расид.

3. ...ба расми ростини шарқӣ *волаи як васф*... Ишораест ба шеваи ошиқ шудани *Зол* ба *Рӯдоба*. Нигоҳ шавад ба шеърӣ аввали «Ишқнома».

4. *Дар Русия шоҳоне госиб*... Ишораест ба Борис Годунов, ки шоҳзода Дмитрийро дар соли 1591 ба қатл расонд ва худ ба ҷои ӯ нишаст ва ба Дмитрийи дурӯғин маъруф шуд.

5. *Сэр Антон Шерли* (1565-1635), дар соли 1598 ба қасди пешбурди тичорати англис ба Эрон омад. Вай хотироти худро аз ин сафар дар китобе бо номи «Сафар ба Эрон» сабт кардааст.

6. Ҳерудис – дар ривояти Инчили Мотиус – шоҳи яҳудӣ, ки дастур ба қатли оми навзодони зақури қавми худ медиҳад, то ба ин васила ба марги Масеҳ, ки хобгузoron мелодашро ба маънои заволи ҳукумати ӯ пешгӯӣ кардаанд, яқин биёбад.

Элиориюс 1. *Адам Олеариюс* (1599-1671) – мударрисӣ донишгоҳи Лейпсиг. Забондон ва шарқшиносе, ки ба ҳамроҳи ҳайати фиристодагони амири иёлоти Ашлазвик ба Эрон омад. Дар замони худ бехтарин қоршиноси Эрон талаққӣ мешуд ва нақшае дақиқ аз масири рӯди Волга расм кардааст. Сафарномае, ки *Олеариюс* дар бораи Эрон навишт, аз ҷумла, бо англисӣ, фаронсавӣ ва ҳолландӣ тарҷума шуд. Иқомати вай дар Эрон дар солҳои 1635-39-и мелодӣ будааст.

2. *Марде, ки менамуд беиштар аз сафир мочарочӯ бошад*... Манзур *Эту Бургмон* аст, ки ба унвони сарпарастӣ ҳайати олмонӣ дастандозихову ҷинойтҳои бисёре дар ҳангоми маъмурияти худ қард ва пас аз бозгашт ба бозхост қашида ва дар соли 1640 эъдом шуд.

Товарне ва Шорден 1. *Жон Ботитс Товарне* (1605-1689), ҷуғрофидони фаронсавӣ, ки чандин бор ба Шарқ сафар қард.

2. *Жон Шорден* (1643-1713), байни солҳои 1671-77 ба Эрон ва Ҳиндустон сафар кардааст.

Лурес Бох 1. *Георг Вилхелм Лурес Бох* (1753-1816), устоди шарқшиносӣ дар донишгоҳи Яно.

Хейнрих фон Дец 1. Кашиши прутистон (1751-1817), ки ба фармони Фридрихи бузург ба сафорати Прус дар Истанбул мансуб шуд ва ин ба ӯ фурсате дод, то бо адабиёти Машриқ ошно шавад.

2. Китобе дар бораи анвои лола асари *Шайх Муҳаммади Лолазорӣ*, муҳаккиқи турк.

3. *Барои муҳожирони шарифи мо...* Ишораест ба касоне, ки дар пайи талотумҳои иҷтимоии пас аз инқилоби Фаронса дар Олмон низ даст ба ҳичрат заданд.

Фон Ҳаммер 1. *Жозеф фон Ҳаммер Пургитал* (1774-1856), соҳиби тарҷумаҳои фаровон аз бузургони адаби форсӣ ва арабӣ.

2. «Фонд Грубен» – номи маҷаллаи шарқшиносоне, ки ба ибтиқори Ҳаммер интишор меёфт ва унвони арабии он «*Махзан-ул-қуруз-ул-Маириқия*» аст.

3. *Сулҳи бадастомада...* Ишораест ба поёни ҷангҳои наполеонӣ.

4. ...*китоби арзишманди «Таърихи адабиёти форсӣ»*... Унвони асарест аз *Жозеф фон Ҳаммер*.

5. «*Ширин*» ва «*Шабдар*» номи ду моҳномаи шарқшиносӣ, ки аз ҷумла, ба Ҳиммати фон Ҳаммер интишор меёфт ва ба муаррифии шеърӣ форсӣ, туркӣ ва арабӣ мепардохт.

Ва саранҷом поён! 1. *Фиристодаи Эрон...* Манзур ҳамон *Мирзо Абулҳасанхон* аст.

2. *Маликаи модар...* Манзур *Мария Фёдоровна* (1759-1828) аст.

3. Асли ин нома – «Хитоб ба маликаи Русия» ба забони фаронсавӣ тадвин шудааст ва нусхае аз он аз тариқи ҳамон надимаи дарборӣ, ки номаи *Мирзо Абулҳасанхон*ро барои *Гёте* фароҳам карда, ба дасти ин шоир расидааст.

4. ...*шоҳ хостааст худ ба забони шеър...* *Гёте* *Фатҳалишоҳи Қочорро*, ки худ ба шоирӣ майле дошта, бо маликушуарои дарбораш, яъне *Фатҳалихони Сабо* яке пиндоштааст.

5. *Опалис* – наққоши дарбори *Искандар*. Вай шӯҳрати забонзад дорад, вале чизе аз осораи бачо намондааст.

Бознигарӣ 1. Шеърӣ ихтитомиаи «Гулистон»-и Саъдиро *Иоҳанн Готфрид Козагертен* (1792-1860), шогирди барҷастаи шарқшиносони бузурги фаронсавӣ Силвестер де Соси ва устои забони форсии донишгоҳи Вена барои *Гёте* ба олмонӣ тарҷума кардааст. Вай шеърӣ «Тақдимома»-и Гётеро низ ба арабӣ дароварда буд, то дар поёни китоби олмонӣ, ба ростӣ оғозе барои он ба хатти арабӣ-форсӣ фароҳам карда бошад. Ҳам бад-ин манзур аини шеърӣ *Саъдӣ* дар қанори тарҷумаи олмонию он зинатбахши поёни китоби «Девони ғарбӣ-шарқӣ» қарор гирифтааст.

14. БАҶОЙМОНДАҶО

Тахти унвони «Баҷоймондаҷо» пас аз марги *Гёте* маҷмӯаи он ашъори парокандае гирдоварӣ шудааст, ки вай барои такмили девони худ суруда, аммо баъдҳо тарҳи онро раҳо кардааст, ба иловаи он шеърҳое, ки вай ба узре, далеле ё парҳезе аз «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-и худ канор гузоштааст.

Ғарб, ҷунон ки Шарқ... 1. *Гёте* ин шеърро ҳамроҳи ду китъаи баъдӣ эҳтимолан ба унвони пешдаромадҳое барои «Девони отӣ»-и худ сурудааст.

Пас аз солиёни дароз... 1. Дар ин шеър ҳамон ҳолу ҳавои «Гузашта дар акнун» аз дафтари «Муғаннинома» дида мешавад. Вале эҳтимолан чун ҷойгоҳи он мушаххасан Олмон, яъне шаҳри Эрфурт аст, *Гёте* онро барои фазои шарқии девони худ муносиб надонистааст.

Чаро мисоле ба... 1. Мулҳам аст аз Қуръони карим, сураи дувум, ояи бисту шашум, ки мегӯяд: «*Худовандро аз ин шарм нест, ки ба наиша ё болотар аз он масал бизанад. Чаро ки мӯъминон медонанд, он ҳақиқатест аз тарафи Парвардигорашон...*».

Худро бо ту баробар гирифтаи... 1. Дар ин ҷо низ ҳамчун дар китъаи «Куния» дар «Ҳофизнома», *Гёте* ба ситоиш аз *Ҳофиз* мепардозад, вале бо ин ҳол эътимод ба нафси худро дар баробари ӯ ҳифз мекунад ва дар ду мисраи охир бо тақя бар айнӣ будани зоти ҳунари сухани худро навар ва аз ин рӯ, қобили арза меҳонад.

2. Вожай «*кишӣ*»-ро *Гёте* аз *Ҳофиз* гирифтааст, аз абёте ҳамчун: *Биёву киштии мо дар шати шароб андоз...*

3. Хунукои дарё ва фаварони оташ ду намод аст: яке барои хунсардии файласуфонаи ғазалҳои *Ҳофиз* ва дигаре барои шӯри ишке, ки дар онҳо забона мекашад.

Соҷаи сиёҳ... 1. Тазмини байтест аз *Султон Салими аввал*, ки дар айнӣ ҳол бар тасовири мутадовили шеъри форсӣ тақя дорад. Аз ҷумла, дар девони *Ҳофиз* меҳонем:

*Соҷае бар дили решаи фикан, эй ганҷи мурод,
Ки ман ин хона ба савдои ту вайрон кардам.*

Бисёре кишварҳоро гиштаи... 1. Тарҷумае, ки *Гёте* аз шеъри *Мирзо Абдулҳасанхони Шерозӣ* – сафири Фатҳалишоҳ ва ҳомили пешнависи «Аҳдномаи Гулистон» барои *Александри аввал* дар *Русия* кардааст. Табиист, ки бадеҳагӯии сафир худ тазминест аз абёти матлаъи «Гулистон»-и *Саъдӣ*. Ручӯъ шавад ба мабҳаси «Мутааххирон ва муосирон».

Фарзандони розгоҳи Иброҳим... 1. Дӯкони симсории як яҳудӣ тавсифи бозорро ёфтааст.

Дӯстӣ бо мардуми Олмон корест сахл... 1. Гёте дар шарҳи «Ранчнома»-и девони отии худ мегӯяд тарчех меदिҳад бархе аз ашъори ин дафтараширо ба далели бархе маъзуриятҳо дар ояндае дуртар мунташир кунад. Аз ҷумлаи онҳо зоҳиран ҳамин шеърӣ ўст, ки дар мазаммати ҳамватанонаш гуфтааст.

Панҷоҳ сол аст ин мардум... 1. Ҷавонони саркаш... ишораест ба шоирони шӯришии ки мактаби «Юришу кашиш», ки аз ҷумлаи онон Шиллери ҷавон будааст ва низ Фридрих Моксимилион фон Клингер, ки румоне дар бораи Ҷаъфари Бармакӣ навиштааст.

Дард на фақат ин ки... 1. Эҳтимолан мулҳам аст аз ин байти «Гулистон», ки:

*Зани бад дар сарои марди нақӯ,
Ҳам дар ин олам аст дӯзахи ӯ.*

Эй нозанин, он гӯлӯбанд... 1. Мавзӯи ин шеър нақӯҳиши салиб аст. Гёте ситоиши салибро, ки шеваи католикҳост, дар ин ҷо навъе бутпарастӣ меҳонад ва икроҳи худро аз он баён медорад. Вале баъдҳо ба сабаби лаҳни тунди ин китъа онро аз маҷмӯаи «Зулайхнома» канор мегузорад ва танҳо пас аз марғаш аст, ки матни он дар маҷмӯаи бозмондаҳо ба ҷоп мерасад. Ривоят зоҳиран аз забони Хусрави Парвез аст, ки рӯзе бар гардани Ширин, маъшукаи масеҳии худ салибе мебинад ва онро куфромез меҳонад. Аз тарафе ном бурдан аз ҳазрати Муҳаммад (с) замони дostonро ба баъд аз ислом меоварад ва заминаи ин гумонро фароҳам месозад, ки ин гуфтугӯ миёни Ҳотаму Зулайхо, яъне ҳамон Гёте ва Марианна Веллимер, ки пайрави кеши католик буда, рух додааст.

2. **Иброҳим Худои ситорагон...** Ишораест ба қиссаи Иброҳим дар Қуръони карим ва имони ӯ ба Худои осмонҳо.

3. **Низ Довуд аз пайи бисёре маъсият...** Ишораест ба зинои Довуд бо Батшабаъи некӯманзар ва аз миён бардоштани Уриё – шавҳари ӯ, дар Китоби Муқаддас, китоби дуввуми Сомуэл, боби ёздаҳум.

4. **Исо дар хилвати дили поки худ...** Муқоиса шавад бо Қуръони карим, сураи панҷум, ояи яксаду шонздаҳ, он ҷо, ки Исо дар посух ба бозхости Илоҳӣ, аз итлоқи лақаби худой ба худ ва модараш табарро мечӯяд ва мегӯяд: «Ман ҳақ надорам чизеро, ки шоистаам нест, бигӯям».

5. **Шоҳи Эйзис...** Эйзис – эзадбонуи табиат дар кеши қуҳани мисриён сари модаговеро дорад.

6. *Пузаи Онубис... Онубис* – худои марг дар кеши куҳани мисриён бо сари сағу шағол тарсим мешавад.

7. *Сулаймон ба Худои худ...* Дар Китоби Муқаддас, китоби аввали подшоҳон, боби ёздаҳум омадааст, ки: «...*Сулаймонро ҳафтсад зани бону ва сесад мутъа буд ва занонаш дили ўро бигардониданд.*»

8. Поёни ин қитъа низ фазои ғазалҳои *Ҳофизро* дорад, ки ҳар боре риндона аз барбод рафтани имони худ ба дасти зеборӯён тазоҳур ба нигаронӣ мекунад, аз ҷумла, дар ин байт, ки:

*Чу бед бар сари имони ҳеш меларзам,
Ки дил ба дасти камонабрӯест кофаркеш.*

Бизӯ! Зери кадом ситора... 1. Лаҳни сухани ин қитъа тақлидест аз шеваи «Ғазали ғазалҳои Сулаймон» дар Китоби Муқаддас.

Бигзор бигирям... 1. *Бризис* канизи *Ошил* аст, ки паҳлавони аввали юнионӣ дар ҷанги онон бо Трово ба ҳисоб меояд, вале бо ин ҳол маҷбур мешавад ба нафъи шоҳ *Огомемнун* аз маҳбубаи худ даст бикашад.

2. Мегӯянд *Хшоёр* бар лашкари шикастнопазири худ мегирифтааст, дар ғами ин, ки яксад сол баъд яке аз онон зинда нахоҳад буд.

3. Ишораест бар воқеаи таърихӣ кушта шудани *Клойтус* – дӯсти дерини *Искандар* ба дасти ӯ, пас аз оташсӯзӣ дар тахти Ҷамшед.

Агар дилдорам ба насх... 1. Ишораест ба номанигорихое, ки *Гёте* ва *Марианна Веллимер*, пас аз видоъ бо якдигар, то ба ҳангоми марги *Гёте* доштаанд.

Аз чӣ рӯ он солорсаворон... 1. Мулҳам аст аз ин абёти *Ҳофиз*, ки:
*Дерест, ки дилдор паёме нафиристод,
Нанвишт каломею саломе нафиристод.*

Ин қитъа низ мутаассир аст аз номанигорихои *Гёте* ва *Марианна Веллимер*.

Маҳбубаи дардманд... 1. Мулҳам аст аз ин мисраи *Ҳофиз*, ки:
Дардам аз ёр асту дармон низ ҳам. Ин бунмоя дар шеърҳои девони *Гёте* тақрори бисёр дорад.

Он ҷо, ки доноён... 1. *Гёте* вожаи «*иблис*»-ро ба лафзи форсии он ба қор бурда, аммо аз ин бузургтарин фариштаи мутамаррид дар Қуръон, ҷамъ сохтааст.

КИТОБНОМАИ МУТАРЦИМ

1. West – ostlicher Divan. Erlantert Von: Hans – J. Weitz
Insel Taschenbuch 2282. 1998.
2. West – ostlicher Divan. Studienausgabe. Reclamverlag Stuttgart 1999
3. Фарҳанги воҷанамои Ҳофиз. Навиштаҳои хонум дуктур
Меҳандухти Сиддиқӣ, интишороти «Амири Кабир». – Техрон,
1366.
Аз зикри давовини форсӣ ҷашмпӯшӣ шудааст.

ЗАМИМАҲО

1. АШЊОРИ ГЁТЕ БА ЗАБОНИ ТОЧИКӢ

БА ҲОФИЗ

Аз чӣ бояд, ки ғизо гирад шеър,
Аз чӣ бояд, ки бувад кудрати он,
Шоирон бо чӣ ба он лутф кунанд,
З-он чӣ сон ҳифз намояд инсон.
Ишқ гӯем нахустин чизест,
Ки ба ашъор диҳад рӯҳу нафас,
Он диҳад, то садои форами хуш
Хуш оҳиста барад аз сари кас.
Баъд орем ба хотир бисёр
Соғари аз шароб лабресе,
Чист пурзӯртар ба рӯи ҷаҳон
Ҷуз дили ошики шӯрангезе?
Сониян гуфтаанд аҷдодон,
Ёд орем аз нағораи ҷанг,
Ҷунки ҳурмат кунанд рӯзи зафар
Қаҳрамонро ба мисли ёри қашанг.
Охири бо дили пур аз шавқе,
Соҳиби бахту болу пар ҳастем,
Бо некӯхӯй дӯстем, аммо
Душмани зиштрӯю шар ҳастем.
Ҷамъ бинмоям ин ҷаҳор қувва
Ғарз фиҷрат зи ибтидои ҷаҳон,
Ҳофизо, кудратат ҷу инсон аст,
Байни мардум мудомӣ ҷовидон.

БА ҲОФИЗ

Ҳофизо, бо ту баробар шуданам! Ин эъҷоз!
Нест ҷуз хобу ҳаёл,
Завраке тез ҷу мурғе бинамояд парвоз
Мезанад он пару бол,
Бодбон боз фузунтар бишитобад ҷандон,
Мурғи пурфаҳру ҷасур,
Ҳеҷ гоҳе сари худ ҳам накунад бар тӯфон,
Меравад дар раҳи дур.
Гоҳ хонам ғазалат, мисли насими саҳарӣ
Бидиҳад қувва ба тан,

Гоҳ чун шӯълаи оташ, ки кунад чилвагарӣ,
Бифурӯзад дили ман.
Офтобӣ ту, баро бар сари ман пош зиё
Кудратамро бифизо:
Хоб бинам чамани дилкашу пурнуру сафо,
Додаам дил онро.

Тарҷумани Салимшоҳ ҲАЛИМШОҲ

БОЗЁҲТ

Хамерафтам ба сӯи чангале ман,
Ба сӯи навбаҳори шӯълаафкан!
Гуле танҳо ба зери соя дидам,
Зи хурсандӣ ба сӯяш пас давидам.
Ту гӯӣ наргисе андар назора,
Дурахшон буд монанди ситора.
Ба дил гуфтам: канам онро аз он ҷо.
Вале оҳиста гул гуфто: «Чавоно!
Магар меҳохӣ ман пажмурда гардам,
Зи дасти нокасе озурда гардам?»
Сипас бо решааш бигрифта озод,
Ба сӯи хона гаштам бо дили шод.
Ба боғи хеш онро ҷой додам,
Ғизову оби софи сой додам.
Чу андар боғи ман он гул ба ҷо шуд.
Зи нав бишкуфту дар нашъунамо шуд.

Тарҷумани Шералӣ РАҲИМ

ҲИҶРАТ

Шуд Шимолу Ҷануб вайрона,
Мулки Мағриб шудаест бесомон.
Бояд акнун ба Шарқ ҳиҷрат кард –
Кишвари ишқу шеър паймона.
В-аз насимаш, ки чун дами Исост,
Бар тани мурда ёбӣ аз нав ҷон.

Рав ба он ҷой – мулки Пайғамбар,
Хираду нур чашмаҳо дорад.
Марди ҳокӣ зи ғояти дониш
Баҳси андеша бо Худо дорад.
Он, ки дар ҷабҳаи хирадмандиш
Нури ғайби Худо ҷило дорад.

Рав ба он чо, ки бар ниёгонаш
Чумларо хаст фароҳмайдоне,
Бастароҳе ба ҳилаю бӯхтон,
Шеър дорад таҷаддуди ҷовид,
Баски 3-аввал шифой будаст он.
Бар ҷарогоҳ рав, шубонӣ кун,
Пои сабзи чанор шав гоҳе.
Корвоне бубар зи регистон,
Бораш аз мушку қаҳваю шохӣ.
Аз биёбони бераҳу тафбод
Гар гузар сози гоҳу бегоҳе,

Ҳар кучо роҳ пурнаҳиб ояд,
Зуд оғоз кун ғазалхонӣ.
То тавонӣ суруди Ҳофиз хон,
Аз ҳама бим то амон монӣ,
То ҳама ахтарон ба рақс орӣ,
То ҳама раҳзанон гурезонӣ.
Ғазали Ҳофизи лисонулғайб
Боз бархон ба базми маҳрӯён.
К-ӯ ба зону фитода мебӯсид
Аз лабони чу ёкути рахшон;
К-ӯ ҳаме бо таровиши таъбаш
Гарм медошт маҷлиси хурон,
Дур, ҳосид, дур, эй бадгӯй!
Баски ин ҷост маскани шоир.
Меравад то бихишт бетаъхир,
Мезанад панча бар дари ҷаннат,
То биёбад ҳаёти беохир.

БЕПОЁН

Ҳофиз, ту мисоли ҷовидонӣ,
Чун умри абад надорӣ поён.
Ҳар як ғазалу ҷакомаи ту,
Ҳар нақши сарири хомаи ту,
Вобаста фақат ба хеш бошад,
Чун ҷанбари осмони гардон.
Сарчашмаи умри лоязоли
Шеъри ту мисоли оби ҳайвон.
Лабҳои ту баҳри бўса бурдан,
Ҳам аз лаби ёр бода хӯрдан.
Таъби ту барои хуш сурудан,
Ақли ту пайи гиреҳ кушудан,

Қалби ту барои меҳрубонист,
Бар шоҳиди маст армуғонест.
Бигзор фурӯ равад ҷаҳоне,
Ман боки шикасти он надорам.
Хохам, ки миёни шодию ғам
Худро чу бародарат шуморам.
Ҳофиз, ману ту чу тавъамонем,
Ҳамқисмати рӯзгори фанӣ.
Гар ҳамдилу ҳамдами ту бошам,
Он аст ҳаёту шодмонӣ.

Эй шеър,
Ту лек дар амон бош,
Такрор машав: ки ҷовидон бош.
Ту дер зи мою пиртар ҳам
Ҳам дер бимон зи мо дар олам!

ФАТВО

Чехраи шоиронаи Ҳофиз
Бар дили кас ҳақиқат ангезад.
Нашиносад вале шариятро,
Аз гуноҳу хато напарҳезад.
То ки бошем мӯъмини комил,
Фарқ созем нӯшро аз неш, –
Бояд умре нишот бигзинем,
Нашавем аз ғаму алам дилреш.
Оташи бодаро барафрӯзем,
Тухми дарду алам дар он сӯзем.
Роҳи шодию хайрият ин аст,
Ҳам шарият ва охират ин аст.
Инчунин мефиристад Эбусуд,
Он чи Ҳофиз ҳамеша мефармуд.

ЧАШМАҲО

Аз кучо бар ояд иксири сухан,
Чашмаи эъҷози яздонии шеър,
То ба шоир одамон имон баранд,
То сухан бошад ба мардум дилпазир?
Обҳӯри чашмаи ишқ аст шеър,
То шавад бар ошиқон фарёдрас:
То кунад ромишгарӣ бар гӯши ҷон,
Аз ҳавои ишқ то гирад нафас.

Чашмаи шеър аст занги чомҳо,
Ҳам майи ёкутранги ғамзудо.
Беҳтар аз масти харобу ошике
Баҳравартар кист дар диди баҳо?!

Чун бифармоянд бобоёни мо,-
Чашмаи шеър аст табли корзор.
Баски дар майдони фирӯзӣ бувад
Қаҳрамон волотар аз Парвардигор!

Чашмаи дигар бувад аз баҳри шеър
Гармҷӯшӣ, сардҷӯшиҳои дил.
Чунки бо бад бадсиголӣ мекунем,
Меҳр меварзем бо рӯи чамил.

Бо ҳам омеҳӣ агар ин чашмаҳо,
Бо ҳама асли табиатзодашон,
Халқ бахшад бар ту умри ҷовидон,
Ҳамчу Ҳофиз хонадат ғайбуллисон.

БА ҲОФИЗ

Ҳофизо, бо ту баробар будан?
Чи хиёлест муҳол!
Хешро чун ту ба қадр афзудан?
Нест чуз аини вубол!
Ту чунон киштии паррон биравӣ,
Карда оғард дили дарёро.
Нашавӣ дастхуши тӯфоне,
Ғул-ғул андозӣ ҳама паҳноро.
Шеърӣ ту ҳадди ҷамол асту камол.
Гоҳ чун мавҷи шарар ҷону диламро сӯзад,
Гоҳ монанди насими саҳар аз тарфи ҷаман
Ба дилам нақҳати гулбоди баҳор андӯзад.

Шӯъла зан бар сарам, эй барки мунир,
Ба забони қаламам чуръати гуфтор бидеҳ.
Ман муриде зи муридони туам, эй устод,
Баски дар кишвари нуронӣ чу Шерози ту
Умр варзидаму ошиқ шудаму будам шод.

ЧАҲОР ФАЙЗ

Чаҳор эҳсон намуда бар арабҳо
Худованди карим аз файзи оӣ.
Илоҳо, кам нагардад коми онҳо
Зи хушаҳволию фархундафолӣ.
Биёбонгардро дастор дода,
Ки киматтар зи сад тоҷи шаҳон аст.
Ба хайма – сарпаноҳу кӯчагардон,
Ба чанговар беҳ аз доруламон аст.

Дигар фӯлод – рамзи устуворӣ
Зи ҳар девори сангин аст подор.
Дигар созу тарона, к-об созад
Дили сангини ҳар ёри ситамгор.

Будам воло, ки бо созу сурудам
Гуле гирам зи сарбанди гулонӣ,
Вале он нозанинони баиффат
Вафо карданд бар аҳди чавонӣ.

Кунун пеш ор уду чому бода,
Ки бошад созу барги базми шодӣ!
Ба он, к-ӯ худ ҳидоятҳо бошад,
Камоли тоза меояд чу ходӣ...

ПАЙРАВИ

Ҳофизо, кош чу ту нодирагуфторӣ кунам,
Пайрават бошаму гӯям сухани хостае.
Резакорӣ зи ту омӯхтаву пардозам
Шеъри мумтозу гаронмояву перостае.

Гар тақозои маъонӣ надихад дастурам,
Суханеро пайи такрор наорам ҳаргиз,
То ба тарзи ту кунам шеъру ғазалпардозӣ,
Эй маликушшуарои ҳама дунё, Ҳофиз!

Ҳамчунон ки шараре тахтгаҳи шоҳонро
Эй басо сӯхта дар ҳоли ҳароб афкандаст,
Ҳофизо, чону тани шоири олмониро
Оташи шеъри ту андар табутоб афкандаст.

ЗУЛАЙХО

То пайкари нозукат муаттар
Аз анбару аз гулоб бошад,
Нашкуфта ҳазор ғунча мирад,
Сад боғу чаман хароб бошад.

То он ки гулобдони лабрес
Оранд барои ту фароҳам,
Дунёи шукӯҳманди гулшан
Яксар бишавад сарои мотам.

Садҳо гули ҳамчу қоми ёкут –
Саршори умеди зиндагонӣ,
Нашнида навои булбулуро,
Рафтанд ба қоми бенишонӣ.

Аммо ту манолу аз ғами гул
Мебош ҳамора шоду хандон.
Ингуна магар зи теғи Темур
Қурбон нашуданд беғуноҳон?!

ҲОТАМ

Тасодуф н-оварад дузде ба дунё,
Тасодуф худ ба худ дузди бузургест.
Шикаста қуфли дил, бурд эҳтиросам,
Кунун дар синаам ҷуз оху ғам нест.

Сипас дуздидаи худро ба ту бурд,
Аё олиҳаи ман, кирдугорам,
Аз ин рӯ бесарупою харобам,
Ба ишқи ту асиру хору зорам.

Бубинам ламъаи нури умед
Даруни зулмати чашми сиёҳат—
Гувоҳи бахту бахшишҳои тақдир,
Шароре з-оташи фардои қисмат.

ИҶОЗА

Ҳур: Манам дар равзаи ризвон
Ситода ҳамчунон дарбон.
Бигӯ, эй он, ки меоям,
Биҳишти нестӣ альбон.

Агар ту ғозии Қуръон,
Ба Пайғамбар саҳоб астӣ,
Ту барҳақ лоиқи ризвон,
Ба ҷаннат роҳёб астӣ.

Агар марди чиҳодӣ ту,
Нишон деҳ заҳмҳоятро.
Бубинам, гар сазоворӣ.
Паноҳат – ҷаннатулаъло!

Шоир: Дари фирдавсро бикшо,
Биҳиштиро мазан писханд.
Ман ИНСОН будаам дар даҳр,
Мубориз будаам пас ман!
Ба он равшан нигоҳи худ
Бихон аз ин ҷароҳатҳо:
Дурӯғи ишқи инсонӣ,
Фиреби рӯзгоронро.

Вале дар шеъри худ хондам,
Ки ин дунё фанофарҷом.
Фақат ҷовид адлу дод,
Фақат ишқ аст беанҷом.

Дилеро то барафрӯзам,
Паёпай хуни дил хӯрдам.
Ба ҳамҷомии некуён
Чӣ таҳҷуръа ба сар бурдам!
Ба ҷаннат сар на ман дархур,
Биҳиштӣ кист пас, эй ҳур?!
Бидеҳ дастони худ бар ман,
Ки бар фирдавс раҳ орем.

Ҳисоби умри ҷовидон
Ба ангушти ту бишморем!

* * *

Биё, эй ёр, ҳамчун тоҷи ҷавҳардори султонӣ
Ба он дастони симин бар сарам аммомае бигзор.
Ки шоҳ Аббос андар маснади ҳоқонии Эрон
Ба сар нағзошта ҳаргиз чунин тоҷу чунин дастор!
Ба печопечи он то мавҷи мӯям мӯхташам тобад,
Ҳавас мебурд ин дасторро ҳатто Сикандар ҳам.
Ба он шоҳи ҷаҳонгиру ҷаҳонсолор аммома
Гаронтар буд аз сад махзани тиллою гавҳар ҳам.

Бимон, шоҳон варо чун тоҷ бипзиранду бигзоранд,
Ба он номаш варо ман боз хоҳам кард номитар.
Гиромӣ бошад алмосу садаф пешинасон, аммо
Зи алмосу садаф ман докаро хонам гиромитар.
Биё, эй ёр, дастори сафеди нукрафомеро
Маро бар сар бинех чун тоҷ! Тоҷи шоҳворӣ чист?!
Ба он чашмони алмосӣ ниғаҳ соӣ агар сӯям,
Чу ман волоғухар шоҳе дар олам нест.

* * *

Бори аввал қофия пардохт шаҳ Баҳроми Гӯр,
Рехт андар қофия рози даруни хешро.
То сухан бошад расо, бонуи ӯ эҳсон намуд
Эҳтироси бикру сӯзи пурфусуни хешро.
Ёри ман, чун ҳамсари соҳибдили Баҳроми Гӯр,
Баҳри ман бикшод сеҳри созу оҳанги сухан.
Ман ба ганчи шоҳвори ӯ надорам ҳеҷ рашк,
Баски гапҷӯрам ба ганчи шоирии хештан.
Бо суруде, ки суруд ӯ аз дили саршори ишқ,
Дод бар ман ромишу фирӯзмандию рафоҳ.
Зиндагӣ буду ту будию ҳамоҳангӣ ба ман
Чун навое, чун нигоҳе бар нигоҳ.

Офаринишҳои табъамро фириштам сӯи ту,
Гар садо мирад, каломаш зинда менад мудом.
Ахтарони мурда монад дар сурудам пурдурахш,
Ишқи дунёӣ кунад дар шеъри ман шӯру қиём.

* * *

Як шоҳаи най зи хок сар бар-афрост,
Бар мардумӣ то кунад шакарафшонӣ.
Эй кош ту ҳам, эй найи килкам, чун ӯ
Ширин бикунӣ коми дили инсоне.

Тарҷуман Лоиқ ШЕРАЛӢ

ВАСЛУҲИЧРОН

Дилам месӯзаду дармон надорам,
Хиёлам, ҷониби сахро гурезам.
Ба фарқи кӯҳ шаб чодар кашидаст,
Ки ман аз хоби ғафлат барнахезам.
Ба пеши чашми ман гӯё ситода
Дарахте дар либоси шаб сияхпӯш.
Ниҳода ошён ахтар ба афлок

Нигоҳаш сӯи мо, худ сарду хомӯш.
Зи андӯху ғами дунё рухи маҳ,
Зи пушти абрпора хира тобад.
Кашида бар канораш шохсорон
Шамоли сахт ҳар сӯ мешитобад.
Ту гӯй издиҳоме буд он шаб,
Дилам аз шавқ болу пар гирифта.
Гумонам, зиндагонӣ оташе буд,
Ки танҳо дар тани ман даргирифта.
Шаби торик аз байни хиёлот
Ду чашмам шӯълазори ахтарон буд.
Дили чун мурғи беболу пари ман
Миёни ин замину осмон буд.
Хиёлам, марг дар паҳлӯи ман буд,
Ту бошӣ, чун баҳорон навчавонӣ.
Худоё, ту бихиштам ваъда кардӣ,
Вале бошад бихиштам зиндагонӣ.
Чу шаб рафту сахар бо ханда омад,
Ҳама он манзари хуш ноаён гашт.
Чи сон, охир, лабонам бар лабат буд,
Чи сон чашмам ба чашмат ошён гашт.
Зи хобам хестам, дил пора гардид,
Чудо гаштӣ ту аз ман ногаҳонӣ.
Чи хушбахтист расми дӯстдорӣ,
Ки бо ҳичрону васлаш шодмонӣ.

Тарҷумаи Ҳабибулло ФАЙЗУЛЛО

Аз «Муғаннинома»
ЭЪТИРОФ

Чӣ сон пинҳон тавонӣ дошт
Зи чашми олам оташро?
Шабона шӯъла, рӯзона
Кушояд дуд розашро.
Муҳаббат низ чун оташ,
Ки пинҳон карданаш душвор,
Хабар меоварад аз дил
Нигоҳи ошиқони зор.
Надорад чорае шоир
Ки розашро кунад пинҳон,
Дилаш хоҳад, ки шеърӣ ӯ
Чаҳонеро диҳад сомон.
Барои вай надорад фарқ,
Ки шеъраш дилнишин, ё на,

Сарафрозона мехонад
Ба ёру хешу бегона,
Бимон, ки бишнаванд онро,
Нигаҳ доранд дар хотир,
Ки андар он тапиш дорад
Дили меҳровари шоир.

ШОХАИ НАЙ

Бо умеде най баромад аз замин,
То кунад ширин даҳоне аз шакар.
Кошки найхомаи ман ҳам чунин
Шаккарафшонӣ кунад дар баҳру бар.

ЧАҲОР РУКН

Шеъри шоир то бигардад дилписанд,
То ҳаловатҳо бигиранд омиён,
Орифон бо шавқу завқаш бишнаванд.
Гирд бояд чор рукн ояд дар он.
Рукни аввал ишқи поки одамист,
Раҳ намеёбад ба дил бе ишқ назм.
Баъд аз он васфи майи гулгун кунад,
Бе майи гулгун на ишқ асту на базм.
Рукни сеюм марди майдони сухан
Ғолиб ояд дар набарди рӯзгор,
То ки тоҷи оташине бар сараш
Баргузорад ҳашмати Парвардигор.
Рукни чор он аст: шоир то абад
Зиштию зулмотро душман шавад,
Шоҳроҳи бегубори дӯстӣ
То зи нури хушдилия равшан шавад.
Гар биёмезад ба ҳам ин чор рукн
Чун каломи Ҳофизи ҳикматбаён,
Шеъри шоир мешавад нурофарин
Ҷовидонӣ дар дили аҳли ҷаҳон.

ШАРҚУ ҒАРБ

Солҳо дар олами фикру хиёл
Байни Шарқу Ғарб ҳастам раҳсипор.
Кош марди роҳпаймое кунад
Низ чун ман ин сафарро ихтиёр,
То кунад наздик Шарқу Ғарбро,
Бас талабгор асту хохон рӯзгор.

ГУЛҲОИ СУРҲЕ

Дар ин даште, ки то дирӯз яксар
Худои ҷангро ҷавлонгаҳе буд,
Кашидастанд саф гулҳои сурхе
Ки раҳпаймойро созанд хушнуд.
Чи хуш, мешуд агар аз дасти инсон
Саросар решакан нахли адоват,
Ниҳоли гул ба ҷояш менишонид,
Барад то ҷовидон одам ҳаловат.

ЗИНДАГОНИИ ҶАҲОНӢ

Ҳофизо, ҳар гаҳ ба ёди ёр меҳонӣ ғазал,
Бо чи лутфе мекунӣ аз хоки кӯи ӯ суҳан.
К-он туро аз ҳашмати Маҳмуд ҳам волотар аст,
Накҳаташро мешуморӣ хуштар аз мушки Хутан.
Лек ман дар кишвари сарду маҳолуди шимол
Солҳо шуд, ки надидастам ягон бори ғубор.
Сӯи борон ҷашми уммедам, наборад гар, ҷӣ сон
Бар машомам мерасад бӯе зи хоки кӯи ёр?

Аз «Тафкирнома» МАӢНИ ГӢШ ДОР

ГӢш кун, панди накӯе гӢямат,
То туро дар зиндагӣ ояд ба кор.
Панҷ чиз асло назояд панҷ чиз,
Ин бидон, маӢнӣ барои худ барор.
Он диле, ки кибрро мепарварад,
Бар муҳаббат вай нахоҳад шуд макон,
Хушкаломӣ, некхоҳӣ хос нест,
Ҳеҷ гоҳе бар муҳити сифлагон.
Хандаовар, гар назартангони даҳр
То бузургӣ кору бори худ баранд.
Ҷуз ба ҷашми кину ғурбат ҳосидон
Бар ҷамолу бар камоле нангаранд.
Ин ҳақиқат, ин мусаллам байни халқ,
Гуфтаи козиб надорад эътибор.
Ҷой деҳ дар мағзи дил панди маро.
То туро дар зиндагӣ ояд ба кор.

Аз «Ҳикматнома»

ЗОҲИРУ БОТИН

Лукмони ҳаким, ки зиштрӯ хонандаш,
Гуфтаст, ки хусни дил на бар рӯи каф аст,
Ширинии найшакар на дар зоҳири ўст,
Чун зоҳири ў дар маза бад аз алаф аст.
Ширинии найшакар зи рӯи шакарест,
К-андар дили най нӣҳон чу дур дар садаф аст.

НАМЕДОНӢ МАГАР...

Чаро аз душмани худ шиква дорӣ?
Магар неқӣ зи душман интизорӣ?
Намедонӣ магар дар чашми бадбин
Вучудат мехалад ҳар дам чу хоре?

ГАРМУ САРДИ ҶАҲОН

Қаҳрамонро ситояд он шоир,
Ки худ ў буд мард дар майдон,
Қадри мардон шиносад он марде,
Ки чашидаст гарму сарди ҷаҳон.

Аз «Ранҷнома»

МАН НИЗ МАЧНУНАМ

Ошике, к-ӯ ишқро афсона кард,
Шӯҳра чун Мачнун бишуд андар ҷаҳон,
Маънии Мачнун агар девона аст,
Низ Мачнунам бихонед, оқилон.
Гар касе чун шамъ сӯзад, то шумо
Роҳ биспоред беҳавфу газанд,
Мезанед аз қаъри дил фарёдҳо:
«К-ӯ бувад девона, гиредаш ба банд».
Лек чун дидед оқилҳои хеш
Бастаи завлонаанду рӯи дор,
Ашк мерезаду мегӯед: «Оҳ,
Ин қадар сахт аст ҳукми рӯзгор?»

Аз «Зулайхонома»
ДАРЕҒО НЕСТАНД

Роҳи кӯи ёр пайдо мекунанд,
Бе хатое дар шаби тор ошиқон,
Лайлию Маҷнун дарего нестанд,
То диҳам роҳи муҳаббатро нишон.

Аз «Ишқнома»
САРВАР

– Замоне будӣ, шоиро, шодмон,
Кунун зору афсурдаву дардманд.
Вале дар шигифтам, ки бо ин ҳама
Ғазал месарой ба шавқи баланд.

Шоир: – Макун аз назорӣ маломат маро,
Ки ишқ ин замон бар сарам сарвар аст.
Дилам гирия дорад, бисӯзам чу шамъ,
Ки аз сӯзи худ шамъ гул бар сар аст.

Аз «Масалнома»
МАРВОРИД ВА ГАВҲАРӢ

Гуфт бар гавҳарие марворид,
Ки басе буд начибу зебо:
– Раҳм кун бар ману сӯрох макун
Синаи нозуку рахшони маро.
Гавҳарӣ гуфт: – Бубахшоям, лек
Аз пайи суди худам саргардон.
Синаат гар нашикофам, нашавад
Толибат гардани симинбаданон.

Тарҷумаи озода Мирсаид МИРШАКАР

ФИРДАВСӢ МЕГӢЯД:

Чӣ бераҳмӣ ту, эй дунё?! Намабинӣ?
Ки ноҳақ мекушӣ парвардаҳоятро.
Ба бахше бахту ризқу умри пурмоя,
Ба бахше додай ранчу аноятро...

Чу хуршеде саросар рӯшноиро
Ба инсонҳо баробар мекунад қисмат,
Ту, эй дунёи буқалмун, чаро охир
Ба инсонҳо надорӣ ончунон шафқат?!

Тарҷумаи Олимхон ИСМАӢӢ

АНДЕШАИ ОЗОДӢ

Рӯи зинам, ки қимате дорам,
Коҳилонро чӣ ҷои сабкати мост.
Фотеҳи авҷи бекарон, ки манам,
Ғули анҷум амомаам орошт.

Медурахшанд бо ҳидояти Ӯ
Кавкабон, кавкабони роҳбалад.
Бингарам бар фарози нуровез,
То чашам лаҳзае нишоти абад.

ОДАМСОЗИВУ ДАМАНДОЗӢ

Мӯъҷиза кард Кирдугор,
То зи гил одам офарид.
Хок вуҷуди зинда шуд,
Баъд дар он дам офарид.

Чун зи раҳи машоми ӯ
Рӯҳи Илоҳ шуд равон.
Атса зад аз таҳи адам
Кундаи ҳуфта ногаҳон.

Лек чу нимкунда монд
Кундаи ҷонгирифта боз.
Нӯҳи набӣ ба дасти ӯ
Дод пиёлаи маҷоз.

Бурд варо ба осмон
Чуръаяке, ки кард нӯш.
Мисли ҳамин ҳамин ҳам
Медамад аз ҳамири турш.

Шеърӣ ту низ, Ҳофизо,
Сар – сари рӯҳи мо парад.
Қул – қули бодаат маро
Бар ҳарами Худо барад.

СУҲАНПАРДОЗӢ ВА ПАЙКАРАСОЗӢ

Юноние, ки аз гил
Тимсоли бемасал сохт,
Сад ҷону дил тапишро
Дар сунъи ҳеш андохт.

Рафтам, ки сар гузорам
Пеши Фуроти зебо.
Бо панчаам навозам
Амвоҷи пасту боло.

Аз васли мову дарё
Рӯяд хуруфи нодир.
Ҳар катра ҳам шавад шеър
Дар дасти поки шоир.

НАЙШАКАР

Найшакар ҳам, ки шарофатбахш аст,
З-ӯ ҷаҳонро ту шакарогин кун.
Қалами ман, ту, ки аз найшакарӣ,
Бо сухан коми ҳама ширин кун!

ФАТВО

Чехраи шоиронаи Ҳофиз
Рӯшан аз партави ҳақиқат шуд.
Гаҳ-гаҳ аммо ҳамин вучуди афиф
Хориҷ аз ҷадвали шарият шуд.

Эй дили рострав, муҳаққиқ бош,
Фарқ кун заҳри морро зи асал,
Нашъаи кофаронаро бигузор,
Лаззати пок ҷӯ зи ишқи азал.

Гар биёбӣ саодати улвӣ,
Роҳи ту то абад шафакзор аст.
Менависад Абдулсууди ҳаким:
«Гунаҳ аз мову афв аз ёр аст».

* * *

Нав ба нав вазн, ки ёбӣ, ҷӣ нақӯст,
Пас бифармо, ба навиштан пардоз.
Лек фардо ба дили халқ занад
Ин ҳама суратаки безъҷоз.
Пас ҳамин бех, ки ту, эй тозанигор,
Раҳ ба раҳ нав бикунӣ шеваи пор.

* * *

Дар ҳамин чилди танг гунчида
Даста-даста таронаи озод.
Баҳри парвози ҳар чакомаи сабз
Танг шуд, танг осмони кушод.

Вақт – тобутсози аҳли башар
Лол монд аз хурӯши тундари шеър.
Ҳамчунон ишқ зинда хоҳад буд
Раҳ ба раҳ то ҳамеша дафтари шеър.

ТАСКИНИ БЕБАРОР

Шабошаб гиря кардам, нола кардам,
Ки бе ту зиндагонӣ тангам омад.
Шабаҳҳои шаб аз раҳ чун расиданд,
Аз ин бечоранолӣ нангам омад.

Нидо кардам, ки узр, оҳ, эй шабаҳҳо,
Ки натвонам сиришкамро нухуфта.
Ҳамонам ман, ки дар раҳти рафокат,
Ҳамеша дидаед ором хуфта.

Наям аз ҳадяҳои эзидӣ шод,
Ки омад бохт ҳам аз пешу аз пас.
Мапиндоред аблаҳ фозилеро,
Ҳаминро аз шумо меҳоҳаму бас.

...Гузаштанд он шабаҳҳо аз бари ман
Шигифтолуда аз ин ҳарфи ботил.
Басе бефарқ буд аз баҳри эшон,
Ки ман саҳт аблаҳам ё саҳт оқил.

ДУРУД

Хушбахтам аз ин сулуку сайри зебо
Дар кишвари Худхуд, андар ин мазҳари пок.
Чӯям зи хутути сангҳо нақши садаф
Аз баҳри қадимае, ки гум шуд таҳи хок.
Дар ин раҳу рӯ Худхуди мо дошт гузар,
Бо тоҷи ҷаҳонфурузу бо шавкату фар.
Аз бобати рафтагон ҳикоят мекард
Бас нозуку бас зариф он тозаҳунар.
Гуфтам, ки дуруд, Худхуди фаррухпайк,

Эй рафта ба авчи рифъату зебой.
Парвоз бикун ба хидмати дилбари ман,
Баргӯй ба ӯ, ки як ту ёри мой.
Баргӯй ба ӯ, ки то қиёмат дили ман
Вопас наравад зи чодаи меҳру вафо.
Эй Худхуди чон, сафирам имрӯз ту бош,
Эй пайки муҳаббати Сулаймон ба Сабо.

НОГУЗИР

Мурғи озода чаманпайморо
Кӣ тавонад, ки зи чаҳ-чаҳ дорад.
Таҳи микрози ту, эй пашмтарош,
Барахоро кӣ тапиш нагзорад.
Чои шукр аст, на чои ранчиш
Гар бурад зулфи маро мӯпиро.
Ранчам он гоҳ, ки машшотаи ҳусн
Мекунад тарҳи маро нозебо.
Кӣ диҳад амр, ки бас, нағма нахон,
Эй дили парзада то авчи кабуд.
Ёр, эй ёр, чӣ кардӣ бо ман,
Ёр, эй ёр, чӣ кардӣ бо худ.

НУҲУФТА

Халқе забон кушода
Бар шарҳи ҳар нигоҳат.
Танҳо марост хоно
Чашми суханпаноҳат.

Чашми ту гӯяд: – Эй халқ,
Ин аст ёри якто.
Бигзор баҳсу ғайбат,
Ишки маро маёло.

Дар чашми туст бедор
Ин хоҳиши шарарбор:
Кай мешавад муяссар
Моро нишоти дидор.

* * *

Он чӣ аз «Панднома» меёбӣ,
Сабт кун, сабт дар ҷаридаи чон.
Ҳар насиҳатниюши содиқро
Бар садопардаи муҳаббат хон.

Зар наядӯз то дами мурдан,
Ҳар касе хайр кард, пирӯз аст.
Аз ҳама рӯзҳои бохтаат
Алҳақ, имрӯз беҳтарин рӯз аст.

* * *

Пок будам, лек мӯхтоҷ,
Давлатам кай дастрас буд
Ранҷ бурдам, ганҷ н-омад,
Интизориям абас буд.

Зистам бекадру киммат.
Бесаодат, ногуворо.
Гуфтам, инак, дузд бошам,
Лек бошам бою доро.

Бо раҳи дуздӣ фурӯ рехт
Бар сарам сад наҳсборон.
Сахт ҳам бошад, аз ин пас
Беҳ, ки бошам тозаимон.

* * *

Аз кучо омадаам, ҳеҷ надонам зи кучо,
Лаҳзаи омаданам монда паси беёдӣ.
Ҳолиё ҳастаму ин рӯзи ҳумоюни баҳор
Мисли ду дӯст ба ҳам омада ишқу шодӣ.
Шодбахт он, ки дар ӯ ин ду нафар пайвандад,
Дар як ӯ пас чӣ касе гиря кунад, кӣ хандад.

* * *

Ин мегузарад, яки дигар меояд,
Он мераваду ҳамерасад они дигар.
Камдил нашаву далер бигзор қадам
Аз байни ҳаёҳугаҳи бозори башар.

* * *

Зан аз паҳлӯи чап шуд офарида,
Аз ин рӯ бомурувват бош бо ӯ.
Ҳамонеро, ки Эзид қач сиришта,
Ту чунаш рост созӣ, бо чӣ нерӯ?!

Шавад қачтар, чу бар ҳолаш гузорӣ,
Ҳам орӣ, бишканад он сарви гулшан.
Ало Одам, чунин «хур»-ат, ки доданд,
Мурувват кун, на ҳам овар, на бишкан.

* * *

Биштоб ба сӯхбати ҳакиме,
К-ӯ маҳмили илму фазл ронад.
Чун захми дилат ба ӯ намоӣ,
Ӯ дарди туро беҳ аз ту донад.
Бар мағзи ту бингарад, на бар пӯст,
Бишнавад суҳанаши, ки нӯшдоруст.

ЗУЛАЙХО

Рӯҷӯъ:

Агарчи ман дар ойина париям,
Ту гӯӣ: – Нест пирият паси Қоф,
Худо берун зи пирию ҷавонист,
Худоро ёб дар ҳар тарҳи шаффоф.

* * *

Чун ба маънии вожа андешем,
Буд Маҷнун ҷавони девона,
Гар ниҳам номи хешро Маҷнун,
Мепазиред узри ман ё на.

Ростӣ, ман чу пуштибони шумо
Омадам бо силоҳи ҳасмшикан.
Пас нагӯед, ин ҷунунманд аст,
Банду занҷир боядаш кардан.

Ҳар куҷоест суди беинсоф,
Фазлу покӣ шавад таҳи зиндон.
Хомушии шумо шуморо ҳам
Кушад охир чу газнаи сӯзон.

* * *

Маҷӯ, он чӣ ба ҷустан менаёбӣ,
Дареғ аз он, ки бе нусрат абас ҷуст.
Агарчи чарх қачроҳ асту қачрав,
Вале имрӯзи моро ҳамқадам ўст.

На бо кӯшиш, на бо хоҳиш магар ланг
Тавонад буд бо тақвим ҳамгом,
Ҳар он чӣ хостӣ вақти ҷавонӣ,
Туро бахшад Худо дар фасли фарҷом.

* * *

Чашми раҳбурда зи маҷро нақанӣ,
Ки нақӯй ба кучо хоҳад рафт.
Резаи нон, ки ба дарё фиканӣ,
Гӯ, ки бар коми киҳо хоҳад рафт?

* * *

Бечароғ аст шабу ҳаст фақат нури Худо,
Кош, як ламъа аз он нур расад бар дили мо.

* * *

Ин фавҷ-фавҷи мардум садранга асту садбӯст,
Дар гирди хони Эзид ҳам душман аст, ҳам дӯст.

* * *

То чанд аз ҳасисии ман мезанед чор,
Чун дастмоя нест, чиро мекунам нисор?

* * *

То назду дур дар назарат ояд,
Аввал ба бом баршуданат бояд.

* * *

Ҳар кас, ки ҳамӯш аст, амон монд, амон,
Худро ба таҳи забони худ кард ниҳон.

* * *

Чуз аблаҳӣ набвад агар ҳар фард дар ҳар бобате
Дар мағзи коҳил парварад андешаҳои хурд – хурд.
Маънии ислом аз азал хидмат ба Аллоҳ асту бас,
Бояст дар ислом зист, бояст дар ислом мурд.

* * *

Бар олами Миёназамин омад
Дунёи Шарқ бо қадами масъуд.
Он к-ӯ наёфт маънии Ҳофизро,
Бо Колдерон ҳам унс нахоҳад буд.

* * *

Гарчи то Макка ҳам кушояд пар,
Хари Исо ҳар аст, ҳеҷ дигар.

* * *

Дареғам нест, гар бахшам дубора
Нигорамо Самарқанду Бухоро.

Бад-ин сон тӯҳфаи касношунда
Кунам сад шӯру сад ҳангома барпо.

Кучо дидӣ, ки султоневу шоҳе
Замин мебахшад аз ҷӯши саховат.
Зи ман доротару донотар аст ӯ,
Вале сифр аст дар илми муҳаббат.

Сахое инчунин кори шахон нест,
Набошад сахл шахре хадя кардан.
Ҳамин сон – қахрамониро тавонад
Ғадои ошике, ҷане фақат ман.

Гар ту дурй аз ниғори меҳрубон
Ҳамчу Ғарб аз Шарқи хуршедошён,
Ошиқонро дурии раҳ ҳеч нест,
Баски дар як лаҳза ё камтар аз он
Ишқ то Бағдод ояд парзанон.

* * *

Эй ки дурӣ, дар ҳарими чон бимон,
Нав ба нав деҳ ранчи бепоён, бимон.
Рафтию шаш сӯ пур аз овози туст,
Ишқ, бо ман бошу ҷовидон бимон!

Менишинам яккаву танҳо,
 Хоҷаи хешам.
 Бода менӯшам
 дар ин хомӯшии ширину зебо.
 Не ҳалал орам ба кас,
 не ҳалал орад ба ман,
 Менишинам
 дар талотумхонаи андешаҳои хештан.

* * *

Катрае афтод бар қаър аз фароз
Бод омад, зеру рӯ шуд мавчи об .
Чун Худо чӯши нихони катра дид,
Дод он пояндачонро обутоб.
Моҳи найсон катраи бедордил
Зиндагонӣ кард дар чилди садаф.
Чун гуҳар шуд, ханда зад дар тоҷи шох,
Рӯнамои иззату шаъну шараф.

* * *

Гулбонги булбул аз сари баргистон
Бар гӯши Ҳақ расид бaсе ширин.
Бар шодбоди чаҳ-чаҳи улвияш
Бахшид холиқаш қaфаси заррин.

Чисм аст, ҷисм он қaфаси зебо,
Аз ин қaфас ҷи гуна кунӣ парвоз.
Аммо ҳанӯз ҷони сароянда
Он сон, ки дӯш хонд, бихонад боз.

УМЕДВОРИ МЎЪЦИЗА

Шикастам соғари зеботаринро,
Дареғ аз соғари хуршедвора.
Ҷӣ лоқайду лаванду сактакорам,
Дилам ҳам чун қадаҳ шуд пора-пора.

Сари ҳар пора бигристам, ки бо ашк
Шавад восил ба ҳам ҷоми хучаста.
Худо ҷоме дигар баҳрам фиристод,
Ҷу ҷоми аввал, аммо ношикаста.

* * *

Одамон гӯянд шукри офтоб,
Шукри хоку тоқзори пурсурур.
Хӯшаи ангурро ошиқ шаванд,
Чун бурандаш, меҷақад ашки булӯр.

Ҳар гаҳ ангури расида дар тамуз
Май шавад, оташ занад дар баҳру бар.
Ҳам диҳад ангезаи эҳсоси нав,
Ҳам кунад маҳви ҳама чизи дигар.

Гарчи аз арш офтоби арғувон
Бар ҳама бошад баробар худнисор.
Лек он як офтоби нағма аст,
В-он дигарро ҳарф бошад бешарор.

ПАДРУД

Таронаҳои ман, таронаҳои ман,
Ба фатҳи рӯҳи мардумон сафар кунед.
Таяммумам диҳед мисли Ҷабраил
Ба анбари бихишту тозатар кунед.

Дубора рӯҳи хастаам ҷавон шавад,
Ки тешаи гарон наафтадам зи даст.
Баҳодуруна санг барканам зи кӯҳ,
Фуруғ ёбаму футӯҳи бешикаст.

Раҳи ба раҳ зи ҳар канору ҳар диёр
Зи аҳли кибриё бисозам анчуман.
Дихам ҳаётро идома дар бихишт
Барам таронаро ба вусъати чаман.

Дар он ҷаҳон, ки зинда шуд ба бӯи шеър,
Ба халқ оварам нишоти беадад.
Бимон, ки сагча ҳам давад зи пушти сайд,
Ба ав-аваш диҳад давом то абад.

Тарҷумаи ФАРЗОНА

АЗ «МУҒАННИНОМА»

Бист соли умрам сипарӣ шуд,
Шаҳди он рӯзҳоро чашидам.
Чи даврони хуше доштам,
Ки ба рӯзгори Бармакиён монанд буд.

ҲИЧР

Шимолу Ғарб ва Ҷануб рӯ ба шикаст оварданд,
Тахти шоҳон вожгун мешавад ва ҳукуматҳо
ба худ меларзанд.
Ту аз ин ҷо бигрез ва дар Шарқи пок аз
насими падаршоҳӣ лаззат бубар,
То ки дар фазои ишқу май ва суруд туро
чашмаи Хизр ҷавонӣ бахшад.
Он ҷо дар покиву сафо ва адлу дод меҳоҳам
ба рози табори одамиён роҳ ёбам,
Ки дар он даврон осмониро ба забони
хокиён мешуниданд,
Ва барои дарки ҳақиқат ранҷ намекашиданд.
Дар он ҷо падаронро бас эҳтиром мекарданд,
Ва тан ба хизмати бегонагон намедоданд.
Дар он ҷо аз ҷавониам лаззат мебарам,
Дар он ҷойе, ки имон беохир ва андеша маҳдуд буд.
Дар он ҷойе, ки сухан арзиши воло дошт,
Зеро онро ба забон оварда буданд.
Меҳоҳам бо шубонони он диёр биёмезам,

Дар водихо осоиш ёбаму бо корвонҳо сафар кунам,
 Ки онҳо абрешиму қаҳва ва мушк мефурӯшанд.
 Ба ҳар кӯрароҳе қадам хоҳам зад,
 Аз биёбонҳо ба шаҳрҳо сафар хоҳам кард.
 Эй Ҳофиз, дар пайроҳаҳои пур аз нишебу фароз
 Таронаҳои ту тасаллобахши ман хоҳанд буд.
 Ҳангоме ки раҳнамои корвон аз болои зин
 ғазалҳои туро мастона меҳонд,
 То ки ахтаронро бедор ва дар дили роҳзанон
 тарсу ҳаросро ҷой кунад.
 Эй Ҳофизи бихишӣ, меҳоҳам дар
 гармобаву майхонаҳо туро ба ёд орам,
 Он гоҳ, ки дилдор ниқоб аз чехра дур меафканад,
 Он гоҳ, ки гесӯи мушкинаш атр мепошад,
 Оре, сурудҳои ишқии шоир ҳатто ҳурони
 бихиштиро ба ишқу ҳавас меоранд.
 Оё ба шоир рашк мебаред? Ё ки дар пайи
 озораш ҳастед?
 Вале бидонед, ки сухани шоир ҳамеша
 гирди дарвозаи бихишт дар парвоз аст,
 Ва оҳиста ҳалқаи дарро мезанад ва дар
 талаби ҳаёти ҷовидона аст.

ИШТИЁҚИ ПУРНИШОТ

Ин суханро ба ҳеч кас ҷуз ба хирадмандон мағӯ,
 Зеро ки омиён онро масҳара мекунанд.
 Ман онеро меситоям, ки ҳешро бо орзуву
 иштиёқ миёни оташ мезанад,
 Дар хуноқиҳои шабҳои ишқ,
 Ки гувоҳи зодани туст,
 Ва он ҷо худат низ шохидӣ.
 Он гоҳ, ки шамъи хомӯш шӯълавар мешавад,
 Эҳсоси бегона сӯят ҳамлавар мешавад.
 Дигар дар банди торикӣ нахоҳӣ монд,
 Орзуи тоза вучудатро фаро мегирад.
 То ки ба пайванди бузургтаре бирасӣ.
 Ҳеч роҳи дур туро душвор нест,
 Мисли ҷодукарда ба парвоз меояд,
 Ва ба фарҷом маҷзуби он партави ишқ,
 Ту, эй парвона, хоҳӣ сӯхт.
 То он даме, ки ту дарк накуни,
 Ки даст аз ҷон бояд шуст, то ба ҷонон расӣ.
 Дар рӯи хоки тира чун меҳмони торикӣ.

Найшакар ба умеде аз хок сар мекашад,
То ки коми мардуми оламро ширин кунад.
Бигзор аз найқалами ман низ,
Таронаҳои дилпазир чорӣ шаванд.

ОЗОДИХОҶӢ

Маро бигзоред, то дар пушти зини худ
мӯътабар бошам,
Шумоён дар кулба ва хаймаҳои худ бимонед!
Ва ман шодон ба дурдастҳо роҳ мегирам,
Фақат ахтаронро дар болои сарам мебинаму бас.
Офаридгор ситораҳоро дар осмон ниҳод,
То дар баҳру бар роҳнамо бошанд.
То ҳамеша чашм ба осмон дӯзед,
Ва аз ҷамоли онон лаззат андӯзед.

РОЗИ ОШКОРО

Туро, эй Ҳофизӣ бихиштӣ лисон-ул-ғайб номиданд.
Вале он доноён арзиши суханатро
ҳеч нашинохтанд.
Туро лисон-ул-ғайб номиданд,
Чунки онон дар бораи ту чун аблаҳон
фикр мекунанд.
То шароби олудаи худро ба номи ту бинӯшанд.
Ту аммо лисон-ул-ғайби аслу покӣ, зеро
туро намефаҳманд.
Ту, бе он ки зоҳидӣ пеша кунӣ, поку муқаддасӣ,
Ва онон ба ин бовар қардан намеҳоҳанд.

ТАСАЛЛО ДАР СИРИШК

Чаро ин кадр маҳзунӣ азизам,
Нигар атрофиён шоданду масрур.
Падид ояд зи чашмонат, гиристӣ,
Ба ранги лола бидам чашми махмур.
Агарчанде ба танҳой гиристам,
Вале он ғуссаҳо дарди дилам буд.
Чу марворид чорӣ гашта ашкам,
Маро аз қайди ғам озод бинмуд.
Нидое мерасад аз ёр, бишнав:
– Биё, чонам, биё, дар сина шав чо!
Зи дастат рафта чизе барнагардад,
Кучо тири парида гашта аз роҳ,

– Шумо дар базми пурғулғули мастӣ,
 Чӣ медонед холи музтари ман.
 Қаноат мекунам бо бениёзӣ,
 Агарчи нопадид аст ахтари ман.
 – Зи чоят хез, чавлон зан, ки бинам,
 Ба ҷисму ҷони ту хуни ҷавонӣ.
 Ба ин талъат, ба ин ҳусну ҷамолат,
 Ба мақсад мерасӣ бо шодмонӣ.
 Вале мақсуди ман дур аст, охир,
 Ба даст оварданаши амри муҳол аст.
 Чу ахтар мезанад ҷашмак ба сӯям,
 Маро бар дил қаноат 3-он ҷамол аст.
 Дилат хоҳад, ки заррин ахтаронро
 Ба даст оӣ, вале ин нест осон.
 Фақат бо завқу шавқе менамоӣ,
 Ба шаб наззораи наҷми дурахшон.
 – Бале, рӯзона бинмоям тамошо,
 Ба шодӣ нури шамси оламоро.
 Гузоредам ба ҳоли хеш дар шаб,
 Ки то гириям, шавад банди дилам во.

ХУРШЕДИ МАН

Дар баҳори умр, эй хуршедрӯ,
 Як сахар бинмудӣ сӯи ман тулӯъ.
 Дар ҳаётам субҳи нав оғоз шуд,
 Субҳи заррин, дилфиребу хушнамуд.
 Гашт олам баҳри ман маҳбубтар,
 Чун ба он бо ҷашми ту кардам назар.
 Меҳр бастам ман ба оби ҷашмасор,
 3-он ки буд он мисли ҷашмат беғубор.
 Чун ба рухсори ту бинмудам назар,
 Дил ниҳодам пас ба ҳар садбарги тар.
 Баъд фаҳмидам, ки баҳри ман ҷӣ сон,
 Чун дили гарме зарурӣ ин замон.
 Гар бигардад офтоби рӯи ту,
 Ҳар сахар чун бахт бо ман рӯ ба рӯ.
 Фикр равшан мешавад, роҳам сафед,
 Мефурӯзам бар дилам шамъи умед.
 Гар фурӯ ҳам рафт хуршеди само,
 Ту зи ман асло намегардӣ ҷудо.
 Меҳр афкан бар сари ман рӯзу шом,
 То ғурубатро набинам ман мудом.

Тарҷумаи Шералӣ Раҳим

2. ЧАНД ПОРА АЗ «ҲИКМАТНОМА» дар тарҷумаи Шучоъуддини Шифо

Иоханн Волфганг Гёте аз бузургтарин мардони илму адаби ҷаҳонӣ ва созандагони кохи тамаддуни башиарист, ки ду қарн боз оламиён эҷодҳои пурмағзи ӯро бо шефтагӣ мутолиа мекунанд, дар кӯрароҳҳои пуршебу фарози зиндагӣ ҳикматҳояширо ҳамчун машғалаи фурузон дар каф медоранд. Тамоми таълифоти ӯ, ки беш аз 50 ҷилд аст, дар ҳазинаи адабу фарҳанги ҷаҳон мақоми басе арзанда дорад. Махсусан «Девони ғарбӣ-шарқӣ», ки аз мутолиаи осори манзуму мансури донишмандону сухансароёни Машириқзамин, қабл аз ҷама, саромадони бузурги адабиёти форсу тоҷик ва сафарҳои ҷиёлии ӯ ба кишвари Ҳофизу Саъдӣ ба вуҷуд омадааст, барои мо азизу гиромист.

Гёте ба таълифи девон соли 1814 шурӯъ кард ва соли 1819 онро ба поён расонид. Девон боиси пайдоиши фикрҳои муҳталиф гардид. Аммо суханиносои соҳибназар онро «аз олитарин осори ҳикмати Гёте» донистанд. Ин асар иборат аст аз дувоздаҳ китоби манзум ва «Шарҳу тавзеҳоти марбут ба «Девони ғарбӣ-шарқӣ». Дар поён «Ҳикматнома»-и девонро ба хонандагони арҷманд тақдим мекунем. Тарҷумаи қитъаоти мунтахаби «Девони ғарбӣ-шарқӣ» ба қалами мутарҷими эронӣ Шучоъуддини Шифо тааллуқ дорад.

* * *

Имрӯз ҳамон чизеро аз ҷаҳон бихоҳ, ки дирӯз рӯзгор ба ту арзонӣ дошта буд.

* * *

Чаро ҳар соате аз умр барои ман ин ҷама нигаронӣ ҳамроҳ дорад? Шигифто, ки зиндагӣ кӯтоҳ, вале рӯз дароз аст.

* * *

Дили ман пайваста орзуи парвоз дорад, на барои он ки ба сӯи осмон биравад, балки то аз дасти хеш бигрезад.

* * *

Ҳанӯз рӯз аст: бикӯш, то коре кунӣ, зеро ки чун шаби хомӯш фаро расад, ҳеҷ кас коре наметавонад кард.

* * *

Беҳуда ғами неку бад махӯр, ки ҷаҳонро ҷаҳонофарин ончунон ки хоста, сохтааст ва ту чизе аз онро дигаргун натавонӣ кард. Ба сахме,

ки аз зиндагӣ дорӣ, хурсанд бош ва сафареро, ки ба номат навишта-
анд, хушдилона ба поён бирасон. Ғами ҷаҳон маҳӯр, ки ғам хӯрдан
сарнавиштатро дигаргун нахоҳад кард, фақат таъодули зиндағониат-
ро ба ҳам хоҳад зад.

* * *

Толеъ дари хонаатро бикӯфт ва ту ғофилона дар ба рӯяш
накушудӣ. Аммо нигарон мабош, фариштаи иқбол дили меҳрубон
дорад ва бори дигар дари хонаатро хоҳад кӯфт.

* * *

Некиро фақат ба хотири накӯӣ кун. Агар ҳам аз ин бобат ба
кӯдаконат подоше нарасад, ба яқин, наберагонат аз он баҳра хоҳанд
бурд.

* * *

Анварӣ шоири доно, ки бар рози дилу муаммои рӯҳ огоҳ буд, чу-
нин гуфт: «Ҷама ҷову ҷама вақт дурусткору додгустару хатобахш
бош!»

* * *

Чаро аз душманон шиква мекунӣ? Магар таваққуӣ он дорӣ, ки
эшон туро, ки вучудат худ мояи озори дили пурҳасадашон аст,
гиромӣ доранд?

* * *

Аз ин мусибате гарантар нест, ки аблаҳон доноёнро ба фурутанӣ
хонанд.

* * *

Агар Худо ҳам ҳамсоия баносозгори ману ту буд, ту ва ман дар
зиндагӣ ором надоштем. Аммо Худованд ба хилофи мо бадонро ба
ҳоли хеш мегузорад ва коре ба зишту зебоияшон надорад.

* * *

Ин нуктаро бипазир, ки сухансароёни Шарқ аз мо шоирони Ғарб
тавонотаранд. Танҳо дар он ҷо мо ба эшон баробарем, ки пой буғз ба
дигар шоирон дар миён ояд.

* * *

Беҳунарон бонг бардошта ва ҳақирон бар маснадҳои бузург ниша-
таанд. Худоё, ҳашми хеш аз мо бозситон!

* * *

Агар ҳасуд дар пайи он аст, ки хешро ба чангу дандон бидарад,
ӯро дар нияти хайраш озод гузор.

* * *

Танҳо он кас далеронро ба ҳақ тавонад ситуд, ки худ далерона чангида бошад, зеро ки то касе сарду гарми ҷаҳон начашида бошад, қадри мардони арзандаро надонад.

* * *

Агар хоҳӣ аз раҳзанони нимароҳ осуда бошӣ, зару имону мақсадатро аз касон пинҳон дор.

* * *

Ҷавононро шева ин аст, ки гуфтаҳои хирадмандонаи пешиниёро бозгӯянд ва онҳоро аз хеш шуморанд. Лочарам, дар миёни суханони аблаҳонаи эшон гоҳ ҳарфе бас некӯ тавон шунид.

* * *

Агар оқилӣ, бо ҷоҳилон чадал макун, ки худро асири ҷаҳл кунӣ ва ононро доной наёмӯзӣ.

* * *

Аз худ мапурс, ки аз нақӯии ту кӣ суд хоҳад бурд? Нони хешро ба об афкан, охир касе хоҳадаш хӯрд.

* * *

Рӯзе пой бар сари анкабуте ниҳодам. Аз хеш пурсидам: — Ба чӣ ҳақ ўро куштам? Магар Худо нахоста буд, ки ў низ чун ман зинда бошад ва аз лаззоти ҷаҳон баҳра барад?

* * *

Дар базми Худо чӣ ҷанҷолест! Дӯсту душман бар сари хон нишастаанд.

* * *

Меғӯед тангчашмам. Охир чизе ба ман диҳед, то бахшандагӣ тавонам кард!

* * *

То мард хомӯш бошад, бар ў хатаре нест, зеро ки сарнавишти ў ба забонаш баста аст.

* * *

Марде, ки ду хидматгорааш бошад, ғизои сер нахӯрад. Хонае низ, ки ду зан дар он бошад, рӯфта нашавад.

* * *

Девонагист, ки ҳар касе танҳо ақидаи ҳудахро некӯ шуморад. Агар маънии ислом таслим дар баробари Худованд аст, мо ҳама мусалмон зиндагӣ мекунем ва мусалмон низ мемирем.

* * *

Ҳар кас ба ҷаҳон омад, хонае нав сохт ва чун мурд, хона ба дигаре гузошт. Дуввумӣ биноро ба солиқаи худ иваз кард, аммо ҳеҷ кас дар пайи итмоми он барнаёмад.

* * *

Худовандгоро, ҳарчанд кулба ҳақир аст, ба лутф дар он фуруд ой. Гарам, ки хонае бузургтар созанд, туро чӣ тафовут тавонад кард?

* * *

Ду ёри шафиқ дорӣ ва мақоми амн ва майи беғаш ва маҷмӯаи ғазал. Аз ин беш аз ҷаҳон чӣ меҳохӣ?

* * *

Луқмони Ҳаким, ки зиштрӯяш хонанд, ҳакимона гуфт: «Ширинии найшакар дар найи он нест, дар шакарест, ки даруни най нухуфтааст».

* * *

Рӯҳи Машриқзамин пирӯзмандона аз Мадитрона гузашт ва ба Урупои мо омад. Танҳо он кас маънии сухани нағзи Колдеронро дар-тавонад ёфт, ки ҷуръанӯши чоми ҳикмати Ҳофиз бошад.

* * *

Чаро як дасти хешро беш аз он чи бояд, ба зеварҳо меорой ва дас-ти дигарро яксара аз ороиш бенасиб мегузорӣ? Охир дасти чап агар зинати дасти рост набошад, ба чӣ кор ояд?

* * *

Маро гӯй: «Бисёр қасон ба ту некӣ карданд ва ту сипосашон ба ҷо наовардӣ». Чӣ ниёзе ба сипоси забонист? Магар на ёди нақӯи онон дар дилам ҷой дорад?

* * *

Бикӯш, то некро аз бад бозшиносӣ ва аз хеш номе нақӯ гузорӣ; беш аз ин чизе махоҳ, ки ҳама чизро аз даст хоҳӣ дод.

Таҳияи Дорои Дӯстов

3. ЧАҲОР МАҚОЛА РОЦЕЪ БА «ДЕВОНИ ҒАРБӢ-ШАРҚӢ»

И.С.БРАГИНСКИЙ

ТАРКИБИ¹ ҒАРБӢ-ШАРҚӢ ДАР ЛИРИКАИ ГЁТЕ ВА ПУШКИН

Марҳалаи аввали чамъшавии сармоя дар Аврупои Ғарбӣ бо сакта ва таназзули иқтисодӣ дар мамлакатҳои шарқӣ рост омад ва дар асрҳои XV ва XVII дар кишварҳои Шарқ ва Ҷаҳони Нав таарруз ва истилоҳҳои мустамликавиरो ба вучуд овард. Мустамликадорӣ адабиёти мудофиавӣ (аполегетӣ), публитсистика ва адабиёти бадеӣ, қисман (дар давраҳои баъдина) романҳои дар рӯҳи мустамликавӣ навишташударо эҷод кард. Вале бераҳмӣ истилогарон ва сиёсати ғоратгаронаи мустамликадорони аврупоӣ, ки дар паси пардаи таблиғоти мунофиқонаи миссионерҳо ба пӯшонидани айбҳои худ мекушиданд, дар табақаҳои пешқадами чамъият барои ҷинойтҳои, ки Ғарб дар ҳаққи Шарқ мекард, як ҳисси талҳи шармандагӣ ба вучуд меовард. Ин табақаҳои пешқадам ба муқобили ин тааррузҳо садои эътирози худро баланд мекарданд.

Намояндаи барҷастаи давраи тачаддуд дар Фаронса М.Монтен ғояи «ваҳшии некӯкор»-и худро маҳз ба муқобили ин ҳимоягарони капитализм ба майдон гузошт. Начобату шарофати ҳақиқӣ ва идеализатсияшудаи мардуми маҳаллии сурхпӯсти Амрико ва озодидӯстии онҳо маҳз ба ин ғаддорӣ ва ваҳшониятҳои истилогарони сафедпӯст муқобил гузошта шуда буд.

Дар охири асри XVI ва аввали асри XVII дар адабиёти Аврупо як чараёни филоориенталистӣ – дӯстдории Шарқ ташаккул ёфт. Нависандагон начобати мардуми маҳаллии Амрико, хайрҳои мардуми сиёмӣ, турк, араб ва ҳабашҳои бофаросату мулоҳизакорро дар асарҳои худ тасвир мекарданд, симои ахлоқии онҳоро воситаи таблиғоти башардӯстонаи худ қарор медоданд. Дар адабиёти Фаронса ин қабил романҳои шарқдӯстона ва саёхатномаҳо хеле зиёд мебошанд. Савдогар ва сайёҳи асри XVII-и Фаронса Таварне фикри ин қабил дӯстдорони Шарқро ифода намуда, навишта буд, ки «дар Аврупо ҷизе нест, ки боиси ҳасади Эрон шуда тавонад». Касоне ки дар ин романҳои шарқӣ тасвир мешуданд, одатан фақат бо қиёфаи зоҳирӣ ва либоси худ, аксар фикрҳои инсонӣ пешқадами Ғарбро, ки сохти феодалиро танқиду маломат мекард, ифода менамуд.

¹ *Таркиб* – дар ин маврид ба ҷои истилоҳи «*синтез*» омадааст.

Бинобар ин, драматургияи дар мавзӯҳои Шарқ навишташудаи Волтер ва «Мактубҳои Эрон»-и Монтескёро пояи олии адабиёти дӯстдории Шарқ шумурдан мумкин аст. Вале дар ин асарҳои машҳур низ Шарқ барои ифодаи ғояҳои маълуми озоидихонаи чараёни маорифпарварии Ғарб ҳамчун як декоратсия ва ниқоб хизмат мекунад.

Кори аз нуктаи назари фалсафӣ ба як шакли умумӣ даровардани он чизҳои пешқадаме, ки дар маданияти Шарқ ҳақиқатан вучуд доранд ва дорои қимати маълуми ғоявӣ ва эстетикӣ буда, бо маданияти пешқадамеро Ғарб узван омезиш пайдо карданашон лозим аст, Гердер ба амал овард. Мақолаҳои фалсафӣ ва «Садои халқҳо» ном асари вай на танҳо барои ғояҳои таркиби адабии ғарбӣ-шарқӣ замима тайёр кард, балки аввалин тухмҳои ин ғояро низ киштааст. Вале шарафи аввалин бор кашф намудани таркиби* адабии ғарбӣ-шарқӣ ва дар шакли илмӣ ба майдон гузоштани мафҳуми «адабиёти ҷаҳонӣ» ба шогирди Гердер – ба Гётеи бузург насиб гардидааст.

1. ГЁТЕ

Чунон ки дида шуд, пеш аз Гёте ва баъд аз он ҳам рӯкаш кардани ниқобҳои шарқӣ ва бо мотивҳои шарқӣ – бо сюжетҳо, образҳо, шахсҳо, хусусан бо нақшу нигорҳои хоси шеърӣ Шарқ оро додани назм дар адабиёти Ғарб маълум буд, яъне аксари онҳо бо лавозимоти зоҳирии шарқӣ зинат додани назми худро омӯхта буданд.

Тасвири Шарқ, тасвири экзотикаи Шарқ яке аз воситаҳои дӯстдоштаи романтизм мебошад. Гёте низ аз ин худдорӣ накарда, тавонистааст муваффақиятҳои ин ду маданият, яъне маданияти Шарқу Ғарбро бо тамоми шаъшааи шоирии ба ҳадаш хос ва ба таври эҷодию узвӣ ба ҳам пайваста, дар як ҷо гудохта, як таркиби наве ба вучуд биоварад.

Дар осори Гердер ва Гёте мавзӯҳои Шарқ образҳои дар китобҳои динии қадима ифодаёфта (дар ҳолати аз мафҳумҳои танги динӣ озодкардашудаи онҳо) ва образҳои назми классикии Шарқ, пеш аз ҳама, назми эронӣ ва инчунин араб ва туркҳо ва баъдтар, то андозаи маълуме, назми Чин(Хитой)-ро низ дар бар мегирад.

Намунаи олии чунин таркиб «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-и Гёте мебошад, ки ба ин асар барои бехтар фаҳмидани он қайду шарҳҳои зиёде илова шудаанд. Гёте дар «Қайду шарҳҳо»-и худ як олими тадқиқотчӣ ва дар «Девони ғарбӣ-шарқӣ» (*Минбаъд девон – Мураттибон*) як шоир аст. Гёте тавонистааст дар бораи ҷиҳатҳои характерноки назми шарқӣ, хусусан назми классикии форс ва ғазалҳои Ҳофиз бисёр чизҳои нави пурмаъно бидиҳад. Вале он чиро ки Гётеи тадқиқотчӣ дар «Қайду шарҳҳо» кушода ба майдон мегузорад, Гётеи шоир дар девон аз ин ҳам зиёдтар дарк мекунад ва дармеебад.

Гёте дар «Қайду шарҳҳо», бино ба гуфтаи худаш, ҳамчун сайёҳ ва тамошобин аз пеши дурдонаҳои назми Шарқ мегузарад ва дар ин ҷо

бештар аз чихатҳои зоҳирӣ аз хусусиятҳои шаклии назм сухан меронад. Ў, масалан, вақте ки аз шоирони Шарқ сухан ба миён меоварад, табииву содалавҳона будани ин назм, рангорангӣ ва нақшу нигорҳои онро қайд мекунад: «Онҳо образҳои бисёр зариф ва хеле одиро ба ҳам мепайванданд, ки ба ин одат қардани мо осон нест». Аз ин ҷо Гёте ба муқоисаи ачибе гузашта, ин услуби назми Шарқро ба рангорангӣ ва баҳамомехтагии бозорҳои Шарқ монанд қарда меғӯяд, ки дар ин бозорҳо «молҳои ноёб на ҳамеша аз молҳои хеле муқаррарӣ ҷудо қарда шудаанд, онҳо дар пеши назари мо бо ҳам омехта мешаванд ва бисёр вақт зарфу кутӣ ва халтаҳое, ки ин молҳоро андохта ба бозор овардаанд, ба назари мо менамоянд. Масалан, дар бозорҳои мева ва сабзавотфурӯшӣ мо на танҳо сабзавот, қарам ва меваҳоро, балки дар ҳар ҷо – ҳар ҷо ҳар гуна пасафкандаҳо, пусти пӯчокҳои хоидашударо низ мебинем». Гёте инчунин ба майлу шавқи ифротии шоирони Шарқ, ба муболиғабозиҳои аз ҳад зиёд, ба зарофатҳои сунъии аз андоза берун, ба тамоми сохти ташбеҳоти ғайриодӣ, ба рангу ибораҳои муаммоомез ва ғайра низ ишора қарда мегузарад.

Аммо Гётеи шоир дар девон мисли як мушоҳидачии бегона гап намезанад, балки ҳамчун давомдихандаи эҷодии муваффақиятҳои олии назми Шарқ ба майдон мебарояд. Ў дар ин ҷо бо қувваи заковати шоиронаи худ моҳияти назми Шарқро ошкор месозад ва бо шеърҳои худ ҷунон хусусиятҳои назми Шарқро мучассам менамояд, ки дар «Қайду шарҳҳо» ҳамчун тадқиқотчи гӯё ба онҳо пай набурда ва дар ҳаққашон ҷизе нагуфтааст.

Гёте дар «Шеър ва ҳайкалтарошӣ» ном манзумаи худ ба воситаи муқоиса қардани назми Шарқ бо санъати ҳайкалтарошии классикии Юнон характери шеъри Шарқро хеле амиқ нишон медиҳад:

Бигузур юнонӣ аз гили худ пайкараҳои гуногун бисозад.

Бигузур ба фарзанди офаридаи дастони худ мафтунӣ биғазояд.

Барои мо гуворатар аст ба дарёи Фурот роҳ ёфтан

Ва дар он табиати равон ғаштугузур қардан.

Гёте ба мавзунӣ ва возеҳияти назми давраи атиқа унсурҳои нопадидори назми тағйирёбанда ва дар рангҳои гуногун ҷилвакунандаи Шарқро муқобил мегузорад. Гёте дар байтҳои дигари девон назми Шарқро ҳамазарафатар нишон медиҳад.

Гёте қайд мекунад, ки асоси назми Шарқро як муносибати махсуси боэҳтиромона ба калом, ба мавриди истеъмоли калом, як навъ парастии ба калом ташкил медиҳад. Анъанаи ин гуна муносибат ба калом ибтидои худро аз замонҳои хеле қадим, аз эътиқоди қадимӣ ба қудрати эҷозкоронаи калом (дар Авесто: «**Мантра апента**» – «каломи таъсирбахш, каломии муқаддас») мегирад. Таълимоти юнониён дар бораи Логос ва инъикоси он дар Инчили Юҳанно «дар иб-

тидо калом буд» низ аз ҳамин ҷо сар мезанад. Гёте дар «Фауст» ифодаи «дар ибтидо амал буд»-ро ба ин муқобил мегузорад. Аммо дар девон ин гуна муқобилгузори имкон надорад, зеро он ба назми Шарқ бегона мебошад. Барои шоири шарқӣ калом, каломии ҳақиқии бадеӣ кор буд, бо амал алоқа дошт, воситаи таъсир буд.

Каломии бадеъ ду ҷиҳат дорад: пурмаъноӣ ва сермаъноӣ он. Калом ҳам шамшер ва ҳам сипари шоир аст. Сухани шоир бо пурмаъноӣ худ яроки вай, шамшери буррандаи вай аст, ки ба воситаи он ҳар як султони боиктидореро мағбул карда метавонад, чунон ки Фирдавӣ бо ҳаҷви худ султон Маҳмудро мағлӯб ва абадӣ бадном кард.

Аммо каломии шоир ба сабаби сермаъноиаш ба вай ҳамчун сипар, ҳамчун пардае хизмат карда метавонад, ки гӯянда маъноӣ ҳақиқии шеъри худро ба воситаи он пинҳон медорад. Назми форсӣ як забони хеле сарватманди маҷозӣ ба вучуд овардааст, ки дар он мафҳумҳои хеле нозуки тасаввуфӣ ба воситаи образҳои ифода ёфтаанд, ки зоҳиран эҳтиросоти ишқиро баён менамоянд. Пас чӣ чиз ба шоир монеъ мешуд, ки худро сӯфӣ номида, дар тахти никоби муқаддасият тамоми пардаҳоро пора намуда, эҳтиросҳо ва нуқсонҳои инсониро кушодаву бараҳна фош намояд?

Дар ин ҷо боз пурмаъноӣ калом ба имдоди шоир мерасид, ба ҳар як таркиби ҷумла, ба ҳар як байту мисраъ, ҳатто ба ҳар як калимаи ҷудогонае, ки бо тезию бурроии худ ба хонанда нигаронида шуда ва бо таъсири ногаҳонии худ ўро ба сӯзу гудоз меандохт, қувваи маҳсусе мебахшид. Ана ҳамин хусусиятҳост, ки дар назари Гёте ғазалҳои Ҳофизро аз гуфтаҳои шоирони дигар фарқ мекунонад. Ана ҳамин хусусиятҳост, ки ба ғазалҳои Ҳофиз як муҳамайти фусункор дода, онҳоро муаммоомез гардонид, қувваи ҷозибашонро меафзуданд. Ба ҳамин тариқ, дар назми Шарқ майлу рағбат ба киноя, ба маҷозу истиора, ба рангомезиҳо ҳукмфармо гардид, ки шарҳдиҳандагони онро дар ҳайрат гузошта, дар атрофи ҳар як ғазал ва ҳар як байт баҳсу мунозираҳои зиёде ба вучуд меовард. Ин мураккабтар аз муаммохост, ки онҳо фақат як роҳи ҳал доранд; ин як рамзи муаммоангезест, ки дар ниҳоят фақат бо як маъно ҳал мегардад; ин дар воқеъ «лисонулғайб» мебошад, ки дар ҳар як давра замон гурӯҳҳои гуногуни хонандагон он ғазал ва байтҳоро мувофиқи фаҳми худ маънидод мекунанд.

Гёте дар шеъри «Ҳичрат», ки девон бо он сар мешавад, Шарқро маҳз аз мавқеи ҳамин каломии пурҳикмат тасвир мекунад:

Сухан дар ҷое пурҳикмат буд, ки он сухани пурҳикмат буд.

У дар хитоб ба Ҳофиз мегӯяд:

Авал маъно дармеёбам ва баъд сухан,

То ки он ба гӯишҳо якнавохт нарасад.

*Охир калом бояд мазмуни наvero ифода кунад,
Чунон ки ту инро дӯст медоштӣ, эй марди мустаид.*

Тарзи сухансарой ба воситаи рамзу маҷоз дар «Киноя» ном шеър дар образи бодбездак, ки чехраи маҳбубаи нозанинро пинҳон мекарда бошад ҳам, аз ниҳон кардани дурахши чашмони вай, тобиши нигоҳҳои вай очиз аст, ба ҳубӣ ифода ёфтааст:

*Бо вуҷуди ин касоне ки ман дашномашон медиҳам, ҳақ доранд,
Зеро фақат як маъно надоштани калом худ аз худ мафҳум аст.
Сухан чун бодбездак аст!
Аз байни парраҳои он ба ҷониби мо ду чаши зебо метобад.
Охир бодбездак чун пардаест,
Вай гарчи рӯи духтарро аз мо пинҳон мекунад,
Аммо аз ниҳон доштани қиёфаи вай очиз аст.
Беҳтарин чизе ки он духтар дорад –
Чашмони вай, ба дидаҳои ман метобанд.*

Дар шеър низ, чунон ки чашмони дилбари зебо аз байни парраҳои бодбездак, маънои ҳақиқии манзурдоштаи шоир маҳз ба воситаи калом зоҳир мешавад.

Хонандае, ки девонро сатҳӣ хонда мегузарад, чунон тасаввур карданааш мумкин аст, ки дар он мазмун ғарбӣ буда, фақат шакл, бозии киноя ва истиораҳо шарқӣ мебошанд. Аммо дар воқеъ чунин нест. Агар масъалаи шаклро гирем, дар девон аз ҷиҳати шаклӣ унсурҳои ғарбӣ аз шарқӣ камтар нестанд: системаи назм, унсурҳои сурудҳои халқии олмонӣ, образҳои ғарбӣ, образҳои асотирии назми давраи атика аз ин ҷумла мебошанд. Агар тамоми девонро аз назар гузаронем, дар он то ҷи андоза зиёд будани ғояҳои шарқиро ба ҳубӣ дида метавонем.

Девон аз дувоздаҳ китоб иборат буда, китоби аввали он «Муғаннинома» гӯё баёни мухтасари рамзи шоиронаи имон мебошад. Аввалин шеъри ин боб, ки «Ҳичрат» номида шудааст, образи шарқӣ будани онро нишон медиҳад. Чунон ки Муҳаммад (с) аз Макка ба Мадина гурехта буд, шоир ҳам аз муҳити худ, аз олами иртиҷоъ, ки баъд аз ҷангҳои Наполеон дар Аврупо сар шуда буд, гурехтан меоҳад. Гётеи шоир аз олами «класситсизми Веймар», ки замоне ўро ба худ ҷалб карда буд, дур шудан ва ба олами образи ғояҳои нав даромадан меоҳад. Дар ин шеър назар ба шеърҳои зиёди дигари Гёте шакли назми Шарқ (қофиябандии маснавӣ – *аа, бб, вв*; радиф, луғатҳои корфармудашуда: *хизор, қорвон, ҳурӣ* ва ғайра) зоҳиран возеҳу муайянтар баён ёфтааст. Ҳамаи инҳо чунин тасаввур ба вуҷуд меоваранд, ки гӯё ин шеър як тақлиди содалавҳона, як бозии зебои шоирона бошад. Вале байти охири ин шеър мақсади

ҳақиқии онро, ки нишон додани мавқеи шоир дар замонаи саҳти вай мебошад, хеле равшан баён мекунад:

*Агар ба ман ҳасад мекарда бошед, ё озорам меодода бошед.
Бидонед, ки сухани шоир дар дами дари ҷаннат аст,
Ҳамеша шиновар аст, оҳиста он дарро мекубад
Ва ба худ умри ҷовидона металабад.*

Ҳалли комили муаммои ин байтро мо дар китоби охирини девон «Хулднома», дар шеъри «Рухсат ба даромадан» мебинем. Ҳури бисёр зебое, ки дар байти пеш аз охирини «Ҳичрат» зикр ёфтааст, дар пеши дари ҷаннат меистад ва ба ҳаёти ҷовидона танҳо ба касоне рухсати даромадан медиҳад, ки зиндагии худро фақат ба мубориза барои эътиқод ва ғояи худ сарф кардаанд. У аз шоир, ки дари ҷаннатро мекубад, меурсад, ки вафодории худро, барои даромадан ба ҷаннат ҳақ доштани худро бо чӣ чиз исбот карда метавонад. Шоир ҷавоб медиҳад:

*Хурдагириҳои маъмуриро камтар кунед
Ва зудтар ба ман роҳ диҳед:
Зеро ман инсон будам,
Маънои ин он аст, ки мубориз будам.*

Ин магар байти зерини «Фауст»-ро ба хотир намеорад?

*Фақат касе сазовори хушбахтӣ ва озодӣ аст, ки
Ҳар рӯз ба хоҳири он ба ҷанг мерафта бошад.*

Ин тасодуфӣ намебошад, зеро ки девон бо мазмуни асосии худ ба доираи ғояҳои «Фауст», ба фалсафаи башардӯстии фаълоне, мубориза барои инсон медарояд.

Дар ин ҷо мо дида метавонем, ки бо моҳияти шакли бадеии шарқӣ се образ алоқаманд мебошанд, ки мазмуни ғоявии девонро ташкил медиҳанд: образи шоире, ки гӯяндаи каломии ҳаққонист; образи ҳаёти абадии каломии манзум ва образи муборизаи доимӣ барои ғояҳои олии инсонӣ ба воситаи каломии бадеӣ.

Тамоми китоби аввали девон – «Муғаннинома» мисли шеъри аввалини он бо нақшу нигорҳои шарқӣ зинат ёфтааст: тӯмору бозубандҳо, қолину хаймаҳо, «гарди остонаи ёр», саллаҳои рангоранг ва гулҳои Шероз ва ҳоказо. Моҳияти китоб дар ин ҷо нест, инҳо фақат бодбезаке мебошанд, ки рӯи дилбарро пинҳон кардаанд. Вале образи шоире, ки бар ҳилофи тамоми монеаҳо каломии худро ба мардум манзур намуда, вазифаи худро ба анҷом мерасонад, торафт зиёдтар қушода мешавад. Ин фикрҳо дар китоби дуюми девон

«Ҳофизнома» боз ҳам возеҳтар баён ёфтаанд. Дар ин қисм Ҳофиз ҳамчун исёнгаре тасвир мешавад, ки мунофиқон ва зоҳидтарошонро фошу расво мекунад. Имон ба Худо, ба Қуръон, эътиқод ба тасаввуф на дар маънои динӣ, балки дар маънои маҷозӣ, дар маънои фалсафӣ – ахлоқӣ баён карда мешавад. Гёте ба Ҳофизе, ки ҷоҳилони аборӯш гуфтаҳои ӯро таҳрифу вайрон карда, ба таври номафҳуме шарҳу баён мекунанд, хитоб карда мегӯяд:

*Эй Ҳофизӣ муқаддас, онҳо туро «лисон-ул-ғайб» номидаанд,
Аммо он олимони каломпараст ба қадри калом нарасиданд...
Зеро ту ҳарчанд қаландарӣ, вале парҳезгору худопарастӣ,
Ва инро онҳо ба ту афв карда наметавонанд.*

Гёте дар як шеърӣ дигаре, ки образи «Парвона ва шамъ» ном шеърӣ Саъдиро қор фармудааст, аз ҷӣ иборат будани қаландарии шоирро мефаҳмонад. Ин шеър, ки «Азоби саодатбахш» ном дорад, яке аз беҳтарин шеърҳои девон аст. Дар ин ҷо образи дуҷоми манзури шоир – ҳаёти абадӣ доштани каломи мавзун ифода ёфтааст:

*Инро ба касе мағӯед, мағар ба донишмандон,
Зеро авом дарҳол писханду масҳара оғоз мекунад.
Ман он ҷиро васф кардан меҳохам, ки зинда аст.
Ва орзуи марг дар оташро дорад.*

Ва пас аз ҳалокати парвона, ки дар ишқи худ ба шамъ вафодору пойдор аст, шоир шиори машҳури худ «Бимиру зинда шав!»-ро ба майдон мегузорад:

*Агар «марг барои ҳаёт» муяссарат нашавад,
Ту фақат меҳмони гумроҳӣ,
Дар ин ватани тираи зулмонӣ.*

Ана маънои шеърӣ «Ҳичрат» дар ин ҷо равшан мешавад. Ин як рӯйгардонии зоҳидона аз ҳаёт намебошад. Ин рафтан аз ҳаёти кӯҳна аст, ки шоир дар он нафас гирифта наметавонад, ин рафтан ба сӯи олами ғояҳои наҷибонаи нав, ҳаёти фаволона мебошад. Шоир ҳаётро силсилаи лаззатҳои нафсонӣ ва саргармиҳои гузаранда надониста, балки аз мубориза, аз фидокорӣ ба хотири ҳаёти абадӣ дар каломи бадеӣ иборат медонад, ки он асрҳо зинда хоҳад монд ва мардумро ба пеш раҳнамоӣ хоҳад кард. Касе ки дар роҳи ғояҳои худ ҷон додааст, бо марги ҷисмонӣ аз байн намеравад, балки ғолиб мешавад. Ин аст ғалабаи ҳақиқӣ бар марг, ин аст тантанай олиӣ ҳаёт!

Ҳоло биёем ба образи сеҷоми девон. Шоир барои ин ки ба воситаи каломи худ ба безаволӣ ноил шавад, бояд ҳамарӯза, бетарк ва монда

нашуда ба халқ хизмат кунад. Ин мазмун дар «Порсинома» хеле барчаства ифода ёфтааст:

*Бигузор ин як васияти муқаддасе шавад,
Ба ёду хоҳиши бародарона.
Ҳамарӯза ба хизмат омода бошем.
Кашифу илҳоми дигар ба мо лозим не.*

Мисрае, ки дар ин ҷо бо ҳарфҳои сиёҳи баланд омадааст, дар тамоми девон ягона мисраест, ки шоир онро худаш қайд карда, бо ҳарфҳои дигар чида шудани онро лозим доништааст. Шоир ба ин восита аҳамияти пойдорӣ ва барқарориро дар мубориза барои ғояҳои худ махсус қайд кардан меҷаҳад. Хеле аҷиб аст, ки Гёте дар ин маврид услуби Ҳофизро истифода намудааст, ки фикру ғояи асосии худро дар байтҳои ҷудогонаи ғазал (ки гӯё аз байтҳои ҷудогонаи ғайри вобаста таркиб ёфтааст) ифода менамояд. Дар ин ҷо пурмаъноии калимаҳои ҷудогона, байтҳои ҷудогона, ки мо қаблан дар борааш суҳан ронда будем, низ таъкид ёфтааст.

Дар «Муғаннинома» аз ҷаҳор унсур суҳан меравад, ки ба илҳомии шоир ғизо медиҳанд:

*Суруди ҳақиқӣ аз кадом унсурҳо бояд ғизо бигирад,
То ки одамони одӣ онро ба ҳушӣ қабул намоянд,
Ва устодон ба ҳушию шодӣ ба он ғӯш диҳанд.*

Ин унсурҳо ҷаҳоранд: **муҳаббат, нафрат, шароб** ва **шамшер**. Ҳар як аз унсурҳо як боби девонро ташкил додаанд: **муҳаббат** – «Ишкнома» ва «Зулайхнома», **нафрат** – «Ранҷнома», **шароб** – «Соқинома», **шамшер** – «Темурнома».

Аммо ин ҷаҳор китоб ва инчунин китобҳои дигари девон: «Муғаннинома», «Ҳофизнома», «Тафкирнома», «Масалнома», «Ҳикматнома», «Порсинома» ва «Хулднама» бо шеърӣ яте обёрӣ шудаанд, ки аз ҷаҳор унсуре зикршуда сар зада, ҳамагӣ инро ифода мекунанд: шоир бояд ба воситаи каломи бадеии худ доимо ва ҳамарӯза ба хизмати халқ камар баста бошад.

Гёте ба ҳамин тариқ тавонистааст ҳам ғояҳои мутараққии Ғарби замони худ ва ҳам анъанаи Шарқ, хусусияти шакли бадеии назми Ғарбу Шарқро ба ҳам омехта, дар як ҷо гудохта, як таркиби ғарбӣ-шарқие ба вучуд биёварад, ки барояш ҳам хизмати шамшерро кардааст ва ҳам хизмати сипарро.

Барои яктарафа нашудани таҳлили девон ба ду китоби дигари он: «Зулайхнома» ва «Хулднама» низ назаре андохтан лозим меояд.

Агар нисбат ба тамоми девон таъбири тадқиқотчии немис, гётешинос Бурдахро андаке вуҷъат дода, онро як асари *лирикаии сиёсии*

ниҳонӣ биномем, дар он сурат «Зулайхонома»-ро асари хеле маҳрамонаи лирикӣ номидан лозим меояд. Ҳиссиёти покизаи эҳтироси инсонӣ, ки дар ин ҷо баён ёфтааст, дар тамоми шаклу ҷилваҳои зарифонаи худ як ҳисси умумиинсонист. Дар ин сурат унвони «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-ро дар мафҳуми «*китоби умумиинсонӣ*» фаҳмидан лозим аст, ки он ҳам ба Шарқ тааллуқ дорад ва ҳам ба Ғарб. Таъбири «*ҳам Шарқ ба Худо тааллуқ дорад ва ҳам Ғарб*», ки аз Қуръон гирифта шудааст ва Гёте онро хеле дӯст медошт, мазмуни умумиинсонӣ доштани маданияти Шарқ ва маданияти Ғарбро ифода менамояд ва дар ин ҷо маънои махсусе пайдо кардааст.

Аммо бо вучуди ин, «Зулайхонома» асарест, ки дар он ба сифати тимсоли шакли бадеӣ (дар ин ҷо маҳз шакл) қоидаҳои назми Шарқ интиҳоб шудааст. Аз ин ҷост, ки образҳои марказии ин китоб (Ҳотам ва Зулайхо, хеле озодона кор фармуда шудани персонажҳои анъанавии шарқӣ) ва тамоми матни он бо рангҳои гуногуни рангинкамон ба тарзи шарқӣ рангомезӣ шудааст.

Дар назми ишқии Шарқ, дар шакли асосии он – ғазал ду анъана мавҷуд буд. Анъанаи *ғазали умарӣ* (ба номи шоири араб Умар), ки мотиви асосии он «*ишқ – лаззат аст*» мебошад ва анъанаи *ғазали азроӣ* (ба номи қabilaи Азро, ки фарзандонаш, ба қавли Гейне, «*ишқ варзида ҷон медоданд*»), ки мотиви асосии он «*ишқ азобу уқубат аст*». Ҳофиз дар ғазалиёти худ ин ду анъанаро якҷоя карда, ба онҳо мусаллат шудааст, дар назари вай ишқ ҳузуру ҳаловати олӣ, як ҳисси аз баҳри худ гузаштан ва фидокорие мебошад, ки ба ҳама чиз сояи худро меафканад ва он дар каломии Ҳофиз ба дараҷаи олиӣ фалсафӣ расонида шудааст. Дар китоби «Зулайхонома» Гёте ана ҳамин анъанаи Ҳофизро пеш гирифта, ба тарзи худ пеш бурдааст.

Китоби «Хулднома» аз ин ҷиҳат шоёни диққат аст, ки дар шакли он фикрҳои амиқу ҷиддӣ бо суҳанони хурсандибахши хандаовар ба ҳам бофта шудааст. Аз як тараф, фикрҳои хеле самимии ниҳонӣ дар бораи мубориза барои ғояҳои инсонӣ, вазифаи шоир ва безаволии шеър ва аз тарафи дигар, масҳараи бераҳмонаи кӯтаҳназарии риёкорона, разолат ва як густохию ҷасорати ҷавонона ба муқобили мешанҳои сазовори эҳтиром.

Гёте ҳамеша мисли ҷавонон меҳандад. Агар дар китобҳои дигари девон хандаи вай одатан нешдор, ба муқобили забардастон, ба муқобили лофзанон ва либералҳо талху тунд буда, дар ҳақиқати он овози як ҷавони бебоки ҳамлаовар шунида мешуда бошад, дар «Хулднома» хандаи Гёте аксар ҳамчун мазоҳи ҳалимона, ҳамчун ширинкории сурудҳои шоирони кӯчагарди асримиёнагӣ ва шӯҳҳои донишҷӯён дар базмҳои хосса ва... чун оҳанги шеърҳои ояндаи Гейне ба гӯш мерасад. Дар ин китоб дар ҳама ҷо осори ҳазлу мазоҳ зоҳир мешавад, шоир дар ҷойҳои хеле ҷиддӣ гӯё қасдан оҳанги шеъри худро ба дараҷаи ҳаҷву мазоҳ мерасонад. Шеъри бисёр олиӣ «Шаб ба хайр», ки дар охири ин

китоб чо дода шудааст, хотимаи хаячонбахше дорад ва нохост бо як манзараи хандаовар дар бораи ба чаннат роҳ ёфтани саги афсонавии асҳоби Каҳф тамом мешавад: «Сағро ҳам барои итоату фармонбардориаш бо ҳамроҳии соҳибаш навозиш карданд».

Чунин ба таври ногаҳонӣ якҷоя оварда шудани шеърҳои услубан баланду олии бо мазмунҳои муқаррарӣ, услуби шеърӣ бо наср, каломии хаячонбахш бо сухани ҳаҷвӣ ба аксари ғазалҳои Ҳофиз ва то андозаи маълуме ба ғазалҳои шоирони дигари Шарқ низ хос мебошад, ки Гёте дар мисоли собиқ зикршудаи худ дар ҳаққи бозорҳои Шарқ ба он ишора кардааст.

Пас, ин хусусияти «Хулднома» ҳам, ки ба сохти образии назми Шарқ асос ёфтааст, боз як бори дигар хусусияти ба худ хоси таркиби адабии ғарбӣ-шарқии Гётеро нишон медиҳад.

2. ПУШКИН

Чунон ки маълум аст, Пушкин девони ғарбӣ-шарқӣ надорад, аммо агар лирикаи вайро амиқтар таҳлил кунем, аз ҷиҳати моҳият як қатор шеърҳои меёбем, ки дар онҳо асароти таркиби адабии ғарбӣ-шарқӣ вучуд дорад. Пушкин инро бо роҳи махсуси фитрии худ касб намуда ва аз ҳама муҳимаш дар ин ҷост, ки на дар натиҷаи мутолиоти адабӣ, балки аз ҳуди ҳаёт гирифтааст. Пушкин ба таркиби адабии ғарбӣ-шарқӣ бо роҳи сареътаре омада, чандин марҳалаҳоеро, ки дар адабиёти ҷаҳонӣ ба рӯбарӯшавии Ғарбу Шарқ хос мебошанд, ихтисоран тай намудааст. Масалан, дар яке аз аввалин шеърҳои замони дар литсей таҳсил карданиш навиштаи Пушкини ҷаҳордаҳсола, шеъри ба Наталя бахшидашуда (соли 1813) ба ғароиботи Шарқ майлу мароқе мушоҳида мешавад. Ин шояд бо таъсири тасвири, ки Монтескё дар «Ҳарамсарой» ном шеъри худ кардааст, шояд бо таъсири романҳои дигари фаронсавӣ ва шояд бо таъсири ҷараёнҳои дӯстдорӣ Шарқ ба вучуд омада бошад.

Дар шеъри ишкӣ ин банд омадааст:

На соҳиби ҳарамсароям,

На зангиям ва на турк.

Маро на чинии эҳтиромкор шумурдан мумкин аст

Ва на амрикоии дурушту дағал. (Ҷ.1, сах. 11)

Дар давраи таҳсил дар литсей ва аввали давраи ҳаёти Петербург (1813-1820), ки истеъдоди Пушкин дар айни авҷу тараққӣ буд, ба вай на назми Шарқ, балки назми давраи атиқи ғарбӣ, назми фаронсавӣ ва бештар назми рус илҳом бахшидаанд. Вале анъанаи мавзӯҳои шарқӣ дар адабиёти рус низ ба вай бетаъсир монда наметавонист.

«Ҳичрат»-и Пушкин ба таври одӣ рӯй дод. Пушкин ба Шарқ гу-рехт, ўро ба ин кор мачбур намуданд. Ин на як сафари хиёлӣ, балки сафари ҷисмонӣ буд. Ўро соли 1820 ба ҷануб таъйид карданд. Дар ин

давра Қрим, Қафқоз ва Бессарабия, Осиё Шарқи ҳақиқӣ буданд, ки Пушкин бо онҳо рӯ ба рӯ гардид. Дар вай ҳавасу мароқ ба донишони Шарқ, ба донишони ҳаёт ва маданияти он торафт зиёдтар мешуд. Вале ин ҷиҳат характернок аст, ки дар шеърҳои аввалини вай, ҳатто дар шеъре ҳам, ки бо унвони «Ман дидаам қаронаҳои бесамари Осиёро» (1820) навишта шудааст, ҳанӯз асароти дарқ қардани назми Шарқ дида намешавад.

Аммо дар достонҳои дар ин давра навиштаи Пушкин мавзӯҳои шарқӣ пайдо мешаванд. Масалан, дар «Асири Қафқоз» (1812) образи черкесзани шарқӣ (чунон ки дар драматургияи шарқии Волтер дида мешавад), барои ифодаи ғояҳои озодидӯстонае хизмат мекунад, ки дар он давра фикри шоири ҷавонро машғул менамуд. Пушкин дар мактубе, ки моҳҳои октябр – ноябри соли 1822 ба В.Горчаков навиштааст, дар бораи ин достон ҳатто ҳудаш чунин мегӯяд: «Албатта, ин достонро «Черкесзан» номидан беҳтар мешуд». Аммо дар «Фаввораи Боғчасарой» (1823) ба ғайр аз сюжети шарқӣ нисбат ба унсурҳои назми Шарқ низ як майлу ҳавас дида мешавад, ин албатта, аксаран чун тақлид ба сурудҳои тоторӣ шакли зоҳирӣ дорад.

Назми Шарқ ба лирикаи Пушкин ба таври ногаҳонӣ ба воситаи ривоятҳои Таврот ва Инчил даромадааст. Чунин ба назар мерасад, ки маҳз дар ин давра образҳои аз китобҳои динӣ гирифташударо шоири ҷавон бо як навъ бархӯрди ботинӣ, бо истехзои ба дараҷаи тамасхур расандае қабул мекард. Соли 1821 шеъри «Гаврилиада», шеърҳои тақлидии ҳаҷвии «Исо аз нав зинда шуд», «Амри даҳум» навишта шудаанд. Пушкин ноябри соли 1822 дар мактубе, ки ба бародараш Л.С.Пушкин навиштааст, Кюхелбекерро барои образҳои Таврот ва Инчилро қор фармуданаш масҳара қарда буд: «Фикри бо шеърҳои славянӣ-русии сар то сар аз Иеремий гирифташуда тавсиф намудани юнонистоне, ки дар он ҷо дар ҳама ҷиз таъсири асотир ва қаҳрамоноҳҳо ҳис қарда мешавад, фақат дар қаллаи вай пайдо шуда метавонист».

Аммо ба ногоҳ, фақат як сол баъд аз ин, ноябри соли 1823 дар лирикаи Пушкин шеъри «Қорандаи яққау танҳои тухми озодӣ» пайдо мешавад, ки ба он ин ояи Инчил «*ҳар қоранда тухми худро меқорад*» ҳамчун эпиграф гирифта шудааст. Мо дар ин ҷо образи вазифаи пайғамбарӣ доштани шоирро мушоҳида мекунем. Ин нисбат ба ҷамоате, ки аз ҳаракатҳои инқилобӣ рӯй қардондааст, як иеримиадаи ҳақиқӣ мебошад.

*Бичаред, эй мардумони осуда,
Бонги шарафу вичдон шуморо бедор қарда наметавонад.
Ба рамаву галаҳо озодӣ ҷи лозим?
Онҳо барои сар буридананд ё тарошидани паишамон.
Мероси онҳо насл бар насл
Ё юги зангӯладор аст ва ё тозиёна.*

Ҳаминро ҳам қайд кардан лозим аст, ки дар ин ҷо қофияҳои муроди дар шеъри Пушкин камтар истифодашуда дида мешаванд ва ин ҳам таъсири назми Шарқ мебошад.

Пушкин дар мактубе, ки декабри соли 1823 ба Тургенев навишта буд, бо як истехзои сохтаи талх мегӯяд, ки аз шеърғӯй дар бораи Наполеон тавба карда, дар ин рӯзҳо ба тамсили демократи мӯътадил Исои Масеҳ назира навиштааст.

Ин шеър дар давраи бӯҳрони амики рӯҳии шоир, ки дар натиҷаи фуру нишастани ҳаракатҳои озодихоҳона дар Ғарб (дар Италия ва Испания) ва барбод рафтани умедҳои вай рӯй дода буд, навишта шудааст. Вале осмони Русияро абрҳои раъду барқовари шӯриши наздикшавандаи декабристон фаро мегирифт. Дар ин давра ҳаётро аз нуқтаи назари фалсафӣ амиқ омӯхтани шоир торафт зиёд мешуд. Аз як тараф шоир ба навиштани «Евгений Онегин» шурӯъ карда буд, ки он қомуси ҳаёти рус ба шумор меравад ва дар айни замон натиҷаи фаҳмидан ва дарк кардани ҳаёт дар миқёси умумиҷаҳонии он мебошад. Аз тарафи дигар, диққати шоирро ҳаёти олами кӯҳнаи Шарқ ҷалб мекард ва ӯ ин ҳаётро ба тарзи наवे дарк менамуд. Шоир солҳое, ки дар ҷануб дар таъбид буд, бо Шарқи зинда шиносӣ пайдо кард. Илми шарқшиносӣ, ки дар ин давра дар Русия рӯ ба тараққӣ гузошта буд, соли 1818 ташкил ёфтани «Музеи Шарқ», дар солҳои 1825 – 1827 нашр гардидани журнали «Азиатский вестник» ва дар он дарҷ гардидани тарҷумаҳои зиёд аз намунаҳои назми араб ва форс, нашр шудани тарҷумаи Қуръон (тарҷимаи Н.Веревкин аз рӯи тарҷумаи фаронсавии Дю Рие), асарҳои Сенковский (ки Пушкин дар ҳаққи онҳо ба Бестужев «*хеле олианд*» навишта буд), ҳамаи инҳо доираи назари Пушкинро ба Шарқ васеъ намуданд. Шоир худро аз эҳтиром ва ситоиши динӣ нисбат ба Таврот ва Инҷил халос карда, ба монанди Гердер ва Гёте ин асарро ҳам дар маънои фалсафӣ ва ахлоқӣ яке аз асарҳои адабии Шарқ ҳисоб мекард.

Ӯ аз ҷои нав таъбидшудааш (деҳаи Михайловский) ба бародараш навишта буд: «Дарси атеизми холисро меомӯзам (сензор ин мактубро кушода хонд ва ин калима боиси дарди сари зиёди шоир гардида буд) ва дар айни замон Библияро ва ҳатман Библияи фаронсавиро». Ана дар натиҷаи ин гуна дарк ва ба таври эҷодӣ азхуд кардани Шарқ, ки дар ин давра дар ҳаёти Пушкин сар шуда буд, ин қабил иеремиадоҳо, «Қорандаи якҷаву танҳои озодӣ» ва аз паси он «Барои чӣ ту фиристода шудӣ ва кӣ тӯро фиристод?» барин шеърҳо ба вучуд омаданд. Шеъри охирин ҷиҳати наве ҳам дорад: он ба халос шудани Пушкин аз ҳолати бӯҳрони рӯҳӣ далолат мекунад. Пушкин аз ин ҳолати бӯҳронии худ ахлоқан мустаҳкам шуда, пухтаву обутаб ёфта мебаромад. Агар Пушкин дар шеъри аввалинаш ғазали худро ба сӯи оммаи аз инқилоб рӯйтофта нигаронида бошад, дар шеъри дуввум ин ғазаб ба раҳбароне нигаронида шудааст, ки аз ғояҳои худ даст каши-

даанд. Дар ин чо шоир нисбат ба рама не, балки ба чӯпонон изҳори хашму ғазаб намуда, онҳоро беҳирадон номида, маломат мекунад:

*Беҳирадон гуфтанд, ки озодӣ нест,
Омма низ ба қавли онҳо бовар кард.
Дар суханони онҳо бе ҳеҷ як фарқ
Хайру шар ҳамагӣ чун соя гардид –
Ҳама чиз безътибору хор шуд
Ва чун гарди роҳ ба бод рафт.*

Маҳз дар деҳаи Михайловский, ки даҳои шоир, ин Прометейи занҷирбанд ба авчи бемисли худ расида буд, дар лирикаи вай таркиби ғарбӣ-шарқӣ ташаккул ёфт. Шоир дар ин чо Қуръонро аз нуктаи назари фалсафӣ ва шеърӣ меомӯзад, ӯ дар арафаи шӯриши декабрӣ дар образҳои шарқӣ барои ифодаи ғояҳои нав, муборизаи фидокорона ва мардонагии ҳамешагӣ пайдора шакли муносиби бадеӣ меёбад. Характери нӯҳ банд шеъри вай, ки дар зерини «Назира ба Қуръон» ҷамъ оварда шудаанд, ҷунин аст.

Чавҳари асосии аксари ин шеърҳо, ки дар онҳо таъсири таркиби ғарбӣ-шарқӣ ва вазифаи пайғамбаронаи шоир таъкид мешавад, образи ҳаёти нав пайдо кардан ба воситаи марг, мубориза бар зидди тарсонҷакӣ ва бечурҷатӣ, бераҳмонаи ғаш кардани касоне ки ба ғояву маслаки худ хиёнат кардаанд, мебошад.

Дар назари аввал ғояи «шоир Пайғамбар (с) аст» дар суханони зерин, ки ба фиристода – Расул нигаронида шудаанд, возеҳ ифода ёфтааст:

*Магар ман набудам, ки дар рӯзи ташнагии
Аз ҷоҳҳои биёбонӣ серобат кардам?
Магар ман набудам, ки ба забони ту
Қудрати ба ақлҳо фармонравой карданро бахшидам?*

*Пас мардона бош ва аз фиреб нафрат кун,
Бо пайраҳҳои ҳақиқат далерона қадам парто,
Ятимонро дӯст дошта бош ва Қуръони маро
Ба махлуқи ҳаросон табиғ намоӣ!*

Аз сураи 43-юми Қуръон дар ин чо фақат сохти зоҳирӣ ва баъзе луғатҳои боқӣ мондааст. Дар пеши назари мо шеъри қаҳрамононаи ҳақиқатан пушкинонае меистад, ки дар он аз вазифаи шоир суҳан меравад. Шоир ин мавзӯро дар се назираи дигари худ низ таъкид дода ва рафта-рафта ин мавзӯро барои як қатор шеърҳои дигари вай асос шудааст.

Назираи охирин ба ғояи зинда шудани баъди мурдан бахшида шудааст, ки мо онро дар ашъори Саъдӣ ва Ҳофиз ва дар девони Гёте

(ғояи «*Бимир ва зинда шав*») мебинем. Лекин Пушкин ин ғояро бо воситаҳои тасвирии тамоман дигаре баён менамояд. Мусофире солҳои зиёд ба зер дарахти хурмоя хуфтааст. Хурма хушкида ва пӯсида, оби ҷоҳ хушк шуда, харе, ки ҳамсафари мусофир буд, мурдааст. Дар ин ҷо мӯъҷизае рӯй медиҳад ва оқибат ғояи олий – безаволий ғалаба мекунад:

*Гузашта бо тирози наवे зинда гардидааст,
Шоҳаҳои сояфкани дарахти хурмо боз ба замин меҳаманд:
Ҷоҳ боз бо оби тираи сард пур шудааст,
Ва устухонҳои пӯсидаи хар аз нав ҷон пайдо мекунад.
Ва ҷомаи тан пӯшида, он боз наъра мезанад.
Ва мусофир дар худ қувваю шодӣ ҳис мекунад,
Ҷавониш вай аз нав зинда шуда, хунаш ба ҷӯш омадааст.
Шодиҳои муқаддас дили ӯро пур кардаанд
Ва ӯ бо умеди Худо боз ба роҳи худ давом мекунад.*

Назираи шашуме, ки боз дар услуб ва ба воситаи образҳои қуръонӣ навишта шудааст, чун суруди пуртантанаи ҷасорату диловарӣ ба гуш мерасад:

*Беҳуда набуд, ки шумо бо сарҳои тарошида ва шамшерҳои хунолуд,
Дар хандақҳо, дар сари бурҷ ва деворҳо ба ҳоби ман даромадед...
Шумо голиб гардидед, шараф бод бар шумо,
Аммо ба тарсончакон хорию ханда.
Онҳо ба хобҳои аҷиб бовар накарданд
Ва ба даъвати ҷанг лаббайк нагуфтанд...
Хуш ба касоне, ки дар ҷангҳо аз по афтоданд.
Онҳо акнун ба ҷанноти адн даромадаанд
Ва гарқи лаззату шодиҳое мебошанд,
Ки онро ҳеҷ чиз халалдор намекунад.*

Бар хилофи фикри пушкиншиноси мӯътабар марҳум Тимошевский, «Назира ба Қуръон» охири давраи ба мавзӯҳои шарқӣ ҳавас доштани Пушкин набуда, балки аввали он аст ва ин як ҳавасу саргармӣ набуда, балки чуқур нуфуз кардан ба назми Шарқ, ба мероси ғоявии он мебошад. Пушкин дар солҳои 1824-1830, муддати ҳафт сол ба таркиби ғарбӣ-шарқӣ шеърҳо гуфтааст ва ин гуфтаҳои вай аз се давра иборатанд.

Силсилаи аввал аз назираҳо иборат буда, ба образи шоир – Пайғамбар (с) бахшида шудааст. Ин як образи мураббӣ насихатгӯӣ, нақлқунандаи суҳанони пайғамбарона (чунон ки дар Гёте) набуда, балки худи Пайғамбар (с) аст. Масалан, шеъри «Пайғамбар (с)» (дар рӯи анъанаи Таврот ва Инҷил), «Ба дӯстон» («Не, ман муршид – пир нестам»), «Шоир ва авом», «Ба шоир». Дар ин шеърҳо шоир, ки гӯяндаи каломӣ ҳақ ва «сӯзонандаи дили мардум бо суҳан» мебошад,

бо қатъияти тамом ба «авом», ба мунофиқон, ба созишкорон ва фармонбардорон муқобил гузошта мешавад.

Силсилаи дуом якчанд шеърро дар бар мегирад, ки дар онҳо таъсири назми Шарқ, асосан назми форсӣ ва махсусан ғазалиёти Ҳофиз намоёнанд. «Эй духтари раз, ман дар занҷирам», «Фаввораи Боғчасарой», «Булбул ва гул», «Аз Ҳофиз» ва шеъри махсусан марокангези «Достони ҳачвие, ки янгичерӣ Амонӯғлӣ гуфтааст», кинояомезиҳои боз ҳам дар услуби Қуръон гуфташудаи он ба тавсифи часорати муборизон ва бар зидди буздилии хоинон нигаронида шудааст.

Дар ин шеър иртиҷоъ бо ташбеҳи «*Ғарби маккор*», хоинот (ёдоварӣ мекунам, ки ин шеър баъд аз мағлубияти шӯриши декабристон ва қатли онон гуфта шудааст) – бо образи «*наисарони Истанбул*» ва муборизони таслимнашуда бо образи «*йигитҳои Арзируми озод*» ва худи шоир – содиқ ва вафодорони ҳақиқат – боз дар *симои Пайғамбар* (с) ифода ёфтааст:

*Истанбул ба Пайғамбар (с) мункир шуд,
Дар он ҳақиқати Шарқи қадимро Ғарби маккор тира намуд.
Истанбул ба хотири ширинии фисқу фасод,
ба ричо ва ба шамиер хиёнат кард...
Аммо Арзируми кӯҳистонӣ, Арзируми серқодаи мо чунин нест.
Мо дар таҷаммулу роҳати нангин намехобем,
Ва ба қадаҳи саркаши худ аз шароби фасод
оташу ғавго пур намекунем.
Мо рӯза мегирем: обҳои муқаддас бо ҷараёни хушёрибахши
худ ба мо об медиҳанд,
Йигитҳои мо бо издиҳами диловарона ва хушёр
ба ҷанг меширобанд.*

Дар ин ҷо боз шакли шеъри ягонақофияи шарқӣ дида мешавад, дар шеър ба оҳанги шарқӣ риоя шудааст ва намунаи дурахшони лирикаӣ маҷозии Ҳофиз, ки мақсади муайяни сиёсӣ дорад, ба вучуд оварда шудааст.

Ниҳоят, силсилаи аз ҳама олий шеърҳои ба Қафқоз бахшидашудаи Пушкин мебошанд: «Дар талҳои Гурчистон», «Қафқоз», «Тарма», «Дайри Казбек». Дар ин шеърҳо ҳама чиз ғайриодӣ ва нав аст. Обутоби шарқӣ фақат бо риоя кардан ба услуби муайяни назми Шарқ маҳдуд намонда, балки дар бетакаллуфӣ, тасвир ёфтани табиати ҳақиқии Шарқ (на аз рӯи намунаҳои китобӣ, балки аз рӯи худи ҳаёт) ифода ёфтааст. Боз як ҷиҳати сазовори диққати ин шеър дар ин ҷост, ки пӯшидасухангӯии назми Шарқ, суҳангӯӣ ба воситаи маҷозу истироҳа дар он хеле бомаҳорат анҷом ёфтааст. Инро банди охири-ни шеъри «Қафқоз» таъкид мекунад, ки дар вақташ сензор ба нашр

шуданаш рухсат надода, вале он дар дастнависҳои шоир маҳфуз мондааст:

*Қонун фишурда ҳуррияти саркаш инчунин,
Ваҳшӣ қабिला зери ҳукумат ба ғам чунин,
Пурҳашм ҳоли Кавкази хомӯш ҳамчунин,
Бегона қувваҳо шуда тазъиқаш инчунин.*

Ин чор мисраъ бо мазмуни маҷозии худ ба тамоми ин силсилаи шеърҳо маънои дигаре медиҳанд. Таркиби ғарбӣ-шарқӣ дар эҷодиёти Пушкин хусусиятҳои пайдо мекунад, ки он барои шоирони Ғарбӣ замони вай ғайриодӣ мебошад: фаш кардани истилоҳи мустамликавии ҳукуматҳои аврупоӣ, дар ин ҳо ҳукумати подшоҳии рус, изҳори ҳайрхоҳӣ ва ҳамраҳӣ бо халқҳои мазлум, вале озодидӯсте, ки ба муқобили зулм мубориза мебаранд.

Ба ҳамин тариқ, дар таркиби ғарбӣ-шарқии Пушкин ҷиҳатҳои ҳастанд, ки онро бо Гёте наздик мекунад, вале ин таркиби ба худ Пушкин хос мебошад. Бисёр нозукиҳои оҳанги мусиқии назми шарқиро ба ҳубӣ ҳис карда, онҳоро нигоҳ доштан ва ба онҳо оҳанги ба назми ҳудаш хосро дода тавонистани Пушкин хеле аҷиб ва ҳайратангез аст. Худи Пушкин дар ин бора мегӯяд: *«Аврупоӣ дар лаззат бурдан аз зебу зинатҳои шарқӣ низ бояд завқу назари аврупоӣ худро нигоҳ дорад. Ана барои ҳамин ҳам «Кофӣ», «Арӯси Абедос» ва дигар шеърҳои Байрон ин қадар олӣ ва зебо мебошанд».*

Аз ин рӯ, дар вақти таҳлили шеърҳои Пушкин на дар бораи мотивҳои шарқӣ, балки дар бораи таркибҳои эҷодии вай, дар бораи таркиби ғарбӣ-шарқии ҳоси вай андешидан лозим меояд.

Оё Пушкин бо девони Гёте шинос буд? Онро хонда буд? Ба ин савол ҷавоби қатъӣ додан душвор аст. Бо он эҳтироми бузурге, ки Пушкин нисбат ба Гёте дорад ва ўро аз шоири маҳбуи худ Байрон низ болотар медонад, тасаввур кардан душвор аст, ки агар вай девони Гётеро хонда бошад, онро зикр накунад ва дар борааш мулоҳиза наронад. Ба ҳар сурат, дар байни шеърҳои ғарбӣ-шарқии Пушкин ва девони Гёте робитаи мустақимро пай бурдан кори душворест. Ҳар яки онҳо бо ҷиҳатҳои хос ва таркиби ғарбӣ-шарқии худ аз ҳамдигар тафовут доранд.

Аҷоибаш дар ин ҷост, ки Пушкин ба ин қор ҳамзамон бо Гёте саркардааст. Ибтидои девон соли 1814 аст, он соли 1818 аввалин бор ҷоп шуд ва охири шеърҳои, ки ба девон ворид нашуда бошанд ҳам, ба ҳамин силсила мансуб мебошанд, соли 1823 навишта шудаанд. Таркиби ғарбӣ-шарқии Пушкин, чунон ки мебинем, солҳои 1823 – 1824 сар шуда, то соли 1830 давом кардааст. Ин нишон медиҳад, ки инкишофи қонунии адабиёти ҷаҳонӣ дар асри XIX зарурати ба вучуд овардани таркиби ғарбӣ-шарқиро ба майдон гузошта буд. Ин зару-

рат, ки давраи инкишофи пешина, аз ҷумла ҷараёни шарқдӯстӣ дар адабиёти Аврупо, фаъолияти адабии Волтер, Гердер ва Байрон заминаи онро тайёр карда буданд, ниҳоят, ба амал омад. Дараҷаи аълои он дар асри XIX осори Гёте ва Пушкин буданд.

Инкишофи минбаъда ва ба яқдигар гузаронда шудани таркиби ғарбӣ-шарқӣ дар адабиёти ҷаҳонӣ дар интизори таҳқиқ мебошад. Ин таҳқиқро на танҳо аз рӯи осори нависандагони бузурги Ғарб, балки аз рӯи осори нависандагон ва шоирони бузурги Шарқ низ (масалан, эҷодиёти Робиндронат Такур) бурдан лозим аст. Ин гуна таҳқиқ бисёр ҷиҳатҳои адабиёти пешқадами ҷаҳониرو ба мо ошкор намуда, ба пешрафти он, ба ғалабаи ғояҳои башардӯстона дар он ва ба бародариҳои байналмилалии халқҳо низ ёрӣ хоҳад кард.

***Бо таҳрири ҷузъӣ аз маҷаллаи «Садои Шарқ»,
1963, №7, саҳ. 137-150***

Шокир МУХТОР

ГЁТЕ ВА ШАРҚ

1. Сарчашмаҳои «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-и Гёте. Роҷеъ ба муносибати Гёте ба намоёндагони адабиёти Шарқ, алалхусус форсу тоҷик дар адабиётшиносии ватанию хориҷӣ тадқиқоти зиёде таълиф шудааст, вале ҳанӯз муайян нашудааст, ки суҳанвари олмонӣ оид ба тамаддуни халқҳои Машриқзамин чиҳо ва кихоро хонд, кадом паҳлӯҳои маданияти бостонии халқҳои Шарқ муаллифи «Фауст»-ро ба сӯи худ кашиданд. Омӯзиши «Девони ғарбӣ-шарқӣ» (*Минбаъд* девон – *Мураттибон*) гувоҳӣ медиҳад, ки мутафаккири олмонӣ пеш аз иншои ин шоҳкори бузургаш роҷеъ ба тамаддуни шарқӣён асарҳои зиёдеро кироат кардааст. Аз ин рӯ, ин ҷо мо аввал кӯшиш мекунем, ки сарчашмаҳои илмию адабии девони даҳои адабиёти Олмон Иоханн Волфганг Гёте (1749 – 1832)-ро равшан ва дақиқ намоем.

Донишмандони имрӯзи олмонӣ тамоми китобҳои хондаи Гётсро роҷеъ ба Шарқ ва асарҳои муаллифони шарқиро, ки шоир пеш аз нигоштани девон мутолиа кардааст, муайян намудаанд. Дар аксарияти нашрҳои олмонии ин асар рӯйхати китобҳои хондаи Гёте оид ба тамаддун, расму ойин, дин, адабиёти Шарқ ҷой доранд. Вале муҳаққиқони девон аз доираи библиографӣ дур нарафтаанд ва ҳамчунон воситаҳои дигарро, ки шоир барои фарохтар намудани донишаш доир ба Шарқ истифода карда буд, сарфи назар кардаанд ва ё худ ба онҳо аҳамияти ҷиддӣ надодаанд.

Гёте замоне зиндагӣ дошт, ки дар ватани ӯ Олмон тамоми соҳаҳои илму маданият ба дараҷаи тараққиёт расида, Канту Фихте, Гегелу Фейербах барин файласуфони нерӯманд арзи ҳастӣ карда буданд. Дар санъату адабиёти Олмони аввали садаи XIX услуби нав – романтизм чараён дошт. Гёте ҳам, ки дар аввали эҷодиёташ ақидаҳои маорифпарвариро тарғиб мекард, дар охири умр ба ин чараёни бонуфузи давронаш рӯ овард. Вале махсусияти эҷодиёти маорифпарварон энциклопедизм мерос монд. Гёте ба тамоми илмҳои замонаш балад буд ва дилбохтаи шоҳкорҳои даҳоёни илму фарҳанги ҷаҳонӣ гардида буд.

То бунёди романтизм адибони аврупоӣ бештар ба илму фарҳанги ҷониёну римӣҳои қадим эътиқод доштанд. Ба фикри онҳо, гуё маҳз Юнону Рими бостонӣ дорои тамаддуни қадимӣ мебошанд. Романтикҳо ин андешаи гузаштагонӣ худро нодуруст эълон карда, баръакс, тамаддуни халқҳои Машриқзаминро қадимтар ва нерӯмандтар хонданд ва баҳри омӯختани он рӯ ба Шарқ оварданд. Дар замони Гёте эллинизмпарварӣ ба ориентализмпарастӣ табдил ёфт. Сабаби ба ватани шеърӯ шоирон майл кардани Гёте ҳам ҳамин буд. Вай тамоми қувваи худро ба кироати асарҳои сершуморе роҷеъ ба Шарқ бахшид ва «Девони ғарбӣ-шарқӣ» барин асаре офарид, ки мислашро назми пешини олмонӣ надида буд.

Дар адабиёти илмӣ бештар як фикр мавҷуд аст: таваҷҷӯҳи Гёте нисбат ба Шарқ ва тамаддуни он баъди хондани ғазалиёти Ҳофиз ба забони олмонӣ якбора ранги дигар гирифт, маҳз устои ғазал шоири олмониро ба тавассути лирикаӣ баландпарвозаш ошиқи Шарқ кард. Мо ба ин фикр ҳамроҳем, вале оё муаллифи «Фауст» то ин дам аз Шарқ беҳабар буд?

Гёте мисли дигар маорифпарварони аврупоӣ аз овони ҷавонӣ ба Шарқ меҳр дошт. Ҳанӯз дар ҷавонияш «Таврот» ва «Қуръон» барин асархоро кироат карда буд. «Мухаммад» ном ғоҷиаи Волтерро дар синни мактабиаш ба забони олмонӣ тарҷума кард. Аммо он вақт барои ӯ Шарқ чун барои аксарияти маорифпарварони Аврупо диёри «барбарон» буду бас. «Таврот»-и яҳудиён ва «Қуръон»-и арабҳо сабабгори навишта шудани девон нестанд. Онҳо барои бунёди асари шоири олмонӣ вазифаи дувумдараҷаро ба субут расонидаанд. Ногуфта намонад, ки ба ин асарҳо Гёте ҳангоми эҷоди девон низ аз нав муроҷиат кард. Аммо ҳамаи гап дар ин ки маҳз мутолиаи Ҳофиз шоири олмониро водор кард, ки ӯ чиддан ба омӯзиши тамаддуни Шарқ машғул шавад.

Ватани илми шарқшиносии Аврупо Фаронса аст. Маҳз ҳамдиёрони Раблеу Гюго нахустин шуда дар Аврупо ба омӯзиши ҷиддии урфу одатҳо, сохти давлатдорӣ, дин ва санъату адабиёти халқҳои Шарқ машғул шуданд. Саёҳатҳои Бернӣ, Шарден ва Тавернӣ ба мамлакатҳои мухталифи Шарқ дар охириҳои асри XVII ва

аввалҳои садаи XVIII ба ҳамин мақсад ба вуқӯ пайвастанд. Луғати сечилдаи шарқшиноси фаронсавӣ Бартелеми д , Эрбело, ки бо номи «Библиоте́к Ориента́л...» нашр шуда буд, аз дараҷаи баланди илми шарқшиносии фаронсавиён хабар меод. Аз дафтарчаи хотироти Гёте маълум гардид, ки ӯ пеш аз навиштани девон барои дониستاني таърихи илму адабиёт ва ҳолати инкишофи соҳаҳои гуногуни тамаддуни мамлакатҳои Шарқ асарҳои Шарден «Саёҳат ба Форс ва дигар мавзеҳои Шарқ ва д , Эрбело «Библиоте́к Ориента́л»-ро хондааст ва асари дуум ба ӯ имкон дод, ки аз он оид ба ҳаёт ва фаъолияти Рӯдакию Фирдавӣ, Саъдию Ҳофиз, Ҷомӣ ва дигарон маълумоти тарҷумаиҳолӣ гирад.

Гёте танҳо бо мутолиаи асарҳои шарқшиносии фаронсавӣ қаноатманд нашуд ва баҳри пайдо намудани мавод ва дониши баркамол ба мақсади дарёфт намудани асарҳои сайёҳони дигари аврупоӣ роҷеъ ба Шарқ роҳи китобхонаи машҳури Веймарро пеш гирифт. Хониши асарҳои Петро делла Велле «Тасвири мавзеҳои гуногуни ҷаҳон», Тавернйэ «Шаш саёҳат... ба Туркия, Форс ва Ҳиндустон» ва Олеарий «Тасвири саёҳатҳо ба Москва ва Форс» дониши Гётеро оид ба сиёсат, иқтисодиёт ва идеологияи халқҳои Машриқзамин пурратар қарданд.

Пеш аз навиштани девон Гёте ба омӯзиши таърихи халқҳои Шарқ низ шурӯъ намуд, асари падари илми таърих Ҳеродотро, ки бо номи «Таърих» машҳур аст, дар тарҷумаи олмонии Иоханн Фридрих Диген мутолиа кард. Ва навиштани девон барин асари бузург сабаб шуд, ки ӯ баҳри маълумоти дақиқ бардоштан ба асарҳои дигар муаррихони аврупоӣ рӯ овард, таърихномаҳои Ҷон Малколм «Таърихи Форс» ва Вилиям Оузлей «Коллексияҳои шарқӣ оид ба таърихи қадимаи Осиё»-ро, ки ба забони олмонӣ гардонида шуда буданд, хонд. Вале асарҳои таърихию динӣ, зайле ки ҳуди Гёте иқдор қардааст, китоби Ҳ.Ф.Дитс «Ёддоштҳо оид ба санъат, илм, урфу одатҳо, таърих, дин, қонунҳои сиёсии Осиё» барин ӯ материали дилхоҳ дода натавонистаанд. Ҳуди шоир таъкид қардааст, ки то ба майдон омадани асари Дитс вай дар бораи урфу одатҳо ва таърихи Шарқ дониши казое на дошт. Баъди тарҷумаи «Қобуснома» ба забони олмонӣ аз тарафи Дитс ихлоси Гёте нисбат ба ин ҳамватанаш зиёд мешавад. Гёте навишта буд: «Ба машғулиятҳои ман фон Дитс таъсири бузург расонд ва аз ӯ сипосгузорам. Вақте ки ман ба омӯзиши адабиёти Шарқ аз тахти дил машғул шудам, ба дастам китоби «Қобуснома» афтод ва ба ман ин асар ҷунон таъсир бахшид, ки барои он бисёр вақтро сарф ва баҳри мутолиаи он рафиқони зиёдеро ҷалб намудам...». Байни Гёте ва Дитс муқотиба оғоз меёбад. Шоир аз забондони ӯ бисёр вақт истифода қардааст. Ҷунончи, барои дониستاني ҳислатҳои инсонии Хоҷа Насриддин Дитс ба Гёте дасти ёрӣ дода, барои ӯ чанд латифаро тарҷума қардааст. Хуллас, Гёте барои асараш

маводи фаровон чамъ намуд, то ки пояҳои реалистии шеърҳои девонро устувор гардонад.

Бо ҳамаи ин донишҳои чамъкардаи худ Гёте ба навиштани девон ханӯз тайёр набуд. Вай баъди хондани ғазалҳои Ҳофиз дар тарҷумаҳои озоди олмонии Жосеф фон Ҳаммер (Штутгарт-Тюбинген) тамоми қувваташро баҳри омӯзиши осори адибони Шарқ, ба хусус, форсу тоҷик бахшид. Ҳаммер мушовири дуҷуми Гёте оид ба адабиёту санъати Шарқ мегардад. Масъалаи равобити адабии Гёте ва шарқшиносони номии олмонӣ Дитс ва Ҳаммер дар мақолаи А.А.Морозов ва Н.Н.Морева «Гёте ва илми шарқшиносии олмонӣ дар нимаи аввали асри XIX»² муфасссал ба таҳқиқ расидааст. Ин ҷо мо бо овардани як иқтибос, ки мақоми мушовири ӯ Ҳаммерро нишон медиҳад, қаноат мекунем: «Агар ҳудои филологияи олмонӣ таъсири Ҳаммерро ба адибони давр ба воситаи тарозуи дақиқбаркаши худ сабук нишон диҳад ҳам, дараҷаи баланди ақли ӯро, ки дар таърихи маданияти Олмон ҳодисаи тасодуфист, эътироф бояд кард», – навишта буд Гёте.

Гёте баъди мутолиаи ғазалҳои Ҳофиз аз пайи омӯзиши шоҳкорҳои дигар адибони асрҳои миёнаи форсу тоҷик, бахусус Саъдии Ҷомӣ гардид. Аз дафтарчаи хотироти ӯ медонем, ки шоир бо «Ғулистон»-и Саъдӣ бори нахуст моҳи январи соли 1815 шинос шудааст. Он тарҷумаи олмонии Адам Олеарий буда, соли 1654 дар Шлезвинг ҷоп шуда буд. Шоири олмонӣ ба осори Саъдии ширингуфтор меҳри беандозае пайдо мекунад. Дар қайдҳои девонаш ба эҷодиёти ин устоди сухан махсус тавакқуф намуда навиштааст, ки Саъдӣ «*шоири бисёр хуб аст*» ва «*таълим додан, насихат кардан*»-ро вазифаи инсонии худ медонад. «*Барои мо – мардуми Ғарб ӯ хеле самаранок ва бобаракат аст*», – илова кардааст Гёте.

Шоири олмонӣ бо осори Ҷомӣ низ ошно буд. Достони «Лайлӣ ва Мачнун»-ро, ки соли 1808 Антон Теодор Хартман аз рӯи тарҷумаи фаронсагии А.А.Шези ба олмонӣ гардонида буд, мутолиа кард. Ба воситаи тадқиқоти фон Ҳаммер «Таърихи суханпардозии форсиён дар якҷоягии мунтахаби шеърҳои дусад шоири форсӣ» бо осори Фирдавсию Анварӣ, Румию Низомӣ барин шоирони барӯманди форсу тоҷик ошно гардид.

Дар қайдҳои девон Гёте роҷеъ ба эҷодиёти бузургтарин намоёндагони адабиёти сарватманди классикии мо тавакқуф намуда, фаҳмиши худро роҷеъ ба моҳияти эҷодиёти онҳо баён кардааст. Шеърҳои девон ва сатрҳои меҳрубонона навиштаи шоири олмонӣ дар қайдҳо гувоҳӣ медиҳанд, ки ӯ бештар Ҳофизро писандидааст. Аммо ба ақидаи нави-санда Мариэтта Шагинян, ки гӯё Гёте назар ба дигар классикони ас-

² Дар кит.: Восточная филология, вып. 1. – Душанбе, 1977, стр. 148 – 161.

римиёнагии форсу тоҷик бештар ба Низомӣ ихлос доштааст ва «рӯҳи Низомӣ дар тамоми девон пай бурда мешавад ва қариб мазмуни умумии онро муайян мекунад», розӣ шудан мумкин нест. Худи шоир дар шеърҳои мухталифи девон муҳаббати худро нисбат ба Ҳофиз борҳо изҳор кардааст. Дар шеъри «Бепоён» меҳонем:

*Ҳофиз, ту мисоли ҷовидонӣ,
Чун умри абад надорӣ поён.
Ҳар як ғазалу ҷакомаи ту,
Ҳар нақши сарири хомаи ту,
Вобаста фақат ба хеш бошад,
Чун чанбари осмони гардон.*

Дар ҳамин шеър Гёте изофа карда буд:

*Ҳофиз, ману ту чу тавъамонем,
Ҳамқисмати рӯзгори фонӣ,
Гар ҳамдигу ҳамдами ту бошам,
Ин аст ҳаёту шодмонӣ.*

Дар сохтани шеър шоири олмонӣ на ба Низомӣ, балки ба Ҳофиз пайравӣ карданро мақсад дошт:

*Ҳофизо, киш чу ту нодирағуфторӣ кунам,
Пайрават бошаму гӯям сухани хостае.
Резакорӣ зи ту омӯхтаву пардозам,
Шеъри мумтозу гаронмояву перостае.*

Барои Гёте Низомӣ танҳо чун муаллифи «ривоятҳои ишқӣ» маълум буд, ҳол он ки дар девон бобе «Ҳофизнома» унвон дорад. Вилмонт, ки аз муҳаққиқони намоёни эҷодии Гётест, навиштааст, ки «*шоири олмонӣ бештар ба Ҳофиз имон дошт*». Муҳаққиқони дигар ҳам ҷонибдори чунин ақидаанд.

Умуман, пеш аз эҷоди девон Гёте паҳлӯҳои мухталифи маданияти халқҳои Шарқро омӯхт. Адабиётшиносони олмонӣ муайян кардаанд, ки шоир оид ба Шарқ чилу чор номгӯй асарҳо хондааст, ки қисми зиёди онҳо бисёрчилдаанд. Суханвари олмонӣ на танҳо асарҳои сайёҳони аврупоӣ, на танҳо тадқиқоти шарқшиносони олмониро оид ба илму адабиёти форсу тоҷик, балки дурдонаҳои адабиёти дигар халқҳои Шарқро низ қироат намуд. Аз адабиёти арабу Ҳинд низ намунаҳо хонд. Аз ҳамаи ин асарҳо шоир барои худ хӯшае чид, онҳоро дар шеърҳои ба қор бурд ва дар натиҷаи таҳлили ҳаматарафаи рӯҳи аврупоиро бо хиради шарқӣ омезиш дод, намунаи нави шеърро офарид.

Мутолиаи осори адабони форсу тоҷик Гёттеро ба хулосае оварданд, ки ӯ шеъри баландпарвози адабони моро эътироф кунад. Шоир навишта буд: «Мардуми форс дар тӯли панҷ аср аз ҳамаи шоирони

худ фақат ҳафт тан (Фирдавсӣ, Низомӣ, Анварӣ, Румӣ, Саъдӣ, Ҳофиз ва Ҷомӣ)-ро эътироф кардаанд, ҳол он ки дар байни шоирони напсандаи онҳо мардони аз ман ҳам бузургтаре ҳастанд». Дар осори шоирони нерӯманди асримиёнагии мо шоири олмонӣ мазмунҳои бузург ва рангорангро ҳис кард. Вай пай бурд, ки ҳар яке аз суҳанварони мо дар эҷоди шеър махсусияте доранд ва ба ҳамдигар монанд нестанд.

2. Гёте ва Ҳофиз. Муҳаққиқи намоёни эҷодиёти Гёте Н.Вилмонт роҷеъ ба муносибати Ҳофиз ва шоири олмонӣ суҳан ронда навиштааст: «Гёте дар симои Ҳофиз шоир ва инсонро дарёфт, ки озодии ақло мепарастад, ақидахоҷро бар зидди аҳкоми дин ва давлат равона сохта, лаззату хурсандихои зиндагиро баён намуда, дар олами реалӣ ишрат карда, дар он ифодаи қонунҳои ҳастиро дида метавонад». Адабиётшиноси олмонӣ Иоханн Кристоф Брюгел дар рисолаи «Се тадқиқ оид ба Ҳофиз. Гёте ва Ҳофиз. Ақл ва ишқ дар осори Ҳофиз. 12 ғазали Ҳофиз. Тарҷума ва шарҳ» (-Фракфурти Майн, 1975) навиштааст: «Ҳофиз ва Гёте нуктаи олии рӯҳи инсонӣ мебошанд. Дар таърихи адабиёт роҳи ба ҳам бархӯрдани ин ду ситораро воқеаи фаромӯшнашаванда бояд ҳисобид. Гёте бо Ҳофиз бархӯрд ва махсус зери таъсири шеъри ӯ монд. Ҳофиз ошиқ аст, вале тавре ки мо медонем, ӯ сарояндаи ишқ буда, бовар дорад, ки муҳаббат ӯро шоир кардааст».

Мулоҳизаҳои зайлро дар асарҳои дигар олимони низ дучор шудан мумкин аст. Вале, ба фикри мо, дар адабиёти мавҷуда сабабҳои ба эҷодиёти Ҳофиз рӯ овардани Гёте он қадар равшан нест.

Дар таърихи назми ҷаҳон Ҳофиз барин шоироне, ки тӯли асрҳо дар дили ҳавадорони шеър маскан гирифта, нерӯмандтарин бузургони суҳанро маҳву мот карда бошад, башуморанд. Хизмате, ки лисонулғайб дар инкишофи лирикаи ҷаҳонӣ ба субут расонидааст, ба кам суҳанварон насиб шудааст. Гёте даҳост, вале Ҳофиз ба даҳо нерӯ ва болу пари нави парвоз эҳдо намуд. Охир, «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-ро муҳаққиқон «*ҷавҳари назми олмонӣ*» хондаанд, ки пас аз хондани Ҳофиз эҷод шуда буд. Митскевичу Пушкин, Гейнею Петефи, Байро-ну Гюго, Змаю, Якшич, Нервалу Фет, Есенину Мӯсо Ҷалил, Глинкою Бестужев – Марлинский, Козим Мечиеву И.Селвинский... барин эҷодкорони мумтоз ба шеърҳои пурэхсосу баландпарвози Ҳофиз имон оварда, аз ғазалҳои хӯшаҳо чидаанд.

«*Бузургонро бузургон зинда медоранд*», – гуфтааст шоири тавонои мо Лоик Шералӣ. Оре, дар густариш ёфтани даҳои Гёте хиради Ҳофиз ёрмандӣ кард. Дар навбати худ, мо бояд аз шоири олмонӣ сипосгузор бошем, зеро ӯ дар кашфи асрори шеъри Ҳофиз дар Аврупо аввалин шуда суҳан гуфт ва Ҳофизро машхури олам гардонд.

Баҳори соли 1814 буд. Фасли шеърӯ шоирӣ. Шарқшиноси шаҳри олмонӣ фон Ҳаммер – Пургштал тарҷумаи пурраи ғазалҳои Ҳофизро

дар ду чилд нашр кард. Аз дафтарчаи хотироти Гёте медонем, ки ӯ бо ин шоҳкор 7-уми июни соли 1814 шинос шудааст. Баъди шиносӣ Гёте дарҳол навишт: «Ба ростӣ, девона мешавам, агар барои таскини ҳаяҷони худ ба гуфтани ғазал оғоз нанамоям. Нуфузи аҷиби ин шахсияти хорикулодатро, ки ногаҳон по дар зиндагии ман ниҳод, таҳаммул наметавонам кард». Худи ҳамон сол Гёте ба эҷоди нахустин шеърҳои «Девони ғарбӣ-шарқӣ» шурӯъ намуд. Дар шеъри нахустин, ки «Ҳичрат» ном дорад, навишт.

*Шуд Шимолу Чануб вайрона,
Мулки Мағриб ғашт бесомон,
Бояд акнун ба Шарқ ҳичрат кард
Кинивари шиқу шеъру паймона.*

Дар ин ҳичрат Гёте танҳо буд. Қариб ҳамаи ҳамзамонони шоир дар масъалаи нуфузи адабии Шарқу Ғарб Шарқро дастболо медонистанд. Байрону Нервал баҳри кофтукови шеъри асил ба ҳичрати ҳақиқӣ баромаданд. Гюго шеъри асилро низ дар Шарқ медид. Ба Шарқ рӯ овардани ин суҳанварон хоҳиши шахсӣ набуд, балки талаботи адабиёти замон буд. Шеъри «Ҳичрат» намунаи шеъри романтикст, зеро Гёте дар пиронсолӣ ба ин услуби бадеии бонуфузи адабиёти давронаш майл кард. Шеъри «Ҳичрат» аз романтизми Гёте мужда меод. Ба гуфти мусаннифи «Фауст» дар Аврупои мутамаддин хираду дониш қадру қимат ва бузургони илму фан иззату ҳурмат надоштанд, вале дар Шарқ барои ростӣ майдони фароҳе кушодаву барои ҳилаю бӯхтон роҳ баста буд. Машриқзамин аз қадим сарзамини шеърӯ шоирӣ буд. Албатта, дар ин гуфтаҳои Гёте ғайри орзуҳои романтиконе, ки ба ҳамзамононаш низ ҳос буданд, чизи дигаре нест. Дар сатрҳои поёнӣ ҳам хиёлот бар ҳақиқат дастболост. Яке аз дастурҳои асосии романтизм ҳам фавқияти хиёлот бар ҳақиқат аст:

*Рав ба он ҷой – мулки Пайғамбар,
Хираду нур чашмаҳо дорад.
Марди хокӣ зи гоҷати дониш
Баҳси андеша бо Худо дорад.
Он ки дар ҷабҳаи хирадмандиш,
Нури ғайби Худо ҷило дорад.
Рав ба он ҷо, ки бар ниёгонаш
Чумларо ҳаст иззату имон,
Ростиро фароҳмайдоне,
Бастароҳе ба ҳилаю бӯхтон,
Шеър дорад таҷаддуди ҷовид,
Баски з-аввал шиқрой будаст он.*

Ҳамин тарик, сабаби нахустин ва асосии ба Шарқ ва ба Ҳофиз рӯ овардани Гёте ба завқи адабиёти замон ҳамбастагии қавӣ дорад.

Сабаби дигари ба Шарқ хичрати рӯҳӣ кардани шоири олмониро мо аз қайдҳое, ки ӯ дар охири девон овардааст, мефаҳмем: «*Ҳар кӣ меҳоҳад шеърро фаҳмад, бояд ба ватани шеър раҳсипор шавад ва ҳар кӣ меҳоҳад шоирро фаҳмад, бояд роҳи ватани шоирро пеш гирад*».

Ҳамаи муҳаққиқон бар онанд, ки бе мутолиаи ғазалҳои Ҳофиз Гёте девон барин асари барҷастаро офарида наметавонист. Чаро шоири олмонӣ маҳз Ҳофизро писандид ва ӯро бародари рӯҳӣ хонд? Боз ба шеъри «Ҳичрат» муроҷиат мекунем. Шоир навиштааст:

*Аз биёбони бераҳу тафбод
Гар гузар сози гоҳу беғоҳе,
Ҳар кучо роҳ пурниҳеб ояд,
Зуд оғоз кун ғазалҳои,
То тавонӣ суруди Ҳофиз хон,
Аз ҳама бим то амон монӣ,
То ҳама ахтарон ба рақс оӣ,
То ҳама раҳзанон ғурезонӣ,
Ғазали Ҳофизи лисонулғайб
Боз бархон ба базми маҳруён.*

Пеш аз он ки гуфтаи Гётеро шарҳ диҳем, аввал ба асарҳои ашхосе муроҷиат мекунем, ки Ҳофизро «*лисонулғайб*» доништаанд. Абдурахмони Чомӣ дар «Баҳористон» фармудааст: «*Ашъори вай (Ҳофиз – Ш.М.) латиф ва матбуъ аст ва баъзе қариб ба сарҳади эҷоз, дар шеъри вай асари тақаллуф зоҳир нест, вайро «лисонулғайб» лақаб кардаанд*». Ба қавли шарқшиноси намоён А.Н.Болдирев, услуби бадеии Ҳофиз маҳз дар шакли бо рамз, маҳфӣ ва пардапӯш ифода карда шудани фикр ва ҳиссиёти нихонии ӯ иборат аст».

Ҳамин лисонулғайбӣ, бо рамз, маҳфӣ ва дар парда сухан гуфтан хоси романтикҳои аврупоӣ буд. Ба қавли муҳаққиқи романтизми олмонӣ Н.Я.Берковский, тасвири ҳаёти маҳфӣ ва муттасилона нахустасоси эстетикаи романтизмро ташкил мекунад. Ин фикр дар рисолаҳои ба романтизм бахшидаи олимони дигар ҳам тақвият ёфтааст. Гёте девонро дар айни чӯшу хурӯши романтизми Олмон навишт. Ҳамин тавр, дар услуби тасвир Ҳофизу Гёте баробар шуданд. Шоири олмонӣ дар «Чашмаҳо» ном шеъраш иқрор шудааст:

*Халқ бахшад бар ту умри ҷовидон,
Ҳамчу Ҳофиз хонадат ғайбуллизон.*

Ҳофиз шоири ишқ аст, ишқу муҳаббат дар ғазалиёти ӯ мақоми арчманде доранд. Вай навиштааст:

*Аз садои сухани ишқ надидам хуштар,
Ёдгоре, ки дар ин гунбади даввор бимонд.*

Баъди мутолиаи шеърҳои ишқии Ҳофиз Гёте дар пиронсолӣ ошик шуд. Шоирӣ форсу тоҷик дили Гётеро барноӣ рӯҳашро ҷавон кард. Таърихи ишқӣ ӯ ба Марианна Юнги сисола ба ин фикр гувоҳ аст. Соли 1798 дар сахнаи театри Франкфурт боре актрисаи соҳибҷамоли ҷаҳордаҳсола Марианна Юнг ҳунаринамӣ карду дигар ба сахна барнагашт. Банкири давлатманд Веллимер дар назди соҳили дарё истироҳат мекард. Соли 1814 (шояд баъди чанд вақти наشري олмонӣ ғазалҳои Ҳофиз бошад) Гёте барои боздиди Марианна ба хонаи Веллимер ташриф овард. Банкир аллакай пири ғартут шуда буд, вале Марианна бо зебоиаш бори дигар Гётеро мафтуну ҷавон кард ва шоирӣ шастсола дар тӯли ду сол ба ошқи шарқӣ табдил ёфт. Ба худ Ҳотам ном дода, Марианнаро Зулайхо хонд. Ба ин маънӣ дар шеъри «Ҳотам» рози дил гуфт:

*Тасодуф н-оварад дуде ба дунё,
Тасодуф худ ба худ дудди бузургест,
Шикаста қуфли дил, бурд эҳтиросам,
Кунун дар синаам ҷуз оҳу ғам нест.
Сипас дуддидаи худро ба ту бурд,
Аё олиҳаи ман, кирдугорам.
Аз ин рӯ бесаруноӣ харобам,
Ба ишқи ту асиру хору зорам.*

Сурудиҳои ишқии Ҳофиз ӯро илҳом бахшиданд. Шоирӣ олмонӣ дар ишқсароӣ ҳам худро бародар ва ҳамдигар ҳамфикри шоирӣ форсу тоҷик хонд. Ва ишқи Ҳофизро Гёте чун ишқи романтикона қабул кард. Ҳаммер – Пургштал дар асноӣ тарҷума Ҳофизро ба романтизм бештар мутобик намуда буд. Ҳамин дониши шоирӣ олмонӣ ҳам ҳамин тарҷумаи Пургштал буд. Ҳамин тавр, оҳангҳои романтикӣ ғазалҳои ишқии Ҳофиз сабаб шуданд, ки Гёте Ҳофизро истиқбол кунад ва ҳамдигар ҳамдигар ҳамфикри ӯ бошад.

Дар эҷодиёти романтикҳои аврупоӣ, алалхусус олмонӣ тасвири шарҳи ҳоли худ, ҳешовандон, дӯстони наздик ҷои намоёнро ишғол мекунад. Дар осори онҳо шеърҳои тарҷумаиҳолӣ хеле бисёранд. «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-ро асари тарҷумаиҳолӣ номидан хато нест. Ҳар як қисмати он моро бо зиндагии шоир шинос мекунад. Дар тасвири бадии зиндагии шахсӣ Гёте дар симои шоирӣ мо мардиро дид, ки тамоми талхӣю ширинии ҳаётро ҷашидааст. Дар шеърҳои тарҷумаиҳолии Ҳофиз суханварони бузург тасвири ҳаёти шахсии худро дарёфт, ба ибораи дигар гӯем, дар онҳо тасвири умри гузаштаи худро дид. Ин буд, ки шоир дар ин масъала ҳам Ҳофизро бародар хонд. Ин аст сабаби дигари ба эҷодиёти Ҳофиз рӯ овардани Гёте:

*Бигзор фуру равад ҷаҳоне,
Ман боки шикасти он надорам.
Ҳоҳам, ки миёни шодию ғам
Худро ҷу бародарат шуморам.*

Ҳофиз шоири ринд аст. Романтикҳои Ғарб низ ринд буданд. Романтизм зодаи капитализм аст. Романтикҳо гумон доштанд, ки ҷамъияти нав, ки феодализмро иваз кард, ба одамон озодӣ меорад. Вале ғайриҷашмдошт капитализм истисмори одамо аз тарафи одам ба дараҷаи ниҳой расонд. Зиддияти шахс байни шахс ва ҷамъият шадидтар шуд. Орзуи умеди романтикҳо барбод рафт. Нисбат ба замона нафрат пайдо шуд. Ин буд, ки онҳо ба муқобили буржуазия қалам бардоштанд. Гёте ҳам дар ин муҳориба иштирок дошт. Ҳофизи ринд барои замони шоири олмонӣ сазовор омад ва ин буд, ки ўро дўстона истикбол намуд. Ринди Ҳофиз бо ринди Гёте бархўрд. Дуюмӣ гуфт:

Ҳофизо, ҷону тани шоири олмониро

Отаиши шеъри ту андар табутоб афкандаст.

Ҳамин тариқ, Гёте аз Ҳофиз илҳом гирифта, таркиби ғарбии шарқие ба вучуд овард, ки мислашро таърихи назми ҷаҳон надидао нагунона буд. Ҳофиз шоири гузаштаи имрӯзу фардост. Вай ҳаргиз ҳамқадами суғназмон набуд. Ҳофиз чандин суҳанварони ҷаҳониро илҳом бахшид, нури шеъраш то абад дурахшон монда, барои шоирони оянда ҳам манбаи илҳом хоҳад гардид, зеро шеъри ў «*ҳадди ҷамол асту қамол*» ва ҳудаш «*маликуишуарои ҳама дунёст*» ва яке аз бузургони шеъри Аврупо Гёте хостааст бо ў ҳамдигар ҳамфикр буда, чун ў «*нодиратуфторӣ*» кунад.

Шодӣ ШОКИРЗОДА

ҲАМОИШИ ТАМАДДУНҲО ДАР «ДЕВОНИ ҒАРБӢ-ШАРҚӢ»

Равобити фарҳангиву адабии халқҳои эронинаҷод бо мардуми Мағрибзамин собиқаи тўлонӣ дорад ва ин пайванди натиҷагирӣро дар таърихи тамаддуни башарӣ меваҳои пурфайзеро ба армуғон овардаанд. Ин гуна робитаҳо бахусус аз садаи ХҶ баъд вусъати ҳамаҷониба ёфтанд ва беҳтарин намунаи осори саромадони адабиёти форсӣ Абулқосим Фирдавӣ, Умари Хайём, Санои Ғазнавӣ, Аттори Нишопурӣ, Ҷалолуддини Балхӣ, Низомии Ганҷавӣ, Саъдии Шерозӣ, Ҳофизи Шерозӣ, Абдурахмони Ҷомӣ ва дигарон ба забонҳои мухталифи дунё тарҷума ва нашр гардиданд. Аврупоиён ба ин васила бо олами хиёлоҳои рангин, рӯҳи равони бешикаст, ҷилову дурахши қаломии сеҳромези форсӣ ошноӣ ёфта, ба он ҷалби таваҷҷӯҳ намуданд ва дар андак муддат дар пайравӣ ва ё бевосита зерини таъсири он осори фаровони рӯҳи шарқидошта арзи вучуд намуд, ки «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-и адиби маъруфи олмонӣ Йоханн Вольфганг Гёте аз ҳамин зумра аст. Ин асар баъди наشري нахустин (1819) аз ҷониби

муҳаққиқон бо хушнудӣ пазируфта шуд ва аввалин тақризи муфасса-лу холисонае, ки сабабу заминаҳои пайдоиши онро бозгӯ менамуд, ба қалами донишманди ҳамзамони адиб И.Г.Л.Козегартен мутааллиқ буд. Ба андешаи ин муқарриз, «дар «Девон...»-и Гёте бештар рӯҳи Шарқи мусалмонӣ ба мушохида мерасад ва он офариниши ғарбӣ – шарқиест, ки то андозае осори шарқиро дар шакли ғарбӣ ва ашъори ғарбиро дар услуби назми шарқӣ ифода намудааст. Қасди шоир, аввалтар аз ҳама, тавассути маъниву мӯҳтавои офаридаҳои ҷаҳони Шарқро ба мо шиносонидан аст ва хушбахтона, дар ин ҷода ӯ комёб гардидааст. Асари Гёте то ба он ҳадде, ки андешаву тасаввурот ва қаҳрамонҳои ба сурати умум маъмули шарқӣ ва ё андешаву эҳсоси шахсиятҳои наҷиби алоҳида ва кутуби Шарқро ифода мекунад, мундариҷаи шарқӣ дорад».¹

Муносиботи эҷодии адиби шинохтаи олмонӣ бо Шарқ ва фарҳанги деринсолу ғании форсӣ аз дер боз тавачҷӯҳи аҳли таҳқиқро ба худ ҷалб намуда меояд. Дар ин замина бештар ҷанбаҳои адабӣ, таърихӣ ва фалсафӣ то андозае мавриди таҳқику баррасӣ қарор гирифта, таълифоти фаровоне низ рӯи қор омадаанд. Аксари муҳаққиқон иддиои онро доранд, ки адиби олмонӣ ба тавассути «Девон...»-и худ на чун мушоҳидачӣ, балки бештар ба ҳайси идомадиҳандаи беҳтарин дастовардҳои эҷодии шарқӣ, бахусус назми форсизабон, ба назар мерасад.² Дар давраи таълифи ин асар Гёте таҳти таъсири ду ҳиссиёти бузург қарор дошт, ки яке баъди омӯзиши шохкорҳои адабию фарҳангии шарқӣ, бавежа, арабиву форсӣ, зухур намуда буд. Дигаре сафарҳои адиб ба Рейн ва Майн дар солҳои 1814 ва 1815, ки ҳар кадом аз ҷаҳор то шаш моҳ идома ёфта, ҷаҳони то ин дам барояш номакшуфи санъату хунари олмониёни қадимро ошно намуд.³ Лозим ба ёдоварист, ки тавачҷӯҳу дилбохтагии шоири олмонӣ ба Машриқзамин ҳанӯз аз айёми ҷавониаш оғоз ёфта буд ва маҳз дар ҳамин давра китобҳои муқаддаси «Таврот»-у «Қуръон»-ро мутолиа намуда, ғоҷиҳои «Муҳаммад»-и Волтерро аз фаронсавӣ ба олмонӣ тарҷума кард. Дониши Гётеро роҷеъ ба тамаддун, таърих, ҷуғрофиё, сиёсат, иқтисодиёт ва рӯҳи миллии ақвоми мамолики Шарқ асарҳои Шерден «Саёҳат ба Форс ва дигар мавзёҳои Шарқ», Эрбело «Библиотека Ориентал», Петро делла Валле «Тасвири саёҳатҳо ба Маскав ва Форс», Чон Малколм «Таърихи Форс», Вилиям Оузлей «Коллексияҳои шарқӣ оид ба таърихи қадимаи Осиё». Х.Ф.Дитс «Ёддоштҳо оид ба санъат, илм, урфу одатҳо, таърихи дин, қонунҳои сиёсии Осиё», инчунин тарҷумаи олмонии «Таърих»-и Херодот пурратар намуданд. Вале бо ин ҳама дониши андӯхташ Гёте ҳанӯз ба иншои «Девон...» омода набуд ва дар адабиёти илмӣ андешае маъмул аст, ки тавачҷӯҳи адиб нисбат ба Шарқ ва тамаддуни он баъди мутолиаи ғазалиёти Шамсиддин Муҳаммад Ҳофизи Шерозӣ ба забони олмонӣ якбора ранги дигар гирифт, маҳз

хамин устои ғазал ва хоҷаи риндон шоири олмониро ба тавассути лирикаи баландпарвозаш ошики Шарқ кард.⁴ Каломи саршори меҳру ҳикмат ва андешаҳои волои шоири мутафаккири форсигӯ аз ҳудуди Машриқзамин берунтар рафта дар қаламрави китъаҳои дигар шефтагону ҳаводорони сершуморе пайдо кард ва эшонро ба дунёи пур аз розу рамзи гӯяндагони форсӣ роҳбаладӣ намуд. Яке аз пӯяндагони содики ин ҷодаи душвор И.В.Гёте буд ва «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-и ӯ дар шумули бехтарин шоҳкорҳои адабиёти ҷаҳонӣ ёдрас мешавад.

Дар рисолаи арзишманди муҳаққиқи олмонӣ Кристоф Бюргел «Сетдиққ дар бораи Ҳофиз» (Гёте ва Ҳофиз. Ақл ва ишқ дар осори Ҳофиз. 12 ғазали Ҳофиз, тарҷума ва шарҳ. – Берн, 1975), ки мавриди назари мост, роҷеъ ба пайвандҳои адабии Шарқу Аврупо дар садаи XIX дар мисоли ашъори Ҳоҷа Ҳофиз (асри XIY) ва Гётеи олмонӣ суҳан меравад. Ба қавли муҳаққиқ, мавзӯи баҳси ӯ иборат аз он аст, ки «Гёте ба Шарқ чӣ назаре дорад ва ба тавассути кадом сарчашмаҳо онро мешиносад; робитаи ӯ бо Ҳофиз; Гёте аз Ҳофиз чӣ чизро мепазираду онро чӣ гуна тағйир медиҳад ва ҳамчунин нишон додани ҳаммонандиву умумият ва ихтилофи назари ин ду адиби нобиға» мебошад.⁵ Бояд бигӯям, ки дар солҳои унвонҷӯӣ (1995 – 1998) нигорандаи ин сатрҳо қисмати аввали ин китоб «Гёте ва Ҳофиз»-ро барои таълифи маъруза (реферат) бо кӯмаки луғат аз олмонӣ ба тоҷикӣ тарҷума карда буд ва замоне ки онро дар машинка чоп мекардам, як дӯсти фарҳангӣ иттилоъ дод, ки матлаби мазкур аллакай ба хонандагони тоҷик дастрас мебошад. Баъди чанд рӯз маҷаллаи «Садои Шарқ» (1994, №9)-ро бароям овард, ки дар саҳифаҳои 70 – 80-уми он мақолаи «Гёте ва Ҳофиз»-и Кристоф Бюргел бо пешгуфтор ва таҳияи донишмандони тоҷик Шокир Мухтор ва Рустам Дехотӣ (равонашон шод бод!) чоп шуда буд. Тарҷумаи худро, ки дар муқоиса бо матни ба форсӣ тарҷумашуда хеле заъфу кӯтоҳиро дошт, қанор гузоштам ва бо истифода аз он мақолаи мазкур иншо гардид.

1. Сарчашмаҳои ошноии Гёте ба Шарқ ва бозтоби ин рӯҳия дар «Девони ғарбӣ-шарқӣ»

Шоир ва мутафаккири бузурги олмонӣ Иоханн Волфганг Гёте дар тамоми давраҳои ҳаёти адабиву илмиаш бо фарҳангу адабиёти сарзаминҳои бегона иртибот дошт ва ғолибан онҳоро дар қолиби назм месуруд ва ё мавриди баррасӣ қарор меод. Тавре ки зикр намудем, Гёте аз айёми ҷавонӣ бо Шарқ алоқаманд буд ва дар навбати аввал зери таъсири тасвирҳои гуногуни ҳамзамонаш, ки аз Эрон баргашта буданд, қарор дошт. Мутолиаи тарҷумаи фаронсавии «Ҳазору як шаб» ба тавассути Галлан илҳомбахши шоири олмонӣ гардид ва ин бархӯрд ҳам аз лиҳози шакл ва ҳам аз ҷиҳати мазмун дар баъзе асарҳоиаш ба мушоҳида мерасад. Услуби хоссаи насри

классикии мо – қисса андар қисса ва ё ҳикоят андар ҳикоят тавачҷӯҳи Гётеро ба худ чалб мекард ва ин таъсир дар асари «Устод Вилгелм»-и ӯ ба хубӣ ҳувайдост. Аз лиҳози мазмун муҳити афсонаҳои шарқӣ ва эҷоди саҳнаҳои бошаҳомату воқеаҳои ҷодуӣ дар достони парӣени «Лайло», ки дар замони сисолагиаиш навиштааст, инчунин асарҳои «Пориси чадид», «Афсона», «Шанбеи ҷодугарон», дар қисмати дувуми шохкори Гёте – «Фауст» ба мушоҳида мерасад. Гёте ба тарҷумаи олмонии китоби муқаддаси муслимин Қуръони азимушшаън ошноӣ ёфта, аз он ёддоштҳо мекунад ва баъди мутолиаи асари Турин «Зиндагии Муҳаммад – конунгузори араб» драмаи «Муҳаммад»-ро менависад, вале дигар аз пайи тақмили он намешавад ва он дар сурати тарҳе мемонад, ки қисмати кӯчаке аз он то ба ҳол бокӣ мондааст. Адиби олмонӣ драмаи «Муҳаммад»-и Волтер – адибу файласуфи фаронсавиро ба иллати тасвири якҷонибаву манфиаш наменвисандад ва дар «Суруди Муҳаммад»-и худ тақаллуми асари Пайғамбарро бо чашмае муқоиса мекунад, ки ҷӯйборҳои бешуморро дар худ гунҷонида, ба рӯдхонаи азиме табдил меёбад.

Ифои вазифа дар мақоми гуногуни давлатӣ дар Веймар муддате ба Гёте имконият надод, ки ба омӯзиши ҳар чи бештаре аз Шарқ машғул бошад. Дар солҳои 1812 ва 1813 аввалин бор тарҷумаи муқаммалӣ девони Ҳофиз ба забони олмонӣ дар ду ҷилд ба нашр расид. Ношир Й.Ф.Котт соли 1814 дар Рейн ба Гёте девони мазкурро эҳдо намуд, ки тарҷумони он корманди масъули дарбор, сафири собиқи Утриш (Австрия) дар Истанбул шарқшинос Йозеф фон Ҳаммер Пургштал буд. Дар дафтари қайдҳои Гёте номи Ҳофиз бори аввал дар таърихи 6-уми июни соли 1814 сабт ёфта бошад ҳам, муҳаққиқ А.В.Михайлов бар он аст, ки девони Ҳофиз ба адиби олмонӣ рӯзи 18-уми май дастрас гардидааст.⁶ Ба қавли Г.Й.Вейтс, Гёте феврал ба мутолиаи ашъори Ҳофизӣ малакутӣ пардохтааст ва аллакай баъди як рӯз (19-уми май) тахти таъсири он шеърӣ «Зулфҳо» арзи вучуд намуд, ки он баъдан бо унвони «Мубтало» шомили «Девони ғарбӣ-шарқӣ» гардид.⁷ Ҳарчанд Гёте аз нусаҳеҳии тарҷумаи комили ашъори Ҳофиз ба забони олмонӣ борҳо ёдовар мешавад, маҳз ба тавассути ҳамин тарҷума ӯ имкон ёфт, ки рӯҳи шоири нодирагуфтори форсизабонро дарк намояд. Дар ин хусус Гёте дар дафтари қайдҳоиаш менависад: «Қаблан ҳар кучо китъаҳои мухталифиро аз ашъори ин шоири бузург мутолиа мекардам, чизи қобили мулоҳизаеро намеёфтам, вале акнун ашъори тадвинёфтаи ӯ ба ман таъсири ҳар чи бештаре мерасонад ва ончунон маро шефтаи худ сохта, ки ба тағйири назари қаблаам маҷбур ҳастам».⁸

Аксари муҳаққиқон, минҷумла муаллифи рисолаи «Се сабақи Ҳофиз» ҳам мӯътақид бар он аст, ки «Девони ғарбӣ-шарқӣ» самараи ошноии адиби олмонӣ бо каломи қудсии Ҳочаи Шерозист. Гёте дар ибтидо ба маҷмӯаи шеърҳои ин силсила номи Ҳофизро муносиб до-

ниста, номи кунуни девонро баъдхо интихоб намудааст. Хамаи дувоздаҳ фасли «Девон...»-и шоири мутафаккир унвони форсӣ доранд: «Муғаннинома», «Ҳофизнома», «Ишқнома», «Такфирнома», «Ранҷнома», «Ҳикматнома», «Темурнома», «Зулайхонома», «Сокинома», «Масалнома», «Порсинома» ва «Ҳулднома». Номи Ҳофиз дар ин асар бештар аз адибони дигар ёд мешавад ва Гёте ба андозаи ӯ васфи дигареро намекунад. Чунончи, дар як шеър ба адиби нобиғаи Шарқ бахшидааш, ки аз «Девон...» берун монда, дар шумули ашъори наздик ба рӯхияи шарқӣ омадааст, мегӯяд:

Ҳофизо, бо ту баробар будан?

Чӣ хилест муҳол!

Хеширо чун ту ба қадр афзудан?

Нест чуз айни вубол!

Ту чун он киштии паррон биравӣ,

Карда оғард дили дарёро.

Нашавӣ дастхуши тӯфоне,

Ғул-ғул андозӣ ҳама паҳноро.

(Тарҷумаи Лоик Шералӣ)

Гёте дар ин шеър иддио дорад, ки ҳарчанд ашъори Ҳофиз ба зоҳир ором менамояд, дар замири он шӯру иштиёқи фаровоне нуҳуфтааст. Ё Ҳофизро ба киштии азиме мушобеҳ медонад, ки дар укёнус бо шукӯҳу азамати хос шиноварӣ дорад ва тӯфони ногаҳонӣ низ дар киболи ӯ ёрои муқовимату истодагарӣ кардан надорад. Дар интиҳо адиби олмонӣ худро аз муридони адиби шерозӣ дониста, талқин месозад, ки ишқу зиндагиаш чун Ҳофиз саршори хуррамову шодмониро буда:

Ман муриде зи муридони туам, эй устод,

Баски дар кишвари нуронӣ чу Шерози ту

Умр варзидаму ошиқ шудаму будам шод.

(Тарҷумаи Лоик Шералӣ)

Дар шеъри дигаре бо унвони «Бепоён» Гёте ба Ҳофиз нидо мекунад:

Бигзор фуру равад ҷаҳоне,

Ман боки шикасти он надорам.

Хоҳам, ки миёни шодию ғам

Худро чу бародарат шуморам.

Ҳофиз, ману ту чу тавъамонем,

Ҳамқисмати рӯзгори фонӣ.

Гар ҳамдигу ҳамдами ту бошам

Ин аст ҳаёту шодмонӣ.

Аммо бо Ҳофиз даъвии баробарӣ кардани адиби олмонӣ ба ҳеҷ вачҳ таъоруфи шоирона нест, балки рӯҳу андешаи шоири даҳон форсӣ дар ашъори Гёте як навъ навапардозиву муъҷазбаёнии ҳоси шарқиро ворид намуд. Вале шоири олмонӣ ин ҳамаро ба қавли С.Есенин, «бо дилу дарду шеваи худ» меҳонад ва ин маъниро Гёте дар банди охири шеъре, ки қаблан аз он иқтибос намудем, мегӯяд:

*Эй шеър,
Ту лек дар амон бош,
Такрор машав: ки ҷовидон бош.
Ту дер зи мою пиртар ҳам
Ҳам дер бимон зи мо дар олам!*

(Тарҷумаи Лоик Шералӣ)

Ба андешаи Кристоф Бюргел, «Девон...»-и адиби олмонӣ «танҳо баҳси хушк бо гузаштаи дур нест, балки Гёте дар баробари Ҳофиз ва Шарқ зиндагӣ ва афкори ҳудашро қарор медиҳад ва таҷассуми зебӣ аз махсусоти Гёте дар девон пайкари Марианна фон Виллемер аст, ки ин ҷо тахти номи Зулайҳо ситуда мешавад».⁹ Ин зани ҳунарманду равшанзамир истеъдоди нодири шоириву мусиқӣ дошт ва шавҳараш яке аз бонкдорони Франкфурт буд. Дар моҳи августи соли 1815 Гёте меҳмони оилаи Виллемерҳо шуда, бонкдорро пиру нотавон ва Марианнаро хеле ҷаззобу дилрабо мебинад. Ин боздид ба шефтагиву ишқбозихои адиби шастушашсолаву Марианнаи қариб сисола сабабгор мегардад. Байни ин ду нафар мукотиба ба тавассути номаҳои саршори эҳсосу рамзи ошиқона сурат мегирифт ва тарҷумаи олмонӣ ашъори Ҳофиз барояшон ба сифати мушқилкушо хидмат менамуд. Гёте худро Ҳотам ва Марианнаро Зулайҳо номид ва ин ҷуфт аз ихтироъҳои адиби ошиқпеша мебошад. Марианна ба номаҳои лабрези ишқу муҳаббати ӯ аксаран бо шеър ҷавоб мегуфт ва адиби тавоно онҳоро бо ислоҳи андак дар фасли «Зулайхонома»-и «Девон...»-аш гунҷонидааст, ки аз ҷумлаи зеботарин ашъори ошиқона ба ҳисоб мераванд. Ҳамин тариқ, ба мушоҳидаи К.Бюргел, «Ҳофизи Шарқ ва Зулайҳои Ғарб муҳимтарин илҳомдиҳандагони девонанд ва ин ду намуди имтизочест аз Шарқ ва Ғарб, ки дар девон ба вукӯъ мепайванданд».¹⁰

«Девони ғарбӣ-шарқӣ» аз ду баҳши алоҳида фароҳам омадааст ва мо аз таркиби баҳши аввали он ёдовар шудем. Баҳши дуввум «Мақола ва ёддоштҳо баҳри дарки беҳтари «Девони ғарбӣ-шарқӣ» унвон дошта, беш аз шаст фасли он паҳлӯҳои гуногуни рӯзгор, аҳвол ва осори мардуми Машриқзамин ва ҳамнавьони аврупоии эшонро мавриди арзёбӣ қарор медиҳад. Дар ин мақолаҳои кӯтоҳ Гёте хонандаро ба сайри таърихӣ бурда, роҷеъ ба вежагиҳои этникии яҳудиён, арабҳо ва эронинажодон ҳарф мезанад. Пасон дар бораи ҳазрати Муҳаммад (с), хулафо, ҳафт тан бузургтарин шоирони форсӣ, ки

мутарчим Ҳаммер Пургштал аз онҳо ёдовар шудааст – Фирдавсӣ, Анварӣ, Низомӣ, Румӣ, Саъдӣ, Ҳофиз ва Ҷомӣ ба таври мухтасар ёддоштҳое намуздааст. Гёте дар фаслҳои алоҳидаи мақолоти хеш роҷеъ ба забон, маҷозу истиора, ташбеҳу тавсиф, шаклу намудҳои назми шарқӣ сухан ронда, шуарои маъруфи форсиро бо ҳампешагони аврупоии эшон, минҷумла Фирдавсиро бо Ҳомер ва Ҳофизро бо Горатсий баробар доништан (ва ё муқоиса кардан – *III. III.*)-ро ҷоиш на-медонад.¹¹ Адиби олмонӣ ба таваҷҷӯҳи хонандаи аврупоӣ мерасонад, ки санъатҳои маъмулии ташбеҳу тамсил дар назми форсӣ метавонанд дар байни ҷизҳои мутаҷозу аз ҷаҳдгар дур шабоҳату монандиро ҳам ба назар намоёнд. Ба қавли К.Бюргел, Гёте қорбурди ғаровони санъати муқолиғаро аз ҳусумати истибдодии Шарқ доништа, таъкид мекунад, ки дар мадҳияҳои шуарои форсӣ воқеият қамтар аст ва ҳадафи шоири мадҳагӯӣ ҳокими идеалист. Аксари мадҳагӯён оқибатуламр бебунёдии таълифоти худро идрок намуда, чун Ҳаким Саной аз он даст мешӯянд ва ба ҷодаи тасаввуф мепаивданд.

Гёте «дар давраи ҳаштодусеҷаи умри худ тақрибан ҳама қор кард: шоир, нависанда, файласуф, дромнавис, ҳуқуқдон, вазир, мушавири салтанат, устои улуми табиӣ, гиёҳшинос, табиб ва физикдон буд».¹² Дар ҷодаи адабиёт баробари офаридани осори бадеӣ ба сифати мунаққид ҳам чехранамой мекунад. Аз ин назар, бархӯрди Гёте бо Шарқ, ба қавли К.Бюргел, «дар ду сатҳи мухталиф сурат мегирад: дар сатҳи мухайлоии шоирона ва нақди олимона».¹³ Барои раҳӣ аз авзои нобасомони замон шоири олмонӣ худро бо олами пурафсонаи Шарқ машғул дошта, ҳамзамон мекушад, ки аз суханбозиҳои айёми истибдодии ин кишвар бипарҳезад, то ба ҳусни маънӣ қосагӣ наорад. Дар ин лаҳзаҳо девони ашъори Ҳофиз ба имдодаш мерасад, девоне, ки ҷаҳони пурвусъати розҳову маънихоро дар худ гунҷонидааст.

Муҳаққиқ К.Бюргел кӯшидааст, ки дар мисоли ашъори Ҳофиз муайян кунад, ки «Девон...»-и Гёте то чӣ қад шарқӣ, то қадом андоза ғарбӣ ва билаҳира то қадом андоза ғарбиву шарқист. Албатта, арқони шарқии девон дар ҳама ҷо қобили мулоҳиза аст ва дар он шеър нест, ки қадди ақал як мазмуни шарқӣ ва ё ишораи маҳфия ба он надошта бошад. Вале ҳеҷ мазмун ба сурати асл ва ё ягон ғазали Ҳофиз ё шеър аз шоири дигари форсӣ дар тарҷумаи олмонӣ дар девони Гёте ба ҷашм намерасад. Рӯҳи шарқии асарӣ адиби олмонӣ бештар дар қорбурди номи ашъу сурат, дақиқтараш, луғати арабиву форсӣ аз қабилӣ булбул, ҳудҳуд, соқӣ, таълиқ ва амсоли инҳо ба мушоҳида мерасад ва Гёте ҳатто истилоҳи *бедимог буданро* бидуни тарҷума ба қор бурдааст. Ў дар нахустин шеъри фасли «Ишқнома» аз шаш ҷуфт ошику маъшукҳои арабиву форсӣ – Золу Рудоба, Юсуф ва Зулайҳо, Фарҳоду Ширин, Маҷнуну Лайлӣ, Ҷалил ва Бусайна, шоҳ Сулаймону шохдӯхтар Билқис ба сифати намунаҳои беҳтарин ёдовар шуда, дар

шеъри дигари ҳамин фасл аз Вомику Узро низ ном мебарад. Вале як фасли алоҳида («Зулайхнома») ба чуфти дигари содиқ – Ҳотаму Зулайхо, ки маҳсули тахайюли инфиродии Гёте мебошад, бахшида шу-дааст. Дар ин бахш асосан гуфтушуниди Гётеи Ҳотам ва Марианнаи Зулайхо ба силки тахрир даромада, шӯру иштиёқи ошику маъшуки хирадмандро баёнгар аст. Ба ин номҳо тасвиру мазмунҳои шарқии *чашимаи оби ҳаёт, ойинаи Сикандар, боди сабо*, ки номарасони ошиқ аст, *иштиёқи хоки даргоҳ* илова мегардад. Муҳаққиқ Кристоф Бюр-гел дар девон тасвиру киёсҳои шарқиро чун ташбеҳ кардани *зулф* ба *занҷир*, тамсилу чуфтҳои маҷозии *садафу марворид, гулу булбул*, муҳити шарқие аз табиату либос – *воҳаву хаймаҳо, дастору аммома, чодари маъшуқа, ангуштарӣ, мӯҳру тилисм* ба мушоҳида гирифта, аз ишораҳои бешумори Гёте ба абёти Ҳофиз аз қабилӣ

Агар он турки шерозӣ ба даст орад дили моро...

Ва ё:

Дар назарбози мо беҳабарон ҳайронанд...

ёдовар мешавад.

Билахира, рӯҳи шарқии «Девон...»-и Гёте дар тақсими он ба фаслҳои гуногуне, ки ҳамагӣ номҳои форсӣ доранд, барои нафаре ғайри қобили қабул буда наметавонад.

2. Аносири ғарбии «Девон...»-и Гёте аз назари К.Бюргел

Ба назари аввал чунин менамояд, ки «Девони ғарбӣ-шарқӣ» аз лиҳози мӯҳтаво ғарбӣ ва аз ҷиҳати шакл бо қорбурди рамзу киноя ва саноеъи фаровони шеъри форсӣ шарқӣ мебошад, вале дар асл чунин нест. Ба қавли И.С.Брагинский, «шакли шарқии «Девон...» аз сохто-ри ғарбии он, яъне усули шеърӣ, истифода аз унсурҳои сурудҳои халқии олмонӣ, тимсолҳои ғарбӣ, минҷумла устураҳои қадим имтиё-зе надорад. Агар ба мӯҳтавои «Девон...» бо дидаи таҳқиқ бингарем, бо бовар метавон гуфт, ки дар он ғоя, тимсол ва сюжетҳои шарқиясл низ фаровонанд».¹⁴

Дар Аврупо «Девони ғарбӣ-шарқӣ» баъд аз «Фауст» аз асарҳои бисёр муҳими адиби маъруф И.В.Гёте ба ҳисоб меравад. К.Бюргел ба забони олмонӣ иншо шудани асарро аз унсурҳои асосии ғарбӣ бу-дани он дониста, таъкид мекунад, ки фаҳми забони «Девон...» сахлу сода нест. Гёте аз навъҳои асосии шеъри форсӣ – ғазалу рубой, ки бештар эҳсосоти ошиқонаро баён мекунанд, ба хубӣ иттилоъ дошт. Ба ақидаи К.Бюргел, адиби нобиға дар ибтидо барои ба забони олмонӣ ғазал гуфтан ҷаҳде намуда, вале баъдан самарои беҳин на-овардаи кӯшишҳои ӯро иқрор намуда, аз баҳри он мегузарад.

Шоир дар фасли «Ҳофизнома» ёдовар мешавад, ки аз лиҳози шакл

низ бо Хочаи Шероз пайравӣ карда, меҳост шеърҳои қофиядор бигӯяд, аммо, мутаассифона, ба муваффақияти қобили мулоҳизае дастёб нашуд:

*Авзони навин чӣ дилрабоянд,
Илҳом, ба шавқи он суҳан гӯ!
Аммо нигаранд ҷониби мо
Ин нимасуробҳои бадгӯ.
Не ваъдаи шодмонӣ ояд,
Бо ҷустани шакли нав зи эҷод
Ашқоли қуҳан диҳанд барбод.*

(Тарҷумаи таҳтуллафз)

Бад-ин тариқ, Гёте шакли ғазалро танҳо муносиби Шарқ дониста, таъкид мекунад, ки он дар забони олмонӣ шавқу имтиёзи инфироди-ро монёе мешавад ва боистӣ бо шакли наву зиндатаре иваз карда шавад. Ба назари К.Бюргел, «Девон...» аз лиҳози мазмун низ бештар ғарбӣ мондааст. Ба ҳамагон рӯшан аст, ки ҳар байте аз ғазалҳои Ҳофиз аз ҷиҳати мазмун бо сари худ мустақил аст ва фаразан, аз як ғазали ҳафтбайтии ӯ метавон ҳафт ва ҳатто бештар аз он маънӣ бардошт. Яъне ғазали Ҳофизро ба қавли Гёте, «оғозу анҷоме нест». Шоири олмонӣ ин амрро далели азамати табъи Хочаи Шерозӣ дониста, варо чун осмон беинтихову номаҳдуд меҳисобад:

*Ҳофиз, ту мисоли ҷовидонӣ
Чун умри абад надорӣ поён.
Ҳар як ғазалу ҷакомаи ту,
Ҳар нақши сарири хомаи ту,
Вобаста фақат ба ҳеҷ бошад,
Чун ҷанбари осмони гардон.*

(Тарҷумаи Лоик Шералӣ)

Вале ҳар як шеъри «Девон...»-и Гёте мутобиқи услуби ашъори аврупоиён ибтидову интиҳои муайян дорад ва аз як гул ба гули дигар нишастан кори адиби олмонӣ нест. К.Бюргел барои исботи ин муд-дао байти нахустину машҳури

*Агар он турки шерозӣ ба даст орад дили моро,
Ба холи ҷиндуяш бахшам Самарқанду Бухоро.*

аз яке аз ғазалҳои Ҳофиз мисол меорад, ки ҳашт байти баъдии он ҳар кадом маъниву мазмуни мутафовит доранд. Гёте дар ду шеъри фасли «Зулайхнома» мазмуни байти фавқуззикрро истифода бурда, ҷанбаҳои мухталифи онро мавриди баррасӣ қарор медиҳад ва дар ҳар ду маврид аз оғоз то анҷом аз ҳадди ҳамагон як мазмун берунтар наме-равад. Дар шеъри аввал, ки аз даҳ банди ҷаҳормисрай иборат аст, шоир бо он чӣ дорад, шукрона мегӯяд, вале танҳо дар мавриде, ки

дар хусуси Зулайхо меандешад, хоҳишу орзухояш афзунтар мешаванд. Меҳоҳад кулли олам дар тобеияташ бошад, то маҳбубаашро шодмон бисозад. Орзу дорад, ки ба Зулайхо мамолики ишғолнамудаи Темурро бо тамоми сарвату салтанаташ – лаъли Бадахшон, меваҳои асалини Бухоро, ҳарири Самарканд, парчаву матоъҳои ҳиндӣ, марвориду сангҳои қиматбаҳо ҳадя созад:

...Вале донам туро мақбул н-оянд,

Ба маҳзун мегурезонӣ нигоҳат.

Ҳар он кӣ дил диҳад, ин аст розаш:

Ба маҳбуби худӣ будан – саодат.

(Тарҷумаи тахтуллафз)

Ба ин тартиб, шеърӣ Гёте анҷоми мантиқӣ ва аз лиҳози ахлоқӣ ризоиятбахш медиҳад. Ҳарчанд муҳаққиқ К.Бюргел роҷеъ ба шеърӣ дуввуми Гёте чизе намегӯяд, бояд изофа кунем, ки дар он ҳам чунин низом риоя шудааст. Яъне шоир бо ёдоварӣ аз мазмуни ҳамон байти Ҳофиз дар ҳар се банди ҷаҳрмисраи аз доираи маҳдуди як мавзӯ берунтар намеравад. Вале дар ин шеър андешаи Гёте ба каломи Ҳофиз муҳолиф аст ва шоири олмонӣ ба турки шерозӣ бахшидани Самарқанду Бухороро аз назарбозие бештар намедонад. Ба қавли Гёте, шоҳу ҳокиме, ки ба ин амр ризоият медиҳад, дар ҷодаи муҳаббат камтаҷриба аст. Ҷодаи муҳаббат танҳо ба эҳтиёҷмандони ҳақиқии ишқ ниёз дорад. Бо ишора ба байти Ҳофиз, Гёте дар доираи сабқу услуб ва маъниву мазомини роиҷи аврупоӣ сухани худро мегӯяд.

3. Таҷзияи унсурҳои ғарбиву шарқӣ дар «Девон...»-и Гёте ва муносибати муҳаққиқ ба он

Ба қавли К.Бюргел, ғарбиву шарқӣ будани девони Гёте танҳо иборат аз он нест, ки ин унсурҳои дугона дар канори ҳам омадаанд. Ҳамчунин мазомини шарқиро дар рӯҳияи ғарбӣ парваронидани шоир ҳам маҳаки асосӣ нест, балки ба таври аҳсан ва ҳамзамон пӯшида аз назар мавридҳое ба ҷашм мерасанд, ки Гёте худро бо Ҳофиз дар мувофиқат дармеёбад. Замоне ки инсон Ҳофизро мешиносад, ин мувофиқат дар назари Гёте нисбат ба дунё, зиндагӣ ва оғаҳиҳояш аз мақоми шоирӣ чехранамо мегардад.

Муҳаққиқ дар навбати аввал роҷеъ ба андешаи Хоҷа Ҳофиз ва адиби олмони садаи XI дар боби зиндагӣ изҳори ақида карда, аз шеърӣ «Бепое» ёдовар мешавад, ки дар он Гёте худро мӯниси наздиктарин шоири даҳи эронинаҷод медонад. Зистан бо эҳсоси саршор, нооғаҳии ҳамзамонон ва худро дар вазъи ноҳинҷор тасаввур намудани Ҳофиз ба рӯҳияи Гёте низ созгор омадааст. Дар масоили динӣ низ назари яқсон доштани Ҳофиз ва Гёттеро таъкид намуда, муҳаққиқ барои тасдиқи андеша аз ин байти Хоҷаи Шероз:

*Ҳама кас толиби ёранд, чи ҳушёру чи маст,
Ҳама ҷо хонаи ишқ аст, чи масҷид, чи қуништ.*

ёдовар мешавад. Адиби олмонӣ як сол пеш аз ғавташ худро пайрави фирқаи ҳеписисторӣ медонист. Ҷонибдорони ин равия аз ҷумлаи мӯътақидони тамоми адён – бутпарастон, масеҳиён, яҳудиёну мусалмонон буданд ва мақсудашон аз ҳар кадоми ин динҳо бехтарину комилтарин нукоти ба илоҳиёт наздикро пазируфтани парастидан буд. К.Бюргел дар робита ба ин мавзӯ меафзояд, ки «бозии нимшӯҳӣ ва нимҷиддӣ бо тасаввуроти динӣ, ки дар бархе аз ашъори Ҳофиз мавҷуд аст, ба наҳви аҳсан ҳамтирози худро дар «Девон...»-и Гёте, хусусан, дар «Хулднама» меёбад.»¹⁵ Вале, ба назари мо, ин андешаи муҳаққиқ аз ҷодаи ҳақиқат чандин фосила дур аст, зеро бо боварҳои динӣ ҳазлу бозии нимшӯҳиву нимҷиддӣ қардан қори Ҳофиз нест. Ў чун фарди соҳибхиради замони хеш дар диёнат чизе ҷуз ахлоқи қаримаву малакоти фозила намедид. Ҳофиз танҳо мутолиаи китобҳои муқаддаси нозилшударо қофӣ намедонад, балки мутобиқи таълимоти онон амал намуданро талқин менамояд. Дар акси ҳол аз намозу рӯза ва мутолиаи Қуръон сӯде набошад:

*Худо 3-ин хирқа безор аст сад бор,
Ки сад бут бошадаш дар остине.*

Он чи ба назари муҳаққиқи олмонӣ ба сифати «ҳазли нимшӯҳиву нимҷиддӣ» ёд мешавад, бе тардид, дар девони ашъори Ҳофиз ба мушоҳида мерасад, вале на дар ҳоле, ки суҳан аз боби мӯътақидот меравад, балки дар мавриде, ки рафтору амали зоҳиди худбину суратпараст дар миёна аст. Адиби олмонӣ низ чун Ҳофиз мавриди интиқоди танғназарони замон қарор гирифта буд ва ӯ низ чун устоди маънавии хеш аз зоҳиди зоҳирпараст лаб ба шиква мекушояд. Гёте дар фасли «Ранҷнома» алайҳи олами ноаён, аҳмақони кӯтоҳназар, роҳибони бехирқаю дастор шикаят мекунад ва ин афрод ҳарчанд либоси зоҳидӣ надоранд, аз назари ботин бо хирқапӯшоне, ки мавриди сарзаниши Ҳофиз қарор гирифтаанд, қобили муқоиса мебошанд:

*Ба Ҳофизу ба Хуттен ин яқин буд:
Адӯшон ҷомаву саҷҷода дорад.
Валекин душмани моро муҳол аст,
Бисозӣ тафриқа аз байни мардум.
«Бигӯ тавсифи бадкешон бароям!»
Ба зоҳир менамояд ӯ масеҳӣ.
Вале ҷавру ситам камтар надидам,
Ман аз ин худписандӣ, ҳуққабозӣ.*

(Тарҷумаи таҳтуллафз)

Дар фасли «Хулднома» баъди ашъоре аз қабилӣ «Иштиёқ», «Аҳли тақво», «Занҳои баргузида» дар остонаи бихишт гуфтугӯи ҳур ва шоир ба вукӯъ мепайвандад. Манзур аз шоир, албатта, ҳуди Гёте мебошад ва ҳур аз ӯ мепурсад, ки магар ту ҳам мучоҳиди роҳи ҳақ ва каломӣ ростӣ-ни Куръон ва аз зумраи дӯстони баргузидаи Паямбар (с) ҳастӣ ва ростӣ, вурудат ба бихишт оё подоши амали ҳасанаи туст? Ва агар дарвоқеъ ҳамин тавр ҳаст, пас бигӯй, ки дар ин чода чӣ корномае нишон додаву чӣ чароҳате бардоштаӣ, то бо эътирофи шучоату мардонагиат дари бихиштро ба рӯят бикӯшоям. Шоир дар ҷавоб мегӯяд:

*Писханд мазан ту бар мусофир,
Бикишо дари равзае ба рӯям,
Инсон будаам дар ин ҷаҳон, пас
Ин аст далел бар набардам.*

*Бо дидаи ҳақ нигар ба чашмам,
Бархон ба рӯшанӣ ту ҳолам.
Афсонаи ишқ захмиям кард,
Талбиси замон фузуд захмам.
(Тарҷумаи тахтуллафз)*

Бад-ин минвол, шоир захмӣ гаштааст, вале на дар ҷиҳоди роҳи ҳақ, балки дар набардҳои чодаи ишқу зиндагӣ. Шоир илова мекунад, ки дар тӯли умр ба тавассути калом ба дилҳо рӯшанӣ бахшида, начобату адолату ростиро талқин менамуд ва ин ҳунар барояш, албатта, номи ҷовид хоҳад бахшид. Муҳаққиқ К.Бюрел байни ин пора ва байти зерини Ҳофиз:

*Субҳидам аз ариш меомад хурӯше, ақл гуфт:
Қудсиён гӯй, ки шеърӣ Ҳофиз аз бар мекунамд.*

умумияту ҳамоҳангиеро ба мушоҳида гирифтааст. Дар ҳамин фасли «Девон...» ҳур ба сурати маъшуқаи шоир намоён мешавад ва албатта, дарвоқеъ Зулайхо нест, вале бениҳоят мушобеҳи ӯст. Сарчашмаи ин ҳаммонандиро муҳаққиқ дар фармудаи Паямбари ислом (с) меҷӯяд, ки мутобиқи он ҳурон бояд ба сурати маъшуқаи шухадо зоҳир шаванд. Шоиру ҳур ба гуфтугӯ мепардозанд ва эҳсос мешавад, ки ҳар ду ҳам ба тавофуқ расидаанд. Ин бархӯрду ягонагӣ низ ба рӯҳияи Ҳофиз тааллуқоте дорад. Дар масоили динӣ низ Гёте дар фаслҳои «Муғаннинома», «Ҳофизнома», «Хулднома», бавежа, дар мавриде, ки аз номи худ сухан мегӯяд, бо Ҳофиз ҳамдаму ҳамдил аст. Дар масъалаи ягонагии шаклу мазмун низ байни ин ду адиби нобиға иртиботе ба чашм мерасад ва агар Ҳофиз мефармояд:

*Кас чу Ҳофиз накушод аз руҳи андеша ниқоб,
То сари зулфи арусои сухан шона заданд.*

Гёте лафзро арӯс ва маъниро домод доништа, таъкид бар он дорад, ки инчунин ҳамбастагиро танҳо шахси аз ашъори Ҳофиз бохабар ид-рок намуда метавонад.

Масъалаи дигари қобили баҳс дар муносибати Гёте ва Ҳофиз чунуни шоирона аст. Ҳофиз мегӯяд:

*Зоҳид ар роҳ ба риндӣ набарад, маъзур аст,
Ишқ қорест, ки мавқуфи ҳидоят бошад.*

Ба андешаи шоир, ишқ муҳаббати ҳудодод аст, ки бар дӯши инсонхост ва эшонро боястӣ ин амонати Илоҳиро бегазанд ниғадорӣ намоянд. Паймудани ин роҳ душвориро дорад ва оне, ки дар ин ҷодаи пурмонеа мардона гом мениҳад, фазилату арҷмандӣ ёфта, ба марҳалаи камолу маърифати воқеӣ мерасад. Ҳамзамонони Ҳофиз бо ишора ба вазъи маъмулӣ ўро мавриди тамасхур қарор ме-доданд ва дар сафи эшон, мутаассифона, афроди соҳибтамитез ҳам буданд, ки аз паймудани роҳи ишқ бебаҳра мондаанд. Аз ин рӯ, Ҳофиз ҳудро гирифтори чунун меномад, чунуни ҷодаи ишқ. Гёте низ дар қисмати «Ранҷнома»-и «Девони ғарбӣ-шарқӣ» мегӯяд:

*Агар аз лафз меҷӯед маънӣ,
Бувад Маҷнун гирифтори чунунӣ,
Вале ин қадр бераҳмӣ нашояд,
Маро гӯянд агар Маҷнунӣ сонӣ.*

*Ба воқеъ ҳомии нафъи шумоям,
Ба душман доимо дар гирудорам.
Нафармоед: «Э, девонаавзоъ!
Ба завлона гиредаи ё ба занҷир!»*

(Тарҷумаи таҳтуллафз)

Арабҳо низ дар даврони ҷоҳилият шоирро *маҷнун*, яъне гирифтори чунун меномиданд, вале баъдтар қудрату азамати каломро дарк намуда, хунари шеърғӯиро мӯъҷизакории ҷоиз (*ас-сеҳр ал-ҳалол*) номиданд. Ба андешаи К.Бюргел, дар Аврупо низ ин ақида мустаъмал буд ва дар девони Гёте ба унвони воқеият ба ҷашм мерасад ва маҳакест, ки шоири олмониро бо Ҳофиз қарин гардонидааст. Ҳофиз ҳудро «девонаи дӯст» меномад ва чунуни ишқ фасли «Зулайхнома»-и девони Гётеро нисбат ба ёздаҳ фасли дигар ба дарозо кашидааст. Замони гуфтугӯи Ҳотаму Зулайҳо ба ҷуз номи дӯстдошта ҳарфи ди-гаре дар забони онҳо нест ва гӯё олам танҳо барои дуи онҳо арзи ҳастӣ мекунад. Ҳавасу иштиёқи муҳталиф баъзан монеи идроку та-мизи маҳбубон мегардад:

*Ҳусни ту дидаам кунад тира,
Гӯшам аз лаҳни туст ношунаво.*

(Тарҷумаи таҳтуллафз)

Ҳофиз дар ашъораш таъкид мекунад, ки тарики сухангӯиро аз дӯст омӯхтааст, Ҳотами Гёте ин ҳунарро аз Зулайхо омӯхтааст. Ба ақидаи К.Бюргел, Гёте мадҳи маъшуқаашро ба ҳадде мерасонад, ки тасвири он чун тасвири дӯст назди Ҳофиз бо Худованд баробарӣ мекунад. Дар охириин шеърӣ фасли «Такфирнома» ба ин маънӣ ишорае ҳаст ва Зулайхо мегӯяд:

*Бубин ойина – зебоям, вале ту
Ба тундӣ гӯӣ: пирӣ ҳам қариб аст.
Вале баҳри Худованд ҷумла мавҷуд,
Абад монад, ҷавониро зи ман ҷӯӣ.*

(Тарҷумаи тахтуллафз)

Ба қавли К.Бюргел, андешаи фавқ дар охириин шеърӣ фасли «Зулайхонома» бо низоми муайян ва ибратомӯз чехранамоӣ мекунад. Дар шаш қитъаи ҷаҳормисраӣ Гёте тавсифи маъшукро ба қадри рӯҳ ва хилқат мерасонад:

*Бо ҳазорон шакл пинҳон мешавӣ,
Ман, Азизи дил, нақӯ медонамат.
Гар ҳарири ҷоду дар бар кардаӣ,
Ҳозир андар ҳар макон медонамат.*

(Тарҷумаи тахтуллафз)

Таъбири «ҳозир андар ҳар макон» ишора ба он аст, ки байни маъшук ва Худованд тафовути ҷиддие наместонад ва дар ҳамин маврид маъшукро хушпайкар, чун абр гуногуншакл ва дар субҳ чун ҳама шодиовар тасаввур мекунад. Ин гуна сурудани ашъор Ҳофизро ба ёди кас меорад, ки мегӯяд:

*Ман он мурғам, ки ҳар шому саҳаргоҳ,
Зи боми арш меояд нафирам.*

Гёте дар ҳамин фасли девонаш ғайриҷашмдошт шахсияти худро меситояд:

*Махмалин саҳро туро дар зери каф,
Пурҷило исторай, бинам туро.
Чун гули печони ошиқ сар кашад,
Эй ҳабиби мардумон, бинам туро.*

*Аз паси кӯҳ менамояд рӯшанӣ,
Некмаҳзар, хуш паёми ман туро.
Гарчи бори осмон ояд ба сар –
Бо ҳама кас дилситон хонам туро.*

(Тарҷумаи тахтуллафз)

Гӯё ба ҳамин маънӣ Ҳофиз дар фаҳрияе мегӯяд:

*Гӯянд зикри хайраш дар хайли шиқбозон,
Ҳар ҷо, ки номи Ҳофиз дар анҷуман барояд.*

Девони Гёте ба андешаи муҳаққиқ К.Бюргел, аз ду ҷониб ғарбиву шарқист. Аввалан, дар таркибҳои маъмули мазмунҳои ғарбиву

шаркидошта ва баъдан эҳсоси ягонаи сӯфиёнае, ки Гётеи солхӯрдаро бо Хочаи Шерозӣ қарин намудааст. Дар навбати худ, Гёте ва Ҳофиз яке нестанд ва аз аксари тафовутҳои Ғарбу Шарқ адиби олмонӣ дар «Мақола ва ёддоштҳо баҳри фаҳми бехтари «Девони ғарбӣ-шарқӣ» ёдовар шудааст. Вале чун суҳан аз боби азамати эҷодкор меравад, бамаврид аст ба ин фармудаи Гёте таваҷҷӯҳ намоем: «Бо хонадони ҳар як шоир аз наздик ошно шуда, осори ӯро дар доираи забон, муҳити ихотанамуда ва таомули замонаш мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор додан мебояд.¹⁶ Ба назари К.Бюргел, ҳаммонандии Шарку Ғарб барои Гёте нисбат ба тафовутҳои он арзиши бештаре доштанд. Ӯ бад-ин васила қазияҳои ғалату ғаразҳои мавҷудаи замонашро аз байн бурда, дар густариши муносибатҳои фарҳангии Шарку Ғарб пайроҳаи наве кушод. Қасди Гёте маҳбубияти ҳофизона ёфтани осораш буд: «Чунин ба назар мерасад, ки дар Шарқ анъанаи фол кушодан роиҷ буд ва танҳо девони Ҳофизро ин шарафи бузург насиб гардидааст. Ва шоири Ғарб аз ин анъана ёдовар шуда, таманно дорад, ки китобчаи ӯ ҳам ин гуна маҳбубият биёбад».¹⁷

Бад-ин минвол, омӯхтани паҳлӯҳои гуногуни муносибатҳои фарҳангии Ғарбу Шарқ баҳри кушудани бисёр муаммоҳои таърихи тамаддуни башарӣ аҳамияти вежа дорад. Адиби маъруфи олмонӣ И.В.Гёте дар яке аз мактубҳои ба Эккерман аз таърихи 31-уми январи соли 1827 менависад: «Айёми адабиёти умумичаҳонӣ наздик мерасад ва мо ҳамагон бояд баҳри ҳар чи зудтар фаро расидани он талошҳо кунем. Вале заҳмати ақвоми маскунӣ сарзаминҳои дигарро писандида, мо набояд ба ягон ҷиҳати хоса, балки ба намунаи бехтарини онҳо така кунем».¹⁸ Барои адиби олмонӣ осори мардуми Машиқзамин, баҳусус, ашъори Ҳофизи Шерозӣ ба сифати ҳамин гуна тимсоли бебадал хизмат намудааст ва мавҷӯи баҳси рисолаи арзишманди муҳаққиқи олмонӣ Кристоф Бюргел низ муайян намудани решаҳои бунёдии муносибатҳои ин ду симои баргузидаи адабиёти умумичаҳонист. Ғарбу Шарқ дар осори Гёте на чун тасаввурот боқӣ мондаанд, балки сароғози муносибатҳои эҷодие ҳастанд, ки бо забон ва услуби вежаи худ ба ҷилва омадаанд. Аз ҷониби Гёте дар ибтидои асри XIX ба тамаддуни ҳазорсолаи Мағрибзамин таҳаввулоти бузург ворид гардид, ки ибтидову интиҳои муайян дошт. Таҷрибаи Гёте сода ва дар айни замон бисёр ҷиддист. Барои ӯ аз ҳештан чашмпӯшӣ карда, ба сифати шиновари моҳир ба укёнуси бегонагон гузаштан қобили қабул нест, балки «худӣ» ва «бегона» батадриҷ бо якдигар унс гирифта, умумиятҳои ҳештанро ҷӯё мешаванд.

Одатан дар таърихи фарҳанги ҳар миллати алоҳида муносибатҳои эҷодӣ дар дохили худӣ он сурат мегиранд, вале барои аввалин бор байни ин ду кутби азими тамаддуни башарӣ иртибот барқарор гардида, самараи беҳине ба бор овард. Адиби олмонӣ дар ҳаёти адабии худ ду дӯст ва мусоҳиби хирадманд пайдо кард, ки дар рӯзгору андешаи

ӯ асари бузурге барҷой гузоштаанд. Яке аз ин ду Шиллер – адиби маъруфи олмонӣ ва дигаре Ҳофизӣ Шерозӣ буд, ки солҳои охири умри Гёте тахти нуфузи афқору ақоид ва фалсафаи ӯ гузашт.

Дар асоси рисолаи муҳаққиқ К.Бюргел роҷеъ ба ин мавзӯё мета-вон ба чунин хулосаҳои умумӣ омад:

а) Аз садаи XVII сар карда, ашъори шуарои форсӣ, минҷумла Ҳофизӣ Шерозӣ дар байни хонандагони Аврупо маҳбубияти бештаре ёфтанд. Ин падида аз як ҷониб агар ба пайдоиши тарҷумаи мукаммали девони шоир вобаста бошад, аз ҷониби дигар ба таваҷҷӯҳи саршори аврупоиён ба фарҳангу тамаддун, санъату илм, забон, урфу одат, дин, қонунҳои сиёсӣ ва ҷуғрофиёи Машриқзамин бастагӣ дорад.

б) Ошноии Гёте бо Шарқ аз даврони ҷавонияш шурӯъ шуда, дар ин боб ҳар матлабе, ки ба дасташ мерасид, ҷиддан ба мутолиа мебардохт. Вале тарҷумаи комили девони ашъори Ҳофиз дар ду ҷилд ба забони олмонӣ ба тавассути Йозеф фон Ҳаммер Пургштал Гёттеро ошиқӣ Шарқ намуд ва баҳри пайдоиши «Девони ғарбӣ-шарқӣ» аз таҳриқдихандагони асосӣ гардид.

в) Муносибати Гёте бо Шарқ дар ду ҷабҳаи мухталиф сурат гирифтааст. Агар он дар ҷодаи илҳомӣ шоирона ба пайдоиши «Девони ғарбӣ-шарқӣ» боис гашта бошад, нақди олимонаи адиби олмонӣ ба афзудани қисмати «Ёддоштҳо ва мақолот»-и он мусоидат намудааст.

г) Унсурҳои шарқӣ «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-и Гёте дар қорбурди мазомини шарқӣ, вожаҳои арабиву форсӣ, номи ашъу сурат ва қаҳрамонҳо, санъатҳои шеърӣ, мафҳумҳои динӣ ва билаҳира номи форсӣ доштани тамоми фаслҳои асар ба мушоҳида мерасад.

д) Ба забони олмонӣ иншо шудани «Девони ғарбӣ-шарқӣ», истифодаи сабку услуб ва рухҳои асосии сурудҳои халқии олмонӣ, тимсолҳои ғарбӣ ва устураҳои қадим аз ҷумлаи муҳимтарин вежағиҳоеанд, ки ба аврупоиасл будани «Девон...»-и Гёте далолат мекунанд.

е) Таҷҳизи рӯҳи ғарбиву шарқӣ дар ин асар дар қорбурди ҳамсони унсурҳои ғарбиву шарқӣ ва мазмунҳои шарқиро дар рӯҳи ғарбӣ парваронидани Гёте ва Ҳофиз, дақиқтараш, назарашон ба зиндагӣ, ишқ, зуҳдиёт, дин, ҷунуни шоирона, «девознаи дӯст», пайванди маъшуку Худованд, инчунин ваҳдати комили шаклу мазмун марбут аст.

ё) Билаҳира, қасди муаллифи «Девони ғарбӣ-шарқӣ» на нишон додани тафовути ақвоми маскунӣ ин сарзаминҳо, балки барои хонандаи Аврупо бештар шиносонидани ягонагиву умумиятҳои Ғарбу Шарқ ва аз байн бурдани ихтилофҳои ғаразнокӣ ҷойдошта буд. Хушбахтона, ин ҳадафи волои адиби мутафаккир дар мисоли «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-и ӯ ҷомаи амал пӯшид ва он ба сифати пуле дар муносиботи ҳасанай байни сарзаминҳои Ғарбу Шарқ хизмат кардаву мекунад.

Дар интиҳо бояд гуфт, ки рисолаи муҳаққиқи олмонӣ Кристоф Бюргел «Се тадқиқ дар бораи Ҳофиз» дар ҷодаи омӯзиши равобити

фарҳангии Шарку Фарб, алалхусус Гёте ва Ҳофиз, саҳифаи тозаест ва он метавонад ба сифати роҳнамои хубе ба муҳаққиқони ояндаи пайвандҳои адабии халқҳоямон хизмати шоистае ба сомон бирасонад. Зеро ба қавли И.В.Гёте, «ҳар кӣ худ ва дигаронро бишиносад, дигар бад-ин нукта пай барад, ки аз ин пас Шарку Фарб аз ҳам чудо наметавонанд зист. Кош раҳсипорони воқеӣ низ ба сафар бархезанд ва Шаркро бо Фарб наздик кунанд».¹⁹

ПАЙНАВИШТ

- 1 Козегартен И.Г.Л. (Рецензия «Западно –восточного дивана» Гете) // Гете. Западно – восточный диван. – М., 1988, стр. 514.
- 2 Брагинский И.С. Западно – восточный синтез в «Диване» Гете // Дар ҳамон китоб, саҳ. 574.
- 3 Михайлов А.В. «Западно – восточный диван» Гете: смысл и форма // Дар ҳамон китоб, саҳ. 616-617.
- 4 Ниг. Мухтор Ш. Иоханн Волфганг Гёте// Савтҳои Ховар. – Душанбе, 1986, с.59-67; Гёте ва Ҳофиз // Замон ва тарҷумон. – Душанбе, 1989, с. 153-164.
- 5 BURGEL I.Ck. Drei Hafis – Studien. – Bern, 1975, s.6.
- 6 Михайлов А.В. «Западно – восточный диван» Гете смысл и форма// Гете. Западно – восточный диван. –М.1988, стр. 620.
- 7 Weits H.–J. Das fruhest Gedicht im WoD // Jahrbuch der Sammlung Kippenberg. – Frankfurt a M., 1974. N.F.Bd. 3. S.166.
- 8 Гете И.В. Западно – восточный диван. –М, 1988, стр. 322.
- 9 Бюргел К. Гёте ва Ҳофиз// «Садои Шарқ», 1994, №3 – 4, саҳ.73. (Минбаъд иқтибосҳо аз ҳамин мақола оварда мешаванд ва танҳо бо зикри номи муаллиф ва саҳифа иқтифо мекунем.)
- 10 Ҳамон ҷо.
- 11 Козегартен И.Г.Л. (Рецензия «Западно – восточного дивана» Гете) // Гете. Западно – восточный диван. –М., 1988, стр. 514.
- 12 Шифо Ш. Гёте – дилбохтаи Шарқ // Адаб, 1994, №1-2, саҳ. 13.
- 13 Бюргел К., саҳ.74.
- 14 Брагинский И.С. Западно – восточный синтез в «Диване» Гете // Гете. Западно – восточный диван». –М., 1988 г., стр. 577.
- 15 Бюргел К., саҳ.78.
- 16 Гете И.В. Западно – восточный диван. –М., 1988 г., стр. 313.
- 17 Ҳамон ҷо, саҳ. 232.
- 18 Михайлов А.В. «Западно-восточный диван» Гете: смысл и форма // Гете. Западно-восточный диван. –М., 1988, стр.668 – 669.
- 19 Гёте И.В. Қитъаҳо // Савтҳои Ховар. Ба ҷоп ҳозиркунанда Шокир Мухтор. – Душанбе, 1986, саҳ. 75.

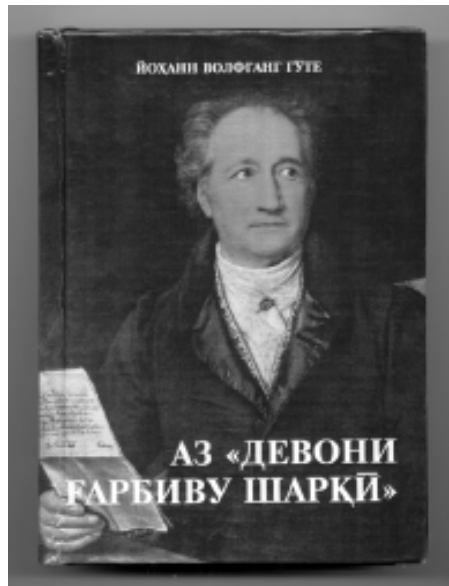
ТАРЧУМА, ТАҲҚИҚ ВА НАШРИ ОСОРИ ГЁТЕ ДАР ТОЧИКИСТОН

Таърихи фарҳанги ҷаҳон дар тӯли садсолаҳо ном ва осори чехраҳои зиёди мондагорро бо авроки заррин қайду забт намудааст, ки дар рушду такомули тамаддуни башарӣ нақши ногусастанӣ доранд. Яке аз ин гуна шахсиятҳои абадзинда, барҳақ, Иоханн Вольфганг Гёте мебошад, ки дар давраи ҳаштодусесолаи умри худ тақрибан ҳама қор кард: шоир, нависанда, мунаққид, файласуф, дромнавис, ҳуқуқдон, вазир, мушовири салтанат, устои улуми табиӣ, гиёҳшинос, табиб ва физикдон буд. Вале дар пешгоҳи ҷомеаи башарӣ бе тардид, ӯ бештар ба ҳайси адиби мутафаккир шӯҳрату эътибор дорад ва маҳз ба тавассути сеҳри калом умри абад ёфтааст. Хушбахтона, дар кишвари мо низ ин адиби нобиға маҳбубияти зиёд дорад, намунаи ашъору осораи ба забони тоҷикӣ chop шудаанд, олимону муҳаққиқон осораи ба риштаи таҳқиқ кашида, дар ифшои рози ҷовидонагии қорномаи адабиаш кӯшишҳои судманд намудаанд.

1. Тарҷума ва наشري осори Гёте ба забони тоҷикӣ

Аввалин тарҷумаи осори И.В.Гёте ба забони тоҷикӣ ба охири солҳои панҷоҳуми асри XX мутааллиқ мебошад ва дар ин ҷода гоми нахустро шоири дар он айём хеле ҷавон Салимшоҳ Ҳалимшоҳ бардоштааст. Ӯ як шеъри Гётеро таҳти унвони «Ба Ҳофиз» аз «Девони ғарбӣ-шарқӣ» аз русӣ ба тоҷикӣ тарҷума намуд ва он дар рӯзномаи «Маориф ва маданият» (12-уми декабри соли 1959) ба нашр расид. Салимшоҳ Ҳалимшоҳ баъдтар шеъри дигарро бо унвони «Ба Ҳофиз» аз ин адиби олмонӣ тарҷума ва манзури хонандагони тоҷик намуд, ки он дар рӯзномаи «Тоҷикистони советӣ» (28-уми августи соли 1974) chop шудааст.

Соли 1964 шеъри «Бозёфт»-и

Гёте (аз «Девони ғарбӣ-шарқӣ») дар рӯзнамаи «Комсомоли Тоҷикистон» (27-уми март) дар тарҷумаи Шералӣ Раҳим аз забони асл ҷоп шуд ва он то кунун ягона намунаи тарҷумаи ашъори ин шоири даҳо аз олмонӣ ба тоҷикӣ маҳсуб мешавад.

Дар нимаи дуҷоми солҳои шастум шахсияти адабии Гёте дар Тоҷикистон батадриҷ шӯҳрату эътибори бештаре касб намуд ва аҳли фазлу маърифат имкон пайдо карданд, ки дар баробари тарҷумаҳои русӣ тарҷумаҳои форсии осори ин адиби оламшумулро мутолиа намуда, мафтуни каломи ҷовидонааш бишаванд. Бо кӯшиши рӯзнаманигори хушзавқ Доро Дӯстов дар рӯзнамаи «Маориф ва маданият» (5-уми августи соли 1967) пораҳои мунтахаб аз «Ҳикматнома»-и девони Гёте дар тарҷумаи Шучоъуддини Шифо ҷоп шуданд. Дар пешгуфтори кӯтоҳе, ки ба қалами ҳозиркунандаи ҷоп тааллуқ дорад, минҷумла зикр мешавад: «Иоханн Волфганг Гёте аз бузургтарин мардони илму адаби ҷаҳонӣ ва созандагони коҳи тамаддуни башарист, ки ду қарн боз оламиён эҷодҳои пурмағзи ӯро бо шефтагӣ мутолиа мекунанд, дар кӯрароҳҳои пуршебу фарози зиндагӣ ҳикматҳояшро ҳамчун машъалаи фурузон дар каф медоранд. Тамоми таълифоти ӯ, ки беш аз 50 ҷилд аст, дар хазинаи адабу фарҳанги ҷаҳон мақоми бисе арзанда дорад. Махсусан «Девони ғарбӣ-шарқӣ», ки аз мутолиаи осори манзуму мансури донишмандону суҳансароёни Машриқзамин, қабл аз ҳама саромадони бузурги адабиёти форсу тоҷик ва сафарҳои хиёлии ӯ ба кишвари Ҳофизу Саъдӣ ба вуҷуд омадааст, барои мо азизу гиромист. Гёте ба таълифи «Девон» соли 1814 шурӯъ кард ва соли 1819 онро ба поён расонид. «Девон» боиси фикрҳои муҳталиф гардид. Аммо суҳаншиносони соҳибназар онро «аз олитарин осори ҳикмати Гёте» донистаанд». Баъди ду сол ба муносибати 200-солагии шоири олмонӣ «Қитъаҳо» аз «Девони ғарбӣ-шарқӣ» дар тарҷумаи ҳамин мутарҷим дар нашрияти «Маориф ва маданият» (28-уми августи соли 1969 таҳияи Р.Қудратов) ба нашр расиданд.

Силсилаи шеърҳои «Девони ғарбӣ-шарқӣ» дар тарҷумаи Лоик Шералӣ сараввал дар маҷаллаи «Садои Шарқ» (1968, №2; 1969, №2) ва пасон дар маҷмӯаи «Хонаи ҷашм»-и шоири ширинкаломи тоҷик (-Душанбе, 1978) ба нашр расиданд ва муҳаққикони тоҷик Шокир Мухтор ва Матлубаи Мирзоюнус онҳоро ба ҳайси бехтарин тарҷумаҳои то ин дам суратгирифта аз осори Гёте арзёбӣ кардаанд. Профессор Матлубаи Мирзоюнус барҳақ таъкид мекунад, ки «дар он айём Лоик ҳамагӣ 28 сол дошт ва ин амали ӯ часорати ғавқулудати шоири ҷавон буд. Баъдан дар маҷмӯаи «Хонаи ҷашм» шоир қисмате аз ин шеърҳоро тахрир кард ва аз баҳри баъзе шеърҳо, шояд ба иллати заъфашон бошад (мисли шеъри «Найшакар») даргузашт» (И.В.Гёте. Аз «Девони ғарбӣ-шарқӣ». – Хучанд, 2007, сах.14).

Соли 1969 дар рӯзнамаи «Тоҷикистони советӣ» (28-уми август) аз силсилаи ашъори лирикии Гёте шеъри «Васлу ҳичрон» дар тарҷумаи

шоири пуркор Ҳабибуллоҳ Файзуллоҳ ба нашр расид ва он то кунун ягона мурочиати тарҷумонҳои тоҷик ба ин навъи ашъори адиби олмонӣ мебошад.

Бо ибтиқори донишманди шинохтаи пайвандҳои адабии Шарқу Ғарб профессор Шокир Мухтор шарҳи ҳоли ҳашт шоири маъруфи Аврупо – Ч.Байрон, И.В.Гёте, Ҳ.Ҳайне, А.С.Пушкин, М.Ю.Лермонтов, А.Митскевич, В.Гюго ва баёзи осори шарқии онҳо таҳти унвони «Савтҳои Ховар» (-Душанбе: «Ирфон», 1986) чоп шуд. Дар ин китоби пурарзиш 13 шеърӣ Гёте дар тарҷумаи Лоик Шералӣ ва тарҷумаҳои Шучоъуддини Шифо аз «Қитъаҳо» ва «Ҳикматнома»-и адиби олмонӣ гирдоварӣ шудаанд.

Шоири халқии Тоҷикистон Мирсаид Миршакар низ дар тарҷумаи ашъори Гёте ба забони тоҷикӣ саҳм гузоштааст ва 14 қитъаи шеър аз «Девони ғарбӣ-шарқӣ» дар тарҷумаи озодаи ӯ дар ҳафтаномаи «Адабиёт ва санъат» (4-уми декабри соли 1986) ба нашр расид. Соли 1991 бо ҷаҳди адабиётшинос Шокир Мухтор китоби «Фирдавсӣ дар назми дунё» ба нашр расид ва дар он як пора аз боби «Такфирнома»-и девони Гёте бо номи «Фирдавсӣ мегӯяд» дар тарҷумаи Олимхон Исмаилов ҷой гирифтааст.

Нашрияти «Ҳафтиганҷ» дар шумораи №25 (37), соли 1992 шаш қитъаро аз осори Гёте дар тарҷумаи Шучоъуддини Шифо ва таҳияи нигорандаи ин сатрҳо таҳти унвони «Олиҳаи ман» чоп намуд. Дар маҷаллаи «Адаб» (1993, №№1-2, саҳ.13-17) бо пешгуфтори кӯтоҳе таҳти унвони «Гёте – дилбохтаи Шарқ», ки ҳаёт ва ғаъолияти адиби олмониро муаррифӣ менамояд, 8 қитъа аз «Девони ғарбӣ-шарқӣ» дар тарҷумаи мансури Шучоъуддини Шифо ва баргардони роқими ин суруш чоп шуд.

Нашриёти «Адиб» соли 1996 китоби нахустини И.В.Гёттеро ба забони тоҷикӣ бо номи «Нокомиҳои Вертери ҷавон». Шарҳе ба «Девони ғарбӣ-шарқӣ» чоп намуд, ки аз забони асл – олмонӣ тарҷума шудааст. Аз унвони китоб бармеояд, ки ба он аввалин асари калонҳаҷми адиби олмонӣ «Нокомиҳои Вертери ҷавон» (роман дар номаҳо) ва аз ёддоштҳо ва мақолати Гёте барои дарки беҳтари «Девони ғарбӣ-шарқӣ» бахшҳои марбут ба таърих ва адабу ҳунари мардуми форсу тоҷик шомил гардидаанд. Тарҷумаи китоби мазкур ба қалами мутахассиси хуби забонҳои тоҷикиву олмонӣ Шералӣ Раҳим, ки дар тарҷумаи осори адибону андешамандони олмонӣ ба тоҷикӣ саҳми босазо дорад, мутааллиқ аст. Таҷрибаи фаровони андӯхта дар ҷодаи тарҷума ва иртиботи пайвастаи мутарҷим бо ҳавзаи адабии олмонизабонҳо ба ӯ имкон додаанд, ки китоби мавриди назарро бо забони рангину пурэҷоз ва оммафаҳм ба хонандагони тоҷик манзур созад.

Дар китоби дарсии «Адабиёти ҷаҳон» барои синфи Х1 (муаллифони М.Зайниддинов ва А.Худойдодов, 2001) низ шеърҳои «Ҳичрат»,

«Бепоеън», «Фатво», «Ба Ҳофиз», «Пайравӣ», «Зулайхо» (тарҷумаи Лоик Шералӣ) ва пораҳо аз «Қитъаҳо» ва «Ҳикматнома» (тарҷумаи Шучоъуддини Шифо) ба нашр расидаанд.

Соли 2007 дар шаҳри Хучанд ба ифтихори 800-умин солгарди умри Мавлоно Чалолуддини Балхии Румӣ таҳти унвони «Румӣ – Гёте: муколамаи фарҳангҳо» Ҳамоиши байналмилалӣ баргузор гардид. Ба ин муносибат дар ҷопхонаи «Нури маърифат»-и шаҳри Хучанд китоби Й.В.Гӯте. Аз «Девони ғарбиву шарқӣ» бо се забон – тоҷикӣ, русӣ, олмонӣ ҷоп шуд, ки мураттиб, муҳаррир ва муаллифи пешгуфтори он доктори илми филология, профессор Матлубаи Мирзоюнус мебошад. Дар пешгуфтори китоб «Тарҷумаи «Девони ғарбию шарқӣ» ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ» муаллиф барҳақ таъкид мекунад, ки ҷойгоҳи нобиғаи олмонӣ Гёте барои мардуми форсизабон волотар аз дигарон аст: «Ин шоири нотақрор ва тозанафас ба хотири муҳаббату дилбастагии содиқона ба сарзамини мо ва ба хотири тадвини аввалин девон – муҳаббатномаи аврупоӣ ба Шарқ, бешак, шоистагии онро дорад, ки беҳтар шиносем ва поси хотирашро ба ҷо орем.» (сах.5) Муҳаққиқи тоҷик сараввал дар хусуси тарҷумаҳои форсии «Девони ғарбӣ-шарқӣ», ки бори аввал соли 1949 аз ҷониби Шучоъуддини Шифо ва баъдан аз ҷониби Куруши Сафавӣ (соли 1999) сурат гирифтаанд, изҳори андеша карда, арзишу моҳияти онҳоро бозгӯ намудааст, вале, мутаассифона, ӯ аз тарҷумаи охирини комили ин девон, ки соли 2004 бо ҷаҳди донишманд ва мутарҷими пуркор, устои гурӯҳи забони олмонии Донишгоҳи Шаҳид Бихиштии Техрон Маҳмуди Ҳаддодӣ анҷом гирифтааст, иттилоъе надодааст. Матлубаи Мирзоюнус бо така ба маълумоти муҳаққиқи варзида Шокир Мухтор (равонаш шод бод!) аввалин тарҷумаҳои ашъори Гётеро ба забони тоҷикӣ зикр намуда, дар ин ҷода бештар ба заҳмати тарҷумонии Лоик Шералӣ, Мирсаид Миршакар, Ҳабибулло Файзулло, Фарзона арҷ мениҳад ва дар китоби «Аз «Девони ғарбиву шарқӣ»-и Гёте ҳам тарҷумаҳои эшонро ҳамроҳ бо тарҷумаҳои Шучоъуддини Шифо ва Куруши Сафавӣ вобаста ба завқу саликаи худ интиҳоб намудааст. Мураттиб дар пешгуфтори китобаш аз як қитъаи Гёте аз боби «Такфирнома», ки онро Олимхон Исмаиӣ тарҷума кардааст, умуман ёдовар намешавад.

Муҳаққиқ Матлубаи Мирзоюнус дар хусуси тарҷумаҳои русии «Девони ғарбиву шарқӣ» изҳори ақида намуда, менависад, ки аввалин тарҷумаи пораҳои ин шоҳкори беназир аз қисмати «Зулайхнома» соли 1820 аз ҷониби шоир, тарҷумон ва мунаққиди рус М.А.Дмитриев таҳти унвони «Таронаҳои форсӣ» дар маҷаллаи «Вестник Европы» ба таъъ расид. Дар тӯли қариб 190 сол беш аз 25 нафар мутарҷими рус ба тарҷумаи девони мазкур даст задаанд ва муҳимтарин коре, ки олимони рус роҷеъ ба омӯзишу таҳқиқи «Девони ғарбию шарқӣ» анҷом додаанд, наشري девон ҳамроҳ бо шарҳу

тавзеҳот ва ёддоштҳои худӣ Гёте мебошад, ки соли 1982 дар Маскав зери назари шарқшиносии маъруф И.С.Брагинский ба миён омад.

Умуман дар маҷмӯаи «Аз «Девони ғарбиву шарқӣ» аз қисматҳои «Муғаннинома» 13 пора, «Ҳофизнома» 6 пора, «Ишқнома» 8 пора, «Тафқирнома» 15 пора, «Ранҷнома» 5 пора, «Ҳикматнома» 20 пора, «Темурнома» 1 пора, «Зулайхонама» 14 пора, «Соқинома» 5 пора, «Масалнома» 7 пора, «Форсинома» 1 пора, «Хулднома» 3 пора, аз шеърҳои наздик ба девон 2 пора ва ахиран як намуна аз ашъори лирикии Гёте гирд омадааст. Ба назари мо, агар дар ин китоб тамоми тарҷумаҳои то ин дам ба забони тоҷикӣ сураатгирифта аз ашъори Гёте ба тартиби соли нашр ва нусхаҳои гуногуни тарҷумаи як шеър аз ҷониби чанд нафар оварда мешуд, беҳтар мебуд. Дар ин маврид мураттиб иддао дорад, ки манзураш дар як ҷилд ҷамъ овардани ҷолибтарин тарҷумаҳои шеъри Гёте ба забонҳои тоҷикиву русӣ буд, вале бояд иқрор шавем, ки тамоми ашъори дар ин маҷмӯа гирдоваришуда ба забони тоҷикӣ аз русӣ тарҷума шудаанд, яъне тарҷумаи тарҷума ҳастанд. Мо дар хусуси ҳусни ин тарҷумаҳо бо муҳаққиқи шинохта ва мутарҷими «Девони ғарбӣ-шарқӣ» ба забони форсӣ Махмуди Ҳаддодӣ сӯҳбати тӯлонӣ доштем ва аксари тарҷумаҳои тоҷикиро ҳамроҳ мутолиа намудем ва ҳосили сӯҳбат ин буд, ки тарҷумаҳои тоҷикии ашъори Гёте дар маҷмӯаи «Аз «Девони ғарбиву шарқӣ» шакли зебо дорад, вале, мутаассифона, баъзеашон аз асли матлаби шоир фарсахҳо дуранд. Бо вучуди ин, қобили тазаккур аст, ки маҷмӯаи «Аз «Девони ғарбиву шарқӣ» аввалин кӯшиши дар як мучаллад гирд овардани ашъори ба забони тоҷикӣ тарҷумашудаи шоири бузурги олмонӣ мебошад ва иқдоми донишманди балиғназар Матлубаи Мирзоюнус дар ин ҷода шоистаи таҳсину қадршиносии.

Соли 2008 нашриёти «Ирфон» китоби ҳаҷман хурд, вале басо пурарзишро таҳти унвони «Намунае чанд аз панду андарзҳо, масал ва зарбулмасалҳои олмонӣ» бо теъдоди хеле ночиз (300 нусха) интишор намуд, ки тарҷумаи он ба қалами Шералӣ Раҳим мутааллиқ аст. Дар ин китоб беҳтарин намунаи осори ҳикматбори олмонӣ гирд омадааст ва қобили зикр аст, ки он бо 33 ҳикмати пири хирадмандони олмонӣ И.В.Гёте оғоз меёбад.

Бисёр ҷои афсӯсу дарег аст, ки ягона мутарҷими муваффақ аз забони олмонӣ ба тоҷикӣ Шералӣ Раҳим моҳи майи соли гузашта (2010) ҷаҳони фониро падруд гуфт. Боястӣ осори ин марди пурталовшу пуркор дар рушду такомули тарҷума ва нақши ӯ дар бунёди мактаби ҳоси тарҷума аз забони олмонӣ ба тоҷикӣ аз ҷониби пажӯҳишгарон мавриди омӯзишу баррасӣ қарор бигирад. Ба қарибӣ бо кӯшиши пайвандон ва ихлосмандони осораи «Куллийт»-и Шералӣ Раҳим, ки фарогири намунаҳои беҳтарин аз адабиёти гузаштаву муосири Олмон мебошад, аз тариқи нашриёти «График Арт» (-Душанбе, 2011, 420 саҳифа) ҷоп шуд. Ҳусни матлаби ин китобро, ки

фарогири кулли дастранчи тарҷумони зинданом мебошад, тарҷумаҳои ӯ аз осори Гёте – «Шарҳу тавзеҳ марбут ба «Девони ғарбӣ-шарқӣ», порасе чанд аз «Девони ғарбӣ-шарқӣ», ҳикматҳо, шеърҳо ва роман дар номаҳо «Ноқомӣҳои Вертери чавон» ташкил медиҳад, ки дар маҷмӯъ қариб 150 саҳифаро ташкил додаанд. Ин нишондиҳанда бегумон моро ба ҳулосае меорад, ки шодравон Шералӣ Раҳим бештар аз ҳама ба каломӣ бепоёну ҷовидони И.В.Гёте ихлосу иродати васфношуданӣ дошта, то охири умр даст аз тарҷумаи осори ӯ ба забони тоҷикӣ барнадоштааст.

Дар шумораи №4-уми маҷаллаи «Адаб» дар соли 2009 (саҳ.56-58) баргузидае аз афкори ахлоқии адиби бузурги олмонӣ дар таҳия ва таҳрири ҷузъии Муҳаммадҷони Шодӣ аз китоби И.В.Гёте «Ноқомӣҳои Вертери чавон. Шарҳе ба «Девони ғарбӣ ва шарқӣ» (-Душанбе: «Адиб», 1996, тарҷумаи Шералӣ Раҳим) ба нашр расидааст, ки хонанда бо мутолиаи онҳо суди фаровон хоҳад бардошт.

2. Таҳқиқи рӯзгор ва осори Гёте дар Тоҷикистон

Соли 1949 ба ифтихори 200-солагии Йоҳанн Волфганг Гёте дар саҳифаи дуюми рӯзномаи «Тоҷикистони сурх» (аз 28-уми август) мақолаи Мариэтта Шагинян «Шоирӣ кабири инсонпарвари немис Гёте» чоп шуд ва ба мушоҳидаи мо, он аввалин нигоштаест, ки хонандагони тоҷикро ба тариқи мухтасар бо зиндагинома ва осори ин адиби ҷаҳонватан ошно менамояд. Дар ин мақола баъзе ақидаҳои мутафаккири барҷастаи олмонӣ низ ташреҳ ёфтаанд ва ё ба хоҷаи тақвияти андеша зикр шудаанд. Масалан, яке аз қаҳрамонҳои асари «Вилгелм Мейстер»-и Гёте мегӯяд: «*Ҳар навъи шубҳа фақат ба воқеаҳои кор аз байн меравад*». Ҳулосаи нигоштаи ин аст, ки адиби олмонӣ дар тӯли умри ҳаштодусесолаи хеш ҳамеша машғули меҳнати эҷодӣ буд ва ҳамин заҳмати бардавому тӯлонӣ ба ӯ имкон намедод, ки дар дил нисбат ба мардум заррае ҳам шубҳаву гумони нобарҷоеро бипарварад. *Дӯст доштани ҳаёт ва зебоиҳои он, шодмонӣ зистану номи неқ ба ёдгор гузаштан* – ин буд мароми зиндагӣ ва эҷодиёти И.В.Гёте ва маҳз бо ҳамин вежагиҳо осору афкори ин нобиғаи башар умри ҷовидона ёфт ва мондагору шуд.

Дар рӯзномаи «Тоҷикистони советӣ» (аз 28-уми августи соли

1959, саҳифаи 4) ба муносибати 210-солагии Гёте мақолаи А.Гавҳар «Шоирӣ бузургӣ немис» чоп шудааст, ки дар он ба таври мухтасар аз рӯзгор ва осори И.В.Гёте сухан меравад. Дар адабиётшиносии тоҷик аввалин таҳқиқоти мукаммали илмӣ, ки осори адиби барҷастаи олмониро мавриди баррасӣ қарор медиҳад, ба қалами муҳаққиқи маъруф, узви вобастаи АУ Ҷумҳурии Тоҷикистон И.С.Брагинский мансуб аст. Мақолаи ӯ «Таркиби ғарбӣ-шарқӣ дар осори Гёте ва Пушкин» дар маҷаллаи «Садои Шарқ» (1963, №7, саҳ.137-150) чоп шуда, тавре ки аз унвонаш бармеояд, ба таҳлилу муқоисаи ҷанбаи дугона(ғарбӣ-шарқӣ)-и осори шоирӣ маъруфи олмонӣ Иоханн Вольфганг Гёте ва сардафтари адабиёти классикии рус Алексей Сергеевич Пушкин ихтисос дорад. Муҳаққиқ кӯшидааст, ки то чӣ ҳад ғарбӣ ва то чӣ ҳад шарқӣ будани осори Гёте ва Пушкинро муайян намояд.

Ба муносибати 220-солагии адиби нобиғаи олмонӣ дар рӯзномаи «Маориф ва маданият» (28-уми августи соли 1969, саҳ.3) мақолаи Р.Қудратов «Дилдодаи Шарқ» чоп шуд ва дар он ба тариқи мухтасар аз зиндагинома ва осори И.В.Гёте сухан меравад. Қобили тазаккур аст, ки дар ин таълифот ба шахсияти инсонӣ ва эҷодии адиби олмонӣ низ рӯчӯ шудааст. Бино ба таъкиди муаллифи мақола Р.Қудратов, «Гёте аз қомеъҳои эҷодии шоирони ҷавони миллатҳои гуногун сарбаландона ифтихор мекард ва ба онҳо ғамхории падарона зоҳир менамуд. Ӯ чун рамзи муҳаббат ба Пушкин қалами шоирӣ худро мефиристад, аз марги ногаҳонии Байрон дар дилаш захмҳо пайдо мешавад, аввалин бозёфтҳои эҷодии нависандаи ҷавони Фаронса Стендалро таъриқ мегӯяд».

Рӯзномаи «Тоҷикистони советӣ» (28-уми августи соли 1969) низ ба ин муносибат мақолаи шоирӣ барқамол Ҳабибулло Файзулло ро тахти унвони «Шӯҳрати оламгир» нашр намуд. Ин мақола низ ба хо-тири ошноии хонандаи тоҷик бо шахсияти эҷодии И.В.Гёте иншо шуда, зимнан баъзе мулоҳизаҳои адиби олмонӣ роҷеъ ба озодӣ ва забони форсӣ (тоҷикӣ) мавриди истикбол қарор гирифтаанд. Яке аз қаҳрамонҳои осори Гёте мегӯяд: «Ҳамон кас ба қадри озодӣ ва зиндагӣ мерасад, ки ҳар рӯз барои он мубориза барад». Дар ҳақиқат, озодӣ чизе нест, ки танҳо дар орзуяш бошӣ, онро ба даст овардану зерӣ ливои он зиндагӣ қардан ҳам аз ҷумлаи мумкинот аст. Дар солҳои ҳафтодуми асри XX, дар айёми авҷи салтанати шӯравӣ ҷавонони бедордиди тоҷик амсоли Ҳабибулло Файзулло барои ифодаи ормонҳои худ аз осори бузургони афқору андешаи башар суд меҷустанд ва аз ин осор маҳз нуктаҳои ташреҳ ва бозгӯ мекарданд, ки барои дар ниҳоди мардум парваридани эҳсоси ҳудӯғиву ҳудӯғи-носии миллӣ, шинохти асли ҳеш, муҳаббат ба забони модарӣ, риояи расму таомули мардумӣ, ғиромидошти ҷашнҳои миллӣ мусоидат мекарданд. Дар замоне ки тамоми дастгоҳҳои сиёсӣ-идеологӣ муктадири шӯравӣ рушду такомули миллати ягона (шӯравӣ) ва забо-

ни ягонаи он – забони русиро таблиғ мекарданд, Ҳабибулло Файзулло дар ин мақолаи кӯтоҳ аз як мактуби Гёте ба дӯсташ маҳз иқтибоси зеринро зикр мекунад: *«Забоне, ки дар он гул бо булбул ҳамқофия мешавад, ширинтарини забонҳост, шеърӣ дарӣ (форсӣ) аз асал ҳам ширинтар аст»*. Ба ин васила Ҳабибулло Файзулло ва ҳамандешонаш ба ҳамқаवмони хеш нидои хушёриву бедорӣ ва огаҳӣ медоданд, ҳарчанд ки дар он замон дар ҷомеаи тоҷик гӯши суханшунав ва дидаи эътибор хеле кам буд. Аксари зиёиёни шахрнишин аз ҷумлаи адибону олимони устодони мактабҳои олӣ ба хотири дарёфти нуфузу эътибор ҳамсари аврупоиасл мегирифтанд ва ё ба андешаи фардои бехтар фарзандони худро барои таҳсил ба гурӯҳҳои русии мактабҳои миёнаву олӣ шомил менамуданд. Аз ин дидгоҳ, метавон гуфт, ки осору афкори адиби нобиғаи олмонӣ И.В.Гёте низ дар раванди шакл гирифтани нерӯи худогоҳиву худшиносии кишри ҷаҳони ҷомеа – донишҷӯёну рӯшанфигрони ҷавони тоҷик дар солҳои 70-уми асри XX бетаъсир набудааст.

Ба истиқболи 650-солагии зодрӯзи лисонулғайб Ҳофиз Шерозӣ рӯзномаи «Маориф ва маданият» (13-уми августи соли 1970) мақолаи адиби маъруф Муҳаммад Ҳичозиро бо номи «Дар базми Ҳофиз ва Гёте» бо эҳтимоми Раҳими Қубодиёнӣ чоп намуд. Дар он ба таври мӯъҷаз сабабу натиҷаҳои ба ашъори шоири форсӣ рӯй овардани адиби олмонӣ бозгӯӣ шудаанд. Ба қавли муаллифи мақола, «он чи шоири бегонаро мафтуни сухансарои форсӣ кард, рӯҳи ирфонист, ки ин ду нобиғаро бар болҳои худ баргирифта ва дар авҷи афлок бардошт. «Девони (ғарбӣ – Ш.Ш.) шарқӣ»-и Гёте моро ба дилкаштарин базмҳо фаро меҳонад, базме, ки аз Шарку Ғарб ду офтоб бароянд ва бар ҳам битобанд ва чун ду ҷоми шароб дарҳам биёмезанд. Базми ошиқони ҳақиқат, ки водии ишқро дар ҷони якдигар мепаёмоянд ва ҳамнаво мастӣ мекунанду нағма месозанд... Дар ин девон... ду шоири малакутӣ дар як базм ба ҳам омехтаанд. Оре, шоирони осмонӣ дар замин ҳам метавонанд аз як паймона бинӯшанд ва аз майи равони якдигар сархуш бошанд. Чанги Ҳофиз бо аргунуни Гёте ҷуфт омад ва торҳои ҷони соҳибдилонро ба шӯру ғавғо даровард».

Дар ҳақиқат, ҳикмату андешаи ҷаҳонбини шеърӣ Ҳофиз шоири олмониро водор намуд, ки ба роҳи паймудаи умраш бори дигар бо ҷашми хирад бингарад ва ба ин нукта итминон дошта бошад, ки *«давои дардҳо ҳама некӣ аст, ҳар чи инсоне барои хушӣ ва осудагии худ бияндешад ва омода кунад, агар ба накӯӣ омехта набошад, ҳоҷату дардест, ки бар дардҳои худ афзудааст. Ошиқ, агар нек набошад, душмани маъшуқ аст ва ҳоким, агар нек набошад, гурғи гӯсфандон аст»*.

Мақолаи «Сухансарои бузурги немис», ки ба қалами шоир Салимшо Ҳалимшо тааллуқ дорад, ба муносибати 225-солагии суханвари бузург И.В.Гёте дар рӯзномаи «Тоҷикистони советӣ» (28-уми ав-

густи соли 1974, сах.4) чоп шудааст. Дар ин нигошта таъкид мешавад, ки адиби олмонӣ дар «асри хирад» зиндагӣ ва эҷод мекард. Мутафаккирон ва шоирони он айём ба тамоми тасаввуроти аср бо назари танкид нигариста, ахлоқи ғуломона ва тартиботи бераҳмонаеро, ки манфиати синфи ҳукмронро ҳимоя месохт, фош мекарданд. Муаллиф мубоҳисаи байни Фауст ва Мефистофелро аз шохкори адабии Гёте – достони «Фауст» пеш аз ҳама мубоҳиса дар бораи инсон, мақоми ӯ дар рӯи замин, дар бораи шараф ва вазифаи инсон меҳисобад. Қаҳрамони асосии ин асар барои донишҷуи моҳияти ҳаёт ба душвориҳо дучор мешавад. Мефистофел бошад, ҳама чизро инкор мекунад, ба ҳама чиз шубҳа дорад. Инсон дар назари ӯ ночизу нотаъвоҷ аст, ҳаёти ӯ бошад, бемақсад аст, зеро анҷоми ҳама чиз марғ мебошад. Вале худ Гёте ва қаҳрамони асараш Фауст бар он боваранд, ки на ҳукуқи авлодӣ, на мансабу ном, на тавонгарӣ, балки шаъну шарафи инсонӣ, ақлу хирад ва донишу меҳнат шахсро сазовори хурмату эҳтиром мегардонанд. Зеро ба қавли ҳамин суҳансанчи маъруфи олмонӣ:

*Ҷоно, назариёт бувад хушқу хароб,
Сарсабз вале ниҳоли умр аст мудом.*

Ба қавли муаллифи мақолаи «Сухансари бузурги немис» С.Ҳалимшо, «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-и Гёте шаҳодат медиҳад, ки баъд аз Пушкин ва Лермонтов шоире, ки дар асарҳояш шарқиёнро то ин дараҷа ба хурмату муҳаббат васф кардааст, Иоханн Гёте мебошад. Вале ба назари мо, дар пайдоиш ва мантиқи баёни андешаи мазкур сиёсати давру замон низ беасар набудааст. Албатта, рӯҳи осори шарқиро дар эҷодиёти шоирони бузурги рус ба ҳеҷ ваҷҳ инкор кардан нашояд, вале чунин тарзи муқоиса ба ҳеҷ ваҷҳ қобили қабул нест. Ҳарчанд дар осори Пушкин ва Лермонтов илҳом ва таъсирпазирӣ аз адабиёти Машриқзамин басо возеҳу рӯшан ба мушоҳида мерасад, ин ҳама дар маҷмӯъ ба умқи зарфияти «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-и И.В.Гёте намерасад. На танҳо унвони бахшҳои ин девон комилан форсӣ (тоҷикӣ) ҳастанд, балки номи қаҳрамонҳо, аносири табиат – парандаву гиёҳ, ашё ва муҳити тавсифшаванда номи форсӣ доранд. Ба ҳамин далел ҳангоми мутолиаи кам қасон бовар мекунам, ки девони мазкур мутааллиқ ба қалами адиби олмонист ва ӯ то ба ин ҳад ба дунёи форсӣ ва Машриқзамин ворид гардидааст.

Дар шумораи ҳафтуми маҷаллаи «Помир» (соли 1974) таҳти унвони «Пайванди замонҳо» тақризи корманди илмии Институти шарқшиносии Академияи улуми Тоҷикистон Абдурахмон Абдуманнонов ба китоби адабиётшиносии машҳур Л.М.Кессел «Гёте ва «Девони ғарбӣ-шарқӣ»» (-М.; 1973) чоп шудааст. Дар ҳақиқат, солҳои охир масъалаи ҳамоҳангии Шарқу Ғарб дар соҳаи маънавият ва фалсафа таваҷҷӯҳи бештари шарқшиносон ва мутахассисони адабиёти Ғарбро ба худ ҷалб менамояд. «Девони ғарбӣ-шарқӣ» ҳам идомаи

таҳқиқоти ҷамъиятӣ, фалсафӣ, иҷтимоӣ, ахлоқӣ ва эстетикӣ, ки гузориш ва ҳалли онро Гёте қаблан дар «Азияти Вертери ҷавон», «Торквато Тассо», «Фауст», «Вилгелм Мейстер», «Прометей» ва асарҳои дигараш ба миён гузошта буд.

Муҳаққиқи тоҷик ба тариқи мухтасар муҳимтарин нуктаҳои ҳамаи шаш боби рисолаи Л.М.Кесселро зикр намуда, минҷумла сабаби ба адабиёти классикии форсӣ рӯчӯ кардани Гётеро тавзеҳ додааст. Дар ташаккули афкори адабӣ-эстетикӣ Гёте устодаш Гердер нақши муҳим гузошт, вале дар охири умр шоири олмонӣ баъзе мулоҳизаҳои устодашро сарфи назар менамояд. Аз ҷумла, Гердер адабиётро дар доираи маҳдуди миллатҳои алоҳида тасаввур мекард, шогирдаш Гёте бошад, ба ин андеша муҳолифат дошт. Адабиётшинос Кессел яке аз сабабҳои таваҷҷӯҳи Гётеро ба адабиёти шарқӣ ба ҳамин ҷиз вобаста медонад. Идеяи адабиёти ҳамагонӣ, ба истилоҳи Гёте бигӯем, «адабиёти умумичаҳонӣ» маҳз аз ҳамин ҷо сарчашма мегирад. Вале дар адабиёти аврупоӣ истифодаи мавзӯ ва образҳои шарқӣ собиқаи дерин дорад ва пештар аз Гёте чехраҳои бузурги адабиёти Ғарб амсоли Бокаччо ва ҷонибдорони ӯ, Шекспир, Монтескё, Волтер ба онҳо рӯчӯ карда буданд. Муқарриз дар баробари зикри ҷамили китоби М.Л.Кессел дар охир баъзе норасоӣҳои онро низ ҳолисона зикр кардааст.

Абдурахмон Абдуманнонов баъдтар барои ҷилди дуввуми «Энциклопедияи советии тоҷик» (-Душанбе, 1980) мақолаҳои «Гёте» (саҳ.83) ва «Девони ғарбӣ-шарқӣ» (саҳ. 251-252)-ро таълиф намуд ва барои аввалин бор хонандагони тоҷик ба сурати нисбатан мукамал бо рӯзгор ва осори адиби маъруфи олмонӣ шиносӣ пайдо карданд. Дар мақолаи аввал шарҳи ҳол ва давраҳои эҷодиёти Гёте бо зикри мухтасари мундариҷаи асарҳои ӯ, нақши Гёте дар пешбурди адабиёти Олмон ва ҷаҳон бозгӯ мешавад. Дар мақолаи дуввум силсилаи шеърҳои дар рӯҳияи назми форсу тоҷик таълифкардаи И.В.Гёте – «Девони ғарбӣ-шарқӣ» муаррифӣ шудаанд. Ин асар дар таърихи адабиёти ҷаҳон аввалин ва барҷастатарин намунаи таҷзияи назми Ғарбу Шарқ буда, дар тарғиби назми форсу тоҷик, бахусус, Ҳофизи Шерозӣ дар Аврупо нақши бузург бозид. Ба андешаи муҳаққиқи тоҷик А.Абдуманнонов, ба тарзи ифода ва системаи образҳои шеъри форсу тоҷик ва хосса шеъри Ҳофиз рӯй овардани И.Гёте аз як тараф ба ақидаҳои адабӣ эстетикӣ ӯ вобаста бошад, аз тарафи дигар, дар образҳои лирикӣ, рамзӣ, фалсафӣ, таърихӣ ва динӣ назми Шарқ як навъ воситаи муносиби ифодаи рӯҳи лирикӣ, андешаҳои фалсафӣ, иҷтимоӣ, ахлоқӣ ва эстетикӣ дарёфтани ўст. И.Гёте асоси назми форсу тоҷикро аз се образ – *Шоир*, *сухани Шоирона* ва *Идеали шоир* иборат дониста, тамоми шеърҳои «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-ро аз ҳамин дидгоҳ таълиф кардааст. Дар ҳақиқат, ин асари Гёте на танҳо таҷзияи назми Ғарбу Шарқ аст, балки ифодаи амалии назарияи ӯ дар хусуси

ягонагии адабиёти ҷаҳон низ мебошад. Мақолаи дуввуми А.Абдуманнонов таҳти унвони «Девони ғарбӣ-шарқӣ» дар «Энциклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик» (Ҷилди 1. – Душанбе, 1988, саҳ.397-398) бо иловаи шаш сатр аз шеърӣ «Ҳичрат»-и И.В.Гёте дар тарҷумаи Лоик Шералӣ зимни ташреҳи бахши «Муғанинома» ҷоп шудааст.

Барои «Энциклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик» (саҳ. 350) бошад, мақолаи «Гёте»-ро адабиётшинос Шокир Мухтор таълиф намулдааст. Вале бояд гуфт, ки дар ин нигошта баъзе лаҳзаҳои зиндагиномаи Гёте андаке тафовут доранд. Масалан, А.Абдуманнонов дар мақолаи барои «Энциклопедияи советии тоҷик» навиштааш зикр мекунад, ки аввалин маҷмӯаи шеърҳои Гёте соли 1769 нашр шуд (саҳ.83), вале Ш.Мухтор бар он назар аст, ки нахустин маҷмӯаи шеърҳои адаби олмонӣ соли 1767 таҳти унвони «Сурудҳои нав» ҷоп шудааст (саҳ.350). Вале дар сарчашмаҳои дигар зикр мешавад, ки аввалин асари ҷопкардаи Гёте драмаи «Гётс фон Берлихенген» мебошад, ки соли 1771 дар Франкфурт ба таъъ расидааст. Ҳамчунин А.Абдуманнонов менависад, ки Гёте дар донишгоҳҳои Лейпсиг (1765-1768) ва Страсбург (1770-1771) таҳсил кардааст (саҳ.83), дар мақолаи Ш.Мухтор бошад, танҳо зикр мешавад, ки ӯ соли 1770 донишҷӯи Донишгоҳи Страсбург буд. Дар ин маврид ҳақ ба ҷониби А.Абдуманнонов аст, зеро Гёте, дар ҳақиқат, дар ибтидо се сол дар донишгоҳи Лейпсиг таҳсил намуд, вале баъди бемории шадиди хунравии гулӯ маҷбур шуд, ки донишгоҳро тарк гӯяд ва пасон, дар соли 1770 таҳсилашро дар факултаи ҳуқуқи Донишгоҳи Страсбург идома дод. Дар нигоштаи Ш.Мухтор таъкид гардидааст, ки баъди хатми донишгоҳ Гёте (аз соли 1775) ба Веймар омад ва давраи дуҷуми эҷодиёти ӯ оғоз ёфт (саҳ.350). Вале дар асл Гёте соли 1771 бо ихтисоси адвокат донишгоҳро хатм намуда, сараввал ба Франкфурт ва баъди як сол ба шаҳри Ветслар омад ва танҳо соли 1775 барои ҳамешагӣ дар Веймар маскан гузид.

Дар шумораи ҷоруми маҷаллаи «Садои Шарқ» (соли 1976) таҳти унвони «Муаммои девони Гёте» тақризи У.Яҳёев ба китоби муҳаққиқ Л.М.Кассел «Гёте ва «Девони ғарбӣ-шарқӣ»» (-М.: «Наука», 1973) ҷоп шудааст. Дар тақризи мазкур таъкид мешавад, ки ҷаҳони ботинии Гёте бештар аз ҳама дар осори лирикиаш, бахусус, дар «Девони ғарбӣ-шарқӣ» аёнтару амиқтар ошкор мешавад. Девон аз 235 шеър иборат аст ва ин шеърҳо он қадар ба ҳам алоқаманданд, ки ғоя ва образи ҳар як шеър дар алоҳидагӣ номафҳум мемонад. Ҳамаи 12 бахши девон дар назар пароканда менамоянд, лекин байни ҳамдигар иртиботи ногусастанӣ доранд.

Дар ташаккули ақидаҳои Гёте доир ба шеърӣ шоирӣ таъсири ус-тодаш Гердер калон аст. Аммо Гёте ақидаи ус-тодашро ҳеле инкишоф дода, эътироф мекунад, ки ғанӣ шудан ва инкишоф ёфтани адабиёт фақат дар он сурат мумкин аст, ки агар адабиёт аз маҳдудияти милли

барояд ва бо фарҳангҳои дигар наздик шавад. Дар яке аз муколамаҳои Зулайҳо ва Ҳотам муаммои марказии девон гузошта шудааст, яъне *инсон хушбахтии олитаринро дар чӣ мебинад?* Дар посухи ин суол Зулайҳо мегӯяд: **Хушбахтии олитарин танҳо дар шахсият аст. Чӣ гуна шахсият? Шахсияте, ки ба халқ хизмат мекунад.** Гёте дар образи Темур алайҳиллаъна, ки барҳамзанандаи тамаддунҳои олии ва қотили халқҳои зиёде буд, ҳамаи бадихоии оламро маҳкум мекунад.

Адиби маъруфи олмонӣ дар «Девони ғарбӣ-шарқӣ» мавзӯро, мундариҷа ва образҳои шарқиро истифода бурдааст, вале пайравиаш ҳунармандона ва эҷозофарин аст. Шакли шарқӣ барояш танҳо василаи бадеие буд ва бо ёрии он вазифаҳои мураккабро ҳал мекард, ки давру замон ба ӯ ҳдаш воғузор кардааст. Ба ибораи дигар, И.В.Гётеи ғарбӣ дар рӯи шарқӣ консепсияи эстетикӣ ва фалсафии худро баён мекунад.

Мақолаи муҳаққиқ Рустам Дехотӣ «Рӯи Ҳофиз дар «Девон...» дар рӯзномаи «Маориф ва маданият» (1979, 25-уми октябр, сах.3) ба тариқи мухтасар асари устои Донишгоҳи Берли Олмон К.Бюргел «Се тадқиқ дар бораи Ҳофиз»-ро, ки соли 1975 дар Франкфурти Майн чоп шудааст, ба хонандагони тоҷик муаррифӣ менамояд. Дар ин нигошта таъкид мешавад, ки Гёте боре ҳам ба Шарқ сафар накардааст, вале ӯ роҷеъ ба Машриқзамин бештар аз 44 китоб мутолиа намуд ва аз ин ҳама китобҳо барои адиби олмонӣ осори Ҳофизи Шерозӣ бештару бехтар таъсирпазир будааст.

Соли 1982 дар «Газетаи муаллимон» (23-юми март) мақолаи «Гёте ва Ҳофиз» ва дар рӯзномаи «Маданияти Тоҷикистон» (15-уми июн) мақолаи «Сарчашмаи дарёи назм» чоп шуданд, ки ҳар ду ба қалами муҳаққиқи варзидаи пайвандҳои адабии тоҷикону аврупоиён Шокир Мухтор тааллуқ доштанд. Муаллиф дар ин нигоштаҳо кӯшидааст, ки зимни бозгӯи чанбаҳои мухталифи шахсият, рӯзгор ва осори Гёте эҷодиёти ғаниву пурмоя, илҳом ва таъсирпазирии адиби оламшумулро аз осори шуарои Машриқзамин, баҳусус Ҳофизи Шерозӣ муайян намояд. Қобили тазаккур аст, ки адабиётшиносии пуркор Шокир Мухтор дар кори бехтару хубтар шинос намудани адибони барҷастаи аврупоӣ ба хонандагони тоҷик заҳмати фаровон кашидааст. Нақши ӯ бавежа дар омӯзиши чанбаҳои мухталифи рӯзгору осори уламову удабои Мағрибзамин, ки бо Шарқ пайванду иртиботи қавӣ доранд, басо қобили тамчиду тавсиф аст ва агар бигӯем, ки аз муҳаққиқони тоҷик дар ин чода маҳсули хомаи касе ба пояи ӯ намерасад, газоф нагуфтаем.

Профессор Шокир Мухтор дар китоби «Савтҳои Ховар» (Баёзи осори шарқии шуарои Аврупо. – Душанбе: «Ирфон», 1986, 240 сах.) баробари шарҳи ҳоли ҳафт адиби маъруфи ҷаҳонӣ – Чорч Байрон, Гёте, Ҳейнрих Ҳейне, А.С.Пушкин, М.Ю.Лермонтов, Адам Митске-

вич, Виктор Гюго сабабу натиҷаҳои ба Машриқзамин тавачҷӯх зоҳир намудани онҳоро муайян намуда, намунаи ашъори рӯҳи шарқидоштаи ин адибони оламшумулро гирдоварӣ кардааст. Китоби мазкур дар ҷодаи худ иқдоми нахустин буд ва аз ҷониби дӯстдорону алоқамандони робитаҳои адабии Шарқу Ғарб бо хушнудӣ истиқбол гардид.

Дар ин китоб обову аҷдод, даврони кӯдакиву ҷавонӣ ва камолоти Гёте, тавсифи мухтасари асарҳои ӯ ва муносибати адиб ба Шарқ ба таври фишурда зикр шудаанд. Ба қавли муҳаққик, «дар санъату адабиёти Олмони аввали садаи XIX услуби нав-романтизм ҷараён дошт. Гёте ҳам, ки дар аввали эҷодиёташ ақидаҳои маорифпарвариро тарғиб мекард, дар охири умр ба ин ҷараёни бонуфузи давронаш рӯй овард... То бунёди романтизм адибони аврупоӣ бештар ба илму фарҳанги юнониёну румиҳои қадим эътиқод доштанд. Ба фикри онҳо, гӯё маҳз Юнону Руми бостонӣ дорои тамаддуни қадима бошанд. Романтикҳо ин андешаи гузаштагони худро нодуруст эълон карда, баръакс, тамаддуни халқҳои Машриқзаминро қадимтар ва нерӯмандтар хонда, баҳри омӯхтани он рӯ ба Шарқ оварданд. Дар замони Гёте эллинизмпарварӣ ба ориентализмпарастӣ табдил ёфта буд. Сабаби ба ватани шеърӯ шоирон майл кардани Гёте ҳам ҳамин буд. Вай асарҳои зиёдеро роҷеъ ба Шарқ мутолиа кард ва «Девони ғарбӣ-шарқӣ» барин асаре офарид, ки мислашро назми пешинаи немис надида буд» (сах. 61).

Гёте пас аз мутолиаи ғазалҳои Ҳофизи Шерозӣ ошиқи Шарқ шуд, вале адиби олмонӣ пеш аз таълифи «Девони ғарбӣ-шарқӣ» асарҳои зиёди шарқшиносони аврупоӣ, саёҳатнома ва таърихномаҳоро омӯхта, роҷеъ ба Шарқ ва осору афкори намоёндагони барҷастаи ин адабиёт тасаввуроти комил ҳосил карда буд. Ҳосили ин бардоштҳои адиби олмониро дар «Девони ғарбӣ-шарқӣ» ва қисмати «Ёддоштҳо ва мақолот барои дарки бехтари ин девон», инчунин дигар осори рӯҳи шарқидоштааш мушоҳида намудан мумкин аст.

Нависанда Мариэтта Шагинян дар китобе, ки ба рӯзгор ва осори Гёте бахшидааст (М.Шагинян. Гёте. – М. Л.: АН СССР, 1950) бар ин ақида аст, ки адиби олмонӣ назар ба дигар классикони адабиёти ас-римиёнагии форсу тоҷик бештар ба Низомӣ ихлос дошт: «Рӯҳи Низомӣ дар тамоми «Девони ғарбӣ-шарқӣ» пай бурда мешавад ва қариб мазмуни умумии онро муайян мекунад». Дар ҳақиқат, И.В.Гёте Низомиро низ дар катори ҳафт тан адиби бузурги форсу тоҷик номбар мекунад, вале ба яқин, ӯ бештар аз ҳама ба Ҳоҷа Ҳофиз ихлосу муҳаббат дошт ва ҳар касе, ки «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-ро мутолиа карда бошад, дар ин замина ба хулосаи дигар омада наметавонад. Донишманди тоҷик Шокир Мухтор низ ба ақидаи М.Шагинян розӣ нест ва таъкид мекунад, ки шоири олмонӣ дар офаридани ашъор на ба Низомӣ, балки ба Ҳофиз пайравӣ кардан меҳост: *Ҳофизо, кои*

чу ту нодирагуфторӣ кунам... Барои Гёте Низомӣ танҳо чун муаллифи «ривоятҳои ишқӣ» маълум буд, вале дар «Девони ғарбӣ-шарқӣ» як боби алоҳида «Ҳофизнома» унвон дорад (саҳ.64-65). Шокир Мухтор дар ин мақола ҳамчунин аз тарҷумаҳои осори Гёте ба забони тоҷикӣ ёдовар шуда, дар охир номгӯи асарҳое, ки аз онҳо роҷеъ ба «Девони ғарбӣ-шарқӣ» ва муносибати Гёте ба Шарқ маълумоти кофӣ ҳосил намудан мумкин аст, зикр мекунад. Бояд гуфт, ки китобномаи мазкур алалхусус барои муҳаққикон, донишҷӯён ва алоқамандони осори Гёте басо муфид ва қоромад мебошад.

Дар маҷмӯаи мақолаҳои адабиётшинос Шокир Мухтор «Замон ва тарҷумон» (-Душанбе: «Адиб», 1989, 208 саҳ.) масъалаҳои тарҷуманашӯри классикони форсу тоҷик ба забонҳои русӣ ва фаронсавӣ, проблемаҳои тарҷумаи бадеӣ дар Тоҷикистон ва ҳамчунин принципҳои эҷодии ҷанде аз мутарҷимони шинохтаи тоҷик мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Дар ин маҷмӯа ҳамчунин мақолаи «Гёте ва Шарқ» (саҳ. 153-164) ҷой гирифтааст ва тавре аз унвони нигошта бармеояд, дар он муаллиф аз муносибати эҷодии адиби олмонӣ бо сарзамини рӯшноиву хирад – Шарқ сухан меравад. Азбаски нигоштаи мазкур дар китоби ҳозир низ ҷоп шудааст аз шарҳу тафсили бештари он иҷтиноб варзидем.

Муҳаққиқ Шокир Мухтор дар пешгуфтори китоби бисёр пурарзиши «Фирдавсӣ дар шеъри дунё» (-Душанбе: «Адиб», 1991, 128 саҳ.), ки ба ифтихори ҷашни ҳазораи «Шоҳнома»-и беэволат таҳия ва ҷоп шудааст, ба тариқи муфассал аз муносибатҳои эҷодии «яке аз даҳоёи адабиёти башар» И.В.Гёте ба рӯзгор ва осори Ҳаким Фирдавсӣ ҳарф мезанад. Адиби олмонӣ, албатта, бо шоҳкориҳои адабиёти форсӣ – тоҷикӣ ва ҷаҳон «Шоҳнома» ва муаллифи он хуб ошно буд ва маҳз ба ҳамин далел Фирдавсиро аз ҷумлаи ҳафт тан бузургони шеъри Аҷам ҳисобида, пеши шеъраш таъзим менамояд. Дар даврае, ки Гёте ба таълифи «Девони ғарбӣ-шарқӣ» пардохт, Фирдавсӣ дар байни шоирони романтики Олмон маҳбубият дошт ва табиист, ки адиби олмонӣ аз тамоми сарчашмаҳои мавҷудаи замонаш роҷеъ ба рӯзгору осори Донои Тӯс ошно будааст. Ба қавли Шокир Мухтор, Гёте дар «Девони ғарбӣ-шарқӣ» ҳам шоир ва ҳам муҳаққиқ аст. «... шоири Олмон агар дар қисмати шеърӣ асараш аз Фирдавсӣ илҳом гирифта, аз забони ӯ ҷанд байт иброз дошта бошад, дар боби тадқиқотии китобаш (манзур «Ёддоштҳо ва мақолот барои дарки бехтарӣ «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-ист. –Ш.Ш.) саъй намудааст, ки мақоми созандаи «Шоҳнома»-ро дар таърихи адабиёти форсу тоҷик таъйин бикунад» (саҳ.13). Рӯҳи Ҳофиз тамоми девони Гётеро фаро гирифтааст ва маҳз ҳамин шоири ишқсаро ҷавобгӯи ниёзҳои рӯҳиву маънавиву нобиғии олмонӣ буда, ба дарди дили шоир дармон мешавад. Илова бар ин, Гёте адиби муборизи замони худ буд ва қору зиндагиаш ҳамвора талош баҳри адолату ҳақиқат ва ба тавассути қалам

начобату одамият, покиву ростиро ситоиш мекард. Бад-ин далел адиби олмонӣ дар қисмати «Такфирнома»-и девонаш барои таквияти андешаҳояш байтҳои ҷудогонаро аз «Панднома»-и Аттор, осори Фирдавсӣ ва Ҷалолиддини Румӣ истифода бурдааст. Ғеёте дар ин қисмат ҷаҳор байт аз забони Фирдавсӣ меорад ва дар бахши «Ёддоштҳо ва мақолот барои дарки бехтари «Девони ғарбӣ-шарқӣ» зикр мекунад, ки «Шоҳнома» асоси воқеии халқӣ дорад ва дар он ҳофизаи тоифа, диловарҳои қаҳрамонони қадим ҳифз шудааст. Фирдавсӣ ҳамаи воқеаҳои бузурги давлатию таърихи гузаштаро ба дасти хеш гирифт ва ба пайравонаш лозим омад, ки дар таҳқиқи мавзӯҳои пешин танҳо ба асари ӯ рӯй оваранд. Шокир Мухтор ин андешаҳояшро дар рисолаи «Фирдавсӣ дар Фаронса» (-Душанбе, 1999), ки ба забони русӣ таълиф шудааст, низ (дар сах. 83-84) зикр менамояд.

Адабиётшиноси маъруф академик Раҷаб Амонов дар мақолаи «Ғеёте ва як афсонаи халқии тоҷикӣ» («Садои Шарқ», 1983, №8, сах.126-128) ҳамоҳангиву шабоҳати сурудеро аз қисми якуми ғоҳиҳои ишқӣ Фауст ва Маргарита (аз бузургтарин асари Ғеёте «Фауст») бо афсонаи машҳури тоҷикӣ – «Булбулаки саргашта» ба мушоҳида гирифтааст. Фауст бародари Маргаритаро ба ҳалокат мерасонад ва барои маҳви ҳамсараш замина муҳайё мекунад. Маргарита дар ҳолати парешониву изтироб кӯдаки навзодаш – писари Фаустро мекушад ва худро қотили модару бародараш ҳам медонад. Фауст Мефистофелро ба ёрӣ даъват карда, тарафи зиндон меравад ва меҳроҳад худро сафед намуда, аз гуноҳ пок шавад. Барои ин нахуст бояд маҳбубаашро озод ва хушбахт намояд. Ӯ бо азии қатъӣ ба дари зиндон расида, суруди Маргаритаро мешунавад. Суруд аз номи бачаест, ки дар он аз кирдори модар, падар ва ғамхории хоҳар суҳан меравад. Дар он 4 нафар персонаж амал мекунад ва ақидаи баъд аз марг зинда шудан баён шудааст. Инчунин воқеаи аз дасти модар кушта, аз тарафи падар хӯрда шудани бача ва бо ёрии хоҳаракаш ба парандае табдил ёфтани он дар ин суруд тасвир мешавад. Суруди мазкур бо яке аз афсонаҳои машҳури тоҷикӣ «Булбулаки саргашта» шабоҳат дорад, ки нусаҳои он аз маҳалҳои гуногуни Тоҷикистону Ўзбекистон ба даст омадаанд.

Донишманди шинохтаи тоҷик Валӣ Самад низ дар асару мақолаҳояш борҳо аз равобити судманди эҷодии Ғеёте бо адабиёти форсу тоҷик ёдовар мешавад. Баҳусус дар мақолаҳои ӯ «Қадри як ғазал» («Садои Шарқ», 1971, №3) ва «Ғазали Ҳофиз аз диди Толстой» («Садои Шарқ», 1991, №10) ва дар рисолаи «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ ва Чернишевский» (-Душанбе: «Адиб», 2004) роҷеъ ба ин мавзӯ ишораҳои муҳим ба мушоҳида мерасанд. Дар мақолаи «Қадри як ғазал» («Садои Шарқ», 1971, №3, сах. 84-95), ки дар он таърихи тарҷума, ташреҳ ва шӯҳрату маҳбубияти ғазали «Агар он турки шерозӣ...»-и Ҳоҷа Ҳофиз мавриди баррасӣ қарор гирифтааст,

ба тарҷумаи хуби олмониин ин ғазал аз ҷониби Ҳаммер-Пургштал ишора мешавад. Тарҷумаи мазкур ба шоири бузург И.В.Гёте илҳоми беандоза бахшид ва боиси пайдоиши боби «Зулайхнома» дар «Девони ғарбӣ-шарқӣ» гардид. Валӣ Самад барои таквияти андешааш тарҷумаи таҳтуллафзи байтеро низ аз ин бахши осори Гёте зикр мекунад:

*Ман барои холи дилҷӯят Балх, Бухоро ва Самарқандро бахшидам,
Боз меҳохӣ, ки барои рӯи ошиқҷӯи ту мулки Русу Ҳиндро бахшам.*

Муҳаққиқи тоҷик дар интиҳои мақола барҳақ зикр мекунад, ки шоирони Аврупо (минҷумла, И.В.Гёте –*Ш.Ш.*) каломи Ҳофизро дар ҳичоб дида, дил бохтаанд. Эй кош, дилдорро бе парда бубинанд. Барои он ки ошиқон дилдорро беҳичоб бубинанд, аз тақдири ғазалиёти Ҳофиз берун аз Аҷам боҳабар будан лозим аст. Шартӣ аввали боҳабарӣ ислоҳи тарҷумаҳои суҷ ва тафсири нодурусти онҳост. Дар ин кори бошараф на танҳо маслиҳат, балки часорат ҳам зарур аст (саҳ.95). Дар нигоштаи дигари Валӣ Самад «Ҳофиз ва Пушкин» («Маориф ва маданият», 1967, 7-уми апрел) низ роҷеъ ба таъсири каломи шоири ринди шерозӣ ба осори адибони аврупоӣ, баҳусус, И.В.Гёте суҳан меравад.

Ба андешаи шарқшинос Г.Ғалимова, «баъди дар асри XIX арзи ҳастӣ намудани «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-и Гёте таъсири ғазали Ҳофиз ба назми Аврупоӣ ғарбӣ ва назми рус низ роҳ ёфт». Муҳаққиқ Валӣ Самад дар мақолаи «Ғазали Ҳофиз аз диди Толстой» аз муносибати хуби эҷодии Гёте бо Ҳофиз суҳан ронда, ҳамзамон ин мулоҳизаи шарқшинос Г.Ғалимоваро бепоё меҳонад: «Агар шеърӣ Ҳофиз ва рӯҳи Ҳофиз пеш аз Гёте ба Аврупо рафта, чун замина ба «Девони ғарбӣ-шарқӣ» хидмат наметавонист, ин девон дар ҷои холи аз рӯҳи Ҳофиз ба миён омада наметавонист. Аз тарафи дигар, иртиботи маънавии халқҳои эронӣ ва рус... шаҳодати гӯи эҳтиёҷи маънавии русҳо ва Русия ба сарвати тамаддуни халқҳои Шарқ мебошад».

Вале, ба назари мо, андешаи муҳаққиқ Г.Ғалимова низ то андозае ба ҳақиқат созгор аст, зеро аз шуарои аврупоӣ Гёте аввалин нафарест, ки аз шеърӣ Ҳофиз илҳом гирифта, дар пайравии ӯ ба василаи каломи манзум «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-ро офарид ва ин асар дар тарғибу ташвиқи шеърӣ андешаи Ҳочаи риндони шерозӣ дар Мағрибзамин роҳи васеъ кушод. Ҳамин маъниро донишманди тоҷик Валӣ Самад дар китоби «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ ва Чернешеvский»-и худ низ таъкид мекунад, яъне баҳои баландтаринро ба хунари ғазалгӯии Ҳофиз маҳз дар Аврупоӣ садаи XIX дар Олмон шоири бузург И.В.Гёте додааст ва он Русияро бағоят мутаассир намуд (саҳ. 194). Ва боз: «Эҷози «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-и Гёте шӯҳрату эътибори ғазали Ҳофизро аввал дар Аврупо, сипас дар Русия чандин баробар афзуд ва диққати шоирони рус ва умуман аҳли илму адаби онро ба ҷаҳони зебои ғазали Ҳофиз кашид» (саҳ. 195).

Нависанда ва донишманди рус Н.Г.Чернишевский низ бо силсилаи шеърҳои дар пайравии Ҳофиз эҷоднамуда ва аз Ҳофиз тарҷуманамудаи А.Фет ва «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-и Гёте дар нимаи аввали садаи XIX ошно шуд ва соли 1862 дар махбаси Петропавловск зимни эҷоди повести «Кисса андар кисса» аз онҳо истифода бурдааст. Андешаи муҳаққиқи тоҷик Валӣ Самад ҳамзамон ба муаллифони китоби «Ирано-персидская поэзия» (-М., 1974), ки мегӯянд: «Хонандагони рус назми Ҳофизро барои худ ханӯз дар солҳои 20-уми асри XX сараввал ба тавассути «Девони ғарбӣ-шарқӣ» ва сипас дар нусхаи асл кашф карда буданд», низ муғойрат дорад. Ин ҷо асли суҳан дар бораи таърихи воридшавии шеъри Ҳофиз ба назми рус меравад, ки тасҳеҳ мекоҳад. Шеъри Ҳофиз на дар асри XX, балки ханӯз сад сол пеш аз ин таърих низ ба хонандагони рус ошно буд ва дар навиштаҳои адибони бузурги рус А.С.Пушкин, А.Фет, Л.Н.Толстой, Н.Г.Чернишевский рӯҳи каломи Ҳоҷаи лисонулғайб ба мушоҳида мерасад. Вале, бешак, «Девони ғарбӣ-шарқӣ» ба монои пуле дар иртиботи маънавии халқҳо ва тамаддунҳои мухталиф, баҳусус, Аврупо ва Шарқ саҳмгузор будааст.

Дар мақолаи номзади илми филология Темур Атаханов «Гёте ва Ҳофиз» («Мактаби советӣ», 1983, №1, саҳ. 28-32) сараввал шарҳи ҳоли Ҳоҷаи Шероз ва вазъи замони ӯ, баъдан зиндагиномаи нобиғаи олмонӣ баён шудааст ва пасон таъсирпазирии Гёте аз Ҳофиз дар офариниши «Девони ғарбӣ-шарқӣ» ва дигар осори рӯҳи шарқидошта ташреҳ ёфтаанд. Воқеан, адиби маъруфи олмонӣ Х.Ҳейне дуруст мегӯяд, ки «Девони ғарбӣ-шарқӣ» саломест, ки аз Ғарб ба Шарқ фиристода шудааст». Бо ин саломи худ Гёте меҳост, ки муносибатҳои таърихан реалии байни Шарқу Ғарбро барқарор карда, «гузашта ва ҳозира, форсӣ ва олмониرو хушнудона бо ҳам вобаста намуда, ахлоқу одоб ва тафаккур, инчунин алоқамандии онҳоро дарк созад ва ба воситаи яке дигарино фаҳмад» (саҳ.32). Ин мақола низ баҳри ошно намудани хонандагони тоҷик бо осори «муаззамтарин олмонӣ» (Ф.Энгелс пас аз мутолиаи «Фауст» Гёттеро чунин номида буд) ва иртиботи эҷодии ӯ бо ашъори бузургтарин шоири лирики форсӣ басо арзишманд мебошад.

Соли 1984 устоди Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон Рустам Дехотӣ бо таълифи рисолаи «Омӯзиши Ҳофиз ва шарҳи осори ӯ дар нимаи аввали асри XIX дар Олмон» («Изучение Хафиза и интерпретация его творчества в Германии первой половины XIX века». АҚД. –Душанбе, 1984, 23 с.) ба дарёфти дараҷаи номзади илми филология сазовор доништа шуд. Дар ин рисола мақсади асосӣ таҳлили амиқи адабиётшиносии тарҷумаҳои Ҳофиз аз оғози асри XIX, аз замоне, ки осори ӯ ҳамаҷониба ба адабиёти Олмон ворид гардида, дар осори И.В.Гёте, Август фон Платен, Беденштедт ва дигарон мавқеъ пайдо мекунад, мебошад. Таҳқиқи «Девони ғарбӣ-шарқӣ» чун асари

мустакиле, ки дар натиҷаи омӯзиши амиқ ва тӯлонии адабиёти шарқӣ, баҳусус, назми форсу тоҷик арзи ҳастӣ кардааст; муайян намудани иртиботи мустақими Гёте бо девони ашъори Ҳофиз ва таҷассуми таъбироту зебоиҳои риндон дар ашъори шоири олмонӣ; омӯзиши бахши «Ёддоштҳо ва мақолот барои дарки бехтари «Девони ғарбӣ-шарқӣ», ки роҳҳои ба қадри кофӣ шинохтани адабиёти шарқиро аз ҷониби Гёте, таваҷҷӯҳи ӯро ба назми форсу тоҷик ва интиҳоби Ҳофиз ба сифати устои адабии нақӯиву порсоии худ ошкор месозад, ҳамчунин ин бахшро барои муайян намудани масъалаҳои эстетикӣ ва сохтори дохилии назми девони Ҳофиз, дарки амиқи эҷодиёти ӯ аввалин пажӯҳиши мукаммали шарқшиносӣ медонад; муайян намудани пайвандҳои «ноаён»-и «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-и Гёте бо тарҷумаҳои Ҳофиз, ки аз ҷониби Ҳаммер дар Олмон ва В.Чонс дар Англия анҷом гирифтаанд; мулоҳизаҳои Гёте дар бораи тарҷумонҳо ва шарқшиносони ҳамзамонаш, андешаҳои, ки бо вучуди пураҳамият буданашон баҳри баҳо додан ба таърихи омӯзиши адабиёти Шарқ ва таърихи тарҷума дар Аврупо то ҳанӯз аз доираи таҳқиқи мутахассисон берун монда буданд, ҳамчунин таъсири ғазалҳои Ҳофиз ба шоирони олмонӣ баъд аз Ҳаммер ва Ҳофиз – ин ҳама масъалаҳои анд, ки Рустам Дехотӣ қўшидааст дар рисолаи худ дар мавриди пайвандҳои адабии Шарқу Ғарб дар мисоли осори Гёте ва Ҳоҷа Ҳофиз ба онҳо рўшанӣ андозад.

Боби дуюми рисола «Ҳофиз ва Гёте» унвон дорад ва муҳаққиқ дар он таъкид мекунад, ки дар асри XIX омӯзиши ашъори Ҳофиз дар Аврупо ба фаҳмиши фарох ҳамзамон бо пайдоиши шарҳи «Девони ғарбӣ-шарқӣ» ва низоми эстетикӣ ғарбиву шарқӣ дар адабиёти ҷаҳон, ки аз лиҳози сохтори мураккаби худ дар эҷодиёти бузургтарин шоир ва андешаманди қарни XIX Гёте таҷассум ёфтааст, ба миён омад.

Адиби маъруфи олмонӣ дар тӯли зиндагиаш ҳамеша ба адабиёти Машриқзамин ишқу алоқаи хос дошт ва бо муҳимтарин таълифоти шарқшиносони ҳамзамони худ ошно буд. Дар чараёни ҷустуҷӯҳои адабии ӯ назми форсу тоҷик ва хосса ашъори Ҳофиз нақши асосӣ доштанд. Эҷодиёти Ҳофиз аз лиҳози мундариҷаи ботинии начобат ва ҳаётдӯстиаш бештар аз ҳама ба Гёте писанд омад ва баъдан ӯ ашъори Ҳофизро на фақат аз лиҳози мундариҷа, балки аз ҷиҳати таносуби сухан, сохтори зоҳираву ботинӣ низ ба мушоҳида гирифт ва ба хулосае омад, ки ҳамаи қисматҳои он бо ҳамдигар пайванди амиқи ботинӣ доранд. Ӯ на танҳо унсурҳои зоҳирии ҳамгунии сохтори назм (кофия, вазн), балки пайванди муназзами ғазалҳоро низ дарк намуд. Гёте ба ғазалҳои Ҳофиз, ҳамчунин ба хориқа ва чараёне наздик мешавад, ки дар онҳо сабаб ва ташхис бо ҳамдигар дар сохтори ягонаи номафҳум иртибот доранд. Ӯ ба хулосае меояд, ки андешаҳои Ҳофиз бо ҳамдигар пайванди маъноӣ ва лафзӣ дошта, мантиқи қавии боти-

нии ғазалҳои шоири шерозиро ба вучуд овардаанд. Махз аз ҳамин сабаб ӯ ба шеърӣ форсӣ арзиши баландро қоиладар аст. Гёте кӯшишҳои ба ҳам наздик донишмандони Ҳофизро бо Горатсий ё шуароӣ дигари аҳди қадим ва ё аврупоӣ инкор намуда, тибқи қобилияти ғавқулодати худ аз лиҳози нубуғӣ шоири нафареро бо Ҳофиз баробар наметодад, ҳамзамон Горатсий ва дигар ноғӯҳои барҷастаи назмро дар ғаннӣ хеш ягона меҳисобад.

Бо таълифи «Девони ғарбӣ-шарқӣ» Гёте кӯшидааст, ки Ҳофизро «такрор» наметод ва ё ҳадди ақал ба ӯ наздик бишавад. Танқиди адабии Олмон бошад, ин асарро «мероси кӯҳан» номида, муаллифро сарзаниш намуд. Ҳамин тариқ, кӯшиши ба назми олмонӣ ворид сохтани ғазали форсӣ дар шаклҳои мухталиф номағҳум монд ва ҳамоғӯзӣ пайдо накард. Рустам Деҳотӣ бар ин назар аст, ки Гёте дар симои Ҳофиз пеш аз ҳама устоӣ дорои муҳаббатӣ наҷобатӣ бузургро меид. Гёте чун дигар муҳаққиконӣ шарқшиносони аврупоӣ ба назми Ҳофиз на чун ҷузъӣ алоҳидаи олами номағҳум, балки дар алоқамандӣ бо таърих ва рӯҳияи мардуми эронӣ, ки аз халқҳои сомӣ тағовут доранд, мениғарад. Ба ҳамин хотир, ӯ дар бахши «Ёддоштҳо ва мақолот»-и девони худ вобаста ба ин масъала шарҳҳои муфассали алоҳида оварда, вежағиҳо ва «ноҳамғунӣ»-и ин қабилату халқоронишон меидҳад ва ҳамзамон сарватҳои зиёди миллии умумиву табиӣро, ки ҳамоғӯра манбаи тақомули маънавии онҳо дар давраҳои муайяни таърихӣ будааст, нишон меидҳад.

Барои дарки беҳтари Ҳофиз Гёте дар хусуси зиндағӣ, ҳислат ва ақоиди ин халқҳо то давраи ислом шарҳҳои алоҳида оварда, зиндағинома, нақш ва фалсафии ахлоқии Паёмбари ислом Муҳаммад (с)-ро зикр мекунад ва дини исломро яке аз давраҳои таърихӣ ягонагии фарҳанғҳои ғуноғун меҳисобад. Баъдан адиби олмонӣ таърихӣ адабиёти форсиро аз қадимтарин айём тағсиф намуда, шоирони маъруф ва давраҳои муайяни инкишофи онро дар ҳамабастағӣ бо самт ва ё шакли нави тағаққур бозғӯ мекунад. Дар чунин фазои ранғоранғ дар «Ёддоштҳо ва мақолот» Гёте «тарҳ»-и шоири бузурги форсиро дар радиғи бузурғтарин адибони лирики адабиёти ҷаҳон таҷассум наметодаст. Табиист, ки тағсифи Ҳофиз дар сохтори мураккаби «Ёддоштҳо ва мақолот» дар ҷойҳои ғуноғун омадааст, вале ин бахш ба сурати қомил ба Ҳофиз бахшида шудааст, ба осори шоире, ки ба андешаи Гёте, натиҷаи андӯхтаҳои тӯлонии фарҳанғҳо, халқҳо ва шоирони ғуноғун, дурдонаҳои ақливу зеҳнии бузурғ мебошад.

Дар ҳақиқат, Ҳаммер-Пургштал дар оғози асри XIX яке аз аввалинҳо шуда адабиёти форсӣ-тоҷикиро ба тағри мукамал муарриғӣ намуд, қаробати онро ба ҳонандаи аврупоӣ қашф қард ва сатҳи баланди инсонпарвариашро нишон дод. Иоҳанн Волфганг Гёте онро ба адабиёти олмонӣ ворид сохт ва ҳамзамон ба дарки беҳтари он дар ҷараёни адабии умумиҷаҳонӣ мусоидат намуд. Қобили тағак-

кур аст, ки дар адабиётшиносии тоҷик рисолаи Рустам Деҳотӣ аввалин кори илмист, ки дар он ба таври мукамал пайванди маънавии эҷодиёти Гёте ва Ҳофиз ва самару натиҷаи пурсуду дилхоҳи он мавриди арзишдovarӣ қарор гирифтааст.

Чаро «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-и Гёте хонандагони зиёд дорад ва муҳаққиқони бисёре аз Шарқу Ғарб банди таҳқиқи онанд? Ба ин савол донишмандони мухталиф ҷавобҳои гуногун додаанд ва устоди забон ва адабиёти форсӣ дар Донишгоҳи Берн Кристоф Бюргел мунтахабе аз девони Ҳофизро ба олмонӣ тарҷума карда, дар қатори китобҳои, ки ниҳоди фарҳангии Созмони Милали Муттаҳид – ЮНЕСКО барои муаррифии осори муҳимми фикрӣ ва адабии ҷаҳон тавсия мекунад, ба таъъ расонд. Дар маҷаллаи «Садои Шарқ» (соли 1994, №№3-4, саҳ.70-80) мақолаи ховаршинос Кристоф Бюргел «Гёте ва Ҳофиз» бо пешгуфтор ва таҳияи донишмандони шинохта Шокир Мухтор ва Рустам Деҳотӣ chop шуд. Ин нигошта низ кӯшишест баҳри равшан намудани саҳми шеърӣ Аҷам, баҳусус, осори Хоча Ҳофиз дар бунёдгузорӣ ва равнақи назми яке аз бузургтарин шоирони ҷаҳон И.В.Гёте.

Қобили тазаккур аст, ки нигорандаи ин сатрҳо дар давраи аспирантиаш (1995 – 1998) аз chop шудани ин нигоштаи К.Бюргел ба хати имрӯзаи тоҷикӣ иттилоъ надошт. Аз ҳамин боис онро аз рӯи матни аслии олмонӣ, ки «Се сабаки Ҳофиз» унвон дошта, дар баҳши китобҳои хориҷии Китобхонаи миллии Тоҷикистон ба номи Фирдавсӣ ниғадорӣ мешавад (Burgel I.Ck. Drei Hafis – Studien. – Bern, 1975), ба тоҷикӣ тарҷума кард ва дар асоси он поённомаи таҳсилӣ навишт. Он дар шакли мақола таҳти унвони «Ҳамойиши тамаддуно дар «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-и Гёте (аз дидгоҳи як муҳаққиқи олмонӣ) дар маҷаллаи «Адаб» (2002, №1, саҳ. 12 – 22) ба нашр расид.

Ба ифтихори 250-солагии И.В.Гёте дар ҳафтаномаи «Чархи гардун» (1999, 29-уми октябр) мақолаи номзади илми таърих Санавбари Воҳид «Шарқ ва Ғарб – суруди зебӣ ва муҳаббат ё нақши ашъори Хоча Ҳофиз дар таҳаввулоти эҷодии адаби оламшумул Гёте» chop шуд. Дар оғози ин нигошта дар хусуси шаҳри классикҳои олмонӣ ва «маркази тамаддуни Аврупо» – Веймар сухан меравад, ки шахсиятҳои маъруфи илму фарҳанги Олмон ва ҷаҳон амсоли Бах, Кранах, Гердер, Лентс, Нитше, Шиллер, Штраус, Виланд ва Гёте дар он зиндагӣ кардаанд. Тамаддуни гузаштаву имрӯза дар Веймар бо ҳам омезиш ёфтааст ва Гёте қариб 60 сол маскунӣ ин шаҳр буд. Мақолаи С.Воҳид аз се баҳш фароҳам омадааст ва дар зерлаҳзаи оғозин «Сухане чанд аз рӯзгори шоир ва ташаккули шахсият» зиндагинома ва осори илмиву адабии И.В.Гёте муаррифӣ шудааст. Дар баҳши «Гёте ва Тоҷикистон» аз маҳбубияти «Девони ғарбӣ-шарқӣ» дар байни аҳли адаб ва мухлисони каломӣ бадеъ,

сабабҳои ба вучуд омадани ин асар сухан меравад. Ба қавли муҳаққиқ Санавбари Воҳид, девони Гёте доиратулмаорифи бадеияти гуманизми адиб, таҷассуми ҷалсафаи бузурги ўст, ки гузаштаву ҳозира дар рӯи инсонӣ бо ҳам омезиш ёфтааст. Бахши «Зулайхнома» силсилаи ашборест, ки ба шоир ва дӯстдоштаи худ Марианна фон Веллимер бахшидааст. Шеърҳои, ки аз номи Зулайхо омадаанд, воқеан ҳам моли Марианна мебошанд, ки шоира буд. Гёте бошад, танҳо онҳоро таҳрир намудааст. Дар ин бахш Ҳотам ҳуди шоир Гёте мебошад. Зулайхо дилбохтаи ҷавони зебо Юсуф буд. Азбаски синну соли Гёте назар ба маҳбубааш Марианна калонтар (35 сола) буд, шоир ба худ номи симои дигари машҳури адабиёти Шарқ – Ҳотамро ҷои дониш, ки намунаи олии ҷавонмардиву олиҳиматист. Дар қисмати охири мақолаи С.Воҳид дар хусуси шахсияти адиби бузурги олмонӣ ва тарҷумаи осори ӯ ба забонҳои русӣ ва тоҷикӣ сухан меравад. Воқеан ҳам Гёттеро тоҷикон меомӯзанд, зеро ӯ Ҳофизи лисонулғайбро ба ёд меоварад. Бояд зикр кард, ки дар мақолаи С.Воҳид андаке носоҳеҳӣ низ ба мушоҳида мерасад. Маълум аст, ки «Девони ғарбӣ-шарқӣ» аз 12 китоб фароҳам омадааст, вале ӯ иддао дорад, ки ин асар аз 10 китоб иборат асту халос. Дар мақолаи С.Воҳид китобҳои «Ҳикматнома» ва «Хулднама»-и девони Гёте зикр нашудаанд ва ҳамчунин номи яке аз китобҳои он «Масалнома» аст, на «Матхалнома».

Дар рисолаи Баҳтиёр Раҳмонов «А.А.Бестужев-Марлинский ва адабиёти форсу тоҷик (масъалаи тарҷума ва таъсирпазирӣ)» (Фишурдаи рисолаи номзадӣ. – Душанбе, 2006) низ нақши мактаби шарқшиносии Олмон ва ибтикороти Ҳаммер-Пургштадт, Ф.Рюкерт ва И.В.Гёте дар ҷодаи тарҷума ва тарғибу ташвиқи осори саромадони шеърӣ форсӣ, баҳусус Ҳофизи Шерозӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст (саҳ 14-19). Дар ҳақиқат, Гёте бо таълифи «Девони ғарбӣ-шарқӣ» таъриху тамаддун ва адабиёти форсу тоҷикро на фақат барои олмониҳо, балки ба тамоми Аврупо, минҷумла Русия низ муаррифӣ намуд. Дар рисолаи Б.Раҳмонов ва очерки илмию оммавии ӯ, ки соли 2007 аз тариқи нашриёти «Деваштич» таҳти унвони «Муқолаҳои шоирон баъди садсолаҳо» (Ҳофиз – Гёте – Бестужев) ба забони русӣ ҷоп шудааст, тарҷумаи 7 ғазали Ҳофиз ба забони русӣ аз ҷониби А.А.Бестужев-Марлинский ба таври муқаммал таҳлил шудаанд. Қобили тазаккур аст, ки ӯ тарҷумаи 5 ғазалро аз рӯи матни олмонии Гёте ва 2 ғазалро аз нусхаи асли форсӣ баргардон намудааст. Дар фишурдаи рисола муаллиф танҳо бо таҳлили матни олмониву русии шеърӣ «Зулайхо», ки дар пайравӣ ба ғазалҳои Ҳофиз иншо шудааст, қаноат кардааст. Дар асрҳои XVIII-XIX дар Олмон ва Фаронса танҳо тарҷумаи мундариҷаи шеърӣ форсӣ маълум гардида буд. Дар ин давра тарҷумаеро пайдо кардан душвор аст, ки дар он шеърӣ ҳар қадом шоири форсӣ бо риояи пурраи ҳаҷм, шакл ва мундариҷаи асл баргар-

дон шуда бошад. Ҳамчунин намунаи тарҷума ва муносибати озод бо назми форсӣ назираи Гёте мебошад, ки дар ҳамон як асар ба унвонҳои тарҷумаи озод, тақлид, пораи матни худӣ, назира-ҷавоб ёд мешавад. Гёте аз Ҳофиз илҳом мегирад ва дар айни ҳол аз ӯ андаке фосила мечӯяд ва девони худро таълиф менамояд, ки тимсоли он дар Ҳофиз ва умуман дар назми ҷаҳонӣ вучуд надорад. Шеърҳои Гёте маъмулан шарҳи ашъори шоири дигар, назираи озодаи бе риояи шакл, жанр ва ҳаҷмро ба ёд меорад. Як бахши девони Гёте «Зулайхнома» низ аз ҳамин ҷумла аст. Ҳофиз бо унвони «Зулайхо» шеъре надорад ва Зулайхо ҳамагӣ як бор дар ғазалҳои лисонулғайби Шерозӣ зикр шудааст:

*Ман аз он ҳусни рӯзафзун, ки Юсуф дошт дониستم,
Ки ишқ аз пардаи исмат бурун орад Зулайхоро.*

А.А.Бестужев-Марлинский зимни тарҷумаи ашъори Гёте («Зулайхо», «Аз Ҳофиз», «Аз форсӣ», «Аз Гёте») албатта, аз мундариҷаи «Девони ғарбӣ-шарқӣ» ва нақши Ҳофиз дар он хуб оғаҳӣ дошт. Аз ҳамин боис ба шоири романтики рус сермаъноии каломи Гёте, ки аз Ҳофиз омӯхта буд, ба ибора, байт ва мисраъҳои ҷозибавӣ хос мебахшид, кӯмакрасон гардид. Бестужев-Марлинский қасди онро дошт, ки бо тарҷумаи Гёте ҳамин рӯҳи Ҳофиз ва муҳаббат ба ишқро амонат нигоҳ дорад ва ба қавли муаллифи рисола Б.Раҳмонов, ӯ ба ин мақсуди наҷиб ба ваҷҳи аҳсан дастрасӣ ҳам ёфтааст.

Донишманди факид доктор Абдулҳусайни Зарринқӯб аз зумраи чеҳраҳои барҷастаи илму адаби муосири Эронзамин буд ва дар таҳқиқи баррасии ҷабҳаҳои гуногуни адабиёти форсӣ ва ҷаҳон нақши босазо гузоштааст. Мақолаи ӯ «Гёте ва адабиёти Эрон» дар шумораи №40 (1335), аз 5-уми октябри соли 2006 дар ҳафтаномаи «Адабиёт ва санъат» дар таҳияи номзади илми филология Муртазо Зайниддинов ҷоп шудааст. Нахуст муаллиф аз мулоқоти лашкаркаши машҳур Наполеон бо Гётеи пир ва таассуроти ӯ аз шоири олмонӣ ёдовар мешавад, ки гуфтааст: «Ин (Гёте – *Ш.Ш.*) як инсон аст». Дар ҳақиқат, Гёте як инсон буд, вале ба қавли Клиггер, «ояндагон ҳамвора тааҷҷуб хоҳанд кард, ки чунин инсоне дар қарнҳои гузашта зиста бошад». Абдулҳусайни Зарринқӯб зиндагинома, таҳқиқи мутолиа ва пешрафтҳои илмиву эҷодии Гёттеро зикр намуда, таъкид мекунад, ки нубуғи ҳайратангези вай дар шеър таҷаллӣ кард.

Воқеан шоири дигари олмонӣ Шиллер роҷеъ ба ин қобилияти фавқулудати Гёте мегӯяд: «Дар ҳоле ки мо барои сохтани шеъре чандин ранҷ мебарем, ба Гёте кофист дарахтро тақон диҳад ва меваҳои ширину расида дар пой вай афтад». Дар мақолаи «Гёте ва адабиёти Эрон» меҳвари аслии «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-ст ва муаллиф сабаб ва заминаҳои ба кишвари хуршед – Машриқзамин рӯй овардани адиби олмонӣ, таркиби девон ва таъсири эҷодиёти шоирони форсу тоҷик ба

осори ӯ, инчунин шавқу алоқаи беандозаи Гётеро ба фарҳангу тамаддуни шарқӣ дар қисмати «Ёддоштҳо ва мақолот баҳри фаҳми бехтари «Девони ғарбӣ-шарқӣ» мавриди баррасӣ қарор додааст. Хулосаи муаллиф ин аст: «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-и Гёте буд, ки Аврупо дар баробари нубуғи Ҳофиз хозеъ кард. Аз ин рӯ, ҳамватанони Ҳофиз низ бояд таҷлили вайро вазифаи хеш бишморанд».

Қобили тазаккур аст, ки муҳаққиқ М.Зайниддинов бо интиҳоб ва таҳияи ин мақолаи боарзиш дар шинохти бештару бехтари хонандагони тоҷик ба «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-и Гёте саҳмгузор гардид. Вале дар ин маврид зикри нуктаеро низ лозим медонем. Таҳия ва ё баргардониди матн, бахусус аз хати форсӣ ба алифбои имрӯза кори сахлу сода нест. Дар айни ҳол дар матбуоти тоҷик матолиби таҳияшуда зиёд ҷоп мешавад, вале хеле кам воқеъ мегардад, ки онҳо ба сурати комил пухтаву санҷида ва беғалат бошанд. Мақолаи Абдулхусайни Зарриркӯбро метавон яке аз таҳияҳои нисбатан бехтари солҳои охир номид, вале, мутаассифона, дар он ҳам номи ашхос ва минтақаҳо дар шакли ғалат баргардон шудаанд. Ҳатто номи асари Гёте «Вертер» (ин ҷо манзур аввалин романи адиби олмонӣ «Нокомиҳои Вертери ҷавон» аст – *III. III.*) ба гунаи ғалати «Вартар» омадааст.

Муҳаққиқи ҷавон Зӯхро Ғуломова таҳти роҳбарии донишманди шинохтаи баҳши робитаҳои адабӣ Валӣ Самад ба таҳқиқи муносибатҳои адабии халқҳои тоҷику олмонӣ дар нимаи дуюми асри XX машғул аст. Ӯ дар мақолаи худ «Фирдавсӣ ва пайвандҳои адабии тоҷику олмонӣ», ки дар маҷмӯаи «Меҳнома» (Ҷашнномаи ҳаштодсолагии устод Муҳаммадҷон Шакурӣ. – Душанбе, 2006, саҳ.174-202) ҷоп шудааст, борҳо ба осору афкори И.В.Гёте ишора мекунад ва онҳоро ба ҳайси санади мӯътамади пайвандҳои адабии Шарқу Ғарб зикр менамояд. Воқеан ҳақ ба ҷониби адиби олмонист, ки мегӯяд: «Ҳеҷ адабиёте дар ҷудой аз адабиёти халқҳои дигар рушд нахоҳад ёфт... Ҳар кӣ худ ва дигаронро бишносад, ночор ба ин нукта пай мебарад, ки аз ин пас Шарқу Ғарб аз ҳам ҷудо наметавонанд зист. Ман дар олами андеша миёни Шарқу Ғарб роҳ мепаёмоям. Эй кош, роҳпаймоёни воқеӣ мисли ман Шарқро ба Ғарб наздик бисозанд» (саҳ.175). И.В.Гёте бо таълифи «Девони ғарбӣ-шарқӣ» дар иртиботи адабиву маънавии Шарқу Ғарб пули устуворе гузошт ва дар ин ҷода барои ояндагон роҳ кушод. Гёте бо зиндагӣнома ва осори Абулқосим Фирдавсӣ хуб оғаҳӣ дошт ва ўро яке аз ҳафт тан бузургони шеърӣ Аҷам меҳисобад. Ба андешаи З.Ғуломова, адиби олмонӣ нахустин гомро дар ин роҳ аз мазмунҳои «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ бардошт ва дар баҳши «Ёддоштҳо ва мақолот баҳри дарки бехтари «Девони ғарбӣ-шарқӣ» ба «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ мақолаи муфассале бахшид ва бо ҳамин вориди ҷаҳони розу ниёзи Фирдавсӣ шуд ва ҳамзамон ба Аврупо роҳ кушод» (саҳ. 175). Вале мо дар ин маврид ба мулоҳизаҳои

пачӯхишгари чавон розӣ шуда наметавонем. Воқеан ҳам И.В.Гёте дар тамоми даврони ҳаёти адабиву илмиаш бо фарҳангу адабиёти сарзаминҳои бегона, бахусус, Шарқ иртибот дошт. Мутолиаи тарҷумаи «Куръон», достонҳои «Ҳазору як шаб», сафарномаҳои сайёҳони аврупоӣ дар зехну андешаи ӯ симои Шарқро то андозае мучассам менамуданд, вале асаре, ки дар ҷаҳони афкори ӯ рӯи тозае падида овард ва шоири олмониро ба офаридани «Девони ғарбӣ-шарқӣ» таҳрик бахшид, маҳз девони ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ дар тарҷумаи олмонии Ҳаммер-Пургштал буд. Яъне И.В.Гёте пештар аз он, ки бо осори Фирдавсӣ ошно бишавад, ғазалиёти Ҳофизро мутолиа карда, худро муриди кӯчаки ӯ дониста буд. Идомаи сухани муҳаққиқи чавон низ итминонбахш нест. Ҳатто тасаввур кардан ҳам муҳол аст, ки шоири олмонӣ дар баҳши «Ёддоштҳо...»-и девонаш бе огоҳии комил аз «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ (саҳеҳтараш, ҳуди Фирдавсӣ – *Ш.Ш.*) мақолаи муфасссале нависад ва танҳо пас аз он ворида ҷаҳону розу ниёзи Фирдавсӣ бишавад!

Адабиётшинос Шарифмуроди Исрофилниё низ дар як нигоштаи худ бо номи «Валӣ Самад ва сайри таърихӣ як ғазали Ҳофиз» (ҳафтаномии «Зиндагӣ», 2-юми ноябри соли 2006, №44 (106), саҳ.10-11) зикр мекунад, ки дар Аврупо Ҳофиз аз ҳама бештар дар Олмон ҳаводорон пайдо мекунад ва шоири шаҳир И.В.Гёте низ аз ҷумлаи шефтагону пайравони ҳақиқии маслаку каломии ноби хоҷаи риндони шерозӣ буд.

Дар китоби дарсии «Адабиёти ҷаҳон» барои синфи X1 (2001), ки ба қалами М.Зайниддинов ва А.Худойдодов мутааллиқ аст, ба тариқи мухтасар шарҳи ҳоли И.В.Гёте (саҳ. 162-166) оварда шудааст. Мутаассифона, шарҳи ҳоли пешниҳодшуда бисёр носоҳеҳ аст. Тавре қаблан зикр шуд, сабаби аслии Донишгоҳи Лейпсигро тарк гуфтани Гёте на ўро қаноатманд карда натавонистани «усули таълиму тадриси адабиёту ҳуқуқ ва дигар фанҳои ҷамъиятӣ», балки мубталои беморӣ гардиданаш буд. Ҳамчунин муаллифон дар мавриди наشري китоби нахустинаш драмаи «Гёте фон Берлихенген» (соли 1771) низ ба иштибоҳ роҳ додаанд. Қобили тазаққур аст, ки асари ғавқуззикр на роман, балки драма мебошад ва соли нашраш на соли 1773, балки соли 1771 аст. Ҳамин тавр, дар ин китоби дарсӣ шарҳи ҳоли адиби мутафаккири олмонӣ носоҳеҳ аст ва илова бар ин, баёни муаллифон низ ба таҳрири ҷиддӣ ниёз дорад.

Дар соли 2007 ниҳоди фарҳангии Созмони Милали Муттаҳид – ЮНЕСКО пешниҳоди Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои форсизабонро дар хусуси таҷлили 800-умин солгарди умри Мавлоно Ҷалолуддини Балҳии Румӣ пазируфт ва ба ин муносибат дар аксари кишварҳои ҷаҳон маҳфилу чорабинҳои хотирмон сурат гирифтанд. Бо ибтикори Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Б.Ғафуров ва гимназияи ба номи Ё.В.Гётеи шаҳри Хучанд рӯзҳои 16-

18-уми майи соли 2007 дар мавзӯи «Румӣ – Гёте: муколамаи фарҳангҳо» ҳамоиши байналмилалӣ баргузор гардид. Бо баҳонаи ҳамоиши мазкур донишмандони кишварҳои мухталиф рӯзгор, осор ва афкори ин ду абармарди олами ирфону маърифатро бо назардошти арзишу моҳият ва ниёзҳои ҷомеаи муосир бо дидгоҳи нав аз зовияҳои мухталиф ба риштаи таҳқиқ кашиданд. Метавон гуфт, ки ин чорабинии пурарзиш андар шинохти бехтари пайвандҳои рӯҳониву маънавии Шарқу Ғарб ва бозтоби азму талошҳои ду нобиғаи башарият – Мавлонои тоҷик ва Гётеи олмонӣ дар таҳкими густардаи ин решаҳои маҳкамбунёд басо арзишманд мебошад.

Маводи ҳамоиши байналмилалӣ Хучанд дар мавзӯи «Румӣ – Гёте: Муколамаи фарҳангҳо» ба сурати маҷмӯа ба нашр расид ва он бо як иқтибоси пурарзиш аз Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон оғоз меёбад, ки ҳаёт ва фаъолияти Мавлонои Румиро дар таърихи афкори иҷтимоию сиёсӣ як навъ оғози муколамаи Шарқу Ғарб қаламдод менамояд. Бахши аввали ин маҷмӯа «Румӣ ва ваҳдати маънавии инсоният» ва бахши дуввуми он «Гӯте ва муколамаи фарҳангии Шарқу Ғарб» номгузори шудааст. Роҷеъ ба ҳаёт ва эҷодиёти Гёте дар бахши аввал нигоштаи профессор Абдуманнон Насриддинов «Гёте ва ҳафт ситораи дурахшони назми форсӣ», дар бахши дуввум таълифоти пачӯҳишгарон Турдибону Бердизода «Вожаи «дил» дар оёти Яздонӣ, сурудаҳои Румӣ ва Гёте», Матлубаи Мирзоюнус «Муколамаи ду фарҳанг дар «Девони ғарбиву шарқӣ», Шарифҷон Тоҷибоев «Нуфузи «Гётеи форсӣ» дар «Девони ғарбиву шарқӣ», Маҳмуди Ҳаддодӣ «Мавлоно дар «Девони ғарбиву шарқӣ» ба забони тоҷикӣ, мақолаҳои Матлуба Азимова «Гёте дар хусуси ягонагии раванди адабиёти ҷаҳонӣ», Мамлакат Атоева «Концепсияи ягонагии инсоният (Мавлоно ва Гёте)», Нусратхон Аҳмедова «Таъсири эҷодиёти Саъдӣ ва Ҳофиз ба Гёте», Фирӯз Аҳмедов (Баҳор) «Гёте ва мусиқӣ», Александр Гейзер «Саҳфае роҷеъ ба Сомониён дар «Девони ғарбиву шарқӣ», Наталя Гейзер «Боре Гёте ва Хоча Насриддин бо ҳам вохӯрда буданд», Эрна Гейзер «Иртиботи фарҳанги мусиқии шарқиву аврупоӣ», Галина Ишимбоева «Мавзӯъ ва образҳои куръонӣ дар «Девони ғарбиву шарқӣ», Фирӯза Каримова «Таҷзияи ғарбиву шарқӣ дар эҷодиёти Гёте», Бахтиёр Раҳмонов «И.В.Гёте дар эҷодиёти А.А.Бестужев – Марлинский», Абдуҳамид Шарифов «Афкори ирфонии И.В.Гёте дар «Девони ғарбиву шарқӣ» ба забони русӣ ва таълифоти Мирзомурад Бобоев «Шоири бузурги олмонӣ ва адабиёти Шарқ», Александр Гейзер «Андӯҳи Ғарбу Шарқи ман...», Андреас Оехме «Муаррифии Шарқ ва шарқшиносӣ дар Олмон ва дар «Девони ғарбиву шарқӣ»-и Гёте», Хайрулло Сайфуллоев «Майлу рағбат ба забони олмонӣ дар Тоҷикистон», Матлуба Сулаймонова «Истифодаи воситаҳои лексикиву услубӣ дар «Девони ғарбиву шарқӣ»-и Гёте ба забони олмонӣ ба нашр расидаанд. Дар

айни ҳол мо имкону тавони онро надорем, ки таълифоти мачмӯаи мазкурро мавриди арзишдоварӣ қарор бидиҳем ва чун онҳо дар ҳамоиш ироа шудаанд, гумон мекунем, ки донишмандони маъруфи ғетешинос аз кишварҳои мухталифи ҷаҳон арзишу моҳияти онҳоро дар рафти ҳамоиш бозгӯ намуда бошанд. Вале бо эътимоди комил гуфта метавонем, ки ин ҳама ковишу ҷустуҷӯ ва ҷашмандозу пажӯҳиши пурвусъат аз шўҳрату эътибори баланди Ғете дар арсаи адабиёти ҷаҳон ва нақши даҳои ӯ дар раванди ҳамгироии фарҳангу тамаддуни башар гувоҳӣ медиҳанд.

Дар аввалин шумораи нашрияи «Маркази омӯзиш, таҳқиқ, тарҷума ва наشري адабиёти ҷаҳон» – маҷаллаи «Адаб» (2007, №1, саҳ.17-20) мақолаи нигорандаи ин сатрҳо таҳти унвони «Адиби ҷаҳонватан» чоп шуд, ки рӯзгор ва осори Ғетеро барои хонанда ошно менамояд. Дар мусоҳибаҳои инҷониб бо мутарҷими «Девони ғарбӣ-шарқӣ», устои гурӯҳи забони олмонии Донишгоҳи Шаҳид Биҳишти Техрон Маҳмуди Ҳаддодӣ «Бозтоби рӯҳи шарқӣ дар адабиёти Олмон» («Адаб», 2005, саҳ.2 – 8) ва «Кишварҳои форсизабон ба гуфтугӯи фарҳангӣ ниёз доранд» («Адаб», 2007, саҳ. 2 – 8) низ ба тариқи муфассал дар хусуси сабаби ба тарҷумаи девони ғавқуззикри Ғете даст задани ӯ ва мушкilotи ин кор сухан меравад. Дар маҷаллаи «Адаб» (2007, №3, саҳ. 20-30) мақолаи муҳаққиқ Маҳмуди Ҳаддодӣ таҳти унвони «Ҳузури Мавлоно дар «Девони ғарбӣ-шарқӣ» ҳамроҳ бо аксҳои Мавлоно ва Ғете, муқоваи арабӣ ва олмонии наشري аввалини «Девони ғарбӣ-шарқӣ» дар соли 1819, дастнавиштаҳои арабии Ғете («Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим» ва сураи 114-уми «Қуръон») дар таҳия ва танзими инҷониб чоп шуд. Фишурдаи ин мақола дар маҷаллаи «Маорифи Тоҷикистон» (2007, №4, саҳ. 36-47) низ бо номи «Мавлоно ва «Девони ғарбӣ-шарқӣ» ба нашр расид.

Нигорандаи ин сатрҳо аз маҷаллаи «Кайҳони фарҳангӣ» (соли панҷум, обонмоҳи 67// ноябри соли 1988) мақолаи «Ғете ва Ҳофиз»-ро, ки ба қалами Абдулқарими Гулшанӣ мутааллиқ аст, таҳия намуд, ки дар маҷаллаи «Адаб» (2008, №4, саҳ. 13-15) чоп шуд. Дар ҳақиқат, тавре муаллифи ин нигошта менависад, мафҳуми воқеӣ ва дарки матолиби «Девони ғарбӣ-шарқӣ» ҳанӯз ба тафсилу тавзеҳи бештаре ниёз дорад. Ҳамчунин бахши мансури ин девон («Ёддоштҳо ва мақолот баҳри фаҳми беҳтари «Девони ғарбӣ-шарқӣ» – *III. III.*), ки шомили навъе аз гузоришҳои муҳаққиқона ва иттилооти умумии муфиди марбут ба фарҳанги Машрикзамин аст, ба таври кулӣ мавриди таваҷҷӯҳи ҳоси донишпажӯҳон воқеъ нашудааст. Он чи муҳим аст ва Ғетеро ба эъҷобу шигифт ва таҳсини Ҳофиз водоштааст, каломи мавзун, мазмуни олӣ, оҳанги шеър ва лафзи зебост, ки дар ниҳояти ҳунармандӣ дар ғазали Ҳофиз ҷой гирифтааст ва ба ҷуз Ҳофиз ҳеҷ шоире дар ҳеҷ даврае, чи аз салаф ва чи аз халаф, ҳаргиз нахоҳад та-

вонист мақоми шоириро он тавре ки Ҳофиз бад-он даст ёфта буд, дарк кунад.

Дар ҳафтаномии «Адабиёт ва санъат» (22-юми январи соли 2009) мақолаи донишманди пурқори эронӣ Муҳаммадризо Тоҷдинӣ таҳти унвони «Гёте ва Шарқ» дар таҳияи Анзурати Маликзод ба нашр расид. Ба андешаи муаллифи ин мақола, «Гёте бо халқи «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-и худ бонӣ ва бунёдгузори гуфтугӯи тамаддунҳои Шарқу Ғарб гардид ва ин амр чуръату часорату тавони илмиву ҳунарии зиёде металабид, ки хушбахтона, ҷумлагӣ дар зехну замири ва шахсияти волои Гёте ҷамъ буд. «Девони ғарбӣ-шарқӣ» манифести гуфтугӯи тамаддунҳои шарқиву ғарбист ва навъе нигоҳ кардани нав ва шустани ҷашмхост, ки бояд навъи дигар дид ва ба гунаи дигар андешид ва дар натиҷа Гёте шахсияти фаромӯшшуда, мероси арзишманд, фарҳанги гаронсанг ва мазоҳиби пурбори Шарқро ба маърази диди ҷаҳониён гузорид ва даричаи тозае бар афқору азҳони ҷаҳониён кушод. Имрӯз осори ин амалкарди олимонаву фозилони бар ҳамагон ҳувайдост ва боис шудааст, ки фарҳангу тамаддуни Ғарбу Шарқ бо якдигар наздику наздиктар шуда ва ҳар як бо арзишҳо ва риштаҳои маънавии якдигар таомули ҳарчи бештаре барқарор кунанд.

Баъдан муаллиф аз нақши нубуғ ва ҳаллоқияти камназири Ҳофиз, ки дар тақомули маънавии Гёте оташи ишқу инқилобро барафрӯхт ва дар 65-солагӣ шоири олмониро водор сохт, ки муриду ҳамзодаш бошад, изҳори ақида мекунад. Дар воқеъ, Гёте ба мазомину мафохими шеъри Ҳофиз расида, ба дурустӣ паём ва нидои шарқии ўро дарёфта буд ва мурғи шеъри ғарбиашро дар осмони шеъри шарқии Ҳофиз парвоз дод ва ин амр яке аз аҷоиб ва истисноҳои ҳунариву адабиист. Дар интиҳои мақолааш Муҳаммадризо Тоҷдинӣ муштаракот ва мазомини мушобеҳ дар девони Ҳофиз ва «Фауст»-и Гётеро дар 21 банд баршумурдааст, ки қобили андеша мебошад. Умуман, бо вучуди камбудҳое ҷузъие, ки зимни таҳияи матлаби мазкур руҳ додаанд, хонандаи андаке огоҳ бо пайвандҳои адабии Шарқу Ғарб аз ин нигошта баҳраи зиёд хоҳад гирифт.

Ахиран дар нашрияи «Ҷавонони Тоҷикистон» (21-уми январи соли 2010 зери рубрикаи «Пурнуфузтарин шахсиятҳо дар таърихи ба-шар» мақолаи кӯтоҳи «Йоханн Волфганг Гёте (1749-1832)» дар таҳияи донишҷӯи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон Абдучалили Амонуллоҳ ҷоп шудааст, ки ҳадафи аслиаш муаррифии шахсияти адабии суҳанвари бузурги олмонӣ бо хонандагони нашрия мебошад. Вале ҷои таассуф аст, ки дар ин нигашта чанд далели носоҳеҳ ҷой дорад, ки зикри онҳоро вочиб медонем. Минҷумла, таъкид мешавад, ки ба Гёте усули таълиму тадриси адабиёти ҳуқуқ ва дигар фанҳои ҷамъиятӣ дар донишгоҳи Лейпсиг қаноатманд карда натавонист ва ў

аз ҳамин боис донишгохро тарк намуд. Вале дар асл сабаби баъди се соли таҳсил тарки донишгоҳ намудани Гёте ба бемории шадиди захми гулӯ мувоҷеҳ шудани ӯ буд, ки мо онро қаблан зикр намудем. Дар мақолаи мазкур зикр мешавад, ки «аз соли 1792 ошнои Гёте бо адабиёти Форс (форсӣ-Ш.Ш.) оғоз шуд. Аввалин китобе, ки ӯро бо адабиёти форсӣ ошно кард, «Гулистон»-и Саъдӣ буд. Ва баъдтар ӯро тарҷума карда, ба нашр дод». Ба такрор мегӯем, ки Гёте бори нахуст маҳз ба туфайли тарҷумаи девони Ҳофиз ба забони олмонӣ аз ҷониби Ҳаммер-Пургштал бо адабиёти оламгири форсӣ ошно шуд ва баъдан таҳти таъсири он ба омӯзиши забонҳои арабиву форсӣ ва мутолиаи осори саромадани дигари адабиёти форсӣ пардохт. Дуруст аст, ки Гёте «Гулистон»-и Шайх Саъдиرو низ мутолиа карда буд, вале аз ин асари бузурги тарбиятӣ танҳо ду байтро

*Мо насиҳат бо ҷои худ кардем,
Рӯзгоре дар ин ба сар бурдем.
Гар наёяд ба гӯши рабати кас,
Бар расулон паём бошаду бас.*

ба забони олмонӣ тарҷума карда, ба ҳайси охирсухан дар «Девони ғарбӣ-шарқӣ» ҳамроҳ бо матни аслии он бо хатти форсӣ ҷой додааст. Ҳамчунин дар ин мақола зимни баёни андешаҳои Гёте чанд нақси дигар ба мушоҳида расид, ки ғалат баргардон шудаанд.

Соли 2010 аз ҷониби нашриёти «Шарқи озод» китоби С.Мусский ва И.Семашко «100 инсони бузургтарин» chop шуд, ки онро рӯзноманигор Қурбон Мадалиев аз русӣ ба тоҷикӣ тарҷума кардааст. Хонандагон аз ин китоб низ рочеъ ба рӯзгор ва осори И.В.Гёте (сах. 128-132) маълумоти пурарзиш дарёфт карда метавонанд.

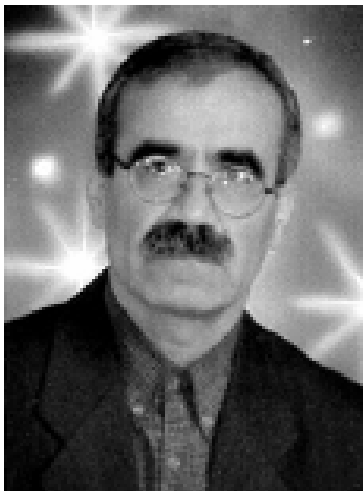
Барҳақ, тавре донишманди маъруф М.Арнолд мегӯяд, «Гёте ҳақимтарин марди Аврупо ва бозавқтарин адиби ҷаҳон аст». Хонандаи тоҷик бо ному осори ин адиби нобиға, ки мазҳари озодагии озодандешӣ ва рамзи ҷаҳонватанист, аз солҳои панҷоҳуми асри ХХ сар карда, ошно шуд ва то кунун баҳри шинохти беҳтару комилтари шахсият ва таровидаҳои килки пурэҷозаш адибону муҳаққиқони зиёд ранҷо кашидаанд. Умедвори он рӯзе ҳастем, ки осори ин адиби дилдодаи Машриқзамин ба сурати комил ба забони тоҷикӣ тарҷума ва нашр бишавад ва бад-ин васила орову афкори ҷаҳонбини ӯ дар таҳкими ҷомеаи худогоҳу ҳештаншинос, меҳандӯсту башарпарвари Тоҷикистони соҳибистиклол ёвару роҳнамоямон бошанд. Бе тардид, маҳз осору афкори шахсиятҳои фарзонаи башар амсоли Гёте ин гуна азамату қудрат ва имкону тавоноиро доранд.

ПИРИ МАҒРИБ ДОД МАШРИҚРО САЛОМ

*Сӯҳбати номзади илми филология Шодӣ ШОКИРЗОДА
бо Маҳмуди ҲАДДОДИ – мутарҷими ин китоб, устои забон
ва адабиёти олмонӣ Донишгоҳи Шаҳид Биҳиштӣи Техрон*

– Чаноби оқои Маҳмуди Ҳаддодӣ, аз ошноӣ бо Шумо изҳори хушнудӣ мекунам ва аз он ки иродат фармудед, то сӯҳбате дошта бошем, сарфарозам. Хошишмандам, ки нахуст худро ба хонандагони тоҷик ошно намоед.

– Бо салони хос ҳузури хоҳарон ва бародарони мӯхтарамӣ тоҷик ва аз он ки заҳмат кашада, ба ман имконият додаед ба эшон паёми ошноӣ бифаришам, хушҳолии худро иброз мекунам. Ман мударриси Донишгоҳи Шаҳид Биҳиштӣ ва мутарҷим ҳастам ва аз олмонӣ ба забони форсӣ тарҷума мекунам. Аз соли 1970 то соли 1980 (солҳои 1349 то 1358-и шамсӣ), муддати даҳ сол дар шаҳри Берлин Олмон зиндагӣ кардам ва риштаи таҳсилӣ ҳам забон ва адабиёти олмонӣ ҳаст.

Баъд аз инқилоби исломӣ ба Эрон омадам ва аз соли 1983 (1362-и шамсӣ) то кунун узви ҳайати илмӣ гурӯҳи забон ва адабиёти олмонӣ ҳастам. Аз соли 1985 (1363-и шамсӣ) шурӯъ кардам ба тарҷумаи адабиёти олмонӣ ва то ба ҳол ҳудуди даҳ асарро аз олмонӣ ба форсӣ баргардон намудаам. Аксари онҳо румонҳои таърихӣ қарни XIX ва XX-ум ҳастанд. Асаре, ки бозтоби зиёде дар Эрон дошт ва ман онро тарҷума кардаам, «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-и Иоханн Волфганг Гёте аст. Наздик ба 20 мақолаи илмӣ дар семинару конференсияҳои дохилӣ хориҷӣ ироа шуда, ба ҷоп расидаанд.

– **Чаро Шумо маҳз тарҷумаи осори адибони олмониро ба форсӣ ба сифати шугли асосии ҳеҷ назируфтаед?**

– Ҳамчунон ки қаблан зикр шуд, риштаи таҳсилӣ ман забон ва адабиёти олмонӣ мебошад. Баъдан, адабиёти олмонӣ аз ҷанҷинаҳои қавии адабиёти Урупо ва ҷаҳон аст. Ҷаҳиш ва дурахшиши ҳоси ин адабиёт аз қарни XVI бо тарҷумае шурӯъ шуд, ки Мартин Лютер аз Китоби Муқаддас қард. Олмониҳо паёмбар надоштанд ва бад-ин тартиб Мартин Лютер барои олмониҳо қоре пайambarгуна қард ва бо тарҷумаи Китоби Муқаддас аз он пас амалан забони олмонӣ забони китобат ва забони дин қарор гирифт ва пас аз қарни XVIII мо шоҳиди ҳузури адибони олмонӣ дар сатҳи ҷаҳон ҳастем: Готвалд Абраам

Лессинг, Гёте, Шиллер дар қарни XVIII ва XIX, Ҳ.Ҳейне ва Ф. Нича дар қарни XIX, Ф.Кафка, С.Свейг, Б.Брехт, Т.Манн дар қарни XX. Забони олмонӣ аз як назар ҳам шабоҳате ба забони форсӣ дорад, бо он ки ба бахше камтар аз марзҳои ҷуғрофӣ доманаи нуфузи мубо-
рак ва фарҳангӣ дорад. Мо чанд нафар аз нависандагони бузурги ол-
мониро медонем, ки забони олмонӣ забони модариашон набуд. Эли-
ас Конети аз Испониё, Паул Селан аз Мачор ва Франс Кафка аз киш-
вари Чех осори худро ба забони олмонӣ таълиф намудаанд.

– **Шумо мафҳуми «тарҷума»-ро чӣ гуна шарҳ медиҳед ва чӣ ка-
се метавонад заҳмати душвори тарҷумониро ба ӯҳда бигирад?**

– Дар бораи тарҷума ман метавонам ин ҷо фақат таҷрубаҳои ху-
дамо дар ҳавзаи тарҷума аз олмонӣ ба форсӣ матраҳ бикунам ва он
барои соири забонҳо ҳам қатъан муфид хоҳад буд. Мутарҷим ба на-
вӣ муқаллид аст ва фурутанӣ тақлиду дунболаравиро бояд дошта
бошад ва барои он ки амонати мӯхтаво ва шакл(форм)-ро дар
тарҷума риоят бикунад, ин шартӣ аввал аст. Тарҷумае, ки имрӯз мо
мебинем, як ҳақиқатест дар рӯзномаҳо ва ба сурати китоб мунъакис
мешавад ва онро ду бахш метавон кард. Тарҷумае, ки ба сурати
рӯзномавӣ чоп мешавад ё ба сурати рӯзмарра, ба сифати румонҳои
рӯз, адабиёти матраҳ тарҷума мешавад, ки шояд чандон ниёзе ба
тақвият ва ҳимоят надошта бошад, албатта, агар ҳимоят ҳам мешуд,
чандон қайфияти матлубе нахоҳад дошт. Ҳар андоза асаре, ки мо аз
забони мабдаъ тарҷума мекунем, пояитар, қадимтар, классик ва боар-
зиш бошад, ҳатман ниёз ба ҳимояти маънавӣ дорад ва ин ҳимояти
маънавиро агар бихоҳем мушаххас бикунем, яке ин аст, ки мутарҷим

ҳатман бояд аз он кишвари забони
мабдаъ як ҳисси фарҳангӣ дошта
бошад, яъне омӯзиши забон ба
танҳои кофӣ нест. Мо агар ба киш-
вари мабдаъ наравем, забону
фарҳангашро таҷруба накунем, дар
тарҷума ҳатман дучори норасоӣ
хоҳем шуд. Дуввум, осоре, ки боар-
зиш ҳастанд, ба ҳар ҳол худӣ онҳо
ҳам мутолиаи дақиқ мецоҳанд, яъне
фақат донишмандон забон матраҳ нест,
балки мо бояд дар он осору дар он
фарҳанг ҳатман ворид бишавем,
фазои фикрии онро эҳсос бикунем.
Инро ман бахусус дар «Девони
ғарбӣ-шарқӣ»-и И.В.Гёте таҷриба
кардам, ки дар он худӣ 260 шеър
ҳаст. Ҳар як аз ин ашъор ҷои хоси
худро доранд, ишороти киноёте до-

ранд, ки бидуни мутолиа ва тафсири ин 260 шеър муҳол аст, ки онҳо тарҷумаи саҳеҳ бишаванд. Аз ин назар мутарчим ба ҳимояти маънавӣ ниёз дорад. Барои он ки як тарҷума ба сатҳи адабиёти даруни ҳар кишвар бирасад, қатъан бояд мавриди таваҷҷӯҳ қарор бигирад. Мутарчим ҳам ҳимояти маънавӣ бишавад ва ҳам китобҳои пурарзиш ҳимояти моддӣ бишаванд, то мо ба унвони мутарчим битавонем он самтеро беҳтар пеш бубарем, ки ба ўҳдаи мо ниҳода шудааст.

Адабиёти ҷаҳонӣ дар тарҷума шакл мегирад ва интиқол пайдо мекунад ва ҳамон тавр мутарчим то ҳаде азхудгузаштагӣ мекунад ва дар ҳақиқат ба даромади андаки тарҷума қонеъ аст. Умедворем, он ниҳодҳои мисли самт, созмон ё маркази гуфтугӯи тамаддунҳои ниҳодҳои бошанд, ки дар пешбурди адабиёти ҷаҳонӣ ҳамдӯшу ҳамроӣ мутарчимон бошанд.

– *Тарҷумаи илмӣ (фаннӣ) аз тарҷумаи ҳунарий чӣ тафовуте дорад?*

– Дар тарҷумаи фаннӣ забон маҳдуд мешавад ба ҳавзаи интиқоли як мафҳум, яъне аз ҷанбаи ҳунарий, ҳамчунон ки шумо мегӯед, ҳолӣ мешавад. Дар тарҷумаи ҳунарий бояд зароифи ҳунариро дар назар гирифт. Вале ин далел намешавад, ки мо аз ин зароифи ҳунарий парҳез кунем ва битарсем. Барои он ки атф ин аст, ки ман мепурсам: – Оё ҳадаф аз хондани як асари ҳунарий чист? Лаззат (*ҳазз*)-и ҳунарий бурдан. Бинобар ин, агар тарҷумаи ман натавонад он ҳаззи ҳунариро мунтақил бикунад, он тарҷумаи хубе нест, яъне мо меоем рӯи ин асаре, ки меҳохем тарҷума бикунем ва аз худ мепурсем: – Чӣ арзишҳо дар он нухуфтааст ва чӣ меъёрҳои ин китоб дорад? Агар тарҷумаи ман натавонад ин меъёрҳоро на фақат дар ҳавзаи забон, балки дар ҳавзаҳои сабк, орояҳои адабӣ, саноеи лафзӣ мунтақил кунад, пас бахше аз ин меъёрҳоро дар ҳақиқат ба ин сӯ наовардааст, яъне тарҷумаест ноқис. Ба иборати дигар, он касе ки меҳаҳад Томас Маннро тарҷума кунад, бояд Томас Манн кишвари ҳудаи бошад. Бубинед, илҳомро Томас Манн гирифта, вале бозофаринии забони ӯ вазифаи ман аст. Ҳоло мумкин аст, ки сад дарсад ин забони Томас Манн нашавад, вале 80 дарсад бояд бишавад. Аммо агар бигӯям, ки он ҷо печидагӣ ҳаст, ки ман бояд парҳез бикунам, дар ин маврид фақат як силсила каламоти мурдари интиқол додам. Айни ин ки, масалан, қиссаи «Рустам ва Исфандиёр»-ро аз «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ фақат ҳикояташро бидиҳем, лутфи сухани Фирдавсӣ аз байн хоҳад рафт. Бинобар ин тарҷумаи ҳунарий набояд битарсад ва ин дар фаъолияти ҳудаи мунтаҳо дуруст ҳаст. Дар ҳақиқат, баъзе аз тарҷумаҳои манзум дучори мушкил мешаванд. Ҳамон тавре ки «Девони ғарбӣ-шарқӣ» ба назм аст, вале ман ба наср тарҷума кардам. Мунтаҳо шумо инро ҳам бидонед, ки наср ҳам забони ҳунарист, шумо вақте пайи ҳарфери меҳонед, шоирона аст. Шеър фақат ин нест, ки вазну қофия дошта бошад, хеле суханҳои дуруғу беасл ҳам метавонад вазну

қофия дошта бошад, вале шеър нест. Бинобар ин, сухани манзум аз шеър фарқ мекунад. Сухани манзум метавонад шеър бошад, метавонад ҳам партупало бошад. Бештари шеърҳо дар сухани манзум ҳаёт ва зиндагӣ пайдо мекунанд, вале, ба ҳар ҳол, метавон ин маҳбубиятро пазируфт ва далеле намешавад мо бихоҳем аз осори ҳунариё ибо дошта бошем. Як нуктаи муҳим ҳам ёдамон наравад. Хеле аз забонҳои африқой, ки моли қабоили маҳдуде ҳастанд, инҳо баъид нест, ки ба андозаи кофӣ ҳазинаи луғавӣ надошта бошанд, ганҷинаи вожағониашон барои тарҷумаи ҳунариё фақир бошад, вале мо муттақӣ ҳастем ба як адабиёти ғаниву пурсобиқа. Ба назари ман, забони форсӣ-тоҷикӣ барои баёну дарки зароиғи ҳунарии инсонҳо ба андозаи кофӣ вожа дорад ва дар ҳеҷ тарҷумае дар муқобили ҳеҷ забоне кам намеояд.

– Ҳангоме ки осори манзумро ба наср тарҷума мекунем, чӣ мушкилоте пеш меоянд?

– Дар ин ҳолат, албатта, мушкил пеш меояд, як микдор ин ки агар мутарҷим бовичдон бошад, ҳудаш нороҳат аст, ки ба ҳар ҳол, бахше аз кайфияти забонро ба ночор раҳо мекунад ва он ҷанбаи оҳанги каломи манзум аст. Ман шахсан ба ҳамин хотир хеле суроғи тарҷумаи шеър намеравам. Вақте ки мо аз тарҷума сӯҳбат мекунем, ба таври бадехӣ бештар назарамон ба ривоят ва дoston аст. Танҳо ин ки ман бештар аз 12 румонро аз олмонӣ ба форсӣ тарҷума кардам, як ё ду китоб ҳаст, ки шеър будааст ва дар онҳо боз саъй кардам аз шеъри манзум парҳез бикунам. Дар Эрон, чунон ки медонед, шеъри манзум ва сафед вучуд дорад. Шояд шумо шеъри сафедро аз осори Иван Тургенев бишиносед, чун ӯ ҳам маҷмӯаи шеърҳои мансур дорад ва олмониҳо ҳам аз ин навъ зиёд доранд. Масалан, хеле аз ашъори Бертолд Брехт вазну қофия надорад. Бинобар ин, вақте шеър мегӯем, ин маънии онро надорад, ки он манзум аст, ҳатто метавонад дар забоне, ки барои мо мабдаъ қарор мегирад, шеъри мансур бошад. Он вақт дигар тарҷума мушкилу нороҳатии бештар надорад, ки вазну қофия аз байн рафтааст. Мунтаҳо чизе ки ҳаст, шеър аст. Шеъри имрӯзаи урупоӣ аз зарофатҳои вазну қофия рафта рӯи зарофатҳои ишора ва имо. Ман барои тарҷума кардани худам ҳатман тафсир мекунам ва бидуни тафсир суроғи тарҷума намеравам. Барои он ки кулли мӯҳтавои шеър дар як фазои бисёр кӯчаку фишурда қарор дорад ва агар тафсир нахонда бошӣ, эҳтимолаш ҳаст, ки онро дарёфт накарда бошӣ.

Ба унвони мутарҷим ду чизро ба шумо мегӯям. Яке ин ки аввал бояд хуб фаҳмида бошӣ, то тарҷума бикунӣ ва дигар ин ки ба шӯҳӣ ҳарфе дорем, ки мегӯянд: «Тавоно бувад, ҳар кӣ варзиш кунад». Албатта, ин ҷо варзишу тамрини тарҷума дар назар аст.

– Шаке нест, ки дар ҷодаи тарҷумаи бадӣ урупоӣ хеле нешсафанд ва аз риҷоли барҷастаи адабиёти форсӣ-тоҷикӣ осори чӣ қасоне барои аввалин бор ба забони олмонӣ тарҷума шудааст?

– Дар бораи тарҷума метавонем бигӯем, ки нахуст урупоиҳо буданд, ки осори форсӣ-тоҷикиро ба забонҳои ҳудашон тарҷума карданд ва мо дар Шарқ мунфаъил будем. Дар мавриди забони олмонӣ ба таври мушаххас мешавад гуфт, ки қарни XVII як гурӯҳи иқтисодӣ-сиёсӣ аз Олмон ба тарафи Эрон ҳаракат кард аз меҳвари Маскав, ки масъули тарҷумааш Адам Олеариус буд. Инҳо меҳостанд аз тариқи Маскав ва Исфаҳон, ки дар қарни XVII пойтахти Эрон ба ҳисоб меомад, чодаи абреширо эҳё бикунанд. Ба хоҳири ин ки дар рақобати иқтисодӣ Инглистон дарёҳоро зерӣ тасаллути ҳудаш дошт ва олмониҳо, ки дар дарёҳо султае надоштанд, умедвор буданд, ки битавонанд аз тариқи Маскав ба Эрон биёянд ва бад-ин тартиб иқтисоду тичоратро бо саҳми ҳудашон аз роҳи заминӣ густариш бидиҳанд ва саҳме аз тичорати ҷаҳониرو барои ҳудашон дар ихтиёр бигиранд. Инҳо вақте ки ба Эрон расиданд, шоҳ Аббоси аввал, ки подшоҳи бузурге буд ва Эронро дубора обод карда, шумораи ҷамъиятро боло бурда буд, ғавт шуда буд ва шоҳ Сафӣ – набераи ӯ ба ҷояш ба Эрон ҳукм мекард. Мунтаҳо он авҷи раванқи фарҳангӣ, иқтисодӣ ва сиёсии давлати Сафавӣ рӯ ба қоҳиш буд ва дар он замон дар Олмон ҳам ҷангҳои сисола ҳоким буд. Инҳо ҷангҳои буданд, ки байни ду қеши прутестон ва қотулик даргирифт ва баъд аз ин прутестонҳо қудрат пайдо карданд. Бад-ин тартиб сафари иқтисодӣ-сиёсии гурӯҳе, ки Олеариус мудирӣ ва мутарҷимии онро ба ӯҳда дошт, амалан шикаст хӯрд ва нофарҷом монд. Бо Олеариус як эронии аҳли Исфаҳон ҳам ҳамроҳ шуда буд бо исми Ҳақбердӣ. Ин Ҳақбердӣ бо ҳамкории Адам Олеариус дар яке аз минтақаи шимоли Олмон «Гулистон»-и Саъдиёро тарҷума кард. Сад сол баъд аз ӯ, яъне дар останаи қарни XIX як дипломати дигари олмонизабони утришӣ, нобиғаи забонамӯзӣ Йоханн Йозеф фон Ҳаммер-Пургштал девони Ҳофизро ба таври қомил ба забони олмонӣ тарҷума кард. Ин тарҷума муддати даҳ сол тӯл қашид ва дар соли 1814 дар Олмон ҷоп шуд. Ношираш дӯсти Йоханн Волфганг Гёте буд ва нусхае аз ин китобро барои Гёте фирисод. Гёте аз кӯдакӣ бо Шарқ ва шарқшиносӣ қароише дошт, дар овони ҷавонӣаш Таврот ва Қуръонро хонда буд, ин бор як қаракҳои ниҳой дар рӯҳи ӯ зада шуд ва ӯ илҳом гирифт. Баъд аз он муддати даҳ сол дар зиндагии Гёте исмаш аст «даҳаи девон» ва дар ин давра 8 сол мустақар қор мекард ба рӯи «Девони ғарбӣ-шарқӣ». Бад-ин тартиб, мебинем, ки адабиёти форсӣ-тоҷикӣ дар ҳақиқат аз қарни XVII ба тарафи Урупо рафт ва ғайр аз Олмон кишварҳои Инглистон, Италия, Фаронса ҳам ғайб буданд. Олмонҳо ба гунаи ҳос ду нафар – Ҳофиз ва Мавлавиро ба Урупо муарриф карданд. Саъдӣ дар қарни XVII, дар соли 1811 «Буснома»-и Ҳомус ибни Бушӣя, ба таври пароканда дар ҳамин солҳо тарҷумаи Фирдавсро мебинем, дар останаи қарни XIX Ҳофиз ба олмонӣ тарҷума шуд. Девони Ҳофиз соли

1814 ба чоп расид ва баъд соли 1819 И.В.Гёте дар «Девони ғарбӣ-шарқӣ» амалан он чиро ки тарҷума шуда буд, ба миллати Олмон наздиктар кард. Агар бигӯем, ки матнаш меҳмони мост, он матн тавассути Гёте худӣ шуд, яъне бахше аз забон ва адабиёти форсӣ – тоҷикӣ, бахше аз шеърӣ форсӣ – тоҷикӣ ба забони олмонӣ даромад ва як шоири бузурги олмонӣ, ки имрӯз ҳам намояндаи адаби Олмон ҳаст, он ашъорро дар партави илҳоме, ки аз эшон гирифт, як пилла ба олмониҳо наздик кард. Алъон мо медонем, ки ин ашъор барои олмониҳо худӣ ҳисоб мешавад. Яъне аз ҳолати тарҷума ва меҳмону бегона берун меояд ва амалан бахше аз адабиёти олмонии қарни XIX мешавад, ки меросаш имрӯз ҳам ҳаст ва ба музейҳо супорида нашудааст, балки алъон ҳам дар китобхонаҳо қобили имтиёз аст.

Соли 1823 маҷмӯаи «Сад ғазал» аз Мавлоно Чалолуддини Румӣ тавассути Фридрих Рюкерт дар ҳамон қолиби ғазал тарҷума мешавад ва бад-ин тартиб як бори дигар адабиёти форсӣ-тоҷикӣ, шеърӣ ҳавзаӣ фарҳангии ин минтақа ба Урупо интиқол пайдо мекунад. Он чи ки Фридрих Рюкерт аз Мавлавӣ тарҷума кард, имрӯз ҳам хонандаву муштоқ дар Урупо ва бахусус дар Олмон дорад. Ва мо медонем, ки дар Амрико чандин сол аст, ки маҷмӯаи ашъори Мавлавӣ дар тарҷумаи англисӣ қувви пурфурӯштарин китобҳои сол аст ва роҳкушои шинохти Мавлавӣ дар хиттаи қарн олмониҳо буданд. Онҳо 300-400 сол зудтар аз мо шурӯъ карданд ва адабиёти моро ба забони ҳудашон баргардон карданд. Бад-ин тартиб, он чи барои адибони олмонӣ ҷо гузоштааст, пайваста ҳамон адабиёти классикии форсӣ будааст. Мо ин рӯчӯ ба мероси адабии форсиро ҳатто имрӯз ҳам дар назди ҳоварпажӯҳои олмонӣ мебинем. Шарқшиносон ва ё эроншиносони баноме мисли хонум Анри Мери Шиммел ё хонум Патрина Момсек ба адабиёти имрӯзи Эрон камтар пардохтаанд, вале бештари таваҷҷӯҳашон ҳамон адабиёти ирфонии классикии форсӣ аст.

– Рӯҳи шарқӣ дар адабиёти Олмон хеле зиёд ба назар мерасад. Оё Шумо инро ба мушоҳида гирифтаед?

– Дар давраи равшангарой ва румонтик, яъне аз қарни XV111 то нимаи аввали қарни XIX мо таъсири бештаре аз адабиёти Шарқ ба Урупо, бахусус Олмонро мушоҳида мекунем. Ин таъсир ҳам фақат ба хотири адабиёти ҳавзаӣ исломии Шарқ нест, балки ҳуди Китоби Муқаддас, унвони китоби паёмбарон ва китоби дар асос шарқӣ ба нависандагони олмонӣ бисёр таъсир гузоштааст. Бештари онҳо аз ҳамон кӯдакӣ бо Китоби Муқаддас ошно буданд ва бо Таврот ошно мешаванд ва аз ҳамон роҳ аз Шарқ таъсир мепазиранд. Зимни ин чандин нависандаи бузурги олмонизабон ҳастанд, мисли хонум Кристина Хеллидумин, Уди Штепонсвайк, Паул Селак, ки яҳудӣ ҳастанд ва ба хотири яҳудитабор буданашон мо гароишхоеро ҳам дар Шарқ дар осорашон мушоҳида мекунем.

– *Вазъи тарҷумаи осори адибони муосири Эрон ба забони олмонӣ чӣ гуна аст?*

– Аз даврони охир таваҷҷӯҳе ҳам ба адабиёти имрӯзи Эрон дар Олмон мешавад, ки ном мебарем аз оғои Маҳмуди Давлатободӣ, ки иқболи бештаре доштааст дар тарҷумое, ки аз эшон ба олмонӣ шудааст. Чалол Оли Аҳмад, Ҳушанги Пурсинӣ ва Аббоси Марзӣ адибони эроние ҳастанд, ки осорашон ба олмонӣ баргардон шудааст. Аз мутарҷимоне, ки заҳмати бисёр мекашанд ва аксаран ҳам гумном мемонанд, ҳақ аст, ки ном бубарем. Касоне ки дар муаррифии адабиёти форсӣ ба олмонизабонҳо заҳмат кашидаанд, хонум Лутфӣ, оқои Тураҷи Раҳнамо, Фирӯзи Атобой, Анализа Баҳраман ва Баҳмани Нерӯманд мебошанд. Албатта, ин тарҷумаҳо ҳам гоҳе аз ҳимояти ниҳодҳои расмӣ байналмилалӣ бархурдор мешаванд ва ҳанӯз аз назари иқтисодӣ рӯи пой ҳудаф нест.

– *Дар Эрон наҳзати тарҷума аз кадом вақт оғоз мешавад?*

– Мунтаҳо мо адабиёти давраи Қочорро медонем, давраи 300 соли ахирро адабиёти давраи заъфу сустӣ ва тақлид меғӯем. Барои он ки дар замони Қочор адабиёти Эрон аз он равнақи ҳудаф дар ҳақиқат дур шуд, ба ҷодаи нузул, ба ҷодаи атфи кайфият уфтод. Мушкили умда ҳам ин буд, ки шоирону адибони аҳди Қочор сухангӯни масоили рӯзгори худ набуданд ва шоир касе буд, ки айнӣ Саъдӣ тақлид кунад, ҳамосасаро он буд, ки битавонад ҳамосаашро аз назари қолиб то ҳафде ба Фирдавсӣ наздик бикунанд. Ҳудафшон масоили ҳудафшонро ба забони шеърӣ рӯз наметавонистанд бигӯянд ва ҳудоёнашон шуарои давраи классикӣ буданд. Мо дар соли 1906, дар сароғози қарни XX инқилоби машрутаро доштем ва аз он замон касоне, ки дар Эрон муҳолифи давлати истибдодии Қочория буданд, меарфанд ба Истанбули Туркия ва он ҷо пойгоҳи муҳолифин ва рӯшанфикрон буд, ки ҳамзамон забонҳои урупоиро ҳам ёд мегирифтанд. Бо шинохте, ки онҳо аз забонҳои урупоӣ пайдо карданд, рафта-рафта дар адабиёти мо як навъ навоарӣ шуд, шеърӣ нав ба вучуд омад, қори тарҷума авҷ гирифт ва ба ҳафде мешавад гуфт, ки неҳзати тарҷума ба вучуд омад ва ин неҳзати тарҷума амалан боис шуд, ки эронӣ як шоҳи ҷадид аз адабро ҳам таҷруба бикунанд.

Мо дар Машриқзамин бузургони ҳунари шеър ҳастем, дар Урупо нависандагон бузургони ҳунари румоннависӣ ва достоннависи мударр ҳастанд. Дар натиҷа эронӣ ҳам дар ин шоҳа шуруъ карданд ба таҷрубаомӯзӣ ва ман ҳоло чанд адиби бузурги Эронро исм мебарам, ки достоннавис ҳастанд амсоли Содиқ Ҳидоят, Содиқи Чӯбак ва имрӯз Амирхусейни Чихилтан, вале машхуртаринашон Маҳмуди Давлатободӣ ҳаст, ки румонҳои «Калидар» ва чанд румони бузурги дигарро навиштааст ва бегумон аз мероси тарҷума ҳатман кӯмак гирифтааст. Тарҷума дар ҳақиқат тавонистааст, ки таҳаввуле дар адабиёти Эрон ба вучуд биёварад. Ҳунари шоирӣ чун суннату собиқа

дорад, он ҳам канори дostonсарой ҳамчунон шояд мақоми аввалро дошта бошад ва шоирон дар адабиёти мо ханӯз шохистару мӯхтарам ҳастанд, вале нависандагони хубе ҳам дар ин миён дорем. Урупоиҳо чун диданд ба давраи рихва хӯрданд, аз осори навини форсӣ-тоҷикӣ чизеро ба олмонӣ тарҷума накарданд, яъне он дигар таксири мост, яъне мо агар колои хубе дар чайбамон дошта бошем, онҳо ҳамеша толиб ҳастанду колошинос. Онҳо танбалӣ намекунанд, агар чизи хубе бошад, билофосила тарҷума мекунанд, вале мо худ дар ин масъала шояд аз ду хайс дучори навъе рихваву танбалӣ будаем. Яке ин, ки нахзати тарҷумаро дер шурӯъ кардем, яъне аз инкилоби маршрута дар Эрон, ҳоло ҳавзаи забони форсӣ дар поини дарёи Хазар, дар поини Хуросон ғаёл шуд ва тарҷума дар он ҷо зиёд сурат мегирифт. Тарҷумаҳои аввалия бисёр заиф буданд ва маҳдуд мешуданд ба тарҷумаҳои осори классикии олмонӣ мисли Гёте, Шиллер ва монанди инҳо, ки хеле тарҷума мешуданд. Ин ҳаст то ҷанги ҷаҳонии дуввум. Аз ҷанги ҷаҳонии дуввум ба баъд нахзати тарҷума як бор авҷ гирифт, ҳам аз назари теъдод дар Эрон мо мутарҷимони бештаре доштем ва ҳам ин ки кайфияти тарҷума хеле хуб боло рафт. Яъне асосан тарҷума таъриф шуд, ки мо чӣ интизоре аз тарҷума дорем. Ман мебинам, ки хеле аз тарҷумаҳо тақлидҳои озод аст, як исме, як лугате аз матни аслро мо дар тарҷума пайдо мекунем, вале мебинем, ки мутарҷим ба рӯи сухани он матни асл наздик нашудааст, яъне умқи матни аслро дарёфт накардааст. Ин як раванDEST, ки дар Эрон худудан тай шуда, вале, мутаассифона, дар Тоҷикистон аз ин назар намедонем дар чӣ марҳалае ҳастем. Мумкин ин айб бошад, зеро он чи ки ман аз тарҷумаҳои «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-и Гёте дидам, нисбатан тарҷумаҳои бисёр озод буданд. Озод ба ин маънӣ, ки бо сухани Гёте хеле ҳешовандии комил нишон намедиханд.

– Дар давраи аввал бештари тарҷумаҳо аз қадом забон сурат мегирифтанд ва ин тарҷумаҳо ба рушди адабиёти Эрон то чӣ ҳад таъсирназир будаанд?

– Тарҷума аз замони ҷанги ҷаҳонии дуввум ба баъд дар Эрон таъриф шуд ва баҳусус шоҳаҳои фаронсавӣ, англисӣ ва русии он дар ин замина хеле ғаёл шуданд. Забони русӣ бо хоҳири он, ки Эрон бо Русия наздик аст, ҳузури Русия дар Эрон чи ба хубӣ ва чи ба бадӣ дерина буда, ба ҳар ҳол онҳо собиқаи ҳамсоғӣ доштанд ва бузургони рус Лев Толстой, Фёдор Достоевский ва дар ин авохир Михаил Шолохов ҷандин бор ба забони форсӣ дароманданд. Забони фаронсавӣ ҳам хеле ғаёл буд, барои ин ки муддатҳо забони дарбори Қочор будааст ва шохзодаҳои Қочор ба забони фаронсавӣ хеле хуб ҳарф мезаданд, аз забони фаронсавӣ ҳам тарҷума мекарданд ва, ба гумони ман, Нимо Юшич, ки шоири давраи модерникаи Эрон ба ҳисоб меравад, ӯ ҳам аз тариқи забони фаронсавӣ ба адабиёти модерни Урупо роҳ пайдо кард ва тавонист дар канори қолибҳои куҳани шеърӣ

форсӣ қолиби наве аз шеърро ба вучуд оварад, ки онро «шеъри нимоӣ» ё «шеъри нав» мегӯянд. Забони англисӣ ҳам ғаёлол буд ва он ҳам ба хогири он, ки аз ҷанги ҷаҳонии дуввум ба баъд амрикоиро дар Эрон нуфуз доштанд ва дарсхондаҳои мо дар хориҷ аз кишвар бештар аз ҳавзаи ингласаксонҳо меомаданд. Забони олмонӣ дар ин миён хеле ғаёлол набудааст. Шояд дар бистсолаи ахир, баъд аз Инкилоби исломӣ, яъне аз соли 1980 ба баъд мо мебинем, ки чанд мутарҷими пайгири забони олмонӣ ҳам дар сахнаи адабиёт ва тарҷума дар Эрон ҳузур доранд.

– *Тарҷумаи адабиёти Олмон ба забони форсӣ чӣ собиқае дорад?*

– Бар ҳилофи олмониҳо, ки аз қарни XV11 шинохти рӯзафзун аз адабиёти форсӣ ба даст овардаанд ва як гурӯҳи фарҳангии олмонӣ дар қарни XV111 шахсан дар Эрон буданд ва Эронро мешинохтанд, рӯшанфикрони эронӣ пеш аз ҳама аз авои қарни XX аст, ки барои худ даричае ба рӯи адабиёти олмонӣ боз мекунад ва ин даричаву ҷашмандоз дар ибтидо ноқису сиёсатзада аст ва бидуни шинохт ба шухуди шахсӣ. Ба иллати ин норасоӣ инҳоро ҳам бояд бештар дар шароити сиёсии рӯз ҷустуҷӯ кард. Ғайбати Олмон дар сахнаи сиёсати истеъморӣ Урупо то пеш аз Ҷанги ҷаҳонии аввал боиси навъе хушбинии меҳандӯстон ва адибони форсӣ нисбат ба Олмон шуд. Русия ва Инглистон дар соли 1907 як бор ва фикр мекунам, дар соли 1915 ҳам барои дуввумин бор Эронро байни ҳудашон ба ду ҳавзаи қудрати нуфузи ҳудашон тақсим карданд ва ин нафрати эрониро ба ин ду кишвар бештар кард. Чун Олмон ҳузури истеъморӣ дар Эрон надошт, ғароише аз рӯшанфикрони эрониро мебинем, ки ба Олмон доранд ва албатта, мероси сиёсии Олмонро ба мавқеи эронӣ рӯшанфикрон ва меҳанпарастони эронӣ дарк намекунанд. Олмон дар як таъхири панҷоҳсола муттаҳид мешавад ва аз мулуки тавоифӣ ба як давлати миллӣ табдил мешавад. Дар партави ин якпорчагӣ ба якбора рушди бисёр бузурге мекунад ва дар натиҷа нисбат ба он рушд аҳдофи истеъморинаш ҳам болотар меравад, вале рӯшанфикрони мо аз ин назар ба мавқеи Олмон воқуниш нишон намедиханд. Оқои Яҳёи Ориёнпур дар китоби «Аз Сабо то Нимо» аз ду тан адиби эронӣ ном мебарад, ки дар айни озодагӣ мубтало ба зиндони дохили ин буданд, ки Олмон давлати беғаразест дар сиёсати ҷаҳонӣ. Аз ин адибон якеашон Адиби Пешоварӣ аст, ки дар борааш дар китоби «Аз Сабо то Нимо» меҳонем. Адиб дар солҳои ҷанги ҷаҳонии аввал манзумаи ҳамосие бо номи «Қайсарнома» муштамил бар 14 ҳазор байт суруд ва дар он аз далерирои Қайсар ибни Вилхелми II таърифҳо кардааст. Дигар шоири олмонидӯсти мо Ваҳиди Дастигирдист, ки дар тарҷебанде ба номи «Дарवेशи юришӣ» орзу мекунад, ки панҷаи оҳанини давлати Олмон ба рӯи деви Рус ва Бритониё фишурда шавад. Ваҳид ҳам дар шеъре ба номи «Норинҷак» аз Қайсар ибни

Вилхелми 11 ситоиш кардааст. Мо боястӣ тасаввуроти ачиб ва ваҳид бо осори Хейнрих Манн, бахусус, дар «Фариштаи обӣ» (1905) ва «Зердаст» (1914) дошта бошем. Дар ин ду китоб мебинем, ки муаллиф фашизмро дар нуктаи ҳудаш ба мавқеъ шинохта, дар он ҷо муаррифӣ кардааст. Қайсар ибни Вилҳеми II шахсияти бисёр манфур ва мазҳари фасоди давлатии имперотурии Олмон ҳаст ва ин нишон медиҳад, ки удабои мо шинохти дурусте аз ин авзои сиёсии Олмон надостаанд.

Як адиби олмонидӯсти дигар дар Эрон дорем, ки оқои Ғанизода аст, ки зоҳиран дар ҷунбиши машрутия ғайолият дошт. Ӯ ба Берлин меравад ва дар он ҷо маҷаллаеро ба исми «Кова» поягузорӣ мекунад. Дар замони шоҳи охири паҳлавӣ ҳам ин маҷалла мунташир мешуд ва ба навъе робитаи расонаии фарҳангӣ миёни Олмон ва Эрон будааст. Исо Шаҳобӣ аз нахустин устодони забони олмонӣ дар Донишгоҳи Техрон буд ва 11 нафар эронӣни муқими Олмон дар соли 1918, дар даврони ҷанги ҷаҳонии аввал дар ин бахш меҳонданд. Ӯ баробари ҳамкорӣ бо маҷаллаи «Кова» ба тасҳеҳу ҷопи «Зод-ул-мусофирин» ва «Сафарнома»-и Носири Хусрав ва рубоиёти Хайём эҳтимом меварзад ва номзади тарҷумаи «Ҳамосаи миллии Эрон»-и Т.Нёлдике, ки дар бораи Фирдавсӣ навишта буд, мешавад, вале умраш барои ин тарҷума қафоф намедиҳад ва баъдҳо Бузурги Алавӣ соли 1327 ба Ҳиммати Донишгоҳи Техрон ин асарро тарҷума ва ҷоп мекунад.

Рӯшанфикрони эронӣ беш аз ҳама ба ду далел ба Олмон рӯҷӯ мекарданд. Яке ҳамон масъалаи сиёсӣ, ки қаблан гуфтем ва дигаре масъалаест, ки олмонӣҳо гароиш доштанд дар Эрон омӯзишҳои фанӣро авҷ бидиҳанд ва аз роҳи фанну санъат аст, ки забони олмонӣ дар Эрон роҳ пайдо мекунад. Аввалин маротиба омӯзиши забони олмонӣ ҳам дар ҳунаристонҳои фанӣ ба роҳ монда мешавад, ки қадимтарину бузургтаринаш ҳунаристони Шаҳид Биҳиштӣ мебошад. Гароишҳои сиёсӣ дар Олмон дар он замон бештар Ф.Шиллерро матраҳ мекард, зеро ӯ шоири миллии ва ормонхоҳ буд. Ҷун миллиати Олмон ҳам аз низоми мулуки тавоифӣ ранҷ бурда буд, ваҳдати миллии бештар аз ҳама дар шеърӣ Шиллер ба унвони орзу таҷаллӣ пайдо мекард ва ин орзуро ҳам эронӣҳо дар он замон доштанд. Бинобар ин, рӯҷӯи рӯшанфикрон ва мутарҷимони эронӣ пеш аз ҳама дар адабиёти олмонӣ ба Ф.Шиллер – шоири даврони классикӣ аст ва аз ӯ «Дӯшизаи Орлеан Ҷондро» дар соли 1309, «Мария Стюарт» дар соли 1311 ба қалами Абдулҳусайни Майкадава «Вилхелм Телл», ки рӯҳи миллии дорад, соли 1334 ба қалами Саидмаҳмуди Ҷамолзода соли 1334 тарҷума шудааст.

Дуввумин адибе, ки эронӣҳо ба он рӯҷӯ кардаанд, И.В.Гёте аст. Ӯ шоири миллии олмонӣҳост ва мочароҳои романтикӣ ҳам дорад ва бо таълифи «Ранҷҳои Вертери ҷавон» ба исёни насли ҷавон мепардозад. Тарҷумааш аз фаронсаӣ ба тавассути Насруллоҳи Фалсафӣ

анчом гирифта ва дигар ҳам чангномаи «Фауст» аст, ки чандин бор ба форсӣ тарҷума шудааст ва ба тавассути оқои Асадуллоҳи Мубашширӣ соли 1342, оқои Беҳозин соли 1376. Ва ҳар дуи инҳо аз забони фаронсаанд. Гузидаи нисбатан омехта ба иқтибосе ҳам дорем аз «Девони ғарбӣ-шарқӣ», ки Шучоъуддини Шифо ба муносибати дувистумин соли таваллуди И.В. Гёте панҷоҳу ду-се сол пеш тарҷума карда буд. Дар он мавқеъ воқеан тарҷума хеле дақиқ набуд.

– *Тарҷумаи адабиёти муосири Олмон дар Эрон ба чӣ навъе роҳандозӣ шудааст?*

– Адабиёти олмонӣ дар мақтаи классицизм дар ихтисоси забони форсӣ роҳ пайдо кард ва баъд аз ҷанги ҷаҳонии аввал боис шуд, ки мо адабони муосири олмониро ҳам дар партави тарҷума ба кишвари худамон биёварем ва он бештар аз касоне ҳаст, ки адабиёти зидди ҷанг менавиштанд. Фикр мекунам, ки Ройнар Молё Ремарк – нави-сандаи фаронсатарбори олмонӣ, ки «Дар Ғарб хабаре нест»-ро навиш-тааст ва он борҳо ба забони форсӣ тарҷума шудааст, бад-ин тартиб роҳкушои тарҷумаи адабиёти муосири олмонӣ ба форсӣ шудааст. Адабиёти муосири олмонӣ як бор ба баҳонаи ҷанги ҷаҳонии дуввум ба Эрон роҳ пайдо кард ва як муҳандиси фарҳефта ба номи Ҳушанги Соҳибӣ аввалин гузида(антология)-и адабиёти муосири олмониро ба номи «Достонҳои навини олмонӣ» дар соли 1346 ба форсӣ баргар-донд ва аз ҳамон ҷо буд, ки мо бо номҳои Хейнрих Болволд, Борхерт ва Гауптман Герхарт, яъне маҷмӯаи нависандагони олмонии баъд аз ҷанги ҷаҳонии дуввум ошно мешавем. Дар фурсати соли 1334 то ба соли 1380 аст, ки мо дар ҳақиқат давраи тарҷумаи мустақими адабиё-ти олмониро ба форсӣ дорем. Дар даҳаи чиҳил то панҷоҳ як нависан-даи олмонист, ки дар қонуни таваҷҷӯҳи мутарҷимон ва хонандагони Эрон қарор мегирад бо номи Бертолд Брехт. Намоишномаҳои ӯ «Хо-си Галилей», «Нани диловар» ва амсоли инҳо бар биниши хонанда-гони эронӣ аз таърих бисёр таъсиргуздор ҳастанд. Брехт ҳам аввалин бор аз роҳи забони англисӣ ба ҳавзаи фарҳанги форсӣ дармеояд, ам-мо кӯтоҳзамоне баъд аз он ба кӯшиши Фаромади Беҳзод дубора мустақим аз забони ҳуди Брехт ба форсӣ тарҷума мешавад. Брехт дар ҳамаи кишварҳои ҳамсоя мавриди истикболи шоён будааст, чаро ки осораи омезише аз адолатхӯй, тафаккуроти сусиёлистӣ ва низ ахлоқи неқӯст, ки дар шарқгарои Брехт таҷаллӣ пайдо мекунад. Арз шавад, ки мутарҷимони мо бар ин нукта шояд таъкиди шоистаро ба ҳақ надоштанд, то ин ки ҳуди Б.Брехт ҳам аз назари биниш ва маниш то ҳаде гароишҳои шарқӣ доштааст ва инро метавонем дар осоре бубинем, ки Б.Брехт ба тақлид аз фалосифаи ҷинӣ навиштааст. Зим-ни он ду асараш дар доираи дақиқи матбуотӣ дар ҳақиқат ҷойгоҳи рӯйидаш дар Осиёст.

– *Адабони олмонӣ то чӣ ҳад ба осори шуарову нависандагони муосири эронӣ таъсиргуздор мебошанд?*

– Нависандагони дигаре, ки дар Эрон дар чахорчӯби адабиёти Олмон матраҳ шудаанд, Херманн Хессе, Волфганг Волшер ва Хейнрих Бёлл ҳастанд, вале аз Б.Бреҳт таъсири бештаре бар шоирони эронӣ мебинем. Шафеъии Кадканӣ ва, фикр мекунам, Фаридуни Таваллулӣ ҳам ду шеърӣ Б.Бреҳтро арзиши иқтибос кардаанд. Дигар нависандаи олмонӣ, ки шоиста аст аз ӯ ба унвони яке аз шохистарин шахсиятҳои адабиёти ҷаҳонии қарни XX ном бубарем, Франс Кафка аст, ки ӯ ҳам ба вежа, дар партави ғаъолиятҳои Содикӣ Ҳидоят ба забони форсӣ дармеояд. Хоса ин ки худи Содик Ҳидоят низ навъе **ҳисомади маънавӣ** бо Ф.Кафкаро ҳис мекардааст. Албатта, бо ин тарҷумаҳо ҳам Содик Ҳидоят ба навъе заъфи инро дорад, ки аз забони фаронса ба забони форсӣ даромадааст. Адиби дигари олмонӣ, ки боз таъсири ӯро дар Эрон мебинем, Фридрих Нича аст, ки шояд ба хотири китоби «Чунин гуфт Зардушт»-и ҳудаҳ дар Эрон матраҳ шудааст ва шояд ҳам ба хотири фардгарой, ки мо дар осори Стефан Свейг ва Херманн Хессе мебинем ва ин таъсир шояд дар давроне, ки сотсиализм бо номи тафаккур ва биниши ҷамъӣ раванқ дошт. Ин фардгарой, бидуни шакк, дар фарҳанги ҷаҳонӣ ба навъе як таъодул эҷод мекунад ва эронӣён аз он истиқбол кардаанд. Тарҷумае, ки Дориюши Ошурӣ аз «Чунин гуфт Зардушт»-и Ф.Нича кардааст, яке аз тарҷумаҳои бисёр муваффақест, ки ахиран дар забони форсӣ анҷом гирифтааст.

– Боз чӣ қасоне дар тарҷумаи осори адибони олмонӣ ба забони форсӣ заҳмат кашидаанд?

– Дар ҳақиқат, шоиста аст аз чанд соҳибқалами дигари эронӣ, ки заҳмат кашида адабиёти олмониро дар ҳадди дархур, шоиста ва мондагор ба форсӣ баргардондаанд, ном бубарем. Фаромарзи Бехдод аст, ки мо Б.Бреҳтро ба сурати солим ва комили ҳудаҳ дар осори ӯ мунъакис мебинем, Суруши Ҳабибӣ дар тарҷумаи осори Ҳ.Хессе ва Гауптман Герхарт – барандаи ҷоизаи нобелӣ бисёр муваффақ будааст. Ахиран мо аз машҳуртарин асари нависандаи муосири Олмон Грас Грюнтер «Табли ҳалабӣ» бархурдор шудем. Парвизи Дориюш ҳам дар тарҷумаи осори Ҳ.Хессе бисёр муваффақ будааст.

Дигар тарҷумонҳое, ки шоиста аст аз ному қорашон ёд бикунем, агарчи инҳо аз осори адабии Олмон чизе тарҷума накардаанд, яке оқои Лутфӣ аст, ки тавонистааст ба ҳубӣ адабиёти Юнони бостонро ба форсӣ тарҷума бикунад. Бахусус Муҳаммадҳасани Лутфӣ давраи комили осори Афлотунро ба форсӣ баргардондааст, ки дар интишороти «Хоразмӣ» ҷоп шуд. Дигаре оқои доктор Парвизи Раҷабӣ аст, ки байни мутарҷимон шинохташуда нест, ӯ ҳам бештар аз шарқшиносони олмонӣ, хосса, оқои Алфус Габриел мутуни зиёдеро – беш аз даҳ китоб – ба форсӣ баргардондааст.

– *Хамон тавре ки огаҳӣ дорем, бо кӯшиши Шумо «Девони ғарбӣ-шарқӣ» аз забони олмонӣ ба форсӣ бо иловаи шарҳу тавзеҳоте, ки ҳуди И.В.Гёте ба ин асар навиштааст, тарҷума ва ҷоп шуд. Дар ду тарҷумаи қаблие, ки аз ҷониби Шучоъуддини Шафо ва Куруши Сафавӣ сурат гирифта буд, ин замима вуҷуд надошт ва инҳоро дар ҳақиқат мероси ҷадиде буданд, ки ба адабиёти форсӣ изофа шуданд...*

– Ман тарҷумаи осори И.В.Гётеро ба хотири он мавриди баррасӣ қарор медиҳам, ки заъфи тарҷума аз олмонӣ ба форсиро, ки беш аз ҳама ин забон ба ин гуна заъфҳо мубталост, бозгӯ бикунам. Тарҷумаҳое, ки то ин дам бахусус аз Гёте шудааст, се заъфи умда доранд. Яке ин ки таҳрифи мусбӣ шудаанд, яъне биниш ва моликияти маънавии мутарҷим хеле барояшон мунъакис нест. Оқои Шучоъуддини Шафо дар гузидаи худ дучори ин инҳироф шудааст, аз моликияти маънавии И.В.Гёте бар осори ҳудаш дур афтода, то ҳадде ба «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-и Гёте ранги миллатгароии эрониро дода, ки ин дуруст нест. Оқои Асадуллоҳи Мубашширӣ, фикр мекунам, ки як каме ирфони Гётеро дар «Девон...» дар «Фауст» кавитар карда. Албатта, ҳуди Гёте аз ирфон ба дур нест, вале он ҷо пайдост, ки то ҳадде салиқа ва биниши мутарҷим дар ин тарҷума нуфуз кардааст.

Мавриди дуҷум суҷӣ ва ғалатолудагии тарҷумаҳост, бахусус инҳоро аз забонҳои дуввум севвум ғайримустақим тарҷума шудаанд ва бад-ин тартиб суҷӣ дар тарҷума мушоҳида мешавад. Мавриди сеҷум ҳам худ ба худ баён шуд, ки ин аст: мо мутарҷиме, ки мустақим осори бузургони олмониро аз забони ҳуди он бузургон ба форсӣ баргардонанд, нисбатан кам дорем.

– *Дар Тоҷикистон дар солҳои ҳафтодуми қарни бистум шоири маъруф Лоик Шералӣ низ пораҳое аз «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-и И.В.Гётеро аз русӣ ба тоҷикӣ тарҷума кард, баъдан тарҷумони пурқори мо Шералӣ Раҳим аз қисмати «Замима»-и ин китоб намунаҳоро аз олмонӣ ба тоҷикӣ баргардон намуд. Вале, мутаассифона, мо то кунун матни комили «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-ро дар даст надорем...*

– Бояд бигӯям, ки ҳар эронӣ шояд «Маснавӣ»-ро дар хонаи худ дорад, аслан намефурӯшад, ки гӯяндаи «Маснавӣ» моли Балх аст ва ба Афғонистон тааллуқ дорад. Ин суолҳо дар мавриди бузургоне, ки бо малакут пайванд доранд, суолҳои бисёр аблаҳона ва кӯчаку ҳакире ҳастанд. Бинобар ин, мо як тааллуқи таърихӣ куҳан дорем ва шояд фақат лаҳҷаҳо ҳастанд, ки як микдор моро аз ҳам фосила доранд, вагарна рӯҳи калом ва фарҳанг якест. Мунтаҳо ин айб ҳаст, ки эҳтимолан он чи ки дар Эрон тарҷума мешавад, дар Тоҷикистон гумном мемонад ва аслан аз он беҳабар ҳастанд. Ё дар Афғонистон ҳам ҳамин тавр аст. Яъне як нафар меғуфт, ки агар мо мехоҳем гуфтугӯи миёни фарҳангҳо дошта бошем, гуфтугӯи байни ислом ва масеҳият

бошад ва ё гуфтугӯи байни Осиё ва Урупо бошад, бо ҳамон роҳ мо ниёз дорем, ки байни ҳудамон ибтидо як гуфтугӯи фарҳангӣ дошта бошем.

Ба назари ман, ҳамон тавре ки шеърӣ нави Эрон ба Афғонистон ва Тоҷикистон таъсир гузошта, асосан аз роҳи тарҷума ҳам, бояд агар яке аз ин миллатҳо тарҷума кард, ба дигар миллатҳо ҳам суди ин иртиботи фарҳангӣ бирасад. Миллатҳои Афғонистону Тоҷикистону Эрон, ки иртиботи бародарона дар партави забони форсӣ доранд, ба хотири масоили сиёсӣ солҳост, ки аз ҳам дур уфтодаанд ва яке аз авлавиятҳои сиёсати фарҳангии кишварҳоямон бояд ин бошад, ки ин фосилаҳоро аз байн бардорад ва ин миллатҳо дар партави адабиёт ҳадди ақалл дубора ба ҳам наздик бишаванд. Эрониро шояд дар тарҷумаи осори урупоӣ нисбат ба ду миллати дигар пешқадам бошанд, вале дастовардҳои онҳо бояд ҳатман дар дастраси бародарони тоҷику афғон ҳам қарор бигирад.

Мо медонем, ки дар ҳақиқат тарҷума пайравӣ қардан аз як асари дигар аст, яъне дар ҳақиқат дар сояи як асари дигар ҳаракат қардан аст. Ба ин маънӣ тарҷума тақлид аст, на офариниш. Дар марҳалаи дуввум он бозофаринист. Яъне ин бозофаринӣ дар ҳақиқат як ҷо пешрав аст. Агар дар қанори тарҷума мутарҷим пайравӣ мекунад, як ҷо пешрав аст, ки адабиёти ҳамаи миллатҳо ба ҳам бепайванданд ва адабиёти ҷаҳонӣ ба вучуд биёяд. Бинобар ин, мутарҷим кӯмак мекунад, ки адабиёти ҷаҳонӣ шакл бигирад ва аз ин назар, ба гумони ман, мо бояд заминаҳое фароҳам бикунем, он чӣ ки дар Эрон таҷруба шудааст, ҳатман ба Афғонистону Тоҷикистони азиз ҳам бирасад ва ҳонандагони китоб ба онҳо дастрасӣ дошта бошанд. Ба ҳамин тартиб, он чи ҳам, ки аҳли қалам дар Тоҷикистон заҳмат мекашанд, дар Эрон Афғонистон гумном намонад. Масалан, ман бист сол аст, ки дар тарҷума кӯтоҳӣ нақардаам ва ба хотири тарҷумаи «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-и Гёте ба забони форсии тоҷикӣ ду маротиба ба Тоҷикистон омадам, вале дар ин ҷо маро ба унвони мутарҷими девони Гёте хеле дер шинохта буданд. Ин ба ҳар ҳол, масъалаест, ки мешавад дар факултаҳои рӯзноманигориву тарҷумонӣ, забонҳои Шарқ ва забону адабиёти тоҷик матраҳ кард.

Ман аз фурсат истифода мекунам ва ба Шумо ин китоби худам – «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-ро, ки тарҷума қардаам, тақдим мекунам ва умедворам он муқаддимае бошад барои он ки асарҳое, ки дар Эрон аз адабиёти ҷаҳон тарҷума мешаванд, ба забони тоҷикӣ ва ба кишварҳои бародари Тоҷикистону Афғонистон ҳам роҳ пайдо бикунанд. Ин саҳми кӯчаки ман дар ин роҳ мебошад.

– *Ба ҷуз ин асари маъруфи И.В.Гёте боз кадом асарҳоро аз олмонӣ ба форсӣ тарҷума қардаед?*

– Ман асари дигари Гёте «Азияти Вертери ҷавон»-ро низ тарҷума қардаам, ки ду маротиба ҷоп шуд. Ду румони Ҳенриш Манн (барода-

ри Томас Манн), ки яке аз онҳо «Фариштаи обӣ» унвон дорад ва достонҳои кӯтоҳест аз нависандагони олмонӣ дар мавзӯи кӯдак ва ҷаҳони кӯдакӣ, рангҳои кӯдакӣ. Аз Томас Манн низ достони кӯтоҳро тарҷума кардам дар бораи ҳазрати Юсуф ва даврони кӯдакии ӯ, дигар румони мудернест бо номи «Ҷаҳони охир», асари Кристоф Франс Мойер, ки достони Руми бостонро мунтабиқ карда ба ҷаҳони имрӯз. Инҳо осорест, ки дар маҷмӯъ тарҷума кардаам.

– *Аз забони форсӣ ҳам ба олмонӣ тарҷума кардаед?*

– На, хайр. Вале дар Эрон чунин ғайолияте ҳам ҳаст. Ман чун забони модариам олмонӣ нест, ин корро салоҳ нест анҷом бидиҳам.

– *Дар асоси таҷрибаҳои худатон китоби «Мабони тарҷума»-ро таълиф намудед ва он барои нафароне, ки ҷодаи тарҷумаро интихоб карданианд, роҳнамои хубест...*

– Китоби «Мабони тарҷума» фарогири мабони назарии тарҷума, яъне назарияпардозӣ дар заминаи тарҷума аст. Ман мехоҳам тарҷума бикунам, аз тарҷума чӣ таърифе дорам ва чӣ таърифе бояд дошта бошам, ки ин таъриф айнӣ бошад ва ин дар ҳақиқат як бахши хеле кӯчаке ҳаст. Яъне ин ки фақат ҳамин қадар собит бикунад, ки забонҳо тарҷумапазир ҳастанд ё мекушад собит бикунад, ки забонҳо бо ҳамдигар тарҷумапазир ҳастанд. Шумо ҳатман он қиссаро дар «Маснавӣ» хондаед, ки се нафар бо ҳам даъво мекарданд. Чаро? Барои он, ки яке мегуфт: – Ман ангур мехоҳам.

Дигарӣ мегуфт: – Ман унаб мехоҳам.

Ва дигарӣ бо лотин луғати дигаре мегуфт ва инҳо намедонистанд, ки унаб ҳамон ангур аст ва ангур ҳам ҳамон чизест, ки он фарди ҷунӣ мехост ва ба ҳам даъво доштанд. Замоне ки ангурро ба сари суфра оварданд, даъвоҳо фуру хуфт.

Бинобар ин, лафз далолат мекунад ба як маънӣ. Агар мо лафзро канор гузорем, маъниро мешавад интиқол дод. Ман ҳамин қадар гуфтам, ки тавҷеҳ карда бошам тарҷумапазирро, баъд аз ин ҳар чӣ дар ин ҷо ҳаст, футу фани тарҷума, яъне талаби тарҷума аст. Исми расмиаш метавонист ҳунари тарҷума бошад, вале дар ҳақиқат як роҳҳо, стротезикҳо, футу фанҳое ҳаст, ки мо метавонем тарҷумаро дар ҳақиқат ҳолӣ аз ғалат ба фарҷом бирасонем. Ҳоло мисол бизане-му қиссаро кӯтоҳ кунем, мисли касе ки шуруъ мекунад ба ронандагӣ. Ҷодаҳои Эрон хеле беҳтар аз ҷодаҳои Тоҷикистон нестанд, яъне намешавад бигӯем ронандае бо сатҳи 20 километр меравад, якбора як дастандоз пеш меояд, ки мошинро ба рақс дармеорад ва ба ҳатар меандозад. Бинобар ин, агар ронандае як ҷодаро як бор биравад, он дастандозхоро намебинад, вале чанд бор, ки рафт, медонад, ки кучоҳо ҳатарнок аст ва аз уфтодан дар ҷолиш парҳез мекунад.

Ман маворидеро, ки мумкин аст як мутарҷим дар ҷодаи тарҷума ба ҷолиш биафтад, ин ҷо аз пеш барояш ба сурати таҷрибаҳои худ мунтақил кардам ва умедворам шумо дар бархӯрд бо адабиёти дигар

забонҳо, агар халлоку пӯё будед, ба навъи худатон хуши бартар аз камина дошта бошед, аслан ба чолиш наафтед ва агар ҳам фикр кардед, ки масалан, хатари ба чолиш афтодан ҳаст, шояд як нигоҳ ба ин китоб бароятон ҳолӣ аз ғоида набошад.

– *Шумо бо осори адибони муосири тоҷик то чӣ ҳад ошноӣ доред?*

– Адибони пешин моли муштараки ҳамаи мо ҳастанд. Аз адибони муосир танҳо аз муаллифи Суруди миллии Тоҷикистон устод Гулназар чанд шеършонро хондам ва шахсан ифтихори шиносоишонро ҳам доштам. Мутаассифона, касони дигарро намениносам ва ин айб дар ман аст, ки зиёд мутаваҷҷеҳ ҳастам ба китобҳои олмонӣ. Бояд арз кунам, ки адабиёти рӯзи худамон, ҳатто нависандагони эрониро низ хеле зиёд намениносам, магар ки як асари хеле барҷаста бошад.

– *Дар интиҳо ба мардуми тоҷик, ки эҳсос мекунам хеле дӯсташон медоред, чӣ гуфтанӣ доред?*

– Мутаассифона, фосилаҳое, ки ба хоҳири сиёсат ва иқтисод уфтодааст, ин ғӯшае аз ҳувияти фарҳангии мо, ки Тоҷикистон аст, бароямон то андозае маҷҳул мондааст. Қатъи иртибот хатари онро зиёд мекунад, ки фосилаи байни ин ду миллат ва фарҳанги онҳо беш аз ин бишавад ва ин ҳатман барои ҳувияти миллии мардуми Тоҷикистон ва Эрон хушоянд нест ва умедворем, ки ин иртибототи куҳан дубора барқарор бишавад ва мо, ҳамон тавре ки шоирони муштарак дорем, забони муштаракамонро ҳам дубора тақвият бикунем ва ба авотифи ҳам хеле роҳаттар роҳ пайдо бикунем.

5. СУХАНИ ОХИР

*Максим ТАНК,
Шоири халқии Белоруссия*

ЗИЁРАТИ ХОНАИ ГЁТЕ ДАР ФРАВЕНПЛАТС

Камина бо ҳидоятгар
Суханварро ба даргоҳи гиромӣ барниҳодам сар.
Бале, андар ҳамин ҷо, дар ҳамин даргоҳ
Шоир як замон фармуд
Каломи вопасинашро,
Каломеро, ки аз баҳри пасовандон
ба ҳукми як васият буд:
«Фузунтар равшанӣ, ёрон!»

Яқинан, шоир андар он сияҳшоме,
Ки пеши дидааш доман ҳамегустард,
Накӯтар диданӣ будаст болооби дарёро.
Ки аз он ҷо савори заврақ Аҳриман
Дар оби тираи Истикс бо тундӣ
Ба ин сӯ – ҷониби шоир шино мекард.

Чихози хона:
Тахти хоб, ду мизу яке ҳам курсии нарма аст,
Дигар Девони сабзи дастхӯрда,
Ки Мағрибро ба Машриқ мекунад пайванд,
Ҳавосанче, ки бас гармову сармоҳои даври рӯзгоронро
ба сар бурда...
Магар ин олат он рӯз аз ҳавои равшану софе дарак медод?
– Фузунтар равшанӣ, ёрон!

Чӣ гуна, бо чӣ рӯ, охир, тавонистанд фарзандон
Ба рӯйи як чунин андарз по бинҳод,
Зи болои чунин панде гузар бинмуд?

Гузар карданд...
Хатои норавои хешро то дарк бинмуданд,
Ки аз дуди Бухенвалд осмони мулки Веймер зулматистон буд.

Тарҷумаи Мирзо КЕНҶА

МУНДАРИҶА

Адиби ҷаҳонватан.....	3
Гуфтори мутарҷим барои ҷопи тоҷикии ин китоб	9
Дар бораи нависанда ва китобаш	11

«ДЕВОНИ ҒАРБӢ-ШАРҚӢ»

«Муғаннинома»	18
«Ҳофизнома».....	30
«Ишқнома».....	37
«Тафкирнома»	44
«Ранҷнома».....	52
«Ҳикматнома».....	60
«Темурнома»	67
«Зулайхонома»	69
«Соқинома»	92
«Масалнома»	101
«Порсинома»	104
«Хулднома»	107

Ёддоштҳо ва мақолот барои фаҳми беҳтари	
«Девони ғарбӣ-шарқӣ».....	120
Ашъори бачомонда.....	224
Таълиқот	232

Замимаҳо

1. Ашъори Гёте ба забони тоҷикӣ дар тарҷумаи Салимшоҳ Ҳалимшоҳ, Шералӣ Раҳим, Лоик Шералӣ, Ҳабибулло Файзулло, Мирсайд Миршакар, Олимхон Исмаилов ва Фарзона	265
2. Чанд пора аз «Ҳикматнома» дар тарҷумаи Шучоъиддини Шифо	292
3. Ҷаҳор мақола роҷеъ ба «Девони ғарбӣ-шарқӣ»-и И.В.Гёте И.С.Брагинский. Таркиби ғарбӣ-шарқӣ дар лирикаи Гёте ва Пушкин.....	296
Шокир Мухтор. Гёте ва Шарқ	312
Шодӣ Шокирзода. Ҳамоиши тамаддунҳо дар «Девони ғарбӣ-шарқӣ»	321
Шодӣ Шокирзода. Тарҷума, таҳқиқ ва нашри осори Гёте дар Тоҷикистон	338
4. Пирӣ Мағриб дод Машироқро салом. Дар сӯҳбати мутарҷими китоб Маҳмуди Ҳаддодӣ	366
5. Сухани охир. Максим Танк. Зиёрати хонаи Гёте дар Фравен-платс (Тарҷумаи Мирзо Кенча)	382

Иоханн Волфганг Гёте

ДЕВОНИ ҒАРБӢ-ШАРҚӢ

Матни комил

Тарҷумаи **Маҳмуди ҲАДДОДӢ**

Таҳия, танзим, пешгуфтор ва замимаҳо бо кӯшиши
Алишери ЗАМОН ва Шодӣ Шокирзодаи НУӢМОНПУР

Мухаррири масъул **Аҳмад Ҳоҷиев**

Мухаррир **Мирзо Кенча**

Мухаррири ороиш **Ромиш Шералӣ**

Мухаррири саҳибандӣ **Меҳрӣ Саидова**

Мусахҳахон **Абдувоҳиди Абдуваҳҳоб,**

Муҳаммадҷон ва **Муҳаммадиқбол**

Мухаррири техникӣ **Бахтиёри Абдураҳим**

Чопи компютерии **Зарринаи Заҳриддин**

Ба матбаа 09.11.11 супорида шуд. Чопаш 10.11.11 ба имзо расид.

Андоза 60x84 1/16. Ҷузъи чопӣ 24,0. Адади нашр 1000 нусха.

Нархаш шартномавӣ.

Муассисаи нашриявии «Адиб»-и

Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон

734018, ш. Душанбе, кӯчаи Н.Қаробоев 17а

Дар матбааи ҚДММ «Аршан» ба табъ расидааст